OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

604.059

PINTER
MAGYAR
IRODALOMTÖRTÉNETE
8/2

OSZK

OSZK

OSZK

PINTÉR JENŐ MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETE.

TUDOMÁNYOS RENDSZEREZÉS.

NYOLCADIK KÖTET:

A MAGYAR IRODALOM A XX. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN.

II.

BUDAPEST, 1941.

OSZK
604.059
Országos Széchényi Könyvtár
ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYV...
1968/R leltár
R2

2324 Franklin-Társulat nyomdája. — vitéz Litvay Ödön.

BABITS MIHÁLY.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Babits Mihály élete.
Babits Mihály, a költő.
Babits Mihály, a prózaíró.
A Babits-irodalom.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BABITS MIHÁLY ÉLETE.

Ady Endre és Kosztolányi Dezső mellett Babits Mihály volt az impresszionista-szimbolista irány legtöbbre tartott művésze. Költeményei és műfordításai, elbeszélő munkái és tanulmányai egy irodalomtörténeti fényű pálya emlékezetes alkotásai.

Babits Mihály 1883. november 26-án született Szekszárdon. Dunántúli tisztviselő-családból származott, középiskolai tanulmányait a pécsi ciszterciendi gimnáziumban végezte. 1901. őszétől kezdve a budapesti egyetem filozófiai karának hallgatója volt, négy évvel később megkezdte tanári pályáját a bajai ciszterciendi gimnáziumban. A magyar és latin nyelvből szerzett tanári oklevelet, ezt a két tárgyat tanította 1905-től 1916-ig. Tanári pályájának állomásai Baja után: Szeged, Fogaras, Újpest, Budapest. Tizenkét évi állami szolgálata után visszavonult az iskolától, s teljesen írói hivatásának élt. Mint a Nyugat egyik szerkesztője és a Baumgarten-alapítvány gondnoka, jelentős hatással irányította az új nemzedék írói törekvéseit. Bár meglehetősen visszahúzódott az élet hullámverésétől, igen sokszor szenvedélyesen támadták. Először a nagyváradi Holnap-antológia tette személyét ellenszenvessé a hagyományok védőinek szemében, később egyes verses és prózai nyilatkozatai indították ellene a keresztény-nemzeti irány

híveit. A Kisfaludy-Társaságba történő beválasztása körül is elkeseredett világnézeti harcok zajlottak le. A Baumgarten-díjak odaítélésének joga nagyhatalommá tette az írók világában, ezzel a kivételes helyzettel azonban sok keserűség járt. Idősebb korának éveit betegen töltötte gyötrelmes szenvedések között.

Adatok Babits Mihály életéhez :

1883. — Babits Mihály születésének éve. November 26-án születik Szekszárdon, Tolna megyében. (Apja, idősebb Babits Mihály, törvényszéki bíró Szekszárdon, utóbb a királyi tábla bírája Pécsett ; anyja, Kelemen Auróra, egy dunántúli szolgabíró leánya ; mindketten katolikus vallásúak. Testvéreivel együtt gondosan nevelik. Kevés baj van vele, jóviseletű gyermek, kedveli a magánosságot, visszahúzódik játszótársaitól.)

1893—1901. — Babits Mihály a ciszterciendi szerzetesek pécsi gimnáziumában. (Apja meghal, anyja visszaköltözik Szekszárdra, a fiú Pécsett marad egyik rokonánál. A diákcsínyekben nem vesz részt, sokat olvas, az önképzőkörben több jutalmat nyer.)

1901—1905. — Egyetemi hallgató Budapesten. (Magyar-latin-szakos tanárjelölt, szorgalmasan tanul, rendes időben vizsgázik. Barátságot köt Juhász Gyulával és Kosztolányi Dezsővel. Különösen kedveli Négyesy László stílusgyakorlatait. Ez az egyetemi önképzőkör az írói hajlamú ifjúság gyülekezőhelye. Fölolvasásokat tartanak, megbírálják a dolgozatokat, fölhívják egymás figyelmét az új könyvekre.)

1905—1911. — Vidéki tanár. (Egy évig a ciszterciek alkalmazzák Baján, azután állami szolgálatba lép. Két évig a szegedi reáliskolában működik, majd a fogarasi gimnáziumba kerül, itt három évet tölt. Vidéki tanársága idején megismeri az Alföld életét és Erdély világát. Az ő neve is ismertté lesz a baloldali olvasóközönség előtt. A Holnap című nagyváradi antológiában közölt verseire Osvát Ernő fölfigyel. 1908-tól kezdve a Nyugat munkatársa.)

1911–1916. — Újpesten, utóbb Budapesten. (Egy évig az újpesti állami gimnáziumban működik, innen a budapesti tisztviselőtelepi gimnáziumhoz helyezik át, utóbb a Munkácsy-utcai gimnáziumban tanít. A világháború idején nemcsak a nacionalista kritikával, hanem a hatóságokkal is baja támad. Hazaellenességet és istenkáromlást vetnek szemére. Egyik versének vallomása szerint szerelmese kezéért «inkább ontana csobogó vért, mint száz királyért, lobogóért»; másik költeménye, a «Fortissimo» miatt elkobozzák a Nyugatot.)

1917–1919. — Nyugalmazott állami tanár, a kommunizmus idején a budapesti egyetemen a magyar irodalom és a világirodalom tanára. (Az ellenforradalom felelősségre vonja, mert egyetemi tanszéket fogadott el a bolsevistáktól, és Vörösmarty Szózatát a proletárdiktatúra szellemében magyarázta: «Mit jelent egy nemzet? Semmit! Mikor a világ sorsáról van szó. Az emberiség előbbre való, mint a nemzet! És talán jó is, hogy pusztuljanak a nemzetek, amelyeknek nevében halomra ölték a szent Emberiséget. Nem a hazafiságra tanít bennünket az Idő! Emberiségre tanít!»)

1921. — Harmincnyolc éves. Nőül veszi Tanner Ilonát. (Felesége később Török Sophie néven neves írónő lesz.)

1923. — Házat vesz Esztergomban. (Nyári hónapjait ezentúl itt tölti feleségével együtt. Gyermekük nincs. Egy rokonleánykát nevelnek nagy szeretettel.)

1929. — A Baumgarten-alapítvány kamatai kiosztásának első éve. Az évdíjak és segélyek kiosztásában Babits Mihályé a döntő szó. (Ettől kezdve minden díjkiosztás alkalmával támadásokat intéznek ellene a hírlapokban és folyóiratokban. A támadások hangnemére mutatvány Féja Géza egyik cikkéből: «A Baumgarten-alapítványból irodalompolitikai tényező lett. Babits Mihály Baumgarten-súlyánál fogva egy régen túlhaladott, szűklátókörű, avult irodalomszemléletet kényszerített rá az ifjú magyar irodalomra. Óriási pusztítást végzett ezáltal. A mesterember, a zseni-gyűlölő, a mai magyar és emberi problémáktól egyaránt elszakadt, az eredetiséget eklektikus volta miatt szívből gyűlölő Babits Mihály hallatlan békót rakott a fiatal jutalmazottakra, akik kény-

telenek voltak Babits Mihály hasonlatosságára csonkítani önmagukat.»)

1930. — Megválasztják a Kisfaludy-Társaság tagjává. (A választást elkeseredett küzdelem előzi meg. A Kisfaludy-Társaság elnöke, Berzeviczy Albert, a kettészakadt irodalom egyesítése érdekében már régebben személye mellé állott, de Vargha Gyula alelnök és a Társaság egyes tagjai éveken át megakadályozták megválasztását.) Kellemetlenségei a Nyugat szerkesztése miatt. (Amikor Osvát Ernő halála után Móricz Zsigmonddal együtt átveszi a folyóirat szerkesztésének és kiadásának ügyeit, s Ignotus Hugó nevét elhagyják a Nyugat címlapjáról, a zsidók bosszúsan támadják. Két tűz közé kerül. A keresztények haragszanak rá a zsidókérdésben elfoglalt filoszemita álláspontjáért, a zsidók visszautasítják a cionizmus és kikeresztelkedés dolgában adott nyilatkozatát: «A zsidó ember ma általában két nép közt lebeg: a zsidóság és a vendéglátó nép között. Ez természetellenes helyzet, és a zsidóknak dönteniök kell. Nem látok számukra más utat, csak kettőt: vagy a zsidóságot vállalják, s ez cionizmust jelent, vagy a vendéglátó népet, de akkor minden konzekvenciával, a kikeresztelkedéssel együtt.»)

1940. — Kitüntetik az olasz San Remo-díjjal. (A Dante eposzának fordításával méltán kiérdemelt jutalmat személyesen veszi át Olaszországban.) Megválasztják a Magyar Tudományos Akadémia tagjává. (Van ugyan ellenzéke, de ellenfelei is becsülik munkásságát, s nem szervezkednek megválasztása ellen.)

Irodalom. — A Nyugat Babits-száma. 1924. évf. (Balassa József, Benedek Marcell, Elek Artur, Fenyő Miksa, Földi Mihály, Füst Milán, Juhász Gyula, Kallós Ede, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Király György, Komjáthy Aladár, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond, Nagy Zoltán, Reichard Piroska, Révay József, Schöpflin Aladár, Tóth Árpád, Turóczi-Trostler József, Várkonyi Nándor és mások cikkei.) — Juhász Géza: Babits Mihály. Budapest, 1928. — Babits Mihály: Keresztülkasul az életemen. Budapest, 1939. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Budapest, 1939.

BABITS MIHÁLY, A KÖLTŐ.

BABITS Mihály lírája az ideges érzékenységű nagyvárosi ember lelkivilágának tükre. Mozgóképszerűen bontakoznak ki belőle a vágyódások, reménytelenségek, panaszok, az utcák nyüzsgésének szemlélete, az élettelen tárgyak hangulata, az olvasmányokra való ráeszmélések, kérdések az Istenhez, természethez, társadalomhoz és válaszok a világ minden lelki érintésére. A zenei hatásokra törő lírikus a maga eredeti elgondolású, fínoman szőtt verseiben ki tudta számítani a szavak hatását, s megtalálta a gondolatainak és érzéseinek legmegfelelőbb kifejezéseket. A fojtó csend, a kísérteties mozdulatlanság, a lélek magába-omlása költészetté alakult át tollán. A mozgalmas lelki helyzetek egymásmellé sorakoztatásában mesternek bizonyult. Képei ideges nyugtalansággal kergették egymást.

Hangjának árnyalásához a görög klasszikusoktól kezdve a modern angol költőkig sok remekíró színeit használta, a nélkül, hogy szorosabb utánzást lehetne szemére vetni. A magyarok közül hangszínezés és formaművészet dolgában Arany Jánoshoz állt legközelebb. Az egymástól távoleső korszakok írói stílusát tetszése szerint olvasztotta magába ; ha akart, hellén tragikus volt, máskor római poéta. De ezek a beleélései csak másodrangú jelenségei költészetének. Nagy verseiben, minden olvasmányától füg-

getlenül, sok olyan tárggyal, hangulattal, feldolgozó móddal gazdagította korának líráját, amelyek nélküle még bizonyára jó ideig nem jelentkeztek volna a magyar költészetben.

Lírája eleinte tele volt az ókori görög világ képeivel, latin olvasmányok emlékeivel, római vonatkozásokkal; utóbb a klasszikus ókor hangulatai mellett fölmerültek más korszakok és vidékek körvonalai is: Ázsia ősi világa, a német középkor, a francia rokokó, a modern Európa tájai. Mennyi város, mennyi nép! S a költő a maga rabsorsában mindezt nem láthatja soha. Képzeletét izgatja Páris: ott ragyog a városok városa a Szajna mellett, az emberek szemében nem mereng ott öröklött átok, az ázsiai lusta bú nem nyűgözi le a vergődő unokákat; ez az a fészek, amelyből sasok röpte kél, ez az a kas, amelybe méhként szállnak a távoli vágyak. A mozgófénykép filmje is oly hívogatóan szólítja a nézőt messze tájak felé: Amerikába, a tengeren túlra, az élet terére; itthon unalmasan teng a drága kenyéren a lebilincselt tettvágy; itthon: a vidék csöndjében vagy a főváros sivár bérházaiban. A bérház hármas emeletén a földszinttől a padlásig kínlódnak a vigasztalan lakók, egymásra hull a világító udvarban a szenny halmaza. Odujába húzódik a szobák baglya, a társtalan lakó; érzi, hogy a négy szomorú fal között lelkük és könnyük van a bútoroknak. Az asztal únja emelni silány terhét, az ágy önmegadással várja a gyötrelmes éjszakát, a képek, ezek a szögre felakasztott vértanúk, fájlalják kínjukat. Siratja minden a maga sorsát, velük sír az érző ember lelke is.

Régi szállodák emléke kísért. Van Budán egy vén szálloda, ebben egy öreg szoba, a szobában egy hajdani rémtett

titka: ott bomlik a meggyilkolt hulla a padló sötét faburkolata alatt; ki sejti ezt a tragédiát? Jön a szerelmes diák a szobába, megfordul benne a vidéki polgár, ott tölti éjszakáját az idegen utazó; nesz nélkül bomlik a hulla. A halál automobilja elsuhan a házak aljában, megáll a gépkocsi egy ház előtt; szörnyű utasának kivillog az éjben kaszája s fönn utolsó perceit éli a beteg. A templom körül is csodás vízió! Ott nyujtózik a vén templom a hold fényében; mint egy súlyos állat, hosszú nyakkal néz az ég felé, olyan mint egy furcsa madár. S íme, a torony hirtelen a légbe fúrja keresztes csőrét, érctetője tollra foszlik, meglebben a barna szárny, s iszonyú zúgással rebben föl a légbe. Rejtelmek mindenütt, félelmek és mesék világa. Mi van a kútban, kút fenekén, kút közepén? Törpék élnek a mélyben, vékony lábuk a vízre lép, királyukat árnyfogatban viszik az áthatolhatatlan vízfelületen. Ott élnek, míg össze nem omlik a kút, és még nagyobb sötétség nem ül a törpe mindenségre.

Titkos erőkkel van tele a világ, istenek élnek körülöttünk; különös istenek; egyike gyilkos, másika áldott, egyike zengő ég, másika néma virág. Itt él az egy Isten helyett a sok isten, ha nem is hisz bennük a léha világ. S itt élünk mi, a nagyváros kavargásában, ragyogásában, szennyében. Oly szomorú, hogy a szépről csak álmodozni lehet, mert a pénzből jó, ha mára fut. A szív a kényelemre vágyik, s az embert a munka mocska gyötri. Hazamenni a külvárosba, az Örömvölgy-utca örömtelen tájaira, ott tölteni az éjszakákat a külvárosi házak nyomorúságában: csak ezt ne!

Vadul rohan a nép Pest utcáin, a rendőrök, puskalövések, tört üvegek között, a villamos megakad, a sínek üresek. Magyarország nagy betegágyán vér és kínok között vajúdik a jövő. Mit hoz az új kor, mit visz el? Minden mindegy! Jöjjön, aminek jönnie kell.

Csak a háborúnak lenne vége már, csak elnémulna a véres ének, csak ne zúgna tovább az emberek millióit tipró önkény pokoli malma. Pusztuljon a vérontás, vesszen a király és haza jelszavával szervezett tömeggyilkosság! «Mikor azt mondják: kereszténység és honszeretet! Keresztre feszítik újra Krisztust s a szeretetet.» Trónok őrlődnek, nemzetek törnek szét, mindenki liheg a béke után, mégis folyik a vér. Nincs, aki először ki merje mondani, hogy elég volt, legyen már béke! A háború átgázol az emberiségen, utána itt a borzalmas örökség. Gyerekek szaladgálnak az utcákon, mint a patkányok, egyre rongyosabban. Házainkat ki zúzta rommá? Kertjeinket ti taposta össze? Bankóinkat ki tépte széjjel? Legjobb volna elbújni a Végzet fekete leple mögé, de, jaj, egyre ostoroz bennünket az élet.

A lírának ebben a borús világában a szerelem inkább csak a női szépség csodálata, vagy egy-egy sóhaj az el nem érhető vágyak felé. Pedig ott az életbölcselő tanítás: ne mondj le semmiről, mert minden lemondás halál; ne mondj le semmiről, mert minden vágyad Isten szava benned. S a szerelmi álmok mellett a csöpp haza képe, amint áll fény nélkül, magába kushadva, mozdulatlanul, ahogy az Isten itt felejtette, elnyujtva az Adriáig, holt felületén beteg szivárványokkal. S mégis, hiába, nem lehet elhagyni

a hazát ; útjaink bármerre menjenek, egy országot hordozunk magunkkal ; velünk jön egy makacs íz, egy halk dal ; visszük, mint a kárhozott a poklot.

Babits Mihály kiváló nyelvformáló és verselő. Olykor különcködő és modoros, nem egyszer mesterkéltségre és elvontságra hajlik, de azért még kedvetlen ihletéssel fogant költeményeiben is művészi érzékű. Gazdag olvasottságának nyomai lépten-nyomon föltűnnek költészetében. Egy-egy megkapó olvasmánya dalra indítja : hasonlóan továbbszövődő költői hangokra vagy ellentmondó énekre. A hangulatok, fordulatok, versalakok százai szövődnek egybe lírájában, mindegyik tárgya megkapja a maga új színét, stílusos formáját. Zörejes hang csak akkor tör elő költészetéből, amikor a világháború kétségbeeséssel tölti el. Ez időtől kezdve gondos versformája összetörik, gyötrelmeit merész formabontással fejezi ki, nyelve nehézkesebbé válik. Az ellenforradalmi időkben az igazi érzelmek és gondolatok elrejtésének kényszere rejtvényekké teszi verseinek egy részét. Az olvasó inkább csak kíváncsiságból töri át magát a rövidebb-hosszabb sorokba szaggatott szabadverselő bölcselkedéseken. Tanulmányozásra érdemes irodalmiság ez is, többet ér sok neves verselő szabályos rímelésénél, valójában azonban nem zavartalan művészet : a nyelvben és dallamban valami hiba van.

A szándékos és öntudatlan különösség végigkíséri egész költői pályáját. Legsikerültebb költeményeinek hatását is nem egyszer megzavarja egy-egy ideges rángás. Lírájának teljes egészében való élvezéséhez nem elég a művelt ember tudása, hanem széleskörű kultúrhistóriai készültség és

szinte szakszerű filozófiai tanultság is szükséges. A költő nem egy helyen filológusoknak való poeta doctus ; versei igen alkalmasak a magyarázatos szövegtanulmányra, de nem megfelelők a költészet fő céljának megvalósítására, a gyönyörködtetésre. Az ilyen verseket a szorgalmas prózai lelkek szívesebben betűzgetik, mint a poétai szellemű olvasók.

Egyesek terhére írták lírájának, hogy nem a magától áradó ihletettség nyilatkozik meg benne, hanem a tudatosság, kiszámítottság, csináltság. Ezek a bírálók feledték, hogy az intellektuális lírikus, ha igazi alkotó, győzelmesen versenyezhet az ösztönösen teremtő művésszel. Babits Mihály költészete intellektuális jellegű, megvan benne az angol prerafaeliták, Swinburne és Browning poézisének számos jellemző vonása. A tudatos és tanult költő lelki hullámzása tör elő énekeiből. Ez az intellektuális líra egyrészt világnézeti vívódások kifejezője, másrészt tökéletes formaművészetre tör, s a huszadik század lelki világát színesen megfestett nyelvi díszletek alkalmazásával vetíti az olvasó elé. A költő aggodalmasan keresi minden szavát, gondja van az új kifejezésekre, körültekintő kritikával méregeli és csiszolja mondatait. Nyelvi aranyművesség és verstechnikai bravúr, egybekapcsolva az érzelmek és gondolatok modern újszerűségével : ez a költő eszménye.

A kritikusok egy része konzervatív gondolkodónak tartotta a költőt. A jelszó elröppent, igazságát senki sem vizsgálta felül. Egyesek fölkapták, és minden megfontolás nélkül ismételgették a tetszetős frázist. Olyan ez, mint amikor Ady Endrét a nemzeti irány számára akarja lefoglalni

a szocializmustól irtózó nacionalista irodalom. Nem konzervatív Babits Mihály sem ; óvatos, kiábrándult, megdöbbent lélek ő ; szíve mélyén erős forradalmi érzelemmel minden ellen, ami a társadalmi berendezkedés mai szervezetét jelenti. Fajszeretete, vallásossága olyasforma, mint Ady Endréé. Eszményképe a nemzetek fölé emelkedő humanizmus, követelése a hagyományoktól nem irányított szabad gondolat. Egyesek a katolikus költő szellemének megnyilvánulását látták költői munkásságában. Nagy tévedés. Lelke — bizonyos eszmények szolgálata mellett — tele van materialista gondolatokkal és érzelmekkel. Ha emlegeti is az Istent, ez nem a pozitív vallások Istene, hanem a költő elgondolásából teremtett felsőbb lény.

Elbeszélő költeményei közül a *Jónás könyve* (1939) keltette föl legjobban a figyelmet. Jónás bibliai történetét szorosan a Szentírás szövegéhez igazodva dolgozta föl : a próféta nem akar prédikálni Ninivében, a bűnös városban, de az Úr mégis rákényszeríti az igehirdetésre, hiába menekül az engedetlen férfiú az isteni akarat elől. A költemény egybefonja a prófétai küldetés kényszerűségét a költői hivatás hajtóerejével, az ószövetségi pátoszt összeszövi a ma élő ember valóság-érzékével. Ószövetségi ünnepélyesség és modern józanság bontakozik ki a rímes sorokból, különös humor bujkál a legkomorabb részletekben is. A gyarló embernek Istennel folytatott perlekedéséből győztesen lép elő az Úr igazsága.

Drámái költői munkák, olvasásra és nem színpadi játékra készült darabok. — Korhangulatának igazságával és nyelvének gondos régiességével egyaránt kiváló irodalom-

történeti életképe: *A literátor*. Hőse Kazinczy Ferenc. — Ógörög stílusú tragédiájában, a *Laodameiá*ban, életre keltette a homerosi világ hangulatát, olyanformán, mint egy évszázaddal azelőtt Ungvárnémeti Tóth László, a magyar-hellén költő. Laodameia királyné olyan szenvedélyesen szereti Trója alatt elhalt férjét, hogy az elhúnyt hős szellemét fölidézi az alvilágból, s az árnyéktesttel egyesülve hal meg. A drámai költemény tragikus mélysége művészi kompozícióval s a hangulatokat és érzelmeket nemesen kifejező líraisággal egyesül. A görögös hangnemű, hellén szellemű tragédia swinburnei mintaképe: az angol Atalanta.

Mint idegen költők tolmácsát, Babits Mihályt megkülönböztetett hely illeti meg a magyar műfordítás történetében. Dantéja különösen nagy teljesítmény. Kívüle a görög, latin, német, angol és francia remekművek egész sorával gazdagította a magyarra fordított klasszikus alkotások tárházát. Tartalmi hűségben, formai tökeletességben, hangulati együttérzésben többnyire tökéletes volt minden fordítása.

Kiadások. — Levelek Irisz koszorújából. Versek. Budapest, 1909. (Első kötetének megjelenése idején a költő a fogarasi gimnázium tanára volt, a Nyugat munkatársa. Számos megkapó költeménnyel, kiforrott nyelven, kész formaművészettel lépett olvasói elé.) — Herceg, hátha megjön a tél is! Versek. Budapest, 1911. (A nyugatos szellemű bírálók ezt a kötetét is örömmel üdvözölték, a nemzeti szellemű kritika nem foglalkozott költészetével. Ez időtájt már újpesti tanár.) — Dante Komédiája. Műfordítás. Három kötet. Budapest, 1913—1923. (Fordítását a konzervatív-nacionalista folyóiratok is behatóan méltatták. Különösen a Pokol keltett nagy figyelmet.) — Recitatív. Versek. Budapest, 1916. (Még mindíg osztozott Ady Endre sorsában: költői értékét a

közfelfogás, a nyugatosok kivételével, nagyon kevésre becsülte.) — Shakespeare : A vihar. Műfordítás. Budapest, 1916. — Wilde Oszkár verseiből. Műfordítás. Budapest, 1916. — Pávatollak. Verses fordítások. Budapest, 1920. — Nyugtalanság völgye. Versek. Budapest, 1920. (A költő ezt a versgyűjteményét kedvelte legjobban. Kötete életének legborúsabb időszakában jelent meg, amikor «nemzete kitagadta».) — Erato. Verses fordítások. Bécs, 1921. (A budapesti királyi tábla ítélete szerint a kiadványt, mint erkölcstelen tartalmú munkát, elkobozták.) — Goethe : A napló. Műfordítás. Budapest, 1921. — Laodameia. Tragédia. Budapest, 1921. (Az ógörög szellemű verses dráma kézirata már tíz esztendővel azelőtt elkészült.) — Baudelaire : Romlás virágai. Műfordítás. Budapest, 1923. (Szabó Lőrinccel és Tóth Árpáddal.) — Sziget és tenger. Versek. Budapest, 1925. (Ezt a kötetét már a jobboldali sajtó is elismeréssel tárgyalta.) — Versek. 1902–1927. Budapest, 1928. (Összes költeményeinek gyűjteményes kötete. Írói működésének huszonötödik évfordulójára jelent meg.) — Az istenek halnak, az ember él. Versek. Budapest, 1929. — Oedipus király és egyéb műfordítások. Budapest, 1931. — Amor Sanctus. Műfordítás. Budapest, 1933. (Középkori himnuszok.) — Versenyt az esztendőkkel. Versek. Budapest, 1933. — Babits Mihály összes versei. Budapest, 1937. (Teljes gyűjtemény.) — Jónás könyve. Budapest, 1939. (Bölcselő szellemű elbeszélő költemény.)

Irodalom. — Schöpflin Aladár : Magyar írók. Budapest, 1917. — A Nyugat Babits-száma. 1924. évf. — Schöpflin Aladár : Írók, könyvek, emlékek. Budapest, 1925. — Vas Tamás : Babits katolicizmusa. Magyar Kultúra. 1925. évf. — Komlós Aladár : Az új magyar líra. Budapest, 1927. — Szerb Antal : Az intellektuális költő. Széphalom. 1927. évf. — Hangay Sándor : Költő-e Babits Mihály? Hangay Sándor Kékkönyve. 1. köt. Budapest, 1928. — Juhász Géza : Babits Mihály. Budapest, 1928. — Németh László : Babits lírája. Napkelet. 1928. évf. — Szegzárdy József : Babits Mihály Iphigenia-fordításának méltatása. Szeged, 1929. — Várkonyi Nándor : A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Hangay Sándor : Hajsza vagy kritika? Hangay Sándor Kék-

könyve. 7. köt. Budapest, 1930. — Gyergyai Albert: Babits Iphigenia-fordítása. Nyugat. 1931. évf. — Halász Gábor: Babits műfordításai. Magyar Szemle. 1931. évf. — Oláh Gábor: Babits Mihály huszonöt éve. Széphalom. 1931. évf. — Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. Budapest, 1931. — Possonyi László: Babits Mihály. Korunk Szava. 1932. évf. — Halász Gábor: A három Babits-arc. Erdélyi Helikon. 1933. évf. — Halmi Bódog: Irói arcképek. Budapest, 1934. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Két kötet. Kolozsvár, 1934. — Vajthó László: Két költőnemzedék arca. Budapest, 1935. — Lengyel Katalin: Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937. — Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Földessy Gyula: Ady értékelése az Új Versek megjelenésétől máig. Kelet Népe. 1938. évf. — Somos Jenő: Baudelaire és az új magyar líra. Pécs, 1938. — Marék Antal: Mai dunántúli lírikusok. Szombathely, 1939. — Tóth Árpád: Bírálatok és tanulmányok. Debrecen, 1939.

BABITS MIHÁLY, A PRÓZAÍRÓ.

Elbeszélő prózájában csakúgy megvan a témák szokatlanságára való törekvés, mint költeményeiben. Novellás kötetei a rég letűnt korok világát ritka hangulatkeltő erővel támasztják föl. Nyugtalan láz ömlik szét zsúfoltan kiesztergályozott mondatain, vonzódik a misztikum felé, szereti a szimbolikus tárgyakat. Mesekitaláló tehetsége és mesefejlesztő fantáziája nem tartozik a gazdag bőségűek közé, inkább a kidolgozás fínomságaival és az elbeszéléseibe vitt hangulattal ragadja meg az olvasót. Leszáll az emberi lélek mélységeibe, szívesen foglalkozik a természetfölöttivel.

*A gólyakalifá*ban (1916) egy gazdag ifjú az asztalosinas szomorú életét éli álmában, végül a valóság és az álomélet gyötrelmes kettőssége öngyilkosságba hajtja. A kétlelkűség problémáját, az élet és az álom egymásbeszövődését, az egy testben vergődő két személy sorsának fordulatait nem közönséges elhitető erővel bonyolítja a regényíró.

*Timár Virgil fiá*ban (1922) egy ciszterci tanár önfeláldozó gondossággal nevel egy magára hagyott árvát, de amikor a gyermek fölserdül, megjelenik atyja, a modern fővárosi hírlapíró, s magával viszi a fiút az élet zajába. Két világ ütközik össze ebben a regényben. A hírlapíró alak-

jának irónikus megvilágítása a maga vázlatosságában is vetekedik az eszményi gondolatkörben élő szerzetes alakjának kidolgozottságával.

A *Kártyavár*ban (1923) Újváros polgármestere mindent megtesz gyülevész lakosságú városáért, de a szennyes érdekek romba döntik terveit. A pestkörnyéki polgármester, a városi tanácsos és a járásbíró körül erkölcsi mocsár van, a jellem és tisztesség ismeretlen valami ezen a tájon, fullasztó levegő veszi körül az egész gyárvárost.

A *Halálfiai* (1927) a magyar vidéki élet regénye a világháborút megelőző évtizedekben. Babits Mihály lágyan árnyal, így vezeti olvasói elé dunántúli alakjait. Hősei nem tudnak szakítani régi életformáikkal, új életet nem tudnak kezdeni. Beteg környezet, sorsverte emberek. A boldogtalanul lézengő dunántúli dzsentri mellett már ott van a tevékenység lázától duzzadó zsidóság.

Elza pilóta (1933) lesujtó világkép a jövőből, az emberiség fejlődésének vigasztalást nem nyújtó kritikája, az író jajkiáltása az általános fegyverkezés őrületében. Az ilyen dermesztő utópiában nem lehet helye sem a humornak, sem a szatirának, az író nem is él sem a tréfálkozás, sem a gúny eszközével, csak intelmet ad az emberiességéből kivetkőzött társadalom számára. Az emberiség jövő élete — a regény bemutatásában — az örök harc szervezete. A nemes alkotás rég letűnt korszakát az országok állandó technikai tömeggyilkosságai váltják föl, ennek a rémséges militarizmusnak áldozata a regény hősnője is. Ide fejlődött a jövő embere. Ágyútöltelék, gépalkatrész lesz belőle.

Babits Mihály, az elbeszélő, nem a könnyedén szóra-

koztató írók közül való. Csak ritkán nyúl egy-egy izgalmasabb meséhez, inkább problémákat vet föl maga előtt, s azokat nagy elmélyedéssel oldja meg. Ilyen problémája az én kettéhasadásának titka. A lelki életnek szövevényes útvesztői vannak, a pszichopatológiai tapasztalatok csodálatos esetekről számolnak be, az író-lélekbúvár kapva kap a kétféle lelkiség és kétféle erkölcs megnyilvánulásának fantasztikus példáin. *(A gólyakalifa.)* A lelki sérülések mellett ott van a faji kérdés, és ezzel kapcsolatban a nevelés problémája. A jámbor ciszterci szerzetes katolikus szellemben neveli az apátlan-anyátlan diákot, a fölserdült fiú szabadon választhat nagylelkű szellemi atyja és kétes életű csalogatója között, s mégis, hiába a nevelés minden erőfeszítése, az ifjú a mocsár felé vezető utat választja. A probléma : a zsidó faji tulajdonságok ösztönszerű jelentkezésének törvényszerűsége. A vallásos idealizmusban nevelt diák nem tudja, hogy apai részről zsidó származású, pártfogói sem sejtenek erről semmit, az olvasó sem gondol a váratlan fordulatra, csak az tűnik föl, hogy ez a katolikus levegőtől körülvett gyermek elüt a többi diáktól. Nemeslelkűségben, szeretetben, jóságban van része, mégis öntelt fickó lesz ; eszményiségre, tiszteletadásra, szerénységre szoktatják, mégis fölényessé válik támogatóival szemben. Bár az íróban nincs antiszemita célzat, a fajkeveredés problémáját a zsidó származás rovására oldja meg, s kesernyés szájízzel állítja olvasói elé tételét : hiába minden papi nevelés, keresztény irányítás, konzervatív környezet, a zsidóvér kiütközik a félvérből. *(Timár Virgil fia.)* A kényes kérdések máshol is izgatják. Én-regényének hőse, a radi-

kális-szocialista kultúrával telített budapesti egyetemi hallgató, izgatottan fordul vidéki rokonaihoz: «Dehát milyen életet folytattok ti? Hol itt a magasabb eszme vagy ideál? Meg lehet-e élni ebben a levegőben? Nem kell-e elpusztulni annak a társadalmi osztálynak vagy fajnak, amely így él? Halálfiai vagytok mindannyian, ha nem is sejtitek. A falra már föl van rajzolva a Mene, Tekel, Fáresz! Én is szeretem a fajtámat: de az igazságot nem lehet meghamisítani. A zsidó utazik, olvas, belekapcsolódik a Nyugat szellemi életébe. Ha nem megyünk velük, megposhadunk az útszélen.» Íme a nagy probléma: mi lesz a magyarságból, ha nem halad a korral? A nagyszabású dunántúli regény bemutatja a talaját vesztett vidéki úri osztály tragédiáját a világháborút megelőző évtizedekben, belemélyed az új nemzedék forrongásainak lélektanába, vizsgálja egyes műveltebb lelkek összeomlásának eseteit. Szellemi elfajzások, lelki válságok, világnézeti súrlódások; az ernyesztő hagyományok összeütközése a kipróbálatlan új eszmékkel. Amelyik író mikroszkóp alá veszi a társadalom átalakulásának jelenségeit, és alapos lélekfestésekkel világít bele az emberi sorsokba, az nem nagyon ér rá arra, hogy lüktető menetben bonyolítsa a mesemozzanatokat. Az ilyen író nem sokat törődik az érdeklődés fokozásával, s inkább gondolatbőségét raktározza el regénye lapjaira, semmint fantáziájának gyönyörködtető képeit. Az ilyen írónak akkora a szellemi erőfeszítése, és annyi a mondanivalója, hogy közönsége nehéznek, sőt helyenkint fárasztónak fogja találni elbeszélő módját. De azért az ilyen regény mégis emlékszerű tükörképe egy forrongó korszaknak. *(Halálfiai.)*

A Babits-próza többarcú, csakúgy, mint a Babits-vers. Van érdekfeszítő módon és könnyedén megírt Babits-elbeszélés, de van aprólékosan részletező Babits-novella és regény is. Az előadás mindenütt a tudatos stilisztáé, csak itt-ott csúszik ki az író tolla alól egy-egy hangulatrontó kifejezés. Néhol érzéki vonatkozások villannak elő sorai mögül, olykor a sokat-tudás terhe zavarja az olvasót.

Nemcsak értékes elbeszélő, hanem kiváló értekező is, többek szerint a magyar irodalmi tanulmány egyik vezéregyénisége. Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról, Adyról, sok más magyar íróról, különféle esztétikai kérdésekről, a világirodalom mestereiről írt esszéi a gondolatok eredetiségében és az ötletek egyéni megnyilatkozásában figyelemre tarthatnak számot. Megírásuk módjához, színezésükhöz, könnyedségükhöz — Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, Kosztolányi Dezső után — sok szó fér, tartalmi értékük azonban kétségbevonhatatlan.

Kiadások. — Két kritika. Budapest, 1911. (Tanulmányok.) — A gólyakalifa. Regény. Budapest, 1916. (A beteg lélek kettősségének végzetét freudi alapon fejlesztette ki az író. Az úriszemélyek és munkásalakok szembehelyezésében romantikus képzeletű.) — Irodalmi problémák. Budapest, 1917. (Tanulmányok.) — Karácsonyi Madonna. Novellák. Budapest, 1920. (Változatos tárgyak, különféle stílus.) — Gondolat és írás. Budapest, 1922. (Tanulmányok.) — Timár Virgil fia. Regény. Budapest, 1922. (A filoszemita író meglepetésszerűen rátapintott a zsidókérdésre. A regény fiúalakjából, a kereszténynek nevelt félárva diákból, kiüt az «idegen vér», az apaság után sóvárgó, tisztalelkű szerzetestanár kénytelen lemondani nevelt fiáról a természetes apa, a radikális gondolkodású, materialista újságíró javára, aki a vérség

jogán kapcsolódik össze elhagyott gyermekével. A faj erősebb, mint a nevelés.) — Kártyavár. Regény. Budapest, 1923. (Romantikus történet reális részletekkel. Erkölcsi tanulság : tisztességtelen alapra nem lehet építeni sem az emberi sorsokat, sem a közösségi életet. Budapest egyik elővárosának társadalmi kavargásából a proletáralakulatok lelkivilága lehangoló hatással lép az olvasó elé. A pestkörnyéki összefutás a gályarabok és sereghajtóik reménytelen gyülekezete. Az író eléggé megdöbbentő szemlélődése szerint : »Újváros egy pillanatig egy új, hazárd és szennyes Magyarország szimboluma. Valami bűzlik Dániában, s lehet, hogy mindannyian egy kártyavár romjai alatt fuldoklunk.») — Aranygaras. Mesék. Budapest, 1923. (Nem igazi gyermekmesék, inkább felnőtteknek való fellegjáró elbeszélések.) — Halálfiai. Regény. Budapest, 1927. (Önéletrajzi regény keretében a dunántúli értelmiség jelképes sorsa, a vidéki személyek mellett az 1900-as évek fővárosi alakjai. Az író elbeszélő módja kissé vontatott, fárasztó, aprólékosan elemző ; alaksokasága mellől hiányzik a mesebősége, képzelőerejének lankadtságát a megfigyelések szorgalmával pótolja; de azért vannak élvezetesebben megírt részletei is. Az emberi sorsokat és társadalmi helyzeteket józanul bírálja.) — Élet és irodalom. Budapest, 1929. (Tanulmányok.) — A torony árnyéka. Novellák. Budapest, 1931. (Néhány igen szép elbeszélés.) — Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom. Regény. Budapest, 1933. (Keserű társadalombírálat elbeszélés alakjában.) — Az európai irodalom története. Két kötet. Budapest, 1934—1935. (Tanulmányok összefüggő sorozata.) — Hatoldalas rózsakert. Novellák. Budapest, 1937. (Kisvárosi történetek, lidérces helyzetek, humoros írások.) — Összegyűjtött munkái. Budapest, 1937-től. (Az író valamennyi verses és prózai munkája tiz kötetben. A sorozat első kötetét verseinek gyűjteménye tölti ki.) — Keresztülkasul az életemen. Budapest, 1939. (Cikkek, emlékek, vallomások gyűjteménye. A kötet végén Török Sophie zárósorai.)

Irodalom. — Az előbbi fejezetben fölsorolt munkákon kívül még a következők. — Császár Elemér : Babits Mihály nagy regénye. Magyar Szemle. 1927. évf. — Farkas Gyula : A magyar társadalom Babits regényében. U. o. 1927. évf. — Németh

László: Babits Mihály tanulmányai. Nyugat. 1929. évf. — Benedek Marcell: Két Babits-könyv. Protestáns Szemle. 1931. évf. — Schöpflin Aladár: Babits Mihály, a novellaíró. Nyugat. 1931. évf. — Tiszamarti Antal: Babits nyelvhelyességi attitüdje. Magyarosan. 1936. évf. — Halász Gábor: Babits, az esszéíró. Nyugat. 1938. évf. — Illés Endre: Babits Mihály, a novellaíró. U. o. 1938. évf. — Illyés Gyula: Babits szerepe. U. o. 1938. évf.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

A BABITS-IRODALOM.

BABITS Mihály huszonhárom éves korában mutatkozott be a főváros olvasóközönségének (Budapesti Napló, 1906), első kötetét három évvel később bocsátotta közre. Egész pályáján az új hangot és új stílust kereste. Hol a szövevényesség, hol a természetesség felé haladt, a szerint, amint egyéni elgondolásai ihlették, vagy tanulmányai sugallták. Időnkint aggodalmasan kereste a versmérték és rímelés szabályosságát, máskor megpróbálkozott a lompos formabontással. Kísérletező, de egyben összefoglaló író volt a versen kívül is. Prózájában az európai szellem magyar szintézisét ünnepelték barátai.

Babits Mihály nevére 1909. körül kezdtek figyelni, amikor első verses kötete megjelent, s Osvát Ernő egyre szívesebben közölte munkáit a Nyugat hasábjain. Költészetéről a nyugatosok értékítéletét Schöpflin Aladár fogalmazta meg legvilágosabban. Szerinte Babits Mihály művészete, lényegét tekintve, formaművészet, közölnivalója a kultúrember mondanivalója. «Amit Babits érez vagy gondol, mint olyan ember érzi, aki elméjével bejárta a világirodalom minden virágos mesgyéjét, az emberiség nagy gondolkodóival együtt gondolta végig az emberiség gondolatait, figyelve és tanulva szemlélte mindenféle emberek és mindenféle népek életét. Ha tehát szerelmes, máskép szerelmes, ha búslakodik, máskép búslakodik, ha sóvárog, máskép sóvárog, mint egy parasztlegény, és ezenfelül tud, lát és érez számtalan olyan dolgot is, amiről a parasztlegénynek sejtelme sem lehet. A szava-

járása is más. Több szava van és szavainak az árnyalása többféle, mások a hangsúlyai, neki elég egy célzás, egy nyelvi forma, egy inverzió, sokszor egy rím is, hogy kifejezzen vele oly dolgokat, amelyeket nála kevésbbé, széles és mély kultúrájú költőnek külön szavakkal vagy mondatokkal kell kifejeznie. Élete elzárkózott, belső élet, távol van tőle a közéletbe való beleavatkozás vágya, kontemplatív és passzív, kissé zárkózott is, mert ideges elfogultság zárja el az emberek tömegeitől. Sokkal többet él a maga lelki világában, mint a realitásokban. De néha kikívánkozik önmagából a világba, ezt a kívánkozást is belsőleg éli ki, a teljesületlen kívánság melankóliájának átérzésében és a fantasztikumban.» (Irók, könyvek, emlékek. Budapest, 1925.) — Oláh Gábor szerint Babits Mihály költészete magasrendű líra, formaművészete elsőrangú, nyelve zengő. Szereti a szokatlant, kedvteléssel változtatja hangját, mindenkit tud utánozni, mindent befogad és visszaver, mint a jó tükör. Sok az újszerű verse : majd mindegyik mögött valamelyik idegen költő lappang sugalmazóul. A humor sugara ritkán vetődik költészetébe, a szerelem nem fő sugallója lírájának, eszmék töltik be lelkét, a gondolati elem olyan túlnyomó lírájában, hogy sok költeménye rímes értekezés. Nem primér költő, mint Ady Endre, lelkének nincsenek szédítő szakadékai, villámos révületei ; ő rendesen csak a második síkját mutatja lelkének, a visszaverés felületét. Nála a forma a lényeg ; ha a formát megöli, művészetének lelkét pusztítja el. Legelső verses kötete csaknem végig formai és technikai bravúrok megoldása. A szabad vers nem neki való, lírájának a forma zártsága és megkötöttsége ad szárnyat és ragyogást, amint ez tapasztalható a világirodalom legkiválóbbjainál is, akiket a rímek kényszerűsége és a formai gátak nem sejtett szépségek teremtőivé tettek. Babits Mihály is a formákban élt és lélekzett, az idő azonban kikezdte legfőbb erejét : bravúros technikáját és formai művészetét. (Babits Mihály huszonöt éve. Széphalom. 1931. évf.)

Kiadások. — Babits Mihály legjellemzőbb munkái megjelenésük időrendjében : Levelek Irisz koszorújából, Herceg, hátha megjön a tél is, A gólyakalifa, Recitatív, Irodalmi problémák, Karácsonyi Madonna, Nyugtalanság völgye, Laodameia, Timár

Virgil fia, Sziget és tenger, Halálfiai, Versek, Az európai irodalom története. — Összes munkáinak gyűjteményes kiadását 1937-ben indította meg az Athenaeum-részvénytársaság.

Fordítások. — Költeményei az 1910-es évektől kezdve jelentek meg német, francia és másnyelvű fordításban. Gólyakalifáját 1919-ben fordították le németre, 1929-ben eszperantóra. Több más elbeszélő munkája is megjelent idegen nyelveken.

Irodalom. — Az előbbi fejezetekben fölsorolt munkák közül különösen Földessy Gyula, Halász Gábor, Juhász Géza, Németh László, Oláh Gábor, Rédey Tivadar, Schöpflin Aladár, Szerb Antal tanulmányai.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kosztolányi Dezső élete.
Kosztolányi Dezső, a költő.
Kosztolányi Dezső, a prózaíró.
A Kosztolányi-irodalom.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉLETE.

Szimbolista és dekadens, az impresszionista költészet és az új magyar próza remeklő művésze. Lírai fogékonyságát a stílus rendkívüli gondosságával egyesítette, színeinek izzásába sejtelmes zenét vegyített. Versei, elbeszélései, elmélkedései, lelkének minden megmozdulása, nyelvének valamennyi fordulata az ihletett küldetésű író különös egyéniségét tükrözik.

Kosztolányi Dezső 1885. március 29-én született Szabadkán. Atyja tanár volt, később a szabadkai városi katolikus gimnázium igazgatója. Gondosan nevelte; a fiú kitűnő tehetségű diák volt, különösen feltűnt nagy nyelvérzékével. 1903. őszén beiratkozott a budapesti egyetem filozófiai karára, a magyar és német nyelvet választotta tanulmányai tárgyául, de tanári oklevelet nem szerzett. Írói becsvágya elvonta az iskolai pályától. 1906-tól kezdve a Budapesti Napló szerkesztőségében dolgozott, a következő évben már megjelent első kötete, nevét csakhamar ismerni kezdték. A Hét és a Nyugat népszerű munkatársa volt, más folyóiratok és hírlapok is örömmel közölték költeményeit, elbeszéléseit, közérdekű írásait. A Budapesti Naplótól a Világhoz került, innen a Pesti Naplóhoz ment át, a világháború után az Új Nemzedékhez, majd a Pesti Hírlaphoz csatlakozott. Nem politikai meg-

győződései irányították, polgári kényelme fontosabb volt számára a társadalmi harcoknál, írói célkitűzései jobban izgatták, mint a közéleti torzsalkodások. Élete utolsó éveiben nagyon sokat szenvedett, de testi gyötrelmei ellenére is bámulatos lendülettel írta munkáit. Ötvenegy éves korában — 1936. november 3-án — halt meg Budapesten.

Adatok Kosztolányi Dezső életéhez :

1885. — Kosztolányi Dezső születésének éve. Március 29-én születik Szabadkán. (Apja, Kosztolányi Árpád, községi gimnáziumi matematikus-fizikus tanár, anyja, Brenner Eulália, egy német eredetű gyógyszerész leánya, mindketten katolikus vallásúak. Családja apai ágon felvidéki származású. Apai ősei szerénysorsú emberek voltak, valószínűen nyitramegyei nemesek. Mint a legtöbb demokrata szóvívő, ha rangra jut, a költő is lázasan nyomozta elődeit, s büszkélkedett árpádkori, sőt ázsiai származásával. Ez a családi dicsekvés természetesen be nem bizonyítható költői ábránd volt, és nem egészen jól illett a Hét, a Nyugat és a Világ munkatársának életprogrammjához, de Ady Endre is így tett, mások is így kérkedtek, miért lett volna éppen «Esti Kornél» különb a többinél?)

1895—1903. — Kosztolányi Dezső a szabadkai községi katolikus gimnáziumban. (Otthon testvéreivel együtt jólétben nevelik, az iskolában figyelemmel bánnak vele. Idegzete nincs egészen rendben, félelmi érzések szorongatják, apjától különösen retteg. Édesatyja később az iskola igazgatója lesz. Hetedikes gimnazista, amikor első verse megjelenik nyomtatásban : a Budapesti Napló avatja költővé 1901. október 26-án. A következő évben színdarabot ír Reviczky Gyuláról, ezt a verses játékát a rokon fiúk és leányok elő is adják a gimnázium tornacsarnokában, zártkörű ünnepélyen. Nyolcadik osztályos korában kínos ügye támad, egyik tanárával szemben neveletlenül viselkedik, tanárai kizárják az iskolából. Az érettségi vizsgálatot mint magántanuló Szegeden teszi le, jeles eredménnyel.)

1903—1906. — Egyetemi hallgató Budapesten. (Mint magyar-német szakos tanárjelölt Négyesy László stílusgyakorlatain barátságot köt két bölcsészethallgató-társával: Babits Mihállyal és Juhász Gyulával. Egy ideig a bécsi egyetemen is tanul, sokat időzik Szabadkán, barátaival buzgón levelez irodalmi kérdésekről. Nyelvismereteit egyre bővíti, olvasottságát gazdagítja, a szabadkai és szegedi hírlapokba számos cikket ír.)

1906. — Apja nagy bánatára nem fejezi be egyetemi tanulmányait. Belép a Budapesti Napló szerkesztőségébe. (Egyszerre nagy úr lesz, sok pénzt keres, józsefvárosi diákszobáját előkelőbb berendezésű lakással cseréli föl. A szerkesztőségekben és az irodalmi kávéházakban megismerkedik a nevesebb írókkal. Nem kerül az Ady-rajongók sodrába, a dekadensekről és Adyról nagyon rossz a véleménye. «A dekadensek — írja Babits Mihálynak — azon embereim közé tartoznak, akiket lelkem mélyéből gyűlölök. Az urakat in corpore vetem meg, de szenvedélyesen, úgy, hogy mindegyiknek jut dühömből egy emberséges porció. Még a nagy Baudelaire-nak is. Pokolba velük! Elrontják az ember szépérzékét, megfeketítik világnézetét egy rím miatt, mert ők a disznóságokon kívül főleg a rímeket szeretik. Milyen kis emberek ezek, ha levetik bohócruhájukat, mi véznák és költőietlenek! Egyszer és mindenkorra nem kell olvasni többet ilyenfajta verseket. E kacskaringós úton járó emberiség-rontók nem látják be, hogy célunk fáradságos haladás az ideál felé, s könnyebb egyenes úton odajutni, mint görbe sikátorokon.» Adyról ugyancsak Babits Mihálynak: «A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres pozőrt ültettek: Ady Endrét. S nem mások, mint azok, akik arra aspirálnak, hogy rossz, modoros és affektáltan zűrzavaros verseiket a Budapesti Napló tárcarovatában közöljék . . . Sok hasonlót írhatnék az émelyítő Adyról. E tanulatlan, gyenge legénykék valami különöset keresnek, s maguk sem tudják, mit. Feltétlenül írjon, mit tart Ady magyar-szidásáról. Nekem viszket a tenyerem, s fölpezsdül bennem a vér, ugyanaz a vér, mely nagyapám eréből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra. Mert vad-magyar, fájdalmasan magyar vagyok minden szociológiai tanulmányom ellenére is, s az is maradok.» A sors különös játéka, hogy a Budapesti

Napló szerkesztőségében ő lesz Ady utóda. «Ady Endre helyére, aki Párisba ment — írja Babits Mihálynak 1906. júniusában — a Budapesti Naplóhoz szerződtem belmunkatársnak. Szépirodalmi cikkeket, verseket, tárcacikkeket írok bele, s a versrovat vezetője vagyok.»)

1907. — Megjelenik első verses kötete: Négy fal között. (A kötetnek nincs nagyobb visszhangja.)

1913. — Huszonnyolc éves. Nőül veszi Harmos Ilona színésznőt. (Ebben az időben már a Világ belső munkatársa.)

1914. — A világháború első éve. (Megdöbbenve nézi a vérontást, fél a katonáskodástól, mint hírlapírót többszöri besorozás után fölmentik a fegyveres szolgálattól. Amikor a Pesti Napló szerkesztőségében dolgozik, Hatvany Lajos segítségével Budán kis házat vásárol. Sokat ír és fordít, törleszteni akarja kölcsönét.)

1919. — Az ellenforradalom győzelme után belép az Új Nemzedék szerkesztőségébe. (Irányváltozása feltűnést kelt, ismerik filoszemita érzelmeit, tudják róla, hogy a szabadkőműves szellem szolgálatában állott. A lapba véres szatírájú cikkeket ír a zsidókról, kommunistákról, emigránsokról. Később kilép a lap kötelékéből, állás nélkül marad.)

1921. — Meghívják a Pesti Hírlap belső munkatársai közé. (Nehéz anyagi körülményei megjavulnak. Új lendülettel dolgozik.)

1929. — Lesujtó nyilatkozata Ady Endre költői értékéről. (A Toll című folyóirat az Ady-kérdésben megszólaltatja az irodalom tekintélyeit, ezek hízelegve írnak az elhúnyt költőről, ő merészen szembeszáll az Ady-fanatikusokkal. Egyszerre népszerűtlen lesz a nyugatos körökben, az ellenvéleményt nem hajlandók eltűrni. Gyalázkodó leveleket kap, merénylettel fenyegetik, gúnyosan beszélnek munkásságáról.)

1930. — A Kisfaludy-Társaság megválasztja tagjai közé. (Megindítja harcát a nyelvművelés érdekében. A Pesti Hírlap hasábjain és egyebütt sok szellemes cikket ír az idegen szavak mételye ellen, támadja a magyartalan stílusú írókat.)

1931. — Vezető szerepet vállal az irodalmi közéletben. Mint a Magyar Pen Club elnöke, sokat fárad a magyar szellem külföldi

érvényesüléséért. (Egyik külföldi útján Hollandiában Vilmos császár is fogadja ebéden. Rothermere lord ezer angol fontot ad neki Londonban a magyar irodalom támogatására. Az ajándékot itthon Krudy Gyulának és Móricz Zsigmondnak ítélteti oda a Magyar Pen Club választmányával, a döntés nyomán hírlapi vita lángol föl, az irodalmi vonatkozásokba személyi sértődések és politikai indítékok kapcsolódnak, végül lemond a Magyar Pen Club elnökségéről.)

1933. — Halálos betegségének első nyomai. (Szájában daganat keletkezik, az orvosok nem boldogulnak gyógyításával, fájdalmas műtéteken megy át, még Stockholmba is kiutazik rádiumkezelésre. Ínyrákja egyre súlyosabb lesz. Utolsó esztendejének papírra vetett följajdulásait — mert beszélni már nem tudott — nem lehet megindulás nélkül olvasni.)

1936. — Halála november 3-án. (Szörnyű testi-lelki kínok után egy budai kórházban hal meg. Özvegy édesanyja és két testvére még él. November 5-én temetik el a kerepesi-úti temetőben.)

Irodalom. — A Nyugat Kosztolányi-száma. 1936. évf. (Füst Milán, Gyergyai Albert, Karinthy Frigyes, Schöpflin Aladár és mások cikkei.) — Baráth Ferenc : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. — Kosztolányi Dezsőné : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. — Szegzárdy-Csengery József : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, A KÖLTŐ.

Az impresszionista-szimbolista irány Ady Endre és Babits Mihály költészete mellett Kosztolányi Dezső lírájában virágzott ki legszínesebben.

A művészi ihletésű költő misztikus szóvarázzsal tárta föl olvasói előtt hangulatvilágát. Régi emlékei mélabús költemények írására ihlették. Visszaálmodta magát gyermekkorába, újjáébresztette egykori hangulatait. A titokzatos ámulások ifjúkori világa után a férfikor panaszai következtek lírájában : a munka, szenvedés, szerelem sóhajtásai. Mindenütt idegesen érzékeny, vigasztalanságát borzongva elemzi. Költeményeiben sok a víziós elem, félhomály, árnyék, gyász. Ezek a költemények a nemesebb értelemben vett dekadens stílus pompás kivirágzásai.

A családi lírának Kosztolányi Dezsőnél nincs szenvedélyesebb kiaknázója irodalmunkban. Nagy lírai lelemény és stiláris készség kellett ahhoz, hogy az olvasóktól teljesen távol álló magánügyeit költői módon élvezhetővé tegye, s ne legyen érdektelen, terhes, köznapi. Egy csokorra való megható költeményt könnyedén össze lehet válogatni családi lírájának gazdag terméséből : sóhajokat, helyzetrajzokat, hangulatképeket.

A Bácska tikkasztó levegőjéből, a pesti diákszobák-

ból, a budai ház családi tűzhelyéből sorra kibontakoznak a költő érzékeny lelkének gyászfátyolos emlékei.

Az élet csupa rettegés és rejtelem, hazugság és álarc: «Festett az arcom nékem is És szenvedés az ékem is. Jaj, a költő gyomrába kóc, Ő is beteg és torz bohóc.» A középkorban, ha megkondult a déli harangszó, letérdelt a boldog paraszt; most, a nagyváros világában, eltorzulnak az emberi arcok: az új istennek, a pénznek, nyomorultjai vagyunk mindnyájan. Mit tudják a világváros emberei, hol van az a boldog méhes, amelyre most szállt alá a déli csönd; egymást fojtogatják ezek a boldogtalanok, részegen, betegen, éhesen. Az új Fáraók óriási gúláit építjük. Karját kitárva, irgalmat esdve, alázatosan szolgál a költő is az aranynak, csakúgy, mint a többi árva; ó, ha elmenekülhetne egy boldogabb világba feleségével és gyermekével; el innen messze, oda, ahol még élni is lehet, s nemcsak szenvedni ilyen eltiportan. Hiábavaló ábrándok! Helyettük itt a sötét nagyváros, a New-York-kávéház kiábrándító zaja, a Dohány-utca félelmes vidéke, az Üllői-út klinikái, a Duna hídjának vaskorlátja, lent a hívogató hullámok. S a Külső-Józsefvárosban a tépett ruhájú, bús pesti nép, amint vasárnaponkint ott tanyáz a tükrös kávéházak alján, és tunya arccal nézi a mozireklámokat. Bármerre menne, visszatérne ide; bármerre szállna, ennek a népnek gondjait kiáltaná: «Ez a föld, e bús föld a hazám.»

Egyre kísértenek a háborús emlékek. A villamosra fölszáll a közkatona, arcán a gyötrelmek jelbeszéde: 1914-ből a könny, 1915-ből a roham, 1916-ból a jajszó, 1917-ből a rokkantság, 1918-ból a semmi; most két mély mocsár a

két szeme, ijedten húzódik el mellőle az utas. Csak vissza ebből a borzalmas világból a régmultba! «Jaj, hogy szerettem volna élni régen, Vén századok bús mélyein»: nem ma, a buta modern technika korában. Akkor a szemek az égre néztek, s úgy állt a szív, mint a liliomos oltár. Élni a régi Tabánban, száz év előtt, Virág Benedek közelében! Hogy dolgozott a szent öreg, hogy körmölte lúdtollal énekeit — akkor sem becsülték nálunk a költőt, futó, szegény vad elbujt reszketeg — hogy gyalúlta gyúlt szemekkel az érdes szavakat, hogy pillantott az ég felé! Élni akkor, elmenni hozzá, hallani szavát! «S én lehajoltam volna, hogy megáldjon.»

Ábrándok ezek, más a modern élet. Villamosok csilingelnek a városban; sötét pincék mélyén mos, vasal, főz, súrol a munkásasszony; titokzatos emeleteken rózsaszínű lámpa fénye mellett furcsa nők tollászkodnak; szegénység, gond, sóhaj mindenütt; közben a költő diadalmas gyorsasággal vágtat hetedhét országon át, idegen nemzetek közé, hogy végül mindenütt azt lássa, milyen egyforma az élet, csak a temetők népesek. Mindössze a piac érdemli meg a dicsőítő éneket: micsoda hatalmas isteni színház ez, együtt az ételek kánaáni bősége: a halavány kelvirág, aranysárga répa, fekete retkek dombja, vörösorrú paprikafüzérek, zöld selyemben a büszke saláta, narancsok óriási halomban. Amott a bódé vörös hússal, rózsáló tüdővel, barna májjal. A halas-embernél gömbölyű kádban úszkál a tükörponty: már fogja az árus, keményen kaparja pikkelyeit, és meghal a hal vakon, véresen, ezüst páncélingben, akár egy katona, néma halállal. Ármánykodó képpel

jár itt a késes is, ez a shakespearei orgyilkos, egyszerre elénk lép, belesúg fülünkbe, kínálja a kését gyilkolásra. Ez az élet. De kik másznak amott a hegy peremén, az erdők és sziklák között? Mozog a város, ki a természetbe! Gyerekek, dajkák, cselédek hahotáznak a napban, lábatlan katona ül a gyepen, cimbalmot üt vattás cimbalomverővel, kórházi bánatot permetez szét. Úri fiú sétál előkelően, leveri cigarettája hamvát, sápadt-gonosz arca görbén mosolyog, pár nap multán talán egy képes hetilapban látjuk mint többszörös rablógyilkost vagy mint enyheszívű sikkasztót. Lámpavilág gyúl a nyári vendéglőben, hegedű rí, itt települnek le falatozni az apák és anyák, a részegek és szerelmesek, az egészségesek és betegek; itt repül, a tömegnek ebben a bús viharában, asztalkendője sirályszárnyán a pincér, kezében tizenöt tányérral és tizenöt sörös korsóval, hogy a falánk gyomornak legyen mit ennie meg innia. Aztán jön a villamosok megrohanása, nyargal a sokaság, földre tiporja a visító kisfiúkat, gyenge leányokat, özvegy anyákat. Rohan a tömeg, mindíg egyforma ez, akárhogy nevezzék, mindíg rettenetes, akár életet kiált, akár halált ordít. A szív megtelik kiabáló kétségbeeséssel, azután tovább dübörög a céltalan élet. «Én nem hiszek semmiben. Ha meghalok, a semmi leszek, mint annak előtte, hogy e földre születtem.»

Kosztolányi Dezső az egyéni énekhang ragyogó mestere. Gondolatai mélyen járnak, érzésvilágából a modern lélek vívódása lenyügöző hatással bontakozik ki, érdeklődésének köre rendkívül széles. Az új nyelvi értékek gazdagon ömlenek lírájából, szín és zene hullámzik költé-

szetében, az impresszionizmus vibráló hangulathullámzása opálos fényt ad verseinek. Az élet köznapi eseményei szimbolumokká nőnek fantáziájában.

Rímelő művészete külön tanulmányt érdemel. Új versformákat talált ki, szokatlan strófaszerkezeteket ültetett át a külföld költőiből, a friss kereteket megtöltötte érett művészettel. Elegánsabb verselő alig van nála irodalmunkban. Írása úgy lejt, olyan természetesen és mégis tündérien, hogy az olvasó bámulattal telik el a magyar nyelv hajlíthatóságának ezen a diadalán. Rímelése nem a mesterkedő verscsiszolók szabályos munkája, hanem epigrammatikus ihletettség. Ezekben a rímekben a költő megkettőzi strófái poézisét. Rímei tűzijátékszerűek, fényük felvillanásakor a hangulat játékát, bölcseletét, siralmát érezzük.

A formaművész egyben nyelvművész is. Szókincse gazdag, kifejezéskészlete dús, stílusa sokárnyalású. Fesse bár álomelméletének titkos megrezdüléseit, vagy a magyar kisváros lelkiségét, keltse bár új életre régi emlékeit vagy mutasson rá az emberi lét fogvacogtató félelmeire : nyelve a magyar stílus fejlődésének újabb állomása.

Pályája második felében áttért a rímtelen szabadverselésre. Lírája próza lett : bölcselő szellemű, finom rezzenésű hangulat-próza. A fényes formaművész elvetett minden szabályt, a ragyogó verselő eldobta magától verstechnikájának vívmányait. Új utakra tért. Bizonyára meg akarta mutatni, hogy a szabad versben is mester, nincs szüksége csillogóan hímzett ünnepi öltönyre, munkásruhában is ért a gyönyörködtetés művészetéhez. Rövidebb-

hosszabb sorokba tördelt rímtelen sorai a szabad verselésnek igen sikerült termékei, de azért nem mérkőzhetnek kötött formában írt verseivel. Az ilyen «belső ritmusú» divatos leegyszerűsítés olyan költőknek való, akik verselő készségük köznapiságát a rímtelen próza kényelmes eszközeivel kénytelenek kendőzni.

Életének utolsó szakaszában ismét rátalált magára a rímteremtés művészetében is. Úgy, ahogy előttünk áll költői hagyatéka — irodalmunknak ez a gazdag öröksége — nyelvi zenéjét és verselőművészetét egyaránt csodálhatjuk. A nyelv lendítő hatalom, a rím ihleterő volt számára. Olyan költemények, aminők a *Lánc, lánc, eszterlánc*, *Ilona*, *Hajnali részegség:* nevét minden egyéb nélkül is halhatatlanná tennék költészetünk történetében.

Mint műfordító a legelsők közül való. Szöveghűségét nem egyszer joggal gáncsolták, de a hangulati hűség visszaadásában alig néhányan mérkőzhetnek vele egész irodalmunkban. Mit jelentett néhány szóbetoldása és szóelvétele akkor, amikor olvasóit a megközelíthetetlennek vélt külföldi remekíró varázsos közelségébe ragadta, s ugyanazt a hatást váltotta ki a műértőből, mint amilyennel az eredeti szöveg ringatta ábrándokba a franciát vagy az angolt.

Kiadások. — Négy fal között. Versek. Budapest, 1907. (A versgyűjtemény egy részén a francia parnasszusi költők hangulati hatása érzik, másik részén föltűnik a biedermeier-árnyalás, néhány költemény a jelképeket, titokzatosságot, érzelmességet kedvelő lírikus alkotása. A kötet a szerző költségén jelent meg. Előfizetőket barátai gyűjtöttek számára.) — Guy de Maupassant összes versei. Műfordítás. Budapest, 1909. (Mint műfordító itt még

nincs teljes erejében. Az eredeti szöveg értelmét helyenkint felületesen tolmácsolja.) — A szegény kisgyermek panaszai. Versek. Budapest, 1910. (Ez volt a legnépszerűbb verseskönyve. Hatodik kiadása 1923-ban jelent meg. A gyermekkornak mindenkivel közös lírai élményeibe érzelmes színezéssel szövi bele családi helyzetének egyéni vonásait. Helyenkint nagyon is érdektelen, siránkozó és selypítő, de impresszionizmusa, szimbolizmusa és misztikussága számos megkapó strófában nyilatkozik meg.) — Őszi koncert. Versek. Budapest, 1911. (Kisebb verses kötet.) — Mágia. Versek. Békéscsaba, 1912. (Borzongások, fájdalmak, halál.) — Molière : A szeleburdi. Vígjáték. Műfordítás. Budapest, 1911. — Calderon : Űrnő és komorna. Vígjáték. Műfordítás. Budapest, 1912. — Rostand : A két Pierrot. Egyfelvonásos. Műfordítás. Budapest, 1913. — Modern költők. Külföldi antológia. Műfordítás. Budapest, 1914. (Három kötetes bővített kiadása 1921-ben.) — Mák. Versek. Békéscsaba, 1916. (Világvárosi élmények, világháborús hangulatok.) — Byron : Mazeppa. Műfordítás. Gyoma, 1917. — Kenyér és bor. Versek. Békéscsaba, 1920. (Hangulatok a háború elvesztése után.) — Byron : Beppo. Műfordítás. Békéscsaba, 1920. — A bús férfi panaszai. Versek. Budapest, 1924. (A sóhajtozás, nőiesség, gyermekiség nem magára erőltetett magatartás egyéniségében és költészetében, hanem lényének egyik uralkodó jellemvonása. Borúlátó életszemlélete családi vonatkozású költeményeiben mindig igen erős.) — Goethe : A napló. Műfordítás. Budapest, 1925. — Oscar Wilde költeményei. Műfordítás. Budapest, 1928. — Paul Géraldy : Te meg én. Műfordítás. Budapest, 1928. — Meztelenül. Versek. Budapest, 1928. (Az impresszionizmus helyett expresszionizmus.) — Szent Imre himnuszok. Műfordítás. Budapest, 1930. — Shakespeare : Romeo és Júlia. Tragédia. Műfordítás. Budapest, 1930. — Shakespeare : Téli rege. Vígjáték. Műfordítás. Budapest, 1930. — Kínai és japán versek. Műfordítás. Budapest, 1931. (Angolból.) — Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei. Budapest, 1935. (A gyűjtemény nem teljes. A költő a régibb kötetek nem minden versét vette föl az első összefoglaló kiadásba.) — Szeptemberi áhítat. Versek. Budapest, 1939. (A költő kiadatlan verseinek gyűjteménye. Kéziratok-

ból, folyóiratokból és hírlapokból sajtó alá rendezte Paku Imre.)

Irodalom. — Tóth Árpád : Kosztolányi versei. Nyugat. 1921. évf. — Alszeghy Zsolt : Kosztolányi, a bús férfi. Élet. 1924. évf. — Németh László : Kosztolányi Dezső. Erdélyi Helikon. 1929. évf. — Várkonyi Nándor : A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Makkai Sándor : Harc a szobor ellen. Kolozsvár, 1933. — Szerb Antal : Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Halász Gábor : Az ötvenéves költő. Nyugat. 1935. évf. — Vajthó László : Az ötvenéves Kosztolányi. Protestáns Szemle. 1935. évf. — U. az : Két költőnemzedék arca. Budapest, 1935. — Alszeghy Zsolt jelentése Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Költeményeiről. Akadémiai Értesítő. 1936. évf. — A Kalangya Kosztolányi-száma. 1936. évf. — A Nyugat Kosztolányi-száma. 1936. évf. — Benedek Marcell : Kosztolányi Dezső. Századunk. 1936. évf. — Ignotus Pál : Kosztolányi Dezső. Szép Szó. 1936. évf. — Keresztúry Dezső : Kosztolányi Dezső. Magyar Szemle. 1936. évf. — Kovács László : Kosztolányi Dezső. Erdélyi Helikon. 1936. évf. — Vajthó László : Kosztolányi Dezső. Protestáns Szemle. 1936. évf. — Biczó Ferenc : Kosztolányi Dezső. Kaposvári egyesületi leánygimnázium értesítője. 1937. — Juhász Géza : Kosztolányi Dezső. Debreceni Szemle. 1937. évf. — Kerecsényi Dezső : Kosztolányi Dezső. Irodalomtörténet. 1937. évf. — Kozocsa Sándor : Kosztolányi Dezső. Esztétikai Szemle. 1937. évf. — Schöpflin Aladár : A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Somlyó Zoltán : Kosztolányi és a zsidóság. Mult És Jövő. 1937. évf. — Baráth Ferenc : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. — Földessy Gyula : Ady értékelése az Új Versek megjelenésétől máig. Kelet Népe. 1938. évf. — Konsza Samu : Kosztolányi Dezső. Erdélyi Muzeum. 1938. évf. — Kosztolányi Dezsőné : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. — Somos Jenő : Baudelaire és az új magyar líra. Pécs, 1938. — Szegzárdy-Csengery József : Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. — Hegyi Endre : Kosztolányi Dezső világnézete. Kristóf György emlékkönyv. Kolozsvár, 1939.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, A PRÓZAÍRÓ.

Az irodalomtörténeti érdemű költő prózaírónak is elsőrangú. Regényei nyugtalanul színezett elbeszélő munkák. Biztos kézzel vet oda néhány vonalat, s a regényhős képe máris kialakul az olvasó előtt. Izgatottan érdeklődik alakjainak minden lelki megrezdülése iránt, analitikus tanulmányozását impresszionista színfoltok váltják föl, rejtelmes hangulat vonja be meséje menetét. Az érdeklődést még ott is ébren tartja, ahol más regényíró halálra untatná közönségét.

*A véres költő*ben (1921) Nero császár történetét mutatta be a császári Róma hanyatló erkölcsű társadalmának rajzával. Nero, a világ ura, mindent megszerez, amit kíván, csak azt nem tudja elérni, amiért legjobban sóvárog: a nagy költő babérait. Ebből a tragikus vergődéséből erednek szörnyű kegyetlenségei. Fiatalon jut a trónra, hízelgő környezete alázatosan tűri minden szeszélyét, az elkorcsosult zsarnok tetszése szerint lehet érzelmes poéta, eszelős csínytevő, alávaló gyilkos. Eleinte verseket ír, zugköltők lepik el udvarát, féltékeny minden tehetséges lantpengetőre ; azután színész lesz, megpróbálkozik a cirkuszi föllépéssel, szereplési mániája hallatlan művészi önteltséggel párosul. Szellemi becsvágyába beleszövődnek éjjeli kicsapongásai, méregkeverése, gyilkosságai. Egymás után

teszi el láb alól ellenségeit és barátait : mostohatestvérét, a nemes Britannicust ; öreg nevelőjét és barátját : Senecát ; ifjú feleségét : Octaviát ; édesanyját : Agrippinát. Őrült a trónon. A regényíró nem a rémes helyzetekre veti a súlyt, nem az érzéki mozzanatokat hajszolja, hanem az ember belső világába hatol bele. Nero mint lélektani kérdés érdekli. Az ókori világváros életét a magánélet változatain keresztül mutatja be, a két évezredes mult világát jellemző alakok segítségével hozza közelebb a modern ember érdeklődéséhez.

A *Pacsirta* (1924) egy rút leány története. Az alföldi magyar kisváros társadalmát kitűnő környezetrajzzal eleveníti meg. Csupa jelentéktelen ember, az író mégis mozgalmat visz szürke életükbe. A rendet tartó, becsületes, komoly leány elutazik hazulról, családja fölszabadul jelenlétének erkölcsi nyomása alól, szüleiből kitör az elfojtott mulatozó hajlam, új élet kezdődik, és tart mindaddig, amíg Pacsirta vissza nem tér. Ez a jelentéktelen tárgy az író tollán tökéletes szépségű alkotássá vált.

Az *Aranysárkány* (1925) egy jobb sorsra érdemes vidéki tanár tragédiája, éles vonalú diákalakokkal, jól megfigyelt tanártípusokkal, kisvárosi urakkal, s a regényhős alávaló halálbakergetése után azzal a tanulsággal, hogy a bűnt nem követi megtorlás, a becsületes ember védtelen áldozata a gazoknak.

Édes Anna (1926) egy budapesti cselédleány véres esete a kommunizmust követő időből. A leány egy úricsaládnál szolgál, s valami megmagyarázhatatlan lelki kényszer következtében meggyilkolja urát és asszonyát.

Ez a visszataszító téma nem mindennapi megjelenítő erővel alakul ki a regényben. Az író művészetére vall, hogy története nem süllyed rémregénnyé. Az egyszerű cselédtörténet naturalizmusából szimbolikus regény alakul azzal az erkölcsi tanulsággal, hogy az igénytelen lelkekben is meg kell látni az embert, a legegyszerűbb teremtést sem szabad gépnek tekinteni, az önző kihasználás talán még a testi bántalmazásnál is megdöbbentőbb válságot idéz föl egy jobb sorsra érdemes személyben. A miniszteri tanácsosék unokaöccse elcsábítja a szerencsétlen cseléd-leányt, s a leány egy éjszaka éppen olyan öntudatlanul támad gazdáira, mint amilyen álomszerű engedelmességgel szolgálta előzően az egyébként ártatlan házaspárt. A merénylet minden átmenet nélkül történik, a fordulat megrázó hatást tesz az olvasóra, a gyilkos tett megokolása titokzatosan húzódik meg a drámai jelenetek mélyén.

Mint novellaíró a legkülömbek egyike irodalmunkban. Szokatlan tárgyait bíborvörös megvilágítással dolgozta föl. Apró ötletből nem egyszer mély gondolatot érlelt, a gondolati tartalmat misztikus költészettel helyezte el a stílusművészet ékszeres foglalatába. Hol a szemébe nevetett a világnak, hol megdöbbentő tragédiát sűrített egy-egy mindennapos történet köré. Novelláinak nagy részéből a rendes tehetségű író nem tudott volna elfogadható elbeszélést alkotni, ő könnyedén ragadta meg a jelentéktelen témában lappangó rejtett értéket, s merész eszmetársításokkal, egyéni borzongásokkal, az örök emberi és a titokzatos egyéni vonások érdekfeszítő karcaival tette naggyá meséjét.

A nyers igazságokba a költészet fényszórójával világított bele. — *Alakok* (1929) című kötete harmincöt interjú: a közönséges hírlapi műfajnak irodalmi színvonalra emelt arckép-sorozata. Megszólal ezekben a mesteri riportokban a modern társadalmi osztályok számos jellemző alakja, sorra kitárják belső világukat azok, akikkel annyiszor találkozunk az életben, s akiknek életszemléletéről, gondolkodásáról, érzelmeiről, bánatáról, örömeiről oly keveset tudunk: mindenfajta ember az arisztokratától kezdve a koldusig. Az író végigkérdezi kiválasztottjait, mint amikor az orvos megvizsgálja betegeit, kérdéseire feleleteket kap, s a válaszokat irodalmi jelentőségűvé teszi költői szemléletmódjával.

A *Zsivajgó természet*ben (1930) az állatok, növények és ásványok szólalnak meg, mindegyik a maga természete szerint, de mégis az író hangján, ez a hang gazdag a merész futamokban. Beszélnek a vadállatok, háziállatok, madarak, lepkék, bogarak, fák, gyümölcsök, virágok, drágakövek; az író följegyzi önvallomásaikat, s ezekből a röpke nyilatkozatokból különös csillogással elevenedik meg a természet. Pátosz, humor, irónia, mélabú, elmésség és életbölcselet van ezekben a szeszélyes megfigyelésekben és megszemélyesítésekben. A világ keresztmetszete a stílus művészének fantáziatükrében.

A *Bölcsőtől a koporsóig* (1933): lélek-képmások gyűjteménye. Megvan bennük a középkori haláltáncok hangulata. Vágyak és csalódások kísérnek el bennünket a sírig. Az író kivallatja az embereket az élet értelméről: hogyan jelentkezik sorsunk örök azonossága az életkorok határ-

mesgyéjén, mi a lelki világa a gyermeknek, ifjúnak, férfinek, öregnek évtizedről-évtizedre, mi jellemzi a különféle nemzetek fiait, milyen tanulságokkal szolgál a családi visszaemlékezések arcképcsarnoka.

Nem feledkezik meg az író önmagáról sem. *Esti Kornél*-jában (1933) kíméletlen önkínzással leplezi le magát olvasói előtt: a világ más embert ismer benne, de van egy titokzatos élettársa, s ez a megbízhatatlan, rejtélyes lélek mindíg ott áll a látszat-ember mellett. Önéletrajzi novelláinak ez a második én a hőse. Esti Kornél a neki tetsző életet éli, nem alakoskodik, vagy legalább is nem mindíg visel álarcot, mint ahogy többé-kevésbbé, akarva vagy akaratlanul mindnyájan viselünk. A novella-sorozat hősének esetei lélekelemző tanulmányok, a tudatalatti gyarlóságok pőrére vetkőztetései, a lelkiismeret gúnyos önostorozásai. Ilyen az élet, csupa lelki kettősség. A rendes ember mellett ott él lelkünkben a démoni lény is, az örök lázadó, a felbujtó hazug. Esti Kornél az író neuraszténiás lénye, az élet realitásával állandóan szembeszálló ikerlélek, a jó embert és hasznos polgárt tévutakra vezető ördög.

Kosztolányi Dezső prózájának van valami rejtélyes kísérő dallama, ez a dallam az író hangulatait bűvös erővel viszi át az olvasókba. A lélekelemzés aprólékossága helyett izgalmas helyzetek, a leírások unalma helyett balladás fordulatok, a szerelmi történetek elcsépelt frazeológiája helyett egyéni stílus-művészet. Szín bujkál, ritmus zeng, lélek izzik ebben a prózában. A legkönnyedebb, legtisztább, legszebb magyar nyelven ír, ahogyan csak egy klasszikus írhat. Akár elbeszél valamit, akár elmélkedik, a legszürkébb

tárgyat is ragyogóvá varázsolja belső átélésével, különös látásával, a rejtett összefüggések szálainak kibontásával. Messze távlatokat nyit meg, titokzatos mélységeket tár föl. Nincsenek illúziói, csak tragikus megismerései vannak. Az embereket csontvázukig lehántva mutatja be, a kendőzés mögött rámutat a kiábrándító valóságra, az öröm hátterében rávillant a gonoszul leselkedő megsemmisülés árnyékára. Pesszimizmusának sötét tanulsága : életünk nem más riasztó céltalanságnál.

Elbeszélő munkái és elmélkedő kötetei mellett kiemelendő értekező prózája is. Irodalmi tanulmányainak minden során meglátszott, mennyire szíve ügye volt nyelvünk pallérozása. Ezzel még nem ment volna sokra, ha nincs hatalmában az elme villanó ereje, a kifejezés egyénisége, a feldolgozás érdekfeszítő módja. Hírlapi írásaiban meggyőző erővel küzdött a magyar nyelv tisztaságáért, rámutatott az idegen szavak elharapódzásának járványára, hatásos érveléssel üldözte a stílus idegenszerűségeit. A nyelvvédelem egyik leghatásosabb könyve, a Pesti Hírlap Nyelvőre (1932), az ő szerkesztésében jelent meg. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvművelő mozgalma sokat köszönhetett buzgó harcosságának. Vitairatai közül különösen kettő vonta magára az olvasók figyelmét : *A magyar nyelv helye a nap alatt* és a *Lenni vagy nem lenni*. Az előbbit Meillet francia nyelvész ellen írta, az utóbbit az anyanyelvükkel silányan bánó magyar tollforgatók ellen.

Kiadások. — Boszorkányos esték. Novellák. Budapest, 1908. (Az élet tragédiái reális vonásokkal, romantikus megvilágításban.) — Lótuszevők. Mesejáték. Budapest, 1911. (Homeroszi tárgyú

dráma.) — Bolondok. Novellák. Budapest, 1911. (Meseszerű történetek különös alakokkal.) — Beteg lelkek. Novellák. Budapest, 1912. (Hét elbeszélés.) — Mécs. Rajzok. Békéscsaba, 1913. (Helyzetek, hangulatok, benyomások.) — Öcsém. Rajzok. Békéscsaba, 1915. (Lírai próza.) — Tinta. Rajzok. Gyoma, 1916. (Elmélkedések, leírások, hírlapi cikkek a háborús időkből.) — Bűbájosok. Novellák. Budapest, 1916. (Különös történetek tragikus és komikus fordulatokkal.) — Káin. Novellák. Budapest, 1918. (Elbeszélések a háborús vérontás jegyében.) — Páva. Novellák. Budapest, 1919. (Gyűjtemény régibb elbeszéléseiből.) — Béla, a buta. Novellák. Budapest, 1920. (Furcsa esetek, beteg alakok.) — A rossz orvos. Elbeszélő kötet. Budapest, 1921. (Egy kis regény és négy novella.) — A véres költő. Regény. Budapest, 1921. (A M. T. Akadémia Péczely-jutalmával kitüntetett regényt lefordították angol, olasz, horvát és más nyelvre is. Klein-féle német fordítását Mann Thomasnak a magyar íróhoz intézett magasztaló levele nyitja meg. Kosztolányi Dezsőné följegyzése szerint a regény négy hónap alatt készült el. «Britannicus és Seneca alakjában önmagát eszményesítette, s csaknem valamennyi szereplőjének van egy-egy élő, halvány mintája. Poppeának gyakran nevezett engem ebben az időben. A környezetrajzot Suetoniusból merítette, de még inkább a saját képzeletéből. Alig olvasott kortörténeti munkákat, és azokat is többnyire már csak utólag, amikor elkészült a regény és nyomdába adta.») — Pacsirta. Regény. Budapest, 1924. (Többé-kevésbbé kulcsregény: családjának stilizált rajza. Szülei és testvérei nem örültek a könyvnek. A magyar kisváros rajzában kétségtelenül remekelt.) — Aranysárkány. Regény. Budapest, 1925. (Tanár-hősének tragédiáját freudi alapon fejtette ki. Alakjainak egy részét szabadkai emlékei nyomán mintázta. Tanárellenes, de a diákoknak sem barátja. Az iskola szelleméről lenézően vélekedik, tanulói Móricz Zsigmond diákjainak lelki rokonai. Lélekelemző módszere rendkívül művészi, környezetrajza az alföldi város hangulatának kortörténeti érdemű föltámasztása.) — Édes Anna. Regény. Budapest, 1926. (A freudi rejtélyekbe világító, fojtott levegőjű, nyugtalanítóan érdekes regényt élete végén át akarta dolgozni színdarabbá.

Tervét Lakatos László valósította meg. A darabot a Belvárosi Színház művészei 1937-ben sikerrel játszották.) — Tintaleves papírgaluskával. Rajzok. Budapest, 1927. (Válogatott hírlapi cikkek gyűjteménye. A napi újságírás előkelő szellemű irodalommá nemesedett tollán.) — Alakok. Rajzok. Budapest, 1929. (Életképeiben a foglalkozások lélektanára igen ötletesen tapint rá, beszélgetéseiből a későbbi emberöltők is tanulhatnak, megírásuk a toll kivételes mesterére vall.) — Zsivajgó természet. Hangulatképek. Budapest, 1930. (Egyesek aforizma-kötetnek nevezik. Valójában: költemények prózában. Tele leleménnyel, lírával, írásművészettel.) — Esti Kornél. Önéletrajzi novellák. Budapest, 1933. (Páratlan eredeti vallomások, jellemzések, keresztmetszetek az íróról és kortársairól.) — Bölcsőtől a koporsóig. Arcképek. Budapest, 1934. (Különféle emberek megszólaltatása, a valóság és képzelet játéka.) — Tengerszem. Novellák. Budapest, 1936. (Hetvennyolc elbeszélés. Az író legtökéletesebb novellás könyve. A nemes emberszeretettől a kiábrándító cinizmusig, a könnyed tréfától a megrázó tragikumig minden hang megszólal ajkán.) — Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938. (Naplójának és levelezésének egy része.)

Irodalom. — Az előbbi fejezetben fölsorolt munkákon kívül még a következők. — Király György: Kosztolányi novellái. Nyugat. 1921. évf. — Földi Mihály: Kosztolányi Dezső regényei. Nyugat. 1927. évf. — Dezséri Dezső: Kosztolányi Dezső nyelvújítása. Korunk. 1934. évf.

A KOSZTOLÁNYI-IRODALOM.

Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond egyazon évtizedben tűntek föl : a huszadik század első évtizedében. Akkor természetesen még kevesen sejtették, hogy annyi tehetséges írótársuk között milyen lesz egykor az irodalmi rangjuk. Kosztolányi Dezső huszonkét éves korában, 1907-ben, bocsátotta közre első kötetét : Négy fal között. Versek. A gyűjtemény néhány darabjában már feltűnik impresszionizmusa és szimbolizmusa. A költemények között — természetesen — ifjúkori kísérletezések is előfordulnak, bár ezek is már sejtetik a későbbi nagy költőt. Írói kiválóságáról csak 1910-től kezdve, A szegény kisgyermek panaszai című verseskötetének megjelenése után, alakult ki a nyugatosok osztatlan elismerő véleménye. Különösen a költő miszticizmusa ragadta meg olvasóit. A népies-nemzeti irány hívei azontúl is hosszú ideig gyanakodó szemmel pillantottak pályájára, csakúgy, mint Ady Endréére, Babits Mihályéra, Móricz Zsigmondéra. Általános elismerése a világháború után kezdődött. Összegyűjtött költeményeinek kötetét 1935-ben egyöntetű magasztalással fogadták, prózai munkáival sikert sikerre halmozott.

Összegyűjtött költeményeit a M. T. Akadémia értékes jutalommal tüntette ki. Az akadémiai jelentés szerint a költő a magyar nyelv egyik legnagyobb művésze. (Alszeghy Zsolt. Akadémiai Értesítő. 1936. évf.) — Ugyanakkor a napisajtó is ritka megbecsüléssel szólt költészetéről : «Milyen keserű költő! Vígasztalhatatlanul, gyilkosan, önemésztően keserű. Kristályos szavai titkon ölő mérget rejtegetnek. Sötét pesszimizmust, baudelairei unalmat és kétségbeesést. Minden mondata, gondolata és érzésrezdülése végén komoran mered föl a halál árnya. Az elmúlás, a pusztulás, a vég ijesztő kísértete. Az élet elviselhetetlen fájdalmáról, céltalanságáról és értelmetlenségéről így még nem vallott magyar költő. Benső lázak perzselnek a szavaiban, démonikus rángások feszítik mondatait a pátosz legfelső fokáig. Undora és utálata olykor már önmaga ellen támad a lázadó düh tehetetlen, kegyetlen, vak őrületével. A rázúduló belső sziklaomlás ellen a művészet ragyogó acélvértezetével védekezik. Tomboló szenvedélyét feszes formákba hűti. Menekülés ez és valami szent mánia. Narkotikum a gyötrő kínok ellen.» (Kárpáti Aurél. Pesti Napló. 1935. évf.) — Írótársainak úgyszólván egyöntetű csodálatát halála után egy évvel, a következő nyilatkozat fejezte ki legjellemzőbben : «Életműve itt van, hat, nem lehet többé megkerülni. Magyarországon többé nem lehet egészen úgy írni prózát, mint írtak Kosztolányi munkássága előtt. A munka, melyet végzett, korszakalkotó. A szót megmértem, s nyugodt lelkiismerettel írtam le. Egy nagy író életműve természetesen egyenetlen. Csúcsok és lapályok váltakoznak benne. De az egész, mélységeivel és magasságaival, meghódított tartomány, amelyről tudni kell mindenkinek, akinek köze van a magyar nyelvhez és az emberi lélekhez.» (Márai Sándor. Pesti Hírlap. 1937. évf.)

Kiadások. — Kosztolányi Dezső legjellemzőbb munkái megjelenésük időrendjében : Boszorkányos esték, A szegény kisgyermek panaszai, Bolondok, Bűbájosok, A véres költő, Pacsirta, A bús férfi panaszai, Aranysárkány, Édes Anna, Alakok, Zsivajgó természet, Esti Kornél, Bölcsőtől a koporsóig, Összegyűjtött költeményei, Tengerszem. — Összes munkáinak gyűjteményes kiadását 1937-ben indította meg a Révai-cég.

Fordítások. — Egyes költeményei már a trianoni idők előtt megjelentek németnyelvű fordításokban. Regényeit az 1920-as években ismerte meg a német közönség. Verseit és elbeszélő munkáit más nyelvekre is lefordították.

Irodalom. — Az előbbi fejezetekben fölsorolt munkák közül különösen Alszeghy Zsolt, Baráth Ferenc, Halász Gábor, Juhász Géza, Kerecsényi Dezső, Keresztúry Dezső, Németh László, Szegzárdy-Csengery József, Vajthó László tanulmányai és Kosztolányi Dezsőné könyve.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MÓRICZ ZSIGMOND.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Móricz Zsigmond élete.
Móricz Zsigmond, az elbeszélő.
Móricz Zsigmond, a színműíró.
A Móricz-irodalom.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MÓRICZ ZSIGMOND ÉLETE.

A VIDÉK életét a huszadik század magyar írói közül először Móricz Zsigmond vonta bele élesebb naturalista színezéssel novelláiba és regényeibe. Őserejű tehetség volt: gyökeresen eredeti, gazdagon termő, jellegzetesen alföldi levegőjű. Kitűnően meglátott jelenetek, élettől duzzadó hősök, pompás mellékszemélyek bukkantak elő elbeszélő munkáiból és színdarabjaiból. Életszemlélete, alakrajzolása, stílusa sok meglepetést hozott. Kifogyhatatlan bőséggel és fölötte érdekesen vezette olvasói elé falusi és városi embereit.

Móricz Zsigmond 1879. június 30-án született Tiszacsécsén, Szatmár megyében. Egyszerű református családból származott, szülei sokat küzdöttek az élettel. Tanulmányait a debreceni református gimnáziumban kezdte, a sárospatakiban folytatta, a kisújszállásiban fejezte be. 1899. őszén beiratkozott a debreceni református hittudományi karra, de csakhamar jogász lett, s az egyik debreceni hírlap szerkesztőségében vállalt újságírói munkát. Rokonai bejuttatták számgyakornoknak Budapestre a közoktatásügyi minisztériumba, utóbb a statisztikai hivatalban töltött egy évet, 1903-ban bekerült az Az Újság szerkesztőségébe. Szépirodalmi tárcáinak közlésétől egy ideig még saját lapja is elzárkózott; senki sem sejtette hírlapíró-

társai közül, milyen erős a művészi tehetsége. Időközben megnősült, gyermekei születtek, családi gondja egyre nagyobb lett. Lelki megújhodás és anyagi fölszabadulás volt számára, hogy 1908-ban bejutott a Nyugat szerkesztőségébe. Regényei és novellái sűrű egymásutánban követték egymást, 1909-ben előadták első darabját a Nemzeti Színházban. Most már meg tudott élni írói keresményéből minden egyéb mellékfoglalkozás és szerkesztőségi robotmunka nélkül is. A nyugatosok őt tartották legizmosabb tehetségű elbeszélőjüknek, Ady Endre lírája mellett az ő prózája volt a Nyugat egyik legfőbb vonzóereje. Annál kedvetlenebbül szemlélték irányát a klasszikus magyar hagyományokhoz ragaszkodó írói körök. Munkásságával kapcsolatosan számos irodalmi harc zajlott le. A világháború után mint a Nyugat egyik szerkesztője résztvett az irodalmi élet irányításában, a kölcsönös kiengesztelődés útját kereste, de a jobboldali és baloldali pártok merev ellenállását annál kevésbbé tudta enyhíteni, mert merész nyilatkozatai időnkint olyan helyzetekbe sodorták, amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy megnyerje a keresztény-nacionalista olvasórétegek osztatlan lelkesedését. Tehetségét mindenki elismerte, naturalista irányával és meglepő állásfoglalásaival sok ellenséget szerzett.

Adatok Móricz Zsigmond életéhez :

1879. — Móricz Zsigmond születésének éve. Június 30-án születik a szatmármegyei Tiszacsécse faluban. (Atyja, Móricz Bálint, szegénysorsú földmíves-iparos ; anyja, Pallagi Erzsébet, papi család leszármazottja ; mindketten kálvinista magyarok. Az írónak hat fiútestvére és egy leánytestvére van. Szülei nehéz nélkülözések között élnek, a családfő a tiszavidéki falvakban ács-

munkákat vállal, utóbb elköltözik Csécséről. «Az édesapám — olvassuk az író egyik visszaemlékezésében — kisgazda volt, és lobogós gatyában járt ; az édesanyám, a paplány, Kossuth-imádatban nevelt. A falu, a szép Tiszaháton, ősmagyar, református lakosságú volt, s azok voltak a szomszéd falvak is mind. Nótás, mesés, víg, dolgos nép. Ebbe a világba idegen nép kultúrája csak az iskolán át szűrődhetett be. Ők még az ezeréves őskultúrában éltek.»)

1891—1894. — Móricz Zsigmond három évig tanul a debreceni református gimnáziumban. (Diák-emlékeit később a Légy jó mindhalálig lapjain kelti új életre.)

1894—1896. — Két évet tölt a sárospataki református gimnáziumban. (Diák-emlékei a Kamaszokban elevenednek meg.)

1896—1899. — Három évig jár a kisújszállási református gimnáziumba. Húsz éves korában itt tesz érettségi vizsgálatot. 1899. őszén beiratkozik teológusnak a debreceni református hittudományi karra. (Diák-emlékei a Forr a bor-ban.)

1900. — A debreceni református teológiáról átmegy a jogra, de nem vizsgázik. («Előbb beléptem a Debreceni Ellenőrhöz munkatársnak, azután a Debreceni Hírlaphoz segédszerkesztőnek. A Debreceni Ellenőrben jelent meg az első novellám. Címe : A bécsi bútor. Ezt a novellát később fölvettem a Tavaszi szél című kötetembe. Egy szörnyűséges nagy regénynek az anyagát gyűjtögettem magamba. Ez a regény számtalan kötetből állt volna, és az egész magyarság életét felölelte volna a kunyhóktól a palotákig. Az óriási regény természetesen sohasem készült el, sőt az életharc miatt még a küszöbéig sem jutottam el, de azért ezek az ifjúkori ábrándok és tervek, amelyeket Debrecen homokos és szaharai porral telt utcáin szőttem, és pedig nagy nyomortól és még nagyobb reményektől űzve, nem maradtak eredmény nélküliek, mert tíz év mulva, mikor hozzájutottam a lehetőségekhez, hogy akár két kézzel oszthassam az írást, az ebben az időben kialakult nagy koncepciók részleteit kellett csak előszednem, és további tíz esztendőre volt írnivalóm.») Ősszel Budapestre kerül. A tanári pálya elvégzésére szánja magát, de napidíjasi elfoglaltsága és írói tervei elvonják az egyetemi tanulmányoktól. (A következő

években az Uránia folyóirat közli néhány irodalomtörténeti cikkét. Reviczky Gyuláról, Bajza Józsefről, Gyulai Pálról, Fazekas Mihályról ír népszerűsítő tanulmányokat. Nyarankint gyalogszerrel vándorol a nép között, így gyarapítja népköltési gyűjteményét. Sokat olvas : regényeket és esztétikai munkákat egyaránt.)

1903. — Ettől az évtől kezdve 1909-ig Tisza István politikai napilapjában, az Az Újság szerkesztőségében, dolgozik. (Tudósításokat ír az irodalmi és tudományos társaságok üléseiről, apró cikkeket ad a lap vasárnapi gyermekmellékletébe. Jelentékenyebb dolgokkal nem bízzák meg. Havi száz korona fizetéséből éppen hogy megél. Csekély keresetét azzal pótolja, hogy munkát vállal a Magyarország Vármegyéi című monografia-sorozat szerkesztőségében.)

1905. — Huszonhat éves. Feleségül veszi Holics Eugéniát. Neje okleveles tanítónő, egy felvidéki tisztviselő-család gyermeke. (Sötét udvari lakásban laknak, igényük alig van, így is nagyok a gondjaik. Első gyermekük meghal, másik fiúkat is korán elvesztik. Leánygyermekeik nevelésében van a legfőbb örömük.)

1908. — Életének sorsdöntő esztendeje. A Nyugatban megjelenik feltűnést keltő elbeszélése : a Hét krajcár. («Mindenből kiábrándulva, mindentől elkeseredve, a kisfiam koporsója mellett írtam meg elbeszélésemet. Ez a kis elbeszélés meghozta a teljes sikert, annyira, hogy megjelenése után szinte eltűnt az addigi kilenc-tíz éves vergődés emléke. Az egész irodalmi közvélemény úgy tekintett, mint kész, érett, megállapodott írót, s többé nem úgy, mint kezdőt. Attól kezdve nem győztem eleget írni, hogy lecsapoljam a bennem árvízszerűen föltorlódott mondanivalókat.»)

1909. — Harminc éves. A Nemzeti Színházban előadják első színdarabját. (Elbeszélő munkái a Nyugatban olyan hatást és ellenhatást váltanak ki, mint Ady Endre versei.)

1910. — A Sárarany megjelenése. (A regény alakjainak sötét naturalista ábrázolása megdöbbenést kelt. A radikális írói körök melegen ünneplik a szerzőt. Őmaga később sem vont vissza semmit faluábrázolásának igazságából. «Harminc évvel azelőtt írtam — mondja a Pesti Napló 1938. évfolyamában — első regényemet,

a Sáraranyt. Az elmúlt harminc évben semmi újat nem találtam, s nem tanultam a faluról s a falu népéről. Abban a regényben az volt az érzésem, hogy a falu népe éppen úgy tele van tehetséggel, mint bármely más társadalmi réteg, de a nép emberének tehetsége nem juthat felszínre, és nem alakulhat át cselekvő energiává, mert hiányzik a szükséges kultúrális kiképzés. Ezt jelenti a szó: sárarany. Az az arany, mely sárként használódik el az emberi élet útjain. A tehetség, mely elpang az emberiségtől megfosztottságában. Nem engedtetik meg nekik, hogy mindent megtudjanak, amit tudniok kellene. Mint egy homályos szobában, állandó homályban kell leélni az életüket. Az én iskolai pajtásaimból ma ugyanolyan megjelenésű s életfelfogású öreg parasztok lettek, amilyenek az ő akkori öregapjuk volt.»)

1917. — A Fáklya megjelenése. (A református papság és az egyházi érzületű hívők megütközéssel fogadják a világháború véres viharai között is feltűnést okozó regényt.)

1919. — Megválasztják a Kisfaludy-Társaság tagjává. Nem sokkal utóbb a bolsevista áramlat hozzáférkőzik személyéhez. Néhány ügyetlen lépéséért — az ellenforradalom győzelme után — a keresztény-nemzeti irány vezéremberei felelősségre vonják. (Távozik a Kisfaludy-Társaságból, darabjait évekig nem adják a Nemzeti Színházban.)

1926. — Negyvenhét éves. Első feleségének halála után nőül veszi Simonyi Máriát. (Második felesége drámai művésznő, az író több darabjának színpadi ábrázolója.)

1929. — Szülőfaluja díszpolgárrá választja. (Ezen a szatmármegyei tájon van Cseke is Kölcsey Ferenc sírjával. «Magyarországnak Budapesttől legtávolabb eső helye Tiszacsécse, egy nap alatt lehet csak oda eljutni, reggel hét órakor indul az ember, és este hét órakor érkezik meg, közben utazik gyorsvonaton, vicinálison és autón» mondta a hírlaptudósítónak az író. Szülőfalujában lovasbandériummal várják, diadalkaput emelnek tiszteletére, s szülőháza előtt nagy lelkesedéssel adják át számára a díszpolgári oklevelet. A református istentiszteleten az egyik prédikáló pap rámutat arra, hogy ezer esztendő óta folyik a magyar földön az úri muri, s Móricz Zsigmondhoz hasonlóan még senki sem emelte

föl szavát a népért, a parasztság siralmas életének megjavításáért. Az ünneplést követő lakomán a kerület országgyűlési képviselője az egész magyarság nemzeti büszkeségeként köszönti az írót. Fölolvassák több miniszter, számos közéleti előkelőség és néhány testület üdvözlő levelét és táviratát.)

1930. — A Nyugat miatt a szocialisták is, a zsidók is támadják. (Osvát Ernő halála után a Nyugat irányítását Móricz Zsigmond és Babits Mihály veszik át mint szerkesztők és kiadók ; a Nyugat-csoport régi fővezérének, Ignotus Hugónak, neve lekerül a folyóirat címlapjáról. A Nyugat régi barátai hálátlanságot vetnek az új szerkesztő-tulajdonosok szemére. A Népszava szerint Móricz számára Ignotus, Hatvany és elvbarátaik törtek utat, írásművészetének ők teremtettek közhangulatot, s a regényíró most hátba támadja a forradalmi események miatt lehetetlenné és kényelmetlenné vált jóbarátokat. Ignotus száműzetése idején és Hatvany bebörtönözése alatt néma maradt a híres író, szociális küldetését megtagadta, a hatalommal szemben meghunyászkodott. Móricz és Babits! «Hallják-e ezek az urak a jelen feléjük rivalgó zajában a jövendőnek szemrehányó csöndjét? Vagy talán már úgy el vannak foglalva Prohászka Ottokár emlékének dicsőítésével, Tormay Cecilék, Berzeviczy Alberték, Ravasz Lászlóék és Bangha páterék kiengesztelésével, hogy nem érnek rá a jövőbe figyelni? Inkább a kisfaludystákkal, akadémistákkal, napkeletistákkal szövetkeznek, hogy megteremthessék a mindíg csak jobbfelé sandító, áruló írástudóknak nagy nemzeti egységét? Figyelmeztetés volt, amit írtunk. Vigyázat, mázolva, a Nyugat már nem Ady Endre és Ignotus szellemében szerkesztett folyóirat többé.»)

1939. — Hatvan éves. Megkezdi önéletrajzának közreadását. (Második feleségétől történt elválása után Leányfalun él, onnan jár be Budapestre. Ereje teljében írja regényeit, elbeszéléseit és hírlapi cikkeit az Est-lapoknak.)

1940. — A Kelet Népe szerkesztője. (Társadalomtudományi folyóiratával a magyar parasztság szellemi és erkölcsi színvonalát akarja emelni : «A magyar népnek föl kell támadnia halotti poraiból is, hogy a rá váró életet megmentse.»)

Irodalom. — A Nyugat Móricz-száma. 1924. évf. (Elek Artur, Fenyő Miksa, Földessy Gyula, Földi Mihály, Harsányi Zsolt, Horváth Henrik, Ignotus Hugó, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Lengyel Géza, Lengyel Menyhért, Nagy Endre, Schöpflin Aladár, Szilágyi Géza, Szini Gyula és mások cikkei.) — Juhász Géza : Móricz Zsigmond. Budapest, 1928. — Halmi Bódog : Móricz Zsigmond, az író és az ember. Budapest, 1930. — Féja Géza : Móricz Zsigmond. Budapest, 1939. — Móricz Zsigmond : Életem regénye. Budapest, 1939.

OSZK

MÓRICZ ZSIGMOND, AZ ELBESZÉLŐ.

MÓRICZ Zsigmond föllépéséig a magyar falu és kisváros a lelkeket megnyugtató békesség színhelye volt irodalmunkban, Móricz Zsigmond novellái és regényei merőben ellentmondtak a régi idealizálásnak. Ügyszólván egymásra halmozta a falu és kisváros bűneit, az urakat és parasztokat egyaránt sötét oldalukról jellemezte.

A földbirtokos-társadalom szatirikus tárgyalása már Mikszáth Kálmán munkáiban megkezdődött, de a parasztság gyarlóságai nem keltették föl az írók figyelmét. Gárdonyi Géza reális megfigyelő volt, sikerült is megszabadítania a magyar falu képét addigi eszményi stilizáltságától, ő azonban nem tartotta a költői szellemű irodalom hivatásának, hogy a falusi emberek bűnözéseivel foglalkozzék. Az ő dunántúli és tiszáninneni katolikus parasztjai a való életben sem voltak olyan fékezhetetlenül szilaj földesgazdák és pásztoremberek, mint a tiszántúli kálvinisták; a poétai szellem sok idilli helyzetet találhatott életükben, a nélkül, hogy módosítani kellett volna jellemüket. A szelídséget, jámborságot, úrtiszteletet hírből sem ismerő tiszántúli parasztság ősi ösztöneinek naturalista föltárására forradalmi szellemű író kellett, s a megfigyelések szabad megnyilvánulásához olyan radikális-

szocialista korhangulat, amilyen az 1900-as évektől kezdve Budapesten alakult ki. Móricz Zsigmond regényeiből a kiöntő Tisza félelmes erejével zúgtak elő a fenékéig fölkavart folyó áradásos hullámai. A jobboldali irodalom lehangoltan, a baloldali sajtó tapssal fogadta a magyar ugar leleplezését.

A *Sárarany* (1910) hőse, Túri Dani, az alföldi parasztok bűnös indulatainak megtestesítője. Féktelen bujaság, félelmes ravaszság, semmitől vissza nem riadó kapzsiság jellemzik. Földéhségében nagy terveket kovácsol, gazdag ember akar lenni, elszántan küzd mindenki ellen. Vad indulatok viharzanak lelkében, jobb sorsra érdemes feleségére nem sokat ad, szemérmetlenül szeretkezik faluja minden asszonyával. A parasztnép ősi nyomora a Karay grófok bűne ; a gyűlölt család egyik tagjától, Karay grófnétól, kér Túri Dani bérletet faluja számára. A szerződést megkapja, ekkor éri el végzete : összetűz Karay László gróffal, vak dühében megöli a grófot, véres tette nyomán egész élete összeomlik. — *Az Isten háta mögött* (1911) kiönti a kisváros minden szennyét. Csupa üresség, sivárság, lelket ölő unalom az élet. Az emberek esznek, isznak, dorbézolnak, a tanító feleségébe mindenki szerelmes, az asszony botrányt botrányra halmoz maga körül. — *A galamb papné* (1912) a falusi református pap családi otthonának rajza. Az előkelő kisasszony az ifjú lelkész felesége lesz, de hiába nagy a szerelme, nem tud belenyugodni sorsába, kegyetlenül kínozza urát, közel jár ahhoz, hogy az ifjú földesúrral szökésnek induljon, végre mégis csak beletörődik sorsába. — *A fáklya* (1917) egy jobb sorsra érde-

mes református lelkipásztor tragédiája. Matolcsy Miklós lelkész népének világossága akar lenni, de hívei méltatlanok eszményi gondolkodásához, a fiatal pap maga is beleszédül a falu mocsarába. Körülötte durva parasztok, becstelen urak, könnyű erkölcsű nők nyüzsögnek ; a boldogtalan ember elrontott életét és alávaló környezetét egy borzalmas tűzvész pusztítja el.

Móricz Zsigmondnak érdeme, hogy a kor általános kozmopolita áramlatában nagy olvasóközönséget toborzott maga köré gyökeresen magyar témáival. A főváros életét figyelő írókkal szemben az ő munkáiban az Alföld világa jelent meg : Budapest helyett a Tisza vidéke, a világvárosi hangulatok helyett a törzsökös magyarság, a műveltség helyett a nyers erő. Túlságosan kiélezett érzéki helyzetei sokszor megrontották művészetét. Nem annyira a szórakoztató írók nyomorúságos témája, a szerelmi háromszög érdekelte, mint inkább a férfi vagy az asszony valami különös érzéki esete, a férj és feleség egymás ellen való támadása, a hitvestársak küzdelme azért, hogy kettőjük közül ki az erősebb? A szerelmi föllobbanások mohó jeleneteit és a családi ujjhúzások goromba fordulatait a vérbeli író éles megvilágításában vetítette olvasói elé.

A nemesebb szerelem ritkán kötötte le figyelmét, annál nagyobb öröme telt az állatias párzás leleplezésében. Az érzékiség viharait olyan írói tehetséggel kíséri nyomról-nyomra, hogy az olvasó elképed hőseinek és mellékalakjainak tolakodó fajtalansága miatt. Az ember állati részéből jóval többet mutat be, mint amennyit az igazság és a művészet mérlege megbír.

Nagy alkotó erőről tanuskodó regényeinek egyik csoportjában kegyetlenül tépi a maga alföldi fajtáját. Nem a jóság és igazság diadalmaskodik a magyar falu határai között, hanem a hitványság, a paráznaság, a semmiházi emberek ravasz könyörtelensége. A magyar lélek nem üdül, hanem elkeseredik az ilyen művek olvasásakor, viszont azt is kénytelen elfogadni, hogy a Móricz-regényhősök és epizódalakok nem a képzelet szülöttei, hanem valósággal is élnek az alföldi parlagon. Az író csak abban egyoldalú, hogy nem akar másfajta embert ismerni. Társadalma léha vidéki urakból és rosszindulatú parasztokból áll, a tiszta lelkek nem érdeklik. Nincs bizalma a magyar fajban, nem lát semmi kivezető utat, nem fedez föl megnyugtató jelenségeket. Mindenütt kátyú, barbárság, jövőtlenség. Munkáiban ott van az alföldi élet minden sivársága. Úri személyei úgy élnek, veszekednek, disznólkodnak, mint a legalja-parasztok. Az író a népszínmű szalonparasztjával szemben kialakította a másik végletet, az állat-parasztot. A régibb irodalom túlzottan eszményített hőseit az emberi alacsonyságok megszemélyesítőivel váltotta föl.

Csupa izgalmas elevenség, amikor arról van szó, hogyan élednek föl az embertelen indulatok a nyers szívekben, milyen erővel marja környezetét a baromi szerelem, elvakult pénzéhség, bárdolatlan osztálygyűlölet. Egyáltalában nem törekszik békülékeny megoldásokra, nem akarja ellágyult fordulatokkal megnyerni olvasóit. A paraszt végig megmarad regényeiben parasztnak, de mellette ősparaszt az úr is.

Hogy a földművelőt aljas proletárnak, a földesurakat

lelketlen barbároknak, a kálvinista papokat különös figuráknak rajzolja : elbúsító dolog. A részletigazságok a folytonos sűrítésben, fokozásban, halmozásban nem egyszer meggyőző erő nélkül hullanak szét, a kevesebb több volna, némi verőfény és emberiesség reálisabbá tenné alakrajzait. De az önmérséklés hiányzik belőle, jószándékú embert ritkán tud elképzelni, csak az tesz rá hatást, ami fölháborítja a magyar életben. Helyes, hogy nem vadászik a melodramatikus megoldásokra, csak az a fájdalmas, hogy egy-egy regénye végén nem az összeomlás tragikumát, hanem a lehangoltság elkedvetlenítő keserűségét érezzük.

Novelláinak egy részében derűs és idilli, ez azonban nem az ő természete. Távol áll a verőfénytől, lelkesüléstől, elérzékenyüléstől. Amint a sokoldalú tragikus színész pompásan el tudja játszani a komikus szerepeket is, úgy mozog ő, ha szükség van rá, a napsugaras világban, de ez csak szerep és bravúr. Becsvágya agyonperzselt puszták és feneketlen mocsarak, tövises árkok és félelmes tájak után kutat, s nem sokáig érzi jól magát a gondosan ápolt kertekben. Érti a kötődés nyelvét, humora olykor gazdagon buzog, igazi derű azonban nincsen lelkében. A keresetlen vídámság kerülője, mosolytalan évődő. Gúnyolódásával inkább a kárőröm nevetését csalja ki olvasóiból, levegőjében a végzet ül, hősei részint a maguk silánysága, részint környezetük aljassága miatt törnek össze. Mosdatlanszájú, házsártos, bestiális alakjai egyik-másik munkájában állandóan piszkolják, bosszantják, tépik egymást. A nagyra hivatott ember küzdelme a kicsinyes viszonyokkal, a házastársak és szeretők torzsalkodása, elfojtott szen-

vedélyek és indulatok vad kirobbanása, aljas szándékok tettre indulása védtelen személyekkel szemben : ezek az ő legkedvesebb témái.

Gyermekkorában bizonyára rettegéssel nézte a sok falurosszát, képzelete megtelt a vidék botránykrónikájának jeleneteivel, mindezekről később élesen színezett képeket festett regényeiben. A maga életének sok nyomorúságát fanyar lélekkel vitte bele hőseinek sötét ábrázolásába. Bizonyára azt érezte, hogy ő is úgy járt volna, mint számos alakja, ha a sors nem rántja ki a parlagi élet tövisei közül. Minek itt — ezen a szomorú magyar földön — erkölcstanítónak lenni, amikor úgyis hiábavaló minden erőfeszítés?

Minden irodalmi irány könnyen megkapja a maga védelmét az elméletíróktól. Az irodalomtörténet közli a tényeket, megvilágítja az író lelkiségét, elemzi munkásságának megnyilvánulásait. A tiszta szerelem, boldog házasság, nemes családi élet iránt Móricz Zsigmondnak nincsen semmi fogékonysága. Szerelme brutális gerjedelem, házassága szurkáló civakodás, családi élete iszapos fertő. Ezt a nyomorúlt világot biztos kézzel festi. Olyan, mint a kiváló zoológus, akire nem hat a természet szépsége, az erdő zúgása, a nyáj kolompja, a madarak dala ; csak az érdekli, amitől a költői lelkű emberek visszahúzódnak : a farkas, a róka, a görény, a patkány, a béka, a féreg. Ez sem utolsó munka. A bestiákat is lehet művészi kézzel fölboncolni, de izmaik kikészítéséhez és csontjaik konzerválásához külön elszántság kell. S ha az emberi világkép teljességéhez ennek a feladatnak elvég-

zése is szükséges, jobb, ha az ilyen munkát az igazi tehetség végzi és nem a kontár.

Egyébiránt nem minden regényét tette csekélyebb fajsúlyúvá túlzóan naturalista programmjával. Érdekes elbeszélő ő realista regényírónak is. Élet lüktet minden alakjában. — *Harmatos rózsá*jának (1912) alig van meséje, mégis lekötő az egész történet: a falusi kastélyban élő ifjú és a faluba érkező leány kölcsönösen gyötrik egymást igaz szerelmükben, s végre élettársak lesznek. — A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (1916) egy ifjú házaspár családi életének első viharai közé vezet: derűs történet, az egymással küzdő férj és feleség összekoccanásának és kibékülésének eleven jeleneteivel. — *A szerelmes levél*ben (1918) is sok a kedvesség: a fiatal házasok ábrándvilága a mézeshetek boldogsága után áthajlik az élet prózájába.

A világháború után következő korszakban kitágult az író látóköre, erősebb lett az önkritikája, művészetét megszabadította sok kirívó ízléstelenségtől. Belevonta regényírásába a fővárosi életet, vonzódni kezdett a történeti témákhoz. A városi kisemberek hétköznapi eseteiről éppen olyan pompásan írt, mint a históriai személyek országos dolgairól.

Diákregény-trilógiájának első része, a *Légy jó mindhalálig* (1920), remek diáktörténet. Nyilas Misi a debreceni református kollégium második osztályában tanul, derék falusi fiú, kötelességét buzgón teljesíti, mégis bajba kerül, mert végzete hitvány emberek közelébe sodorja. A szerencsétlen helyzetben vergődő kisfiú gyötrelme a nagyok szenvedésének tükörképe; a bontakozó lélek éppen

úgy kínlódik az események sodrában, mint a felnőtt, ha boldogtalan napok zúdulnak életébe. Nyilas Misi kiábrándul környezetéből, lelkére ráfekszik a gyermektársadalom sok apró gonoszsága, látnia kell azt is, hogy a felnőttek társadalma csak olyan rossz, mint a kicsinyeké. Igazságtalanság, ridegség, önzés, rosszindulat, korlátoltság, szenvedés, harc mindenütt. A debreceni kisdiák derék gyerek, de azért mégis odakerül az iskola fegyelmi széke elé ; az idősebbek között naív idealizmussal csetlik-botlik ; megvádolják, bár ártatlan. Az író a maga gyermekkori emlékeit tárja föl Nyilas Misi történetében, az ő lelkének egykori válságai bontakoznak ki a regényből. Kitűnő környezetrajza élesen rávilágít az alföldi városok társadalmára, diáktípusai drámaian elevenek. — A trilógia második része a tizenöt éves gimnazisták életének föltárása. *(Kamaszok.)* «A felnőttek — elmélkedik az író — hajlandók a fiatalok életét játéknak és felelőtlennek tekinteni. Nem számít, mondják, még gyermek. Majd ha megokosodik. De az élet azt mutatja, hogy már a legkisebb gyermekben is ott van a cselekedetnek minden súlya és minden következménye. Ugyanazok a lelki erők dolgoznak benne ; észjárása, akarata ugyanazon síkon s azokon a vonalakon halad, amelyeken később.» — A trilógia harmadik része, a *Forr a bor* (1932), az érettségi előtt álló nyolcadik osztály történetével fejezi be a Nyilas-fiú regényét. Misiből immár Mihály lett, és nem utolsó diák új iskolájában, a porvárosi gimnáziumban. Kissé neuraszténiás ő is, igazgató-rokona is ; annál jobban beleilleszkednek Porváros sivár világába az alacsonylelkű diáksihederek és a tenyeres-

talpas szülők közé. Szörnyű ifjúság! Megdöbbenünk, amikor a regény fülünkbe harsogja, hogy ezekből a műveletlen fickókból lesznek majd a nemzet jövendő államférfiai, politikusai, papjai, katonái, tisztviselői, földbirtokosai, keresztényei és zsidói. Az író nem talál semmi mentőkörülményt barbárszellemű tanulósága számára. Csak a gazságok meglátására van szeme és szíve, de ebben elsőrangú föltámasztó erő. Egyik-másik jelenete dönthetetlen igazságú és verhetetlen művészetű. Az élet programmszerű egyoldalú ábrázolója, amit azonban papírosra vet tollával, abban élet és vér van. Sötét élet, fekete vér : az ő alföldi világa. Kortörténeti megörökítője annak, hogyan látja iskoláját, tanárait, tanulótársait a kultúrától idegenkedő kamaszdiák. Ömaga az iskolát gyűlölő tanuló álláspontjára helyezkedik, olykor szinte gyönyörködni látszik a betyárságokban. Lehet, hogy nem ez a szándéka, de így érzi az olvasó. Néha némi erkölcsi tünődéssel, fejcsóválva leckézteti a silány bandát, nagy elégtétele azonban, hogy a tanárok sem sokkal jobbak tanítványaiknál, ezek is útálatos fráterek, félszeg figurák, csapnivaló közömbösök. Ilyen környezetből kerül ki az életbe Nyilas Mihály, most sejti meg, hogy az egész ország társadalma olyan, mint az ő nyolcadik osztálya : utálja a műveltséget, tilos utakon jár, furfangos félrevezetésekkel dolgozik. — A trilógia mind a három részének maga az író a hőse, ezért van saját személyéről olyan jó véleménye, ezért mutatja be többi alakját olyan egyénien sötét színezéssel. Lehet, hogy nem tért el messze az igazságtól, a millennium korában ilyen volt az alföldi kálvinista gimnáziumok vi-

lága, így élt a tiszántúli városok népe, csak akkor valószinűen az író sem lehetett az az apostoli szellemű gyermek és agyoneszményített ifjú, akit három köteten keresztül ünnepel és sirat. Nem tekintve ezt az irreális önimádást, a három kötet nagyon sokat megértet a nemzet egykori vezető értelmiségének lelkiségéből, s lesujtó eszméletre ébreszti a mai kort.

Erdélyi trilógiájának első része, a *Tündérkert* (1922), az utolsó Báthory története. Báthory Gábor fejedelem valóságos állat-ember, borban és szerelemben nem ismer határt, arcátlan tolakodással veti magát Erdély főrangú női után, politikai terveit dorbézolásokba fojtja, mindaddig, amíg meg nem ölik. A regény erős becsvágyú alkotás. Nemcsak nagyarányú képzelőtehetség, hanem hatalmas fölújító képesség műve is. Hőseinek föllépése, le az utolsó jobbágyig, éppen olyan történeti lelkiségű, mint a milyen korszerűen ragyog ódon színezésű nyelve. A korrajzi adatokat erős hangulati egység kovácsolja össze. — *A nagy fejedelem*nek (1935) Bethlen Gábor a hőse. Élettársa, Károlyi Zsuzsánna, nemeslelkű feleség és önfeláldozó hitves, de nem tudja követni férjének magasratörő vágyait. A családi élet meghitt melegségére vágyó fejedelemasszony mellett föltűnik Báthory Anna csábító alakja. A fejedelem emésztő gyötrelmek között gondol a háborgó vérű nőre, bár lelke, becsülése, ragaszkodása Károlyi Zsuzsánnáé. Az asszonyi féltékenység tövises ágyában hánykolódik a hős, országa fennmaradásának gondjai kínozzák, a török hatalom és a német erő malmai közt őrlődik, életéhez oda van kötve Erdély sorsa. — *A nap*

árnyéka (1935) is egyrészt Erdély belső életének és külső politikájának rajzával, másrészt a fejedelmi pár házasságának helyzeteivel foglalkoztatja az olvasó képzeletét. Az író sehol sem lankad mesemondása bonyolításában, történeti felfogása pozitivista erejű, valóságérzéke szinte csalhatatlan. Bár a maga naturalista életszemléletének szemüvegén keresztül szemléli a tizenhetedik századot, históriai igazságkereséséből a történelmi visszaérzés ritka biztossága sugárzik elő. Beleéli magát a kor szellemébe, életábrázolását a jellemfestés erőtől duzzadó színei teszik valósággá. Mintha nem is a huszadik század gyermeke, hanem valamelyik egykorú szemtanú mondaná el a Bethlen-világ történetét a tizenhetedik század gazdagon árnyaló magyarságával. Ez a nyelv nem erőlteti a régiességet, mégis ott van benne a törökvilág és ellenreformáció társalgásának archaikus zamata. Annyira él ez a nyelv, hogy lépten-nyomon csodálnunk kell az író föltámasztó erejét még stílusában is. A humor hiányzik szellemi fegyvertárából, a megbocsátó derű sugarait inkább az irónia megvillantásával pótolja, de témájához inkább is illő a komorság és szarkazmus, mint a bölcselő évődés játéka.

A *Pillangó* (1925) debreceni történet: egy parasztlegény és parasztleány szerelmi idillje. A világháború után újjáéledő magyar vidéket mutatja be átalakulni kezdő gazdanépével és napszámosaival. A szerelmesek, Darabos Jóska és Hitves Zsuzsika, szegénysorsúak, szüleik másnak szánják őket, el is szakadnak egymástól, de azért végül mégis csak egymásra találnak igaz szerelmükben. — A *Kivilágos kivirradtig* (1926) a falusi középosztálynak a

zsidókérdésről való gondolkodását tükrözi. Egy duhaj éjszaka rajza a regény: a mulatozás középpontjában a vendéglátó gazdatiszti család összeomlásával s egy kudarcba fulladó leánykéréssel. — Az *Úri muri* (1928) szintén egy nagy dáridó leírása. Az alföldi urak szilajon dorbézolnak, a kábult mulatságot Szakhmáry Zoltán földbirtokos öngyilkossága fejezi be. — A *Forró mezők* (1929) bűnügyi regény a vidéki város életéből. Meséje egy gyilkosság körül forog. Keresik a tettest, de az egybekuszálódó nyomokon senki sem tud eligazodni. — A *Rokonok* (1933) a városi közügyek körül folyó zavaros közigazgatás képe. A városháza tele van visszaélésekkel, a sógorság-komaság érdekszövetsége panamát panamára halmoz; hiába próbál rendet teremteni ebben a bozótban az új főügyész, a minden hájjal megkent uralkodó párt őt is megtöri. A polgármester szavai szerint: «Honfoglaláskor kiosztotta Árpád apánk az országot a rokonok s a rokonok rokonjai között, azóta itt csak a rokonsági viszonyok uralkodnak. Nagyobb vétek nincs, mint hogy a rokon kiessen a hatalomból.» — *A boldog ember* (1935) egy tiszántúli földmunkás életének története. Joó György, a regény hőse, igen érdekesen mondja el sorsa változásait. «Az ember az ország szolgálatában el-ég, mint a kicsiny gyertyaszál»: s mégis milyen világító erejűvé teszi ezt az igénytelen életet az író elbeszélő művészete. A szegénység, munka, létért való küzdelem, családi csapások, társadalmi tanulságok, szerelmi esetek középpontjában ott áll az eszes, bár szerencsésnek épen nem mondható hős erőtől duzzadó alakja. Kissé sokat futkos a leányok után, de esetei nem a megszokott népszínműi

mesélgetések, hanem fordulatos helyzetekbe beágyazott eredeti paraszthistóriák.

Az élesen meglátott egyének és típusok mellett a környezetrajz különösen nagy erőssége az írónak. Akár parasztregényt ír, akár az úri középosztály életéből veszi tárgyát, mindig belülről alakítja ki mesemondását és nem kívülről nézi embereit. Nem a tanulmányúton járó fővárosi vendég logikájával dolgozik, hanem a kiskorától hősei közt mozgó vérrokon szemléletével. A szociális vonatkozásokat úgy tárja fel, hogy az olvasó többnyire nem érez semmi irányzatosságot, még kevésbbé érzi a szociológiai anyaggyűjtés nyomait, pedig sok társadalmi probléma bukkan elő érdekes helyzeteiből. Ilyen a magyar úriosztály életrevalóságának kérdése, ilyen a zsidó-kérdés. Későbbi regényeiben már nem rajzol visszataszító képet úriembereiről, jóravalóságukat sem vonja kétségbe, csak sajnálja őket faji tehetetlenségükért. Megbírja-e a versenyt az élet harcában ez az úri faj, lehet-e rajta segíteni, változhatik-e a nemzeti karakter? A jószágigazgatóék tudják, hogy a zsidó kérő derék fiatalember, katonás magatartású földbirtokos, faji kapcsolatairól lemondani kész jóbarát, mégsem tudják magukat elszánni, hogy házassággal pecsételjék meg az eljegyzést. Az író nem támadja ezt a felfogást, csak beszámol a zsidósággal szemben a dáridó mámoros őszinteségében kibontakozó keresztény idegenkedésről. Nincs itt megoldás, nincsen segítség, egymástól elkülönítve szeretetreméltó a magyar is, jóindulatú az asszimilált zsidó is, de mégsem találhatnak egymásra, annyira más a vérük, más a hagyományuk. A földnek, a levegőnek, a szokások-

nak olyan az alakító hatása, hogy a balítéletek bilincseit alig oldhatja meg emberi akarat. A környezet ereje végzetszerű. Az élet rendjén nem változtathatunk.

Új témakör nyílt meg az író számára, amikor harmincévi fővárosi tapasztalatainak fölhalmozódása után Budapest életét választotta meseforrásául. Félszáz kötet állt már a háta mögött, föltárta bennük a maga egyéni látása szerint a magyar vidék minden ügyes-bajos dolgát, csak a fővárossal nem foglalkozott még a maga döntő jelentősége szerint. Néhány nagyobb novellája, így az *Ágytakaró*, már elért a budapesti élet közelébe, de ezekben inkább csak az emberábrázoláson volt a hangsúly, s nem a fővárosi világ furcsa kavargásán. — *Az asszony beleszól* (1934) lapjain a Budapest-látó Móricz Zsigmond egyszerre az élre került azok sorában, akik viszonyaik legmélyéig figyelték a főváros lakosságát. Egy üllőiúti házat mutatott be, huszonnégy órát a lakók köztársaságából, a titkolt vergődések tragikomikus jeleneteit a hónapvégi Budapest pénztelenségéből. Kívülről még csak tartják magukat az urak és a hölgyek, de a hónap elseje előtt már annyi pénzük sincs, hogy elfogadjanak négy színházi ingyenjegyet, mert ha elmennének a színházba, nem tudnák kifizetni a villamost, ruhatárt, kapupénzt. A négy szabadjegy bujdosik, a célját tévesztett ajándék köré érdekes esetek kapcsolódnak, a mozgalmas jelenetekből egész sor különös egyén és nagyvárosi típus élesen megrajzolt képe lép az olvasó elé. Humor és szatira váltogatja egymást a bérház belső életének rajzában, kiderül, mi izgatja a különféle társadalmi rétegekhez tartozó férfiak és nők napi életét, a pénz

és szerelem mellett éppen elég más gond is szakad naprólnapra a fővárosi élet robotosainak nyakába. — *Jobb, mint otthon* (1934) : az egyik külső városnegyed lakosságának helyzetképe. Ha az ember kilép a lakásából, már jobb, mint otthon : ez a jelszó, ez az érzés, ez a valóság a nagyváros népe között. A vidékről idesodródott és most már végképpen tönkrement előkelő családok csakolyan lázongó kényszerűséggel tengetik napjaikat, mint az itt született proletárlakosság. Egy vízcsöppben a nagyváros lelki képe, társadalmi vajúdása, erkölcsi kétségbeesése a világháborút követő évtizedek idején.

Érdekfeszítő önéletrajza, az *Életem regénye* (1939), gyermekkorának gazdagon részletezett történetével indul meg. «A legnagyobb élmények, a legsúlyosabb tragédiák ezalatt játszódtak le életemben. Ez alatt az idő alatt történt meg minden, ami azzá alakított, ami lettem. Mai életemnek sincsen semmije, ami nem a kezdő tizenkét év odavetett vagy belehullott magvaiból csirázott volna egyéniségembe.» Ebben a munkájában nem kellett alakokat keresnie és jeleneteket szerkesztenie, készen kapta az egész anyagot, hogy azután páratlan emlékezőtehetségével és visszaidéző művészetével újjáteremtsen egy egész kort. Vallott és gyónt, a született naturalista író önmarcangolásával és kíméletlenségével. Helyzetképei, alakrajzai, leleplezései úgy áradtak — gáttalan bőséggel, akaratos pongyolasággal — mint a tavaszi árvíz hullámai. Apjának, anyjának, testvéreinek, rokonságának arcélein át halhatatlan emléket emelt a magyar falunak, amelyből elindult szellemi útjára.

Novelláskötéteinek élén a *Hét krajcár* (1909) áll. Nevét annak idején ez a gyűjtemény tette emlegetetté. Főkép a kötet címét megadó, félig humoros, félig elbúsító elbeszélés keltette föl a figyelmet: a szegény asszonyról, a kisfiáról, a koldusról és a nyomorúságban annyira hiányzó hét krajcárról szóló történet. Az író későbbi novellái között a komor színezésűek az értékesebbek. A békevilágbeli falu és kisváros népe természetes nyerseséggel vonul föl bennük. *(Tavaszi szél, Magyarok.)* Megjelenik a világháború kora, a lövészárkok élete, a szabadságos katonák sorsa, a nyomor és drágaság lehangoló képsorozata. A bizakodás hangját ezekben a novellákban fokról-fokra a kiábrándulás, a keserűség hangulata váltja föl. *(A tűznek nem szabad kialudni, Szegény emberek, Vérben-vasban.)* Novellatermelése a világháború után is változatlanul erős ütemű volt. Akár a puszta és a falu keresztmetszetét adta elbeszéléseiben, akár a kisváros és a főváros életéből vésett ki jellemző jeleneteket, remekbe faragott alakjai lüktető drámaisággal jelentek meg az élet színterén. *(Egy akol, egy pásztor, Baleset, Barbárok.)* Naturalista maradt történeti novelláiban is, jóllehet históriai jeleneteiben mérsékeltebben alkalmazta a sötét színeket. *(Arany szoknyák.)*

Kevesen tudnak néhány vonással olyan élő embereket rajzolni, mint Móricz Zsigmond. Néhány mondat, s előttünk áll teljes mivoltában az új személy; alig jelenik meg a regény lapjain valamelyik hős vagy mellékalak, máris régi ismerősünk, belelátunk lelkébe, nem egyhamar feledjük el arcvonásait. Élet van ezekben az emberekben, akár komoly egyéniségek, akár mulatságos figurák. Mennyi

változat, a kaján agyafurtaknak milyen gyűjteménye, a nőkergető fickóknak és férfivadász-cédáknak mekkora képsorozata!

Az író elhitető művészete éppen olyan felsőséges, mint emberteremtő ereje. Alakjait — a maga naturalista álláspontján és sötéten látó életszemléletén belül — jellemükben és beszédjükben teljes biztonsággal s fölötte változatosan egyéníti. Távol áll attól, hogy az egész országot magába ölelő társadalmi képet adjon, de ez is rávall erős ítélőerejére saját művészetének természetes korlátaival szemben; arról ír, aminek legjobb tudója: az alföldi kálvinista tájak népéről és a városi középosztály testi-lelki válságairól. A falu bajait legmélyebb gyökérszálaiban ismeri, a modern városi középosztály vergődésére a szociológus kíméletlenségével világít rá. Elbeszéléseinek tengelye a szerelem, de ennek nem az ideális válfaja, hanem a mindent fölforgató, gyakran robbanásos katasztrófával végződő erotikum.

A legtöbb író gyönge a párbeszédekben, Móricz Zsigmondnak ez az egyik legnagyobb erőssége. Társalgása nemcsak meggyőzően reális, hanem sokszor vulkanikus erejű. Párbeszédeinek életszerű sodra áttör bőbeszédűségének térségein; igaz, hogy nála még a bőbeszédűség is termő érték, nem pedig terméketlen szószaporítás.

Egyik alapvonása és mesterien alkalmazott művészi módszere a drámaiság. Erősen cselekvő embereket mutat be, az ellentétes jellemek összeütközését hatalmas jelenetekben vetíti olvasói elé, még leírásai is drámaian elevenek. Nem szorul hosszadalmas lélekelemzésekre, papíros-alakok

unalmas helyzetrajzára, vérszegény elmélkedésekre ; érti a meseszövés érdekességének titkait, van fantáziája, tud az olvasó nyelvén beszélni. Az elbeszélés mozgalmasságában kevesen versenyezhetnek vele a magyar írók közül. Még filozofálása sem elvont, ha szüksége van itt-ott bölcselkedő elemekre. A tömegjelenetek mozgatásában igazi hadvezér. A Kivilágos kivirradtig és az Úri muri dáridója valóságos haláltánc ; hatása annál nagyobb, mert az olvasó mindjárt észreveszi, hogy nem álromantikus elképzeléssel, hanem megdöbbentően reális valósággal áll szemközt. A kedélyes mulatozást már más írók is bravúrosan állították közönségük elé, de a vadul hömpölygő tömegzüllést senki sem tudta hasonló megjelenítő erővel föltámasztani.

A legnagyobb magyar naturalista lelke tele van borúlátással, kíméletlenséggel, maró gúnnyal. Érdekes elbeszélő, éles megfigyelő, kiváló jellemző. Elbeszélő módja eredeti fordulatokban gazdag, nyelve élvezetesen magyar. A felsőtiszai népies beszédnek még a ritmusát is pompásan utánozza. Stílusában nem egyszer van valami bántó lomposság, a mondatokat ott fejezi be, ahol kedve tartja, az egybetartozó gondolatokat elkülöníti, a külön mondatokat kívánó mondatokat egybecsapja. De milyen kevéssé észrevehető fésületlenségek ezek a nyelv biztosságához képest.

A naturalista történeti regénynek Móricz Zsigmond a megteremtője irodalmunkban. A történeti regényt régente csak szenvedélyes romantikával vagy ünnepélyes idealizmussal tudták elképzelni, később a realizmus megmutatta, hogy egyszerűbb stílus-eszközökkel és közvetlenebb emberábrázolással is megmaradhat a népszerű műfaj a maga elő-

kelő színvonalán, Móricz Zsigmond munkáiban a naturalizmus bizonyította be jelentkezésének jogosultságát a történeti regény terén. Ehhez azonban olyan kiváló történeti érzék kellett, mint a nagy magyar naturalistáé. Valami ihletett biztossággal talált ő rá a rég letűnt idők hangulatára, forrásai nyomán visszavarázsolta a kor igazi szellemét, tökéletesen beleélte magát egy-egy személyének testi-lelki állapotába. Ha a szerelmi élet rajzát valahogyan másképen tudta volna megoldani, művészete klasszikus fényben ragyogna, így csak azt érezzük, hogy a nagytehetségű történeti elbeszélő munkái nem valami lélekformáló, erkölcsépítő, nemzetnevelő alkotások, legalább számos részletükben nem azok. Igaz, hogy ha az író meg akarta tartani naturalista programmját, nem sokat javíthatott a helyzeten, mert az igazságot akarta életre kelteni, s az ő igazsága egyben a kor igazsága is volt, legföljebb enyhíthette volna bizonyos helyeken a való élet nyerseségeit a művészi hatás érdekében.

A keresztény-nemzeti irányú kritikusok felfogása szerint Móricz Zsigmond romboló szellem ; tehetsége kiváló, de erotikuma, nemzet-ábrázolása és lépten-nyomon felbukkanó durvaságai a materialista forradalmár lelkének megnyilvánulásai. A baloldal álláspontja szerint az író nemcsak párját ritkító művész, hanem igazi moralista is : erkölcsi felháborodással szemléli nemzete vétkeit, szeretne segíteni a magyar faj hanyatlásán, a bűnök bemutatásával a javulás céljait szolgálja. Ha igaza volna a baloldalnak, akkor bizonyára moralista lenne a nemi perverzitások bármelyik szépirodalmi boncolgatója is, mert azt állíthatná

magáról, hogy az erkölcsi kloakák titkainak szellőztetésével elijeszti olvasóit az érzéki kihágásoktól, s nemes szolgálatokat tesz a valláserkölcsi nevelésnek. Móricz Zsigmondra is az áll, ami Ady Endrére : nem erkölcstelen író, de munkái nem valók — nagy többségükben — a serdülő ifjúság kezébe. Móricz is, Ady is egy dekadens lelkiségű kor hangszórói, az idők beláthatatlan távoláig zengő hangszórók, de csak a nagykorú közönség számára. A felnőtt olvasók is nem egyszer fölháborodva dobják félre egyikmásik írásukat, a naturalista programmot azonban művészibb és egyénibb megvalósításban mégsem találják meg másutt.

Kiadások. — Móricz Zsigmond fölötte nehezen tudott utat törni az irodalomban. Mint névtelen zsurnaliszta évekig dolgozott az Az Újság szerkesztőségében, de semmiképpen sem tudta magára vonni hírlapírói-társai figyelmét. Még a használható riportert sem nézték ki belőle. Saját nyilatkozata szerint : «Hét évig tartottak egy lapnál kegyelemből vagy szimpátiából, és a hét esztendő alatt egyetlen riportom sem jelent meg. Szépirodalmi munkáimat sem akarták kiadni. Hét évig kellett várnom, míg az első novellám nyomdafestéket látott. Ez volt a Hét krajcár.» Tehetségét Osvát Ernő fedezte föl, s munkásságának 1908-tól kezdve tág teret engedett a Nyugatban. — Erdő-mező világa. Verses állatmesék. Budapest, 1908. (Szövege abból az időből való, amikor az író Az Újság vasárnapi gyermekmellékletének szerkesztésében segédkezett. A könyv lapjain a háziállatok és a körülöttük settenkedő vadállatok lépnek a kisgyermekek elé egyszerű történetekben. A mesék voltaképpen kesernyés hangú emberábrázolások az állatok alakjaira átültetve.) — Hét krajcár. Novellák. Budapest, 1909. (Tizenkettedik kiadása 1926-ban.) — Tragédia. Novellák. Budapest, 1910. (A kis gyűjtemény nem keltett visszhangot.) — Sárarany. Regény. Budapest, 1910. (Kilencedik kiadása 1926-ban. A komorhangú regény hőse a nők bolondja

és a parasztdölyf őrültje. Alakján és történetén a köztudat Zola irányító hatását észlelte, a körülötte levő világ azonban annyira rusztikusan magyar, hogy az érintkező pontok eléggé elmosódnak a két író között. A regény második fele többé-kevésbbé rémregényszerű.) — Az Isten háta mögött. Regény. Budapest, 1911. (Szerelmi körforgás egy hiszterikus nő személye körül.) — Csittcsatt és egyéb elbeszélések. Budapest, 1911. (Hét novella. Parasztházasságok történetei.) — Boldog világ. Összes állatmeséi. Budapest, 1911. (A gyűjteményben megvannak első meséskönyvének darabjai is.) — Árvalányok. Regény. Budapest, 1911. (Erotikus elemekkel átszőtt történet a református papok világából.) — A galamb papné. Regény. Budapest, 1912. (A kálvinista falu világa, a falusi pap otthona.) — Harmatos rózsa. Regény. Budapest, 1912. (Az író az Élet katolikus folyóirat megrendelésére ezúttal fehér regényt írt.) — Tavaszi szél. Novellák. Budapest, 1912. (Ifjúkori elbeszélése. Sok bennük az egyenetlenség, itt-ott tapogatódzó a stílusuk, nem eléggé jellemző a hangjuk. Inkább csak az író fejlődésének szempontjából érdemelnek figyelmet.) — Magyarok. Novellák. Budapest, 1912. (Hősei: alföldi parasztemberek, parasztasszonyok, legények, leányok.) — Kerek Ferkó. Regény. Budapest, 1913. (Szerelmi történet a nagykúnsági parasztélet rajzával. Egyik részében a pusztai emberek jóízű történeteket mondanak el egymásnak. A Nagy György csikós ajkára adott elbeszélés kapcsán a Nemzeti Újság 1932-ben plágiumvádat emelt a szerző ellen, mert húsz nyomtatott oldalra terjedő szöveget vett át minden forrásjelzés nélkül a Magyar Nyelvőr 1879. évfolyamából, ahol Péter Dénes kiskunhalasi író neve áll a szóban forgó pusztai történet szövege alatt. «Ezt a szöveget felhasználtam a pusztai élet bemutatására, mintha én magam jegyeztem volna le», nyilatkozott az író. Támadói azt vetették szemére, hogy kötelessége lett volna jelezni, honnan való az elbeszélése, mert mindenki csodálkozva szólt arról, mennyire ismeri az alföldi pásztoremberek stílusát; ezzel szemben Móricz azzal védekezett, hogy a művésznek joga van a nyers anyagot fölhasználni, csak ahhoz nincs joga, hogy a népies szöveget különféle változtatásokkal meghamisítsa. «Nem érzem a vádat

jogosultnak. Ez az én feldolgozási módom. Ha a Nemzeti Újság utána akar nézni, sokezer embernek szavát, megjegyzését, életadalékát fogja megtalálni regényeimben. Mert én nem fantáziából írok, hanem az élet valóságából. Arany János tanított írni, mikor az epikai hitelre intett.» Még a Kerek Ferkó-pör előtt készült el a regény dramatizálása. Ezt a Móricz-vígjátékot 1931-ben mutatták be a Nemzeti Színházban.) — Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Regény. Budapest, 1914. (Műfaja nem annyira regény, mint inkább részletesen kidolgozott nagyobb novella. Meséjéből később hatásos színdarabot írt.) — Mese a zöld füvön. Novellák. Budapest, 1914. (Az író történelmi érdeklődésének első jelentősebb felcsillanása.) — A kárpáti vihar. Novella. Budapest, 1915. (A világháborús idők terméke.) — A tűznek nem szabad kialudnia. Novellák. Budapest, 1916. (A harctéri történetek mellett a front mögött folyó élet rajzai. Az író nem alkalmazkodik a háborús idők tömeglelkesítő szelleméhez, s nem sok jót lát az otthoni parasztban.) — Szegény emberek. Novellák. Budapest, 1917. (A háború hősi eleme nem keltett nagyobb visszhangot az író lelkében, annál melegebb részvéttel fordult az itthon küszködő ínséges falusiak felé.) — Karak szultán. Novellák. Budapest, 1917. (Kisebb jelentőségű gyűjtemény.) — Vidéki hírek. Novellák. Budapest, 1917. (Az elbeszélések között néhány értékes történet.) — A fáklya. Regény. Budapest, 1917. (A kálvinista pap a leküzdhetetlen érzékiség és az embertelen környezet áldozata lesz. A gondolat hasonló a Sáraranyéhoz : egy nagyrahivatott ember nem érvényesülhet tehetségéhez méltó módon. Mint a Sáraranyban, itt is katasztrofális a megoldás. Tanulság : a lelketlen magyar ugar megsemmisít minden nagyságot.) — Vérben-vasban. Képek a háborúból. Budapest, 1918. (A frontharcok idején is békevágy él az író lelkében.) — A szerelmes levél. Regény. Budapest, 1918. (A kis regényen kívül még hat elbeszélés.) — Légy jó mindhalálig. Regény. Budapest, 1920. (A regényt a színpad számára is feldolgozta. Nemzeti Színház : 1929. Nehéz feladatra vállalkozott, amikor egy kisdiákot vitt a közönség elé, de művészi erejét éppen az mutatja, hogy a gyermekben is föltárta az örök emberi érzelmeket. A felnőttek számára írt regény-

nek később megjelent az ifjúsági átdolgozása is.) — Tündérkert. Regény. Budapest, 1922. (Az író nem sajnálta a fáradságot a históriai anyag összehordásától. Ha a nemi élet gazságait nem helyezte volna annyira előtérbe, regényét méltán odaállíthatnók a klasszikus magyar történeti regények élére.) — Házasságtörés. Kis regény. Budapest, 1923. (Egy féltékeny férj tragikomédiája.) — Egy akol, egy pásztor. Novellák. Budapest, 1923. (A kisebb igényű elbeszélések között néhány mesteri alkotás.) — Jó szerencsét! Regény. Budapest, 1923. (Életkép a felvidéki magyar bányászok világából. Egy ipartelep lakóinak szerelmi kihágásai a világháború kitörése előtt.) — Pillangó. Regény. Budapest, 1925. (Üde levegőjű, tiszta regény, idilli parasztábrázolás, az író derűsebb óráinak alkotása, lírájának szép epikus álma.) — Kivilágos kivirradtig. Regény. Budapest, 1926. (A regény megütközést keltett a zsidó körökben. A Mult És Jövő folyóirat egyik munkatársának észrevétele szerint: «Szívösszeszorítóan fájdalmas e regény értelme. Mert annak, ami itt történik, az értelme ez: minden hiába. A fajok évezredes tengere van közöttünk s ezen a zsidó nem tud átkelni.» Móricz Zsigmond vallomása szerint: «Azt hiszem, a zsidókérdésről még nem írtak Magyarországon ilyen egyszerűen, elfogulatlanul, közvetlenül és becsületesen. A zsidó írók ellen az éppen a panaszom, tizenöt-húsz esztendeje már, hogy mondanivalóikat mindíg idegen miliőbe csempészik. Akár Molnárt nézzük, akár Szomoryt, akár Birót. Nekem sosem jutott volna eszembe, hogy zsidó környezetben játszassam le az életem tragédiáit.» Arra a kérdésre, hogy filoszemitizmusa hogyan egyeztethető össze regénye tanulságával, a következő választ adta a zsidó folyóirat munkatársának: «Ebben a regényben én a régi, a Nyugat előtti világképemet írtam meg, persze gazdagítva az azóta tanultakkal. A multat rajzoltam, nem a jövőt. Ha én tudok barátkozni a zsidókkal, akkor nem tartom lehetetlennek az együttműködést. Hogy hogyan válhat ez szorosabbá? Az összeházasodás útján. Ha a különböző fajták egyedei beleszeretnek egymásba. Ez az egyetlen út. Mert a szerelem és az összeházasodás az alapja mindennek.») — Arany szoknyák. Történeti elbeszélések, egyfelvonásosak, színművek. Budapest, 1927. (Ezekben a «történelmi meló-

diákban» sok a hangulat, költészet, igazság. Néhány különösen szép alkotása : Mese a zöld füvön, Vaskereszt, Alvó oroszlán.) — Baleset. Novellák. Budapest, 1927. (Tárcaszerű elbeszélések, apró megfigyelések, lírai cikkek. Az írót főkép a nő lelke érdekli, szívesen foglalkozik a házasélet bajaival, pillanatfelvételeket ad a mai életről.) — Ágytakaró. Kis regények. Budapest, 1928. (A Kamaszok című regénytöredéken kívül négy hosszabb elbeszélés.) — Úri muri. Regény. Budapest, 1928. (A regénnyel egyidejűen a színpadon is megjelent a nagy mulatság története, csakhogy a regény tragikus befejezése a vígjátékban kibéküléses megoldássá enyhült.) — Forró mezők. Regény. Budapest, 1929. (A kritikusok bosszúsan mondogatták, hogy Móricz Zsigmond ezúttal detektívregényt írt, és rejtelmekkel akarta izgatni olvasóinak kíváncsiságát. Az író érdeme, hogy a bűnügyi regények sablonját eredeti változattal gyarapította.) — Barbárok. Novellák. Budapest, 1932. (Rothermere lord díjával jutalmazott kötet. A vezérnovella : egy pusztai gyilkosság története.) — Forr a bor. Regény. Budapest, 1932. (A Légy jó mindhalálig és a Kamaszok folytatása. Az író többé-kevésbbé irányregénynek szánta ezt a kötetét. «Mikor végignéztem azt az érettségi körül lezajló forrongást és kavargást, látnom kellett, hogy az az ifjúság, amely a maturáját így csinálta meg, ma ugyanúgy végzi az állam életének vezetését. Ebben a regényben le van írva egy érettségi, amelynek titka az volt, hogy az egész osztály tanulás és tudás nélkül akart keresztülmenni a vizsgán, holott akkor is megállotta volna a helyét, ha nem csellel, csalással és betöréses lopással szerzi meg az érettségi tételeket. Annak a kornak a diákvilága azonban kikapcsolta a diákság gondolkodásából a komoly tudás és a becsületes szorgalom hitét, s beleiktatta azt a gondolatot a lelkükbe, hogy egy ügyes csalás többet segít, mint ezer munkás óra. Most gondoljuk meg, hogy az a generáció, amely életének nagy és hosszú korszakát egy félelmetes törvénykijátszással fejez be : az az életnek azzal indul neki, hogy csak csalni kell, s minden jó lesz. A nyolc év alatt nem a tanulás technikáját gyakorolta be ennek a kornak a diáksága, hanem a csalását. Hogy kell órát elmulasztani, hogy kell leckét elhanyagolni, hogy kell súgni, hogy kell dolgozatot lelopni, hogy kell a tanárt

kikerülni és félrevezetni. Lehet-e egy ilyen módon nevelt generációból mást várni, mint ami van?») — Rokonok. Regény. Budapest, 1933. (Hogyan őrli meg az agyafúrt korrupció a jószándékú, de nem eléggé erős embert? Ez a regény tárgya. Mindenütt protekció, kijárás, meg nem engedett gazdagodás az igazság rovására. Aki nem szövetkezik a többiekkel, annak buknia kell. Hiába minden próbálkozás a városokat hatalmában tartó atyafiság ellen, a legfontosabb közérdek : az egyéni érdek.) — Az asszony beleszól. Regény. Budapest, 1934. (Az író vallomása szerint : «Egyre jobban izgat ennek a nagyvárosnak az élete : ez ma a magyar élet jövőjének a melegágya. A magyarság sorsában Budapestnek rendkívüli jelentősége van. A magyar faj Budapesten keresztül igazolódik vagy vész el.» «Ez a regény egy nagyon mély budapesti rétegnek az életét hordja föl. Színhelye a Csikágó. A Keleti-pályaudvartól a Városligeti-fasorig van egy sajátságos városrész, amely a nevét onnan kapta, hogy olyan gyorsan épült fel, mint Csikágó. Ebben a nagy négyszögben, amely körülbelül olyan nagyságú, mint a Kerepesi-temető, az élőhalottak laknak. A középosztály proletáriátusa, amelynek csak épp a reménye van meg, hogy valaha felemelkedjék.») — Erdély. Három regény. Budapest, 1935. (Történeti regénytrilógiája egy kötetben : Tündérkert, A nagy fejedelem, A nap árnyéka.) — A boldog ember. Regény. Budapest, 1935. (Több a novellánál : egy tiszavidéki kisparaszt életének regényes eseményei. Az értékes parasztregény főalakja valóságos magyar Gil Blas.) — Komor ló. Novellák. Budapest, 1935. (Történetek a falu, tanya és puszta népének életéből. Lüktető élet, zamatos nyelv.) — Betyár. Regény. Budapest, 1936. (Történet a mult század végéről. A betyár megjelenik a kastélyban, rácsap az úri társaságra. Romantika és agrárszocializmus. Egyrészt a nagybirtok bitorló hatalma, másrészt a falu irtózatos nyomorúsága, drámai feszültség, népszínműi szerelem. A valószerűtlenségekben gazdag, egyébként érdekes regény emlékeztet a Sáraranyra.) — Rab oroszlán. Regény. Budapest, 1936. (A főváros világában élő vidéki ember örök honvágya szülőföldje után, másfelől a házasság megkötöttségében kínlódó férfiszív dacos szerelmi vágyódása. Vágrándy tanácsost nem teszi boldoggá

zavartalan polgári jóléte, lelke mélyén nyugtalan vágyak örvénylenek, börtönéből — Budapest aszfaltjáról és a házasság egyformaságából — szeretne elmenekülni. Szabadságvágyának lázadó tüzei csak lassan lohadnak el.) — Míg új a szerelem. Regény. Budapest, 1937. (Egy házaspár súrlódásainak elbeszélése kapcsán bensőségek az író családi életéből s a modern feleség szatirája. A férj kiábrándul második feleségéből, emlékezetében akaratán kívül is megjelenik első hitvestársának árnyéka. A személyekre rá lehet ismerni: kulcsregény, egyúttal én-regény. Az író egyik újítása, hogy meg-megállítja az életszerű mesét, és társalgást kezd olvasóival különféle tárgyakról.) — Életem regénye. Budapest, 1939. (Családi történetét először a Pesti Naplóban tette közzé. «Ha eddig hetvenhat könyvet termeltem ki a magam életéből, most meg fogom ismertetni a hetvenhetedikben ezeknek az olvasóit azzal az anyaggal, amelyből a könyvek születtek.» A napisajtó és a folyóiratkritika jól fogadta önéletrajzát, csak bőbeszédűsége ellen tettek kifogást, s néhány stílustalanul megfogalmazott mondatát pellengérezték ki.)

Irodalom. — Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond stílusa. Magyar Nyelvőr. 1911. évf. — Elek Ilona: Móricz Zsigmond stílusa és nyelve. Rákosliget, 1911. — Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmond. Nyugat, 1911. évf. — Kéky Lajos: Móricz Zsigmond. Élet. 1912. évf. — U. az: Móricz Zsigmond. Budapesti Szemle. 1913. évf. — Schöpflin Aladár: Magyar írók. Budapest, 1917. — Gyöngyösy László: A Protestáns Szemle újabb magyar irodalma. Őrálló. 1921. évf. — Laczkó Géza: A történelmi regény és Móricz Zsigmond. Nyugat. 1922. évf. — A Nyugat Móricz-száma. 1924. évf. (Elek Artur, Fenyő Miksa, Földessy Gyula, Földi Mihály, Harsányi Zsolt, Horvát Henrik, Ignotus Hugó, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Lengyel Géza, Lengyel Menyhért, Nagy Endre, Schöpflin Aladár, Szilányi Géza, Szini Gyula és mások cikkei.) — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1925. évf. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Elek Artur: Az új magyar irodalom egy olasz folyóiratban. Nyugat. 1926. évf. — Kéky Lajos: Móricz

Zsigmond újabb munkái. Budapesti Szemle. 1926. évf. — Komlós Aladár: Móricz Zsigmond a zsidókérdésről írásban és szóban. Mult És Jövő. 1926. évf. — Németh László: Móricz Zsigmond. Protestáns Szemle. 1926. évf. — Pogány Béla: Móricz Zsigmond, a regényíró. Nyugat. 1927. évf. — Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmond. Irodalmi lexikon. Szerk. Benedek Marcell. Budapest, 1927. — Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. Budapest, 1927. — Dóczy Jenő: A Hét Krajcártól az Úri Muriig. Magyarság. 1928. évf. április 15. — Juhász Géza: Móricz Zsigmond. Budapest, 1928. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1928. — Kemény Gábor: Móricz Zsigmond és a magyar szociális probléma. Századunk. 1929. évf. — Kéky Lajos: Móricz Zsigmond újabb kötetei. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmond ötven éve. Nyugat. 1929. évf. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. 2. kötet. Budapest, 1930. — Halmi Bódog: Móricz Zsigmond, az író és az ember. Budapest, 1930. — Kristóf György: Bethlen Gábor és a magyar irodalom. Budapesti Szemle. 1930. évf. — Schöpflin Aladár: A Fáklya Amerikában. Nyugat. 1931. évf. — Olasz Péter: A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Possonyi László: Magyar prózaírók. Korunk Szava. 1932. évf. — Agárdi László: Az iskola és a tanár az irodalomban. Magyar Középiskola. 1934. évf. — Schreiber Erzsébet: Zola és a francia irodalom. Pécs, 1934. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Keresztúry Dezső: Erdély. Magyar Szemle. 1935. évf. — Jancsó Elemér: Móricz Zsigmond és az új magyar irodalom. Erdélyi Szemle. 1936. évf. — Olasz-Szabó Mihály: Móricz Zsigmond. Pallas Debrecina. Szerk. Zsigmond Ferenc. Debrecen, 1936. — Semetkay József: Magyartalanságok Móricz Zsigmond új regényében. Magyarosan. 1936. évf. — Csávásy Alice: Móricz Zsigmond igazi arca. Magyar Kultúra. 1937. évf. — Miklósy Lajos: A modern magyar regény. Pécs, 1937. — Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Féja Géza: Móricz Zsigmond. Budapest, 1939.

MÓRICZ ZSIGMOND, A SZÍNMŰÍRÓ.

MÓRICZ Zsigmond első sorban elbeszélő, de azért a színműírásban is vannak irodalomtörténeti érdemei. Eleinte szorosan Gárdonyi Géza nyomába lépett, a romantikától megszabadított parasztvígjátékot művelte ; később többször is megpróbálkozott azzal, hogy a tiszta realizmus helyett a naturalista elemeknek is helyet szorítson színműírásában.

Sári bíró (1909) című paraszt-vígjátéka a magyar falu irodalmi megfigyelésének értékes terméke. Két ellenfél küzd a bírói székért : a régi bíró és az új jelölt, ebből a küzdelemből mulatságos jelenetek fejlődnek. A falut voltaképpen a bíró nagyhatalmú felesége kormányozza hosszú idő óta, ezért kapta gúnynevét a bíró ; az új választáson föllép ellene Pengő Kovács. A választási harc az új jelölt győzelmével ér véget, de Sári bíróék is kibékülnek, mert leányukat feleségül veszi a győztes ellenfél fia. A falusi gazdaemberek társadalma a maga valóságában jelenik meg a színen. Az író nem stilizálja a falu parasztnyelvét, párbeszédeinek természetessége a jellemrajz kiválóságának egyik fontos támasztéka. A valószerű jelenetekből csak itt-ott ütközik ki némi torzító hajlam, de ez sem bántó módon. A darab hangulata igazán vígjátéki : az erőszakos bíróné ellen még saját ura is összeesküszik, mert máskép

nem tudnak fölszabadulni akaratossága alól, viszont a félelmes asszony közéleti vereségét a fiatalok boldogsága enyhíti.

A népies jellegű Móricz-darabok fényes tanuságai annak, mennyire ismeri az író a falusi gazdák, vidéki mesteremberek, kisvárosi félurak gondolatvilágát és társalgó módját. Különösen hatásosak egyfelvonásos színművei. Van ezek közt tragédia *(Magyarosan)*, van derűs történet *(Mint a mezőnek virágai, Kend a pap?)*, van kényes témájú szerelmi história. *(Dinnyék.)* Fölötte sikerült egy falusi asztalos álomjelenete. *(Az óra.)* — Az író nemcsak szerelmi ügyekkel bíbelődik, hanem rávillant a falu és a kisváros társadalmi osztálytagozódásának jelenségeire is, rámutat arra, hogy az emberek erkölcsi felfogása részben társadalmi helyzetüknek következménye. Szociális érdeklődése nem jelentkezik kirívóbb irányzatossággal, inkább csak arra való, hogy minél valószerűbb jelenetekben mutassa be a magyar vidéket.

A férj és feleség egymással folytatott családi harcai tekintélyes helyet foglalnak el színműírásában. Kedveli a szóharcok bemutatását, a marakodó ösztönöket, a gyűlölködés kirobbanásait. A *Búzakalász*ban (1924) a paraszt-származású alföldi polgármester és úri-származású felesége állandóan civakodnak, az élet durva hangja kíméletlenül tör elő heves összeütközéseikből, végül kibékül a férj és a feleség. — *A vadkan* (1924) elkeseredett családi viaskodás a tizenhetedik század főúri világából: Révay Ferenc és Forgách Zsuzsánna históriája, a kegyetlen várúré és az oktalan féltékenységgel megkínzott feleségé. Mind a kettő

zsarnoka akar lenni a másiknak, szerelmi harcuk vad jelenetekre vezet, kibékülésük inkább csak kifáradás a folytonos egymásnak – rohanásban. — *A murányi kaland* (1933) Wesselényi Ferenc és Szécsi Mária történetének új feldolgozása. A vígjáték eredetisége a régi feldolgozásokkal szemben : az archaizáló és mégis mai csengéssel hangzó nyelv, a hősök eleven emberi magatartása, az epizódok naturalista ábrázoló módja. Ez a naturalizmus elég bajt okoz, mert nemcsak a tudományosan elfogadott történetszemlélet igazságát vonja kétségbe, hanem a kor szellemét is a mai ember szociális álláspontjáról fogja fel. Az író kortörténeti anyaggyűjtése és gondos filológiai tanulmányai ezúttal nem keltik a sugallatszerű história-ismeret benyomását, drámaírói művészetén — egyes mesteri részletek ellenére is — elég sok a rikító folt.

Móricz Zsigmond abban is lépést tartott a kor divatával, hogy regényeit sorra átdolgozta színművekké. Előbb folytatásokban jelent meg regénye valamelyik folyóirat vagy napilap hasábjain, azután kiadatta munkáját könyvalakban, s amikor a közönség már eléggé ismerte regényét, színpadra alkalmazta meséjét. A regényből készült drámai munkák örök sorsa, hogy a legjobban sikerült dramatizálás is alatta marad az eredeti elbeszélő munkának, ha mindjárt tetszik is a közönségnek a színdarab. Hiá a kanyarodik el egyes fordulópontokon a dráma a regénytől, az átdolgozó nem tudja eltüntetni a mű elbeszélő jellegét, nem tud igazi belső feszültséget adni a laza kompozíciónak, kénytelen elejteni a regény szépségeit, csak nehezen bírja egységes csomóba kötni a széteső szála-

kat. A részletek jól gördülhetnek, ügyes színészek diadalra vihetik a darabot, de a színmű megmarad puszta színpadi terméknek, nem lesz belőle nagyobb értékű irodalmi alkotás. Ezekből az alkalmi dramatizálásokból egyik-másik mégis érdemes a kiemelésre, így különösen a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* és a *Légy jó mindhalálig*. A szerző némelyik átdolgozása pompásan sikerült, máskor nem sokat értek kísérletei sem a színpad, sem az irodalom szempontjából. *Magyar Elektrá*ját (1931) hatásosan játszották a Nemzeti Színház művészei. Az eredeti Sophokles-tragédiát Bornemisza Péter a XVI. században iskolai drámává írta át, ezt a szöveget Móricz Zsigmond újra átalakította.

Móricz Zsigmond drámai munkáiban sok a pezsgő elevenség, merész fordulat, tomboló erő, de néha meglassúdik az író tolla, s az ihlet helyét a mesterség foglalja el. Ha a művészetre veti a súlyt, sötét árnyalásai csakolyan megrázó hatásúak, mint amilyen üdítőek derűs színei. Egy-egy darabja ritkán egyenletes kidolgozású, de valamennyiben vannak igen sikerült részletek. Kicsiszolt színpadi technikáról szó sem lehet nála, műfaji követelményeket bajos volna vele szemben fölállítani, még a stílusegység sincs meg mindegyik színművében, de tehetségének hatalmas lüktetése feledteti egyenetlenségeit, darabosságait, nyerseségét. Mások csiklandós szerelmi történetekkel, vagy szellemes párbeszédekkel mulattatták közönségüket, s nemzetközi témáikkal a külföldi kivitel esélyeit latolgatták, ő megmaradt a magyar földön, ebből a talajból csikarta ki az irodalmi búzatermést. Személyei és párbeszédei a Tisza partjáról kerültek át a fővárosba, levegője és han-

gulata az Alföld világát tükrözte. A pusztuló régi magyar élet éppen úgy kibontakozott darabjaiból, mint a haladó falu napsugaras nevetése. A nemzeti vonatkozásokat, magyar fajiságot, igazi népjellemet kevés írónk olvasztotta annyira magába és fejezte ki olyan eredeti hangszínezéssel színdarabjaiban, mint ő: az emberi lélek magyar arcának művészi megörökítője.

Ha mást írt, mint elbeszélést vagy színdarabot, többnyire nagy pátosszal nyomta meg a tollát. Politikai és társadalmi cikkeinek hangjában sok volt a kiáltás, gondolataiban feltűnő a túlzás. Nem egyszer pompásan kihozta a hatást stílusával, máskor inkább csak prózaiságán bosszankodott az olvasó. Bírálói többször szóvátették, hogy amikor valami intellektuális témához vagy kritikai szemponthoz közeledik, mindjárt cserben hagyja művészi ösztöne, félrecsúszik mondanivalóinak igazsága. Ha ez a megfigyelés nem is állhat meg a maga merevségében, megismétlődő balfogásai csakugyan annak tulajdoníthatók, hogy nem született sem publicistának, sem tanulmányírónak, sem kritikusnak. De hány nagy elbeszélő vagy színműíró született egyben közérdekű írónak is?

Kiadások. — Sári bíró. Vígjáték. Budapest, 1910. (A mulatságos színdarabot 1909-ben mutatták be a Nemzeti Színház művészei. A következő évben megnyerte a M. T. Akadémia Vojnits-jutalmát. Könyvalakban is nagy sikere volt. 1924-ben már a hatodik kiadása forgott közkézen.) — Falu. Három egyfelvonásos színmű. Budapest, 1911. 1. Mint a mezőnek virágai; 2. Magyarosan; 3. Kend a pap? Az első egy dohányos valópöre és kibékülése; a másodikban a kovács megöli leánya elcsábítóját, a tanítót; a harmadiknak az a tárgya, hogy a pap megzavarja pré-

dikációjával néhány család nyugalmát, de végül elsímul a baj. A három egyfelvonásost 1911-ben játszották először a Nemzeti Színházban.) — Szerelem. Egyfelvonásos színművek. Hét füzet. Budapest, 1912–1918. (A kis darabok közül egyik-másik nagy hatást tett, így az Aranyos öregek, a Dinnyék, A násztehén.) — Pacsirtaszó. Színmű. Budapest, 1917. (Hősei magyar parasztok. Bemutatója a Nemzeti Színházban : 1917.) — Fortunatus. Történeti dráma. Budapest, 1918. (Hőse a tizenhatodik századi budai zsidó kalandor. Az érzéki aláfestésű, régies nyelvű romantikus történet nem került színpadra.) — Búzakalász. Színmű. Budapest, 1924. (A származás problémája a szerelemben és házaséletben.) — A vadkan. Történeti színmű. Budapest, 1924. (A darab a Vígszínházban került színre. Az akadémiai Vojnits-jutalomról szóló 1925. évi jelentésben Zlinszky Aladár a következő megjegyzést fűzte a szerző történeti emberábrázolásához : Móricz Zsigmond felfogása szerint egy tizenhetedik századi magyar arisztokrata mi is lehetne más, mint durva rablólovag, családjának zsarnoka, jobbágyainak hóhéra ; a nép azonban nemes és jó. Ez a nép «önként visszahozza a várúrnő kincseit, melyeket ez egy önfeledt pillanatban közéjük szórt, melyeket már a parasztok egymás közt felosztottak. Akik az utóbbi évek népmozgalmait átéltük, nem tartóztathattunk vissza egy mosolyt a teoretikus koponyák áthatolhatatlanságán, melyeken hasztalan dörömbölnek a tények még oly erős kalapácsütései.») — Arany szoknyák. Novellák, színművek. Budapest, 1927. (Kisebb elbeszélő és drámai munkák gyűjteménye.) — Úri muri. Színmű. Budapest, 1928. (A regény átdolgozása. Vígszínház : 1928.) — Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Vígjáték. Budapest, 1928. (A regény átdolgozása. Nemzeti Színház Kamaraszínháza : 1928. A vígjátékot még a Sári Bírónál is nagyobb sikerrel játszották. Egy színházi év alatt kilencvenszer adták elő.) — Légy jó mindhalálig. Színmű. Budapest, 1929. (A regény átdolgozása. Nemzeti Színház : 1929. Ez a darab volt az író legnagyobb színpadi sikere. A főváros közönsége szokatlan érdeklődéssel tódult a délutáni és esti előadásokra, hogy megnézze a szerencsésen dramatizált regényt s a színészek kitűnő játékát.) — A murányi kaland. Történeti vígjáték. Buda-

pest, 1933. (A darabot a Nemzeti Színház mutatta be. A hírlapi kritika ezúttal sok kifogást emelt a szerző színműírása ellen. Néhány észrevétel : Móricz Zsigmond nem tud leszokni terjengősségéről, expozíciója túlságosan hosszadalmas, cselekvénye meg-megáll és egy helyben topog, az ismétlések gyakoriak, árnyalás és fokozás nincsen darabjában, jellemzése irányzatosan arisztokrata-ellenes, hőseit kivetkőzteti igazi történeti valóságukból, ezek a hősök bosszantóan sokat káromkodnak és üvöltöznek, a történeti levegő helyett operettszerű hangnemet kapunk, jóllehet a szerző erőszakosan halmozott históriai adatai nagyon is terhünkre vannak.) — Forr a bor. Színmű. Budapest, 1936. (A regény átdolgozása. Nemzeti Színház : 1936. Amilyen lelkesedéssel fogadta a közönség és a kritika a Nyilas Misi-regénytrilógia első részének színpadra való alkalmazását, éppen olyan kedvetlenül fordult el a harmadik rész dramatizálásától. A kritikusok szerint a szerző a kamaszkor érzelmes-kacagtató tragikomédiáját akarta megírni, de inkább csak vontatott menetű érzelmi sablonokat és eléggé érdektelen gondolati kliséket adott. Igazi emberi szavak mellett hamis hangok, ügyes párbeszédek mellett gyámoltalan színpadi csetlés-botlás, a diákalakok mulatságos bemutatása mellett a főhős jellemének folytonos ingadozása : ezek voltak a bírálók szembetűnőbb kifogásai.)

Irodalom. — A színdarabok bemutató előadásairól és föl-újításairól a folyóiratokban és napilapokban számos kritika jelent meg. (A kortársak felfogására egyrészt a Nyugat dicsérő ismertetései, másrészt a Napkelet szigorú bírálatai a legjellemzőbbek.) — Juhász Géza : Móricz Zsigmond. Budapest, 1928. — Halmi Bódog : Móricz Zsigmond, az író és az ember. Budapest, 1930. — Féja Géza : Móricz Zsigmond. Budapest, 1939.

A MÓRICZ-IRODALOM.

MÓRICZ Zsigmond kész íróként lépett a közönség elé harminc éves korában. (1908.) Addig nem tudott szóhoz jutni, azontúl annál nagyobb bőséggel dolgozott. Negyedszázados írói ünneplése alkalmából tett nyilatkozata szerint: «Mennyit is írtam összesen? Tíz-tizenötezer nyomtatott oldalt. S mennyi példányban kerültek könyveim a magyar olvasóközönség kezébe? Legalább egymillió példányban.» Ady Endre mellett ő volt a Nyugat legünnepeltebb írója, a nyugatos elbeszélők között kétségtelenül a legizmosabb tehetség. Önálló kiadásokban megjelent munkáit sorra elkapkodták, némelyik kötete tíztizenkét kiadásban forgott a közönség kezén.

Alig lépett föl Móricz Zsigmond 1908-ban a Nyugat hasábjain, neve már is országosan ismert lett. Hívei néhány évvel utóbb már Ady Endre mellé helyezték írói nagyságban, jóllehet a konzervatív-nacionalista kritika éppen olyan nehezteléssel fordult el tőle, mint Ady Endrétől: tehetségét elismerte, de ízlését durvának, irányát ártalmasnak, művészetét botrányos elemekkel terheltnek vallotta. E felfogás szerint Móricz Zsigmond olyan torz módon ábrázolta a magyar életet, hogy ha környezetrajza igazság volna, a természettől pusztulást kellene követelni az ő egész magyar emberfajtája számára. — Más volt a Móricz-rajongók álláspontja. Hívei a magyar élet bűneinek föltárásában mély erkölcsi felháborodást láttak, kendőzetlen naturalizmusát szenvedélyes igazmondásnak tartották, munkáinak a művészi

értéken kívül erkölcstörténeti jelentőséget tulajdonítottak. — Schöpflin Aladár szerint a kor új áramlatában átalakult magyar parasztság képe Móricz Zsigmond munkáiban jelentkezett először a maga teljességében. Az író a saját tapasztalatain keresztül ismerte meg a falusi szegény ember nélkülözéseit ; lelkében más képét hozta a falunak, mint a földbirtokosok, papok és más urak fiai. A magyar népélet naturalisztikus ábrázolása terén egészen új utat tört, a föld népét kiemelte Jókai és Mikszáth anekdotikus és Gárdonyi idillikus ábrázolásából. A vidéki kis intelligenciát is nyers valószerűséggel, de ellentmondást nem tűrő igazsággal rajzolta. Minden dolgába belevitte erős indulatát. Forradalmi szellem, de nem politikai forradalmár, mint Ady Endre, hanem morális forradalmár. A konzervatív körök gyanakodással nézték dacos igazságkeresését, a szabadabb szellemű ifjú irodalom egyik vezérét tisztelte személyében. Irodalmi pályája a legjelentősebbek egyike. «Benne van a legnagyobb mértékben elbeszélőink közt az erő, őt hatja át legjobban az igazmondás szelleme. Gyökeresen magyar jelenség, a magyar élet magvából jött, eszközeit és kifejezése formáit a magyar hagyományon kívül önmagából merítette. Írásainak szépirodalmi értékükön is túlmenő erkölcstörténeti jelentősége van : a magyar lelkiismeret szól belőlük törhetetlen igazsággal.» (Móricz Zsigmond. Nyugat. 1911. évf. Magyar írók. Budapest, 1917. Irodalmi lexikon. Budapest, 1927.) — Kéky Lajos szerint Arany Jánoson, Tolnai Lajoson és Gárdonyi Gézán kívül nincs egyetlen írónk sem, aki annyira belelátna a magyar paraszt lelkébe és sorsába, mint Móricz Zsigmond. De tisztánlátása épúgy egyoldalúságba téved, mint a romantikus parasztábrázolók idilli színezése. A sötét vonások túlzott halmozása megfosztja a tőle rajzolt képet élethűségétől, a nép fiainak csak a káromkodását hallja meg, de mesélését és nótázását nem. A paraszt fogalma nála legtöbbször a paraszthitványság fogalmával egyenlő. Majd a francia naturalizmusnak a visszataszítót hajszoló célzata irányítja, majd az olasz verizmus vad érzéki láza formálja ki alakjait. Főerőssége előadásának zamatos, színes, tőrőlmetszett népiessége. Nyelve olyan erőteljes ritmussal harsog, mint a jó acélos alföldi búza a kasza

alatt. Hűségre való törekvése gyakran ragadja durvaságokra. Nyilvánvaló, hogy még a legmerészebb írónak is engedményeket kell tennie a trágár beszéd bemutatásában, s fonografikus hűséggel senki sem utánozhatja nemhogy a népnek, hanem még a művelt férfitársaságoknak beszédét sem. Az írót naturalista életszemlélete még későbbi regényeiben is sok túlzásra ragadja. Saját lelki életét találóan jellemzi azzal, hogy «a fantáziában kiélt szörnyű orkánok szertelen soká»-nak mondja. (Móricz Zsigmond. Budapesti Szemle. 1913. évf. Móricz Zsigmond újabb munkái. U. o. 1926. évf. Móricz Zsigmond újabb kötetei. U. o. 1929. évf.)

Kiadások. — Móricz Zsigmond legjellemzőbb munkái megjelenésük időrendjében: Hét krajcár, Sárarany, Sári bíró, Isten háta mögött, Magyarok, Szerelem, A fáklya, Légy jó mindhalálig, Pillangó, Kivilágos kivirradtig, Úri muri, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Barbárok, Erdély. — Összes munkáinak gyűjteményes kiadását 1926-ban indította meg az Athenaeum a tíz legnépszerűbb Móricz-kötet közrebocsátásával.

Fordítások. — Az 1920-as évektől kezdve németül is megjelent számos munkája. (Schwartz Ármin fordításában: Gold im Kote. Horvát Henrik fordításában: Hinter Gottes Rücken. Ugyanattól: Die Fackel. Kaethe Gáspár fordításában: Siebenbürgen. Az utóbbiban a teljes erdélyi trilógia 1150 lapon.) Számos regényét és novelláját más nyelvekre is lefordították.

Irodalom. — Az előbbi fejezetekben fölsorolt munkák közül különösen a következők: Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmond. Nyugat. 1911. évf. — Kéky Lajos: Móricz Zsigmond. Budapesti Szemle. 1913. évf. — Schöpflin Aladár: Magyar írók. Budapest, 1917. — A Nyugat Móricz-száma. 1924. évf. — Kéky Lajos: Móricz Zsigmond újabb munkái. Budapesti Szemle. 1926. évf. — Juhász Géza: Móricz Zsigmond. Budapest, 1928. — Kéky Lajos: Móricz Zsigmond újabb kötetei. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Halmi Bódog: Móricz Zsigmond, az író és az ember. Budapest, 1930. — Féja Géza: Móricz Zsigmond. Budapest, 1939.

A KÖLTÉSZET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Hagyományőrző költők.
Impresszionisták, szimbolisták.
Naturalisták, szocialisták, expresszionisták.
A katolikus irány.
A zsidó irány.
Költőnők.
A népköltészet.
A műfordítás.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HAGYOMÁNYŐRZŐ KÖLTŐK.

A MAGYAR költők hagyományőrző csoportja a huszadik század első harmadában is híven ragaszkodott az előbbi emberöltők nemes eszményeihez. A nemzeti szellemű irodalom Petőfi Sándor és Arany János nyomain járt, s Gyulai Pál és Beöthy Zsolt esztétikai felfogását követte. Mivel a tradíciónak ez a szívós megőrzése nemcsak az életszemlélet azonosságával, hanem a tárgykör és kifejezésmód hasonlóságával is járt, líránk és epikánk — a költők túlnyomó nagy részét tekintve — némiképp megállott fejlődésében. Ez volt az oka annak, hogy a huszadik század elején föllépő impresszionista-szimbolista-naturalista költők meglepetésszerűen magukra vonták a figyelmet, s reformjaikkal nagy sikert arattak.

De tévedés volna az a hit, mintha a hagyományok költői elzárkóztak volna az újításoktól. Nyelvük és verstechnikájuk sok értéket hozott, hagyományőrző szellemük nem tette egyoldalúvá lírájukat. Ízlésükön és hangulatukon megérzett a századforduló lelki válságainak hullámzása.

VARGHA GYULA (1853—1929) pesszimizmusa helyenkint valósággal megdöbbentő. Már ifjúkori szerelmes verseiben feltűnt bánatos lelkivilága, később a családi élet enyhítette sötét látását, de azért egyre keserűbb szívvel húzódott vissza a világtól. Lírai fejlődése az egyre férfiasabb erővel

kibontakozó költői pálya művészi képét mutatta. Eleinte dalszerű könnyedséggel szólalt meg, utóbb ódai stílussal, végül elégikus hangon. Hazája végzetét kétségbeesve szemlélte, a nemzetét sírba temető politikusokra indulatos haraggal támadt. Izzó magyar lélek, nemes egyéniség. Kristálytiszta kifejezőképességével verses formáinak nemes gondja párosul. Ritmusa biztos menetű, formaérzéke rendkívül fejlett. Verseiben nincs egyetlen felesleges sor sem, pedig nem egyszer képet képre halmoz, s pompás verselő készsége szinte csábíthatná egy-egy költeményének akaratlan kibővítésére. A régibb magyar költészet formakészletét nemcsak szerencsésen használta, hanem tovább is fejlesztette, s számos új sormintát és strófatípust alkotott.

Gyermekkori időtöltései, ifjúkori szerelme, családi tűzhelye, szüleinek emléke értékes indítékai lírájának. Ősapja — énekli egyik költeményében — végvári vitéz volt, kemény kapitány; vérzett száz török-harcban, és hősiségéért mégsem járt méltó jutalom: a német és cseh élelmesség learatta a magyar erő vetését. Hányszor bolyongott, mint gyermek, az atyai ház környékén, a falu határában. Szíves magyar lakomán sok vendéget látott atyja meg anyja, régi nemes törzsből származó urak ülték körül asztalukat, kitört szívükből a honfipanasz, feszült a gyermek karja is, szemében vad láng lobogott.

A falu képe minduntalan fölmerül a költő emlékezetében. Mikor a nagyváros utcáin látja, milyen igyekezettel üget a fáradt, öreg ló, fölidézi a szegény pára boldog csikókorát: «Nem ötlik-e olykor eszébe Vidáman a kis falu képe?» Szegény, szomorú igásgebe — panaszolja — fáradt,

szomorú vagyok én is. Töprengve kérdezem, van-e annak haszna, hogy éltem?

A költő lelkének tiszta tükre alatt sötét nyugtalanság háborog. Vallásos érzelmeiben és bölcselő költészetében is föltűnik a kételkedés ; mintha azt éreztetné, hogy van Isten az égben, de az emberparányok végtelen távolságban vannak tőle. Percenként tűnik el egyik ezredév a másik után ; mindegy, akár nádszállal ír a gyermek a porba, akár műremeket farag márványból a lángelme. Várhatunk-e jobb sorsot az örök megsemmisülés áradásában, mint testvéreink, a virágok és a madarak?

A lét és nem-lét kérdésein vívódó lélek töprengéseit még fájdalmasabbá teszi a magyarság sötét sorsa. A nemzet jövőjéért való aggodalom a költőnek már azokban a hazafias ódáiban is megvan, amelyeket pályájának első felében nevezetes események ünnepléséhez fűzött. Az 1867. évi koronázás jubileumára, az új országháza fölavatására, Széchenyi István, Vörösmarty Mihály, Toldy Ferenc és Gyulai Pál emlékére írt ódáiban az érzelmek és elmélkedés szárnyain magasra emelkedve buzdította nemzetét az összetartásra ; de pályájának második felében — megrendülve a pártharcoktól és a meddő ellenzékiségtől — a kétségbeesésnek megdöbbentő hangjait hallatta. «Közelg a végzet, hallom zúgni szárnyát, A romlás réme ül azon ; Lelkemben én, hazám, bukásod árnyát Már negyven éve hordozom.» A forradalom megalázó korszakának és a nemzet szétdarabolásának gyötrelmeit méltán siratta megrázó hangokon. Magyarország bukásával együtt az ő nemzeti eszményei is halálos sebet kaptak.

«Öngyilkos nemzet fia vagyok én, Lángol a bélyeg homlokomon. Bármerre tekintsek, a föld kerekén, Nincs se barátom, sem rokonom.» Mennyi tehetség, mennyi nemesség, mennyi erő fiainkban, s mégis dicstelenül szállunk a sírba, mert galádság és önzés tombol mindenütt. A testvérgyűlölet Kain-jegye ég a nemzet homlokán. «Bélpoklosok, kiket fekély borít. Görnyedjetek le a porig. A koldus is nézzen megvetve rátok, Kik tönkretettétek hazátok.» Népünk a földrázó világháborús viharban emberül állta meg helyét, mégis eldobatták vele a győzelmes kardot, ebeknek adták ingyen-koncul az ezeréves szent rögöt. S most újra kezdődik a régi játék, döghollók károgása, lélekkufárok bujtogatása. Talán még hazánk történetét is új hangra cseréljük? Talán ismét imádjuk Bécs császárjait, s a vérpadért és bitóért megváltókként tiszteljük Bástát és Caraffát, s orv és pártos legyen szívünkben Bocskay és Bethlen? «A mult erős, gazdag gyökér, Jelen, jövő a multból él, Nehéz pillád mihelyt lezárul, Álmodj a nagy magyar hazárul.» Kassa, Várad, Kolozsvár elveszett, a romhazában keservtől vérezve bolyong a magyar, hosszú kálvárián keresztül vánszorgunk a Golgotára, örül minden ripők, ha rúghat egyet a nemzeten, a pribékhad szünet nélkül üvölti a «Feszítsd meg»-et, s korbáccsal sujt a kereszt alatt tántorgóra. Hiába vet piros lángot a gyalázat a halálsápadt arcra : kötözve a kéz, hasztalan lázad a szív. Nincs itt más vígasz, mint a koporsóra dübörgő hant — vagy a nemzeti föltámadás.

Vargha Gyula érzelemvilága egybeforrott kora legjobb magyarjainak hangulatával. Ady Endre a tömegszenve-

délyeket szólaltatta meg, Vargha Gyula lantján a nemzet vezető értelmiségének jajkiáltásai hangzottak föl. Az erdélyi költő a szabadgondolkodók szemszögéből nézte a világot, az alföldi költőben az ezeréves hazát féltő lélek fájdalma vonaglott. A tömegek Ady Endrét istenítették, a nemzeti szellemű magyarság Vargha Gyulában találta meg költőjét. Az ifjúságnak a női test és a szocialista politika kellett, a férfiak lehangoltan látták porba zuhanni eszményeiket. Vargha Gyula sötét zenével kísérte a nemzet végzetét.

Költő-elődei közül Arany János volt legközelebbi lelki rokona, benne találta meg művészi eszményképét. De azért nem vált Arany-epigonná, megmaradt a maga önálló útjain. A klasszikus örökség mellett új hangok, új színek, új szépségek bontakoztak ki lírájából. Tartalmi és formai tekintetben egyaránt remek veretű költészete sok olyan verssel gazdagította a magyar lírát, amelyek az ízlés fínomságára és a hangulatkifejezés leheletszerűségére nézve a maguk idejében felülmúlhatatlanoknak tűntek föl. (*A költöző fecskékhez, A vén komfortáblis ló, Kevés a vetés, Nyári dél, Szőlőhegyen, Régi szüretek, Kálvária-járás, A halál hídjánál.*)

Történeti balladái új hangot ütöttek meg a magyar epikában. Komor lelki világa egyenes úton ragadta a balladaköltészet felé, nemzete multjából egyik tragikus jelenet a másik után bontakozott ki sötéten árnyaló fantáziája előtt. A *Királyok könyvé*ben az Árpádok küzdelmes sorsát, az egymás ellen folytatott kegyetlen testvérharcokat, a hősiséget és árványt, a hazafias hűséget és idegengyűlöletet a középkori szilaj hangulatok mesteri visszatükrözésével

és valami sejtelmes líraisággal keltette életre. A bűn és bűnhödés végigkíséri három évszázad királyi hőseinek történetét. S azontúl is, a későbbi századokban, előbukkan egy-egy megrázó jelenet, titokzatos világításban bontakozik ki egy-egy drámai kép, kísért a lelkek háborgása. *(Báthory Erzsébet, Furulyaszó.)*

A románcköltésben is új ösvényeken járt. *Thury Györgyről* szóló vitézi énekeiben fényes emléket emelt a tizenhatodik század törökverő hősének, akit a Habsburgok és a szultánok kettős malomköve őrölt, miközben vérét hullatta nemzetéért. A hősök hősének páratlan bajvívásai a spanyol Cid-románcokkal vetekedő képekben és történetekben újultak meg a költő ajkán.

Jakab Ödön (1854–1931) izzó nemzeti érzéstől áthatott, tősgyökeres magyar költő. Nemcsak nyelvében magyar, hanem világfelfogásában is. A nemzeti versformáknak is jóval nagyobb teret engedett költészetében, mint bármelyik más kortársa. A lírai kompozíciók iránt igen erős volt az érzéke, érzelmei és gondolatai keresetlen formaművészettel bontakoztak ki költeményeiből. *(Ott születtem, Kibéküles, Marosvásárhelyen, Róza, A Róza útja, Az Alföld magyarjaihoz.)* Egyénisége a szeretteihez való törhetetlen ragaszkodásnak, a becsületes tradíciók megbecsülésének és a multak emlékein el-elborongó szemlélődésnek indítékaiból szövődött.

Költői pályáját Róza szerelme kíséri végig : a boldog szerelem, míg neje mellette volt ; s a kesergő emlék, amikor örökre elvesztette hitvestársát. Hűvös, fénytelen őszi nap volt, hogy Róza elindult a nagy útra, a kerti fákról élet-

úntan hulldogáltak a levelek, lelkendező bús rémülettel sírt a szél. Halkan suhanva, áttetsző páraként repült Róza a végtelenség csarnoka felé. Elmaradtak mellőle a bolygók porvilágai, ahol a halandók éppúgy szeretnek, és éppúgy temetnek, mint mi ; elzúgtak mellette a világűr üstökösei, ezek az ősi vándorok, akik száguldozva keresik nyughelyüket ; elhaladtak az égő naptekék. És odaért a megdicsőült asszony az Úr lakásának szivárványíves kapuihoz. A zengő fénytengerben ott látta Istent trónusán, míg mögötte mindenütt, amerre csak szállt, mint hajó mögött a vízbarázda, borús ösvény maradt : «Az én végetlen éltet élő, Őt a mennybe is felkísérő Sötét fekete bánatom!»

E gyötrelmes emlék mellett a múló ifjúság árnyképei teszik borússá a költő lelkét. Ha még egyszer visszatérne az a bolondos, szép kor, amikor mulatság, zene, tánc járta reggelig! Odaadna minden bölcs erényt az ifjúságért. Beszélhetnek bármit az aggkor szépségéről : hamis bölcseség ez, nem lelket nyugtató. Sok kínnal-bajjal elvergődik az ember pályája csúcsához, de milyen örömmel térne vissza az elhagyott virágos mezőkre, s nem oda, ahol a lefelé tartó ösvényeket nem sütik többé a napsugarak.

A magyar élet sok tragikomédiájára keserű panasszal ad hangot a költő szíve. Fényes estély van Budavárában, mulatnak a király vendégei, ott van az ország színe-java, csak a lant embere hiányzik, bár nevével tele van az ország, s dalain millió szív dobban. Mit keresne a dalnok a királyi csarnokban ; elég, ha rideg lakásban álmodik a régi nagyságról, a boldog jövendőről ; talán éppen most veszi elő lantját, hogy valamelyik király dicsőségét zengje. Csoda-

világ, ahol ezer év óta uralkodik Árpád népe, s mégis a német parancs járja. Gúnyos hahotára tör ki az egész mindenség, még a csillagtábor is kacag az égen : német kommandó Debrecennek!

De jő a végítélet, tűzbe borul a világ, jajgatás és sírás mindenütt. A világháború ágyúi bömbölnek minden tájon, az emberek úgy ölik egymást, mint a bús fenevadak. Babéros katonáival ott küzd a harcmezőn a magyar, s amikor már elfolyni látszik vére, amikor árván sírnak a mezők és falvak, akkor tör elő Románia, akkor borul lángba Erdély. S a költő megáldja szülőföldjét, a feledhetetlen tájakat : ne érje balsors azt a földet, ott égjen a nap legfényesebben, ott világítson a hold legnyájasabban, ott legyen a nyár legpillangósabb, ott hajtsa a rét legbujább füvét, ott legyen legüdébb a forrásvíz. S a székely nép mégis rabságra jut! Hát keljen szárnyra a szívbe markoló dal, verje föl az alvó palotákat, rázza meg a tanyák népét : ébredj magyar, mert elvesztél te is, ha a székely nép elveszett! Elrabolták a Kárpátok szent övét, házunk és földünk, borunk és búzánk másoké. Inkább folyjon el vérünk az utolsó cseppig, legyen piros a föld, tüzes az ég, de ősi birtokunkat nem osztjuk meg senkivel. A Teremtő megvert minket, ám a fegyvert nem vette el tőlünk, az imádságot talán meghallgatja, s visszaadja a bokrétás vasárnapokat.

Jakab Ödönt lírai megnyilatkozásai a székely származású költők egyik legkiválóbbjává teszik. Elbeszélő költeményei közül *Árgirusát* (1894) méltán jutalmazta a Magyar Tudományos Akadémia a Nádasdy-díjjal. Ebben a verses mesében Gyergyai Albert széphistóriáját modern formában

dolgozta föl, a régi irodalmi emlékből értékes munkát alkotott. Árgirus királyfi és Tündér Ilona szerelmi történetét átszőtte leleményes motívumokkal, olvasóit a székely regevilág hangulatába ringatta. A népies — nemzeti epika stílusában szerencsés ihletéssel költötte újjá régi irodalmunk másik nevezetes maradványát, a *Szilágyi és Hajmási*t is. (1899.) Ez a monda éppen úgy vonzotta költőinket, mint az Árgirus-téma. Jakab Ödönnek a Szendrei Névtelentől megőrzött monda újjáköltésében olyan példaképei voltak, mint Vörösmarty Mihály és Gyulai Pál. Hogy elődeihez mérten nem mutatott esést költői elbeszélése: kiváltságos érdem.

A politikai költészet és a társadalmi szatíra kitűnő művelője, Kozma Andor (1861–1933), tele volt bátor szókimondással. Megvetette a csőcselék forradalmi lármáját, bátor kézzel leplezte le a közéleti hazugságokat, változatos köntösben vezette kortársai elé a modern társadalom jellegzetes embertípusait: a nagyhangú hazafit, az önző politikust, a fiatal óriásokat. Ezek a költeményei a liberális eszmékért lángoló magyar úr lelkes tanításai és keserűen gúnyos leckéztetései voltak. Megvető haraggal fordult a szájhősök ellen. Aggodalmas magyar faji érzése végigvonult egész pályáján.

Lírája közel félszázadon keresztül visszhangozta a politikai események és a társadalmi élet minden hullámverését. Egymás nyomába lépnek Magyarország és a külföld nevezetes személyiségei a költő ódai vagy elégiai megvilágításában: Garibaldi, Gambetta, Hugo Viktor, Liszt Ferenc, Munkácsy Mihály, Deák Ferenc, Andrássy Gyula,

Tisza Kálmán, Arany János, Jókai Mór, Reviczky Gyula és mások, a szerint, amint évről-évre új meg új hírességek vonták magukra a figyelmet. A francia ekkor még a munka és dicsőség nemzete, hű és nemes barát, testvéréül vallja a kicsiny turáni fajt. Szabadság-ideákat bajosan kérünk kölcsön Németországtól, Germánia elvenné tőlünk még itt élő német testvéreinket is, ha a magyar németek keblében nem dobogna a hűséges honfitársi szív. Tömérdek baj van itthon. A dzsentri hervadásnak indult, már nem forgatja a kardot, de nem nyúl az eke szarvához sem, a sok mulatásnak, kevés munkának rossz a vége. A felséges nép sem áll valami nagy erkölcsi magaslaton. Ha választás van, fülébe bőgik, hogy éljen a haza, ilyenkor ahhoz igazodik, hogy ki ad több pénzt a szavazatáért. Ámde még sincs párja a magyar parasztnak. Hadd emlegessék mások az ősi családfát, az igazi magyar nemesség : a magyar parasztság. Nézd a vén paraszt nyugalmát és eszességét, nézd gyermekeinek nyalka tartását és munkabírását ; ha a faluházán vitáznak, mintha az ősidők pásztorkirályának bölcs tanácsülését hallanók ; ha katonasorba áll a fiatalja, az Isten első katonái lesznek ; amit nehéz munkájuk teremt, abból élünk mindnyájan ; ez az igazi erő, csak ez maradjon meg, fölépül rajta a nemzet jövője.

Kozma Andor remek verselő. Formaművészetében nincs semmi erőltetettség, sorai frissen lüktetnek. Játszik a legváltozatosabb versalakokkal, szórja a pompás rímeket. *(A magyar paraszt, Könnyű hazafiság, Kölcsönös babér, Senki és valaki, Régi betyárok, Ezüst menyegző, Katonák, Ballada a gyárban.)*

Az alkalmi költészet, verses vezércikk, politikai glossza, társadalmi szatíra, városi életkép és típusos arckép műfajaiban pompás rímeléseket dobott a napisajtó hasábjaira. Szabadelvű világszemléletének vesszőcsapásai a papságot sem kímélték, az egyházi férfiak világias viselkedését csípősen ostorozta. Szatírája csak akkor enyhült, ha a nemzetfönntartó munka vigasztaló jelenségei tűntek szemébe. Nemcsak a magyar vidék földbirtokosait és földművelőit figyelte megértő szeretettel, hanem a nagyvárosi lakosság dolgozó alakjaira is rokonérzéssel pillantott. Csak ahol a közéleti bujtogatás arcátlanságai háborgatták, ott vesztette el türelmét. Demokratikus lelkesedését nem volt hajlandó alárendelni a demokráciából élő népszónokok szellemi zsarnokságának. Liberalizmusa végképpen megtorpant, amikor a proletárdiktatúra idején szembetalálta magát a kommunizmus bűnténveivel.

A békeévek gazdag munkájára, a világháború hősiességére ráront a csőcselék forradalma. Az orosz szélvész átsüvít az országon, botor zenebonát kavar az elmékben, tömérdek szószemét repül szerteszét. Nemcsak a tömegnek kedves a nemzeti színek gyalázása, a bandavezér szerepében tetszelegnek előkelő bolondok is : dús vagyonok és nagy rangok nyomorult fiai. Vérvörös versek bőgnek a falakról, ocsmány hatalmi őrület kéjeleg a diktatúra szerepében. Bemocskolt véres romokon ülnek a szabadságtiprók. Aki nem bűntársa az utca zsarnokainak, üldözött vad lesz abból a terror idején. Törvénynek, jognak gúnykacajjal öklöz szemébe a nyers erő. S mindezt a szabadság nevében!

Van Kozma Andornak számos megkapó verses elbeszélése is. — *A magyarok szimfóniájá*ban a Gellért-legenda magyarul éneklő szolgálóleányának emlékét, *A karthagói harangok*ban az ezernyolcszáznegyvennyolcas szabadságharc hangulatát igazi költészettel örökítette meg. — Egyik nagy elbeszélő költeményében, a *Turán*ban (1922), egész magyar hitregekört teremtett. A turáni népcsoportok ősi eredetének és a magyar faj születésének eposzát írta meg ebben a művében. Tur hatalmas nemzetsége legyőzhetetlenül harcol, de a Tur-utódok, Hunor, Magyar, Török és a többiek egyenetlenkednek és szétszóródnak ; csak Magyar nem hagyja el az őshazát, végül századok multával az ő népe is elindul, hogy eljusson a nyugatra szakadt hún testvérek országába. — Másik eposzában, a *Honfoglalás*ban (1925), a magyar vezérek korának eseményeit énekelte meg. Álmos fejedelem és Árpád vezér megindulnak Etelközből a mai Magyarországba ; végbemegy a honalapítás nagy munkája, Árpád halála után a magyarok a nyugati országok ostorai lesznek ; majd jön az isteni ujjmutatás, s a marcona hősök a pogány életet fölcserélik a kereszténységgel. — *Petőfi* (1927) a halhatatlan lírikus életének eseményeihez vezet. A verses életrajzban drámai elevenséggel bontakoznak ki a hazáért életét áldozó költő tüneményes pályafutásának mozzanatai.

Szabolcska Mihály (1861—1930) lelkében az emberiség örök eszményei éltek. Szeretet áradt szívéből, sorsával elégedett költő volt, az élet jelenségeiben Isten kezét csodálta. Az ideális gondolkozású falusi ember erkölcsi fölfogásával fordult el a nagyvárosi élet zavaros

világától. Egyéniségének igénytelen egyszerűsége mereven szembehelyezte az ultramodern költőkkel. Méltán becsülték benne a keresztény családi élet nemes világnézetű költőjét. Líráját naív dalszerűség jellemezte, versformái minden mesterkedés nélkül igazodtak érzelmeihez. Falusi életképeiből a feldolgozás üdeségén kívül sok fínom vonás bukkant föl. Egyszerű paraszt-történeteivel — egy-egy jellemző falusi epizód versbefoglalásával — egészen új románctípust alkotott.

Költői világának vezércsillaga: a szeretet. Nincs a világnak igazabb vallása — olvassuk költeményeiben — mint az, amikor valaki megvigasztalja a bánkódót, lehajol a szenvedőhöz, s egy-egy jótett fényén merül álomba minden este. Ha ránk mosolyog egy szülőtlen árva, elmaradhat a templom is; ha az elhagyotthoz testvéri szívvel közeledünk, elvégeztük napi imádságunkat. Nem élt hiába, aki szívével élt. A szeretet az igazi hit, aminthogy a költő sem okoskodó könyvek lapjairól tanulta vallását, hanem édesanyja meleg szívéből: igazabban azóta sem látta Istent, mint amikor gyermeki lélekkel fürdött édesanyja mosolyában. Igen, van Isten! De ritmusos nagy imádságoknál és áhítatos ábrázatoknál többet mond Isten előtt a szeretet. Minden a szeretet! Fölérhet tudományod az égig, lehetsz bölcsebb a bölcseknél, lehetsz bátor mindenekfölött, lehetsz nagy úr, és pompázhatol az érdem és dicsőség özönében, mégis szegényebb vagy az útszéli koldusnál, ha nincs szíved.

Van-e hűségesebb, könnyebb, édesebb szeretet a szülőföldhöz való ragaszkodásnál? Hiába susognak Párizs

ragyogó utcáin a platánfák lombjai, a Tisza partját nem lehet feledni. Kis házikók, hallgatag utcák, a magyar vidék csöndje : ez a költő álma. Ha újra kezdhetné életét, ismét megmaradna alföldi falujában, s a bibliánál és a zsoltáros könyvnél soha nem volna egyéb könyve. Mennyi fűszál tanítaná bölcseségre és lelki tisztaságra a Tisza kanyargása mellett! Hányszor megsiratta, hogy elszakadt falujától. Szíve még Erdélyből is az Alföld felé vonja, mert valami babonázó titkos búbánat leng azon a tájon, amerre a Tisza folyik. Kicsordul a könnye, amikor Erdély hegyei között jár, pedig Erdély csodás föld. A Maros völgyénél, a Küküllő menténél van-e szebb a világon? Még a felhők is ide szállnak az Alföldről, hogy itt táborozzanak a székely bércek között. Innen indult útnak, ezekből a sasfészkekből, annyi évszázadon át a magyar szabadság.

Mikor a szabadságról van szó, ott világol a hazafiak lelkében minden nemzeti eszme megtestesítője, minden magyar ábránd ragyogó napja : Kossuth. Emléke áldás, neve igézet. A magyar fiú az ő nevével kezdi imádságát, a magyar bánat őt emlegeti, ha panaszra nyílnak az ajkak. Nevével dalolva mentek csatába elődeink, emlegetve várjuk ma is, hogy megvirrad még valaha. Mert még ma sem szabad a nemzet. Idegen poroszlók húznak hasznot szolgasorsunkból, a császári és királyi felsőbbség kaszárnyái állnak készenlétben minden nemzeti ünnepen. Idegen szóval parancsolnak a világ leggyöngyebb katonájának, a magyar gyereknek ; nincs is a világnak árvább katonája a magyar fiúnál ; sírva nézhet rá a jó Isten. A legparányibb nemzet is úr a maga portáján, csak mi vagyunk

négyszáz év óta mások rabszolgája, egy szégyenletes élet megalázottjai. Beteg a magyar nép, mert nem érti meg a trón ura, pedig de könnyű volna gyógyulása. Aki a mi királyunk, az a mienk legyen, s legyen igaz magyar lelke gyökeréig! Nincs alku ott, ahol a haza eszményképe forog kockán. A költő nádfödeles viskóban született, apja robotban dolgozott, anyja varrogatva virrasztott, maga végig járta a nélkülözések iskoláját, de azért sohasem hallatszott házukban panaszos szó arról, hogy aki gazdagabb, az rosszabb volna náluk. Nem rótták föl a haza vétkéül, hogy nem jutott számukra semmi a haza földjéből. Nem kellett az a tanítás, hogy ott a haza, ahol szavazati jog és minél nagyobb kenyér van. Kinek tetszenék a világ folyása, ki ne várná a szebb hajnalhasadást : ám a megújhodás ne a gyűlölség vad tüzén át, hanem a szeretet égi melegével jöjjön.

Nyugalmas, tisztes szegénység : ez volt a költő élete. Azt, ami szép az életben, szegényen is érezte. Boldog volt a szeretet tündérvilágában, gyönyörködött a természet csodáiban, nem irígyelte a nagyurakat, hiszen az eget ők sem látják szebbnek, s nekik is csak egy szívük van a szeretetre. Álmait nem vette el tőle senki, s az álmok mindent megadnak. Csak álmodozva szép az élet! Soha el nem érhető reményeink a legszebb virágok, színes ábrándjaink az igazi boldogítók. Álmodozzatok ti, boldog álomkergetők ; küzdjetek eszményeitekért, magasztosan reménykedők!

Szabolcska Mihály dalaiban a nemes érzelmek a stílus egyszerűségével, természetességével, bájával jelentkeztek.

Hangulatos költeményeit kortársai megilletődéssel olvasták (*Az akácfa, Mért nem születtél te, Dal a betűről, Ha egy estét, Árvaság, Hortobágy, S jött a király, A Grand Caféban, Salzburgi csapszékben, Dal a kis Demeter Rózsikáról*), de az utókor is éppen elég időtálló értéket találhatott bennük. Lírai termése a magyar irodalom nemes gyarapodása volt.

A legtöbb magyar költő nyugat felől várta a magyar élet megújhodását, Zempléni Árpád (1865–1919) kelet felé pillantott. «Keletre magyar! Tekints keletre! Ott lelsz te dicső Nagy rokon felekre!» Meneküljetek a nyugattól: kihasználnak ott, és lenéznek bennünket. Nyolc századon át védtük nyugat épségét, s mi volt a jutalmunk: kicsinylés és gyalázás. Letiltanák szánkról az ősi szót. A germán, a román és a szláv egyformán életünkre tör. Ma pénzük öl meg, holnap fegyverük. «Testvéreid közt napkeleten Keress barátot hős nemzetem!»

A költő az ősi faji összetartozás körébe belevonta az összes uralaltáji népcsoportokat. Az árja világgal szemben a turánizmus védője és az ázsiai nemzetek összetartozásának hirdetője volt. A magyarság jövendő sorsa egyre jobban foglalkoztatta, a nemzet ugor-török multjába nagy lelkesedéssel mélyedt. Újjá akarta alkotni a kereszténység beköszönésével eltűnt magyar ősköltészetet, sejtelmes mesékkel fordult az ősidők idilli helyzetei felé. A pogány vogul-osztyák énekmondókat választotta mestereinek, a samánok naív hangján támasztotta föl az obi tájak mondaköltészetét. A rokonnépek mesevilága az északi regősök stílusával jelent meg epikájában.

Költőink közül Zempléni Árpád vette először észre, hogy a finn–ugor szövegkiadványok milyen értékes költői anyagot őriznek. — A *Bosszú*ban (1907) az osztyák nép egyik mondáját, Munkészi történetét énekelte meg. Munkészi elindul hazulról, hogy bosszút álljon atyjáért ; atyja gyilkosa, a vén varázsló, hiába védekezik ellene : a rettenetes erejű ifjú megöli a bűbájos vén embert és mind a hét fiát. A költő egészen beleélte magát az urali népek ősi gondolatvilágába, s kitűnő stilizáló erővel öntötte verses formába a finn–ugor mondai anyagot. Hasonló költői frisseség és nyelvi fordulatosság tűnik elő többi elbeszélő költeményéből is. — A *Vasfő és Ime* (1918) tárgyát a vogulok egyik mondájából merítette : hogyan harcol Vasfő herceg győzelmes tusákkal Ime szerelméért? Az eredeti monda vogulos zamatát megőrizte a költő, forrásának földolgozásában a népies szöveg különös hangjához igazodott. Az ősi népszokások, fantasztikus elemek, igézet, varázslás alkalmazását még a vogul népköltési gyűjtemények följegyzéseinél is kalandosabban alkalmazta mesemondása során. Hangja üde volt, földolgozása szemléletes erejű, verselése lüktető ritmusú.

A társtalan magyar faj búsongásának, nemzetünk nagyratörő, de annyiszor meghiúsult ábrándjainak megkapó szárnyalással adott kifejezést költeményeiben Sajó Sándor (1868–1933). Verses könyvei költői módon fejezik ki azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek nemzetünket a világháború előtt és a trianoni béke idején gyötörték. Hazafias elégiái, nemzeti ódái hétfájdalmas magyar énekek. Ez a költészet a maga mély erkölcsi értékén és

nemzetindító hatásán kívül nagybecsű esztétikai kincs is. Prófétai áhítatú magyar érzés és rajongó elszántságú fajszeretet izzik benne. A költő a gondolatok és képek gazdag gyöngyhalmazát önti felénk, lelke csupa lángolás, hangja férfias zengésű, nyelvének hatalmas ereje fínom árnyalatokkal váltakozik. Merengés és viharzás. A hazafias tűz mellett az álmodozások színei, előkelő kifejezésmód, az előadásnak párját ritkító magyarsága. (*Magyarnak lenni, Vagyunk még magyarok, Az utolsó magyar, Dacos magyarok, A tarpataki völgyben, Balaton, Zirci ének, Dal a becsületről, Légy erős, A vén bolond, Muzsikaszó, Riasztó, Magyar ének* 1919-*ben, Bosszú, E rab föld mind az én hazám.*)

Boldog békeévek! És vajjon csakugyan boldogok-e? Zsibong az élet nagy vásárterén a bűn, érdek, csalfaság, köztük ott jár a rongyba öltözött koldusleány : a becsület. A költő zengő dalának legszebb tárgya ő, hiába dobálja rá szennyét a gőg, a gúny. Szerencsés vagy, ha társtalanul járod a világot, mert kedvedre lehetsz büszke vagy szerény ; de amikor már fészket raktál, a család gondja harcra hív, s az élet vásárjában lelkeddel fizetsz minden falatért. Jársz aljasok közt : meghódolsz nekik ; arcodba csapnak : mosolyogva tűröd ; meghengergetnek a sárban : lelked mégsem lázad föl ; mert a szegénység rabszolgája vagy : fészkedre gondolsz, s eladod magad.

Bús kétség riaszt mindenütt. A magyar bölcsőkre halotti lepel hull, egyre jobban sokasodnak az apró sírhalmok, megdöbbent a bimbóhervadás gyásza. Mindíg harangoznak, mindennap temetnek. A kikötőben útra ké-

szen áll a hajó, kéményének füstje lebegő gyászként száll a levegőbe, födélzetén ezernyi ember nyüzsög ; nő, férfi, gyermek ; s hajh, mind magyarok. Ez a kivándorlók hajója. A boldogtalan koldus-sokaság dacra váltja keserűségét, s új hittel indul gazdagabb hazába. Harangjel cseng, útra kél az úszó koporsó, a föld megvonaglik a Kárpátok alatt. Ezer halott megy, egy sem jön meg többet.

Kitárulnak a magyar föld szépségei. Mosolyog a Balaton, a mennybolt mása ; a kék vízitükrön méla nyugalom ; de hűvös szél támad Badacsony felől, a riadt hullámok összetorlanak az erdős domb alatt, fehér hab kél a hűvös szél nyomán, a mélázó csendből bús moraj lesz, a morajló dalból harsogó harag zúg, a lenyugvó napfény futva menekül a tomboló vihar elől. A Tátra alján mosolyog az élet, virágok nyílnak, napsugár ragyog. Tajtékzó haraggal tépázza fenyveserdejét a Tarpatak, távolról zordan emelkedik a felhők magasságáig a Lomnici-csúcs. Fenséges ormok! A napsugár is fázva száll magányuk kietlenségébe. Nagyság és bú egymásnak elválhatatlan testvérei. Közönséges szív gyönyöröknek élhet, de a nagy lélek mindig szomorú.

Álmodozva hever kedves akácfája alatt a költő. Az akácfa a magyar fa, virága fehér gyönyörűség, gyökere földhöz való hűség. Pedig ez a fa jövevény a Tisza táján, nem úgy, mint a többi magyar erdő. Mégis magyar lélek árad belőle, mézet terem, illatos a virága. Jövevény a költő nemzetsége is, de vére, szíve régen magyar. Virágozz akácfa, virulj tovább, sohase kívánkozzál más ég alá,

«Boldog másutt úgy se lennél többé, Magyar fa vagy, az is léssz örökké!»

A régi nagyurak csenevész sarja dölyfösen tekint azokra a lelkes magyarokra, akiknek nincsenek ősei. A költő együtt érez a honszerző daliák utódaival, de megveti a korlátolt nemesurat, aki csak ősei révén válik be magyarnak. A költőnek nincsen őse, mégis jó magyarrá lett a magyar kenyéren, a régi nemzeti dicsőség rá is fényt sugároz, a véres századok emléke felhőbe vonja az ő lelkét is. Magyarnak született : nincs ennél nagyobb gyönyörűség, nincs ennél szentebb hivatás.

«Magyarnak lenni : tudod mit jelent? Magasba vágyva, tengni egyre — lent!» Ki érti ezt a gyötrelmes kérdést? Élni úgy, hogy senkinek se panaszoljuk, mi fáj ; mosolyogni, mint a méla őszi tájék ; borongani, mint a nagy hegyek. «Mert egyre gyászlik bennünk valami : Sok százados bú, melyet nem lehet Sem eltitkolni, sem bevallani.» Álmodunk büszke célokról, s csalódunk mindig, soha célt nem érve. Rab módra húzunk idegen igát, s önámításunk koldus rongyait takargatjuk sorsunk száz sebére. Születünk, hogy mindíg vessünk, s amikor már érik a vetésünk, akkor zúgjon reá a jégverés.

Vagyunk még magyarok, szomorún-titkon álmodók, kik olykor-olykor összebújva, megoldjuk nyelvünk bús bilincsét. Hangos jajunkra megvonaglik az erdő, visszhangozva zeng belőle a régi siralom. Álmatlan éjtszakákon töprengünk a haza sorsán, tövises ágyon kétségbeesés közt hánykolódunk, mert nem akarunk megnyugodni abban az iszonyatos gondolatban, hogy sorsunk mindíg csak sebző lemondás.

Idők jósa a költő, érzi a háború közelgő katasztrófáját, hirdeti a gyászt. A Tisza táján mély sírt ásnak a magyarnak. És csakugyan itt van az ítéletidő. A vérmezőkön a magyar zászló jár elöl, a diadalokat az ezeréves föld népe vívja ki. Fejfaerdő mindenütt, elsorvad a falu, gyászol a város. Egyre sűrűbben koppannak a falábak, ez a kopogás átszűrődik az ablakon át a szívekig, lelkeden ott tolongnak a bénák, vakok, halottak. Nem menekszel a bús kérdéstől: miért, miért?

Ülünk sápadtan, halaványan, kenyerünk sótlan és kevés; ülünk az országút árka mellett, koldulunk egy-egy falatot. Hová süllyedtél, pusztuló fajunk? Szégyen a szemekben, gyalázat a homlokokon, fájdalom a szívekben. A háború elveszett, a honárulás zsarnok gőggé fajult, a szabadság őrjöngésbe rothadt. Pattogva, zúgva ég a magyar erdő! A mindenségbe annyi jaj kiáltson, ahány magyar rög innen elszakadt, s az ég boltján ott álljon lángbetűkkel az égő, elszánt, zordon szó: soha! Idegen söpredék dúl szent vetéseinkben, száz maszlagtól részeg a világ, s mégis: soha, soha egy kis göröngyöt innen! «Magyar vagyok, a fajomat imádom, És nem leszek más, inkább meghalok!»

Magyarok, mire vártok? Magyar vitézség, merre vagy? A sírgödröt már megásták a soha fölnemtámadásra, s ez a jámbor nép, ez az árva nép még most is tanakodva áll, még most is álmodozva jár. Világra hangzik koldusénekünk, lefoszlott rólunk minden becsület. De talán még Isten az Isten, magyar a magyar ezen a felfordult világon! «Még sír a nép, az árva, A Tátra alján, Erdély bércein,

De nemsokára Bosszút is állunk, ugye véreim?» Eljő majd az ítélet, lihegve rontunk száz határon át. «Gyujts minden szívbe lángot, Bosszú, te nagy, te zord, te isteni! Jó vagy te s áldott, Mert megtanítasz: nem felejteni!»

A magyar ódának és elégiának Sajó Sándor az egyik legnagyobb mestere. Irodalmi nagyjainkról írt dicsőítő költeményei a tárogató érces hangján zendítették meg a kegyelet húrjait, s korszerű vonatkozásokkal fokozták eszmei mélységének hatását. Ódai szárnyalását nemes összhangba hozta elégiai borongásával, történetszemléletébe nemzetnevelő költőiséget szőtt. Az ünnepi áhítat férfias hangjai nem egyszer lázongó följajdulásokkal vegyültek költészetében, de azért semmitől sem állt távolabb, mint a dekadens irányok csüggeteg szellemétől.

Bárd Miklós (1857—1937) alakja úgy élt a magyar irodalmi köztudatban, mint olyan költőé, aki a főváros forgatagától távol férfias lélekkel áldozott tiszta erkölcsű eszményeinek. Családi hagyományai és költői iránya Arany János munkásságához kapcsolták. A katonai szellem megbecsülése kevés költőtársa előtt lebegett olyan féltékenyen őrzött ideálként, mint őelőtte. A katonaélet élményein kívül legfőbb ihletői: a boldog családi érzés, a természet világa, búsongás a haza sorsán, visszaemlékezés a szép időkre. Ebben a lírában a konzervatív vidéki nemesúr életszemlélete tükröződik. A költő benne él a szabad természetben, megfigyeli az erdők-mezők életének jelenségeit. Tájleírásai, vadászképei, állatrajzai igen hangulatosak. Eszménye a lovas katona. Ünnepli azt a férfit, aki a

magyar ősök példájára fegyverrel kezében védheti hazáját, büszke öntudattal keresi őseire ütő lelkében a faji vonásokat.

Belátom, — úgymond — hogy kissé keleties a fölfogásom, szittya vér van bennem, s jó turáni módra nem könnyen lelkesülök ; de ott, ahol egy-egy legény kitesz magáért, szívem föllángol ; ha férfit látok harcban a viharral, ujjongva száll felé a lelkem. A Volga mentéről húzódtam valamikor e napos síkra mint lovas legény ; hoztam magammal puzdrát, kelevézt, s a lelkemben egy volgamenti dalt : sok dal hangzott föl már és némult el örökre ezer év óta, de ez az ősi dal ma is itt él szívem rejtekén. Nyilak sivítanak a szilajon szárnyaló dalban, s ez a legszebb szárnyalás : a férfi-eszménynek, a lovas-vitéznek harci szárnyalása. Ringathat más dalok varázsa, de a lélek mélyén, mint vonuló vihar, feltör belőlem az ősi dac, és fölzendül ajkamon a volgamenti dal.

Verses regényei közül *Bacsó Pál*nak (1903) egy virtuskodó magyar úr a hőse. A jobb sorsra érdemes földbirtokos a maga fékezhetetlen duhajságának lesz az áldozata. — A vidéki magyar életet és a katonatisztek világát eredeti fordulatokkal rajzolta meg a *Vezeklés*ben (1920) is. — A *Köd* (1929) a proletárdiktatúra szégyenletes korszakának föltámasztása egy ingatag asszony szerelmi történetének szálai körül. A vörös rémuralom ocsmány alakjai, a fővárosi csőcselék nemzetgyilkos rémuralma, a magyargyűlölő agitátorok bolsevista merényletei korhű képekben kelnek életre a verses regény lapjain. A költő ott van elemében, ahol a szenvedélyek viharzását a nyelv és verselés

lírai áthevítésével festheti. Csapongó elbeszélő módja jól illik komor meséjéhez.

Szávay Gyula (1861–1935) költeményeiből derűs életfilozófia sugárzik. A költőnek a mélyebb humor és a tréfás hang iránt egyaránt nagy volt az érzéke; líráját szivárványos vidámság és nem mindennapi kecsesség jellemezte. Eredeti nyelvfordulatai pompás strófaszerkezetekkel párosultak; eleven képzelettel írt versein megérzett, hogy jó részük könnyedén pattant ki lelkéből. Témáinak egy részét az idők eseményei sugallták. Kerülte a magába mélyedő filozófálást, óvakodott a szimbolista kifejező módtól, hangulatvilága e nélkül is elég gazdag volt ahhoz, hogy megfogja olvasói lelkét. Idealista költő maradt mindvégig, lelkében zavartalan derűvel, strófáiban játszi fordulatossággal.

Az óklasszikus versformák modern mestere, Radó Antal (1862–), pályája elején nem tűnt ki költőtársai közül, később annál inkább emelkedett lírai kibontakozásában. Témái változatosak voltak, nyelve hajlékony, ízlése a legjelesebb mintákon iskolázott költőé. Az elégia és óda mellett a bölcselő költeményt és a verses tanítómesét is szerencsésen művelte. Szatirikus költészete jellemző irodalmi korkép: a magyar hírlapírás és kritikai élet lehangoló tanulságú megvilágítása. Római útjának benyomásait az antik versalakok művészetével énekelte meg. Az érzések gazdagságával és a mélabús kedély borongásával fűzte gondolatait az örökváros ókori romjaihoz és középkori emlékeihez.

A szonettnek Petri Mór (1863–) volt a legtermé-

kenyebb művelője. Ezt a lírai szerkezetet hangulatosan alkalmazta a legkülönbözőbb témákra. Költői egyéniségének a szonett volt a legközvetlenebb kifejező formája. A szabályos petrarkai dalok mellett számos rímtelen szonettet írt: vonzó elmélkedéseket és tűnő sóhajokat. A forma kereksége vonzotta a triolethez is: a tökéletes zártságba tudta legjobban belekovácsolni érzelmeit és gondolatait. Kiegyensúlyozott életszemléletéből a megnyugvás hangjait hallatta, nyugtalanító fordulatok nem zendültek meg lantján. Szerette a tömör sorokat, a tételes kifejezésmódot, a miniatűrök gondos kidolgozását. Nemes eszméket szólaltatott meg, vallomásokat tett érzelmi válságairól, megénekelte nemzete nagyjait.

Feleki Sándor (1865–) lírája fölött a mélabú felhője borongott. «Én nem is egy, de két ember vagyok, Mások előtt víg arcot mutatok, De este otthon, hogyha versbe kezdek, Szívemben szomorúság hangja reszket.» Orvosi pályáján sok reménytelenség ütközött útjába, embertársainak gyötrelmei mélyen megindították, hivatásának érzelemvilágát belevitte költészetébe. Hatással volt életszemléletének kialakulására Lenau irodalmi hagyatékának állandó tanulmányozása is: a magyar-német költőt harminc éven keresztül fordította, végül megajándékozta kortársait Lenau összes lírai verseinek átültetésével. Szellemi rokonától függetlenül sok hangulatos verset írt. A természetben való gyönyörködés gyakran ringatta költői ábrándokba, a családi érzelmek lágy hangon szólaltak meg lantján. Nemes hagyományok követője volt egész életében, sohasem indult divatok és áramlatok után.

Gazdag életbölcseség, bensőséges hang, a nemes emberi értékek megbecsülése csendült ki Szász Károly (1865–) költeményeiből. Zengő erő hatotta át strófáit, ha férfikora eszményeiről énekelt ; szívbe markolt vallomásainak zenéje, amikor családi életének gyászát öntötte megkapó lírai formákba. Az apai fájdalom, a hitvestársi szeretet olyan költemények írására ihlették, amelyek maradandó értékei a magyar családi lírának. Az özvegyen maradt férj lelki vívódásait, az összetört családi otthon gyötrelmét kevesen sírták el hozzá fogható költészettel lírikusaink közül. — Verses regénye, *A szabadfalvi pap leánya* (1927), fínom hangulattal átszőtt történet az erényeiben tántoríthatatlan nőről, minden igazi férfi örök eszményképéről. Katinka, a pap leánya, az átszellemült lelkiség megtestesítője, s mégis húsból-vérből való varázsos egyéniség, a soha ki nem haló női ideál művészi megmintázása. — Mint drámaíró, Szász Károly az irodalmi becsvágyú színműírás legszebb hagyományainak folytatója. Színdarabjaiban pompásan megfigyelt magyar alakok jelennek meg, s eleven fordulatokkal szövik történetük szálait. *(Kántorné.)* — Kortörténeti értékű visszaemlékezéseiben sok megkapó emlék lép az olvasó elé. Kiváló egyéniségekről, komor jelenetekről, humoros helyzetekről a vérbeli emlékíró fordulatos stílusával öntötte irodalmi alakba följegyzéseit. *(Tisza István, Emlékezés a vörös uralomra, Emlékek, Színésznők.)*

Erdélyi Zoltán (1872–1915) ötletekben gazdag lírikus, fordulatos nyelvű, könnyedén verselő. — Elbeszélő költeményei közül a *Vesztett boldogság* (1898) megindító törté-

net, az eljátszott élet siratása. Művészien jellemezte hősnőjét, a lemondás fájdalma az ábrándozás hangjaival jelent meg verses regényében, a vonagló szív halk megbékélését búsan mutatta be. Lélekrajzának fínomsága, hangulatos helyzetei, eleven leírásai, egységes kompozíciója méltán érdemesítették a Magyar Tudományos Akadémia Nádasdy-jutalmára. — Ezzel a csak ritkán odaítélt jutalommal tüntették ki másik verses regényét, a *Bazsalikom*ot (1908) is. Meséje egyszerű: egy Amerikába szakadt magyar urat hazaűz a honvágya. Az érdektelennek látszó tárgyat a hivatott íróművész ihletettségével tette hatásossá.

Telekes Béla (1873–) a városi ember gondoktól gyötört életének érzelmeit tolmácsolta. Ebben a fájdalmas lírában a gond felhői mögül alig tört elő némi vigasztaló sugár. Telekes Béla annak idején a magyar lírai hagyományok ellen támadó költői mozgalom egyik reménysége volt, de a merészebb formabontástól idegenkedett, megtartotta a konzervatív kifejezőmódot, csak háborgó feljajdulásaiban bizonyult modern szellemnek. Lázas munka, lehangoló tapasztalatok, szomorú szüret a pálya végén: «Jövőm a mult.» Körültekint a költő, s mit lát? A társadalom válságát, a háború pusztításait. Aki megöl egy embert, azt felakasztják; aki tömeggyilkosságba zúdítja a szerencsétlen embertömegeket, annak kitüntetés jár. «Kötélen csak az egy ember gyilkosa lóg.»

A modern nagyváros rajongóival szemben Lampérth Géza (1873–1934) a falu világát dicsőítette. Komoly idealizmussal szólt mindarról, amit a magyarság magasztosnak tartott ezer éven át. Különösen a kurucvilág, a

negyvennyolcas idők és a trianoni megalázás emlékein merengett el áhítatos hazafisággal. A külföldet járó magyar ember érzésvilágát és benyomásait is szerencsésen szólaltatta meg. Nemzeti szellemű író maradt haláláig, tiszta erkölcsű költői termése a mult hagyományaihoz kapcsolódott. A jelenkor vajúdó kérdéseit a történeti tapasztalatok tanulságain edzett magyar lélek életszemléletével bírálta el.

Havas István (1873–) költészete nemes irodalmi hagyományok továbbépítése. A vidék magányából a nagyváros zajába sodort költő kezdetben visszakívánkozott felvidéki falujába, hogy később annál szenvedélyesebben ragaszkodjék álmai városához, Budapesthez. A magyar főváros varázsa ellenállhatatlan erővel ragadta meg szívét, a mult dicsősége és a jelen nagysága sok zengő költemény írására ihlette. Elfordult a tömegélet visszataszító jelenségeitől, a néma kövek között is a hófehér lelket kereste. Formás városkultuszával új színt hozott költészetünkbe. Budapesti pasztelfestményei a lírai átélés tükrében mutatták be a városi élet hangulatait. Ezekből az illusztráló elmélyedéssel kidolgozott miniatűrképekből mindenütt kivillant a történeti műveltségű lélek magyar büszkesége és a poétai szív megittasulása. Hasonló hangfutamokkal és hangulatszínekkel áldozott szülőföldjének: az elszakított és visszacsatolt Felvidéknek. Szonettjei egyrészt külső formájuk csiszoltságával, másrészt belső alkatuk csipkefinomságával ennek a műfajnak irodalomtörténeti érdemű alkotásai. Havas István lírája a finom lelki megrezdülések költészete. A költő hangjába nem vegyültek dübörgő kiáltások. Érett nyugalma ellentmondott a nagy szavaknak,

bölcselő hajlama visszatartotta a művészietlen kihágásoktól. A vallás, a haza, az emberiesség voltak eszményei, a történelem emlékeihez és a természet szépségeihez fűzte képzeletének játékait.

HARSÁNYI KÁLMÁN (1876–1929) hatalmas pátoszú lírája megvetette a hatáskeresés érzelmes eszközeit. Ez a líra komoly elmélyedést kíván, ez a költészet filozófiai távlatú. A költő a szimbolizmus felé hajlik, eszményi magasságokban fürkészi az élet titkait, leszáll a lélek vívódásainak mélységeibe, végül az önjellemzések egész sorát adja. Írásainak megértése erős esztétikai műveltséget követel, mert a legsúlyosabb kérdések gondolatköréből vetíti elő a maga belső világát. Eszméi, érzelmei, megfigyelései a lelki feszültségekkel küzdő elme vallomásai. Stílusának a monumentalitásra való törekvése, gondolkodásának a természet rejtelmeibe való belekapcsolódásai, művészetének férfias lendülettel párosult leíró ereje jellemzik legjobban költői pályáját. — Nemcsak lírikus, hanem elbeszélő és drámaíró is. Regényében, *A kristálynézők*ben (1914), az iránytalanul bolygó magyar szellemi életet éles ítélettel bírálta. Munkája többé-kevésbbé irányregény, a fajáért lángoló író följajdulása. A nemzet pusztul, kiváló fiai nem érvényesülhetnek, a szellemi és anyagi hatalmat érdemtelen alakok tartják kezükben. «Miért van Budapesten minden úgy, ahogy van? Miért indul ez a város a világ minden városai közül a legkozmopolitábbnak, annál is többnek : a saját gyökerei kiirtójának? Miért nincs semmi, de semmi tisztesség az anyagi életében?» — Verses drámája, az *Ellák* (1923), költői szépségekben gazdag mű. A hún

világbirodalom bukása Magyarország széthullásának tragikus jelképe. Tükör a tragédia, megláthatja benne magát a magyar nemzet. Az önfeláldozás küzd a darabban az önzéssel, a hatalmi vágy az igazsággal, az elvakultság a tisztánlátással. Attila hún király a világbirodalmi eszme támasza, Ellák hún királyfi a nemzeti gondolat szolgálatában áll ; a király az imperialista politika diadaláért fárad, a királyfiban a faji érzés lobog. Az összeomlás a végzet kikerülhetetlen szükségszerűsége. Ahogyan a hősök civódnak egymással, ahogy az irígység árkot ás közöttük, amint bezuhannak mind a szakadékba : ez a szörnyű fátum a mai magyar sors.

A mosolyból és könnyből szövődő, örökifjú lírának évtizedekig Farkas Imre (1879–) volt a legnépszerűbb dalosa. Búsongó, ellágyuló, gyöngédérzelmű költő, ábrándos lélek az érzéki szerelem sóvárgói között. A fehér leányszobák poétáját ünnepelték személyében, a rajongó fiatalok lírikusa volt, a dekadens törekvésekkel szemben a romlatlan idealizmus képviselője. Fínomság és álmodozás, érzelmesség és dallam, kellemes stilizálás és biztos formaérzék : ez jellemezte dalait. Apró szerelmi történeteket úgy tudott rímekbe foglalni, halk szalon-tragédiáiban a fájdalmasan naív hangot akként alkalmazta, hogy költészetének Ady Endre föllépése előtt nagyobb volt a hullámgyűrűje, mint legtöbb hírneves kortársáé. Az irígyelt Ferenc Józsefi-idők később is az ő hangulatképeiből léptek legvonzóbb alakban a könnyed lírát és epikát kedvelő közönség elé. Színműveiben is a derűs és gondtalan romantika fogta meg a nézők lelkét. Az *Iglói diákok*

szerzője mint színdarabíró a legnépszerűbb közönségmulattatók közé tartozott. Dalos játékait a fővárosban és a vidéken nagy sikerrel játszották.

Baja Mihály (1879–) költészete nemes eszményiségtől áthatott líra. Dallamos strófáiban a magyar népdal lelke él. A nagyvárosok változó divatú szellemi áramlatai nem tudták megrontani sem egyéniségét, sem költészetét; maradt, aminek indult: a magyarság poétájának. Versei hatását nem hiába hasonlították a mezei virágok illatát hordozó puszták levegőjéhez: tiszta és üde ez a líra, az ábránd és békesség harangszava. «Csöpp szívek pislogó tüzén Még kissé hadd melegszem én S a puszta kószáló szele Lábam nyomát takarja be.» Az emlékek lantosa, színmagyar költő. Amint maga énekli egyik dalában: elmélázó szomorúsága mellett van kacagó jókedve is, lágyan zengő citerája mellett megszólaltatja mélybúgású orgonáját is, tud nótát a gyöngyöző pohárról, megzendíti húrjait a magyar ezerév dicsőségére. Az ódában a debreceni református főiskola megalapításának négyszázadik évfordulójára írt költeményével alkotott remeket.

Gyökössy Endre (1880–) lantján a vallásosság, hazafiság, családi érzelmek hangulatai tiszta zengéssel csendültek meg. Vallásossága az alföldi kálvinista magyarság józan istenhite, a Gondviselésbe vetett rendíthetetlen bizalom. Hazafias költeményei közül különösen azok a szépek, amelyeket a régi protestáns énekesek hatalmas szárnyalásával a zsoltárok szellemében írt. Pályája elején éreznie kellett, milyen az élete a magyar ifjúnak az osztrák szellemű hadsereg német tisztjei között, később, amikor a

magyar önállóság álma megvalósult, látta az ezeréves magyar haza összeomlását. Nemzete életének válságos éveit végigkísérte lélekébresztő énekeivel. *(Kossuth katonája, Doberdó, Ég az erdő, Lesz még országunk, Hiszek.)* A férfiasan teljesített kötelesség megnyugtató öntudata mellett két boldog erő vígasztalta : a költészet és a család. Az álromantikus közfelfogás a költőt csak a bohémvilág léha jelenetei között tudta elképzelni, Gyökössy Endre lírájában a polgári élet is megkapta a maga művészi fényét. Nemzeti gyökerű életszemlélettel, férfias derűvel, sorsában való megnyugvással énekelte meg kicsiny hajlékának örömeit, zúgolódás nélkül hajtott fejet a végzet csapásai alatt, örült annak, amit az élet adhatott számára. A családi élet költője egyben a nemes barátság lírikusa is. Költőbarátainak emelkedett szellemű versekben állított diadaloszlopot, eleven arckép-sorozatot készített róluk, kiemelte jellemvonásaikat, magasztalta érdemeiket. Fajmagyarsága egybeforrt az Alföld népével. Mindig közel érezte szívéhez a falvak dolgozó népét, földimádata szorosan hozzákapcsolódott természetszeretetéhez.

Bodor Aladár (1880–) lelke szenvedélyes lángolással égett. Siratta hazája romlását, várta a szabadító hajnalt. Panaszaiból az elszántság hangjai csendültek elő. Kitörő indulat tombolt vallomásaiban, ha az a gondolat kísértette, hogy magyar fajtája milyen árvaságra jutott. Érceshangú hazafias lírája mellett feltűnt virágének-költészete is. Szerelmi érzelmeinek hullámzását eleven formakészséggel szorította a rímek zárt keretei közé. Olykor az Európán kívül fekvő ősi világ emlékei izgatták képzeletét.

Egyiptomi képek, turáni vonatkozások, pogány magyar hangulatok bontakoztak ki lírájából. Érdekes poétai sajátossága : bámulatos stílusutánzó képessége. A régi költők frazeológiáját a humor ritka érzékével alkalmazta a modern viszonyokra. Az éles pillantás mellett dévaj csipkelődés, a megbocsátó szatíra sugaraiban pajkos torzítások.

Költőink közül Hangay Sándor (1888–) a legelsők között adott kifejezést a harctéri élet hangulatainak. Költeményei az önfeláldozó katonalélek vallomásai. Mint repülőtiszt a légicsaták izgalmait ő vitte bele először a lírába. Nemcsak átélte a frontszolgálat véres forgatagú eseményeit, hanem mesteri módon értett ahhoz is, hogyan kell szárnyaló szavakba öntenie százezrek közös érzelmeit. A magyar hősiesség énekese volt, a férfias erények dalnoka. Harctéren született versei mellett a szerelmi és a bölcselő költészetben is kitűnt művészi lendületével. Lobogó képzeletű poéta volt, borúsan járta az élet útjait, szenvedélyes dalolni-vágyása végigkísérte pályájának minden mozzanatán. Kortársainak egy része hosszabb-rövidebb sorokat fűzött rímtelen strófákba, s egyenetlen prózát adott minden dallam nélkül, ő megvetette ezt az olcsó divatot, s megbecsülte művészetét. A hanyag, üres, modoros versgyártók korában, az unalmas nagyzolás és vad zene emberöltője idején egyéni stílusú, nemes költészetet adott értékes lírai motívumokkal.

A világháború gyötrelmei, a forradalmak gyásza, az ország testének darabokra szaggatása a költők százait ihlették panaszra. De a magyarság jobb jövőjébe vetett hit is sokszor fölhangzott a lírikusok lantján. Amint annak

idején a világháborús versek divata sikert jelentett a nemzeti érzelmek húrjain játszó költők számára, hasonló érvényesüléssel kecsegtette a trianoni idők lírikusait az irredenta-költészet. De ha rengeteg selejtes rímelés buzgott is elő a kétségtelenül nemes indítékú hazafias fájdalmakból, akadtak igazi költők is : a nemzeti bánatnak és magyar elszántságnak hivatott énekesei.

Kiss Menyhért (1880–1934) költeményei közül a *Magyar Miatyánk* tett legnagyobb hatást. Ezt a proletárdiktatúra bukása után készült hazafias riadót néhány év alatt Európa valamennyi számottevő nyelvére lefordították, megjelent szövege japán, török, héber, latin és eszperantó nyelven is. A győztes államok sorra megnyitották napisajtójuk hasábjait a magyar fájdalom hatásos költői megnyilatkozásának, a vesztes országok nyilvánosan fölszólították költőiket arra, hogy hasonló szellemű ódákat írjanak, s ne szerelmi siránkozásokkal töltsék idejüket. Kiss Menyhért mind ebben a versében, mind egyéb hazafias költeményeiben nem a kifejezések újszerű szépségeivel ragadta meg a közönség figyelmét, hanem rajongó hangjával, erős szózatosságával, leplezetlen lelki kitárásával. Az ezeréves haza elvesztésén érzett harcrakész düh megvallása végighúzódott irredenta-költészetén. Szemére vetették, hogy a jó színész pátoszával csinálja lendületeit, a hagyományos lírai nyelvet változtatás nélkül használja, formakezelése is a régi, bizonyos azonban, hogy a tradicionális kifejezéskészlet és hagyományőrző versmunka mellett megvolt a költőben az őszinte érzelmektől hevülő poétai lélek is. Annak idején mint háborús költő jelenté-

keny sikereket aratott. Harcra buzdító verseit sokfelé szavalták. Különösen *Censztochói legenda* című költeménye tetszett, itthon is, a külföldön is. Ebben a magyar-lengyel testvéri szeretetnek emelt emléket.

Szathmáry István (1877–) lírájában az ifjúkor szerelmi ábrándjait a nemzeti megalázás idején a hazafias elkeseredés gyásza váltotta föl. A világháború alatt a magyar-tót testvériséget dicsőítő költeményei a Vágvidéken kézről-kézre jártak, az összeomlás után *Mi nem feledhetünk* című költeménye az irredenta-költészetnek egyik legnépszerűbb szavalati darabja lett. Lírájából az elszakított Felvidék iránt érzett honvágya lángoló honszeretettel tört elő. Minden érzése és gondolata : a magyarság újjászületése. Izig-vérig magyar költő, a nemes eszmények dalosa. Hazafias énekeit a magyarság végzetes zuhanásán érzett fájdalom és a nemzet életerejébe vetett hit érzelmei hatották át. Harsonás hangon zendítette meg riadóit az ország talpraállítására. «Amíg minden magyar rög nem szabad S nem jő bíbor szárnyán a virradat, Kürtömbe fújva addig harsonázok.» Ellenfelei úgy vélekedtek, hogy retorikus poézist űz, nem gondol az újdivatú líra követelményeivel, ragaszkodik a népies-nemzeti költészet nyelvi készletéhez és szabatos versformálásához ; barátai azt szerették benne, hogy nyelvét nem tette homályossá ködös kifejezésekkel, strófái mögül az emberi szív igaz dobogása hallatszott ki, szavai lávaként áradtak. — Nagyszabású költői elbeszélésében, a *Rákóczi*ban (1935), a kurucvilág hősies éveinek emelt emléket. Dicsfénybe vonta II. Rákóczi Ferenc fejedelem legendás személyét,

születésétől haláláig követte a halhatatlan vezér életének nyomait. A mű az eposznak, verses regénynek és költői életrajznak szövedéke, jelentős teljesítmény, a hálás magyar szív áldozata a Rákóczi-kultusz oltárán.

Lendületes hazafias versekkel gazdagította az irredenta-költészetet Vályi Nagy Géza (1891–). Nemzeti énekei közül nem egy — így a *Sem egy halmot, sem egy völgyet* kezdetű dal — belekerült az országszerte szavalt legnépszerűbb költemények sorába. A költő a maga poétai termését a magyar katonaköltészet láncszemének fogta fel, s programmszerűen hirdette, hogy csak a nemzeti lélek talajából táplálkozó líra az örökkévaló, a többi áramlat ki fog hullani az idők rostáján. Irodalmi munkássága elejétől kezdve a magyar gondolat és a nemzeti hagyományok szolgálatában állt. Siratta az elveszett multat, de acélos hittel tekintett a jövőbe, amely vissza fogja hozni a mult dicsőségét és megsemmisíti az elvadult jelen torz alkotásait. A magyar fajtát eltiporták, a trianoni Magyarország a porban vergődik, ám eljő az idő, amikor a magyar kard becsületét a diadalok babérai borítják. Izzó fajszeretettel, ösztönös pátosszal, rapszódikus lángolással írta dalait, elégiáit, ódáit. Verseinek értékes gondolati tartalma a nyelv kifejező könnyedségével jelentkezett. Fogékony érdeklődéssel szemlélte a modern társadalmi élet jelenségeit is. Természetrajongása és földszeretete férfias zengésű életképek és tájrajzok írására késztette. A magyar röghöz való ragaszkodása az elmúlt korok nagy embereinek tiszteletével párosult.

Somogyváry Gyula (1895–) elszánt énekeit is nagy

hatással szavalták az egész országban. Ódai lendülete a hazafias versek tárgykörében sok katonás érzésváltozattal gazdagította a nemzeti költészetet. A líra érces hangján küzdött a lelki elernyedés ellen, a magyar újjászületés harsonása volt. Regényeiben és színműveiben is ott lángolt a hazafias hit tüze. Újszellemű háborús regényében, a *Virágzik a mandulá*ban (1933), a frontvilágnak nem a borzalmait, hanem a derűsebb jeleneteit támasztotta föl. A töretlen jó kedvvel mókázó fiatal katonák nem ijednek meg a pergőtüzek rémségeitől, hanem elszántan dobják oda életüket a hazáért. «A frontkerülők — írta a költő — kételkedhetnek, a materialisták hazugságnak mondhatják, hogy van halálraszántság. De ha itt volnának, érezniök kellene, hogy ez nem puszta szóvirág. Ez valami súlyos, komor, dacos férfi-rögeszme. Kitartani az utolsó emberig!» A pacifista elmejárással szemben a militarista lelkiség Somogyváry Gyula munkáiból tört elő legszembeszökőbben. Későbbi fejlődését tekintve, ez a katonai szellem már jóval több volt a hazafias lángolásnál, ez a költői magatartás a harctéri emlékektől fölizgatott képzelet eszményítő mámora volt, s elsősorban azokra hatott, akiket hasonló rajongás fűtött át katonai emlékképeikben.

Agyagfalvi Hegyi István (1886–) nemzeti szellemű lírájában a Székelyföld lelkisége zendült meg férfias dallamokkal. Az elvesztett haza gyászát zord színezéssel énekelte meg, különös egyéni íz volt számos versében. Szerencsésen ihlették családi életének örömei és fájdalmai is. Itt sem az ismert közhelyekkel dolgozott, nem a megszokott líra üres szólamait válogatta össze, hanem

eredeti képekkel adott számot lelki világának hullámzásairól. Munkásságának eredeti értéke balladaköltészete. A minden lírai és epikai műfajban gazdag újabb magyar irodalom a kisebb elbeszélő költeményekben nem olyan erejű, amint ezt méltán várni lehetett volna. Hegyi István balladái a népies ízű ballada műfajának nemes értékei. Nem stílusutánzatok vagy hangulatátköltések, hanem a székely hegyek borús világában fogamzott drámai sorsfordulatoknak sötét árnyalású képei.

Hellasz szellemi nagysága ihlette költészetében NÉMETHY GÉZÁT. (1865–1937). Filozófiai lírája az ókori panteista világnézet visszatükröződése. Nemesebb értelemben vett pogány költészet ez, a sztoikusok életszemléletével. A költő az élet értékeit az athéni bölcselők szemével nézi. Vallomásaiból nyilvánvaló, hogy az ógörög eszményeket különbeknek tartja a kereszténység tanításainál. Költészete nemcsak azért érdekes, mert egy különös szellem töprengéseit tárja az olvasók elé, hanem azért is, mert föllébbenti a fátyolt a tudóslélek izgalmairól.

Terjedelmes filozófiai költeményében, *Az ész tragédiájában* (1925), végigpillant a világtörténet mozgató eseményein az ősidőktől kezdve a világháborúig. Életre kelti az egymás nyomába hágó korok szellemét, jellemzi az emberiség vezéregyéniségeit, és hiába keresi, ami szerinte egyedül szép az évezredek gyötrő forgatagában: Zeno lelkiségét. Mikor az ember megindult földi pályáján, undok szörnyeket tisztelt istenekként. Jaj volt annak, aki mást imádott. Kelet deszpotizmusát Görögország szabadabb világa váltotta föl. Zeno új vallást hirdetett, az igazi erkölcs és a

lelki függetlenség prófétája lett; őt nem rémítette az ég villáma, nem háborította a halál borzalma. «Neveti ő a bősz zsarnok haragját S a hitvány népnek lázadó dühét.» Emberséges szívvel hirdette: nincsen rabszolga és nincsen szabad; mind emberek, mind egyenőek vagyunk; mind e világ jogos polgárai. Amit Zeno után cselekedett az emberiség, nagy lelki zuhanás volt. A népvándorlás barbárságából a katolikus hitbuzgalom emelte ki az emberiséget, de ugyanaz fojtotta vérbe az ártatlan eretnekek százezreit. A bűnös világot a protestantizmus akarta ismét megváltani, s csakhamar máglyákat rakott ő is a vallás nevében. A felvilágosodás álmodói jobb jövőt reméltek, de a bölcs helyébe jött a demagóg, a király helyébe jött a csőcselék, vérbe fúlt az ember üdve. S mikor az ember már maga alá gyűrte az egész természetet, és soha nem remélt csodás korszakot teremtett találmányaival, kitört a világőrület. A vér zuhatagokban ömlött földön, vízen, levegőben: «Ó testvérgyilkos, ó szentségtörő!» — Az emberi könyörtelenségnek ebből a vígasztalan sivatagából hova meneküljön a nemesebb lélek? Az ész tragédiáját, a sors szörnyű csapásait hogyan viselje el a szív? Mi vezesse a céltalan hitregéktől irtózó filozófust? Uralkodó pátosza lett szívemnek — mondja a költő — a kemény bátorság és édes büszkeség: merészen szembenézni az igazzal, legyen az akármilyen félelmes; kimondani a legborzasztóbb valóságokat is, bárhogyan fenyegessen a balgák dühe; s megvetni a hamisságot, mert ezt kívánja lelkem büszkesége. «Ezt nem kaphattam jámbor őseimtől, Kik térdre hulltak a fohász előtt.»

Némethy Géza költészetében az érzelem csapongásait a kérlelhetetlen logika pótolja, a kifejezések báját a stílus tacitusi tömörsége helyettesíti. Lírája messze távlatokat ölel föl, képzelete szédítő magasságokba szárnyal, eszméi tátongó mélységekbe merülnek. Ez a líra drámai szépségeket rejt magában, egyúttal olyan pesszimizmust is, amely Madách Imre vezérművére emlékeztet. A keresztény hit nem békülhet meg ezzel a felfogással, de aki a gondolatszabadság álláspontjára helyezkedik, az világosan látja, hogy az antik világért rajongó bölcselő költő sok igazságot mond, mély keserűséggel. Eredeti történetszemléletén kívül megvan a maga egyéni formaművészete is. Egy életen át gyűjtött filozófiáját úgy adja elő, hogy sorai mögül átütnek lelki vívódásainak forró tüzei.

Az Amerikai Egyesült Államok területén élő magyar költők közül Kemény György (1875–) Arany János költői hagyományaihoz csatlakozott. *Vas András* (1923) című tizenkét énekes verses elbeszélésében egy acélos lelkű magyar legényt választott hősének: a derék parasztfiú kénytelen kivándorolni Magyarországból, az újhazában végigvergődik Amerika kavargó életének minden nyomorúságán, de kitartó munkája végül is meghozza gyümölcsét, boldog családi életet él, s még egykori legnagyobb ellenségét is nagylelkűen segíti az élet útjain. A verses elbeszélés valóságos eposz, az Újvilág hőskölteménye, a magyar akaraterő dicsőítése, az óhaza és az újhaza két különböző lelkiségének megéneklése. A költő régen várt hangokat ütött meg lantján, amikor az amerikai modernséget a magyar hagyományokba oltotta, s helyzet-

képeivel rávilágított az ismeretlen földön vergődő kivándorlók sorsára. Hőse valóságos Toldi Miklós huszadik századi átalakulásban.

Arany János szelleme ihlette SZABÓ LÁSZLÓT is. Nem kevesebbre vállalkozott, mint a Buda halálának folytatására. *A hún királyban* (1929) és a *Csaba királyfiban* (1932) továbbépítette és befejezte Arany János hún trilógiáját. Nem az önállótlan utánzók halvány epigon-költészetével indult el útján, hanem a mestere szellemébe teljesen áthasonuló tanítvány művészetével. Bár figyelembe vette Arany János eposzi tervvázlatait, tartalmi átcsoportosításában szerencsés módosításokat tett. Akár szellemét, akár nyelvét, akár verselését tekintjük, Buda halálának szerencsésebb folytatása alig képzelhető. Csodálatos, menynyire megőrizte messze idegenben is az Alföld tiszta magyar beszédét, mennyire megközelítette Arany János nemesveretű strófáit. Hangneme elejétől végig a legértékesebb eposzi hagyományoké. Szabó László az amerikai magyarság egyik leghivatottabb lírikusa is. Több kötet lírai költeménye jelent meg: mindegyike a nemzetére büszke, lelkes magyar szív megnyilatkozása.

Költők:

AGYAGFALVI HEGYI ISTVÁN (szül. 1886. július 1. Betfalva, Udvarhely megye), budapesti törvényszéki tanácselnök, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: A véres kardot körülhordozom. Versek. Budapest, 1926. — Árny és ezüst. Versek. Budapest, 1929. — Ősi vártán. Versek. Budapest, 1935.

ANTAL IVÁN (szül. 1877. december 15. Pápa, Veszprém megye; megh. 1932. március 25. Budapest), belügyi miniszteri tanácsos. — Balázs Árpád dallamai számára ő írta a legsike-

rültebb szövegeket. Még ki sem adták nótáikat, máris elterjedtek az egész országban. (Rácsos kapu, rácsos ablak, Levelem, levelem, utolsó levelem, Marika.) Az Antal–Balázs-dalok közül nem egyet mint ismeretlen szerzőjű népköltési terméket jegyezték le a gyűjtők a nép ajkáról. Ezek a széltében énekelt nóták a nemzeti bánatnak és az eszményi szerelemnek tüzes és olvadó vallomásai voltak, erősítették a nemzeti érzést, mámorba ringatták a szíveket. Egy-egy ilyen nóta a nyilvános hangversenyeken a lelkesedés viharába ragadta a közönséget. (Balázs Árpád a román megszállás idején mint zilahi tisztviselő menekült Budapestre. Első nótáskönyve 1905-ben jelent meg, legnagyobb sikereit az 1920-as években aratta. Kétszáznál több dallamot szerzett.) — Antal Iván költeményeinek gyűjteményei: Versek. Zilah, 1911. — Dalok. Budapest, 1920. — Nóták. Budapest, 1920.

Baja Mihály (szül. 1879. december 11. Végvár, Temes megye), debreceni református lelkész, a Petőfi-Társaság tagja. Ifjú éveiben az Amerikai Egyesült Államokban a kálvinista magyarok papja volt. — Verseinek egy része a Bokréta című debreceni versgyűjtemény négy kötetében jelent meg: 1902, 1904, 1908, 1928. — Munkái: Ünnepi hangok. Versek. Debrecen, 1917. — Babiloni vizek mellett. Versek. Debrecen, 1918. — Óh szép ifjúságom. Versek. Békéscsaba, 1926. — Szól a harang. Versek. Budapest, 1930. — Delelőn áll a napom. Versek. Debrecen, 1932.

Balla Ignác (szül. 1883. Magyarpécska, Arad megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Az olasz föld szépségei és a tenger élete számos szép költemény megírására ihlették. A modern Budapest és a régi Buda hangulatait is poétikusan szólaltatta meg lantján. — Munkái: Tűz. Versek. Budapest, 1901. — Tenger mormolása. Versek. Budapest, 1903. — Dél. Versek. Budapest, 1907. — A hét híd városa. Versek. Budapest, 1910. — Az ő keze. Regény. Budapest, 1917. — Kis emberek. Novellák. Budapest, 1917. — Az arezzói varga. Színmű. Budapest, 1926.

Bárd Miklós (szül. 1857. február 26. Marcali, Somogy megye; megh. 1937. május 4. Budapest), honvédtábornok, a

Kisfaludy-Társaság tagja. Mint huszártiszt Nagykőrösön, Fogarason és más városokban szolgált. Testvéröccse, Kozma Andor, már régen híres ember volt, amikor az ő nevét még senki sem ismerte az irodalomban. Később is «láthatatlan költő» maradt: sohasem jelent meg az írók között. Kerülte a fölolvasó asztalt, irtózott a nyilvánosságtól. Végső akarata az volt, hogy még a temetése időpontját is titkolják. — Munkái: Bárd Miklós versei. Budapest, 1902. (A versgyűjtemény elé Rákosi Jenő írt meleghangú előszót. A költőt ő fedezte föl, első kötetét ő adatta ki a Budapesti Hírlappal.) — Bacsó Pál és egyéb versek. Budapest, 1903. (Ennek a kötetnek is szép sikere volt. Különösen meglepte a közönséget a költő gyakorlott verselése, leíró ereje, férfias magyarsága. Rokonszenvesnek találták, hogy költészetével a nemzeti klasszicizmus hagyományaihoz csatlakozott, s a mellett mégis megvolt tárgyaiban és kifejezéseiben az újszerűség.) — Bárd Miklós költeményei. Budapest 1915. — Vezeklés. Verses regény. Budapest, 1920. (A M. T. Akadémia Nádasdy-jutalmával kitüntetett mű.) — Újabb költeményei. Budapest, 1925. — Köd. Verses regény. Budapest, 1929. — Újabb válogatott költemények. Budapest, 1935.

Bodor Aladár (szül. 1880. január 29. Alvinc, Alsó-Fehér megye), budapesti állami gimnáziumi igazgató, hírlapíró, a vitézi rend és a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Versek. Budapest, 1906. — Zátonyon. Versek. Budapest, 1910. — Töredelem. Versek. Budapest, 1925.

Erdélyi Zoltán (szül. 1872. április 5. Kecskemét; megh. 1915. február 6. Budapest), hírlapíró, utóbb a kereskedelmi minisztérium tisztviselője. Egy időben a Veszprémvármegye című politikai hetilapot szerkesztette. Negyvenhárom éves korában halt meg. — Május. Versek. Budapest, 1892. — Epizódok. Versek. Budapest, 1896. — Laura-dalok. Budapest, 1898. — Vesztett boldogság. Verses regény. Budapest, 1898. (Akadémiai Nádasdy-jutalom.) — Margitsziget. Költői elbeszélések. Budapest, 1902. — Bazsalikom. Verses regény. Budapest, 1908. (Akadémiai Nádasdy-jutalom.)

Farkas Imre (szül. 1879. május 1. Debrecen), honvédelem-

ügyi miniszteri tanácsos, a Petőfi-Társaság tagja. — Nemcsak költeményeivel tette nevét népszerűvé, hanem énekes színműveivel is. Az Iglói diákoknak ezernél több vidéki előadása volt, Túl a nagy Kriványon című dalos játéka közel kétszázszor került színre a Budai Színkörben, zajos sikert aratott Nótás kapitánya is. Herczeg Ferenc egyik népszerű regényét vitte színpadra a Gyurkovics-fiúkban. — Munkái: Versek. Budapest, 1901. — Volt egyszer egy leány. Versek. Budapest, 1903. — Csipkefátyol. Versek. Budapest, 1906. — Tűnő évek. Versek. Budapest, 1909. — Lys. Versek. Budapest, 1910. — Melódiák. Versek. Budapest, 1919. — Farkas Imre összegyűjtött költeményei. 1921. — Jó éjt, szívem. Regény. Budapest, 1933. — Az iglói diák. Regény. Budapest, 1933.

Feleki Sándor (szül. 1865. október 31. Lovasberény, Fejér megye), fővárosi tisztiorvos, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Vándorfelhők. Versek. Budapest, 1896. — Árnyak és sugarak. Versek. Budapest, 1903. — Lenau verseiből. Műfordítások. Budapest, 1904. — Német balladák és románcok. Műfordítások. Budapest, 1905. — Az én mezőm. Versek. Budapest, 1912. — Őszi szántás. Versek. Budapest, 1930. — Lenau minden lírai költeményei. Műfordítások. Szeged, 1930.

Gyökössy Endre (szül. 1880. november 30. Szeghalom, Békés megye), államvasúti főtanácsos, a Petőfi-Társaság tagja. — Baja Mihállyal, Madai Gyulával és Oláh Gáborral együtt lépett fel 1902-ben a debreceni Bokréta című versgyűjteményben. — Munkái: Idegen földön. Versek. Szeged, 1905. — Magyar muzsika. Versek. Budapest, 1910. — A palotai cserkészek. Ifjúsági regény. Budapest, 1914. (Az első magyar cserkészregény. Ezenkívül még számos ifjúsági könyv és gyermekversek gyűjteményei.) — Honvéd. Versek. Debrecen, 1916. — Széporszag száműzöttje. Versek. Budapest, 1921. — Szép magyar jövendő. Versek. Budapest, 1923. — A termő élet rímei. Versek. Budapest, 1925. — Hiszek. Versek. Budapest, 1932. — Vasárnapok, hétköznapok. Beszédek, cikkek, kritikák. Budapest, 1936. — Apró jónapok hegedőse. Versek. Budapest, 1938.

Hangay Sándor (szül. 1888. május 26. Székesfehérvár), hír-

lapíró, több szépirodalmi folyóirat szerkesztője. Mint honvédszázados harcolt a világháborúban. Gyóni Géza mellett az ő lírájából sugárzott legköltőibb módon a magyar katonai szellem. Számos versét németre fordították, dalait megzenésítették. Gazdag termésű érzelmi és gondolati költészetén kívül esztétikai fejte getéseivel és kritikáival is méltán fölkeltette a figyelmet. Színművei bölcselő szellemű irodalmi drámák, novellái költői hangulatú, olykor merészen reális elbeszélések. — Munkái: Szárnybontás. Versek. Budapest, 1908. — Magyar ekével. Versek. Budapest, 1909. — Csókok könyve. Versek. Budapest, 1911. — A sátán evangyéliuma. Drámai költemény. Budapest, 1911. — Esett harcos szive vére. Versek. Budapest, 1912. — Meztelen emberek vihar előtt. Novellák. Budapest, 1912. — Szemirámisz csodakertje. Versek. Budapest, 1912. — Aladin lámpása. Versek. Budapest, 1913. — Bábszínház. Novellák. Budapest, 1913. — Művészetek az én tükrében. Esztétikai tanulmányok. Budapest, 1913. — Fekete haj árnyékában. Versek. Budapest, 1914. — A zengő Golgotha. Versek. Budapest, 1914. — Háborús versek. Budapest, év nélkül. (Kiss Menyhérttel és Oláh Gáborral.) — Hadak útján. Versek. Budapest, 1918. — Az égő Balkánon keresztül. Harctéri napló. Budapest, 1918. — Egy repülőtiszt naplója. Budapest, 1918. — Istar galambfogatán. Öt kis regény. Budapest, 1922. — Regős énekek Erdélyországból. Verses mesedrámák. Budapest, 1924. — Csaba utján csillag porzik. Versek. Budapest, 1925. — Nemere. Napló a világháborúból. Budapest, 1926. — Jegenyék zúgása. Versek. Budapest, 1926. — Hangay Sándor Kékkönyve. Budapest, 1928-tól. (Az író nemcsak szerkesztője és kiadója volt a szépirodalmi és kritikai folyóiratnak, hanem egyetlen munkatársa is: a hét kötet minden egyes verses és prózai közleményét ő maga írta. Ötletesség, sokoldalúság, bátor szellem nyilatkozott meg írásaiban.) — Azért is! Budapest, 1931. (Új írók bemutatása. A szerkesztő egyúttal harcot hirdetett azok ellen az öregek ellen, akik már idegenkednek minden komolyabb munkától, s mégis elfoglalják a dolgozni vágyó fiatalok helyét. «Az Öregek jelző nem kort jelöl, hanem a szellemi rugékonyság és tettrekészség sorvadását. Rákosi Jenő, a magyar újságírás ko-

ronázatlan fejedelme, pátriarka-évekkel vállán is szellemi erejének teljes birtokában fiatalosan harcolt utolsó lehelletéig. Gyulai Pál energiája és nemes lendülete sem vesztett erejéből még akkor sem, amikor már gyöngybetűit reszketve írta a kéz. Ezek és a hozzájuk hasonlók nem öregek! Örök fiatalok ők. Ellenük nem harcolunk, hiszen közénk tartoznak. Szellemük él, hat, és velünk küzd.») — Füttyösen, deresen. Versek. Budapest, 1937.

Haraszthy Lajos (szül. 1881. Siklós, Baranya megye), hírlapíró, a Magyar Rádió tisztviselője. — Magábamélyedő természetű lírikus. Legközvetlenebbek azok a versei, amelyekben a tehetségét nehéz szellemi robotban elaprózó költőnek panaszos szavait hallatja. — Munkái: Virágfakadás. Versek és novellák. Nagyvárad, 1901. — Hárman. Versek és novellák. Kaposvár, 1906. — Aki vagyok. Versek. Budapest, 1912. — Egyedül a titokkal. Versek. Budapest, 1933.

Harsányi Kálmán (szül. 1876. december 11. Mezőkövesd, Borsod megye; megh. 1929. május 31. Budapest), pénzügyi számtanácsos, a Petőfi-Társaság tagja. A világháborút elejétől kezdve végigküzdötte, négy évnél több időt töltött a hadrakelt seregnél, huzamosan harcolt a tűzvonalban. Ötvenhárom éves korában halt meg. — Mint költő 1902-ben hirtelen tűnt föl. Rákosi Jenő és Tóth Béla a napisajtó hasábjain lelkesen üdvözölte. Érvényesülni mégsem tudott, mert eszményi irányú keresztény írásművészete nem felelt meg a fővárosi irodalmi körök ízlésének. Magábavonuló egyéniség volt, csak a kiválasztott lelkek elismerését kereste, nem törődött a tömeg tetszésével vagy közönyével. Költői pályáját a Petőfi-Társaság 1928-ban a Petőfi-nagydíjjal tüntette ki. — Mint színi kritikus a legelső sorból való. Az irodalmi divatok nem ingatták meg ítéleteiben, egész bírálói pályáján végighúzódott elfogulatlanságra való törekvése. Bár európai magyar volt, s nem engedett faji ideáljaiból, az igazságon nem ejtett csorbát. A hazafias szellemet művészi erő nélkül nem tekintette érdemnek, viszont a színtelen nemzetköziség kíséretében jelentkező írói ügyeskedést szánakozó mosollyal utasította vissza. — Munkái: Költemények. Besztercebánya, 1902. (Ezt a verses kötetét és utána közrebocsátott tündérregéjét csakhamar kiadták

Budapesten is.) — A tölgylevél. Verses tündérrege. Besztercebánya, 1902. (László lovag és Ondimur tündérleány szerelmének romantikus története. A sajátságos mitológiájú elbeszélés fonalán gazdagon árad a líra és a fínomzenéjű leíró költészet.) — Új versek. Budapest, 1906. (A spiritualizmus és szimbolizmus már ennek a kötetnek is jellemző tulajdonsága. Az olvasó nemcsak azt érzi, hogy formaművésszel áll szemben, hanem a polihisztort is megsejti a költőben.) — Páter Benedek. Dráma. Budapest, 1910. (Egy Mátyás király korában élő művész lélekrajza. Az agg könyvmásoló-barát egyetlen vágya : Dante illusztrálása.) — A kristálynézők. Regény. Budapest, 1914. (Budapest kozmopolita művészvilágának képe. A világháborút megelőző idők írói társadalma a kávéházi asztalok mellett éli le üres életét. Az ilyen asztal «minden tipikusan cinikus ötlet, nyegleség, szójáték, vicc, tolvajszó és új szállóige gyűjtőcsatornája.») — Ellák. Tragédia. Nemzeti Színház : 1923. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével és a Petőfi-Társaság Madách-nagydíjával kitüntetett mű. Az előkelő stílusú színdarab előadására a szerzőnek húsz évig kellett várnia, mert nem voltak összeköttetései, személye pedig sokkal szerényebb volt, semhogy versenyre kelhetett volna élelmes írótársaival.) — Utolsó fölgyúlás. Versek. Budapest, 1924. (Bölcselő költészete nehéz fajsúlyú líra, nem könnyen élvezhető, de tartalmas és mély.) — Calderon : Az élet álom. Műfordítás spanyolból. Budapest, 1924. (Győry Vilmos nagyhírű fordítása után is újat hoz abban, hogy szorosan ragaszkodik az eredeti szöveg verslejtéséhez, s nem a magyar drámákban megszokott jambusokat használja. Alaki hűsége mellett gondja volt a spanyol remekmű lelkének megőrzésére és Calderon nyelvi zenéjének költői visszaadására is.) — Harsányi Kálmán összegyűjtött munkái. Hét kötet. Budapest, 1928—1929. (Válogatott versek, A tölgylevél, Ellák, Drámai miniatürök, A kristálynézők, Szinházi esték, Emberek, írások, problémák.)

Havas István (szül. 1873. március 12. Csárad, Bars megye), budapesti polgári iskolai igazgató, az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület elnöke, a Petőfi-Társaság főtitkára, utóbb alelnöke. — Értékes munkásságú ifjúsági író, jeles kritikus, hivatott

Lenau-fordító. A lirai költészet terén szerzett érdemeit a Petőfi-Társaság 1938-ban a Petőfi-nagydíjjal jutalmazta. — Munkái: Útban. Versek. Budapest, 1895. — Tűnő évek. Versek. Budapest, 1898. — Part felé. Versek. Budapest, 1904. — Az ivadék. Novellák. Budapest, 1906. — Töretlen úton. Regény. Budapest, 1906. — A császár óbestere. Regény. Budapest, 1910. — Tomajfüredi aranynapok. Novellák. Budapest, 1914. — Versek. Budapest, 1918. — Virágénekek. Versek. Budapest, 1925. — Válogatott versek. Budapest, 1931. — Nyírfa kisasszony. Költői elbeszélés. Budapest, 1932. — A városok városa. Költemények Budapestről. Budapest, 1934. — Lenau verseiből. Budapest, 1936. — Van értelme az életnek. Elbeszélések. Budapest, 1937. — Kövek, virágok, emberek. Versek. Budapest, 1938. — Köszöntlek Felvidék! Versek. Budapest, 1939.

Jakab Ödön (szül. 1854. július 26. Vadasd, Maros-Torda megye; megh. 1931. március 4. Budapest), budapesti állami reáliskolai tanár, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Tanulmányait a marosvásárhelyi református kollégiumban és a kolozsvári egyetem filozófiai karán végezte. 1880-tól a dévai állami reáliskolában, 1894-től a budapesti VI. ker. állami reáliskolában tanított. Költői pályáját a Petőfi-Társaság 1920-ban a Petőfi-nagydíjjal tüntette ki. — Munkái: Költemények. Budapest, 1880. — Székely históriák. Novellák. Budapest, 1884. — Hangok az ifjúságból. Versek. Budapest, 1886. — Marosszéki történetek. Novellák. Budapest, 1887. — Szegény Radóné. Népszínmű. Kolozsvári Színház: 1887. — A pusztulás útja. Regény. Budapest, 1888. — Galambodi Sándor. Népszínmű. Kolozsvári Színház: 1889. — Nyár. Versek. Budapest, 1891. — Árgirus. Költői elbeszélés. A M. T. Akadémia Nádasdy-díjával jutalmazott mű. Budapest, 1894. — Pásztortüzek. Versek. Budapest, 1896. — Falu. Novellák. Budapest, 1896. — A két imposztor. Ifjúsági regény. Budapest, 1898. — Komédiák. Novellák. Budapest, 1898. — Szilágyi és Hajmási. Költői elbeszélés. Budapest, 1899. — Élet. Novellák. Budapest, 1899. — A jövevények. Társadalmi dráma. Nemzeti Színház: 1903. — Pihenő. Novellák. Budapest, 1904. — Róza. Versek. Budapest, 1907. — Őszi virá-

gok. Versek. A M. T. Akadémia Ormódy-díjával jutalmazott kötet. Budapest, 1910. — Délibáb. Novellák. Budapest, 1912. — A pásztói pap. Történeti dráma. Nemzeti Színház : 1913. — Lafontaine-mesék. Műfordítások. Budapest, 1921. — Este felé. Versek. Budapest, 1926. — Mesélő esték. Novellák. Budapest, 1930.

JÁSZAY-HORVÁTH ELEMÉR (szül. 1888. december 24. Orosháza, Békés megye ; megh. 1933. április 10. Budapest), hírlapíró. — A vers könnyed játéka mellett megvolt lírájában a férfias bensőség is. Humora egyéni színekkel gyöngyözött. Tréfás rigmusait élvezettel olvasták. Az archaizáló költői stílust is hatásosan használta gondolatainak versbe-öntésekor. — Munkái : Gyöngyök és könnyek. Versek. Gyoma, 1913. — Tábortüzek. Versek. Gyoma, 1916. — Színek, szavak. Versek. Gyoma, 1917. — Árva János. Verses mese. Gyoma, 1918. — Ének a viharban. Versek. Orosháza, 1919. — Kis kacsa fürdik fekete tóban. Versek. Orosháza, 1923.

KEMÉNY GYÖRGY (szül. 1857. július 4. Garadna, Abaúj megye), amerikai magyar költő, a Petőfi-Társaság tagja. Gimnáziumi tanulmányait Kassán és Egerben végezte, Zircen ciszterciendi papnövendék volt, majd nevelői állást vállalt, később szüleivel és testvéreivel együtt kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba. Hírlapírói működésével nagy szolgálatokat tett a nemzeti ügynek. 1903-ban megindította Dongó című élclapját. 1908-ban kiadott költeményes kötete volt az első magyar verseskönyv Amerikában. 1913-ban összegyűjtötte az amerikai magyarság nótáit. Ez a gyűjtemény az ottani angolok körében nagy föltűnést keltett. Meglepőnek tartották, hogy az Unió rohanó élete körében legyen olyan népfaj, amely népdalokat termel. Őmaga közel ezer költeményt írt. Közben megalapította és szerkesztette Amerika első magyar szépirodalmi folyóiratát : a Képes Családi Lapokat. — Munkái Amerikában jelentek meg : Száz vers. Magyar énekek idegenben. 1908. — Huszárék esete. Verses elbeszélés. 1910. — Amerikai magyar nóták. 1913. — Képek az amerikai magyar életből. Novellák. 1916. — Vas András. Verses mese a vándormadarakról tizenkét részben. 1923.

KISS MENYHÉRT (szül. 1880. március 19. Nyárádköszvényes, Maros-Torda megye ; megh. 1934. október 14. Budapest), erdélyi szolgabíró, utóbb pénzügyi fogalmazó, majd budapesti állami felső kereskedelmi iskolai tanár, egy időben nemzetgyűlési képviselő, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Verőfényes emberek. Novellák. Budapest, 1904. — Az aranypók. Novellák. Budapest, 1906. — Versek. Budapest, 1906. — A Hargita alatt. Novellák. Budapest, 1908. — Az ember visszatér. Regény. Budapest, 1910 — A gyémántos harang. Versek. Budapest, 1911. — Az örök tűz. Versek. Budapest, 1913. — Hol a Maros vize folyik. Novellák. Budapest, év nélkül. — Háborús versek. Budapest, év nélkül. (Hangay Sándorral és Oláh Gáborral.) — Tábortűz és talizmán. Versek. Budapest, 1918. — Boldog emberek. Novellák. Budapest, 1918. — Székely falum. Novellák. Budapest, 1921. — Ha mozdul az erdélyi föld. Versek. Budapest, 1921. — Marosszéki atyafiak. Novellák. Budapest, 1928. — Mézeskalács-szív. Novellák. Budapest, 1931. — Magyar Miatyánk. Budapest, 1933. (A hazafias költemény fordítása 18 nyelven.)

KORNAI ISTVÁN (szül. 1870. június 21. Székesfehérvár), székesfővárosi tisztviselő. — Verseinek különös zamata van. Megfigyeléseiben, gondolataiban, kifejezéseiben sok az eredetiség. Politikai lírája az engesztelhetetlen osztrákgyűlölő ellenzéki álláspont költészete : tükörkép arról, hogyan gondolkoztak a negyvennyolcas magyarok a hatvanhetes politikáról. Kornai István lírájának ez a fele tele van nyerseséggel, gyűlölettel, lángoló hazafisággal. Nem mindennapi polgári függetlenség és sajtószabadság lehetett ott, — a világháború előtt — ahol ilyen elszánt verseket adhattak ki a költők. — Munkái : Katona-dalok. Versek. Budapest, 1893. — A jövő. Versek. Budapest, 1897. — Tárogató. Versek. Budapest, 1902. — Örvény. Versek. Budapest, 1908. — Nemzeti küzdelem. Versek. Budapest, 1910. — Magyar világ. Versek. Budapest, 1919. — Anyám emléke. Versek. Budapest, 1923. — Dalok a néhai császárvárosról. Versek. Budapest, 1930. — Magyar sors. Versek. Budapest, 1938.

KOZMA ANDOR (szül. 1861. január 12. Marcali, Somogy megye ; megh. 1933. április 16. Budapest), tisztviselő, hírlapíró, ország-

gyűlési képviselő, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Dunántúli református földbirtokos-nemescsaládból származott, testvérbátyja Kozma Ferenc tábornok, írói nevén Bárd Miklós. Iskoláit Pápán, Felsőlövőn és Budapesten végezte. Jogi tanulmányainak befejezése után az Első Magyar Biztosító-Társaság szolgálatába lépett. 1910-ben megválasztották a liptószentmiklósi kerület országgyűlési képviselőjének. Közéleti érvényesülését politikai verseinek köszönhette: a liberalizmus híve volt, a kormány 1867-es programmját támogatta, hírlapi vezérversei nagy szolgálatokat tettek az ellenzéki szellem túlzásait bíráló Tisza-párti politikának. — A M. T. Akadémia többször kitüntette jutalmaival, a Kisfaludy-Társaság munkásságának Beöthy Zsolttal, Berzeviczy Alberttel és Vargha Gyulával együtt egyik legfőbb irányítója volt, a Petőfi-Társaság az 1923. évi Petőfi-nagydíjjal tüntette ki. — Munkái: A tegnap és a ma. Versek. Budapest, 1889. (Első verses kötete nagy feltűnést keltett, s hamarosan három kiadást ért. Költői tehetségét már előzően jól ismerték a politikai napilapokba, a szépirodalmi folyóiratokba és a Borsszem Jankóba írt verseiből. Szatirikus ere különösen feltűnt. Meg nem alkuvó érzéssel szállt síkra a társadalmi erkölcsjavítás eszméiért.) — Próza. Tárcák. Budapest, 1893. (A költő a magyar prózai nyelvnek egyik legmagyarabb művelője volt.) — Versek. Budapest, 1893. (A pátosz, humor és irónia változatos megnyilatkozása.) — Korképek. Versek. Budapest, 1893. (A magyar fajszeretet és társadalmi megfigyelések kortörténeti értékű költészete.) — Humoros históriák. Novellák. Budapest, 1896. (Hírlapi tárcáinak gyűjteménye.) — Víg elbeszélések. Budapest, 1898. (Kisebb válogatott gyűjtemény.) — Szatirák. Versek. Budapest, 1898. (Korrajzi értékű jellemképek. Vasárnaponkint megjelenő politikai verseiben hatásosan ostorozta a magyar élet fonákságait.) — Arany László. Emlékbeszéd. Budapest, 1899. (Elhúnyt írótársairól tartott megemlékezései mesteri írói arcképek. A következőkről írt emlékbeszédet: Gyulai Pál, Eötvös József, Baksay Sándor, Berczik Árpád, Zichy Géza.) — Vallásos költemények. Budapest, 1902. (Sokoldalúságára ez a kötet éppen olyan jellemző, mint gyermekirodalmi munkái.) —

Görbe nap. Énekes bohózat. Népszínház : 1902. (Irta Csicseri Bors és társa, azaz Ágai Adolf és Kozma Andor.) — Magyar szimfóniák. Versek. Budapest, 1909. (Egészséges szellemű versgyűjtemény : lírai költemények, életképek, verses elbeszélések sorozata.) — Ének a harangról. Műfordítás. Budapest, 1911. (Schiller költeménye magyarul.) — Hetedhét országból. Útirajzok. Budapest, 1916. (A józemű magyar ember egészséges ítéletű följegyzései különféle külföldi élményekről.) — Magyar rapszódiák. Versek. Budapest, 1920. (Költői termése ebben a kötetében is nemes irodalmi hagyományok tükrözője, másrészt sziporkázó szellem kisugárzása. Életbölcsesége még érettebb, fajszeretete még szenvedélyesebben magyar.) — Turán. Ősrege. Budapest, 1922. (A magyar faji érzéstől hevített képzelet álmodozása a nemzet ősi multjáról. Zempléni Árpád annak idején a finnugor rokonnépek népköltéséből merítette költeményeinek elbeszélő anyagát, Kozma Andor a maga képzeletéből alkotta meg a turáni származás ősregéjét.) — Faust. Műfordítás. Budapest, 1924. (Goethe drámai költeménye magyarul. Tartalomban és formában az eredeti szöveghez méltó átültetés. A Faust első és második részét külön-külön már előzően is többen lefordították magyarra, a két rész együttes fordításával Kozma Andor ajándékozta meg irodalmunkat.) — Honfoglalás. Történelmi rege. Budapest, 1925. (A magyar nemzet életének sorsdöntő eseményei Álmos vezértől István királyig. A költő előbbi eposza a regés idők képzelt világát Attila alakjával zárta le, a második eposzban a pogány magyarság nemzeti kialakulásának történeti hőskölteményét olvassuk. Az Attila és Álmos közé eső hún korszakot azért mellőzte a költő, mert Arany János Buda halálával nem akart versenyre kelni. Eposzának négy eseménycsoportja : az etelközi magyar élet, a vándorlás az új haza határáig, Árpád honalapítása, a kalandozások kora. A korszakos események visszaálmodásából a mitikus részletek hiányoznak, annál élénkebben domborodik ki az erkölcsi tanulság, hogy a haza sohasem veszhet el, ha az elszánt nemzeti akarat nem tágít ősi erényeitől. Az eposz Vörösmarty Mihály Zalán futása után éppen száz esztendővel jelent meg. Huszonhárom énekén három évig dolgozott a költő.) — Petőfi.

Költői regény. Budapest, 1927. (A verses életírásnak nagyon kevés a képzelt eleme, ezért nem is láthatunk benne verses regényt.)

LAMPÉRTH GÉZA (szül. 1873. október 23. Mencshely, Veszprém megye ; megh. 1934. november 18. Budapest), az Országos Levéltár tisztviselője, a Petőfi-Társaság főtitkára. — Költői pályáját a Petőfi-Társaság 1927-ben a Petőfi-nagydíjjal tüntette ki. Két drámájával akadémiai pályadíjat nyert. Az ifjúság számára számos sikerült elbeszélő munkát adott ki. — Munkái : Első könyvem. Versek. Budapest, 1897. — Pacsirtaszó. Versek. Budapest, 1901. — Veér Judit rózsája. Történeti színmű. Nemzeti Színház : 1905. — A boldogság vándora. Versek. Budapest, 1909. — A kompánia rózsája. Novellák. Budapest, 1912. — Beszélgetés a házasságról. Novellák. Budapest, 1912. — A glóriás Rákóczi. Versek. Budapest, 1914. — Az én rózsáim. Novellák. Budapest, 1914. — A szent kürt. Versek. Budapest, 1920. — A gárda virága. Regény. Budapest, 1925. — Pannonia tündére. Versek. Budapest, 1926. — Csendes ünnep. Versek. Budapest, 1928.

LENKEI HENRIK (szül. 1863. június 26. Pécs), budapesti állami reáliskolai igazgató. — Vallásos érzéstől áthatott lírikus és bölcselő szellemű drámaíró. Nemcsak bibliai témáiban, hanem számos más költeményében is ott van a Szentírás hangulata, a hagyományokhoz hű zsidólélek sok benső vallomása. A világtörténelem vezéregyéniségeiről számos költeményt írt. Lelkesen dicsőítette azokat a kiváló férfiakat, akik valami nemes eszmét képviseltek az emberiség történetében. Drámáival két akadémiai pályadíjat nyert. — Munkái : Költemények. Budapest, 1886. — Újabb költemények. Budapest, 1895. — Kain halála. Drámai költemény. Budapest, 1899. — Válogatott költemények. Budapest, 1900. — Új versek. Budapest, 1904. — Az én hőseim. Versek. Budapest, 1910. — Májusi fagy. Színmű. Nemzeti Színház : 1911. (Társszerző : Szilágyi Géza.) — A nagy előjáték. Drámai költemény. Budapest, 1927. — Isten tábora. Versek. Budapest, 1931. — Utolsó roham. Versek. Budapest, 1933. — Leáldozás. Dráma. Budapest, 1933. — Aretino. Dráma. Budapest, 1933. — Az élet ormán. Próza. Budapest, 1937.

Londesz Elek (szül. 1868. december 13. Debrecen ; megh. 1934. február 12. Budapest), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — A magyar bölcselő lírát néhány igen értékes költeménnyel gazdagította. Nagyműveltségű gondolkodó volt, sok nyelvet tudott, angol és perzsa klasszikusok nyomán készült műfordításai jelentékeny szellemi értékek. — Munkái : A mennyei koldusasszony. Versek. Budapest, 1928. — Az aranypávák dala. Versek. Budapest, 1931.

Madai Gyula (szül. 1881. június 7. Hajduhadháza ; megh. 1937. március 8. Debrecen), a budapesti református gimnázium tanára, utóbb országgyűlési képviselő, az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke, tankerületi főigazgató, a Petőfi-Társaság tagja. — Lírai költeményei bölcselő szellemükkel, nemes pátoszukkal s eredeti fordulataikkal ragadják meg a figyelmet. Az alföldi leíró költészetben annyi kiváló előde után is tudott újat, meglepőt, művészit adni. Hangja egyéni zengésű. — A Bokréta című debreceni versgyűjtemény lapjain Baja Mihály, Gyökössy Endre és Oláh Gábor társaságában lépett föl : 1902, 1904, 1908, 1928. — Munkái : Ember szól a tűzből. Hadinapló. Budapest, 1917. — Gondolatok szárnyán. Versek. Budapest, 1922. — A Bizáky-ház. Színmű. Budapest, 1925. — Magyar feltámadás. Politikai tanulmányok. Budapest, 1926.

Némethy Géza (szül. 1865. augusztus 17. Tiszapolgár, Szabolcs megye ; megh. 1937. március 15. Budapest), budapesti állami gimnáziumi tanár, utóbb a Pázmány Péter egyetemen a klasszika-filológia tanára, a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja. — Az Akadémia új tagjait üdvözlő beszédeknek művészi formáját ő teremtette meg klasszikus szépségű pálya-méltatásaival. Nemcsak éleselméjű latin szövegkritikus volt, hanem a római irodalomnak külföldön is megbecsült kutatója. Irodalomtörténeti munkái közül kiemelkednek a római elégiáról és Vergilius pályájáról írt monografiái. — Verses kötetei : Az ész tragédiája és egyéb versek. Budapest, 1925. — Az ember és az Isten. Újabb költemények. Budapest, 1929.

Papp Zoltán (szül. 1862. március 1. Pest ; megh. 1919. december 31. Budapest), ügyvéd, országgyűlési képviselő, az Egyet-

értés szerkesztője, a Petőfi-Társaság tagja. — A magyar népdal tehetséges művelője volt, a dallamot is többnyire maga szerezte szövegeihez. Nótái sorra átmentek a magyarság ajkára. (Nem fúj a szél, nem forog a dorozsmai szélmalom ; Rám se nézett, mikor én őt megláttam ; Iszogatok, dalolgatok.) Műdalai is tele vannak lelkes magyarsággal, a kifejezések nemzeti ízével, az életbölcseség jellegzetesen alföldi megnyilvánulásaival. — Munkái : Papp Zoltán költeményei. Szeged, 1886. (Mikor Jókai Mór megírta Sárga rózsáját, a dorozsmai szélmalmot emlegető nótára azt a megjegyzést tette regényében, hogy ezt a dalt a szél úgy tépte ki és sodorta tovább a pusztából, mint a katángkórót.) — Muzsikaszó. Versek. Budapest, 1911. (Nagy sikert aratott díszművében 130 válogatott költeményét adta közre, ezek közül 54 versnek a saját szerzésű dallamát is közölte. Ekkor ajánlották a Kisfaludy-Társaságba Apponyi Albert és Ferenczi Zoltán. Vele szemben Alexander Bernát és Beöthy Zsolt a betölthető helyre Molnár Ferencet hozták javaslatba. Az 1912. évi tagválasztó ülésen mind a két jelölt egyformán 16—16 szavazatot kapott, 7 szavazójegy üresen maradt, így egyik jelöltet sem választották meg a Társaság tagjává.) — Rekviem. Iza emlékezete. Budapest, 1918. (Elhúnyt neje iránt érzett mély szeretete miatt s hazája sorsán kétségbeesve később öngyilkos lett.)

Petri Mór (szül. 1863. július 11. Tasnádszarvad, Szilágy megye), zilahi református gimnáziumi tanár, utóbb tanfelügyelő Szilágy megyében, majd Pest megyében, végül a közoktatásügyi minisztériumban, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Költemények. Budapest, 1892. — Szilágy vármegye monografiája. Hat kötet. Budapest, 1901—1904. — Magyar szonettek s egyéb versek. Budapest, 1933. — A megifjodás varázsregéje s egyéb versek. Budapest, 1935. — A vándor a kertajtónál. Versek. Budapest, 1936. — Naplemente fáklyalángja. Versek. Budapest, 1938.

Radó Antal (szül. 1862. június 29. Mór, Fejér megye), országgyűlési tisztviselő, a Kisfaludy-Társaság tagja. Középiskolai tanári oklevelének megszerzése után parlamenti gyorsíró lett, s mint a képviselőházi gyorsírói iroda főnöke vonult nyugalomba. — Kiváló érdemeket szerzett a Magyar Könyvtár szer-

kesztésével. Gyűjteményes vállalatának népszerűsége még Gyulai Pál Olcsó Könyvtárának hatását is meghaladta, füzetei során a magyar és a külföldi modern irodalom időszerű termékei sorra napvilágot láttak. — Mint műfordító a legnagyobb munkásságúak egyike. Perzsa, olasz, francia, német és angol fordításai között számos maradandó értékű munka van. — Munkái: Versek. Budapest, 1887. — Az olasz irodalom története. Két kötet. Budapest, 1896. — Dalok és történetek. Budapest, 1898. — Rákóczi sírja és egyéb költemények. Budapest, 1904. — Mesék az írók világából. Versek. Budapest, 1905. — Római ritmusok. Versek. Budapest, 1906. — Dante. Életrajz. Budapest, 1907. — A fordítás művészete. Monografia. Budapest, 1909. — Háborús strófák. Versek. Budapest, 1916. — A magyar rím. Monografia. Budapest, 1922. — Magyar sirámok és egyéb költemények. Budapest, 1927.

Rozványi Vilmos (szül. 1892. február 7. Budapest), hírlapíró. — Filozófiai eszmék egyéni hangú lírikusa. — Munkái: Virrasztó. Versek. Budapest, 1921. — A Tilalmason. Regény. Budapest, 1922. — Árnyak a hamufelhőn. Regény. Budapest, 1935.

Sajó Sándor (szül. 1868. november 13. Ipolyság, Hont megye; megh. 1933. február 2. Budapest), tankerületi főigazgató, a M. T. Akadémia, Szent István Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja. Mint középiskolai tanár Nyitrán, Újverbászon, Jászberényben és Budapesten tanított, utóbb a budapesti Szent László-gimnázium igazgatója volt. Költői munkáival tizenkétszer nyert jutalmat legtekintélyesebb irodalmi társaságainktól. — Munkái: Fiatal szívvel. Versek. Budapest, 1898. — Útközben. Versek. Budapest, 1904. — Zrínyi György házassága. Történeti vígjáték. Nemzeti Színház: 1907. (A M. T. Akadémia Telekidíjával kitüntetett pályamű. Ezenkívül még négy színműve maradt kéziratban.) — Gordonka. Versek. Budapest, 1910. — Tegnaptól holnapig. Versek. Budapest, 1920. — Magyar versek. Budapest, 1922. — Muzsikaszó. Versek. Budapest, 1925. — Gyertyaláng. Versek. Budapest, 1930. — Sajó Sándor válogatott költeményei. Összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta Bartha József. Budapest, 1937.

SASSY CSABA (szül. 1884. január 26. Miskolc), hírlapíró. — Pompásan sikerült dalainak szövegeihez neves zeneszerzők szereztek dallamokat. Ezek a nóták bejárták az egész országot. (Sirassatok engem orgonavirágok, Mikor eszembe jutsz, mintha tavasz volna, Égbenyíló hegyek alján, heves éjszakákon.) Mikor a világháború idején az első arcvonalban küzdött, megzenésített dalai innen is eljutottak a mögöttes országrészekbe. 1918. végén ő írta az első magyar irredenta nótát. Szövegét Thurzó Nagy László zenésítette meg. (Nincs már nekem puskám, az olasznak adtam.) Ezt számos más hazafias éneke követte. (Lesz még kikelet Kolozsvár felett.) — Munkái: Futó csillagok. Versek. 1904. — Előre. Versek. 1906. — Tűzhely mellől. Versek. 1910. — Cigánysorról. Versek. 1910. — Frontrólfrontra. Versek. 1917. — Csiki határszélről. Versek. 1918. — Tíz esztendős kuruc bánat. Versek. 1924.

SOMOGYVÁRY GYULA (szül. 1895. április 21. Füles, Sopron megye), írói nevén Gyula diák, a Rádió-részvénytársaság igazgatója, országgyűlési képviselő, a vitézi rend és a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Gyujtogatás. Versek. Székesfehérvár, 1920. — Dal, amelyet nem daloltak végig. Versek. Budapest, 1922. — A fejedelem stafétája. Regény. Budapest, 1923. — Idők sodrában. Versek. Budapest, 1926. — Éjfél után. Versek. Budapest, 1927. — Virágzik a mandula. Regény. Budapest, 1933. — Kitagadottak. Három egyfelvonásos. Nemzeti Színház: 1933. (Hősei: Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos.) — Hűség. Színmű. Nemzeti Színház: 1934. (Középkori hátterű soproni történet.) — A Rajna ködbevész. Regény. Budapest, 1935. (A magyar föld áthasonító erejének dicsőítése. A török időkben, Buda vára visszafoglalása után, egy vitéz német katona itt marad a magyarok között.) — És mégis élünk. Regény. Budapest, 1936. (Sopron megmentése a világháború után a nyugatmagyarországi fölkelés segítségével.) — Virrasztó a ködben. Versek. Budapest, 1938. — A város meg a sárkány. Regény. Budapest, 1939. (Sopron Kún László király korában.) — Ne sárgulj, fűzfa! Regény. Budapest, 1939. (Három szerelem a világháború korszakában.) — Frontharcosok. Színmű. Városi Színház: 1940. (A katonaregények

után katonadráma. Világháborús történet eszményített hősökkel.)

Szabó László református lelkész, amerikai magyar költő. — Munkái: Csillárok a süllyedő hajón. Versek. Budapest, 1914. — Tengermoraj. Versek. Budapest, 1923. — Irredenták. Drámai költemény. Budapest, 1923. — A hún király. Hún rege tizenkét énekben. Budapest, 1929. — Vándor sirály. Versek. Budapest, 1930. — Csaba királyfi. Hún rege tizenkét énekben. Nagykőrös, 1932. (Mitrovics Gyula bevezetésével.) — A te gyöngyeid. Versek. Nagykőrös, 1939.

Szabolcska Mihály (szül. 1861. szeptember 30. Tiszakürt, Jász-Nagykun-Szolnok megye; megh. 1930. október 30. Temesvár), református lelkész, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Tanulmányait a debreceni református teológiai akadémián fejezte be, két évet Genfben és Párizsban töltött, 1892-től az erdélyi Marosfelfalu papja volt, 1899-ben megválasztották temesvári lelkipásztornak. Temesvárt maradt a világháború lezajlása után is. Egy alkalommal katonai karhatalom kíséretében vitték Nagyszebenbe, de a román bíróság fölmentette a személye ellen emelt vád alól. A vádat magyar érzése miatt koholták ellene. A viszonyok egyre súlyosbodtak, 1928-ban Temesvárról felköltözött Budapestre, s mint a M. T. Akadémia tisztviselője és a Kisfaludy-Társaság titkára folytatta munkásságát. — Költői érdemeiért az irodalmi társaságok többször kitüntették, 1921-ben a Petőfi-Társaság is kitüntette a Petőfi-nagydíjjal. — Munkái: Költemények. Debrecen, 1891. (Versgyűjteménye a debreceni Csokonai-Kör költségén jelent meg.) — Hangulatok. Versek. Budapest, 1894. (Kötetének megjelenésekor már ismert költő volt, mert Svájcból küldött versei fölkeltették az érdeklődést tehetsége iránt. Mikor Vadnai Károly a Fővárosi Lapok 1891. évfolyamában közreadta néhány költeményét, Beöthy Zsolt lelkes tárcát írt az új lírikusról a népszerű folyóiratba. A költőben új Petőfit láttak.) — Újabb versek. Budapest, 1898. (Előbbi vers gyűjteményének két híres darabja: A Grand Café-ban, Salzburgi csapszékben; ebben az újabb kötetében jelent meg: a Dal a kis

Demeter Rózsikáról. Ezeket a verseket éppen olyan lelkesedéssel szavalták az egész országban, mint amilyen híres nóta lett, Fráter Loránd megzenésítésében a : Tele van a város akácfavirággal.) — Versek. Budapest, 1898. (Válogatott gyűjtemény a Magyar Könyvtárban.) — Szabad órák. Versek. Budapest, 1901. — Áhítat, szeretet. Versek. Budapest, 1903. — Csendes dalok. Versek. Budapest, 1904. — A magam ösvényén. Versek. Budapest, 1907. — Dalok hazulról. Versek. Budapest, 1911. (Ady Endre és a Nyugat írói ekkor már mindent megtettek költői érdemeinek kisebbítésére, de a Budapesti Szemle, Katolikus Szemle, Új Idők és a protestáns folyóiratok változatlanul kitartottak költészetének nemes értékei mellett.) — Szívem szerint. Versek. Budapest, 1916. — Válogatott versek. Budapest, 1918. (Mikor a M. T. Akadémia 1924-ben Vargha Gyula költői pályáját az akadémiai nagyjutalommal tüntette ki, a nagyjutalomhoz kapcsolódó Marczibányi-mellékjutalmat e válogatott gyűjtemény 1921. évi második kiadásának ítélték oda. Horváth János előadói jelentése szerint : «Nincs költőnk ma, kit nagyobb közönség ismerne. Ez a közönség tőle csak jót, nemest, tisztát és magyarost kapott, s ha hangulatos költészetét oly hamar megszerette, ennek az a magyarázata, hogy Szabolcska a magyarság egy igen nagy rétegének érzelmi világát korunkban mindenki másnál szerencsésebben tudta költői kifejezésre juttatni.») — Eszmények, álmok. Versek. Temesvár, 1921. — Őseim nyomán. Versek. Budapest, 1928.

Szalay Károly (szül. 1859. december 16. Sárospatak, Zemplén megye ; megh. 1938. júniusában. Lajosmizse, Pest megye), a budapesti református gimnázium tanára, holland költők jeles fordítója. — Erős formaérzékű filozófiai lírájában az emberi lét nagy kérdéseivel foglalkozott. A nemzeti gondolat hangsúlyozása helyett inkább az egyetemes emberi érdekek ragadták meg figyelmét. — Munkái : Csanád. Történeti dráma. Budapest, 1896. — Komoly tréfa. Költői elbeszélés. Budapest, 1900. — A magam útján. Versek. Budapest, 1901. — A sivatagban. Bölcselő költemény. Budapest, 1906. — Őszi verőfény. Versek. Sárospatak, 1912. — Éltető halál. Regény. Budapest, 1923. — Holland köl-

tőkből. Műfordítások. Budapest, 1925. — Daloló szívek. Az én koszorúm. Versek. Pápa, 1934.

Szathmáry István (szül. 1877. február 4. Trencsén), Nyitra megye főjegyzője, a Felvidék cseh megszállása után miniszteri tanácsos a belügyminisztériumban, a Petőfi-Társaság tagja. — A magyarok és tótok testvériségét dicsőítő költeményével, a Jankó átkával, tűnt fel : erre a hazafias versére Rákosi Jenő hívta fel az ország figyelmét a Budapesti Hírlap 1918. évfolyamában. Költői pályáját 1934-ben a Petőfi-nagydíjjal tüntették ki. — Munkái : A csend dalol. Versek. Budapest, 1918. — Mi nem feledhetünk. Versek. Budapest, 1921. — Az álmok palotája. Versek. Budapest, 1925. — A szép lovagja. Versek. Budapest, 1928. — Költemények. Budapest, 1933. — Rákóczi. Költői elbeszélés húsz énekben. Budapest, 1935. — Rákóczi földje visszatér. Versek. Budapest, 1939.

Szász Károly (szül. 1865. november 11. Szabadszállás, Pest megye), közoktatásügyi miniszteri tanácsos, 1910-től országgyűlési képviselő, 1917-ben a képviselőház elnöke, az Uránia szerkesztője, a Kisfaludy-Társaság titkára, a M. T. Akadémia és Petőfi-Társaság tagja. — Színi bírálatairól : a kritikusok között. — Munkái : A múzsa. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1892. — Katolnai úr házasodik. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1894. — Balogh hadnagy története. Elbeszélés. Budapest, 1899. — Kántorné. Színmű. Nemzeti Színház : 1907. — Versek. Budapest, 1908. — Tisza István. Jellemrajz. Budapest, 1920. — Várszínházi emlékek. Budapest, 1921. — Emlékezés a vörös uralomra. Budapest, 1922. — Emlékek. Budapest, 1925. — Színésznők. Budapest, 1926. — A szabadfalvi pap leánya. Verses regény. Budapest, 1927. — Képek és történetek. Novellák, rajzok. Budapest, 1928. — Ciprus. Versek. Budapest, 1936.

Szávay Gyula (szül. 1861. augusztus 29. Zenta, Bács-Bodrog megye ; megh. 1935. május 1. Budapest), tisztviselő, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Jogi tanulmányainak elvégzése után Győr városának szolgálatába lépett, utóbb a győri, debreceni, majd a budapesti kereskedelmi és iparkamara titkára volt, huszonöt éven át a Vidéki Hírlapírók Szövetségének elnöki

tisztségét is viselte. — Lírai munkásságát 1924-ben a Petőfi-Társaság Petőfi-nagydíjával tüntették ki. Drámai munkáit több helyen játszották. Dózsa Györgyről szóló, továbbá a Martinovicsok című tragédiája akadémiai pályadíjat nyert: az előbbit Verő Györggyel, az utóbbit Géczy Istvánnal együtt írta. — Munkái: Költemények. Győr, 1884. — Költemények. Budapest, 1892. — Az első lépés. Verses színjáték. Győr, 1897. — Újabb verses könyve. Győr, 1897. — Jucikától a lobogóig. Versek. Győr, 1902. — Vitézi énekek. Versek. Debrecen, 1905. — Szép Ilonka. Daljáték. Király Színház: 1906. (Vörösmarty Mihály költeménye nyomán Szabados Béla zenéjével.) — Világosság. Mesejáték. Debrecen, 1908. (Géczy Istvánnal.) — Az ezüst pohár. Versek. Debrecen, 1908. — A két leander. Versek. Debrecen, 1910. — Petőfi. Ünnepi színjáték. Budapest, 1923. (Géczy Istvánnal.) — Lavotta. Színmű. Fővárosi Nyári Színház: 1923. (Géczy Istvánnal.)

Szegedi István (szül. 1886. január 31. Szeged), hírlapíró. — Lírájában a miniatűr vers tehetséges művelője. Verses regényének színes terzináiban a maga életének történetét adta, beleszőve sorsa festésébe a vele együtt induló írók alakrajzait. — Munkái: Gyöngyvirág. Versek. Budapest, 1919. — Boldogság elé. Versek. Budapest, 1921. — Gurul a szív. Verses regény. Budapest, 1924.

Szécskay György (szül. 1880. március 20. Valkány, Torontál megye), hírlapíró, az Amerikai Magyar Népszava munkatársa. — Költeményeiben az amerikai magyar sors hangulatai hullámzanak, vágyak és remények, a hazájától elszakadt férfiszív fájdalmai. Nemcsak hazafias lírikus, bölcselő költő is. (Baltimorei rapszódia.) — Munkái: Idegen világban. Versek. 1909. — Vándordalok. Versek. 1920. — Baltimorei rapszódia és más amerikai magyar versek. Pittsburg, 1938.

Telekes Béla (szül. 1873. Felsőtelek, Borsod megye), polgári iskolai tanár, utóbb tisztviselő és hírlapíró. Érdemes műfordító. — Munkái: Káprázatok. Versek. Budapest, 1895. — Versei. Budapest, 1906. — Zsoltárok. Műfordítás. Budapest, 1929. (Kálmán Károly és Sik Sándor zsoltárfordítása mellett is számot-

tevő mű.) — Fekete gályán. Versek. Budapest, 1936. (A verseken kívül egy drámai költemény is : Rákóczi.)

VARGHA GYULA (szül. 1853. november 4. Káva, Pest megye ; megh. 1929. május 2. Budapest), államtitkár, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Kálvinista nemescsaládból származott, atyja pestmegyei földbirtokos volt. Iskoláit a fővárosban végezte : a református gimnáziumban és az egyetem jogi karán. Elsőéves jogász korától kezdve az állami statisztikai hivatalban dolgozott, három évtizedre terjedő buzgó szolgálat után ő lett a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója. Tisza István miniszterelnök óhajtására 1914-ben elvállalta a kereskedelemügyi minisztérium államtitkári tisztségét, még ebben az évben megválasztották Kassa képviselőjévé. Közéleti szereplésétől 1917-ben búcsúzott el. Nyugalomba vonulása után a pestmegyei Üllő mellett fekvő löbi birtokán gazdálkodott. — Költői pályáját a M. T. Akadémia 1924-ben az akadémiai nagyjutalommal tüntette ki. Horváth János előadói jelentése szerint : Vargha Gyulát «Arany lelki rokonának s tanítványának tartja a köztudat. Nem ok nélkül. De rokona s tanítványa ő a magyar költészet minden nagy és nemes képviselőjének. A nagy konzerválók közé tartozik, kik a multból oly sokat tudnak felszívni, s mégis új, egyéni és eredeti színben tündökölnek. Nem rombolnak, hanem az erősnek bizonyult alapra építenek ; nem újrakezdenek, hanem folytatnak ; a fejlődés, a haladás legjótékonyabb képviselői.» Hazafias költészete «párját ritkítja élményi mélységben ; sötét, de nemes gyöngyszemei az átélt nemzeti izgalmaknak, halhatatlan történelmi emlékeinkként fognak öröklődni a jövő nemzedékekre.» A magyar falu világának, a természet szépségeinek fénye, színei, hangjai, pazarul áradnak költészetéből. «Benyomások, érzékletek páratlan szabatossággal maradnak meg emlékezetében, s őrzik magukkal egész hangulati értéküket. Ily fínom és fogékony va ósságérzék nagy költőinknél is ritka. Neki a valóságnak nem annyira anyaga, tapinthatósága iránt van érzéke, mint inkább anyagtalanabb elemei, szín, hang, fény és árnyék bűvös játékai iránt való jelentkezése iránt. E tekintetben senki sem versenyezhet vele. Verselése a legszerencsésebben fejleszti tovább Arany János hagyo-

mányát s némely jelentékeny kezdeményét. Szabatos, gondos forma az övé, de tökélyével nem hivalkodó. Semmi mesterkéltség, hideg kiszámítás nem érzik rajta. Ömlik lágyan, szépen, folyvást, dallamosan ; ringat, sz gerál, saját hangulatába varázsol. Szabályos, a nélkül, hogy feszes lenne ; s tud új, tud mai lenni, tud nem hallott, kedves zendületeket v rázsolni elő a nélkül, bogy szabályt törne, hagyományt sértene. A magyar verstörténet verselésünk legkitűnőbb mesterei közé fogja ót sorolni.» (Jelentés a nagyjutalomról. Akadémiai Értesítő. 1924. évf.) — A Petőfi-Társaság az 1925. évi Petőfi-nagydíj odaítélésével fejezte ki elismerését költői érdemeiért. — Műfordítónak is kiváló volt. Schiller balladáit, Heine és számos modern francia lírikus dalait klasszikus értékkel ültette át irodalmunkba. Eredeti költői működése különösen a világháború kitörése óta lett hatalmas lendületű. — Munkái : Dalok. Budapest, 1881. (Pályája elején szerelmi költő, a családi és hazafias indítékok csak később vonulnak be költészetébe. Első kötetét és folyóiratokban megjelent verseit olyan elismeréssel fogadták, hogy már 1883-ban bekerült a Kisfaludy-Társaság tagjai közé. A Társaságnak 1900. óta titkára, 1922. óta másodelnöke volt.) — Gyermekélet. Versek. Budapest, 1882. (Szász Károly társaságában. A kicsinyek örömére és a nép számára később is szívesen írt verset és prózát, tréfás rigmusokat és komoly elbeszéléseket.) — Óda az 1867-es koronázás emlékére. A M. T. Akadémia száz aranyas jutalmával kitüntetett pályamű. Budapest, 1892. (Ferenc József huszonöt éves törvényes királyságát ünneplő költemény.) — Schiller költeményei. Budapest, 1900. (Műfordítások Szász Károly és Váró Ferenc társaságában a Kisfaludy-Társaság könyvei között. Német szellemi kapcsolatai között meglepő Heine-szeretete. Ha van ellentét a lélek világában, Heinenek és fordítójának lelke az, s a bibliás erkölcsű fordító mégis rajongással dolgozott a németországi költő magyar dicsőségén.) — A magyar hitelügy és hitelintézetek története. A M. T. Akadémia Marczibányi-jutalmával kitüntetett mű. Budapest, 1896. (A költő mint a nemzetgazdaság és statisztika tudósa a jelesebbek közül való, az Akadémiába államtudományi érdemei alapján választották be, csak öregségében

került át a széptudományi osztály tagjai közé. Az 1880-as évektől kezdve számos közgazdasági és statisztikai értekezése és monográfiája jelent meg, évekig szerkesztette a két tudományág évkönyvét, irányította az ifjabb nemzedéket.) — A bosszuló kard. Regényes dalmű öt felvonásban. A Kisfaludy-Társaság pályadíjával kitüntetett operaszöveg. Budapest, 1897. (A sikerült librettónak nem akadt megzenésítője. Nyelve Vörösmarty Mihály nyelvére emlékeztet, verselése zengzetes. Romantikus meséje a törökvilág korából való. Hőse egy ifjú magyar várúr a tizenhetedik században. Szövege Mailáth János regéin alapszik.) — Barsi József emlékezete. Budapest, 1897. (Először az Akadémiai Értesítőben jelent meg. A költő az emlékbeszéd-műfajt hatásosan művelte, csakúgy, mint amilyen lelkesen mondotta el titkári jelentéseit a Kisfaludy-Társaságban. Megemlékezései közül kiemelkedik Abonyi Lajosról szóló tanulmánya.) — Antológia a XIX. század francia lírájából. Két kötet. Budapest, 1901—1903. (A műfordítások egy része Vargha Gyula remeklése.) — Vargha Gyula költeményei. Budapest, 1915. (A Kisfaludy-Társaság kiadásában megjelent kötet a költő 1871-től 1914-ig írt verseit foglalja magában. Lírai pályájának értékeit ez a kötet tette nyilvánvalóvá. Ekkor tűnt ki igazán művészi kitűnősége. A hatvankét éves költő ifjúi ereje nagy meglepetés volt. A kötetet a M. T. Akadémia nagyjutalmával tüntette ki.) — Ködben. Versek. Budapest, 1922. (Újabb fejlődés tárgyban, nyelvben, versformában. A világháború és nemzeti összeomlás énekei a líra legmélyebb húrjain. Hazafias aggodalom, baljóslatok, látomások, rettegés a nemzet sorsa miatt, végül a bukás kietlen fájdalma. Széchenyi István önmarcangolására emlékeztető hangjai a próféta fölháborodásával ostorozzák a magyarságot. Irígység, uralomvágy, agyarkodás, önhittség, tunyaság, pártoskodás tépik a magyar hazát: el fogunk pusztulni!) — A végtelen felé. Versek. Budapest, 1923. (Vallomások, életképek, epigrammák.) — Vitézi énekek Thúry Györgyről. Elbeszélő költemények. Budapest, 1923. (Románcciklus. A magyar magárahagyatottság fájdalmas képsorozata. Királyainkká koronáztuk a Habsburgokat, s a rideg uralkodók mégis közömbösen nézték, mint véreznek el a nemzet legjobbjai

a török hódítók karmai között. Thury György, a nagy hős, a hűséges alattva'ó, méltán kiált fel : «Jaj neked, szegény hazám, Itt a hűség mind hiába, Itt hiába hull a vér, Itt csak a halott a boldog!» A hős alakja a magyar sors tragikus megtestesítője. A lírai rész etekben gazdag költemény trocheusai zengve lejtenek, a verseket a költő mesterien perdíti előre.) — Hamvadó tüzek. Versek. Budapest, 1927. (A lírai költemények mellett huszonegy elbeszélő vers az Árpádok korából : a Királyok könyve. Mint néhány emberöltő előtt Garay János, akként dolgozta föl Vargha Gyula is az Árpádkor történetét. Ha összehasonlítjuk a két versciklust, akkor látjuk csak, milyen csodálatosan fejlődött hetven esztendő alatt a magyar költői nyelv, mennyire kibontakozott a magyar költői szellem, milyen egyénivé lett a magyar költői erő. Az Árpádok évszázadain kívül főkép a törökvilág kora ragadta meg a költő képzeletét. Ott a középkori krónikák ihlették, itt Takáts Sándor történeti munkái hatottak rá.)

VARSÁGH JÁNOS (szül. 1875. október 8. Budapest), a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője. — Nemes gondolkodású költő, a családi érzések dalbafoglalója, a hitvesi szeretet gyöngédhangú énekese. — Munkái : Ibolyák. Versek. Budapest, 1902. — Egy pár szál virág. Versek. Budapest, 1909. — Szélcsend. Versek. Budapest, 1923. — Őszi napsugár. Versek. Budapest, 1937.

VÁLYI NAGY GÉZA (szül. 1891. július 31. Debrecen), honvédőrnagy, a Petőfi-Társaság tagja. — Költeményeivel számos pályadíjat nyert. Dalait sokszor megzenésítették. Versben és prózában szerencsésen művelte a gyermekirodalmat is. — Munkái : Harci pihenőn. Versek. Debrecen, 1916. — Magyar sirámok. Versek. Szeged, 1919. — Magyar szívből magyar szívhez. Versek. Budapest, 1921. — Fáj ma élni. Versek. Budapest, 1926. — Földem, népem. Versek. Budapest, 1929. — Kócsag. Versek. Budapest, 1936.

VIETÓRISZ JÓZSEF (szül. 1868. április 27. Nyiregyháza), a nyíregyházi evangélikus gimnázium igazgatója, tankerületi főigazgató, a Kisfaludy-Társaság tagja. — Nemes eszmekörben mozgó lírikus, a verses regény tehetséges művelője. Verses regénye elbeszélésbe öntött líra ; egy vidéki tanár pályájának han-

gulatos képe. Önéletrajz s egyben korrajz. A költő strófáiban varázsos báj van. — Mint műfordító a legkiválóbbak egyike. — Munkái: Giuseppe költeményei. Budapest, 1896. — Orgonazúgás. Versek. Nyíregyháza, 1923. — Senki Pál. Verses regény. Budapest, 1924. (A M. T. Akadémia Nádasdy-díjával kitüntetett költemény.) — Ars poetica mea. Verses mű. Budapest, 1930. (Önarckép, egyben bölcselő és tanító költemény.)

ZEMPLÉNI ÁRPÁD (szül. 1865. június 11. Tállya, Zemplén megye; megh. 1919. október 13. Budapest), családi nevén Imrey Árpád, a Magyar Földhitelintézet levéltárosa, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Középiskoláit Sárospatakon és Debrecenben végezte, a budapesti egyetemen filozófiai előadásokat hallgatott, tisztviselői állásának elnyerése előtt fővárosi hírlapíró volt. — Mint műfordító főkép francia és olasz költők verseinek átültetésével tűnt ki. — Ódáival több pályadíjat nyert. (Wesselényi emlékezete, Washington.) — Drámáival nem volt szerencsés. (Kéziratban maradt színművei közül kiemelhető japán tárgyú mesedrámája: Az aranyhalász.) — Munkái: Költemények. Budapest, 1891. (A kötet a szerző költségén jelent meg. Meglepő sikere volt vele. Három kiadásából kétezer példány fogyott el.) — Új versek. Budapest, 1897. (Ezt a kötetet is a saját költségén nyomtatta és küldte szét előfizetőinek. A versgyűjteményből négy kiadás jelent meg.) — Válogatott versei. Budapest, 1898. (Ekkor már neves költő, a napilapok és folyóiratok szívesen látott munkatársa.) — Kis emberek. Novellák. Budapest, 1899. (Mint prózai elbeszélő nem jelentékeny.) — Didó. Verses lírai regény. Budapest, 1901. (Hőse, Éneász festőművész, meghódítja Didót, a Kartágó városához címzett bormérés tulajdonosnőjét; Didó utóbb meghal, Éneász elbujdosik. A történet a bűnös szerelem regénye, erős érzéki aláfestésekkel. Nyelvének színező ereje és pompás verselése általánosan feltűnt, szabados erkölcsi irányáért erősen megrótták. A szerelmi kéjtől az istengyűlöletig minden érzelmi skála fölhangzik húrjain. Féktelensége az olasz veristák hatásának tulajdonítható. Az olaszok közül ebben az időben Stecchetti volt a bálványa. Magyar költők közül Vajda János hatott rá.) — Bosszú. A Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-díjával

kitüntetett elbeszélő költemény. Budapest, 1908. (Először a Budapesti Szemlében jelent meg. Az eredeti osztyák hősi ének szövege Reguly Antal gyűjtéséből való.) — A kalapács. A M. T. Akadémia Nádasdy-díjával kitüntetett költői elbeszélés. Budapest, 1909. (Először a Budapesti Szemlében jelent meg. Finn rege az Edda két éneke alapján. Tárgya : Völund királyfi csodálatos története.) — Istar és Gilgamosz. Babiloni rege. Budapest, 1910. (Turáni tárgyú elbeszélő költemény.) — Turáni dalok. Budapest, 1910. (A turáni népek ősmondáinak földolgozása elbeszélő költeményekben. A költő a magyar, ugor, török, japán, babiloni nemzeteket közös fajból eredőknek tartotta, s turáni álmai köré színes mitológiát szőtt az addig megjelent népköltési szövegek alapján. A sárga faj dicsőségét énekelte meg, szemben az árja elbizakodottsággal. Verses kötete német és angol fordításban is megjelent.) — Miranda. Fogazzaro Antal verses regényének fordítása. Budapest, 1911. (A nagyszabású olasz költeményt zengzetes jambusokban fordította magyarra.) — A halál-vőlegény. Elbeszélő költemény. Budapest, 1912. (A Lenore-tárgy feldolgozása egy palóc népmese alapján.) — Mogyoróbél herceg. Elbeszélő költemény. Budapest, 1913. (A vogul népköltési gyűjtemény egyik hősi énekén alapuló verses elbeszélés. Párviadalokkal átszőtt csodás történet.) — A hermelin. A Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-díjával kitüntetett elbeszélő költemény. Budapest, 1913. (Salamon magyar király és a hercegek harca a mogyoródi síkon.) — Vasfő és Ime. A M. T. Akadémia Nádasdy-díjával kitüntetett elbeszélő költemény. Budapest, 1918. (Először a Budapesti Szemlében jelent meg. Meséje a vogul Kaltes-monda egyik fejezetén alapszik. Az eredeti szöveg és magyar fordítása Munkácsi Bernát vogul népköltési gyűjteményében olvasható.) — Zempléni Árpád hátrahagyott verseiből. Sárospatak, 1939. (Sajtó alá rendezte Gulyás József.)

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — Lázár Béla : A tegnap, a ma és a holnap. Kritikai tanulmányok. Két kötet. Budapest, 1896—1900. — Gagyhy Dénes : Kozma Andor költeményei. Pozsonyi áll. reáliskola értesítője. 1908. — Beck Lajos :

Kozma Andor, az író. Budapest, 1910. — Kova Albert : Lenkei Henrik. Mult És Jövő. 1912. évf. — Ferenczi Zoltán szerkesztésében : A magyar irodalom története 1900-ig. Budapest, 1913. — Vargha Zoltán : A görzsönyi Vargha-család története. Budapest, 1913. — Császár Elemér : Bárd Miklós lírája. Budapesti Szemle. 1915. évf. — Elek Oszkár : Mese-indítékok Vargha Gyula költészetében. Ethnographia. 1916. évf. — Kristóf György : Szabolcska Mihály vallásos költeményei. Protestáns Szemle. 1916. évf. — Várdai Béla : Vargha Gyula költészete. Irodalomtörténet. 1916. évf. — Schöpflin Aladár : Magyar írók. Budapest, 1917. — Bán Margit : Heine hatása a magyar költészetre. Budapest, 1918. — Harsányi Kálmán : Emlékezés Zempléni Árpádról. Új Magyar Szemle. 1920. évf. — Papp Ferenc : Szabolcska Mihály. Magyar Múzsa. 1920. évf. — Voinovich Géza : Zempléni Árpád. Budapesti Szemle. 1920. évf. — Alszeghy Zsolt : Magyar lírikusok. Budapest, 1921. — Kéky Lajos : Sajó Sándor új kötete. Budapesti Szemle. 1921. évf. — Bartóky József : Zempléni Árpádról. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 55. köt. Budapest, 1923. — Alszeghy Zsolt : Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — U. az : Kozma Andor. Élet. 1924. évf. — Borbély István : Szabolcska Mihály. Pásztortűz. 1924. évf. — Brisits Frigyes : Szabolcska Mihály. Élet. 1924. évf. — U. az : Harsányi Kálmán. U. ott. 1924. évf. — Kristóf György : Jakab Ödön. Pásztortűz. 1924. évf. — Reményik Sándor : Szabolcska Mihály. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Alszeghy Zsolt : Vázlatok. Budapest, 1925. — Bartha József : Harsányi Kálmán. Katolikus Szemle. 1925. évf. — Pitroff Pál : Sajó Sándor. Élet. 1925. évf. — Rédey Tivadar : Kozma Andor. Napkelet. 1925. évf. — Baros Gyula : Philemon és Baucis magyar földön. Budapesti Szemle. 1926. évf. — Bartha József : Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Gábor Géza : Zempléni Árpád. Irodalomtörténet. 1926. évf. — György Lajos : Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 1926. — Keller Imre : Irodalmi mozaikok. Kassa, 1926. — Kéky Lajos : Vargha Gyula. Pásztortűz. 1926. évf. — Ványi Ferenc : Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1926. — Benedek Marcell : Irodalmi lexikon. Buda-

pest, 1927. — Farkas Gyula : Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Németh László : Harsányi Kálmán. Protestáns Szemle. 1927. évf. — Zolnai Béla : Tótágas Ady körül. Széphalom. 1927—1928. évf. — Alszeghy Zsolt : Lampérth Géza. Irodalomtörténet. 1928. évf. — Dongó Orbán : Sajó Sándor hazafias lírája. Budapesti áll. Szent László-reálgimnázium értesítője. 1928. — Karácsony Sándor : Bodor Aladár. Protestáns Szemle. 1928. évf. — Rédey Tivadar : Harsányi Kálmán. Napkelet. 1928. évf. — Bánhegyi Jób : A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Berényi László : Harsányi Kálmán költészete. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Gulyás József : Zempléni Árpád hátrahagyott versei. U. o. 1929. évf. — Halász Gábor : A magányos költő. Magyar Szemle. 1929. évf. — Harsányi Kálmán : Emberek, írások, problémák. Budapest, 1929. — Kerecsényi Dezső : Szabolcska Mihály. Napkelet. 1929. évf. — Kéky Lajos : Szabolcska Mihály. Budapesti Szemle. 1929. évf. — U. az : Vargha Gyula. Napkelet. 1929. évf. — Kristóf György : Vargha Gyula pályája. Pásztortűz. 1929. évf. — Laky Dezső : Vargha Gyula. Közgazdasági Szemle. 1929. évf. — Radványi Sándor : Vietórisz József. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Ravasz László : Vargha Gyula. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Schöpflin Aladár : Harsányi Kálmán. Nyugat. 1929. évf. — Újvári Péter : Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor : A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Alszeghy Zsolt : Jakab Ödön. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Gábor Géza : Zempléni Árpád. Sopron, 1930. — Göde Lajos : Emlékbeszéd Vargha Gyula felett. A Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyve. 5. köt. 1930. — Kéky Lajos : Szabolcska Mihály. Budapesti Szemle. 1930. évf. — Kozma Miklós : A leveldi Kozma-család leszármazásához. Turul. 1930. évf. — Kristóf György : Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Vajthó László : Mai magyar múzsa. Budapest, 1930. — Kovách Aladár : Bárd Miklós. Budapesti Szemle. 1931. évf. — Kristóf György : Kritikai szempontok Erdély irodalmi életében. Kolozsvár, 1931. — Okos Gyula : Szabolcska Mihály és faluja. A Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyvei. 6. köt.

1931. — Törös László : Gondolatok Szabó László költészete felett. U. o. 6. köt. 1931. — Rédey Tivadar : Kritikai dolgozatok és vázlatok. Budapest, 1931. — Sárkány Loránd : Sajó Sándor. Budapesti áll. Szent László reálgimnázium értesítője. 1931. — Csaplovics József : Sajó Sándor. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1932. — Gyallay Domokos : Megemlékezés Vargha Gyuláról. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 58. köt. Budapest, 1932. — Horváth János : Vargha Gyula emlékezete. Budapest, 1932. — Szabó Gizella : Vargha Gyula élete és irodalmi munkássága. Budapest, 1932. — Kéky Lajos : Kozma Andor. Budapesti Szemle. 1933. évf. — Madai Gyula : Szabolcska Mihály. Protestáns Szemle. 1933. évf. — Mátyás Sándor : Vargha Gyula. Budapest, 1933. — Okos Gyula : Kécskei vonatkozások Szabolcska Mihály költeményeiben. A Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyvei. 8. köt. 1933. — Schöpflin Aladár : Kozma Andor. Nyugat. 1933. évf. — Tolnai Gábor : Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Alszeghy Zsolt : Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Császár Elemér : Szabolcska Mihály emlékezete. Budapest, 1934. — Jancsó Elemér : Az erdélyi magyar líra tizenöt éve. Kolozsvár, 1934. — Kristóf György : Szabolcska Mihály Erdélyben. Erdélyi Múzeum. 1934. évf. — U. az : Az erdélyi irodalom multja és jelene. Kolozsvár, 1934. — Lakatos László : Zempléni Árpád. Budapest, 1934. — Lám Frigyes : Kozma Andor. Győri Szemle. 1934. évf. — Perényi József : Harsányi Kálmán színművei. Irodalomtörténet. 1934. évf. — Szabó Richárd : Irodalmi hatások Vargha Gyula költészetén. Császár-emlékkönyv. Budapest, 1934. — Szerb Antal : Magyar irodalomtörténet. Két kötet. Budapest, 1934. — Tóth József : Sajó Sándor. Budapest, 1934. — Alszeghy Zsolt : Vargha Gyula. Irodalomtörténet. 1935. évf. — Császár Elemér : Szabolcska Mihály levelesládájából. Irodalomtörténeti Közlemények. 1935. évf. — Hein Tádé : Harsányi Kálmán. Soproni benedekrendi gimnázium értesítője. 1935. — Vajthó László : Két költőnemzedék arca. Budapest, 1935. — Várhegyi Miklós : Harsányi Kálmán élete és munkássága. Budapest, 1935. — Gyökössy Endre : Vasárnapok, hétköznapok. Budapest, 1936. — Halmi

Miklós: Kozma Andor. Budapest, 1936. — Szabó Richárd: Kozma Andor költészete. Budapest, 1936. — Vetéssy Géza: Attila alakja a XX. század magyar irodalmában. Pallas Debrecina. Szerk. Zsigmond Ferenc. Debrecen. 1936. — Bartha József: Sajó Sándor, a költő. Budapest, 1937. (Sajó Sándor válogatott költeményeinek bevezetése.) — Makay Gusztáv: A halál költészete a magyar lírában Vörösmartytól Adyig. Budapest, 1937. — Merényi Oszkár: Kozma Andor ismeretlen eposzterve Zrínyi Miklósról, a költőről. Irodalomtörténet. 1937. évf. — Perényi József: Sajó Sándor drámái. U. o. 1937. évf. — Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Voinovich Géza: Bárd Miklós. Budapesti Szemle, 1937. évf. — Zsigmond Ferenc: Szabolcska Mihály levelezéséből. Irodalomtörténeti Közlemények. 1937. évf. — Az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny Madai Gyula-emlékszáma. 1938. évf. — P. Ábrahám Ernő: Bárd Miklós. Budapest, 1938. — Péntek Ilona: Verses epikai költészetünk a XX. században. Debrecen, 1938. — Schöpflin Aladár: Vargha Gyula, a kritikus. Tükör. 1938. évf. — Sik Sándor: Szávay Gyula emlékezete. Koszorú. 1938. évf. — Gulyás József: Zempléni Árpád ismeretlen fordításaiból. Mitrovics-emlékkönyv. Budapest, 1939. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Marék Antal: Mai dunántúli lírikusok. Szombathely, 1939. — Wagner Ferenc: Kozma Andor történetszemlélete. Történetírás. 1939. évf. — Rubinyi Mózes szerkesztésében: Zempléni Árpád emlékezete. Budapest, 1940.

IMPRESSZIONISTÁK, SZIMBOLISTÁK.

A MAGYAR költészet a huszadik század elején az idealista-realista-nacionalista eszmekörben mozgott. Ady Endre föllépése egyszerre megváltoztatta a kor lírai képét.

Az ifjabb nemzedék nyugatos csoportja szakított a Petőfi Sándor és Arany János iskoláját követő népies-nemzeti hagyományokkal, s életfelfogásban és kifejező formában egészen új utakra tért. Idegesen modern eszmék fonódtak egybe ebben a költészetben a lelki benyomások festésének formaművészetével. Új gondolatok, új érzések, új hangulatok bukkantak föl. A líra tárgyköre tágult, szelleme nyugtalanná vált, stílusa a fínom színezés és nyers mázolás ellentétes változatait mutatta. Friss elemekkel bővült a nyelv, a szabad ritmus irányában módosult a verselés. A régitől egészen elütő erkölcsi fölfogás vert gyökeret széltében. Háttérbe szorult a szerelem gyöngéd eszményítésének és a haza rajongó dicsőítésének hagyománya.

Az impresszionizmus is, a szimbolista irány is nem egyszer megkapó erővel fejezte ki a szinte kifejezhetetlent, föltárta a lélek öntudatlan megrezzenéseit, a sejtelmest éppen olyan művészien festette, mint az elröppenő hangulatokat.

A magyar költői nyelv a tizenkilencedik század kiváló szellemeinek tollán olyan fejlődést mutatott, hogy a huszadik században már a szerényebb poétai tehetségek is elég könnyen fölkelthették a figyelmet stílusuk hajlékonyságával és verselésük könnyedségével. Az elbeszélő költészetet óvatosan kerülték az új költők, mert itt nem volt elég a puszta stílusmesterkedés, annál szívósabban tapadtak a lírához. Százával-ezrével jelentek meg a lírai vallomások, hangulatképek, bölcselkedések. Meglepő volt a költők termékenysége, kiáltó a kritikátlanságuk. Nagyon kevés lírikus tudta magánügyeit — szerelmét, házasságát, élményeit — csak némiképpen is közérdekűvé tenni. Az olvasók nem gyönyörködtek lelkük kitárásában, még a tapasztalatlanabb közönség sem lépett szellemi közösségbe a lantossal. A lírikusok egy része érzékcsiklandó indítékokkal dolgozott. Ha ünnepelték szeretőjük testét, vagy beszámoltak különleges csókjaikról, megszaporodott az olvasóközönségük. A kéjvágy lírája mellett föltűnt a gondolati költészet filozófiai póza is. Néhány misztikusan bölcselkedő külföldi könyv nyomán a magyar költő is versbe szedte a hatásosnak tetsző idegen gondolatokat. Az ihlet eredete még csak ködbe veszhetett volna, csak ne lettek volna a nagyképűen elmélkedő költők annyira unalmasak.

Megkezdődött a nagy verseny a keresztények és a zsidók között. Szabad gondolatokban és merész kifejezésekben mindegyik a legrikítóbbat akarta fölmutatni. Így tűntek ki legjobban, így került nevük a közforgalomba legsikeresebben. Erkölcsi aggodalmak nem bántották őket,

egyedüli céljuk a költői dicsőség volt, ezért küzdöttek életre-halálra. A meztelen szubjektivizmus és a jelképek egymásra-halmozása sokszor megrontotta az olvasók élvezetét.

Némelyik vers valóságos macskazene volt. A szavak értelmét összezavarták, a szórend törvényeit megsértették. Túlhajtott stilizáltságuk selypítővé tette előadásukat. Egyik-másik verselő gúnyt űzött az olvasókból, mint a politikusok egy része a parasztok jóhiszeműségéből. Az általános forradalmat betetőzte a prózai versek ragálya. Ezeknek a szabad verseknek túlnyomó nagy mennyiségéből nemcsak a rím hiányzott, hanem a ritmus is. A költők ugyan megkövetelték, hogy a közönség érezze ki a belső ritmust versnek nyilvánított prózájukból, az olvasók azonban nem látták be, miért kellene nekik zárt formát és kötött hanglejtést találni ott, ahol ez csak a poéta jószándékában lehetett meg. A szabad formájú «költemények» divata csak részben irányult a megúnt formák ellen, az igazi ok legtöbbször a költők kényelme volt. Abban a pillanatban, amikor a próza szabálytalansága átvette az uralmat a vers birodalmában, vége volt a versnek is. A prózai hangulatképek nem helyettesíthették az örök verset, a formátlan új forma megsemmisítette a vers fogalmát és lényegét.

Az ideges érzékenységű álmodozások költészete, az örökös önmagával való foglalkozás lírája, a merészen érzéki és tüntetően hagyományellenes gondolatok versbefoglalása már Ady Endre föllépése előtt, az 1890-es években, jelentkezni kezdett.

Ignotus Hugó (1869–) lírája öngúnyolással terhes érzelmesség. Ebben a lírában az 1890-es évek hagyományőrző írói léha világfelfogású költészetet láttak, de a progresszív olvasók az érzéki szerelem szellemes vallomásait ünnepelték az Ignotus-versekben. A költő iróniája Heinére emlékeztette a közönséget, egyesek Kiss József stílusát vélték fölfedezni dalaiban. Az új idők énekesének megvolt a maga egyéni hangja, azzal legkevésbbé sem törődött, hogy ez a hang erősen bosszantja népies-nemzeti szellemű kortársait. Vezérgondolata — a nő adja oda magát a férfinek — vörös fonalként húzódott versein keresztül.

Ady Endre szerelmi gondolatköre és pályakezdő hangneme csírájában megvolt már Heltai Jenő (1871–) lírájában is, de a magyar kabaré-költészet stílusának megteremtője távol állt minden tragikus elszántságtól. Könnyedség, ötletesség, fordulatosság bőven akadt dalaiban, témáival csiklandósan mókázott, a szerelmi élet pikáns dolgait ironikus derűvel szemlélte. Későbbi fejlődésében írt néhány igen szép, komolyhangú költeményt. Megmutatta, hogy nemcsak a szerelmeskedő témák vídám versbeszedéséhez van tehetsége, hanem a mélyebb érzelmek dalbaöntéséhez is.

Az érzéki szerelem kéjétől fűtött dekadens költészet első merészebb útegyengetője Szilágyi Géza (1875–) volt. Baudelairetől Ady Endréig az ő líráján keresztül vezet az út. A testiség vágyait leplezetlenül kitáró erotikus izzást 1896. táján ő vitte bele a magyar irodalomba. A régi költői hagyományokhoz szokott közönség megbotránkozva fordult el vallomásaitól, de az új nemzedékre annál erő-

sebben hatott. Démoni gyönyörkultuszában, raffinált borzongásaiban, önkínzó énekeiben a gyorsan közelgő nyugatos kor szelleme szólalt meg. Később engedett az ifjúkor lázas testiségéből, lírája bölcselő jellegűvé lett, emberszemléletébe nyugodtabb vonások szövődtek. Az erotikumból kiábrándult filozófus-költőt már kevésbbé vették észre. Ebben a termésében nemcsak költői módon fejezte ki éleslátását, hanem gondolatainak és nyelvének egyéni színezésével is.

Mint számos más rajongó művészlélek, PÁSZTOR ÁRPÁD (1877–1940) is a radikális-szocialista törekvések gondolatvilágával indult pályájának. Heves hangon ostromolta a kapitalizmus könyörtelenségét, gúnyosan támadt a régi hagyományok védelmezőire ; utóbb élettapasztalatai higgadtabbá tették, a politikai szemlélődő nem szorította háttérbe líráján a költőt. Biztos ecsetvonású impresszionista maradt mindvégig. Erős tehetsége nem egyszer adott művészi kifejezést a nagyvárosi élet lelki vívódásainak, a külföldi világtájak hangulatainak. A látszóan köznapi dolgokból is életre keltette a költészetet. Prózaírásának különleges műfaja: a novellisztikus életrajz. *Gina és Rosamunda* (1927) című regényében Vajda János költő két szerelmének történetét a különös lángelme lelki világába való ritka beleéléssel dolgozta föl.

A szociális érzésű költők többnyire nem tudták megfelelő művészi erővel rímekbe önteni panaszaikat, PETERDI ANDOR (1881–) költői hangon énekelt a szegény emberek szomorú sorsáról és a gazdag emberek irígyelt hatalmáról. A gyökértelenül kóborló nagyvárosi proletárok hangula-

tait a huszadik század magyar irodalmában ő szólaltatta meg először föltűnőbb poétai erővel. Vallomásai szívből fakadó érzések voltak. Időnkint a politikai irányzatosság is kiütközött lírájából, de a költészet hatalma többnyire legyűrte a támadó élű pártprogramm erejét. Hangulatköltészete egyrészt szerencsésen fordult ifjúkori emlékei felé, másrészt ott volt elemében, ahol az elhagyatottak sorsát a rokonlélek romantikus pátoszával zenghette.

Az impresszionista-szimbolista költőcsoport vezérei — Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső — 1906-tól kezdve úgy vonultak föl a magyar költészet egén, mint a rejtelmes útvonalú, különös ragyogású, félelmes küldetésű üstökösök. Vonzottak és taszítottak egyszerre. Körülöttük halványabbak lettek a régi csillagok, fényüktől sugarakat kapott sok ismeretlen bolygó.

Oláh Gábor (1881–) a szárnyaló képzelet költője. Hasonlatai és képei merészen kergetik egymást, nyelve színes és zengő. Költői elindulását tekintve kettős egyéniség: egyrészt Petőfi Sándor és Arany János iskolájának hagyományait követi, másrészt Ady Endre körének lelkiségét tükrözi vissza, a nélkül, hogy utánzó lenne. Későbbi fejlődésében teljesen önálló.

Alföldi szülővárosába zárkózva, íróasztala mellett különös képzelődések játszanak vele. Gyönyörökért sóvárog, s remete-életbe meríti önkínzó forrongását. Költészete izgatottan csapongó. Hevesen visszavág minden benyomásra. Örömtelen líra ez büszke önelemzéssel, merész hangfordulatokkal, sok ellentétességgel; szárnyaló líra, a témák és hangulatok ideges változatosságával. A költő

szomjazik a dicsőségre, s látnia kell, milyen nehezen adják a halhatatlanságot; futna a nők után, s éreznie kell, hogy nincs semmi hatása sem a leányokra, sem az asszonyokra. A családi kör elérhetetlen álom számára, saját gyermekkorának emlékei elbúsító képek. Mi keresni valója volna a közéletben? Igen, a népnek győznie kell, az élet igazságtalanságainak meg kell szűnniök, de milyen megbízhatatlan a nép, s milyen kétoldalú az igazság. — Az érzelmek ebben a lírában olykor zuhataggá folynak össze, máskor salakos törmelékké keverednek. Sokrétű gondolatok a képzelet szárnyain, dacos indulatok a verselés sajkáján. Álmok és valóságok hol férfias erejű, hol nőiesen panaszos kergetődzéssel.

Nemcsak a lírának, hanem a verses elbeszélésnek is hivatott művelője. — *Sámson:* bibliai tárgyú költői elbeszélés az önmagát istenítő, nagyerejű zsidó hősről. — *Viola elbukott:* egy leány szerelmének és öngyilkosságának története. — *A kortes malac:* jóízű debreceni történet alföldi zamattal. — *Korunk hőse* (1909): szövevényes meséjű verses regény. Hőse résztvesz az orosz-japán háborúban, később összeesküvők közé sodródik, Berlinben börtönbe kerül, Párizsban nagy szerelmet él át, hazakerülve végképpen tönkremegy, ismét kivándorol és nyomtalanul eltűnik. Ebben a verses regényében a magyar sors tragikumára óhajtott rámutatni a költő, a nagyra hivatott emberek végzetére, a mai világ lázas vonaglásaira. Küzdünk, hogy boldogok legyünk, de magunkat nem tudjuk boldoggá tenni, másoknak sem tudunk üdvöt adni.

Prózai munkái közül a *Szegény magyarok*ban (1914)

egy nagyratörő vidéki ifjú történetét beszéli el. Hőse meglehetősen ellenszenves karikatúra: nagyzoló, deklamáló, rossznyelvű. Az önéletrajzi részletekben bővelkedő regény metsző gúnnyal szól a magyar közélet ismert alakjairól. — *Deák Györgyben* egy debreceni bérkocsis családjának háborús összeomlását állítja olvasói elé. — A *Fekete angyal*ban egy szerencsétlen katona tragédiáját festi a harctéri embermészárlás sodrában. — *A táltosfiú* (1925) önéletrajzi regény, az író gyermekkorának kiválóan sikerült rajza. Folytatásában, a *Szárnyas emberben*, már kevesebb az érdekesség. Befejezésében, az *Új Evangéliumban*, ismét reálisabb erejű az író művészete.

Oláh Gábor, az elbeszélő, szívesen foglalkozik munkáiban közismert egyénekkel, és ez nem válik művészete előnyére. Másrészt nem egyszer bántó az a tisztátalan képzelet, amellyel körülveszi a fantáziája hálójába kerülő nőket. Amilyen fejlett ízlésű esztétikai dolgozataiban, annyira zabolátlan a szerelmi élet rajzában. Regényei közül írói erejére nézve azok a legjellemzőbbek, amelyekben debreceni élményeiből merít, vagy ahol a világháború és a forradalmak korszakát rajzolja. Igazi világa szüleinek házatája. Mindenre kiterjedő érdeklődésével bekalandozza ugyan a társadalom minden rétegét, de legjobb gyümölcstermő földje Debrecen, annak is csak néhány utcája. Mint a nagyerejű földmunkás és a leleményes kertész: ebből a sivárnak tetsző tájékból gazdag termést varázsol elő.

Juhász Gyula (1883–1937) a fájdalmas emlékek halkhangú lírikusa. Költeményeiben megvan az élet örömei után való vágyódás és a félénk visszahúzódás az élet gyö-

nyörűségei elől ; irtózat a vidék egyhangúságától és a falu sívárságának áhítatos szemlélése ; vágyódó visszapillantás a multba és menekülés a szebb jövő képeihez. Egy-egy dallamos sora kitörülhetetlenül ott zsong olvasói lelkében. Ez a valóságtól menekülő, magába merülő lélek nyelvének sajátságos zenéjével és szavainak sötét árnyalatú színpompájával ragadja meg a lelket. A remete emberi bánatnak legigazibb kifejezését ő találta meg újabb, líránkban. Ott él a Tisza partján, az ákácos rónaságon az Alföld homokján ; lelke tele van a magyar puszta hangulatával, a déli tájak perzselő napsütésével, a szegedi házak magyar képeivel. Magános álmodozásai közben fölmerülnek képzelete előtt a világtörténelem távoli emlékei, idegen országok el nem érhető tájai, a mult és jövő álomképei, hogy mindezekbe átvigye a maga fantáziájának borús sugarait. Az egyetemes műveltség szomjúsága a magyar lelkiség vívódásaival egyesül líráján. Alföldi hangulatképei a röghözkötött érzésvilágnak és a történeti multba visszaszálló képzeletnek jajszavas megnyilatkozásai. Ettől a szomorúfűzfás világtól, a síkság kiégett tarlójától, a Tisza partjától és a Maros hullámaitól a nagyvárosok fénye és lármája messze esik. A városvégi zsindelyes házacskákban, az eperfás udvarokon bizonyára elviselhető az élet azok számára, akiknek egyetlen gondjuk a napi kenyér, de mit tegyen az, akiben a műveltség már fölgyujtotta a nagyratörés lángját. Csoda-e, ha az ilyen lélek önmagába roskad, s a szív zakatolását csak az álmodozás mámora csitítja el.

Mit érezhet az érzékeny szív az Alföld homokjában?

Amit az örök ember érez, akár most, akár kétezer évvel azelőtt. Valamikor itt táborozott holdvilágos éjtszakákon, a Tisza hajlatánál, Marcus Aurelius császár. A bölcs a trónon, a filozófus a pusztákat gázoló római légiók élén. Itt látta meg, hogy a vágy, a tett, a nagyratörő álom mind káprázat, mind balgaság. Az élet gyász, az elmúlás nem félelmes. Gyönyörű a temető, csak az élők sírnak, a holtak boldogok. A sírhalmok felé vezet minden út, ide tér meg a hír, a kincs, az üdv, a gond, a szerelem, a honfibú.

Csöndes alföldi ház, szegedi parasztszoba, pirosló abrosz, búbos kemence, az ágy fölött a házi áldás. Künn tavaszi szél, benn félhomály. Csak a kakukos óra ketyeg. Be jó a csönd, be jó az óbor itt benn, be jók e józan emberek. De máskor oly szűk a világ, oly únt a kisváros, úgy hívogatnak napkelet virághímes tájai. Talán Indiába kellene menni, talán Japánba, talán az Újvilágba, hogy feledni lehessen. Talán Berlin zuhatag élete vagy az Óceán egyik szigete adna megnyugvást? Vagy nincs a nap alatt már sehol tenyérnyi hely, hol a nyűtt ideg megpihenne, s a végtelenbe száguldó vágyak gyötrelme megszűnnék? De minek a megnyugvás keresése a képzelt utazás villámröptű vonatján, amikor nem érdekel a föld egyik tája sem. Nagyon is jól tudom, hogy minden tájon és minden romon csak magamat találom. Az álmok színes ködén át a bús való cikázik, s ha vérző lelkünk mélyébe nézünk, nincsen menekülésünk sem tűnő tájakon, sem tündöklő egen.

Juhász Gyula az Alföld költője, de nem Petőfi Sándor kifejező módja szerint, hanem a modern lélek látásával.

Szeged vidéke az ország minden táján ott él lelkében, a hegyek nem vonják magukhoz, világa a Tisza vidéke. Alföldiségében benne van a pusztai magyarság számos jellemző lelki vonása, fatalista egykedvűsége, passzív szemlélődése. Világnézete a katolikus egyház hitrendszerétől Schopenhauer filozófiájáig nyugtalanul hányódik-vetődik, erkölcsi nézeteit hangulata szerint hajlítja bölcselő szemlélődéseihez. Itt is impresszionista, csakúgy, mint stílusában.

Költeményeinek egy részéből a francia parnasszisták szelleme sugárzik, a görög-latin műveltség hatása szintén ott van lírájában. Aprólékos gonddal dolgozta ki verseit. A szonett-formához is azért ragaszkodott, mert ebben a művészi kompozicióban kedvére kiélhette az ötvösmunka gyönyörűségét. A magyar elégia történetében előkelő hely illeti meg. Nemcsak hangulata elégikus, hanem feldolgozása is hozzásímul ennek a műfajnak kényes természetéhez.

A háború vége felé néhány hazafias allegóriájában kifejezést adott annak a gyötrelmes gondolatnak, hogy a magyarság haszon nélkül ontja vérét a német imperializmus szolgálatában. A tiszavidéki szittyák egykor a római sasokért haltak meg, a magyarok két évezreddel később a Hohenzollern-császár hatalmi mámoráért vérzettek el.

Tóth Árpád (1886–1928) borongó vallomásai a magánosan élő nagyvárosi ember érzésvilágából sarjadzottak elő. Mások örülnek az életnek, a költő nem meri magát belevetni a világ zajába. Kis szobájának magányába menekül, olvasmányaiba temetkezik. Fáradt elfordulás ez

az élettől, belenyugvás mindenbe, ami változhatatlan. Vígasztalan életsiratás, mélabús álomvilág. Tóth Árpád a legművészibb érzékű lírikusok egyike. Hajlékony nyelven, erős formaérzékkel öntötte strófákba szomorú életfilozófiáját. A huszadik század lármás lírájával és mohó szerelmi énekeivel szemben halk hangon és szemérmesen szólaltatta meg az emberi szomorúság szívbemarkoló dalait. Verselésének gondossága élesen megkülönböztette azoktól az impresszionistáktól, akik rím és ritmus nélkül készült szabadverseiket többnyire csak lírai kimerültségük takargatására használták.

Egyik versét rímes furcsa játéknak nevezi. Ez a verses játék mélyen belevilágít hangulatába. Fogadd szívedbe, párom, édesem, ezt a rímes játékot bús ajándékul, mert seb és vér színezi minden szavát, s én nem adhatok mást, csak ilyen borús zenét. Igen, szebb volna büszke kastélyok termeiben mulatni, vagy vadat űzni a mezőkön ; szebb volna a vonat ringó pamlagára dűlve robogni tündéri tájak felé ; megnézni az antik romok omladékait, csodálni Svájcban a naplementét, gyönyörködni a tenger hullámaiban. Hiába minden vágy, nekünk — két árva rabnak — nem jut egyéb sóhajnál. De hallgasd most e verset, zsongítson furcsa hangja, izzék a dal, haljon el a sóhajtás. Fejem öledbe hajtom, ajkamat lezárom, ringass : árva az árvát. «Így, sírj csak, rámhajolva. Meghalni volna jó ma!»

Eleinte nem volt sok mondanivalója. Önmagát elemezte mélabús siralommal, csak később kezdett érdeklődni külső tárgyak iránt, hogy pályája utolsó éveiben egyre nagyobb

érdeklődéssel forduljon az emberiség sorsa felé. A francia parnasszusi iskola nyomdokain haladt, világfájdalmashúrjain halk hangok zendültek meg, szenvedő hangulatait impresszionista színfoltokkal éreztette. Mint a legtöbb impresszionista-szimbolista költő belső világában, az ő lelke mélyén is forradalmi árnyalású szociális eszmék forrongtak, de sokkal csöndesebb volt, hogysem politikai programmúvá tette volna merészebb hangoktól idegenkedő költészetét. Pesszimizmusa nem békülhetett meg az isteni jóság vallásos eszméjével sem. Istenhívése is olyan jellemvonásokat mutatott, mint nyugatos szellemű költőtársainak lírája. Az égi hatalom csak azért ötlött eszébe, hogy szemrehányást tegyen neki az igazságtalanságok földi töviserdejéért. Érzéketlen az Úr : «nem érti meg a mi szívünket.»

A nehéz versformák művésze nem kísérletezett új költői nyelv alkotásával, annál hajlékonyabb tollú volt a kész nyelvkincs használatában. A hírnév dobja nem pergett személye körül, a kiválasztott esztéta-lelkek poétája maradt mindvégig, lírája azonban a tömegízlés helyeslése nélkül is kivívta a maga előkelő rangját irodalmunkban.

Dutka Ákos (1881–) a nagyváradi Holnap írói körének tagjai közé tartozott. 1908-ban Ady Endrével, Babits Mihállyal, Juhász Gyulával és három más költőtársával együtt adta közre azt a gyűjteményes verses kötetet, amelynek újszerű törekvései annyira fölkeltették a hagyományőrző kritikusok bosszúságát. A Holnap költői nem voltak Ady-utánzók, inkább csak azt akarták, hogy Budapest értse meg a vidék szavát, s ne zárkózzék el az új nemzedék

előretörésétől. Ady Endre azt írta egyik kritikai elmefuttatásában, hogy Dutka Ákos nem lakolhat azért, mert az ő kortársa volt, barátja őnélküle is átélte és megélte a maga verseit. «A füzesekből városba oltott legény ő, megnemesedett szomorú fűz. Tolmácsa a gyönyörű, éltető vagy temető krízisnek, melybe végre a félig ázsiai magyar lélek jutott.» Dutka Ákos költészete — későbbi kialakulásában — merengő, mélabús, bölcselő szellemű líra. A költő önmagába mélyed, titokzatos távolokba tekint, olykor visszapillant elmult ifjúságára. Maga elé idézi nagyváradi emlékeit, végigálmodja körösparti korszakát, lelki szemei előtt megjelennek a bihari tájak. «Jaj, hogy kicsúszott álmaink alól a bihari föld: csiráztató ágyunk.»

Gellért Oszkár (1882–) a házasélet epizódjait szólaltatta meg borús tépelődéssel. Sok olyan dolgot teregetett ki a nyilvánosság előtt, amelyekről a huszadik század erotikusainak föllépése előtt bajos lett volna szólnia magyar poétának. A Gellért-verseket kíváncsian olvasgatták, mert a házastársi szerelem új oldalról érkező megvilágítását figyelték bennük. Az ilyenfajta családi költészet minden esetre nagy fordulat volt a magyar lírában. Petőfi Sándor és Arany János családi költészete után új világrészt jelentett más természetrajzzal, más emberfajtával. A költő egy-egy ötletet rejtett verseibe, egy-egy hasonlatot öltöztetett gondolati köntösbe, a hasonlathoz hozzákapcsolta lírai megnyilatkozásait, ezek során hirtelen fordulattal villantott rá belső világának titkaira. Volt valami drámaiság a Gellért-lírában, valami önmagával perlekedő hajlam, az érzelgő vonások hiánya mellett a kifejezéseknek sok fínom árnya-

lása. A költő ellágyulás nélkül elmélkedett az élet legfontosabb dolgairól, s teljes önuralommal vizsgálta értelmén keresztül a szerelem, a család, az elmúlás kérdéseit.

Sok érzéki túlzása mellett számos ízléses strófát írt Kemény Simon (1883–). Pályakezdő éveinek kihívó rakoncátlansága és érett férfiasságának higgadt életszemlélete között nagy a különbség. Egykor olyan témákról és annyi szabadossággal énekelt, hogy a konzervatív-nacionalista bírálók felháborodva utasították vissza sikamlósságait; később az erkölcsi fölfogás könnyelműsége és a szavak játéka mögött megtalálta az élet tragikus komorságának értelmét. A kiábrándulás fojtogatása, a megöregedés keserve, a testi elmúlás üzenetei meg-megújuló visszhangot keltettek költészetében. Némelyik verse hevesen parázslott a fájdalomtól, nem egyben szikrákat hányt az életért való viaskodás kardja. A helyzetképek, lélekrajzok, csendéletek festésében Kemény Simon a csiszolt gonddal dolgozó impresszionisták közé tartozott. Kép kép után rajzott föl verseiben.

Szép Ernő (1884–) hangulatképei a világváros zajában magára hagyott érzékeny lélek fájdalmát tükrözik. Sok gyöngédség mellett nem kevés érzelgés van verseiben. Tudatosan naív éneklése meglehetősen modorossá teszik líráját. A nagy gyermek szerepét játssza: álmélkodik és sírdogál. A gyermekkori emlékeknek, a kisfiús érzésvilágnak éppen olyan témakiaknázója, mint Kosztolányi Dezső. Elbeszélő munkáiban és színdarabjaiban jellemző helyzetképek lépnek elénk az egyszerű emberek életéből, átszőve az író érzelmes lírájával. Szép Ernő ellágyultan tekint a

legapróbb dolgokra is, meghatódása egyformán kijár a jóknak és a gonoszoknak. Alakjai tipikus pesti figurák, nyelve a főváros gyönge nyelvérzékű beszéde. Ha szerencsés tárgyra talál, egyszerre üdébb lesz írása, találékonyabb a képzelete, közvetlenebb a hangja. Ilyenkor elhagyja selypítéseit, vagy legalább is megfeledkezik szembeszökőbb modorosságairól. — Színművei közül költői hangulatával kiemelkedik mesejátéka: *Az egyszeri királyfi.* (1913.) Van benne mese és van filozófia. A királyfi bujdosik a Halál elől, de az mindenütt ott jár a nyomában, s amikor a bujdosó ifjú már belefárad küzdelmeinek hiábavalóságába, a Halál keblére öleli a fáradt vándort. Ezt a színdarabot a gyöngéd líra hangja hatja át, sok fínom ötlet kergetődzik benne. A népmesék képzelete ölelkezik jeleneteiben a lemondás életbölcseségével. — Másik hatásos mesejátékában, az *Azrá*ban (1930), a kalifa leányának és a bagdadi rabszolgának szerelmi történetét dolgozta föl színes művészettel. A tragikus végződésű darabot az érzés gyöngédsége és a hangulat mélysége hatja át. A kirobbanó drámaiság hiányát a költészet zenéje pótolja benne.

A világháború gyötrelmes évei a költők százait ihlették írásra. Az élet-halálharcok legnépszerűbb lantosa Gyóni Géza (1883–1917) volt. A háborúnak ez a tragikus sorsú magyar énekese az idegen földön harcoló magyar katonák érzésvilágát megindító panaszokban örökítette meg. Későbbi versei csüggesztő hatással éreztetik a hadifoglyok életének lélekölő nyomorúságát. A költő lelkében fölmerülnek a magyar tájak képei, szerelmének emlékei, s iszonyú fájdalom gyötri minden órájában. Bősz indulatok és el-

lágyuló érzelmek közt vergődik, s lassankint rombadől minden reménye, hogy még egyszer hazajusson. Ezekből a költeményekből a világháború porbasujtó hangulatai nem egyszer kísérteties erővel bontakoznak ki. Gyóni Géza ifjabb éveiben a nyugatos költők gondolatvilágához igazodott, stílusában többé-kevésbbé Ady Endrét követte, de a háború hatása alatt megváltozott szelleme. Világfelfogásában gyökeresen nemzeti irányú költővé vált. A háborúellenes irányzattal szemben az ő háborús költészete tűnt föl kortársai szemében a magyar sors igazi tükörképeként.

Csak egy éjtszakára kezdetű költeménye megrázó erejű megjelenítése a csatatér borzalmainak. Úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák, véres vize kicsap a vén Visztulának. Gyilkos ólomfecskék röpködnek szanaszét, a robbanó gránátvulkán közepén úgy forog a harcos, mint a falevél, s mire földre omlik : fekete csontváz lesz a piros vitézből. Vér csurog a földön, vér csurog a fáról, haló honvéd sóhajt : fiam, feleségem! Csak egy éjtszakára küldjétek el őket, a pártoskodókat, az üzérkedőket, csak egy éjtszakára! Hogy fetrengene mind-mind, hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét, hogy kiáltana bőgve : Krisztusom, mi kell még! Lángoló vörösben lengyel hegyek orma, rohamra indulnak az orosz csapatok, vezesse diadalra hadainkat a magyarok Istene! Ó iszonyú napok, döghúson pusztul el az ostromlott vár magyar katonasága, nem az ellenség veri ki kezéből a kardot, hanem az éhség : verje meg az Isten, hetedízig verje, aki benne vétkes! Sáros utakon, süppedt szalmaviskók közt viszik a rab magyarc-

kat a kozákok. Az elfogott katonák ruhája rongyos, arcuk ólomszürke, hajuk fehéredik. Szállnak, szállnak a sóhajok Magyarország felé, az elhagyott otthon tájékára, az elérhetetlen nő szívéhez. Meghal minden remény. Boldog a halott fogoly, mert ő már mindent tud, míg a többi szennyes vackokon fetreng. Testvér, ne szégyeld könynyedet!

Szibériai verseit — ezeket a lázadó indulatú följajdulásokat — kortársai nem vették figyelembe. Ki fizeti meg a sok szenvedést? Miért van véres tetemekkel megrakva a világ minden tája? Miért rettegnek a hajcsárok, akik egymás ellen zúdították az ártatlan emberek millióit? Közeledik a forradalom, már roppannak az eresztékek, megfordul az embercsorda a hajcsárok ellen, elsápad a zsarnok, a dúsak erében megdermed a vér, bújik a hajcsár, ostort fog a csorda, a nyomor birokra indul a bőséggel. Itt van a forradalom: «Téged szomjaztunk eleitől fogva.»

Az erdélyi költők sorában Reményik Sándor (1890–) az igen erős művészi tehetségek és fölötte vonzó írói egyéniségek közül való. Filozófus fő, problémáiba komolyan elmélyedő, előkelő ízlésű. Megvan a maga egyéni stílusa, megvan másokat nem utánzó bölcselete, megvan mélybepillantó természetszemlélete. Ellenlábasa azoknak a költőknek, akik helyet adnak lantjuk húrjain «minden futó haramia-szenvedélynek, minden kis sehonnai hangulatnak, minden idétlen, torz koraszülöttjüknek.» Lírikusoknál példátlan szerénységgel várja az eljövendő költőt, az egyetlent, az igazit, a nagyot, akinek ő csak szolgája akar lenni, «mert én fáradt vagyok, mert én gyönge vagyok, szó, mert

én nem vagyok az igazi». Önostorozó vallomás attól a költőtől, akinek lelkéből a magány és a természet, a mély gondolkodás és a fínom érzékenység annyi szép dalt fakasztott.

Könyörtelenül elemezi saját gyarlóságait, belevilágít költői alkotásának titkaiba. Még ahol a művészet elvontabb kérdéseivel foglalkozik, ott sem rideg elmélkedő. Méltán büszke arra, hogy költészetébe nem vitt bele más érzést, csupán azt, amelynek megvolt Istentől kapott nemeslevele. Nem ültetett költészetének arany trónszékébe Dózsa Györgyöket, bár az ő lelkében is ott viaskodott egymással a nemesség és a pórlázadás. Magas maradt a trónus, nagy eszményekre váró, s inkább üres, de földi indulatok sara nem szennyezte be.

Az egyik költőnek — úgymond — a lelke hegedű, s egy leány játszik rajta ; a másiknak lelke kürt, s riadó hangjával tele lesz az ország ; a harmadiknak lelke aeol-hárfa : nem nyúl hozzá kéz, csupán a szél zengeti, a szél, amely a végtelenből jön, és a végtelenbe vesz. Alig érinti lelkét habkönnyű kézzel a költő, máris összeáll a rím, a vers, a kép, az ilyen percnek ördögi bűbája van ; máskor hiába gyötri magát, mint dühös kovács a tüzes vasat, a hangulat meddőn vergődik, a költészet fájáról nem hull alá igéző aranyalma. Születnek a versek, bíborban születnek, s az újszülöttet a boldog költő-szülő csillogó köntösű, diadalmas fejedelemnek látja, koronát illeszt homlokára. Hajh, be más lesz a dédelgetett újszülött, amikor a világ elé lép. Fakul a bíbor, kopik az arany, a márványarcon szeplő ütközik ki, s azután, ha tűnnek a hetek és hónapok, ros-

katag alakká görnyed, ráncosarcú, vén Lázár lesz a nagyreményű gyermekből, s a költő maga is felkiált: ez nem az én gyermekem! Szánjátok emberek a költőt, s ha láttok versén, a koldus-gyermeken, egy bíborfoszlányt, szóljatok egy jó szót, hadd örüljön a szegény atya, hadd higgye, hogy az ő ágrólszakadt gyermeke mások szeme-tükrén is megmaradt királynak.

A magány szerelmese hogyan érezné jól magát a modern ember találkozó helyén, a márványlap fölött gunnyasztó emberárnyak között, a kávéházban. Talán egy-két jó barát az, aki idevonja, de hányszor ül egyedül az asztal mellett, s hallgatja tél idején a tömeg zsongását. Az óriási tükörablakokra fenyveserdő rajzolódik jégből. Mi más az élet ott künn, a hegyek hátán, a patakok mentén, az erdő titkai közt.

Halotti beszédet mond a hulló leveleknek. Látjátok, feleim, mik vagyunk? Bizony bíbor és bronz és arany és örökkévaló szent szépség vagyunk. Nem történhetik velünk semmi sem, ami megronthatná szépségünket, igazságunkat. Míg a fán vagyunk, a napban ragyogunk; s ha alá szállunk, a testvér-levelek társaságában ott is otthon vagyunk. Mert árvaság csak egy van feleim: az erdőn kívül lenni, otthontalannak lenni, hazátlannak lenni, nagyvárosok rideg utcakövén a széltől sepertetni, sok más szeméttel összekevertetni. Árvaság csak ez az egy van, feleim, s amíg itthon vagyunk, amíg a természet ölén vagyunk: bizony bíbor és bronz és arany és örökkévaló szent szépség vagyunk.

Számon tartja-e a Mindenek Alkotója létünket, imád-

kozásunkat? Oly sok kérdés szaggatja a lelket, s egyre sem jön mentő felelet. Imádkozol gyermekeidért, hitvestársadért, magadért. De miért? Vajjon fölszárnyal-e imádságod ahhoz, aki ott fenn sátoroz, s a világokat tengelyük körül forgatja örök forgással. Számontartja-e az Úr a mi kicsiny dolgainkat? Mit tudod te, mit tudom én, mit tudjuk mi, vajjon mi az ő akaratja! Amit elvégzett, meg kell, hogy legyen, változtat-e azon ima, fohász? Ó, de a remény, a remény! Vagy talán te is úgy imádkozol, mint én? Hitetlenül, süketen, vakon, csak azért, mert valamit még próbálni kell, s mert ha nem imádkozom, a szívem megszakad.

Megénekli egykori tanárát. Tőle tanulta, hogy a magyar életnek két kárhozatos útja van: az egyik lejtőn iramlik lefelé, s halálfutását mi sem gátolja meg, a másik mindíg kötve tartaná egyenes úton is a kereket. Hol van az a nyár, amikor elhangzott ez a tanítás! Romok, sírok, lavinák alatt! De úgy volt: először jött a megkötött kerék, a Pató Pálok világa; azután hajrá, jött a rohanás, a Hübele Balázsok forradalma; azután megint a megkötött kerék, s így halmozott sebet sebre az elátkozott, társtalan magyar; nem tanult és nem felejtett. A vak pártdüh kálváriáinak egy-egy állomásán ott állanak a Martinuzzik, Széchenyik, Tiszák, s mindazok, akiket valóságos mivoltukban csak a legkülömbek lelke láthatott. Forradalmak, ellenforradalmak, diktatúrák, vörös zászlók, fehér lobogók: idegenül néz rájuk a költő; olyan távol van tőlük, mint az erdő csendje a város dübörgéstől. A meddő embervér, a hangos szó, a mindenfajta népbolondítás, a riadók fujása jobbról

és balról, s a véres jelzőlámpák lengetése csak egyre jó: kiáltson az égig a boldogtalan emberek nyomorúsága!

Az ország elvétetett tőlünk, elvétetett a hatalom, a dicsőség is elvétetett. Amíg állt az ország temploma, olyan könnyű volt beszélni, fölényes arccal mérni a falakat, lazítani a téglát, de a boltívek egyszerre csak roskadozókká lettek, s rommá vált az épület. A rom fölött fű nőtt, a fű között egy-egy csöndes nefelejts. «Állok a fű közt, a romok felett. Míg álltál: értetlenül néztelek, most rádismerve nézlek réveteg, s imádlak romjaidban, — nemzetem!»

Reményik Sándor a magát gyötrő, magát sorvasztó, magával elégedetlen lelkek közé tartozik. A mélységekből kiált a magasságok felé. Önelemzés, lélekvizsgálat, belső harcok, rejtett igazságok, sok borús pillanat, olykor egy-egy megrázó vallomás: ezek a vonások bontakoznak ki lírájából. Intellektuális költő. Gondolati gazdagsága hangulatainak mélységében olvad föl, megfigyelései a befelé néző ember lelki tusakodásain keresztül szűrődnek át. Vallásos hite nem szorosan protestáns megnyilatkozás. Bár szellemében sok van a protestáns keresztyének felfogásából, elkerüli a dogmatikus tanításokat. Lelke a született istenes lélek áhítatával szárnyal Isten trónusa elé, hogy megtisztuljon, s megközelíthesse az örök titkokat.

A világháborút követő nemzeti összeomlásnak s a mindenkitől elhagyott magyarság fájdalmának siralmai Végvári lantján megdöbbentő erővel zúgtak a maradékmagyarság felé. Ezek a költemények nemcsak hazafias szellemük miatt érdemelték meg nagy népszerűségüket, hanem művészi értékük és erkölcsi igazságuk miatt is.

A Végvári-versek történeti jelentőségűek, mert a hazájától elszakított magyarság érzésvilágát megrázó erővel fejezték ki.

Páncél övezi a hódítók testét, de szívük mégis reszket. Levél ha zizzen, az ő bűnük zörren ; kakas ha szól, az ő vétkük kiált. Földig roskasztja őket a rablott aranyak terhe, de arcuk sápadt a félelemtől. Úgy jöttek, mint az éjféli tolvajok, besurrantak a nyitott kapun, elterpeszkedtek, mint a posvány. Hol vannak ezek közt hősök, férfiak? S mégis ezek miatt kell elhagyni az ősi házat, ezek miatt kell elvándorolni messzire, szétszóródni a világon. Napnap után új vándorcsapat indul útnak kiűzve otthonából, a koldusbot tompán kopog az utcák kövén. Végiggázol mindenkin a dölyfös idegen. Bilincs jár a büszkének, arculverés a könyörgőnek. Miféle élet! Könny és vér jelöli a zsarnokok nyomát.

Eltépve a régi nagy hazától, mit szólnak most a magyar fővárosban a pesti poéták? Fülükbe jut-e Erdély sikoltása, s nem ismételgetik-e továbbra is régi nótájukat : lesz mindig dal, lesz mindig szerelem! Vajjon mi patakzik át lelkükön? Kicsinylik-e még az Istent és a hazát? Kell-e még nekik a nagy testvériség? Színes szavakkal játszanak-e, amikor Erdély már csak hörögni tud, mert megfojtja az ellenség keze. Jut-e eszükbe az ebként kivert magyar, ahogy elbúcsúzik a határszéli fáktól. Ó, ha látnák a véres rongyokat, amikbe koldus testünket takartuk ; ha látnák a gaz kezet, amely otthont dúl, és szent kötelékeket tép szét!

Mi lenne itt, ha minden magyar összefogna, s a nagy

magyar télben égő picike tüzek az egekig lángolnának? A csillagos égig érne a láng, s benne égne minden idegen rongy. Hiába szaggatják le keblünkről a nemzeti színt, megőrzik azt a szíveink, s ameddig piros lesz a vér, ameddig fehér lesz a hó, ameddig zöldel a rét füve, addig dobogni fog a három színért a magyar szív. Mikor a nemzeti zászlót vitték a fegyvertelen magyarok, jött a puskatus, dördült a sortűz, villant a szurony éle, hullt a vér az utca kövére, azután csend lett, temetői csend.

Az üldözöttek és hajléktalanok ezerszámra tanyáznak künn a réten, világgá mennek, akik már nem bírják itt az életet: «Eredj, ha tudsz. Eredj, ha gondolod, hogy valahol, bárhol a nagy világon, könnyebb lesz majd a sorsot hordanod.» Itthon marad a költő, károgva és sötéten, mint téli varjú száraz jegenyén. Őrlő szú lesz az idegen fában, méreg az idegen vérben, halálharang és gyujtózsinór, titkon kúszó kanóc hamuban és éjben, míg a keserűvek lőporához ér, és akkor . . . «Még nem tudom: jut-e nekem egy nyugalmas sarok, de addig, varjú száraz jegenyén: én itthon maradok.»

És átkot mond a költő. Legyen átkozott, aki a mi ősi földünkön nyomunkba hág. Ne leljen vígaszt, mosolyt, álmot, szerelmet, aki idejött. Termőföldje változzék temetővé, vize mérgezze meg vérét, minden kavics lánggal égjen talpa alatt, legyenek kopárak hegyei, szárazak fái, meddők anyái, s még holtuk után se leljenek nyugodt álomra bolyongó lelkeik. Ne jöjjön új tavasz, ha mi elsüllyedünk. Honszerző vér jogán, ősi jusson ezer éve éltünk itt. Hogy ez a föld lator kezekbe jusson, az nem lehet.

Nincs Isten, aki megengedje azt. Ó hogyan is játszik a nemzetekkel Isten : életre hívja s eltemeti őket. De olyan könnyen nem adjuk magunkat. A hatalom falára fölírunk egy szót, nem hosszú szót, egy szót csupán : bosszú! S a magunk lelkébe mindent felírunk : a gúnyszót, szitkot, rablást, tövist, börtönt, bilincset, rettegést, a szégyen bélyegét és lobogóink tiprott selymét. Mindent felírunk, s megfizetünk érte!

Az önálló irodalmi életre kényszerült Erdély írói között Áprily Lajos (1887–) kristályos formaművészetű lírájával emelkedett magasra. Költeményeiből az emberi érzések és a természet képei éppen olyan szemléletesen bontakoznak ki, mint történeti visszaemlékezései és társadalmi szemlélődései. Ebben a költészetben sok olyan utalás és olvasmányi emlék van, amelyek meglepnek bennünket szokatlanságukkal. Föltűnnek a prérit gyujtogató indiánok alakjai ; megindul Rasmussen sarkvidéki hajója ; megszólal a Gluck-zeneműj ; megjelenik Akela, a dzsungel farkasa ; elénk lép Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, Kőrösi Csoma Sándor, Bólyai Farkas, Kemény Zsigmond.

Az Áprily-lírában a költőnek Erdély világába való beleolvadása, a természettel érzett meghitt közössége, emlékeinek és olvasmányainak hangulatkeltő képei a csiszolt esztétikai kultúrájú művész fínom ötvösmunkájával jelennek meg. Az Áprily-verseket azok élvezik igazán, akik a műveltség magasabb fokán állnak, akiknek erős gyakorlatuk van a szimbolista költők olvasásában, akik szeretik az elvontabb tárgyakat és a rejtettebb vonatkozásokat.

Íme: *A márványunk meséje.* Egy bősz villámököl lezúzta a derült magasságból a márványt, az isteni darab iszapgödörbe került, a sárból durván kiemelték a parasztok, s otromba épületkövek társaságában elvitték egy szekéren. Lépcső alja lett a márványból a gazdasági udvarban, tudatlan emberek és barmok tapossák goromba lábbal, s a márvány a béres-bakancs zajára remegve fölneszel, vörös fénye tompán kicsillan a napsugárban: «Feidiasz?» Száguld az idő-ciklon, rom lesz a lépcső, rom a ház, hideg halálszél harsonáz a holdsugárban. A márványra sötét moha borul szemfedőül, s a szépség ismeretlen arca vég nélkül álmodik tovább.

A gyorsan ihletődő, bőséges termésű költőkkel szemben Áprily Lajos a művészi érlelés híve. Költeményei fínoman vésett alkotások. Szereti a küzdelmet a verselés nehézségeivel, legyűri a nyelv akaratosságát. Munkássága a parnasszusi líra erdélyi kibontakozása, a festői és zenei elemek fölépítése. Parnasszien-formáit az impresszionizmus és szimbolizmus stílustörekvéseivel színezi. Bölcselő lélek, a végzet hívője. Erdély sorsa fájó érzelmeket rezdít meg lelkében, de viharok nem korbácsolják képzeletét, az irredenta költők harsonás hangjaitól idegenkedik. Megvannak belső fájdalomtól sajgó halkított hangjai. A magányába rejtőző szív sok benső vallomását foglalta versekbe. Természetlátása a királyhágóntúli bércek világa után epedő költő fantáziajátéka.

Lírája sok rokonvonást mutat Reményik Sándor költészetével. Elfordulásuk minden anyagias fölfogástól, az erkölcsök megbecsülése, a történeti eszméknek belekap-

csolása az érzelem világába, vágyakozás a természet magánya után, az erdélyiség gondolatának a transzszilván életeszmény jegyében való hirdetése, a szerelmi hevülés száműzése a költészetből, a versformai gondosság és a lelkiismeretes önbírálat: szembetűnően közös jellemvonásaik.

Az elvesztett országrészek költészete új tájszínekkel frissítette a magyar lírát, a kisebbségi sorsban élő magyar poéták szerencsés versenyre keltek az anyaország költőivel. A fővárosi lírikusokra is nem csekély mértékben hatottak az erdélyi, felvidéki és délvidéki színek, de ezektől függetlenül továbbfejlődött a csonka-magyarországi gyökerű impresszionista és szimbolista költészet is.

Látszólagos semmiségekből költői értékeket bányászni ki, egy-egy lélekrezdülést lehelletszerű képpé varázsolni, néhány rövid strófába belesűríteni az élet sok sóhaját: ehhez a miniatűr-munkához Falu Tamás (1881–) jobban értett minden kortársánál. A harsogó hangú verseléssel szemben az ő költészete maga volt a halkszavú fínomság, a sóvárgó csöndesség, a csiszolt előkelőség. Tudatalatti vágyak libbentek elő a lírájából, sugaras színfoltok villantak meg olvasói előtt. Nem egyszer csodálatos tömörítő készséggel alakította dallá szemlélődéseinek szívén átszűrt hangulatait. Ízlésétől távol állt minden művészi kisiklás, hamis ütemek nem keveredtek hárfájának hangjai közé. Egyik versében mintha bárányfelhők fodroztak volna, másik verse olyan volt, mint egy rózsalevelű cigaretta tovatűnő füstje. Búsongó megjegyzések a lelkét foglalkoztató eseményekhez, egy-egy villámlás a kedély láthatárán,

Érzelmi válságainak inkább csak utórezgéseit öntötte strófákba. A multban-élés költészete volt ez, a láthatatlan sebek lírája, mindenképpen igazi poézis. Regényírásából is értékes jellemvonások bontakoztak ki. Értett a biztos vonásokkal megrajzolt társadalmi rajzokhoz, érdekes egyéneket mutatott be sajátságos helyzetekben, meséinek belső igazságára különös gondot fordított. Elbeszélő munkáiból is a költő szólt az olvasóhoz, a nélkül, hogy mesemondását túlterhelte volna lírai részletekkel. *(Küszöb, Kicsinyesek, Öregek, A halottak is élnek.)*

Nadányi Zoltán (1894–) könnyed verselőnek indult, utóbb a rímek játékán keresztül lelkének megrázó hangjait hallatta. A rím nem puszta kedvtelés volt nála, nem csillogó dísz, hanem a költői kifejezések drágakő-kerete. Az ilyen versek olvasásakor világosan láthatta a közönség, mit jelent a művészi gonddal formált és mégis ösztönösen áradó ritmikus beszéd a szabadverselők költeménynek nevezett prózájához mérve; mi a különbség az igazi vers és a prózavers között. Hajlékony nyelv, eleven zene, feltűnő formakészség; ezzel indult útnak a Nadányi-líra. A mesteri formához szervesen csatlakozott a költő tárgyainak balladaszerű megvilágítása a képzelet félelmes megvillanásaival. Ez a líra érzelmeket ébresztett, hangulatokat mozgatott, fantáziát táplált. Egyszer az előkelő parkok tűzijátéka volt, máskor a biharmegyei nádasok titokzatos világát idézte az olvasók elé. Időnkint a nyomasztó éjtszakák költészete, majd a lidércnyomások feloldódása, olykor napfényes zengés.

A versnek keresztelt rímtelen prózából Szabó Lőrinc

(1900–) sem tudott kihozni lényegesebb hatást, annál költőibb volt, amikor formaművészetét csillogtathatta. Természet-áhítatában a modern lélek ideges nyugtalanságai rezdültek meg, világ-látásában az ősi pogány fölfogás visszaálmodása jelentkezett. Az ember számára nem maradt egyebe a megvetésnél, kéztördelésnél, dorgálásnál: «Férfi! Légy tiszta legalább A homlokodtól felfelé!» A társadalom számára: «Úgy nézem elszánt nyugalommal az életet, Mint reménytelen lepratábort vagy harcteret.» A költők többnyire hóbortos nagyzolással borulnak le saját kiválóságuk előtt, Szabó Lőrinc nincs elragadtatva önmagától, kétkedő habozással tekint a maga személyére, borzongva a körülötte forgó szívtelen, szennyes, nyomorult világra. Szkeptikus és pesszimista. Nem hisz a Gondviselésben, megborzongatja az örök elmúlás tragédiája. Fényt kerget és sötétséget talál, szeretetre vágyik és gyűlölet dühöng körülötte. Ezért jajdulnak föl sorai, ezért robbannak rímei. «Rettenetes ennyi vággyal Szegénynek lenni s fiatalnak.» Az új nemzedék koldusan kóborol, álmai nem válhatnak valóra, hiába minden becsvágy, minden tehetség. Százezrek érzelmeit kifejező líráján kívül Szabó Lőrincben annyi az egyéni filozófia, hogy költészete már ebből a szempontból is figyelemre tarthat számot. A valóságból meríti ihletét, s megfigyeléseit úgy fordítja le a bölcselet nyelvére, hogy a szemlélődésekből érzelmi költészet, a filozófiából varázsos zenéjű ének lesz. Minden költőnek több az érdektelen verse, mint a szívhez szóló; ebben Szabó Lőrinc sem kivétel; a költőket azonban sikerült verseikből kell megítélni, s Szabó Lőrinc versei

között nemcsak sikerült alkotások vannak, hanem remek darabok is. Családi lírája különleges önelemzés és gyermekmegfigyelés. Ezekben az eredeti helyzetképekben, csakúgy, mint a Szabó-líra keleti kapcsolatú töprengéseiben, a kérdések föltevése és a feleletekből kisugárzó tanulságok az értelemnek és hangulatnak szakadatlan csillámlásaival, a stílusfordulatoknak és verslejtésnek szivárványos változataival fénylenek.

Fodor József (1898–) látomásos erejű lírikus. Mintha láthatatlan gonosz szellemekkel vitatkoznék, úgy tépi magát vígasztalan kétségbeeséssel az emberiség nyomorúlt élete miatt. Révület és kábulat van költeményeiben, nyugtalan indulatok gyötrelme, panteista szellem. Értelmi költő, befelé él. Lírája erős elmélyedést kíván, pesszimista világnézetének szavakba tördelése rejtett vonatkozásokkal jelenik meg az olvasó előtt. De minden elvontságában is, zenétlenségében is, dallamtalanságában is költő, az ódai erő és izzó átélés lírikusa. Kifejező művészete fölényesen küzdi le a mély gondolatok megszólaltatásának nehézségeit, vallomásai gazdag bőségben áradnak, egy-egy költeményének vezéreszméjét a díszítő elemek dús virágkoszorúja fogja körül. Pátosza képekkel zsúfolt, nyelve ünnepélyes hanghordozású. Ez az intellektuális líra a maga egészében sohasem lehet népszerű, de egyes alkotásaiban közel férkőzik még azok lelkéhez is, akik a bölcselő költészetnek nem barátai.

Költők:

Áprily Lajos (szül. 1887. november 14. Brassó), családi nevén Jékely Lajos, budapesti leánygimnáziumi igazgató, a Pro-

testáns Szemle szerkesztője, a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja. Tanulmányait a székelyudvarhelyi református gimnáziumban és a kolozsvári egyetemen végezte. 1909-től a nagyenyedi, 1926-tól a kolozsvári, 1929-től a budapesti református gimnázium tanára volt, 1934-ben megválasztották a Baár-Madas leánygimnázium igazgatójává. — Munkái: Falusi elégia. Versek. Kolozsvár, 1921. — Esti párbeszéd. Versek. Nagyenyed, 1923. — Versek. Budapest, 1924. — Rasmussen hajóján. Versek. Berlin, 1924. — Vers vagy te is. Versek. Kolozsvár, 1926. — Hauptmann Gerhard: Az elmerült harang. Műfordítás. Kolozsvár, 1926. — Idahegyi pásztorok. Dráma. Kolozsvár, 1929. (Az egyfelvonásos verses dráma a hellén hőskor szellemét sugározza, másrészt a költőnek a homerosi világba átültetett líráját tükrözi.) — Az aranymosó balladája. Versek. Kecskemét, 1934. (Költeményeinek összefoglaló gyűjteménye.) — A láthatatlan írás. Versek. Budapest, 1939.

Balázs Béla (szül. 1884. augusztus 4. Szeged), családi nevén Bauer Herbert, budapesti állami reáliskolai tanár. A kommunizmus bukása után Ausztriába menekült, Bécsben hírlapírói munkával tartotta fenn magát, Berlinben mint filmrendező működött, Moszkvában a filmakadémia tanára volt. Metafizikus, misztikus, szimbolikus író. A német és orosz elméletek erős nyomokat hagytak esztétikai munkásságán. — Munkái: Doktor Szélpál Margit. Dráma. Nemzeti Színház: 1909. — A vándor énekel. Versek. Budapest, 1910. — A csend. Novellák. Budapest, 1911. — Misztériumok. Három egyfelvonásos. Budapest, 1912. — Az utolsó nap. Dráma. Nemzeti Színház: 1913. — Történet a Logodi-utcáról. Novella. Budapest, 1913. — Lélek a háborúban. Naplójegyzetek. Budapest, 1916. — Trisztán hajóján. Versek. Budapest, 1916. — Halálos fiatalság. Dráma. Budapest, 1917. — Hét mese. Budapest, 1918. — Kalandok és figurák. Prózai kötet. Budapest, 1918. — A kékszakállú herceg vára. Operaszöveg Bartók Béla zenéjéhez. Budapest, 1918. — Isten tenyerén. Regény. Kolozsvár, 1921. — Túl a testen. Regény. Bécs, 1921. — Intellektüel aggályoskodás. Prága, 1932.

Balogh István (szül. 1894. november 22. Miskolc), székes-

fővárosi polgári iskolai igazgató, szerkesztő. Gyóni Géza fogolytársa volt, megmentette a költő kéziratait, megalapította a Gyóni Géza Irodalmi Társaságot. — Szimbolista költő. — Munkái: Égi karaványok. Versek. Budapest, 1922. — Koporsók szállnak. Versek. Budapest, 1924. — Hó-fa. Versek. Budapest, 1926. — Gyóni Géza szibériai életrajza. Budapest, 1927. — Gyóni Géza utolsó órái. Budapest, 1934. — A penitencia órái. Versek. Budapest, 1938.

BARTALIS JÁNOS (szül. 1893. Apáca, Brassó megye), a világháború után erdélyi gazdálkodó, utóbb állami polgári iskolai tanár a pestmegyei Pilisvörösvár községben. — A kritika Walt Whitmanhoz hasonlította. Rímtelen szabadverseiben az önmagába néző falusi ember gondolatai szólaltak meg. Ezekben a kisebb-nagyobb sorokba tördelt vallomásokban szabályozott ritmus nélkül is van költészet. Nem mindenütt, mert a próza végeredményben mégis csak próza marad, ha formás darabjait versnek kereszteli is el a múló divat. A költő a maga elszigeteltségében sokat töpreng a világ titkain, belátja, hogy semmit sem tud megfejteni, csak azt érzi, hogy az ember változhatatlan, javíthatatlan, nevelhetetlen lény. «Elindultam a beteg világból És egy kis faluba érkeztem, Ezt a falut ugy hivják, hogy Alsókosály.» Itt élt Bartalis János, Dés mellett fekvő kis birtokán. Kereste az idilli világot, együttérzett a természettel, földimádásának harmatos sorokban adott kifejezést. Alapjában véve az értelem költője volt, érzelmei a gondolatok gyökereiből sarjadzottak. — Munkái: Hajh, rózsafa. Versek. Kolozsvár, 1926. — Föld a párnám. Versek. Kolozsvár, 1930. — Nap madara. Versek. Budapest, 1930. — Világ térein gázolok. Versek. Budapest, 1937.

BOROSS SÁNDOR (szül. 1891. március 7. Szárazberek, Szatmár megye), tanító, hírlapíró. — Költeményeiben egyrészt elhagyatottságának érzése, másrészt magyar bánata szólalt meg egyéni ízzel. Hadifogoly-életének emlékei is szerencsésen ihlették líráját. — Munkái: Tánc. Versek. Budapest, 1920. — Árvaság. Versek. Budapest, 1924. — Vár engemet a föld. Versek. Budapest, 1929. — Örök tükör. Versek. Budapest, 1937.

CSUKA ZOLTÁN (szül. 1901. szeptember 22. Zichyfalva, Torontál megye), hírlapíró, az 1920-as évek után a délvidéki irodalmi élet egyik szervezője, utóbb Budapesten a Láthatár című folyóirat megalapítója. — Az ország széthullását követő években Szenteleky Kornéllal együtt sokat tett arra nézve, hogy a jugoszláviai magyar írók a Vajdaságnak nevezett bácskai és bánsági tájakon megtalálják a maguk közönségét. Ő maga szabadversekkel keltette föl a figyelmet, költészetében az ultramodern emberi eszményekért patetikus forrongással küzdött, később tisztultabb verseléssel és higgadtabb gondolatokkal öntötte formába érzelmeit. — Munkái: Versek. Pécs, 1920. — Mese az orgonakirályfiról. Pécs, 1920. — Megyünk. Újvidék, 1923. — Fundámentom. Újvidék, 1924. — Esztendők ütőerén. Újvidék, 1926. — Kéve. Vajdasági költők antológiája. Újvidék, 1928. — Mindent legyűrő fiatalság. Újvidék, 1931. — Tűzharang. Újvidék, 1933. — Életív. Csuka Zoltán válogatott versei. 1925—1935. Debrecen, 1936. — Sötét idők árnyékában. Versek. Budapest, 1939.

DSIDA JENŐ (szül. 1907. május 17. Szatmár; megh. 1938. június 6. Kolozsvár), erdélyi hírlapíró, a Pásztortűz szerkesztője. — Lírájában az örök emberi érzelmek egyéni árnyalású változatait zengő húrokon s a versformák feltűnő gazdagságával énekelte meg. Néhány hangja, képe, hasonlata egészen más, mint erdélyi kortársaié. — Munkái: Leselkedő magány. Versek. Kolozsvár, 1928. — Nagycsütörtök. Versek. Kolozsvár, 1933. — Angyalok citeráján. Versek. Kolozsvár, 1938.

DUTKA ÁKOS (szül. 1881. szeptember 11. Nagyvárad), hírlapíró, tanár, utóbb külügyminisztériumi tisztviselő, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Vallomások könyve. Versek. Nagyvárad, 1904. — A föld meg a város. Versek. Nagyvárad, 1908. — Új verseskönyv. Nagyvárad, 1912. — Az yperni Krisztus előtt. Versek. Nagyvárad, 1915. — Ismerlek, Caesar! Versek. Nagyvárad, 1917. — Cédrusfa-csellón. Versek. Budapest, 1934.

EMŐD TAMÁS (szül. 1888. Berekböszörmény, Bihar megye; megh. 1938. október 22. Nagyvárad), családi nevén Fleischer Ernő, hírlapíró, egy időben színházigazgató. — Kezdő éveiben ott volt a nagyváradi Holnaposok között, Ady Endrével és Dutka

Ákossal együtt azon dolgozott, hogy az új költői nemzedék érvényesülését segítse. A budapesti írói világban különösen a könnyed dalköltészet művelésével szerzett érdemeket. Nagy Endre társaságában sokat tett arra nézve, hogy a főváros lakosságát elvonják a német orfeumok szellemtelen kupléitól, s ezek helyett franciás ízű dalokat adjanak a magyar nézőközönségnek. Érzelmes énekei, megzenésített balladái a világháború korában fölötte népszerűek voltak. (A két halott, Ha majd egyszer mindnyájan visszajönnek.) — Munkái : Versei. Nagyvárad, 1911. — Dícséret-dicsőség. Versek. Budapest, 1915. — Ferenc Jóska ládájából. Jelenetek, dalok. Budapest, 1917. — Pesti hegedű. Budapest, 1918. — A magyar kabaré tízéves antológiája. Budapest, 1918. (A Balassa Emil társaságában szerkesztett könyvet és vele együtt a magyar kabarét Rákosi Jenő a Budapesti Hírlapban kegyetlenül lebírálta. «A magyar kabaré nem itt termett, hanem ide plántáltatott. Épület fundamentum nélkül, vasút alépítmény nélkül. Tréfái nem magyar tréfák, humora nem magyar humor, jókedve nem magyar jókedv, szelleme nem magyar szellem, anyaga nem magyar anyag. A kérdés vagy probléma az marad, hogy képes lesz-e a magyar irodalom és ízlés géniusza megbirkózni vele, átalakítani, felszivni és diadalmaskodni rajta, vagy hogy beteljesedik rajta a rothadt almák meséje, amelyeket az ép alma közé kevertek, hogy kiépüljenek, aminek aztán az ellenkezője történt meg : az ép alma is megrothadt tőlük. A könyvbe foglalt darabok kilenctized része a szekszuális élvezetek mellékutain jár, fölerésztve itt-ott olcsó szentimentalizmussal vagy cinikus kérkedéssel. Jól tudom én, hogy nem vagyunk emberekül angyalok. Melyik emberi gyöngeség nem téved egyszer-egyszer mellékutakra? De ha e könyvnek hinni lehet, akkor megfordítva áll a dolog : mellékutakon élünk, és néha el-eltévedünk valamely igazabb ösvényre is. És amit a gyarló ember a szemérem parancsából titokban, sötétben végez, íme arról dalt mondani kiállnak a kabaré-költők a nagy nyilvánosság elé.») — Csipke. Három egyfelvonásos színmű. Budapest, 1923. — Mézeskalács. Daljáték. Király Színház : 1923. — Nótám, füttyöm, citerám. Versek. Budapest, 1926. — Versei. Budapest, 1939. (Összes költeményeinek gyűjteménye.)

FALU TAMÁS (szül. 1881. november 10. Kiskunfélegyháza, Pest megye), családi nevén Balassa Lajos, királyi közjegyző a gömörmegyei Nagyrőcén, utóbb a pestmegyei Ócsa községben, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Életének egyik nagy sikere volt, amikor 1932-ben megnyerte a Pesti Hírlap revíziós dalpályázatát Magyar visszhang című hazafias költeményével. (Az ezerpengős pályadíjra 3000-nél több vers érkezett be, s ezek között 200-nál több volt a figyelmet érdemlő költői alkotás. Méltán írhatta a Pesti Hírlap: «A magyar léleknek, a magyar gondolatnak és érzésnek határtalan gazdagságáról tanúskodik ez az impozáns szám, és tanúskodnak azok a költői alkotások, amelyeknek mindegyike híven tükrözi a magyar népnek nagy jövőjébe vetett törhetetlen hitét, nagy multjához való ragaszkodását és azt a mindenekfelett való követelését: Igazságot Magyarországnak!» A magyar feltámadás dalaiból a 100 legsikerültebb költeményt külön kötetben is közrebocsátotta a Pesti Hírlap, s egyben újabb pályázatot hirdetett a legszebb versek megzenésítésére. Erre a dallampályázatra 1000-nél több pályaművet küldtek be a zeneszerzők.) — Falu Tamás munkái: Majális. Regény. Budapest, 1913. — Óperencia. Versek. Budapest, 1914. — Padok zenéje. Versek. Budapest, 1915. — Csipke. Versek. Budapest, 1917. — Küszöb. Regény. Budapest, 1921. (Az Athenaeum jutalmával kitüntetett pályamű.) — A lélek mindenütt kihajt. Versek. Budapest, 1924. — Kicsinyesek. Regény. Berlin, 1926. — Nyolcvanas évek. Regény. Budapest, 1927. — Évek illata. Versek. Budapest, 1928. — A halottak is élnek. Regény. Budapest, 1931. — Öregek. Regény. Budapest, 1932. — A délutánból este lesz. Versek. Budapest, 1935. — Tiszta víz. Regény. Budapest, 1938.

FEKETE LAJOS (szül. 1900. Újnémet, Szilágy megye), hírlapíró. — Az 1920-as években néhány írótársával együtt sokat fáradt azon, hogy Jugoszlávia magyar részein irodalmi életet teremtsen, végül a szerbek kiűzték a Vajdaságból. Születése szerint nem volt délvidéki ember, hanem szilágysági származású, tehát erdélyi honos, de a bácskai tájakat második hazájának tekintette. Az ottani új világ megalázó élményeinek fájdalmai sírtak föl lírájában. Eleinte szabad verselőnek indult; ezek a kényelmes, bőbeszédű,

prózai látszatversek sikerültek legkevésbbé költészetében. Későbbi komoly verselése meghozta értékes gyümölcseit. A vajdasági magyar lélek művészi tolmácsa lett, egyben a maga belső világának is egyre elmélyülőbb föltárója. Költészetéből a hazasíró emlékeken kívül gondverte életének keserűségei sok formai szépséggel hangzottak ki. — Munkái: Béklyózott erők. Újvidék, 1926. — Szent grimasz. Versek. Szabadka, 1929. — Tengerzúgás. Versek. Budapest, 1931. — Vassal és fohásszal. Versek. Pécs, 1934. — Delelő nap. Válogatott költeményei. Budapest, 1940.

Fodor József (szül. 1898. Nagyilonda, Szolnok-Doboka megye), hírlapíró. — Munkái: Lihegő erdők. Versek. Budapest, 1927. — Falevelekre írd. Versek. Budapest, 1930. — Összhang nélkül. Versek. Budapest, 1938. — Jelenések évei. Versek. Budapest, 1940.

Forbáth Sándor (szül. 1890. április 18. Székesfehérvár), orvos. — Csiszolt verselésű, ízléses lírája mélabús hangulatok hangszere. A tudós orvos egyben művészlélek, gondolatait a parnasszusi vers zárt keretei közé helyezi. Leíró költeményeiben gazdagon színezett képek jelennek meg. — Munkái: Játékhajó. Versek. Budapest, 1921. — A hold árnyéka. Versek. Budapest, 1922. — Vidéki örökség. Versek. Budapest, 1924. — Cselló. Versek. Budapest, 1929. — A fekete virág. Novellák. Budapest, 1929.

Füst Milán (szül. 1888. július 17. Budapest), fővárosi kereskedelmi iskolai tanár. — A szabad verselésnek volt egyik legemlegetettebb úttörője. A divat ezeket a próz ban írt ritmikus lejtésű sorokat szabad verseknek nevezte. Füst Milán szabad verseiben a bölcselő önelemzések egész tömege jelent meg, megakaszthatatlan szóáradatából untató elmélkedések gomolyogtak elő, hírhedt hosszúságú sorai türelmes olvasókra számítottak. — Munkásságának értékéről két felfogás alakult ki. Az egyik szerint a Füst-költészet dekadens nyafogás. A költőnek nincsen művészete, annál inkább föltűnnek tanköltészetében az újítani-akarás erőltetettségének bélyegei. Mindamellett mondatzsúfolása csupa sablonos szólam. «Ami eredeti benne, — írta róla egyik kritikusa — az nem új, és ami új, nem élvezhető. Lírája valóban füst. Reméljük, hamarosan el fog szállani a magyar líra feleslegeit ki-

bocsátó kéményeken.» A másik felfogás szerint Füst Milán időtlen ragyogású csillag, kifejezhetetlen és megmagyarázhatatlan valami, műveit csak a kozmikumhoz lehet hasonlítani, sorai alázatos hódolatra intik az olvasót. Hiába fárasztó a lírája, hiába nehéz velemenni, hiába a kevesek költője, ő olyan mélységekbe szállott alá, hogy «az már szenzációs». — Munkái: Változtatnod nem lehet. Versek. Budapest, 1913. — Nevetők. Regény. Budapest, 1920. — Az aranytál. Regény. Budapest, 1921. — Az elmúlás kórusa. Versek. Budapest, 1922. — Advent. Regény. Budapest, 1923. — Válogatott versei. Budapest, 1934.

Gellért Oszkár (szül. 1882. Budapest), hírlapíró, a Nyugat szerkesztője. — Munkái: Az első stációnál. Versek. Budapest, 1903. — A deltánál. Versek. Budapest, 1909. — Ofélia térdein. Versek. Budapest, 1911. — Rubens asszonya. Versek. Budapest, 1912. — Testvérbánat csillaga. Versek. Budapest, 1922. — Velem vagytok. Versek. Budapest, 1926. — Valami a végtelen sugarakból. Versek. Budapest, 1929. — Őrizd meg titkodat. Versek. Budapest, 1932. — Hajnali három. Versek. Budapest, 1933. — Tíz esztendő. Versek. Budapest, 1934.

Gulyás Pál (szül. 1899. október 27. Debrecen), debreceni ipariskolai tanár. — Költői érdeklődése széles távlatú, lírai tárgyai új színezésűek. Hangjában fojtott zengés. — Munkái: Testvérgályák. Versek. Nyíregyháza, 1923. (Juhász Gézával.) — Lenau szonettjei. Fordítások. Nyíregyháza, 1923. — Misztikus ünnepi asztal. Versek. Budapest, 1928. — Tékozló. Versek. Debrecen, 1934. — Költők sorsa Debrecenben. Vers és tanulmány. Debrecen és Kassa, 1940.

Gyóni Géza (szül. 1884. június 25. Gyón, Pest megye; megh. 1917. június 25. Krasznojarszk, Szibéria), családi nevén Áchim Géza, szabadkai hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Evangélikus lelkészi családból származott, középiskoláit a szarvasi és békéscsabai gimnáziumban végezte. A pozsonyi evangélikus hittudományi akadémián a papi pályára készült, de tanulmányait abbahagyta. Egy ideig vidéki hivatalokban írnokoskodott, utóbb bejutott az egyik soproni lap szerkesztőségébe. Családja szerette volna, ha jegyző lesz, de írói ábrándjaitól nem tudták eltántorí-

tani. Szabadkai újságíró korában 1914. nyarán bevonult közkatonának, s elment a harctérre. Przemysl várában az oroszok őt is foglyul ejtették, szibériai hadifogságában gyötrelmes esztendőket töltött. Hadifogságban halt meg, testileg-lelkileg összetörve. — Költői pályája szembetűnően mutatja, milyen döntő erővel hat a háború a költők lelkivilágára. Régebben Gyóni Géza forradalmi húrokat pengetett, antimilitarista vallomásokat tett, Habsburg-ellenes verseket írt, s a szocialista költő izgalmával bírálta a társadalmat. A világháború idején Ferenc Ferdinánd trónörökös tiszteletére zendültek meg strófái; úgy érezte, hogy a meggyilkolt főherceg bosszúálló szelleme jár a magyar hadak élén. Mint költő, akkor került az érdeklődés középpontjába, amikor az oroszoktól ostromolt Przemyslben lelkesítő versekkel buzdította a vár szorongatott őrségét. Költeményeit a várban 1914. őszén kinyomatták, egy példányát repülőgépen elküldték Budapestre, itt az Országos Hadsegélyző Bizottság a költő több más versével együtt ismét kiadta a gyűjteményt. Szibériai fogságában a költő kiábrándult harcias eszmevilágából, s újra visszahajlott régi irányához. Megcsalt embernek érezte magát, a háborús őrület martalékának. — Munkái: Versek. Pozsony, 1904. (Ifjúkori kísérletek Vajda János, Reviczky Gyula és más költők stílusa szerint.) — Szomorú szemmel. Versek. Budapest, 1909. (Nyelve, verselése, eszméi ekkor már a nyugatos költőkben gyökereznek. Ady Endre lelkes csodálója. Ezzel a második verses kötetével sem tudta fölkelteni a figyelmet.) — Lengyel mezőkön, tábortűz mellett. Versek. Przemysl, 1914. (A következő év tavaszán Budapesten is megjelent, több kiadást ért, németre is lefordították. Rákosi Jenő a Budapesti Hírlap hasábjain Ady Endre és társai szellemével szemben a Gyóni-lírát állította a közönség elé a költészet követést érdemlő eszményképeként. A Nyugatban Fenyő Miksa válaszolt a keresztény-nacionalista kritika ünnepi hangjaira. Gyóni Géza, úgymond, vakondok látókörű ember, nem eredeti költő, költészete a gyűlölködésnek egészen alacsony fajtáját képviseli. Erő helyett káplári hang, szánalmas káromkodások, versbe szedett sületlenségek. Lehetetlen, hogy a magyar katonák azonosítsák magukat ezzel a versírással.) — Levelek a Kálváriáról. Versek.

Budapest, 1916. (Megtörtént az a ritka eset, hogy a hadifogoly-költő még a háború zajában haza tudta juttatni kéziratát Szibériából. A versgyűjteményt a nacionalista közönség örömmel üdvözölte, a pacifisták idegenkedve fogadták. Schöpflin Aladár szerint Gyóni Géza költeményeiben bajosan lehetne olyan szókapcsolást, hasonlatot vagy akármit is találni, ami az ő alkotó fantáziájának műve volna, és ne az irodalom többé-kevésbbé elhasznált kelléktárából kerülne ki. A Gyóni-nyelv sem szóbőség, sem hajlékonyság dolgában nem gazdagabb az általános újságírói nyelvnél.) — Az élet szeretője. Versek. Budapest, 1917. (A gyűjtemény a világháború előtt írt és kötetben még meg nem jelent Gyóni-költeményeket foglalja magában. Nyugatos stílusú versek. Közöttük föltűnést keltett: a Cézár én nem megyek című ének. Ez az 1913-ból való dacos költemény elutasítja a háborús gondolatot, s szembehelyezkedik minden hatalmi szózattal, amely a polgárokat és katonákat a harcmezőre akarná terelni.) — Rabságban. Versek. Budapest, 1919. (Utolsó költeményei hadifogságából. Kéziratos szövegeinek másolata egyik katonatársának gondosságából került haza.) — Versek. Budapest, 1926. (Válogatott gyűjtemény összes költeményeiből.)

Heltai Jenő (1871—). — Elbeszélő és drámaírói munkásságáról: a regényírókról és színműírókról szóló részben. — Verses kötetei: Modern dalok. Versek. Budapest, 1892. — Kató, Versek. Budapest, 1894. — Vitéz Háry János. Verses történetek. Budapest, 1903. — Versek. Budapest, 1923.

Ignotus Hugó (1869—). — Esztétikai munkásságáról: a kritikusok között. — Szépirodalmi munkái: A slemil keservei. Verses novella. Budapest, 1891. — Versek. Budapest, 1895. — Vallomások. Novellák, hangulatok. Budapest, 1895. — Változatok a G-húron. Novellák, hangulatok. Budapest, 1902. — Feljegyzések. Úti képek, szemlélődések. Budapest, 1910. — Ignotus novelláiból. Budapest, 1918. — Ignotus verseiből. Budapest, 1918.

Juhász Gyula (szül. 1883. április 3. Szeged; megh. 1937. április 6. Szeged), gimnáziumi tanár, utóbb szegedi hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Egyideig piarista kispap volt, később a budapesti egyetem filozófiai karán végezte tanulmányait. Tanári

pályájának állomásai : Máramarossziget, Léva, Nagyvárad, Szakolca, Makó. Nagyváradi szolgálata idején, 1908-ban, indította meg hat költőtársával a Holnap első kötetét. Később súlyos idegbetegségének gyötrelmei megfosztották minden életkedvétől. 1914-ben mellbelőtte magát, felgyógyulása után még néhány évig tanított, azután belépett az egyik szegedi hírlap szerkesztőségébe. Idegbaja miatt abbahagyta az újságírói munkát is. Kerülve minden ismerősét, önkéntes elszigeteltségben élt özvegy édesanyja szegedi házában. Méreggel vetett véget életének. — Költeményein és elbeszélő munkáin kívül több színművet írt. Atalanta című operettjét 1908-ban játszották a nagyváradi Szigligeti-Színházban. — Munkái : Versek. Szeged, 1907. — Uj versek. Békéscsaba, 1914. — Késő szüret. Versek. Budapest, 1918. — Ez az én vérem. Versek. Szeged, 1919. — Nefelejts. Versek. Szeged, 1921. — Testamentom. Versek. Szeged, 1925. — Orbán lelke. Novellák. Budapest, 1926. — Hárfa. Versek. Budapest, 1929. — Holmi. Novellák, aforizmák, írói arcképek. Budapest, 1929. — Fiatalok, még itt vagyok. Versek. Szeged, 1935.

KELETI ARTÚR (szül. 1889. november 9. Budapest), tisztviselő. — Legsikerültebb költeményeiben a középkori hangulatokat élesztette újjá. Sóvárgó szeretettel fordult Olaszország felé. Áhítatos emberszeretetéből a békeszeretet vallomásai áradtak. Mint egy kódex-illusztrátor, úgy ékesítgette szavait. Régiessége itt-ott modorosan hatott, legtöbbször azonban szerencsésen használta stílusának archaizálva festő hajlékonyságát. Kötetei kitűnő magyar művészek rajzaival díszítve jelentek meg, hatásukat az odaillő fametszetek nagyban fokozták. — Munkái : A kámzsás festő strófái. Versek. Budapest, 1912. — Angyali üdvözlet. Versek. Budapest, 1916. — Az boldogtalan Raymond és az szerentsés Bertrand lovagoknak hiteles szerelmes története hét képben. Verses komédia. Budapest, 1920. — Pax vobiscum, avagy egy költő pásztorlevele a nyájas olvasókhoz. Tanító költemény. Budapest, 1922. — A szépreményű Goethe úr béfogatása az könnyű Musa kotsijába. Verses komédia. Budapest, 1927. — Az két lovagok. Szöveg Kósa György zenéjéhez. Magyar Királyi Operaház : 1936.

KEMÉNY SIMON (szül. 1883. augusztus 19. Tass, Pest megye), hírlapíró, az Est szerkesztője. — Régibb versei a dekadens líra rajongóinak nagy örömet szereztek, annál jobban fölháborodtak ötletein a hagyományőrző irodalom hívei. Egyik vallomásában — ez hírhedt eset volt — képzeletében kedvesére hagyta koponyáját örökségül, hadd csináljon belőle éjjeli-edényt a drága nő: «Rágondolok s elfog tőle a láz, Mily dicsőség lesz minden éjszaka: Királyi tested ha megkoronáz.» Később megtisztult az ízlése. — Munkái: Lamentációk. Versek. Budapest, 1909. — Balkon. Versek. Budapest, 1914. — Igy élem világom. Versek. Budapest, 1922. — Az ördög tarisznyája. Versek. Budapest, 1930. — Reménytelen menekülés. Versek. Budapest, 1934. — Ördögök, tündérek. Novellák. Budapest, 1936. — Hétputtonyos. Versek. Budapest, 1938.

MARCONNAY TIBOR (szül. 1896. február 12. Sajtoskál, Sopron megye), hírlapíró. — Gazdag képzeletű, eleven életérzésű, forrongó vérű lírikus. Lázas hangja sokirányú belső elégedetlenség megnyilvánulása. Nemzeti szocializmusának népi programmja erősen összeütközik parnasszista hajlamával, zaklatott élete és gondos ötvösmunkája között nagy a szakadék. Vonzódik a legnehezebb versformák megkötöttségéhez. Kritikáit a magyar gondolat jegyében, erős zsidóellenes éllel írta. A zsidó irodalompolitika szívósságával szembehelyezte a keresztény tántoríthatatlanságot. «Az ámító, hamis, romboló, gáncsoskodó vagy hízelgő zsidó befolyás ellen küzdeni, ez nem írói különcködés, hanem minden igazi alkotó legtermészetesebb elkerülhetetlen lépése. Minél nagyobb művész valaki, annál biztosabban elérkezik előbb-utóbb a meg nem alkuvásnak, a hajlíthatatlanságnak, az antiszemitizmusnak valamely formájához.» — Munkái: A túláradó élet. Versek. Budapest, 1922. — Kacagva tört ki a faun a pagonyból. Versek. Budapest, 1927. — Az ember ellen. Versek. Kecskemét, 1934. — Világtükör. Versek. Budapest, 1936. — Az idők kertje. Szonettek. Budapest, 1938.

MIKLÓS JENŐ (szül. 1878. április 26. Appony, Nyitra megye; megh. 1934. január 14. Budapest), hírlapíró. — Bár jó ideig inkább csak novellistaként szerepelt, igazi írói ereje verseiben nyi-

latkozott meg. Könnyed verstechnikájú költeményei fínoman tükrözték átsuhanó hangulatait. Halk volt, zenei hatású, mélabúsan árnyaló. — Munkái: Novellák. Gyoma, 1907. — Este. Novellák. Budapest, 1914. — A kék budoár. Novellák. Budapest, 1915. — A piros mókus. Regény. Budapest, 1921. — Madárka. Regény. Budapest, 1922. — Mókusok. Vígjáték. Kamara Színház: 1925. — Hattyúdal. Színmű. Nemzeti Színház: 1926. — Hetedhét országon. Versek. Budapest, 1929. — A Bolyaiak. Színmű. Nemzeti Színház: 1935.

NADÁNYI ZOLTÁN (szül. 1894. október 9. Feketegyőrös, Bihar megye), Bihar megye főlevéltárosa, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Versek. Nagyvárad, 1914. — Furcsa vendég. Versek. Budapest, 1921. — Szép nő az ablakban. Versek. Budapest, 1926. — Ezüstkert. Versek. Budapest, 1931. — Szegény ember naplója. Rajzok. Budapest, 1935. — Nem szeretsz. Versek. Budapest, 1937.

NAGY ZOLTÁN (szül. 1884. Debrecen), ügyvéd, a Nyugat munkatársa. — Költészete meleg érzelmekről tanúskodó díszítményes poézis, az elvont hangulatoknak lélekelemző részletességgel fölépített lírája. — Munkái: Hónapos szobákból. Versek. Budapest, 1907. — Csend! Aranymadár! Versek. Budapest, 1913. — Elégiák. Versek. Budapest, 1923.

OLÁH GÁBOR (szül. 1881. január 17. Debrecen) középiskolai tanár, a Petőfi-Társaság tagja. Tanulmányait a debreceni református gimnáziumban és a budapesti egyetem filozófiai karán végezte. Előbb a debreceni református főiskola könyvtárosa volt, 1913. óta a debreceni állami reáliskola tanára. — Örökösen az alkotás lázában égett, minden költői műfajban megpróbálta erejét, a tudományos prózát is tehetségesen művelte. Csokonai Vitéz Mihály óta nem élt Debrecenben hasonló lendületű poéta. Teljesen visszavonult a világtól, ennek ellenére is sok baja volt az emberekkel. Valóság után másolt alakrajzaival sok indulatot zúdított maga ellen. Hol pártfogói haragudtak meg rá, hol a katolikusok háborodtak föl ellene, hol magánosok fogták pörbe írásainak egy-egy elhamarkodott részlete miatt. — Munkái: Bokréta. Debrecen. 1902. (Antológia Baja Mihály, Gulyás Jó-

zsef, Gyökössy Endre, Madai Gyula és Oláh Gábor verseiből. A baráti csoport Bokrétájának 1928-ban jelent meg a negyedik kötete.) — Csokonai és a latin költők. Tanulmány. Budapest, 1904. — Barangolások Erdélyben. Útirajz. Debrecen, 1906. — Költemények. Budapest, 1906. — Sámson. Verses elbeszélés. Budapest, 1908. — Az élet lobogója alatt. Versek. Budapest, 1908. — Keletiek nyugaton. Útirajz. Debrecen, 1908. — Gondolatok felhőfutása. Versek. Debrecen, 1909. — Istenek alkonyata. Versek. Budapest, 1909. — Korunk hőse. Verses regény. Budapest, 1909. — Petőfi képzelete. Tanulmány. Budapest, 1909. — Írói arcképek. Tanulmányok. Budapest, 1910. — Viola elbukott. Versek. Budapest, 1911. — Az embernek fia. Színmű. 1912. (A szerző számos történeti drámát és társadalmi színművet írt, de kéziratai közül csak néhány jelent meg nyomtatásban.) — Szegény magyarok. Regény. Debrecen, 1914. (Ady Endre a Nyugat 1914. évfolyamában lenéző kritikát írt a regényről, gúnyos megjegyzéseiben sok volt a személyeskedő túlzás. A nagyszabású mű erősen hatott Szabó Dezső Elsodort falujára.) — Jött éve csodáknak. Színmű. Budapest, 1918. — Balgatag szerelem. Novellák. Debrecen, 1918. — Két testvér. Regény. Debrecen, 1918. — Laura fátyola. Versek. Debrecen, 1918. — Forradalmi versek. Debrecen, 1919. (A költő szenvedélyes papgyűlölő és Habsburg-ellenes. Nemzetét komoran siratja : «Ó hogy daloljam én most A szeretet dalát, Mikor véres szívemen Ezer kín nyilal át?») — Jött éve csodáknak. Színmű. Nagyvárad, 1919. — Deák György. Regény. Budapest, 1919. — Álmodó magyarok. Regény. 1921. (A forradalmak álhőseinek irónikus megrajzolása.) — Fekete angyal. Regény. Debrecen, 1922. — Léda hattyúja. Regény. Debrecen, 1922. (Az ellenforradalom után új célok megvalósítására induló vidéki város életének képe. Szerencsétlen percekben fogant kulcsregény. Személyei ismert debreceni emberek.) — Petőfi Sándor. Tanulmány. Debrecen, 1923. — A táltosfiú. Regény. Debrecen, 1925. (A trilógia első része.) — Patkánybűvölő. Versek. 1925. — Oláh Gábor válogatott költeményei. Debrecen, 1928. — Isten kémje. Versek. Debrecen, 1930. — Szárnyas ember. Regény. Debrecen, 1930. (A tri-

lógia második része.) — Új Evangélium. Regény. Debrecen, 1931. (A trilógia harmadik része.) — Pokol. Versek. Karcag, 1932. — Költők és írók. Tanulmányok. Debrecen, 1932. — Panoráma. Versek. Debrecen. 1933.

Ölvedi László (szül. 1903. május 22. Érsekújvár, Nyitra megye ; megh. 1931. június 21. Budapest) filozófiai doktor, egy időben a párizsi Magyar Egyesület titkára. Ahhoz a szülőföldjét vesztett trianoni ifjú nemzedékhez tartozott, amely a régi történeti Nagy-Magyarországban kezdte meg tanulmányait, s átmenet nélkül zuhant bele a kisebbségi magyar sorsba. A cseh megszállás után a külföldi államok nemzeti kisebbségi kongresszusain lelkesen dolgozott a magyar ügy mellett, számos propaganda-utat tett. Egy alkalommal a francia bányavidékeken dolgozó magyarországi munkások, akiket a kommunizmustól el akart hódítani a nemzeti gondolat javára, súlyosan bántalmazták. Korai halálának ez a merénylet volt egyik oka. Huszonnyolc éves korában halt meg. — Mint költő Ady Endre iskolájához tartozott, a nyugatosok lírai stílusában írta nemzeti szellemű költeményeit. A felvidéki magyarság fájdalmának szónoki lendületű hazafias vallomásokban adott kifejezést. — Munkái : Valakit várunk. Versek. Budapest, 1922. — A bányász éneke. Versek. Berlin, 1923. — Múzsák. Versek. Érsekújvár, 1928.

Pásztor Árpád (szül. 1877. április 12. Ungvár), hírlapíró. — Többször beutazta a világot, tapasztalatait érdekes útirajzokban és színes riportokban adta közre. Írt több hatásos társadalmi színművet, egy hindú tárgyú verses drámát, számos operettszöveget. Erős költői készséggel fordított angol költőkből. — Munkái : Színek. Versek. Budapest, 1897. — Jézus. Versek. Budapest, 1898. — Versek. Budapest, 1902. — Versek. Budapest, 1904. — Harang. Színmű. Budapest, 1907. — A nagymama. Énekes vígjáték Csiky Gergely színműve nyomán. Budapest, 1908. — Uj versek. Budapest, 1908. — Innocent. Színmű. Budapest, 1912. — Savitri. Verses dráma. Budapest, 1913. — Vengerkák, Regény. Budapest, 1915. — Találkozásom Poe Edgárral. Novellisztikus tanulmány. Budapest, 1916. — Őszi szántás. Versek. Budapest, 1917. — Kelemenék. Regény. Budapest, 1920. — New-York.

Regény. Budapest, 1921. — Végig az úton. Regény. Budapest, 1925. — Magnetic. Dráma. Budapest, 1925. — Tolstoj tragédiája. Novellisztikus tanulmány. Budapest, 1925. — Gina és Rosamunda. Vajda János regényes életrajza. Budapest, 1927. — Unt élet rabszolgáinak. Versek. Budapest, 1928. — A Muzi. Ifjúsági regény. Budapest, 1930.

PETERDI ANDOR (szül. 1881. május 28. Sopornya, Nyitra megye), hírlapíró. — Viharos ifjúság után küzdötte föl magát a szellemi munkások sorába. — Munkái: Szívem. Versek. Budapest, 1904. — Lia könyve. Budapest, 1905. — Versek. Budapest, 1908. — A mélységből. Versek. Budapest, 1909. — A pacsirta énekel. — Versek. Budapest, 1913. — Háborús versek. Budapest, 1916. Összes költeményei. Budapest, 1919. — A sárga folt. Novellák. Budapest, 1922. — Éneklő zarándok. Versek. Budapest, 1925. — Őszi szélben vadmadár. Versek. Budapest, 1936.

REMÉNYIK SÁNDOR (szül. 1890. augusztus 30. Kolozsvár), a Pásztortűz szerkesztője, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Tanulmányait a kolozsvári református gimnáziumban és a kolozsvári egyetemen végezte. Sokat dolgozott az erdélyi hírlapokba, 1921-től kezdve a Pásztortüzet szerkesztette több éven át. Költői munkásságát 1926-ban a Petőfi-Társaság lírai nagydíjával tüntették ki. — Munkái: Fagyöngyök. Versek. Kolozsvár, 1918. (Ebben az első versgyűjteményében már fölcsillannak későbbi jellemvonásai: a kételkedés saját magával szemben, művészetének szigorú szemlélése, a lemondó önostorozás.) — Rilke verseiből. Műfordítások. Kolozsvár, 1919. — Csak így. Versek. Kolozsvár, 1920. — Vadvizek zúgása. Versek. Kolozsvár, 1921. — A műhelyből. Versek. Budapest, 1924. — Egy eszme indul. Versek. Kolozsvár, 1925. — Gondolatok a költészetről. Arad, 1926. — Atlantisz harangoz. Versek. Budapest, 1926. — Két fény között. Versek. Kolozsvár, 1927. — Szemben az örökmécscsel. Versek. Budapest, 1930. — Kenyér helyett. Versek. Budapest, 1933. — R mon virág. Versek. Budapest, 1936.

SOMLYÓ ZOLTÁN (szül. 1882. június 22. Alsódomború, Zala megye; megh. 1937. január 7. Budapest), hírlapíró. — Csapásokkal sujtott életének szomorú emlékeit sötét színezésű strófák-

ban újította föl. Siralmain megérzett, hogy mélyről fakadnak, és még inkább, hogy a panasz a született költő hangja. — Munkái: Dél van. Versek. Szeged, 1910. — Az átkozott költő. Megbeszélések az Istennel. Versek. Budapest, 1911. — Sötét baldachin. Versek. Budapest, 1913. — Végzetes verssorok. Budapest, 1916. — A halál árnyékában. Versek. Budapest, 1917. — A férfi versei. Budapest, 1922. — Somlyó Zoltán válogatott versei. Erdélyi József, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes és Szász Menyhért bevezetéseivel. Budapest, 1937.

Szabó Lőrinc (szül. 1900. március 31. Miskolc), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság tagja. — Munkái: Föld, erdő, Isten. Versek. Budapest, 1922. — Kalibán. Versek. Budapest, 1923. — Fény, fény, fény. Versek. Budapest, 1926. — Te meg a világ. Versek. Gyoma, 1932. — Válogatott versei. Budapest, 1934. — Különbéke. Versek. Budapest, 1936. — Harc az ünnepért. Versek. Budapest, 1938. — Válogatott versei. Budapest, 1939.

Szentimrei Jenő (szül. 1891. Arad), honvéd-ázados, utóbb kolozsvári hírlapíró. — Cikkírásával a polgári radikálizmus eszmekörét szolgálta. Szabadverselésű költeményeiben emberbaráti érzéstartalom nyilvánult meg. Világmindenség, társadalomszeretet, transzszilván lelkiség: ezek az indítékok ihlették legjobban. Novelláiban izgatott szellemű elbeszélő. Irodalmi tanulmányai egyéni vágású toll alkotásai. — Munkái: Azoknak a keveseknek. Versek. Marosvásárhely, 1912. — Erdély felől. Versek. 1916. — Mikroszkop. Karcolatok. Kolozsvár, 1921. — Nyári délután Egeresen. Versek. Kolozsvár, 1924. — Városunk. Elbeszélések. Marosvásárhely, 1925. — Ki kell mondani. Versek. Kolozsvár, 1930. — Ferenc tekintetes úr. Budapest, 1939. (Kölcsey Ferenc életregénye.)

Szép Ernő (szül. 1884. június 30. Huszt, Máramaros megye), hírlapíró. — A hírlapi kritikusok mindíg nagy szeretettel írtak költészetéről. Költői működésének harmincadik évfordulóján rajongássá fajult a dicsőítő hang. Legnagyobb lírikusaink egyike ő — írták róla hívei — a legköltőbb költő. Birtokában van annak a goethei adománynak, hogy nyolc sorban remekművet teremtsen. Nála jobban senki sem ismeri az emberi szívet, nála szebben senki

sem kéri a szerelmet. Olyan angyali édességgel talán egyik költőnk verseiben sem muzsikál a magyar nyelv, mint az övéiben. Elomló gyöngédsége zenévé oldja a szavakat. Illanó, foszló, lankadt megfoghatatlanságok mesekáprázatában él. Észrevétlen rezzenések lassú áhítatával alakítja verseit, mint ahogyan a szellő formálja a felhők mesealakjait. Szinte félálomban születnek ezek az éteri költemények. — Munkái : Énekes könyv. Budapest, 1911. — Az egyszeri királyfi. Mesejáték. Budapest, 1913. — Sok minden. Próza. Budapest, 1914. — Élet és halál. Vers és próza. Budapest. 1916. — Régi kedvünk. Versek. Budapest, 1919. — A világ. Versek. Budapest, 1921. — Május. Színmű. Budapest, 1920. — A vőlegény. Színmű. Budapest, 1922. — Lila ákác. Színmű. Budapest, 1923. — Bűneim. Novellák. Budapest, 1924. — Elalvó hattyú. Versek. Budapest, 1924. — Valentine. Regény. Budapest, 1927. — Jó szó. Versek. Budapest, 1928. — A Hortobágy. Hangulatképek. Budapest, 1930. — Azra. Színmű. Kamara Színház : 1930. — Aranyóra. Színmű. Belvárosi Színház : 1931. — Dali dali dal. Regény. Budapest, 1934. — Ádámcsutka. Regény. Budapest, 1935. — Szívdobogás. Színmű. Pesti Színház : 1936. — Szeretném átölelni a világot. Novellák. Budapest, 1936. — Ballet. Novellák. Budapest, 1938. — Szép Ernő összes költeményei. 1908—1938. Budapest, 1938.

Szilágyi Géza (szül. 1875. december 29. Budapest), okleveles ügyvéd, hírlapíró. — Egyik méltatójának megállapítása szerint : «Bíborvörös érzékiség és sötét kétségbeesés : ezek az érzések ihletik. De a zsidósága is szembeszökő. Az Énekek Éneke és a Kohélet lelke szól belőle.» (Komlós Aladár.) Saját vallomása : «Régebben csak gyenge mellékzönge volt bennem a zsidóság, most állandó erős akkord. Zsidóságomat nem tudom megtagadni, túlságosan mélyen gyökerezik bennem. És akármilyen megértő ember vagyok különben, a hitehagyást mindig dezertálásnak érzem. Még hozzá céltalannak. Hiszen az eredménye csak annyi, hogy a kitérteket eltávolítja a zsidóságtól, de közelebb mégsem viszi őket a másik közösséghez. A zsidóságnak ez a megőrzése egyáltalában nem jelent, nem szabad hogy hűtlenséget jelentsen a magyarsággal szemben. Nem arról van szó, hogy zsidóság-e vagy

magyarság, hanem csakis arról, hogy zsidóság és magyarság. Hiszen zsidóság és magyarság nagyon jól összefér egymással, ép olyan jól, mint ahogy a magyarság és eu ópaiság összefér.» (Mult És Jövő. 1926. évf.) — Munkái : Tristia. Versek. Budapest, 1896. — Holt vizeken. Versek. Budapest, 1903. — Lepel nélkül. Erkölcsrajzok. Budapest, 1910. — Neked írtam. Versek. Budapest, 1911. — Májusi fagy. Dráma. Nemzeti Színház : 1911. (Lenkei Henrik társaságában.) — Könyvek és emberek. Irodalmi tanulmányok. Budapest, 1912. — Versek. Budapest, 1912. — Ez Pest. Karcolatok. Budapest, 1913. — A háború mellől. Tárcák. Budapest, 1915. — Fantasztikus szerelmek. Novellák. Budapest, 1916. — Az ördög nyája. Novellák. Budapest, 1917. — Vitustánc. Novellák. Budapest, 1919. — Szó és könny. Versek. Budapest, 1928.

Szombati Szabó István (szül. 1888. január 1. Debrecen; megh. 1934. július 3. Lugos), lugosi református lelkész. — Az Alföldről került Erdélybe, s ott az elismert költők között foglalt helyet. Ennek ellenére is mellőzöttnek érezte magát vidéki magányában ; az volt a meggyőződése, hogy a kolozsvári írók meg nem érdemelten háttérbe szorították. Erdélyben a román uralom alatt eleinte nem alakult ki irodalmi középpont, de néhány év mulva Kolozsvár ugyanazt a szerepet töltötte be a szellemi életben, mint annak idején Budapest a maga középponti helyzetével. Szombati Szabó Istvánt kezdetben sokfelé ünnepelték, később megfeledkeztek foglalkoztatásáról. Ezt hálátlanságnak vette. Mint költő, a nyugtalan útkeresők közé sorolható. Lírája a nyugatosok hatása alatt fejlődött, sok volt benne a tépelődés, vergődés, ziláltság. Képeit, hasonlatait gazdagon szórta. Azt, hogy papköltő, nem nagyon lehetett kiérezni költeményeiből. — Munkái : Pirkadatkor. Versek. Debrecen, 1908. — Szomorúfűzek alján. Versek. Debrecen, 1909. — A halál parkja. Versek. Budapest, 1915. — Életem. Versek. Kolozsvár, 1922. — Régi japán költők. Műfordítások. Kolozsvár, 1923. — Lavinák éneke. Versek. Lugos, 1924. — Hazajáró lélek. Versek. Nagyvárad, 1935.

Tompa László (szül. 1883. december 14. Betfalva, Udvarhely megye), vármegyei főlevéltáros, Erdély elszakítása óta szé-

kelyudvarhelyi lap szerkesztője. — Komor hangulatú lírikus, a székely fájdalom költője. Kortársai a Trianon utáni erdélyi líra egyik jellegzetes művelőjét becsülték személyében. Költészetének nem voltak feltűnőbb vonásai. Balladai elképzeléssel pillantott a székely hegyi világra, sötét árnyalással vonta be természetszemléletét. — Munkái: Erdély hegyei közt. Versek. Kolozsvár, 1921. — Éjszaki szél. Versek. Kolozsvár, 1923. — Ne félj. Versek. Kolozsvár, 1929.

Tóth Árpád (szül. 1886. április 14. Arad; megh. 1928. november 7. Budapest), hírlapíró. A Pázmány Péter-egyetem filozófiai karán végezte tanulmányait, de nem ment a tanári pályára, hanem az Est-lapok munkatársa lett. — Munkái: Hajnali szerenád. Versek. Budapest, 1913. — Lomha gályán. Versek. Budapest, 1917. — Wilde: A readingi fegyház balladája. Műfordítás. Budapest, 1921. — Milton kisebb költeményei. Műfordítások. Gyoma, 1921. — Az öröm illan. Versek. Budapest, 1922. — Baudelaire: Romlás virágai. Műfordítások. Budapest, 1923. (Babits Mihállyal és Szabó Lőrinccel.) — Örök virágok. Műfordítások. Budapest, 1923. — Lélektől-lélekig. Versek. Budapest, 1928. — Tóth Árpád összes versei. Budapest, 1935. — Bírálatok és tanulmányok. Debrecen, 1939.

Végvári költeményei 1919. elejétől kezdve gépírásos másolatokban bujdostak kézről-kézre az erdélyi magyarok között. Ezekből a költeményekből az isteni megtorló igazságosságba vetett hit és a megalázott magyarság fájdalma megrendítő erővel tört elő. A költőt, családi neve mellőzésével, Végvári néven választotta tagjává 1921-ben a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság. Költői érdemeit a Petőfi-Társaság 1926-ban a Petőfi-nagydíjjal tüntette ki. Legszebb költeményei németül is megjelentek Jekel Péter fordításában. Sok versét lefordították angolra, finnre és más nyelvekre. Szövegüket megzenésítették. — A Végvári-füzetek: Segítsetek! Hangok a végekről. Versek. 1919. — Mindhalálig. Versek. 1921. — Végvári-versek. 1921. (A két előbbi kötet együttes kiadása. Az 1918. októbertől 1921. szeptemberig írt Végvári-költemények gyűjteménye.)

Vidor Marcell (szül. 1876. április 21. Ungvár), hírlapíró,

a Magyar—Holland Szemle szerkesztője. — Hangulatait egyénien színező lírikus. — Munkái: Őszi szerelem evangéliuma. Versek. 1923. — Muzsikál az élet. Versek. 1925. — Örök szerető. Versek. Budapest, 1939.

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — rdr. jelzésű író: Szilágyi Géza versei. Budapesti Szemle. 1896. évf. — Horváth János: Ady s a legújabb magyar líra. Budapest, 1910. — Kéky Lajos: A háború magyar énekese. Budapesti Szemle. 1915. évf. — Zolnai Béla: A világháború költője. Népművelés. 1915. évf. — Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa. Gyóni Géza élete és költészete. Budapest, 1917. — Schöpflin Aladár: Magyar írók. Budapest, 1917. — Bán Margit: Heine hatása a magyar költészetre. Budapest, 1918. — Schöpflin Aladár: Heltai Jenő. Nyugat. 1921. évf. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Farkas Gyula szerkesztésében: Erdélyi költők. Gyűjtemény erdélyi lirikusok műveiből. Berlin, 1924. — A Nyugat Ignotus-száma. 1924. évf. (Babits Mihály, Dóczy Jenő, Feleky Géza, Fenyő Miksa, Földi Mihály, Schöpflin Aladár és mások cikkei.) — Alszeghy Zsolt: Áprily Lajos. Élet. 1924. évf. — Borbély István: Szombati Szabó István költeményei. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Dóczy Jenő: Ignotus irodalomtörténeti jelentősége. Nyugat. 1924. évf. — Kristóf György: A magyar líra mai főképviselői Erdélyben. Kultúra. 1924. évf. — Molnár Kálmán: Magyar élet és magyar irodalom Przemyslben 1914—1915-ben. Eger, 1924. — Rass Károly: Erdélyi modern költők. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — Alszeghy Zsolt: Vázlatok. Budapest, 1925. — Hartmann János: Az újabb erdélyi líra. Protestáns Szemle. 1925. évf. — Móricz Zsigmond: Oláh Gábor. Nyugat. 1925. évf. — Rass Károly: Reményik Sándor. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1925. évf. — Rédey Tivadar: Reményik Sándor lírája. Napkelet. 1925. évf. — Schöpflin Aladár: Írók, könyvek, emlékek. Budapest, 1925. — Babits Mihály: Jegyzetek Gellért Oszkárról. Nyugat. 1926. évf. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Gyergyai

Albert : Gellért Oszkár. Nyugat. 1926. évf. — György Lajos : Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 1926. — Keller Imre : Irodalmi mozaikok. Kassa, 1926. — Kiss Ernő : Áprily Lajos. Pásztortűz. 1926. évf. — Nagyfalusi Jenő : Juhász Gyula. Symposion. 1926. évf. — Rass Károly : Reményik Sándor. Kolozsvár, 1926. — Ványi Ferenc : Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1926. — Balogh István : Gyóni Géza szibériai életrajza. Budapest, 1927. — Benedek Marcell : Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Boross István : Gyóni Géza. Mezőtúr, 1927. — Farkas Gyula : Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Komlós Aladár : Az új magyar líra. Budapest, 1927. — Németh László : Áprily Lajos. Protestáns Szemle. 1927. évf. — U. az : Oláh Gábor : U. o. 1927. évf. — Szondy György : Áprily Lajos. Debreceni Szemle. 1927. évf. — Zolnai Béla : Juhász Gyula. Széphalom. 1927. évf. — A Nyugat Gellért Oszkár és Tóth Árpád-emlékszáma. 1928. évf. (Babits Mihály, Elek Artur, Földi Mihály, Fülep Lajos, Ignotus Hugó, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár és mások cikkei.) — Alszeghy Zsolt : Reményik Sándor. Debreceni Szemle. 1928. évf. — U. az : Pásztor Árpád. Irodalomtörténet. 1928. évf. — Benedek Marcell : Erdélyi lírikusok. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Biczó Ferenc : Az elszakított Erdély és Felvidék irodalmi élete. Kaposvári egyesületi leánylíceum értesítője. 1928. — Juhász Géza : Bevezetés az új magyar irodalomba. Budapest, 1928. — Karácsony Sándor : Nadányi Zoltán. Protestáns Szemle. 1928. évf. — Németh László : Tóth Árpád. Erdélyi Helikon. 1928. évf. — Rózsás József : A magyar katonalélek Gyóni Géza költészetében. Ludovikás Levente. 1928. évf. — Szondy György szerkesztésében : Kelet, észak, dél. Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból. Debrecen és Budapest, 1928. — Alszeghy Zsolt : Tóth Árpád. Irodalomtörténet, 1929. évf. — Bánhegyi Jób : A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Juhász Géza : Oláh Gábor. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Kéky Lajos : Tóth Árpád utolsó kötete. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Németh László : Illyés Gyula. Nyugat. 1929. évf. — Oláh Gábor : Tóth Árpád költészete. Debreceni

áll. reáliskola értesítője. 1929. — Újvári Péter : Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor : A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Bisztray Gyula : Újarcú magyar poéták. Magyar Szemle. 1930. évf. — Juhász Géza : Reményik Sándor. Napkelet. 1930. évf. — Kristóf György : Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Vajthó László : Mai Magyar Múzsa. Budapest, 1930. — Kristóf György : Kritikai szempontok az erdélyi irodalmi életben. Kolozsvár, 1931. — Németh László : Illyés Gyula. Nyugat. 1931. évf. — U. az : Szabó Lőrinc. U. o. 1931. évf. — Raffay Sándor : Gyóni Géza. Evangélikus Családi Lap. 1931. évf. — Rédey Tivadar : Kritikai dolgozatok és vázlatok. Budapest, 1931. — Gábor Géza : Ölvedi László. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1932. — Kállay Miklós : A magyar költészet új ösvényein. Magyar Szemle. 1932. évf. — Kemény István : Védjük Gyónit barátaitól. Literatura. 1932. évf. — Lőrinc Jenő : A huszadik század magyar lírikusainak főproblémái. Makói áll. reálgimnázium értesítője. 1932. — Pál István : Budapest a magyar költészetben. Budapest, 1932. — Závodszky Ferenc : Gyóni Géza. Budapest, 1932. — Baróti Dezső : Juhász Gyula. Szeged, 1933. — Gogolák Lajos : Juhász Gyula, a költő. Magyar Kultúra. 1933. évf. — Gulyás Pál : Oláh Gábor. Protestáns Szemle. 1933. évf. — Katona Jenő : Két költőarc. Magyar Szemle. 1933. évf. — Kéky Lajos : Oláh Gábor regény-trilógiája. Budapesti Szemle. 1933. évf. — Nagy András : Oláh Gábor. Debrecen és Budapest, 1933. — Szemlér Ferenc : Babits Mihály. Erdélyi Helikon. 1933. évf. — Tolnai Gábor : Bartalis János. Debreceni Szemle. 1933. évf. — U. az : Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Alszeghy Zsolt : Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Balogh István : Gyóni Géza utolsó órái. Budapest, 1934. — Demeter Alice : Tóth Árpád költészete. Szeged, 1934. — Göbl-Gáldi László : Áprily és a parnasszisták. Vasárnap. 1934. évf. — Halmi Bódog : Írói arcképek. Budapest, 1934. — Jancsó Elemér : Az erdélyi magyar líra tizenöt éve. Kolozsvár, 1934. — Kristóf György : Az erdélyi irodalom multja és jelene. Kolozsvár, 1934. — Szerb Antal : Magyar irodalomtörténet. Két kötet. Kolozsvár,

1934. — Tolnai Gábor : Áprily Lajos költészete. Napkelet. 1934. évf. — Tóth József : Sajó Sándor. Budapest, 1934. — Thurzó Gábor : Tóth Árpád. Erdélyi Helikon. 1935. évf. — Vajthó László : Két költőnemzedék arca. Budapest, 1935. — Vita Zsigmond : Tompa László. Helikon. 1936. évf. — Halmi Bódog : Fejek. Budapest, 1937. — Kozocsa Sándor : Juhász Gyula. Irodalomtörténet. 1937. évf. — Lengyel Katalin : Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937. — Schöpflin Aladár : A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Tonelli Sándor : Juhász Gyula. Literatura. 1937. évf. — Vita Zsigmond : Reményik Sándor. Helikon. 1937. évf. — Merényi Oszkár : Gyóni Géza magyar mitosza. Protestáns Szemle. 1938. évf. — Mikola Géza : Gyóni Géza költészete. Irodalomtörténeti Közlemények. 1938. évf. — Péntek Ilona : Verses epikai költészetünk a XX. században. Debrecen, 1938. — Somos Jenő : Baudelaire és az új magyar líra. Pécs, 1938. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Hevesi Simon : Gyóni Géza és ódája Kiss Józsefhez. Libanon. 1939. évf. — Marék Antal : Mai dunántúli lírikusok. Szombathely, 1939. — Merényi Oszkár : Bárd Miklós. Kaposvár, 1939. — Vajda Endre : A lírai vers felépítése Tóth Árpádnál. Pap Károly-emlékkönyv. Debrecen, 1939.

NATURALISTÁK, SZOCIALISTÁK, EXPRESSZIONISTÁK.

VERSES munkákban nehezebb a naturalista programm megvalósítása, mint a prózaiakban. A líra és a nyerseség meglehetősen ellentmondó fogalom. Az érzelmekmegéneklésében, a gondolatok versbe foglalásában a naívságig őszinte lehet a költő, de bajos stílusába vonnia az élet barbár nyelvét. Költő legyen, aki naturalista irányával zavartalan művészi hatást tud elővarázsolni verseiből.

Naturalizmus és szocializmus egymásnak közeli rokonai. A szocialisták nem egy vonatkozásban a maguk költői közé számíthatták ABRÁNYI EMIL-t és PALÁGYI LAJOS-t is, bár az ő demokrata vallomásaik nem annyira marxista programmúak, mint inkább a szegény emberek nyomora miatt érzett fölháborodás hangulatának megnyilatkozásai. Jóval közelebb esett a szocialista pártköltészethez PETERDI ANDOR és VÁRNAI ZSENI lírája.

A szocializmus legnagyobb magyar költője: ADY ENDRE. Politikai versei nemcsak világfelfogás és társadalmi meggyőződés dolgában szocialista programmúak, hanem megvan bennük az izgatás és fenyegetés indulatos hangja is. Öntudatos nemzetközi szocializmusa egészen jól megfért sűrűn föllobbanó nemzeti szellemével.

A magyar proletárköltészet — a jellegzetesen szociáldemokrata líra — a huszadik század elején bontakozott ki Csizmadia Sándor (1871–1929) föllépésével. A Népszava kedvelt költője sűrűn szórta panaszait és fenyegetéseit az urak és a gazdagok ellen. A meggyőződés keserűsége nagy hevességgel nyilatkozott meg verseiben. Nem a nagyvárosi ipari munkás szemszögéből figyelte a világ folyását, hanem a földnélküli magyar paraszt reménytelen helyzetéből. Irányzatos lírájában olykor szinte rikoltozó volt a pártpolitikai vezércikk hangja, jóval süvítőbb kötekedés annál, mint amennyit a költészet elbír. Gyűlölködő gúny ütközött ki soraiból. De akadt néha a magyar kertek gyümölcseire emlékeztető hamvasság is egynémely strófájában. Istenítette a népet, Dózsa Györgyöt tekintette eszményképének. Versei többnyire faragatlan állapotban kerültek olvasói elé. Legjobb volt akkor, amikor a részvét hangjait hallatta. «Látok sok ezret, aki izzad, fárad, Virrasztva teknő mellett éjszakákat S keblemben megvillan egy új sugár: Szeretem mind, ki másnak mosni jár.» Irodalmi munkássága Petőfi Sándor lírájából ágazott ki, a népies-nemzeti költészet nyelvén írta verseit, később is erélyesen szembehelyezkedett az Ady Endre és Kassák Lajos stílusát követő új nemzedékkel.

A szocialista világnézet másik jellegzetes költője: Kassák Lajos (1887–). Az expresszionizmus a világháború idején vele jelentkezett zajosabb hatással irodalmunkban.

Az expresszionisták szerint a Nyugat elposványosodott az impresszionizmusban, holott az igazi művésznek nem

a külső világtól támasztott hangulatokat kell ábrázolni, hanem a saját irányító akaratát kell belevetítenie a külső világba. Szakítani kell a multtal, hagyománnyal, megszokással. Munkás-szociológiát és ipari technikát kell vinni a költészetbe. Aktivista legyen a költő: ne merüljön el álmodozó művészi terveibe, hanem küzdjön az emberért, közönségért, szocializmusért. Ha az olvasók nem értik az írók megnyilatkozásait, nem baj; eljön az idő, amikor élvezni fogják a ma még eszelősnek látszó verset és prózát.

A közvélemény eleinte szellemi járványnak fogta föl az élvezhetetlennek tetsző verselést. Még Ady Endre és barátai is gúnyosan tekintettek a külföldről behozott szellemi árura. Az expresszionizmus magyar előőrsei nihilista íróknak tűntek föl. Programmjuk legfőbb pontja: ellentmondani minden józan dolognak. «A szavak nem azért vannak, hogy tartalmat hurcoljanak, mint a zsákhordók»: hirdette Kassák Lajos. Ő és társai már a bizonytalan tapogatódzás első idejében is rendszert csináltak a szavak szeszélyes összedobálásából, az ideges gondolatugrándozásból, az egyenetlen képszöktetésekből, később a komikumig fokozták újító lázukat. Lassankint több válfajuk és több elnevezésük keletkezett, de azért valamennyi expresszionista, futurista, aktivista, kubista, dadaista, konstruktivista, szimultanista: azonos tő hajtása. A kommunisták bizalmas rokonságot tartottak velük, a tanultabb szocialisták kitagadták irodalmukat. «Ha Kassákék nem tudnak mást írni, akkor szánalomraméltó betegek; ha pedig tudnak, de tudatosan csinálják ezt a szörnyű irodalmat, akkor

irodalmi szélhámosok»: írta róluk a szocialista párt közlönye.

Kassák Lajos lírája a világháborús, a forradalmi, az emigrációs és a trianoni kor éveinek versciklusaira tagolódik. Legeredetibbek a pályája első felében írt versek — már amennyire versnek lehet nevezni a hosszabb-rövidebb sorokba tördelt prózát —; legtöbbet érők az utolsó időkör versei. A Kassák-lírában merészen szikrázik a nyelv, ijesztően lobognak a képek. Bizakodás a proletár jövőjében, ökölrázás a polgári társadalom felé, mindez hol taszító hörgéssel, hol az ihlet föl-föllobbanó látomásaival. Olykor azt mondhatjuk rá: igazi költő; máskor azt érezzük: csupa csináltság az egész lírája; így ír a prózaíró, ha erővel verset akar csinálni, s makacs vasakaratához nincs egyebe fegyelmezetlen gondolkodásánál és összefüggéstelen kifejezéskészleténél.

Az internacionalista poétának bőven akadtak tanítványai, kezdő szocialisták és szélsőséges polgárifjak vegyesen. A mester legalább írt néhány irodalomtörténeti értékű verset, követői azonban megelégedtek a minden józanságot meghazudtoló különcködésekkel. Az új írói kör elérte célját: emlegetni kezdték őket. Ezek az irodalmi anarchisták versenyeztek abban, hogy minél riasztóbb képtelenségeket halmozzanak föl verseikben. A dolog furcsaságához tartozik, hogy érthetetlen zagyvalékaikkal a tömegekre akartak hatni.

Más ösvényen indult útnak már első kísérleteivel Erdélyi József (1896–). Lírája orelfdulás volt az érzelmek csináltságától, a nyelv mesterkéltségétől, a

versformák zenétlenségétől. Visszatérés volt ez a líra az Alföld balzsamos tavaszához. Erdélyi József dalaiból a költő nagyvárosi elhagyatottságának hangulatai bús hangon csendültek elő, a falu felé küldött sóhajai mester kéletlenül bontakozik ki. Ütemes verselése, népies egyszerűsége, sötét ragyogású stílusa új színt vitt az európai művelődési elemekkel agyontelített modern magyar lírába. Tanyai életének emlékeit, nélkülözésekkel telt gyermekkorát, nyugtalan életének kóborlásait, a szegény emberekkel való lelkes együttérzését költői szellemű vallomásokba öntötte. A naturalizmus és poézis egyetlen más magyar költőben sem ölelkezett olyan összhangzóan, mint az Erdélyi-lírában.

Ott születtem — panaszolja — egy vén cselédházban, a nyomorúság tanyáján, a gyász aklában. Apám kondásgyerek volt, azután szolgalegény, később urasági csősz, majd béresgazda, végül kulcsár. Levett kalappal állt a kasznár előtt, de a kocsisokon ő uralkodott. Megalázó bélyeg volt a homlokán, láthatatlan kereszt: a parancsra váró cseléd sötét keresztjele. Az ő fia vagyok én, a paraszt János fia, s származásom hibáját nem bocsátják meg nekem. A rang és vagyon még azt is bosszúsan hallja, hogy nevem úgy cseng, mint az aranyharang. «Irígyen nézik, hogy költő vagyok, Hogy a dicsőség napja rámragyog.» Ébresztem a puszták fiait: küzdjön a jogaiért, s ne ismerjen el mást maga fölött, csak a tudást, csak a becsületet. «Ne hagyja földbetaposni magát, Emelje fel lesujtott homlokát.»

Fájdalmak, panaszok. «Anyám a libákat tömi, Homályos

ólban, öreg asszony.» Dereka, lába, keze zsibbad, de csak ül a földön, s a kisteknőből tömi a libákat. A piacra gondol, a hízott liba árára, a haszonra, hogy néhány fillért kapjon a házhoz. Anyám, add el jó áron libáidat, hadd fogyasszák őket, nem sajnálom a vevőktől. Én csak téged sajnállak édes, örökké dolgozó anyám. Elfordulok, és hull a könynyem. «Szegény szülőim, ez a mi részünk, Örökségünk, e galiba : Kövér libánkat eszi a világ, S esz minket a sovány liba.» Mert a mi libáink soványak, anyámnak a kövér libákért kell munkában görnyedeznie, este-reggel, későnkorán. Boruljunk össze, és zokogjunk meghiúsult álmaink fölött. «Itt vagyok, sírva csókolom A te szent tövis-koszorúd!»

Emlékek a multból. Vertük a fecskefészkeket, apró tanyai gyerekek, az istállóeresz alatt, kínoztuk és megöltük a kopasz fecskefiakat, ki törődött a kifosztott maradak sikongásaival! Játszottunk. Van-e külömb játék, mint életekkel játszani? Egy kicsi fecskét hazavittem, hogy anyámnak megmutassam, hadd lássa az én öldöklő gyermekszívemet. «Nem bántott, csak azt mondta, hogy A fecske Isten madara, S aki bántja azt megveri, az Isten tüzes ostora. Azt kérdezte : hogy esne nékem, Ha megfogna egy óriás, S kitépné a két kezemet, Mikor nem is volnék hibás?» Tanyai játszótársaimnak elmondtam, mit mondott anyám, de félrelöktek, s én magamra maradtam könnyes szememmel. Anyám, miért is tanítottál jóra, szépre ; miért nem azt mondtad, hogy öld, csak öld, ne sajnáld a kicsit, a gyöngét ; a Föld az erőseké, akiknek szívében nincs se irgalom, se kegyelem. Fegyverrel sújtják a világot, s nekem nincs fegy-

verem a világ ellen. Nincs más fegyverem, csak a szó, és nem hallgat rám a világ. Ki törődik a fiaik után sikoltozó anyákkal, ki törődik az egymást szerető szívek siralmaival. Vad gyermek az emberiség, ki fékezi meg ezt a gyilkos óriásgyereket? Ki fogja égi tudományra a durva népvezéreket? «Anyai szó, angyali szózat, Isteni fegyver, tüzesen Szállj szívről-szívre, szájról-szájra, Ne is némulj el sohasem!»

...Robog az ócska villamos velem, az őszi Vérmező mellett robog, lovaspóló a Vérmezőn. A történelmi osztály lovagi tornára készül. Csak ez az ócska villamos ne zörögne úgy, s ne kísértene az ínség, forradalom, világháború kísértete. A magyarságból, jó urak, nektek csak az öröm kell, a bánat és gond mások kötelessége. Csak a ti lovatok kapjon zabot, csak a ti gépkocsitok száguldjon. Az ócska villamos utasa jó játékot kíván nektek sárgacsizmás, fehérnadrágos urak. Ne izgasson benneteket, mit gondolok rólatok, mi jár a költő fejében? «Hisz messze vagyok, messzebb tőletek, Én, én, a puszták felszakadt fia, Mint lovatok csutakolója és mint A maharadzsától a pária.» Csak éljetek, csak játsszatok urak, mulassatok, amíg derűs az ég, amíg sáros nem lesz a Vérmező, amíg csak el nem fogy a türelem.

Tiborc a villamoson. Ólomruhában ő, rézruhában én; szürkén a munkás, uras öltözetben a költő. És kiszakad a panasz a munkásból, amikor már harmadszor kell jegyet váltania: föl kellene fordítani minden villamost kerékkel az ég felé, hogy így nyúzzák a szegényembert, a két kezével keservesen keresőt. Zuhog a zokszó a külvárosi Tiborcból, az arca bús, ruhája mint az ólom. «S nézett körül

szikrázó szemmel, Egy helyeslőt keresve, Vagy ellentmondót, akinek Azonnal nekiesne, De nem talált egy félszemet se, A Kalauz se bánta: Zúgjon, egyebet úgyse tud. Nem is tekintett hátra.» Az aktatáskás úrfélék félrenéztek, elhúzódtak, csak én sajnáltam meg a boldogtalan torzonborzot, én mertem a szemébe nézni. Ismertem én Tiborcot még a világháborúból: az én századomban szolgált s mindig megtette kötelességét. Már akkor is lázadozott, de jó példával nem volt nehéz vezetni. Most nem szólhattam hozzá, csak néztem a szemébe: buzogj te szív, mondtam magamban, lázban égve. «Buzogj te szív: mondtam magamban, Titkos Petur és Bánk bán. Mi lenne, ha keservemet Én is előkádnám? Mi lenne itt? De nem szabad Ebben a rézruhában. Buzogj te szív, de csak titokban Vagy szép, művelt formában.» Győzd le Peturt, Bánk bánt, önmagadat, a végzetet, a sorsot: így beszéltem titkon magamban. S ölj meg Tiborc, ha akarod. Ölj meg, zsebelj ki, húzd le rólam a jó ruhát, ne bántson érte senki. Öld meg a költőt és a dalt. Hiszen nem csináltam mást, csak szép verseket írtam. «S lám, elég volt az is Tiborcnak, Hogy meghallgatja őt is Valaki nála jobb ruhás, A szegény szenvedőt is. Meghalkította szavait, Elnyelte már egészen Panasza árvizes Dunáját Tenger kínszenvedésem.»

Erdélyi Józsefet eleinte Petőfi-utánzónak tartották, de csakhamar kiderült, hogy ez a föltevés súlyos tévedés. Erdélyi József lírájának gyökerei a magyar népköltészetből táplálkoztak, a nélkül azonban, hogy a költő népies epigonná vált volna. Népi ihlete volt, különös érzéke a tiszta dalforma iránt, de dallamait egyénien alakította egy ösztön-

szerűen megalkotott új stílus irányába. Kortársai mindjobban bonyolították költői mondanivalóikat, és egyre nehézkesebbé tették verses kifejezéseiket, ő közvetlenül, könnyedén, természetesen öntötte strófákba vallomásait. Egyfelől a népdal bája és a népmese játékossága, másfelől a született lírikus hangfutamai. Felhőtelen kedv és borús kedvetlenség. Keserű humor, lázadó feszültség, önmaga semmiségének érzése, de egyben a maga kiváltságos értékének tudata. Örökös honvágy a falu után, a művelt ember álmai és sóhajai.

A radikális vezércikkek hangja egy időben ott bujkált strófái között, ez az egyoldalúsága sokak szemében osztályköltővé tette, s nem az egész magyarság énekesévé, de a látszat tovatűnt, lírája visszhangot vert a művészibb igényű olvasóközönség körében is. A tanyai cselédház nyomorúsága kitörülhetetlen fájdalmakat ágyazott be lelkébe, nagyvárosi proletársorsa még közelebb vitte a borúsan szemlélődő pesszimizmushoz, de azért az örök emberi érzelmeket is zavartalan művészettel szólaltatta meg lantján. Hogy fölújította a népiességet, s igazi költői szépségeket vitt a már haldokló irányba: elévülhetetlen érdeme.

A nagyvárosi proletársorsból nőtt ki József Attila (1905–1937) lírája. Ez a költészet eleinte mulatságos hetykeségével vonta magára a figyelmet, később kiderült, hogy a különös énekesnek megvannak a maga komoly dallamai is. Kiforratlan tehetség volt, de tehetség. Hangja, nyelve, képei, ötletei, vallomásai nem eltanultak, hanem a hivatottság ősi forrásából fakadók. A testi munkával dolgozókért küzdött, részvétét a szegények számára tarto-

gatta, sóhajaiban a proletárok életbölcseletét szólaltatta meg eredeti stílusfordulatokkal. Szerette a hajótörött embereket, ő maga is az volt. A külvárosok reménytelen vágyódása bús változatokban tört elő lantjáról. A furcsaságok — a gondolatok és kifejezések esetlen és könnyed fordulatai — rendkívül vonzották, kereste a különösséget; hol mérgesen, hol vidáman ficánkolt a hirtelenjött szó gomolygásában, de éppen ez a szabadossága sugallta legsikerültebb verseit. Cifra megfigyelések, éles hangzavar, rekedt kiáltás, szívhez szóló panasz és izgatott esengés, de mindezeken felül érdekes helyzetképekben változatos proletárköltészet: ez volt a lírája.

A népiesség és forradalmiság ösvényén indult el Illyés Gyula (1902–) is. Nem egyszer tudatosan tette darabossá verseit, de azért ritkán vált laposssá, útszélivé, ormótlanná. Inkább politikai kitörései bánthatták az olvasókat, rímelő lomposssága kedvetleníthette a műveltebb ízlést. Ez azonban tehetségének csak árnyoldalaként jelentkezett, a fény több volt benne az árnyéknál. A kötöttebb ritmusba a szabad verselésből ment át, ez a fordulata szerencsés volt: a prózaíróból költő lett. Egyébként a prózaverstől kiindulva végigbillentyűzött a magyar versformák egész készletén Berzsenyitől kezdve modern kortársainak különféle elágazású formakészletéig. Amikor már megtalálta a maga hangját, sorai könnyedén ömlöttek, magyaros verselése újra kedveltté tette a népies stílust. Legsikerültebb verseiben a falu világát énekelte meg, de legkevésbbé sem az idilli megelégedés szólamaival, hanem az elfojtott keserűség lázadó hangján, a zsellérnyomor fölkiáltásaival, a paraszti

elnyomottság emlegetésével. Egyszerű származására büszkén a béresek, cselédek, földnélküliek osztályához tartozónak érezte magát, értük akart harcolni, a régi népvezérek zászlói lebegtek szeme előtt. Visszapillantott falusi gyermekkorára, felújította családi emlékeit, elmerengett azon, milyen különös utat futott meg, amíg a tanyai viskó küszöbétől eljutott nagyvárosi érvényesüléséig. Lírája mozgalmas volt, nem egyszer szárnyaló. Sok üde értéket hozott, kifejezései könnyedén iramlottak, köznapi kifejezéseit szerencsés sorokkal feledtette.

A naturalizmus és az expresszionizmus a formai megnyilatkozást tekintve két ellentétes végletnek tűnhetett föl a közönség előtt, de a látszólagos ellentétek valójában közös lelkiség kisugárzásai voltak. A költők mind a két megnyilatkozási formában szabadjára engedték gondolataikat, érzelmeiket, nyelvüket, hangjukat, verselésüket, s jobbára maró vádakat szőttek eszmevilágukba a fönnálló világrend ellen. A kétirányú költészetből — a nyers mesterkéletlenség panaszaiból és a kitervelt csináltság rapszódiáiból — azonegy programm lépett a közönség elé.

Az expresszionisták szabadverse a versformák terén forradalmi jelenség volt. Már a Nyugat több írója — így Kaffka Margit és Füst Milán — szembeszállt a megkötöttség szabályaival, Ady Endre is segítette néhány költeményével ezt a formátlan formát, de igazi feltűnést csak a Kassák Lajoshoz csatlakozó kezdők rímtelen prózaversei keltettek. A későbbi kommunista agitátorok írói csoportja mint formaromboló rohamcsapat tört előre, a ritmus formaérzékkel szemben a formátlanság egyenjogúsítására törekedett, s ha jó ideig nem is tudott egyebet elérni derűs mosolynál, fanatizmusával utat tört a szabadverselés érvényesülésének. Az amerikai Walt Whitmann és az olasz Marinetti stílusa a világháború idején kapott menedékjogot Magyarországon, a trianoni béke után megszerezte a polgárjogot is. Népszerűsége rohamosan terjedt. Minden kezdő versfaragó jogosan

hihette, hogy ehhez a költészethez nem kell egyéb, mint tinta és papiros.

«Az expresszionista költemény versének — állapította meg Ignotus Hugó — nincs versmértéke; mondatának nincs nyelvtana, szavának nincs szótári értelme. A régifajta versben a vers muzsika volt, lejtése segítette az értelmet. Azonkívül a versnek mondata is nagyjában a szokott mondat volt. Szavai pedig, ha még oly frissítettek, de mégis használatos szavak voltak, miknek értelme megegyezés volt. Ezek a szokottságok és megegyezések tették együtt a hidat, melyen át a költő mondanivalója eljutott az olvasó megértéséhez. Az új vers e hidat felrobbantja. A régi mértékes verselő tudta, hogy ilyen meg olyan szó ilyen meg olyan értelmi mezőt érint. Az újfajta versköltő e konvenciókról letesz, s minden új versnél mintegy új egyességet köt az olvasóval.» Az expresszionisták tollán a szabad vers kapkodó prózává foszlott szét, a kifejezés művészete barbár nyelvzagyvalékká változott. Ehhez a kiábrándító lírához csakhamar hozzáidomították az új kritikai stílust is. Az irodalomtudomány művelőinek a világháború korszakáig sikerült hajlékonnyá tenniök a magyar kritika nyelvét, most előálltak a külföldi filozófiai elmefuttatásokat idétlenül eltorzító, hebegő frazeológiájú, ködös és nagyképű tollforgatók, hogy arcul üssék a józan beszédet és a világos előadást. Ennek az expresszionista-kommunista esztétikának leghirhedtebb képviselője: Lukács György. Gondolkodni tudott, de vígasztalanul zavarosan; írni nem tudott, mégis írt; nem értették meg, tehát imponált.

Költők:

Barta Sándor (szül. 1897.), hírlapíró. — Kassák Lajos folyóiratában, a Mában, tűnt föl expresszionista verseivel. Az ellenforradalom győzelme után Bécsbe menekült, ott szerkesztette az Akasztott Ember és az Ék című kommunista folyóiratokat. Később Moszkvában az Új Hang szerkesztője volt. Verses és prózai munkái a szocialista világnézet forradalmi hangú megnyilatkozásai. — Munkái: Vörös zászló. Versek. Budapest, 1919. — Mese a trombitakezű diákról. Mesék és novellák. Wien, 1922. — Tisztelt hullaház. Wien, év. nélkül.

CSIZMADIA SÁNDOR (szül. 1871. március 10. Orosháza, Békés megye; megh. 1929. március 9. Mátyásföld, Pest megye), szocialista politikus. Egyszerű földműves volt, az írás-olvasás elemeit katona-korában sajátította el, később nehéz napszámos-munkája mellett nyelveket tanult és minden irányban képezte magát. Mezőgazdasági cselédből a magyarországi szocialista földmunkások vezére lett, utóbb országgyűlési képviselő. A Népszavába írt izgató cikkeiért többször pörbe fogták és elítélték. Az 1918-as forradalom után földművelésügyi államtitkár lett, de annyira meggyűlölte a vörös uralmat, hogy még a szociáldemokrata pártból is kilépett. — Munkái: Küzdelem. Versek. Budapest, 1902. — Hajnalban. Versek. Budapest, 1905. — Fogházi levelek. Versek. Budapest, 1906. — Munkásemberek. Novellák. Budapest, 1906. — Kánaánban. Regény. Budapest, 1907. — Csak vissza nem! Versek. Budapest, 1912. — Költemények a feleségemhez. Budapest, 1921.

ERDÉLYI JÓZSEF (szül. 1896. Újbátor-puszta, Bihar megye), hírlapíró. — Középiskolai tanulmányainak elvégzése után sok szenvedésen ment át. Résztvett a világháborúban, különféle alkalmazásokat vállalt, vidékre sodródott, írói becsvágya utóbb visszahajtotta a fővárosba. Súlyos gondjai egy időben, 1932. táján, annyira elkeserítették, hogy rikkancs-engedélyt váltott, dacos elszántsággal kiállt az utcára, s a Nemzeti Színház előtt tíz fillérért árulta verseit. Hörcsög című költeményéért osztályellenes izgatás miatt a bíróság elé állították; Solymosi Eszterről írt versével a zsidóság támadásait vonta magára. Lírájában a lenézett Tiborc évszázados keserve lángolt. A falu félelmes üzenetét hozta a városnak. — Munkái: Ibolyalevél. Versek. Budapest, 1922. — Világ végén. Versek. Budapest 1924. — Délibáb és szivárvány. Versek. Pápa, 1927. — Az utolsó királysas. Versek. Pápa, 1928. — Kökényvirág. Versek. Pápa, 1930. — Tarka toll. Versek. Budapest, 1931. — Felkelt a nap. Versek. Budapest, 1932. — Téli rapszódia és három mese. Versek. Pápa, 1934. — Örök kenyér. Verses elbeszélések. Budapest, 1938. — Halad az ék. Versek. Budapest, 1938. — Fehér torony. Válogatott versei. 1913—1938. Budapest, 1938. — Árdeli szép hold. Egy költő

gondolatai a magyar nyelvről. Budapest, 1939. — Emlék. Versek. Budapest, 1940.

FARKAS ANTAL (szül. 1875. szeptember 13. Szentes, Csongrád megye), mezőtúri tanyai tanító, utóbb szegedi újságíró, majd a Népszava munkatársa. — Mint a szocialista irányvers és irányregény művelője sokat tett a marxista eszmék terjesztésére. Munkáin szatirikus hang vonult át, verseiből és prózájából egyaránt jól lehet ájékozódni a magyarországi szocializmus életszemléletéről és hangulatairól. — Munkái Viharzúgás és pacsirtadal. Versek. Mezőtúr, 1900. — A csanádi parasztbáró. Regény. Budapest, 1907. — Templomtüzek, vörös zsoltárok. Versek. Budapest, 1914. — Jókedv a siralomházban. Szatirák. Budapest, 1918. — Szilaj Péterék. Regény. Budapest, 1918. — Parasztragédiák. Novellák. Budapest, 1919. — Megnyílt a börtön. Regény. Budapest, 1919. — Fekete nóták, vörös rigmusok. Budapest, 1919. — Proletárok verseskönyve. 1919. — Úri komédiák. Novellák. Budapest, 1921. — Földindulás. Regény. 1922. — Bujdosó Péter nótáskönyve. 1925. — Kísértetek. Regény. 1925. — A papkisasszony. Regény. Bécs, 1927. — Idegen határon, sótalan kenyéren. Versek. 1927.

GÁBOR ANDOR (szül. 1884. Újnép, Somogy megye), hírlapíró. — A világháborús összeomlásig a polgári közönség szórakoztatója volt. Első korszakának néhány jellemzőbb kötete: Fehér dalok, Harminchárom (verseskönyvek). Jaj a feleségem, Pesti sirámok, Mit ültök a kávéházban, Untauglich úr, A polgőr (humoros írások); Hét pillangó (Péterfy Jenő életének regénye); Palika, Ciklámen, A princ, Majd a Vica (színművek). A proletárdiktatúra bukása után Bécsben és Moszkvában kommunista irányban dolgozott. Teljes erővel belevetette magát a forradalmi izgatás lármájába. Emigráns-írásaiból a kétségbeesett düh átkai zúgtak a nemzeti szellemű Magyarország felé. Igazi lelki formáját ekkor találta meg. (Ezt izenem, Az én hazám.)

GYŐRY DEZSŐ (szül. 1900. Rimaszombat, Gömör megye), felvidéki hírlapíró. — Az «újarcú» magyarok lázongó eszmekörének terjesztésével hívta föl magára a figyelmet. Világpolgári gondolatai elszakították a nemzeti szellemű magyaroktól. Ady Endre

életszemlélete döntő erővel hatott lelkivilágára, költői kifejező eszközeiben is Adyból indult ki, de a Felvidék tájhangjainak megszólaltatásában önálló lírikussá fejlődött. — Munkái: Hangulatok. Vers és próza. 1921. — Százados adósság. Versek. 1923. — Láthatatlan gárda. Versek. 1927. — Újarcú magyarok. Versek. Berlin, 1927. — Hol a költő? Versek. Kassa, 1932. — Zengő Dunatáj. Versek. Eperjes, 1938. — Magyar Hegyibeszéd 1940. Versek. Budapest, 1940.

Illyés Gyula (szül. 1902. november 2. Rácegres-puszta, Tolna megye), biztosítóintézeti tisztviselő, hírlapíró. — Pályájának három irányító indítása: gyermekkora a Dunántúl népe között, Párisban töltött évei, érintkezése a Nyugat írói körével. Mint publicista a baloldali irányt támogatta, fejtegetéseiben sok volt az agrárszocialisták pörölő hangjából. Néhány társával együtt akkor keltett nagyobb feltűnést, amikor felhívta a figyelmet a dunántúli magyarság pusztulására és a németajkú szórványok előretörésére. — Munkái: Nehéz föld. Versek, Budapest, 1928. (A költő nyelvének érdességével, darabosságával, csiszolatlanságával lepte meg bírálóit. Különös prózaisága sajátságos költészettel párosult. Sorai csikorogtak és dübörögtek, pátosza naturalizmusba fulladt, mégis költő volt, sötétarcú, nyugtalanító mozgású, dacos költő: poéta.) — Sarjúrendek. Versek. Budapest, 1930. (Az úrgyűlölő társadalmi szatira hangjai túlságosan sűrűn hangzanak föl a költő lantján, proletárvédő politikai célzatossága nem egyszer szárnyaszegett osztályköltészetté teszi líráját. A falusi nép legalsó rétegének szemszögéből pillant az úriemberek világára, a tiszta líra helyébe az epés életképet ülteti. Humor helyett fanyaron szurkáló szatira, tárgyilagos életszemlélet helyett a kötekedő parasztember hangjai.) — Oroszország. Budapest, 1934. (Úti emlékek.) — Szálló egek alatt. Versek. Budapest, 1935. (Romantikus naturalizmus, népköltői pátosz, a legellentétesebb költői elemek összetétele. Hol stilizált, hol nyersen fölcsattanó kifejezései úgy áradnak, olyan megválogatás nélkül, ahogyan a költő azokat első elgondolásában papírosra vetette; legalább is az a benyomásunk, hogy majd minden költeményén volna még elég igazítani való. Fárasztó bölcselkedése többnyire belefura-

kodik legsikerültebb verseibe is. Egyik legszembetűnőbb jellemvonása a népiesnek éppen nem nevezhető zsúfoltság és homályosság. Költészete a földrengésekre emlékeztet : viruló majorságok romjai a színtéren, kidőlt fák, a szakadékok mellett jajveszékelő lakosság, de a háttérben számos idilli tájrészlet, enyhe tűzhely, dolgozó emberek.) — A puszták népe. Budapest, 1936. (Az etnográfus és szociográfus könyve. Minden izgató cél nélkül, szánó szeretettel tárja föl a gazdasági cselédek nyomorult helyzetét. Munkája iskolát teremtett. Utána tömegesen jelentkeztek a szépirodalmi igényű, de adatszerű igazságú népleírások. A láthatatlan néposztályok életét sok lelkes fiatal ró iparkodott föltárni.) — Petőfi. Budapest, 1937. (Tehetséges prózájú mű ez is, a halhatatlan lírikus lelki fejlődésének egyéni ízű ismertetése.) — Rend a romokban. Versek. Budapest, 1937. (A könyvet a bíróság elkoboztatta, az ügyészség az egyik vers vallást sértő kitétele miatt vádat emelt a költő ellen.) — Magyarok. Budapest, 1938. (Jegyzetek, megfigyelések, tanulmányok. Egyenetlen prózaíró : hol élvezetes, hol fárasztó. Egy-egy részletével megragadja az olvasót, máskor csupa értekező szürkeség. Mondanivalóiban bőséges, gondolatokban gazdag, szellemében magyar.) — Külön világban. Versek. Budapest, 1939.

József Attila (szül. 1905. április 11. Budapest ; megh. 1937. december 3. Balatonszárszó, Somogy megye), hírlapíró. Erdélyi görögkeleti román családból származott, apja szappanfőző munkás volt egy budapesti gyárban, később eltűnt, s magára hagyta családját. A költőt és testvéreit édesanyjuk keserves kézimunka árán nevelte egy ferencvárosi nyomortanyán. József Attila megpróbálkozott mindenféle mesterséggel : volt rikkancs, cukrászfiú, hajósinas, csősz, napszámos, szolga, házitanító. Egy időben a Gyermekvédő Liga neveltette. Érettségi vizsgálatot tett, beiratkozott a szegedi egyetem filozófiai karára, de a tanári oklevelet nem szerezte meg. Beállt gyári hivatalnoknak, könyvügynökséggel kereste kenyerét, később az irodalomból próbált megélni. Harminckét éves korában öngyilkos lett. A balatonszárszói állomáson átrobogó vonat elé vetette magát. — Munkái : Szépség koldusa. Versek. Szeged, 1922. — Nem én kiáltok. Versek. Sze-

ged, 1925. — Nincsen apám, se anyám. Versek. Budapest, 1929. — Döntsd a tőkét, ne siránkozz. Versek. Budapest, 1932. — Külvárosi éj. Versek. Budapest, 1932. — Medvetánc. Versek. Budapest, 1934. — Nagyon fáj. Versek. Budapest, 1936. — József Attila összes versei és válogatott írásai. Sajtó alá rendezte Németh Andor. Budapest, 1938. — József Attila összes versei és műfordításai. Budapest, 1940.

Kassák Lajos (1887–), hírlapíró. — Életéről és munkáiról: az elbeszélők között. — A Kassák-lírának, mint minden szellemi jelenségnek a világon, megvoltak a maga lelkes hívei. Ezek a rajongók a vörös zászlós felvonulások messiási öntudatú dalnokát ünnepelték a költőben. Mások nem tartották komoly dolognak a Kassák-ügyet. Ezeknek ítélete szerint a Kassák-iskola nem egyéb a burzsujok elképesztésére szánt szózagyvaléknál, szándékos értelmetlenségek zűrzavaránál, élclapokba való komikus hírverésnél és félművelt erőlködésnél. Magának Kassák Lajosnak fölfogása szerint: «Ahhoz, hogy valaki megérthessen bennünket, szellemében, igényeiben és világszemléletében velünk egy síkon élő embernek kell lennie.» — Összegyűjtött költeményeinek kötete húsz év lírai termésével: Földem, virágom. Válogatott versek. 1915—1935. Budapest, 1935. (A Gyergyai Albert előszavával megjelent kötet a versformákat megvető szabadversek sorozata. «Költő létemre megöltem magamban a verset»: írta magáról a szerző. Nyersesége, kritikátlansága, szocialista-kommunista lelkisége egyfelől; őszintesége, képgazdagsága, egyéni színei a másik oldalon: jellemző tulajdonságai lírájának. A józanság és szertelenség forradalmi zűrzavarral kavarog bennük. A költő hol az ódaszerűség, hol a mély emberiesség, hol a teljes beszámíthatatlanság benyomását kelti. A népgyűlések munkáshangulatai a dekadens lélek szakadozottan kiáltozó vallomásaival keveredtek a versgyűjtemény lapjain. Azok, akik nem tartják normálisnak ezt a lírát, éppen olyan helyes nyomon járnak, mint azok, akik a vajúdó idők beteg vonaglásának nem közönséges tükröződését szemlélik a Kassák-lírában.)

Irodalom. — Zolnai Béla: Új irodalom. Irodalomtörténet. 1917. évf. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Iro-

dalomtörténet. 1923—1930. évf. — Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Komlós Aladár: Az új magyar líra. Budapest, 1927. — Németh László: Erdélyi József. Protestáns Szemle. 1927. évf. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Bisztray Gyula: Újarcu magyar poéták. Magyar Szemle. 1930. évf. — Vajthó László: Mai Magyar Muzsa. Budapest, 1930. — Németh László: Erdélyi József. Nyugat. 1931. évf. — Boross István: Erdélyi József, a költő. Mezőtúr, 1932. — Komlós Aladár: Kassák Lajos. Erdélyi Helikon. 1933. évf. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — A Szép Szó József Attila-száma. 1938. évf. — Koczogh Ákos: Expresszionizmus. Budapest, 1938. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Makkai Ernő: Erdélyi József költészetéről. Kristóf György emlékkönyv. Kolozsvár, 1939. — Marék Antal: Mai dunántúli lírikusok. Szombathely, 1939. — József Jolán: József Attila élete. Budapest, 1940.

A KATOLIKUS IRÁNY.

Az írónak — a katolikus felfogás szerint — éreznie kell, hogy az élet végső célja nem itt van a földön, hanem egy másik világ örök tisztaságában. Ha a hitetlen művészi lélek teljes nyugalommal fordul az olvasók közömbös tömegeihez, a katolikus írónak is megvan az a joga, hogy írásművészetével fölkeresse a hívők százezreit. A hit nem fojtja meg a művészetet, az Isten felé fordított tekintet nemcsak a magasságok világába, hanem a mélységekbe is szabad szárnyalással fordulhat. A katolikus író az élet valóságaiba éppen úgy belekapcsolódhatik, mint a realista, csak szellemében és látásában van különbség ; foglalkozhatik a bűnnel is, de éreznie kell felelősségét közönségével szemben ; föltárhatja az igazságot, csak ne feledkezzék meg arról, hogy valójában egy földöntúli világ szellemének harcosa.

A katolikus álláspont szerint a forma csak akkor érték, ha egyúttal tartalmi gazdagságot is foglal magában, ha a művészi külső gondolati és érzelmi kincsek kerete. Formai tökéletesség nem sokat ér tartalmi szépség nélkül, sőt olyan lehet, mint a díszesen tálalt mérges étel vagy a kábító illatú gyilkos virág. A katolicizmus is eljegyezte magát a széppel, a katolicizmus is belevilágít a lélek titkaiba, de tagadja, hogy a test ösztönélete vagy a pillanat mámora az emberi

élet középpontja. Nem elég, ha a vers, regény, színdarab esztétikai színvonalú. Legyen az irodalmi alkotás nemes világnézetű, becsületes erkölcsű. Legyen az irodalom a gyönyörködtetés tiszta forrása, hogy ennél a forrásnál a romlatlan fiatalok és a kijózanodott öregek egyforma megnyugvással olthassák lelki szomjúságukat.

A huszadik században a konzervatív-nacionalista lírikusok egy része is átvette az impresszionista-szimbolista irány művészi kifejező eszközeit. A katolikus szellemű költők közül Harsányi Lajos (1883–) színes képsorozatokban számolt be látomásairól. Lantjának húrjait a természettel való együttérzés, az élet szemlélete, a halál gondolata, a vezeklés és erkölcsi megtisztulás eszméi zendítették meg. Költészetéből a dunántúli templomok hangulata áradt, összeszövődve szimbolikus és misztikus elemekkel. Ez a líra nemcsak az egyházi érzésvilág és a papi élet bensőségeibe pillantott be, hanem életre keltette a Fertő-vidék hangulatait, a dunántúli falu nyugalmát, a rétek és nádasok festői képeit s a műveltségért epedő lelkek mélabúját a vidék elzártságában.

A modern élet idegenkedve fordul el a falutól, Harsányi Lajos lelki megnyugvást talál a vidék csöndjében. Orvul csap le a halál a dús városok lakójára, zűrzavarban rohannak vele a cifra temetők felé; a falun piros arccal ül az elaggott ember, csöndesen sütteti magát az őszi napfényben. El-eljön hozzá az öreg pap, beszélgetnek a világ dolgairól, bölcseségük olyan, mint a kristály. És lárma sincs, ha a megbékült halottat elviszik az örök hazába, a dombos temetőbe. A temető körül vídám nép

dolgozik, a nyírfák között szellő susog, a kakukfűről illat árad, a tücsök nótát mond az unokák hűségéről.

Mi más az élet a falu határain kívül, milyen borzongató a városok élete. Rejtelmes jelek hirdetik az egész világon a rohamosan közeledő végső veszedelmet, kiáltó valóságok harsogják fülünkbe: vesztébe rohan az emberiség! Nézzétek csak a rothadó ókori Rómát, s a mai kor képe rémlik elő a régi tükörből. A politikus szónokol, a közéleti férfiak gyanús üzleteket kötnek, az asszonyok szemöldök-íveiket tépik, a szolga titokban csúfolja gazdáját, a bölcsek öngyilkosok lesznek, a tömeg a fórumon, népkonyhán és cirkuszban tolong: így él Róma, így él a mai kor: vitázik, élcel, pletykákat mond, liheg, népjogot követel, s nem veszi észre, hogy jönnek a barbárok. S megkondul a költő hangja: «Polgár! Nem hallod a harangszót?» Nem látod, milyen földrengés készül körülötted? Nem gondolsz arra, hogy valamelyik vérvörös vasárnapon templomod ajtaja bezárulhat, a csőcselék elrabolhatja utolsó filléreidet, a külvárosok lángba borulnak, lakásodból kiűz az utca népe. Vörös az ég alja, süvölt a forradalom sípja, s te lomhán ülsz otthonodban, élvezed kicsiny életed kényelmét. Polgár! Nem hallod a lélekharang szavát?

Harsányi Lajos a modern világban élő, de vallása hagyományait egész teljességében átérző katolikus pap lelki életének feltárásával új elemeket vitt az egyházi szellemű lírába. Hogy ebből a vallásos költészetből nem lett érdektelen papi líra, ez a költő érdeme. Harsányi Lajos versei között a modern magyar katolikus költészet számos értéke fénylik. *(Hagia Sophia, Toronyzene, A boldog költő,*

De profundis, Mi cha él.) A költő egyházi ihlete a szimbolizmusban találta meg legtetszetősebb kifejező formáit, erényei, és hibái ebből a stílusdivatból nőttek ki. A szimbolizmussal együtt jár a mesterkéltség, keresettség, homály, a szimbolista költő ritkán tud úgy hozzáférni olvasói lelkéhez, mint az ösztönösen éneklő lírikus, a szimbolizmus hidegségét, csináltságát, rejtvényszerűségét Harsányi Lajos sem tudta kikerülni.

Látomásos hajlam dolgában igen erős a Harsányi-líra. A katolikumba merült lélek az egyházi pompa gazdagságával iparkodik megérzékíteni vallomásait és elképzeléseit. A költőnek a hangok ritmikus lebegése iránt kevésbbé fejlett az érzéke, annál jobban gyönyörködik a színhatásokban. Olykor csupa stilizáltság, merő dekoráció. Eszméit a víziók csillogó köntösébe öltözteti, képzelete a színhangulatok szárnyán röpdös.

Társadalomszemléletében keresztény-szocialista. Elkeseredetten szemléli a nagytőke embertépázó önzését, megdöbben a gépkultúra lélekmorzsoló átkától. A bolsevizmus ellen nincs más mentség, mint Jézus tanítása ; a kommunizmus barbárságát nem győzheti le más, csak az evangélium. A marxizmus sátáni munkája és a kapitalizmus zsidó könyörtelensége : a kettő között vergődik az emberiség.

Mint elbeszélő az életrajzi regény művelője. Nehéz műfajt választott, mert hősei az árpádkori történelem szentjei, s a szentek életregénye a művészi hatás szempontjából kockázatos műfaj : a regény nem tűri meg maga mellett a legendát, a legenda szembekerül a regénnyel. Az író nem ereszthetí szabadjára képzeletét, nem térhet el az egyházi

hagyománytól, nem mondhat ellent a történelem tanításainak. Hiába a lélekéreztetés, a kordíszítés, a költői stílus: a mesemondásban kötve van az elbeszélő. *(A szent asszony, Az elragadott herceg, A nem porladókezű király.)*

A huszadik század magyar katolikus líráját Harsányi Lajos és Sik Sándor indították útnak, a régibb katolikus költészetet a hagyományos formából és tartalomból ők vezették át a modern irodalom stílusába. Sik Sándor (1889–) lírája a magyar vallásos költészetnek egészen új jelensége. Alig van még egy költőnk, akiben az igazi katolikus lelkiség Sik Sándoréhoz hasonló virágzást mutatna. A vallásosság benne nem a régi templomi költészet folytatásaképpen, hanem egyéni élmény és belső átélés alakjában jelentkezik. Romantikus fantáziáját fínom impressziók szövik át, megnyugvást sugárzó hitét nyelvének és ritmusának gazdag áradásával fejezi ki. A magányában eszményeinek élő szerzetesi lélek belső világát az ő költeményei mutatják legszebben.

A költő boldogan él Isten szemléletében, a természet ölén. A hegyoldalon százados fenyőfák bólogatnak, az éjtszakában csöndesen morajlik a Garam, a cserkész-sátor nyílásán benevet a hold; vidáman alusznak a cserkészfiúk, ezek a drága palánták, a magyar jövő reménységei; s a költő ajkáról fohász száll az éghez: vajha ez az ifjú virágoskert épségben növekednék naggyá! Másutt is föltűnik a cserkészek tábora. Nyolcezer fiú alussza tiszta álmát a budavidéki hegyekben, de a virrasztó poéta lelkét gyötrelmes kérdések kínozzák: lehet-e hinni az ifjúságban, érdemes-e küzdeni a magyar jövőért? A távolban pokol-

veres az ég, az a pesti éjszaka fénye, szeméremoltó színpadok tüze, táncok őrjöngő forgataga, csupasz testek festett szennye, lihegő, cigarettafüstös, villanysugaras rothadás: «Nem látod-e, hogy tántorog belé a céda fénybe minden, aki ép? A nemzet húsa, édes veleje, haza és jövő és emberiség! Halál, halál!» Odakerülnek ezek az ifjak is, most még romlatlan serdülők, hiába virraszt álmukon a szeretet és aggodalom. Vagy megnyugvást ad talán az ország többi tája? Az Alföld, a Dunántúl? Minden alszik! Ki sejti ott a nemzet álmait? «Alszik! Vagy halott? S az Isten feltámaszt-e oly halottat, aki jól érzi a sírban magát?» S az ország határain túl? Őrült kezek kaszabolnak a levegőben, zúznak, irtanak. Halál és ördögárnyak mindenütt. Nincs itt miért küzdeni, nem lehet a görgeteg alá feküdni, ki tudná az őserdők lángját kézzel eloltani — és mégis: «Hiszek! Hiszek!» Egyszer csak szétomlanak a gyilkos Bábelek, új embernem kél, a testvéri kezek egybefogódznak, mert a lélek akar és teremt, búzaszemet varázsol a hant alól, s a sziklából Krisztust támaszt föl. «És hogyha nem: hát akkor is! Ha mindhiába: akkor is! Ha minden álom: akkor is! Ha minden meghal: akkor is! A szép akkor is szép marad, a tiszta tiszta, rút a rút. Az Igazság igazság akkor is, ha meg nem látja senki sem. A Szeretet mosolyog, és szeret, és a kereszten is király. A tett különb a tunyaságnál, és hol a tépett lobogónál tiszteletesebb szemfedő? Mert akit egyszer meglehelt a lélek, annak mindegy-lom, élet vagy halál: Az él és áll, és énekel, és alkot.»

A nagyváros forgatagában, az emberarcok rengeteg erdejében kóborol a költő, s az egyik útján valami a szemébe

villan : egy szem, gyűlölködő, alattomos, didergő, akár a meztelen gyilok ; ránéz egy arc, rút arc, kaján, sötét, gonosz. Szegény arc, mi lehet mögötted? E fül, e száj, ez orr mennyi rontó mérget szíhatott, hogy ennyi rútság özönlik róla. Hány durva kéznek hány ökölcsapása szaggatta szét e boldogtalan arcon az Isten-arca mását, míg ennyi vadság, ennyi gyűlölet ülte meg. Rettentő lajstrom ez az arc, ezer ember ezer bűnét kiáltja az ég felé. «Testvér, megállj! Hadd fogjam át melengető testvérkezemmel verejtékes, magányos ujjaid. Én szólni akarok veled : akarom hallani keserű titkodat! Zord rejtvény, tán a kulcsod én vagyok. Vert életed kietlen sok nem-ére, tán ajkamon rügyellik az igen. Jöjj, fáradt bujdosó : tán írva van, hogy bennem lelj hazát! Testvér, a kezedet!» Nincsen sehol, eltűnt az utcák óceánjában. Egy pillanatra lobbant föl, mint a hullócsillag, mint a denevér az éjtszakában, azután elsuhant. Süket arcok, értetlen szemek hullámoznak a nyüzsgő utcán.

De vedd csak kezedbe az eleven csodakagylót, a rádiót, vagy — ami még mélyebbről muzsikál — kapcsold össze lelkedet a költő lelkével, ezzel a feszülten rezgő antennával, s halljad és lásd az ő idegszálain keresztül a minden lelkek minden hullámzását. Kép, kép után suhan. Talán egy dekadens poéta ül most a drót végénél, s halkan zengeti árva rímeit ; talán egy fiatal leány énekel a bokrétás pódiumon, és lelke mélyén a dicsőség, fény, szerelem, reménységének szivárványíve játszik ; talán egy vén muzsikus nyaggatja reszkető kezével a zongora zengő csontjait, és lelke vásznán végigsurrannak életének kísér-

teties filmtöredékei. Zúg a rezgő drót a háztetőn, zúg a titokzatos élet és halál. Falusi ház fölött zenél a drót, a gazda félretolja vasvillája nyelét, s méltósággal, kíváncsisággal — és egy szemernyi megvetéssel is — csatolja homlokára a kagylót; körülötte gyermekek viháncolnak, a konyhán asszonyok csörömpölnek, szekér zörög a ház előtt, locsog az utcán a harmadheti sár. És mindenütt a világon zúg a titokzatos tölcsérből a csodálatos Máté-Passio. Ott is, ahol fiatal francia tisztek ülnek a garnizonban; ott is, ahol a kincses Indiák felé száll az óriási óceánon az angol lobogó; a berlini külváros kocsmájában csakúgy, mint a laboratórium csendjében; s egyformán hallgatja a kagylós drótot a forradalomért lelkesedő proletár, a világjáró japán professzor, a kanadai farmer, a fokvárosi szerecsen és a falusi tanítókisasszony. Hallgatja százezer füllel, százezer szívvel az Ember. «És látok! Látok a légen át, légen és zűrön és sötétségen át, káprázatokon és minden sokféleségen át, és minden őrültségen át: látom, látom: az öklök szétsímulnak, szemkarikák, ajakráncok, homlokbarázdák elsímulnak, minden tisztátalan nem-ember hangok elcsitulnak: lám a Zengő Kagyló koszorúja alatt olyan testvérforma minden arc!»

A dekadens panaszkodókkal szemben Sik Sándor lírája a diadalmas világnézet költészete: vígasztaló ellenkép a világfájdalmas siralmak pesszimista korszakában. Legvonzóbb vallomásai emberszeretetéből fakadnak, de a világháború és az irredentizmus is szerencsésen ihlette költészetét. Bölcselő verseiben ódai szárnyalással tör a titokzatos magasságok felé; napi élményekből fakadó

költeményei érzékenyen fonják egybe a szív hangulatát az élet valóságával; hangulatképeiből mélyértelmű jelképek éltető sugarai rezdülnek elő.

Teljesen benne él a modern gondolkodásban, korszerű kifejezésekben, új versformákban, de nem vesztette el kapcsolatát a klasszikus hagyományokkal sem. Eleinte Prohászka Ottokártól és Ady Endrétől tanult ő is, mint Harsányi Lajos, később fölszabadult minden idegen hatás alól, s a vallásosság, hazafiasság, emberiesség eszméitől hevítve ment a maga önálló útján. Lírájából a vérző nemzet jajszavai komor hangokat csaltak ki, egyébként világszemlélete az Isten eszméjéért rajongó optimista lírikus lelkivilágának kisugárzása volt. Bizalommal ölelte szívéhez minden felebarátját, szeretettel fordult a nyomor és bűn fiaihoz is: «Nem, nem, nincsenek gonosz emberek!» Hogy a söpredékből sem az értelem, sem a jóság nem nevel soha tisztességes embercsoportot, ez a meggyőződés nem fért össze életszemléletének nagylelkűségével.

Színműírásában a klasszikus magasrendűségre törő dráma művelője. *Zrínyi*ről (1923) írt történeti tragédiájának hőse a tizenhetedik század nagy magyar költője. Zrínyi Miklós végzetes körülmények közé sodródik: nemzete iránt érzett szeretete összeütközésbe hozza királyhűségével. *István király* (1933) két ellentétes világot mutat be: a fajtáját bölcsen szerető, nemzete érdekében haladni vágyó magyar léleknek és a hagyományokhoz mereven ragaszkodó, pogány ellenzéknek harcias világát. A keresztény-pogány kérdés életrekeltése, a kor hangulatának a mai időkbe való varázsolása, a szenvedélyek drámai

összeütközésének rajza, a mozgalmas jeleneteknek a mélyértelmű tragikus mag köré való kiépítése a drámai nyelv nemes veretével egyesül az első magyar király tragédiájában.

Miként Sik Sándor, a maga útjain haladó költő Mécs László (1895–) is. A költészetet nem szórakoztató játéknak fogja fel, hanem prófétai küldetésnek : korszerű eszköznek arra, hogy segítségével kifejezést adjon milliók nyugtalanságának, s rámutasson a társadalmi berendezkedés igazságtalanságaira. Eligazítani az emberiséget az emberiesség ösvényein, kimenteni a mocsarakból a bennük vergődő lelkeket, kezet fogni a balsors üldözöttjeivel : ez a költő egyik legszentebb hivatása, ez Isten szócsövének társadalmi küldetése.

Lírája képekben gazdag, nyelvi fordulatokban meglepő, ritmusában zenei. Mikor atyját és anyját énekli meg, ez egészen újhangú családi líra ; ha a természetbe mélyed, a eíró költészetnek nem a megszokott régi típusait veszi mintául ; s amikor a testvériség dallamai szállnak szívéből ajkára : új eszméket, új színeket, új dallamokat ad. A nyomor a békében, a vérontás a háborúban, az emberi alávalóság mindenkor : ez foglalkoztatja legizgalmasabban kedélyvilágát. Isten országáért sóvárog, irtózattal fordul el minden öldökléstől, megbocsátást hirdet az egymás ellen zúduló indulatok tajtékzása között. Emberszeretetének méla hangjába sok misztikus elem vegyül. Sorai széles mederben hullámzanak, képei egymásra áradnak.

Már pályája elején szemére vetették, hogy gondolkodása forradalmi : katolikus paptól addig még soha nem

hallott megnyilatkozásokat bocsát világgá költeményeiben. Háború-ellenes panaszhangjaitól sokan megdöbbentek. A békebarátot és szabadgondolkodót látták benne, s attól tartottak, hogy a politikai radikalizmus hullámaiba irányítja líráját. Mécs László azonban minden szabadelvű emberszemlélete ellenére sem tért le a keresztény világnézet krisztusi ösvényéről.

Magyar nemzeti érzése egyre nagyobb erővel tört fel költészetében. Hitet öntött a kételkedőkbe, reményt hirdetett a csüggedőknek. Őszinte vallomásokkal, nemes gondolatokkal, korszerű eszmékkel telített lírájában mégis az egyetemes emberi együvétartozás hirdetése a legeredetibb érték. Átérzi a minden oldalról gyötört emberiség szörnyű fájdalmát, s megcsörgeti az egyéni bús sors leráz-hatatlan bilincseit.

Élete a felvidéki hegyek közt, a Hernád völgyében kelt szárnyra, abban a kis tót falucskában, ahol a szegény kántortanító öt gyermekét nevelte föl kicsiny jövedelméből. A szegénység napról-napra földre tiporta, Isten és a jó reménység mindíg talpra segítette. Fiának szárnyat adott, ő maga lent maradt a porban. S mégis mily boldogság, amikor annyi idő letelte után az öreg szülőkhöz megjön a fiú — a pap és költő — s az öröm könnyzápora hull fejére. «Jártam én Sorrento táján, híres Nápoly ölébe vitt a gyorshajó : de sehol annyi báj, varázslat nem verte végig lelkemet oly sok léleknyitó titokkal, mint itt e zugban.» A gyermekkor paradicsoma elveszett, emléke ott lappang a házban, méhesben, utakon, templomdombon, folyó mellett. A Hernád némán hömpölyög, a vén hegyek búsan

bámulnak, az úton pár tehén kolompol, a távolban elszáguld egy gyorsvonat.

Az Úr akarata a maga szolgálatára rendelte a költőt, hogy szivárványhíd legyen ég és föld között. Súlyos sors Isten pányváját viselni, s mindíg égre intő ujjal állni, mint egy nagy torony. De azért engedelmesen vitte ifjú lelkesedését oda, ahová az Úr küldötte: a parasztok közé; bemártotta engedelmes szívét Krisztus vérébe, s megszentelte jósággal a határt és a falut. Fog-e rajta buzgósága? Isten dolga. Éldegélnek az egyszerű falusiak; dolgoznak, hazudnak, csalnak, lopnak, bizton és mélyen alusznak; maga a pap, a fáklya, félve él, félve jár, félve fekszik köztük: keresi léte kulcsát, s nem találja sohasem. A kétségek vándorútján feketélő jegenyékről könnyek hullnak fürteire, siratják őt a fák is. Útja az idegenség országában céltalanul megy. Jóságának szirma mindíg idegenekre hull, akik ha kicsit talán szeretik is, mégis csak valami furcsahangú más madárnak tartják. «Magányosság útja-szélén titokfákról könnyek gyöngye hull fejemre, s csak siratnak engemet a téli fák.»

A lakodalomban a tisztes vének közé ültetik a papot, ott beszélget a törvénytudók közt, de mit csináljon a szívével? Mit csináljon a szívével, amely olyan, mint valami vad tavaszból idedobott tulipánhagyma: tombol benne a tavasz, s virágokat szöktetne nagyra. Vének padkáján üldögél, s nézi, hogyan táncolnak mások helyette, s amíg elmereng e csalfaságon, nagyot kacag rajta a sors. Máskor, ha a városba jut, hallja, hogy egy zugkocsmában diákok dalolnak hősiesen, hetykén, felelőtlenül. De jó volna most,

kinnhagyva az éveket, diákként kurjongatni, s az asztalra szórni a ki nem virágzott mámort. Sötét sikátoron mintha nagyokat rikoltana és kacagva szaladna valaki: az ifjúságnak vége!

Sötét élet a magános ember élete! Neki sohasem csilingel gyermeki kacaj a csendben, bús lámpafénynél üldögél, szíve száraz ágán nem hintáznak az öröm pillangói. Csatangol a csatakos őszi éjben, s lopva leskelődik be oda, ahol a családi tűz sugara táncol. Nagyméha betér egy-egy barátjához, fanyar képpel tréfákat mondogat, hogy ne sejtse senki, mily fagyos a lelke. Ne sejtse senki, hogy koldulni jött egy kis derűt, pár percnyi meleget. A mindenségnek minden álma ott él a családi kör négy fala között. Családi fészek: szent teljesülése az ifjú vágynak.

A hegyek őszt lehelnek, nyirkos, fagyos az est, vérharmatos a lélek. Madár száll a levegőben, vérszínű varjú röpdös, s amerre elhalad, tűvészt, gyilkos átkot hord szárnyain. Vándorbotot kellene keresni, és menekülni a kultúrától. Jó volna a sárosi hegyekben pásztornak lenni, és nem látni, ki öl szebben: a német vagy a szerb? Jó volna mámort inni: pálinkát, karcos vinkót. Jó volna háton fekve bámulni, mi száll az ég ívén? És nézni, enni, élni, ahogyan élnek a tehénkék, s lehullani, mint az elsárgult őszi levelek.

Szörnyű éj volt, vad háború éje, vér csurgott minden testen. Az ember elfeledte, hogy arca régen Krisztus arca volt. Leszakadt a szivárvány a népek közt, s még mindig mocsár van, még mindig förtelem ül a lelkeken, még mindég ott gubbaszt a Sátán az élet fáján. De megkongatja

piros harangját — ifjú szívét — a költő: elég volt az éjtszakából! Álmodjunk már hajnalt végre! Minden szívből minden jóság jőjj elő! Átkozott, aki gyűlölettel pillant embertestvérére; áldott, aki a békességet hirdeti, s nyitott ajtóval, ölelő karral, lágy kenyérrel, teli kancsóval várja a vándort.

A modern katolicizmus bizalommal tekintett a szociális érzéstől áthatott költőre, örvendett nagy istenhitének, helyeselte evangéliumi szellemtől áradó tanításait; a konzervatív katolikusok aggódva figyelték, hol kerül szembe az egyház álláspontjával, mikor csúszik el a képzelet és hangulat lejtőjén. A költőnek Istenhez való viszonya nagyjából olyan, mint Ady Endréé: nem a keresztény hívő alázatával tekint Istenre, hanem a gyermeki képzelődés duzzogó jeleneteibe vonja bele az Úr alakját. Amint nem minden politikai vers egyben hazafias költemény is, az Istent emlegető ritmusok sem mind vallásos lírai darabok. Mécs László költészetében Isten kis dolgokkal babrál («Ha én pár szappanbuborékot fújnék, forradalmas botrány törne ki minden pletyka-fronton»); Isten néha behúnyja Nap-szemét, s havat álmodik a földgolyóra («S én szűkölök és nyugtalan vagyok, mit fognak enni télen a szegények?»); Isten néha tréfából tarka szivárványt akaszt a távozó vihar hátára («Mit szólna itt a nép, ha én az utcán egy elmenő hátára sebtiben ilyen tréfás szamárfület csempésznék?»); Isten úgy játszik a messzeségben, mintha nem is tudna vértengerről, könnytengerről, hadiözvegyekről, rokkantakról («Kérdezlek, mit akarsz velünk, minők törvényeid s a szenvedésről Isten-agyadban elbujt nézeted?»). A költő

teleaggatja a legfelsőbb lény alakját emberi tulajdonságokkal, mintha nem is hinne a mózesi és krisztusi személyes Istenben. Uram — fordul ehhez a különös lényhez — látom, hogy beszélsz, de én nem értelek. Csak egyre nézlek, mint ahogyan engem néz a kutyám, ha Budapestre megyek, táskámban összes műveimmel. («Csak néz, csak néz, hiába mondanám, Minek megyek, kivel fogok beszélni, Milyen zenével altatom szívem, Csak néz, csak néz, megfordul, visszamegy És csont után szaglász az udvaron».) Isten működése rejtélyes játék, akaratát és törvényeit a véges emberi ész nem is sejtheti.

Hol a pap lépett előtérbe a költőben, hol fölcserélte istenkereső igéit a világboldogító eszméitől mámoros szónok szerepével. A nyomorban fetrengő emberek segélykiáltásai ritka bátorsággal harsogtak föl ajkán, az elesett lelkek millióira részvéttel pillantott. Lelkét a magasabb küldetés tudata hatotta át: megváltani nyomorától az emberiséget, szakítani minden egyéni, társadalmi, nemzeti elfogultsággal! Belekiáltani a gyűlölködés éjtszakájába az örök békesség engesztelő szavait!

A pap is olyan testi-lelki vívódásokkal küzdő ember, mint bárki más, csak őrizetlenebb, elhagyottabb, társtalanabbul szenvedő. Mécs László tépelődéseinek egyik legerősebb rugója: a családi élet, a nő, a gyermek. Tudat alatt is ez az ösztön hajtja, egyházi nevelése hiába küzd emberi természetével. Örvények sodorják, vergődéseit a szimbolumok hínárjába fullasztja.

A szimbolizmus Mécs László költészetében jelentkezett legnagyobb túlzásokkal. Ha az eszközből cél lesz, a

visszahatás nem maradhat el. Ahogyan évszázadokkal azelőtt a spanyol gongorizmus stílusdivata dagályossá tette Nyugat-Európa költészetét, a túlságosan mesterkélt szimbolizmus is visszariasztja a költészettől a közvetlen líráért lelkesedő olvasókat. A poézis kedvelői nem rejtvényeket óhajtanak megfejteni a strófák szövevényeiben, hanem a líra rögtönös hatását keresik, a költő kendőzetlen arcát akarják látni, valóságos hangját akarják hallani. Mécs László ugyan legtöbbször még szimbolizmusában is megkapó tudott lenni, de ahhoz is értett, hogy elkedvetlenítse híveit talányos jelkép-halmozásaival. Versei olykor túlontúl szétterültek, átvitt értelmei nehéz olvasmánnyá tették nem egy költeményét. Lelkétől és nyelvétől ilyenkor fölötte messze esett minden egyszerűség. Világrengető eszmékkel való vívódása és látomásos elgondolásai kavargó agyondíszítettségben nyilatkoztak meg.

Harsányi Lajos, Sik Sándor és Mécs László költői hármassága mellé a katolikus lírikusok gazdag termésű csoportja sorakozott. — A régi nemzedék érzésvilágát Bán Aladár (1871–) szólaltatta meg legkifejezőbben. Költeményeit emelkedett világnézet, eleven hit és erkölcsi tisztaság jellemzik. Nincs benne semmi sem kortársainak fásultságából, kiéltségéből, belső meghasonlottságából. Vallomásain nemes eszmények fénye csillog át. *(Áhítat szárnyain, Felhők és sugarak.)* — Finta Sándor (1889–) lírája a dunántúli hangulatok, harctéri emlékek, tanítói lélekrezdülések, családi érzelmek, földi szemlélődések és égi remények költészete. Bár volna oka a lázongásra, emelkedett szellemű katolicizmusa visszatartja az ingerült fel-

jajdulásoktól. A hit, emberszeretet, Isten akaratában való megnyugvás ihletik költői útjain. *(Robinson szigetén, Szívünk miséje, Forrásvíz.)* — Kocsis László (1891–) verseiből az ódon kolostorok szentferenci hangulata bontakozik ki. Isten közelségének énekese, az élet zűrzavarai elől az oltárhoz menekül, s az emberek nyughatatlanságával szemben a vallás tüzénél találja meg vigasztalását. Lágy színek, békés derű, bensőségesen átérzett vallásos élmény. *(Kolostori csend, Arany ampolna, Szent Ferenc miséje.)* — A papi lélek hitvallásszerű megnyilatkozásai jelennek meg Pakocs Károly (1892–) költeményeiben is. Istenhez kiált a lelkipásztor, Istenhez fut a modern idők gépembere, Istenhez rimánkodik a nyomor: a költő rendületlen hittel mutatja fel a vérző világnak a megnyugvás kelyhét. Pakocs Károly számára a papi hivatás állandó lelki élmény. A katolikum mélységeinek költői ábrázolására a költői stílus jelképes formáit szerencsésen használja. *(Lélekország, Jöttem Isten városából, Istent kiált a tenger.)*

Lendvai István (1888–) lüktető ritmusaiban viharos érzésvilág szólal meg. Lázas vívódás ez a líra, telve a szilaj magyar szív férfias indulataival, az egyéni fájdalom mellett a nemzet összeomlásának átérzésével. A költő úgy látja, hogy rongyos gárda élén áll, de ha társaival együtt pokoljárásra rendeltettek is e földi életben, szent ábrándok vezetik őket. Porban fetreng a magyarság, meghiúsultak a nemzeti álmok, csak a fajukba halálosan szerelmes lelkek virrasztanak a csillagtalan éjtszakában. A tragikus magyar sors látomásai végigkísérik a költő pályáját, pátosza túl-

emelkedik egyéni keserűségein. A minden emberiességéből kivetkőzött világ a halál rabszolgája lett, a vörös téboly eszelőssége megszállta a lelkeket, lehet-e élni ilyen korban? A magyarság feltámadásába vetett hit eszmevilágát az emésztő gyötrelmek átkai szövik át; — és mégis élünk, s lerongyoltan is büszke daccal hordozzuk végzetünk keresztjét. Lendvai István ifjúkori impresszionista, expresszionista, szimbolista stíluspróbálkozásait később a férfikor kiforrott lírai alkotásai váltották fel, Vörösmarty Mihályra emlékeztető nyelvfantáziája a hangok dübörgő zeneiségével egyesült. A lelki kirobbanások végigkísérték egész pályáját, följajdulásai háborgó ritmusokban oldódtak fel. A gyávák korszakában a megalkuvást nem ismerő keresztény-nemzeti szellem, az árulások évei alatt az elvhűség tántoríthatatlansága, az élet prózájával szemben a mámorosan szárnyaló költészet, az egyhangúság és szürkeség árnyékában az érzelmek és képek fenyegető sodrú áradása, a világháború és forradalmi korszak hangulatai érzékeltetésében a magyar lélek zordonan ragyogó villámlásai: ez a Lendvai-líra. *(Fáklyafüst, Köszöntő, Szüreti versek, Koszorú.)*

Gáspár Jenő (1894–) a forradalmak idején tűnt fel hatásos allegóriájával, a *Petronius búcsúdalával*. A halálba készülő római nemesúr siratja ebben a bánatos énekben Rómát, de valójában a magyar költő búcsúzik a pusztulásába rohanó magyar nemzettől. Mikép ez a nagy jambusos monológ, olyan komoly szellemű a költő egész irodalmi munkássága. Líráját emelkedett érzésvilág, üde tárgyszemlélet, képteremtő fantázia jellemzi. Nem tágít a nemes

eszményektől, ragaszkodik az értékes hagyományokhoz, másrészt egész költészetén megérzik, mennyire modern szellemű lírikus. Lelkének meghitt bensőségű megrezdüléseivel visszhangot ébreszt olvasói lelkében, hangjai és színei az igazi művész lantjáról és ecsetjéből valók. *(Örök hárfa, Piano.)* Erős líraisága novelláiban és regényeiben is megnyilatkozik. Akár a római korba nyúl témáért, akár a magyar multba helyezi meséit, akár modern tárgyat dolgoz föl, költői hangulatával magával ragadja olvasóit életszemléletének magasságai felé. Elbeszélő munkái közül *A világ orvosa* (1934) nemcsak drámai feszültséggel telt, belső tartalomban gazdag történeti regény, hanem az ókori keresztény lelkiségnek is egyik kristályos fényű tükörképe. *A nagy tavasz* (1937) a huszadik század háború-előtti ifjúságának lelki világát vetíti az olvasók elé a gyöngéd érzelmek és nagyratörő ábrándok hangulati hátteréből. Az író sehol sem szakad el az élet valóságaitól, lélekábrázolásai és helyzetrajzai mégis gazdagok költői fínomságokban.

A költőnők között kétségtelenül Erdős Renée-é (1879–) az elsőség. A pogány életélvezés ifjúkori megéneklése után később ösztönösen rátalált a katolikus vallásos lelkiség szerencsés költői kifejezésére. *(Jöttem hozzátok, Arany veder, Sibyllák könyve).*

«Mi jellemzi a katolikus világnézést? Mi az a több, amit a katolikus ád szempontokban és látótehetségben? Mennyiben képesít több és jobb látásra, mint más szellemi irány?» A katolikum — mondja Schütz Antal — mindent Isten szemével néz, és mindenben meglátja Isten gondolatát. Nem tart magától idegennek semmiféle néznivalót, hiszen minden valóság Isten műve; min-

den arra van hivatva, hogy Isten országának eleme legyen. A katolikus világnézet másik alapvető vonása a tekintélyi jelleg. Az Istentől kinyilatkoztatott igazságok megváltoztathatatlan rendszerét az egyház szigorúan őrzi, s visszautasít minden avatatlan bírálgatást. Míg a szubjektivizmus a maga egyéni felfogásával a fantáziáján és vérkeringésén keresztül szemléli a világot, a katolikus világnézet irányvonalai a dogmák. «Hogy milyen világlátás lesz abból, ha valaki a maga domború, homorú, elferdült szemlencséjének torz törvényszerűségeit vetíti bele a világba, azt könnyű tanulmányozni egy Nietzschének, a freudistáknak, Ostwaldnak világképén. Az a látás, mely ilyen szemmel és ilyen ambíciókkal néz, nemcsak torzot lát, hanem változik, mint a szeme. A szubjektivista világnézésnek a belelátás és beleolvasás mellett legszembetűnőbb vonása az állhatatlanság. Hisz szeme: az alanyiság, a hangulat; a hangulatok szerint változó nézőpontok számára folyton változik maga a világ is. A szubjektivista ma rózsás színben látja a világot, holnap ecetbe és epébe mártva, akárcsak az izgékony lírai költők.» A tekintélyszerűség mellett a katolikus világnézet harmadik jellege a hagyományszerűség. A katolikus életben nincsenek meglepetések, idegességek, kapkodások; az új látások itt nem a régi hagyományok megtagadásai, hanem azok megpecsételései és elmélyítései. Hogyan kell a katolikus dogma és erkölcs világánál hívő szemmel nézni a mai politikai, társadalmi, gazdasági, művelődési, irodalmi válságokat? Nem henye szemlegeltetéssel és páholyban-üléssel, hanem akkép, hogy a katolikum bebizonyítsa felsőségesebb látását s a saját hálóiban vergődő emberiség útmutatója legyen minden téren. «Megérett a helyzet arra, hogy a meggyötört emberiség előtt megnyíljanak azok az utak, amelyek a zűrzavaros mából bátorságosabb holnapba vezetnek. A katolikum, amelyet világnézése több és biztosabb látásra képesít, nem mondhat le arról a történelmi becsvágyról és hivatásról, hogy ezeket az utakat ő találja meg és építse ki.» (Schütz Antal: Katolikus világnézés. Katolikus Szemle. 1934. évf.)

Mi a katolikus irodalom? Harsányi Lajos szerint a katolikus író a katolikus vallás világnézetével szemléli az életet; tehetsége

fokától függ, mekkora művészettel tudja kifejezni szemléletét. Akinek nincs keresztény világnézete, az a keresztény irodalom számára nem alkothat. A keresztény irodalom anyaga a teljes élet, tehát a bűn is, de mindíg a határozott elutasítás álláspontján. Ez utóbbinak hiánya miatt nem tartoznak a keresztény irodalomhoz például Erdős Renée regényei; még kevésbbé tartozik ide az olyan keresztény világnézettel szembenálló mű, mint Gárdonyi Géza egyik regénye, amelyben a szerző a házasság lerombolásával oldja meg elbeszélését. A közömbös világnézetű mű sem tartozik a keresztény irodalomhoz. (Erdélyi Lapok. 1932. évf.

Sik Sándor szerint a katolikus író hivatása ugyanaz, mint minden más igazi íróé: a szó legtisztább értelmében vett irodalmat kell adnia. A katolikus író legföljebb abban különbözik másoktól, hogy megalkuvást nem tűrő világnézete következtében tisztán érzi erkölcsi felelősségét olvasóival szemben. Az erkölcs uralma alól senki sem vonhatja ki magát. Az erkölcs az ember leglényegéből fakad; aki ezt ki akarná metszeni magából, megcsonkítaná magát, s megcsonkított emberségből fakadhat-e egész művészet? Az írót mint művészt is köti az erkölcsi törvény. «Mindent szabad látnia, meg is kell látnia, amit meg tud látni; mindent meg szabad mondania, meg is kell mondania, amiről van mondanivalója: nem a min, hanem a hogyanon fordul az írói erkölcs. A sebekhez és a fekélyekhez sokféleképpen lehet hozzányúlni. Közeledhetünk a természettudós szenvedélyes tárgyilagosságával, személytelen kíváncsiságával, hogy jobban megismerjük a valóságot; az orvos felelősségtudatos okosságával, hogy gyógyítsunk; az irgalmas nővér önfeláldozó gyöngédségével, hogy enyhítsünk. És közelíthetünk beteg kíváncsisággal, perverz gyönyörködéssel, cinikus röhejjel, szadista kegyetlenséggel, a nemtelen tömegösztönök kiszolgálására anyagot kereső üzleti számítással. Ime az erkölcsös és az erkölcstelen írói magatartás! Aki azt mondja, hogy nincs a világon szenny és nyomorúság, az hazudik. De az is hazudik, aki azt mondja, hogy csak szenny és nyomorúság van, vagy hogy ez a végső szó és végső valóság. Aki azt mondja, hogy nincs rossz, az hazudik; de az is hazu-

dik, aki azt mondja, hogy a rossz nem rossz, hanem jó.» Mi adja meg az írói alkotásnak a katolikus jelleget? Katolikus az az irodalom, amely az irodalom eszközeivel katolikus lelkiséget fejez ki. A katolicizmus az író minden élményét átjárja, tehát ott lesz, egyszer láthatóan, másszor láthatatlanul, de mindíg érezhetően és döntően az író minden alkotásában. Hogy ez kötöttséget jelentene a katolikus író számára, ezt csak a tájékozatlanság emlegetheti. Az egyházi fegyelem semmivel sem foglal magában terhesebb kötöttséget, mint a különböző polgári, politikai, hivatali, üzleti, kiadói, baráti, asztaltársasági, érdekazonossági, érdekellentéti, karrierbiztosítási és kenyérirígységi alapon szervezett egyházacskák fegyelme. Igaz, hogy katolikus írónak lenni bizonyos tragikumot is jelent. «Aki figyelemmel kíséri az irodalmi életet, újra meg újra találkozni fog egy feltűnő jelenséggel: a komoly katolikus kritika és esztétika a legtöbbször imponáló tárgyilagossággal ismerteti és értékeli a nem-katolikus alkotásokat, és még ha erkölcsi vagy világnézeti tartalmukat élesen kénytelen is elítélni, majdnem mindíg rámutat a bennük levő esztétikai értékekre is. Ellenkezőleg: a katolikus irodalom nem-katolikus részről aránylag igen ritkán talál hasonló megértésre és méltánylásra; az esetek nagy részében teljes hallgatás, máskor hűvös és felületes konstatálás a része, csak ritkán komoly tanulmányozás, és csak egészen kivételesen igazi megértés.» A katolikus író lelki szemei elég tágak ahhoz, hogy bármit befogadhassanak, ő méltányolni tudja az idegenek munkáját is. Mások szeme nem ilyen tág: a katolikus író alkotását igen sokan nem tudják befogadni, nem fogják méltányolni, ha még olyan becsületesek és hozzáértők is, és ha még olyan értékes is valamelyik alkotás. Ezen változtatni semmiféle irodalompolitikával, propagandával, reklámmal sem lehet. Ebbe bele kell nyugodni: a szellemi vértanúságnak ezt a nemét a katolikus írónak vállalnia kell. (Egyetemesség és forma. A katolikus irodalom problémájához. Vigília. 1935. évf.)

Mécs László szerint a katolikus író mögött nagy dolgok vannak: a fegyelmezett emberi élet, az egyház, az Isten. A katolikum belenyúl az író életébe, állandóan szabályozza viszonyát

Istenhez, embertársaihoz, a fajhoz, a hazához, az emberiséghez, szóval az írónak világnézete van, s ezt a világnézetét beleviszi olvasóinak tömegébe. Sajnos, ezt a mérhetetlenül fontos lelki építést a magyarországi katolikus irodalom nem csinálja, mert igazán élő magyar katolikus irodalom nincs. Vérszegény irodalmi lapok kompromittálják a katolikum világépítő erőit és örök modernségét. Mutasson valaki egy katolikus irodalmi lapot, amelynek hatása túllépné a sekrestyék, jótékony egyletek tiszteletreméltó nénikéinek ízlését, leányiskolák önképzőköri kíváncsiságát. Van egy sekrestyeirodalom, amelyet a vizenyősség és problémátlanság jellemez. Folyton botránkoznak, ha az író felelőssége tudatában az egyén és a kor összes égető kérdéseit fel meri vetni. Így sikerült elérniök, hogy katolikus író ma annyit jelent Magyarországon, de csak itt, hogy limonádé-író! A katolikus irodalomnak nagy erőket csoportosítva rá kellene magát erőszakolnia magasabbrendű kinyilatkozásával az egész magyar szellemi táplálkozásra. Nem bántó, nem kicsinyes presztizs-gőggel, de úgy, hogy kitermelt szellemi kincseiért hálás volna minden másfajta vallású magyar is. (Erdélyi Lapok. 1932. évf.)

Költők :

Bán Aladár (szül. 1871. november 3. Várpalota, Veszprém megye), budapesti állami gimnáziumi igazgató, a Turán szerkesztője, a Szent István Akadémia és Petőfi-Társaság tagja. — Finnországban és Észtországban finn és észt nyelven számos nagysikerű előadást tartott. Megírta a finn irodalom történetét, megszólaltatta magyar nyelven a finn népköltés remekeit, lefordította az észtek nagy eposzát, a Kalevipoeget. — Költeményei és műfordításai : Egyedül. Versek. Budapest, 1898. — Áhítat szárnyain. Versek. Budapest, 1900. — Kanteletar. A finn népköltés gyöngyei. Budapest, 1902. — Finn költőkből. Budapest, 1909. — Felhők és sugarak. Versek. Budapest, 1911. — Kalevipoeg. Észt eposz. Budapest, 1929. — Uráli dalok. Eredeti és fordított költemények. Budapest, 1939.

Finta Sándor (szül. 1889. január 28. Győr), szombathelyi katolikus elemi iskolai igazgató, a Katolikus Tanító Egyesületek Országos Szövetségének elnöke, a Szent István Akadémia tagja.

— Munkái: A rettenthetetlen ólomkatona. Versek. Győr, 1911. — Tavaszi könyv. Versek. Szombathely, 1920. — Az ember egyedül marad. Novellák. Szombathely, 1922. — Rózsavár. Regény. Budapest, 1922. — Szenvedés. Novellák. Szombathely, 1925. — Robinson szigetén. Versek. Szombathely, 1925. — Szakállas Kitykirity. Regény. Szombathely, 1926. — Szívünk miséje. Versek. Budapest, 1929. — Forrásvíz. Versek. Szombathely, 1932. — Vásárosok. Regény. Szombathely, 1933.

GÁSPÁR JENŐ (szül. 1894. november 16. Szentlélek, Udvarhely megye), középiskolai tanár, utóbb hírlapíró, a Petőfi-Társaság és az Országos Magyar Sajtókamara főtitkára, a Magyar Sajtó szerkesztője, a Szent István-Akadémia tagja. Több hírlapot és folyóiratot szerkesztett, s mint kritikus is termékeny tehetséggel szolgálta a keresztény-nemzeti szellemű irodalom ügyét. Költői érdemeiért Budapest főváros is, a Szent István-Akadémia is irodalmi díjjal tüntette ki. — Munkái: Örök hárfa. Versek. Budapest, 1923. — Sikolt a föld. Regény. Budapest, 1923. — Ciklon. Regény. Budapest, 1924. — A kék sziget. Regény. Budapest, 1925. — Isten leventéje. Regény. Budapest, 1930. — A világ orvosa. Regény. Budapest, 1934. — Az aranypáva. Regény. Budapest, 1934. — Piano. Versek. Budapest, 1935. — A nagy tavasz. Regény. Budapest, 1937. — A puszták fiai. Regény. Budapest, 1937. — Szonáta. Regény. Budapest, 1940.

HARSÁNYI LAJOS (szül. 1883. Nagyigmánd, Komárom megye), rábapatonai plébános, utóbb győri kanonok, a Szent István-Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Új vizeken. Versek. Budapest, 1908. (Első verses kötetének iránya ingadozás a népies-nemzeti stílus és a nyugatos formák között. A Tárkányi—Mindszenty-örökség szemben áll az Ady-újítással.) — Az élet muzsikája. Versek. Budapest, 1909. (Ady Endre impresszionista-szimbolista stílusában írt költemények, de katolikus szellemben. A költő kifejezésmódja a nyugatosoké, világfelfogása konzervatív.) — A napkirály rokona. Versek. Budapest, 1911. (A papi lélek szemlélődései a modern líra nyelvén, az Istenben való kielégülés érzelmeivel. Misztikuma és szimbolisztikája az utána következő katolikus papköltőkre erősen hatott.) — Hagia

Sophia. Verses mű. Budapest, 1913. (Katolikus szimbolizmus dantei vonásokkal. Részben látomásos vallási líra, részben hittudományi elmélyedést kívánó költészet. Valóságos jelkép-rendszer. A vizuális típusú költő a hét szentségről szóló versciklust a legszövevényesebb jelképiséggel ékesíti.) — Diadalmas halál. Operaszöveg. Budapest, 1914. (Zenéje Demény Dezsőtől.) — A halálfejű pille. Novellák. Budapest, 1916. (Részben szimbolikus irányú elbeszélések.) — Az óra egyet üt. Regény. Budapest, 1916. (Misztikus árnyalások.) — O beata Ungheria. Versek. Budapest, 1917. (A háborús idők visszhangja.) — Toronyzene. Versek. Budapest, 1917. (Hazafias költemények, falusi idillek. A falu ábrázolásában Horatius és Berzsenyi szelleme.) — A boldog költő. Versek. Budapest, 1926. (További formai tisztulás és egyszerűsödő stílus. Dunántúli alakok, tájak, hangulatok. Habsburg-párti legitimista versek.) — De profundis. Verses mű. Budapest, 1927. (A lélek útja a haldoklástól az üdvözülésig. A lélek végigröppen a világűrön, a sátán és az őrangyal harcot vív érte, a pokol és a mennyország küzdelmében Isten akarata győz, közben elébünk tárul az emberi vétkek tükre. Ebben a szimbolikus műben a halál költészete nagyszabású vallásos kompozíció keretei között jelentkezik. Csupa vízió, stilizálás, dekoráció.) — A szent asszony. Regény. Budapest, 1928. (Magyarországi Szent Erzsébet életregénye.) — Az elragadott herceg. Regény. Budapest, 1930. (Szent Imre életregénye.) — A nem porladókezű király. Regény. Budapest, 1933. (Szent István életregénye.) — Mi cha él? Versek. Budapest, 1933. (A héber cím értelme : Ki mérhető az Úrhoz? A költeményekből a társadalmi kérdésekkel vívódó költő arca villan az olvasó elé.) — Harsányi Lajos válogatott költeményei. Budapest, 1935. (A kötet elején Bánhegyi Jób rámutat a költő érdemeire : «Harsányi Lajos az újabb magyar költészet egyik területén, a katolikus lírában, tartalmi és formai újító. A szimbolizmus úttörője és egyúttal legkiválóbb magyar képviselője. Újítása a maga területén nem áldozott fel semmit a régi értékekből, hanem szerencsésen megvalósította a hagyomány és a modernség szintézisét. Költészete a vallásos miszticizmus erőforrásaiból táplálkozik. A metafizika világát minden magyar előzőjé-

nél gazdagabban vonja a lírai ihlet körébe. Szimbolizmusában új fénnyel és csodálatos színpompával elevenül meg a katolikus liturgia dús jelképrendszere, és harmonikusan olvad össze azokkal a sajátosan magyar képelemekkel, melyeket a költő a dunántúli magyar falvak és tájak világából hozott. A magyar lírának egyik legnagyobb koloristája. Színfantáziája a magyar tájak színeiből éppen úgy táplálkozik, mint a katolikus liturgia ősi szín- és fénypompájából. A költői élet- és jellemképnek hivatott mestere. A Hanságot és a Fertő vidékét, a nádasok poézisét ő fedezte fel a magyar leíró költészet számára.») — Túlvilági ballada. Verses mű. Budapest, 1936. (A Hagia Sophia a lélek földi életéről szólt, a De profundis a lélek vergődését mutatta be a halál után, a Túlvilági ballada a hármas mű befejező része : a lélek egyesülése Istennel. A trilógiának ebben a balladaszerű befejezésében az angyaloknak és ördögöknek a lélekért folytatott küzdelmeit a középkor kolostori elképzelésével érzékelteti a költő.) — Zúgó Márton. Falusi képek. Budapest, 1938. (Hogyan gondolkodik a dunántúli földesgazda? Milyen a józan parasztosztály életszemlélete? Mi érdekli a falut? Zúgó Márton, a falu bölcse, a világ minden dolgáról megmondja véleményét, ő ad hangot az író javító célzatainak. A falu tele van gonddal, de a katolikus lélek minden bajban rátalál a csomó megoldására.) — Holdtölte. Versek. Budapest, 1938. (Az Isten, az ember, a kenyér és a halál kérdései.)

Kocsis László (szül. 1891. Szőce, Vas megye), katolikus áldozópap, pécsi vallástanár, a Szent István-Akadémia tagja. — Munkái : Kolostori csend. Versek. Pécs, 1917. — Ferenc virágoskertje. Versek. Pécs (?), 1923. — Aranyampolna. Versek. Pécs, 1926. — Szent Ferenc miséje. Versek. Pécs, 1928. — Mindennapi kenyerünk. Versek. Pécs, 1931. — Két külön világ. Versek. Pécs, 1936. — A Dóm. Versek. Pécs, 1938.

Lendvai István (szül. 1888. július 5. Budapest), hírlapíró, egy időben nemzetgyűlési képviselő. — Vezércikkeiből a nemzeti eszményekhez szenvedélyesen ragaszkodó publicista tüze lobogott elő, politikai karcolataiban a fajvédő magyar lélek indulatai lángoltak. Hol metsző logikával, hol patetikusan, hol gyilkos iróniá-

val írt. — Munkái: Fáklyafüst. Versek. Budapest, 1918. — Köszöntő. Versek. Budapest, 1920. — A harmadik Magyarország. Tanulmányok. Budapest, 1921. — Szüreti versek. Budapest, 1925. — Koszorú. Versek. Budapest, 1933. — Róma tornyai alatt. Úti emlékek. Budapest, 1934. — Világ és magány. Versek. Budapest, 1938.

MENTES MIHÁLY (szül. 1891. május 25. Süttör, Sopron megye) katolikus áldozópap, a győri püspöki hittudományi főiskola tanára. — Lírája papi hivatásának és hazafias érzelmeinek kisugárzása. Istenbe vetett hitén és nemzeti gondolatvilágán kívül a Fertővidék természeti szépségeinek szemlélete is szerencsésen ihlette. Elmélkedő hajlamú költő. — Munkái: Magyar bánat. Versek. Budapest, 1920. — Fertő. Versek. Győr, 1922. — Szent Ágnes. Drámai kép. Győr, év nélkül. — Assziszi virága. Drámai kép. Győr, 1927. — Muzsikál az erdő. Versek. Győr, 1927. — A lélek orgonál. Versek. Győr, 1933.

MAGYAR BÁLINT (szül. 1886. november 23. Pátyod, Szatmár megye), katolikus áldozópap, gimnáziumi vallástanár, utóbb szatmármegyei szaniszlói plébános. — Nem sokkal Harsányi Lajos és Sik Sándor után lépett föl. Egyházi hivatása iránt érzett rajongása számos bölcselő szellemű vallásos költemény írására ihlette. Más indítékú versei között legértékesebbek hazafias érzelmeinek megnyilatkozásai. Egyszerű nyelvi eszközökkel dolgozó, mesterkéletlen hangú lírikus. — Munkái: Francia költők. Műfordítások. Szatmár, 1911. — Kincses éjtszakák. Versek. Budapest, 1912. — Bíboros hajnal. Versek. Budapest, 1914. — Katonák. Versek. Budapest, 1917. — Harangjáték. Versek. Arad, 1930.

MÉCS LÁSZLÓ (szül. 1895. január 17. Szentistván, Sáros megye), premontrei áldozópap, a Szent István-Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Kassa mellett egy kis tót faluban született, tanulmányait a kassai premontrei gimnáziumban és a budapesti egyetem filozófiai karán végezte, első egyetemi éve után belépett a jászói premontrei rendbe. Akkor szentelték pappá és osztották be tanárnak a kassai premontrei gimnáziumba, amikor a csehek megszállták a Felvidéket. Az ottani magyar iskolák cseh kézre jutása után a jászói premontrei rend pré-

postja Kassáról az ungmegyei Nagykaposra helyezte át. Tanárból plébános lett. Nagykapos Ungvár közelében fekszik, a magyar Alföld észak keleti szélén. Innen indult ki, Mécs László költői híre. 1929-ben távozott Nagykaposról, mert rendfőnöke, a jászói prépost, a zemplénmegyei Királyhelmecre nevezte ki plébánosnak. Élete a lelkipásztorkodás kötelességei között telt: misézett, prédikált, gyóntatott, keresztelt, temetett; időnkint azonban szabadságra ment hogy megtarthassa irodalmi körútjait. Magyarország és az elcsatolt területek nagyobb városaiban viharos tapsok között ünnepelték. A budapesti előadótermekben éppen olyan zajos hatással szavalta költeményeit, mint amilyen lelkesen fogadta nagyszerű versmondó művészetét Berlin és Párizs magyarsága. A franciára fordított Mécs-versekben a francia közönség is gyönyörködött. Legszebb sikereit 1938-ban aratta. Ez alkalommal Párizsból Lillebe is átment, s az egyetem dísztermében mutatta be művészetét. Az egyetemi tanárok hívták meg, az egyik egyetemi tanár szavalta franciául verseit, utána ő szavalt magyarul. Másnap Roubaixban az északfranciaországi magyar munkások előtt tartotta meg szavaló estéjét. Azután Hollandiában tett szavaló körutat. A lelkesedés olyan nagy volt, hogy válogatott költeményeinek franciául megjelent kötetét mindenütt tömegesen vásárolták. — Munkái: Hajnali harangszó. Versek. Ungvár, 1923. (A világháború lezajlása után ez volt az első jelentős irodalmi siker a Felvidéken. Ettől kezdve már nagyobb bizakodással fordultak közönségük felé a felvidéki magyar írók.) — Rabszolgák énekelnek. Versek. Berlin, 1925. (Második verses kötetének még nagyobb volt a hatása. Pozsonytól Ungvárig lelkesen szavalták verseit.) — Vigasztaló. Versek. Berlin, 1927. (A gyűjteményt mérsékelt tetszéssel fogadták. Néhány bíráló kifogást emelt a költő prédikáló hangja és szóáradásos bőbeszédűsége ellen.) — Az ember és árnyéka. Versek. Kassa, 1930. (Az egyik kritikus szerint Mécs László ebben a kötetében az emberrel szemben nyílt nihilizmusba megy át, de ugyanakkor áhítattal fordul minden égi dolog felé.) — Üveglegenda. Versek. Budapest, 1931. (A kötetet a keresztény és nem-keresztény sajtó egyforma elismeréssel bírálta.) — Legyen világosság. Versek. Budapest, 1933. (A költő

népszerűségére és egyben termékenysége jellemző, hogy egyidőben két budapesti napilapnak volt a vasárnapi versírója : a Nemzeti Újságnak és a Pesti Naplónak. A két ellentétes irányú újság hasábjain hétről-hétre megjelentek széleskörű érdeklődést keltő költeményei.) — Mécs László összegyüjtött költeményei. Budapest, 1934. (Népszerűségét fokozó pályakép.) — Fehéren és kéken. Versek. Budapest, 1936. (Fínom színek, furcsa árnyak.) — Élőket nézek. Versek. Budapest, 1938. (Krisztusi szocializmus, lángolás a szeretetért. Hitvallása : «De szenteken túl, Krisztuson túl Minden emberszív összekondul, Ha jó, a Föld bármely helyén él, Mert minden szív természeténél Fogvást keresztény, akkor is, ha Nem érte a szentségi krizsma.»)

Ősz Iván (szül. 1892. április 1. Szombathely), családi nevén Mészáros Hugó, szombathelyi városi főjegyző, a Szent István-Akadémia tagja. — Költeményeiben a lélek nemes szomorúságán kívül a dunántúli kisváros hangulatai hullámzanak. A katolikus bírálók megállapítása szerint : a dunántúli lélekforma igaz megmutatója, a nélkül, hogy regionalizmusba veszne. — Munkái : Hazafelé. Versek. 1917. — Melitta. Novellák. 1921. — Mind egyformák. Novellák. 1923. — Az ősi rög. Regény. 1923. — Lehajló kalász. Versek. 1925. — Lélekharang. Versek. Szombathely, 1930. — Őszi esték. Versek. Szombathely, 1934.

Pakocs Károly (szül. 1892. november 17. Nagykároly, Szatmár megye), katolikus áldozópap, szatmári püspöki irodaigazgató, utóbb szinérváraljai plébános, a Szent István-Akadémia tagja. Az erdélyi katolikus iskolaügyet védő cikkeiért ötször állították a kolozsvári román katonai törvényszék elé. Az Erdélyi Katolikus Akadémia gondolatának valóra váltása jórészt az ő buzgalmának köszönhető : az 1928. évi erdélyi katolikus nagygyűlésen ő hívta föl Erdély katolikus íróit az ellentétes irodalmi irányzatokkal szemben való védekezésre. — Munkái : Forró szavak. Versek. 1924. — Hazafelé. Novellák. 1926. — Lélekország. Versek. Szatmár, 1927. — Lélekzuhanás. Regény. Szatmár, 1928. — Jöttem Isten városából. Versek. Szatmár, 1929. — Édua áldozata. Regény. 1933. — Istent kiált a tenger. Versek. Nagyvárad, 1934. — Judás. Misztérium. Kolozsvár, 1938.

Patyi István (szül. 1865. szeptember 14. Bábapordány, Sopron megye), állami tanítóképző-intézeti tanár. — Érzékeny és mégis férfias lélek, távol attól, hogy tartalmatlan szóáradással siránkozzék az élet csapásain. Lírai vallomásainak szövetébe célzatosság nélkül, nemes ízléssel fűzi bele katolikus életszemléletét. Válogatott verseinek gyűjteménye: Patyi István költeményei. Három kötet. Budapest, 1934—1935.

Sik Sándor (szül. 1889. január 20. Budapest), kegyesrendi áldozópap, a Szent István Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Tanulmányait a budapesti piarista gimnáziumban és a Pázmány Péter-tudományegyetem filozófiai karán végezte, a budapesti piarista gimnáziumban tanított 1930-ig, ettől kezdve a szegedi tudományegyetemen a magyar irodalomtörténetet adta elő. Mint szegedi egyetemi tanár a magyar irodalomtudománynak számos kiváló hallgatót nevelt. — Esztétikai munkásságáról: az irodalomtörténetírók között. — Munkái: Szembe a nappal. Versek. Budapest, 1910. (Ifjúkori költemények.) — A belülvalók mécse. Versek. Budapest, 1912. (A vallásos ihletés kötete.) — Mindszenty Gedeon élete és költészete. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1913. (A méltatlanul feledett papköltő pályájának részletes rajza.) — Imádságos könyv. Budapest, 1913. (A Schütz Antal társaságában közrebocsátott lelki kalauz számos kiadást ért. Húsz év alatt nyolcvanezer példányban fogyott el.) — Ébredés. Dráma. Budapest, 1916. — Sik Sándor költeményei. Budapest, 1916. (Összefoglaló kötet.) — Salamon király gyűrűje. Misztérium. Győr, 1916. (Egyfelvonásos dráma.) — Alexius. Misztérium. Budapest, 1916. (Ötfelvonásos dráma.) — Maradék magyarok. Versek. Budapest, 1919. (Hazafias líra.) — Hét szép história. Novellák. Budapest, 1921. — Magyar cserkészvezetők könyve. Budapest, 1922. (Alapvető kézikönyv. Több kiadásban jelent meg. A szerző a magyar cserkészet kiépítésében nagy érdemeket szerzett.) — Zsoltáros könyv. Budapest, 1923. (Az ószövetségi zsoltárok verses fordítása. Dávid király énekeinek ez a legszebb magyar átültetése verses alakban. Belső ihlete, szöveghűsége, nyelve és formai gondja egyformán nagy érték.) — Zrínyi. Tragédia. Budapest, 1923. (A darab nem került színre.)

— Csend. Versek. Budapest. 1924. (Líra.) — Sarlós Boldogasszony. Versek. Berlin, 1928. (Líra.) — Gárdonyi, Ady, Prohászka. Budapest, 1929. (A három író életművének esztétikai méltatása.) — A boldog ember inge. Mesedráma. Budapest, 1929. (Levente királyfi és Csilla királykisasszony szerelmének jelképes értelmű meséje : a boldogságot nem lehet sem testi erővel, sem tudománnyal, sem gazdagsággal megszerezni, a boldogság a lélek nemességében, a csüggedetlen jóságban és bensőnk derűs eszményiségében van.) — Fekete kenyér. Versek. Budapest, 1931. (Lírai emlékirat. A költő visszapillant életére, megemlékezik sorsának döntő mozzanatairól, a kortörténet széles síkjába helyezi pályáját. Nagyvárosi képei, háborús visszaemlékezései, forradalmi jelenetei tele vannak jellemző erőtől duzzadó emberszemlélettel. Ritmusos soraiból az emberiség testi-lelki nyomorúságáért vérző szív hangjai áradnak.) — Szent vagy Uram! Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára. Szerkesztette Harmat Artur és Sik Sándor. Budapest, 1932. (A magyar katolikus templomi énekek szövegeinek és dallamainak egységesítése. A katolikus hívők éneke vidékenkint más és más árnyalatú, az egyházmegyék kántorai különféle hagyományokhoz ragaszkodnak, ebbe a szétszórtságba vitt közösséget a két szerző. A zenei egységesítés Harmat Artur munkája, a dallamokhoz csatlakozó szövegek kiigazítása Sik Sándor érdeme.) — István király. Tragédia. Budapest, 1934. (A darabot a Nemzeti Színház 1933-ban mutatta be. A következő évben megnyerte a M. T. Akadémia Vojnits-érmét. A szerző vallomása : «István Királyomban megpróbáltam a szent király alakját romantika, görögtűz és elérzékenyedés nélkül nézni, tisztán, mint a magyar történelem legnagyobb problémájának megoldóját, egy óriási feladatnak cselekvő és szenvedő egyetlen hősét. Ez a tisztán történeti szemlélet egyszersmint azt mutatja meg a nagy király alakjából, ami — mert örök emberi és örök magyar — a mának is legtöbbet mond, a mai embernek is érdekes.») — Advent. Oratorium szavalókórusra. Szeged, 1935. (Az újszövetségi három királyok története színmű-földolgozásban. Borús pátoszú líra, bibliai csengésű verssorokkal, a fájdalmas emberszemlélet filozófiájával, a Krisztusra való rátalálás megnyugvó érzelmeivel.) —

A mennyei dal. Misztérium. Magyar Színház : 1937. (Az Advent-oratórium átdolgozása Hevesi Sándor rendezésében. Szerinte : «Hasonló mű eddig nem volt a magyar irodalomban. Nem mondhatom magyar Jedermann-nak, mert Hofmannstahl egy önmagában is gyönyörű, régi flamand moralitást dolgozott át, Sik Sándor ellenben valami egészen eredetit alkotott. A három királyok történetét vitte a misztérium-színpadra olyan drámai erővel és fokozással, a mai életnek olyan tüzével és forrongásával, aminőre külföldön sincs példa.» A három királyok az élet értelmét keresik, s az utat : hogyan találjon ki az emberiség a mai szenvedések zűrzavarából? A tömegek azt kiáltják : nincsen Isten, semmi nincsen, emberek már nem vagyunk. Az ég villáma bebizonyítja, hogy van Isten, van Gondviselés, van élet a síron túl.) — Magányos virrasztó. Versek. Budapest, 1937. (Borús szemlélődések, együttérzés a szenvedőkkel.) — Szent magyarság. Hat rádióbeszéd. Budapest, 1937. (A magyar szentekről.) — Az Isten fiatal. Versek. Budapest, 1940.

SZEPESSY LÁSZLÓ (szül. 1880. szeptember 5. Dombovár, Tolna megye ; megh. 1915. augusztus 1. Doberdo), gimnáziumi tanár. Mint tartalékos főhadnagy az olasz harctéren esett el harmincöt éves korában. — Termékeny költő volt, a vallásos és hazafias líra tehetséges művelője. — Munkái : Költemények. Budapest, 1902. — Csalogány-dalok. Versek. Budapest, 1903. — Hazafias Mária-dalok. Versek. Budapest, 1907. — Hit és haza. Versek. Budapest, 1908. — Liliomok lilioma. Versek. Budapest, 1909. — Virágos vonattól a Vöröskeresztig. Versek. Budapest, 1914.

SZÉKELY LÁSZLÓ (szül. 1894. december 24. Budapest), katolikus áldozópap, a szombathelyi püspöki papnevelő-intézet tanára, a Szent István-Akadémia tagja. — Lírája a belső élményeiből merítő katolikus lélek vallomásainak bensőséges sorozata. A gondolati mélység mellett megvan benne a hangulatkeltés művészete is. — Munkái : A szirtnek álma van. Versek. Hely nélkül. 1929. — A parton ülők panasza. Versek. Szombathely, 1932. — És a mi lelkünk nyughatatlan. Versek. Hely nélkül. 1934. — Énekek éneke. A bibliai könyv verses fordítása. Rákospalota, 1934. — Sziromeső. Versek. Szombathely, 1937.

Irodalom. — Várdai Béla: Katolicizmus és irodalom. Budapest, 1921. — Brisits Frigyes: Sik Sándor. Napkelet. 1923. évf. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Vas Tamás: Harsányi Lajos. Élet. 1925. évf. — Váth János szerkesztésében: Vidéki írók. Veszprém, 1925. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Kiss Ernő: Mécs László. Pásztortűz. 1927. évf. — Vas Tamás: Sik Sándor. Élet. 1927. évf. — U. az: Finta Sándor. U. o. 1927. évf. — Alszeghy Zsolt: Sik Sándor. Irodalomtörténet. 1928. évf. — Bodor Aladár: Mécs László. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Farkas Gyula: Mécs László. Budapest, 1928. — Szondy György szerkesztésében: Kelet, észak, dél. Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból. Debrecen és Budapest, 1928. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Eckhardtné Huszár Irén: Sik Sándor. Széphalom. 1929. évf. — Farkas Gyula: A csehbarát Mécs László. Széphalom. 1929. évf. — Semetkay József: Mécs László. Salgótarjáni reálgimnázium értesítője. 1929. — Székely László: Finta Sándor. Dunántúli Tanítók Lapja. 1929. évf. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Eckhardtné Huszár Irén: Mécs László. Széphalom. 1930. évf. — Bangha Béla: Katolikus lexikon. Négy kötet. Budapest, 1931—1933. — Csaplovics József: A huszadik század katolikus költője. Mécs László. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1931. — Hegedüs Zoltán: Mécs László. Budapesti Szemle. 1931. évf. — Just Béla: Mécs László. Napkelet. 1931. évf. — Kárpáti Aurél: Mécs László versei. Nyugat. 1931. évf. — Kállay Miklós: A magyar költészet új ösvényein. Magyar Szemle. 1932. évf. — Hein Tádé: Mécs László. Pannonhalmi Szemle. 1932. évf. — Ijjas Antal: A dunántúli katolikus irodalom. Magyar Kultúra. 1932. évf. — Reischel Artur: Sik Sándor. Erdélyi Tudósító. 1932. évf. — Alszeghy Zsolt: Harsányi Lajos. Élet. 1933. évf. — Babits Mihály: Katolikus költészet. Nyugat. 1933. évf. — Bangha Béla: A katolikus irodalom belső gátlásai. Magyar Kultúra. 1933. évf.

— Fonay Tibor : Finta Sándor. Nemzetnevelés. 1933. évf. — Gyergyai Albert : Katolikus költészet. Nyugat. 1933. évf. — Illyés Gyula : Katolikus költészet. U. o. 1933. évf. — Hegedüs Zoltán : Ady hatása Mécs Lászlóra. Győri áll. leánygimnázium értesítője. 1933. — Katona Jenő : Két költőarc. Magyar Szemle. 1933. évf. — Magasi Artur : Harsányi Lajos. Esztergomi benedekrendi gimnázium értesítője. 1933. — Nagy Miklós : Az új életérzés költője. Mécs László. Magyar Kultúra. 1933. évf. — U. az : Harsányi Lajos. U. o. 1933. évf. — Váth János : Magyar katolikus szépirodalom. Kalocsa, 1933. — Alszeghy Zsolt : Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf. -tól. — Brisits Frigyes : Az új katolikus líra kialakulása hazánkban. U. o. 1934. évf. — Bánhegyi Jób : Harsányi Lajos költészete. Pannonhalmi Szemle. 1934. évf. — U. az : Mécs László küldetése. Győri Szemle. 1934. évf. — Gábor Géza : Mécs László. Sopron, 1934. — Halász Gyula : Székely László. Sopron, 1934. — Oszti József : Sik Sándor. Szentesi áll. reálgimnázium értesítője. 1934. — Ágoston Julián : A katolikus irodalom problémái. Korunk Szava. 1935. évf. — Gáldi László : Mécs László Párisban. Vasárnap. 1935. évf. — Halász Gyula : Finta Sándor. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1935. — Hein Tádé : Gáspár Jenő. U. o. 1935. — U. az : Székely László. Vasi Szemle. 1935. évf. — Magasi Artur : Harsányi Lajos. U. o. 1935. évf. — Tordai Ányos szerkesztésében : Rózsáskert. Szavalókönyv a katolikus vallásos költészet java termékeiből. 2. kiad. Budapest, 1935. — Szirák Ferenc : Harsányi Lajos lírája. Katolikus Szemle. 1936. évf. — Kozocsa Sándor : Isten szemlélete a mai magyar lírában. U. o. 1938. évf. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Marék Antal : Mai dunántúli lírikusok. Szombathely, 1939.

A ZSIDÓ IRÁNY.

A MAGYAR-ZSIDÓ irodalom megítélésében többféle nézet áll szemben egymással. A hagyományos magyar irodalomtörténeti álláspont és a hazai neológ zsidóság felfogása csak a nyelvet veszi döntő tényezőnek, s a zsidó írók magyar nyelven megjelent munkáit a magyarság szellemi tárházába sorolja. Ezzel szemben a zsidók ortodox csoportjának álláspontja az, hogy a zsidó irodalmat nem lehet más irodalomba bekebelezni: a zsidó nép az egyetlen a világon, amely soknyelvű irodalmat termelt, s ez a szellemi munka a nem-zsidó nyelv ellenére is kétségtelenül zsidó egységű. Mindazonáltal kirekeszthetők a zsidó irodalomból — e nézet szerint — azok, akik óvatosságból vagy közömbösségből elkerülik a zsidóság lelki területeit; ellenben bármely nyelven író zsidó szerző a zsidó irodalomba tartozik, ha szabad folyást enged zsidó lelke hömpölygésének. A cionista irány még tovább megy, és erősen hangsúlyozza, hogy a kereszténységre áttérő zsidónak ezzel a lépésével nem változik meg sem a véralkata, sem a képzelete: minden zsidó származású író a zsidó irodalomtörténetbe sorolandó, ha magyarul vagy bármiféle más nyelven ír is. Az utóbbi álláspontban már nemcsak a beolvadást öntudatosan visszautasító faji törekvés nyilatkozik meg, hanem egyenes kiválási szándék a magyar irodalomból.

A cionista írói törekvések a huszadik század elején kezdtek jelentkezni irodalmunkban. A hitüktől mélyen áthatott költők között először Kiss Arnold (1869–) tűnt föl. Költészete mélabúval és humorral átszőtt líra. Mint műfordító ő mutatta be először magyar versekben Morris Rosenfeldnek, az Oroszországból Amerikába menekült lengyelzsidó szabólegénynek, költői termését. A proletár zsargon-költő jiddis dalaiban a newyorki gettó szocialista életszemléletét fejezte ki. Ezzel a faji lírával Kiss Arnold ismertette meg a hazai olvasóközönséget.

Patai József (1882–) lelkes zsidó írói kört teremtett a Mult És Jövő folyóirat körül. Egyformán jól írt magyarul és héberül, itthon és a külföldön tervszerűen ismertette a zsidó szellem törekvéseit. Magyarnyelvű költeményeiből egészen ismeretlen világ bontakozott ki a magyarság előtt: a zsidó vallás, a keleti filozofálás, az ősi szertartások rejtelmes világa.

Szeresd a Szentírást — olvassuk Patai József költeményeiben — szeresd a lángban fogant szent betűket. Őseink halálba mentek értük, s ránk hagyták kincses örökségül a nyughatatlan életet. Isten örök táblát vésett számunkra, azt vittük magunkkal, mint gyönyörű álmot, tündöklő díszt, halotti siralmat, dolgos jármot. Ott, ahol a Jordán sír, zokogva bolyong a lélek; Kármel és Sáron zúgják a vészes szózatot: «Ledől a szentély, pusztul Jeruzsálem!» És Juda kacag, mint egykor kacagott, hiába kiált a próféta a szomorú éjbe.

A cionista hang az ősi tradíciókat féltő hit vallomásainak megcsendülése. Ez a hang magyar nyelven Patai

József líráján hangzott föl legtisztábban. A mózesi vallás szelleme, a héber nemzeti mult tisztelete, a mai Palesztina iránt érzett rajongás, a talmudi tanulmányokban gyökerező filozófus-hajlam, a modern európai élet élményei és válságai: ezek az összetevői költészete lényegének. Egyik zsidó bírálója szerint: «Patai a jesiva szellemében nevelkedett, s ami e szellemben ősi érték, őseredeti, soha meg nem tanulható, felnőtt korban soha többé nem pótolható zsidó érték, zsidó tudás: mindebből nem felejtett, nem vetett el semmit, nem vált hűtlenné hozzá akkor, amikor új világba került. Nem áldozta fel eredeti zsidóságát a nyugati kultúra kedvéért. Magába tudta olvasztani mind a kettőt, s ami neki sikerült, azt akarja elérni az egész zsidóság számára. Szalonképessé akarja tenni a zsidóságot. Meginvitálja hozzánk az orrukat fintorgató idegeneket s a közönyt imitáló zsidót: nézzetek csak körül, kincseink vannak. Mindent megnézhettek, nincsenek szégyelt titkaink, csak hibáink, éppúgy, mint minden más népnek. Van speciális, faji jellegű irodalmunk, vannak nagy művészeink, tudósaink és hőseink, álmodóink és szent embereink. Szereti népét. Nemcsak a magas kultúrájú réteget, a szellem kiválasztottjait, hanem a gúnyolt, lenézett lengyelzsidót is.» (Mult És Jövő. 1921. évf.)

Patai József és társai távol tartották magukat attól a léhaságtól, amely annyira jellemezte a divatos pesti zsidó írók egy részét. A szerelem nem érzéki aláfestésekkel jelent meg verseikben, szatirájuk nem a politikai demagógia hangján szólalt meg. Szellemük a héber szellem vérrokona volt, s a jiddis irodalommal tartott szoros kapcsolatot.

A hazai zsidóság körében a magyar nyelv csak az 1867. évi kiegyezés után kezdett nagyobb mértékben terjedni. Addig a zsidók többnyire csak németül vagy jiddisül beszéltek. A magyar nyelven verselő zsidó írók között Kiss József volt az első igazi költő. Előtte csak néhány szerény tehetségű kísérletező tűnt föl. (Heilprin Mihály: 1846, Ormodi Bertalan: 1859, Bródy Zsigmond: 1860, Farkas Albert: 1861, Wohl Janka: 1861, Kiss József: 1868.) Utána már sűrűbben jelentkeztek a tehetségesebb poéták. (Vészi József: 1879, Varsányi Gyula: 1885, Radó Antal: 1887, Kisteleki Ede: 1888, Palágyi Lajos: 1888, Makai Emil: 1890, Ignotus Hugó: 1891, Heltai Jenő: 1892, Szilágyi Géza: 1896.) A huszadik században hirtelen megszaporodott a magyar zsidó költők száma.

Érezhető-e a zsidóságukkal szakító magyar zsidó költők írásaiban a zsidó íz, zsidó öntudat, zsidó hangulat? Erre a kérdésre Komlós Aladár így felel: az 1890. körül szereplő zsidó költők — Palágyi Lajos, Makai Emil, Heltai Jenő, Ignotus Hugó, Szilágyi Géza — már nem Kiss József hangján szólalnak meg. «A különböző emberi és állampolgári jogok teljessége, amit Kiss József még ajándéknak érzett, ezeknek már magától-értetődőség. A harsány hálálkodás a magyarság iránt éppoly idegen tehát tőlük, mint ahogy a nem-zsidókkal való együttélésük zsidóvoltuk különségének tudatát is elhalványítja lelkükben. A kilencvenes évek zsidó költője éppúgy nem ír hazafias, mint zsidóérzésű verseket. Magyar is, zsidó is egyszerre; ha tetszik, egyik sem. Igazában magános ember, akit vérszegény kapcsok kötnek mind fajához, mind nemzetéhez. Meglátszik-e ezeken a költőkön, hogy zsidók? Beszélni nem igen beszélnek róla, ezt most nem engedi a bonton, s mégis. Heltai iróniájában az ősi közösségből kinőtt, s az újban még fel nem olvadt zsidó előítélet-nélkülisége szólal meg; Ignotus tövig-ásó és pregnáns fogalmazásaiban az évezredeken át csiszolt zsidó intellektus csillan fel; Szilágyi Géza keserű Baál-imádata pedig mintha az ősi keleti érzékiség és a Kohélet sötét filozófiájának atavisztikus visszaütközése volna. S mind együtt, az egész csoport, új szellemet hoz a magyar lírába. A következő nemzedék lírikusaiban (Füst Milán, Gellért Oszkár,

Kemény Simon) mintha még mélyebb rétegekbe rejtőznék a zsidó öntudat. Többen nyíltan megszakítják fajukkal való kapcsolataikat is. S mégis kibújik belőlük a zsidó! Épp mikor teljesen magukévá akarják tenni a keresztény világszemlélet tételeit.» A zsidó élet egy-egy jelenete csak Emőd Tamás, Feleki Sándor, Kiss Arnold, Peterdi Andor, Somlyó Zoltán, Várnai Zseni lírájában éled fel. «És legfőképpen Patai József verseiben, akinek költészetében már a zsidó öntudat mai nagy újjászületésének hajnalpírja is visszatükröződik.» (A hatvanéves magyar-zsidó költészet. Mult És Jövő. 1928. évf.)

Vajjon a kitért zsidók beletartoznak-e az egyetemes zsidó irodalomba? S általában, mi a zsidó irodalom fogalma? — Patai József a legkiválóbb zsidó tudósok véleményére való hivatkozással megállapítja, hogy az áthasonult zsidó költők művei is a zsidó irodalom tartozékai, hiszen az asszimiláció a zsidóságnak egyik szellemi iránya. Nálunk még él a horror judaicus, az attól való félelem, hogy a zsidóság lelki területein mozgó szépíró a felekezeti költő bélyeget kapja ; pedig Kiss Józsefben is az igazi és maradandó érték föltétlenül a zsidósága, egyéb vonatkozásaiban már a mulandóságé lett. A zsidó nép az egyetlen a világon, amely soknyelvű irodalmat termelt, de ez a görög, latin, arab és más nyelveken írt irodalom azért kétségtelenül zsidó. — Komlós Aladár szerint a zsidó irodalomtörténethez tartozik minden zsidó származású író, aki jó író. «Minél jobb író, annál inkább. Mert minél jobb író, annál hűbb a maga egyéniségéhez ; s így, bár talán akarata ellenére, érzés- és látásmódjának öntudatlan zsidóságához is.» A hitehagyottak szintén a zsidóság írói. «Az asszimiláns zsidóság költői, Ignotus, Heltai, Szilágyi, Gellért, Szép, általában nemcsak jobb költők a felekezeti költőknél, hanem, talán akaratuk ellenére, még zsidóbbak is. Mert egyénibb és eredetibb költők ; egyéniségüket és eredetiségüket pedig csak zsidó létük öntudatlan mélyei táplálhatják.» Ha valaki megírja a magyar-zsidó irodalomtörténetet «s csak azokról fog megemlékezni benne, akiket jó zsidóknak tart, nem pedig mindenkiről, aki zsidó származású és egyben író : akkor párt-, sőt esetleg csak klikk-irodalomtörténetet fog írni.» (Komlós Aladár,

Patai József, Somlyó Zoltán : A hatvanéves magyar-zsidó költészet pöréhez. Mult És Jövő. 1929. évf.)

Az eddigi magyarnyelvű zsidó irodalom laposságának főoka — fejtegette Tisbi Illés — az asszimilációs törekvésekben rejlik : a zsidó írók menekültek zsidóságuktól, és leplezték faji származásukat. A magyar-zsidó irodalom művelésére csak azok fanyalodtak, akik tehetségük korlátozottsága miatt nem juthattak be a magyar irodalom kapuján. Akadt ugyan néhány kivétel, így Patai József és Újvári Péter, a nagy többség azonban a dilettánsízű felekezeti írók bélyegét hordta magán. Pedig ha a tehetséges zsidó írók nem fordítanak hátat a zsidó életnek, gyorsan kifejlődhetett volna a magyar-zsidó irodalom. Mert a magyarországi zsidó élet mélyén kiaknázatlan kincsek rejtőznek, s az az író, aki művészi látással közeledik ehhez a sokrétű anyaghoz, világraszóló műveket alkothat. Az eddigi zsidó-magyar írók mérhetetlenül jelentősebb értékeket termelhettek volna, ha a hortobágyi csikósok tanulmányozása helyett a falusi zsidók életét figyelték volna, és az ő lelkiségükön keresztül láttatták volna meg a magyar parasztot. Az ilyen írók értékesek lettek volna a magyar irodalom szempontjából is, míg így csak másodrendű a jelentőségük a vérbeli magyar írók mellett. Lehet, hogy «mindez a közel jövőben meggondolásra bírja a zsidó írókat és ha az öregek csökönyösen ragaszkodni fognak is régi álláspontjukhoz, a fiatalok ráeszmélnek a helyes útra, és más szemmel nézik majd a zsidó életet. Ha ez megtörténik, akkor nagy jövője lesz a zsidó irodalomnak!» (Van-e jövője a magyar-zsidó irodalomnak? Mult És Jövő. 1932. évf.)

A magyarországi zsidóságnak ma — írja Németh László — három főtípusa van. Az egyik maga is idegennek érzi magát, saját fajának multjába merül, sorsát felszívja a hatezer esztendős sors ; az országot, melyben él, úgy tekinti, mint új fedelet a hosszú bolyongás egyéb fedelei után. A másik zsidótipus kilépett ebből az ősi népi sorsból, s engedékenyen közelít a közösséghez, melybe születés vagy véletlen vetette. A harmadik típus a Hatvany Lajosoké. Ezek arra emlékeznek, amikor a műveltség zsidó privilégium volt Magyarországon. «Ennek a rétegnek egyszer már

kezében volt az ország, s most a fogát csikorgatja, hogy kiszalajtotta. Csak egyszer kerüljünk még felül : sziszegi ez a shyloki zsidóság. Ennek a tábornak legfőbb törekvése, hogy a mai baljobb ellentétet minden áron fenntartsa, s íróinkat az ő meglevő kereteibe kényszerítse, fegyelmükre rászoktassa, szellemi kincseiket mint a baloldali érdemek fegyverét csillogtassa.» (Egy különítményes vallomása. Budapesti Hírlap. 1934. évf.)

Németh László — válaszol Hatvany Lajos — jóformán maga sem tudja, mit akar, mit beszél. «Még mindig első mesterének, a kótyagos Szabó Dezsőnek hatása alatt áll» s a műveltség és barbárság különös keverékével sorakoztatja föl embertelen ellentmondásait. «Ő is, éppúgy, mint egyívású társai, oly zavaros ellentmondások korának szülöttei, hogy hiába vergődnek elszánt akarással a világos eszme és tiszta kifejezés felé. Kergetik az eszmét, már-már elfognák, mikor egyszerre csak elillan előlük s az olvasó elől, ki valahányszor a gondolatsor betetőzéséhez ér, csak eszmehiányt leplező szózagyvalékra lel.» Németh László szerint a zsidóságot nem lehet immár kitagadni, de igenis helyére lehet szorítani ; a saját helyére szorított magyar zsidó irodalom : gazdagodás; egy ránk burjánzó zsidó-magyar irodalom : csapás. E szerint tehát faj és vallásfelekezet szerint, pusztán írásaik zamatja után, meg lehetne bizton különböztetni az árja és nem-árja írókat? Az eddigi példák azt mutatják, hogy ez az elmélet nem áll meg s a sémita fajtájú, de magyarul írogató ember írása még nem jelenti okvetlenül a magyar életnek hamis tükörben fölfogott képét. A jót el kell fogadni attól, aki nyújtja. Csak nem akarják velünk elhitetni, hogy a zsidó szájban a jó rosszra s még az igaz is hamisra válik? S hogyan tanusítson a zsidó ezentúl is illő magatartást, ha a maradiak és a haladók egyaránt kiátkozzák? «Meggondolta-e émeth László, hogy a legfegyelmezettebb ember lelke is minő rongyokra szakad szét, ha jószándékait még a jók is kétségbevonják, s önzetlenül felajánlott szolgálatait oktalan bizalmatlankodással fogadják, illetve oktalan gyűlölettel lökik vissza? Ha igaz, hogy a zsidóság asszimilációja a magyarság veszedelmét jelenti, nos hát, ennek a természetes folyamatnak megakasztása, s a megbántott, kirekesz-

tett és ezzel anarchiába kényszerített semiták százszoros veszedelemmel fenyegetnek.» (A szellem különítményesei. Újság. 1934. évf.)

«A zsidóság — elmélkedik Pap Károly — : vérem, szellemem, atyáim ezeréves sorsa. A magyarság : fedelem, nyelvem, írásom, munkám sorsa. Idegen vagyok itt, valóban, mert zsidónak, tehát idegennek születtem, s vállalni akarom ezt az idegenséget szeretettel s a maga egész felelősségében, mint ahogy minden nép közt szívesen töltenék egy munkás életet. Ebben az értelemben idegen vagyok, s idegen akarok lenni mindvégig itt a magyar földön s más földeken is, ha Isten is úgy akarja. Most, ebben az életben, magyar vagyok, mert munkám sorsa is magyar. Ezt minden zsidónak, aki itt él s dolgozik, át kell éreznie, s bizonyára át is érzi. S minden magyarnak is. A munka van olyan erős kötelék, mint a vér és a szellem. S az ember, aki munkáját teljes odaadással végzi : magyar. Egy nemzet testéhez való tartozás ismérve tehát : a munka. Az odaadó munkás mindíg a nemzet javára él, ha akarja, ha nem. A kizsákmányoló munkás, akármit tesz, mindíg a nemzet kárára él. Akár zsidó, akár nem zsidó. Az odaadó munkásnak a munka tökéletessége a fontos, a kizsákmányolónak a minél tökéletesebb haszon. Akár zsidó, akár nem.» (Válasz egy különítményes vallomására. Magyarország. 1934. évf.)

A megkeresztelés — foglalja össze a fajvédő csoportok véleményét Méhely Lajos — nem változtat a lényegen : a keresztény vallású zsidó nem veszítheti el öröklődő fajiságát. «Az egyház azt tanítja, hogy a keresztség : szentség, s aki azt fölvette, az minden vonatkozásban kereszténnyé lett, amit azonban a lélekre nézve csak bizonyos fenntartással, a testre nézve pedig semmiképp sem lehet elfogadni, mert nincs a világon olyan egyházi szertartás, mely a fajiságot meg tudná változtatni, s például a négerből eszkimót vagy a zsidóból magyart tudna csinálni. De még a lelki átalakuláshoz is sok szó fér, mert tudnunk kell, hogy az ember lelkisége csak testi szervezetének függvénye, s részben öröklött, részben szerzett tulajdonságok összesége. Az öröklött, vagyis az igazi faji tulajdonságok csak a testi szervezettel együtt

s csak évezredek alatt változhatnak meg.» (Az új zsidótörvény s az élet törvénye. A Cél. 1939. évf.)

Költők :

KISS ARNOLD (szül. 1869. november 2. Ungvár), a budai zsidó hitközség főrabbija, az országos rabbiképző-intézetben a héber irodalom tanára. — A zsidó hitbuzgalmi irodalom terén kiváló érdemű. Imádságos könyvei számos kiadásban forognak közkézen. (Mirjam : magyarnyelvű imádságok nők részére, huszonkilencedik kiadása 1914-ban.) — Költeményeinek, műfordításainak és prózai elbeszéléseinek gyűjteményei : A pap hárfája. Versek. Budapest, 1903. — Jób. Az ótestamentumi könyv verses fordítása. Budapest, 1904. — Gettó-dalok. Morris Rosenfeld költeményeinek fordítása. Budapest, 1908. — Ifjak és öregek. Novellák, rajzok. Budapest, 1909. — Köd és napsugár. Versek. Budapest, 1911. — Álom és valóság. Emlékezések. Budapest, 1913. — A fekete Horovitz. Novellák, rajzok. Budapest, 1931. — Elbeszélések. Budapest, 1932.

PATAI JÓZSEF (szül. 1882. január 5. Gyöngyöspata, Heves megye), a Mult És Jövő zsidó folyóirat szerkesztője. A nyitrai jesiva tanulója volt, de az ortodox zsidóiskola talmudtanítása nem elégítette ki írói kedvét, a héber szövegek vallásos világából a világi tudományok területére vágyott. Beiratkozott a budapesti egyetemre, filozófiai doktor lett, megszerezte a középiskolai tanári oklevelet, s a világháborút követő forradalmak koráig a fővárosi IV. kerületi reáliskolában tanított. Nyugalomba vonulása után az ősi hagyományaihoz híven ragaszkodó zsidóság ügyének szentelte minden idejét. Alapos héber hittudós, sőt héber költő : Newyorktól Palesztináig minden műveltebb hithű zsidó ismeri a nevét. Mikor 1933-ban a szentföldi tudósok meghívására előadásokat tartott a jeruzsálemi héber egyetemen, az egyetem tanári kara a zsidó faj oszlopát üdvözölte személyében : «Nem vendég már nálunk, hanem úgy tekintjük őt, mint aki visszatér hozzánk haza, és előbb-utóbb itt is marad majd közöttünk. Szimbolikusnak mondható, hogy zsidó tudós jön Budapestről, és előadást tart Jeruzsálemben a régi Szaloniki elfelejtett héber költőiről Oxfordban végzett kutatások alapján, és ismeretlen világot tár fel a

földkerekség minden részéről összesereglett héber hallgatóság előtt. A szétszórtság összegyülemlése ez, amelynek lélekemelő példáit látjuk napról-napra az újjáéledő Izraelben.» Az író édesatyját, Rabbi Móse Klein ortodox talmudtudóst, Jeruzsálemben temették el, ahova élete alkonyán vándorolt ki Magyarországból vallásos buzgóságában. — Patai József több irodalmi vállalatot indított meg, és számos társadalmi mozgalmat szervezett: valamennyit azzal a céllal, hogy a magyarországi zsidóság faji öntudatát fölélessze, és a zsidó hagyományokat mellőző vallási közömbösség folyamatának gátat vessen. 1912-ben megalapította Mult És Jövő című magyarnyelvű zsidó folyóiratát. Ez a fényesen kiállított ortodox szemle formájában és tartalmában külömb volt a külföldi zsidóság bármelyik szépirodalmi közlönyénél. A magyarnyelvű cionista propaganda sugalló szellemben szólalt meg benne. — Munkái: Babylon vizein. Versek. Budapest, 1906. (Az író héber nyelven kezdte költői munkásságát, de utóbb nagyobb küldetést látott abban, hogy magyarul fordul a magyarországi zsidósághoz.) — Templomi énekek. Budapest, 1910. (Tíz év alatt hét kiadása jelent meg. A magyarországi zsinagógák istentiszteletein több vallásos költeményét éneklik.) — Kabala. Novellák. Budapest, 1917. (A misztikus színezésű elbeszélések gyűjteménye német nyelven is megjelent.) — Sulamit, látod a lángot? Versek. Budapest, 1919. (A kereszténységgel való elvegyülés asszimilációs álláspontjával szemben a faji különállás megőrzésének költészete.) — Zsidó írások első könyve. Budapest, 1918. (Utóbb még két kötet: az író publicisztikai cikkeinek válogatott gyüjteményei.) — Héber költők. Műfordítások. Öt kötet. Budapest, 1922. (A középkori és újkori héber irodalom legjellemzőbb költői termékei magyar versekben. Az antológiát a külföldön megjelenő héber, jiddis, német és angol zsidó lapok lelkes hangon ismertették.) — A föltámadó Szentföld. Útleírás. Budapest, 1926. (Palesztina, héberül: Erec Jiszróél, azaz Izrael Országa, minden cionista eszményképe. A cionizmus lényege az önálló zsidó állam kiépítésének gondolata az ősök földjén, Cion, azaz Jeruzsálem tájain.) — Herzl. Életrajz. Budapest, 1932. (Herzl Tivadar, a cionista honalapítás szellemi irányítója, Budapesten született, itt

járt iskolába, innen ment ki külföldre német újságírónak. Szellemi képét a Palesztináért lelkesedő zsidó szív rajongásával festette meg az író. Könyvét németre, angolra és héberre is lefordították.) — Patai József összegyűjtött művei. Három kötet. 1. Harc a zsidó kultúráért. 2. Lelkek és titkok. 3. Az új Palesztina útjain. Budapest, 1938. (Az író egész valójával ott él hitsorsosainak héber világában, minden idegszálával odatapad a talmudi eszmék gondolatköréhez. Világszemléletét ortodox mózesi hitén és cionista álláspontján keresztül szűri le. Palesztinát, az új zsidó államot, ő tette népszerűvé a magyar zsidóság előtt, kitartó tevékenységével ő keltette fel a legközömbösebbek érdeklődését is a héber nacionalizmus ügye iránt. Ébresztő munkát végzett évtizedeken át, az események neki adtak igazat. Nem áltatta magát azzal az ábránddal, hogy a hazai zsidóság áthasonul a magyarsághoz. Tisztán látott már akkor, amikor a neológus zsidók és a megkereszteltek még fanatikusan hittek a zsidó kérdés gyors eltűnésében.)

Szabolcsi Lajos (1890–). — Írói pályájáról: a zsidó irány elbeszélői között. — Költeményeiben a zsidó lélek szociális keserűsége szólalt meg. Az örök üldözöttség izgalmát tolmácsolta bennük.

Irodalom. — Kiss Sándor: Modern szépirodalmunk és a zsidóság. A Cél. 1917. évf. — U. az: Irodalmunk elzsidósodása. U. o. 1918. évf. — Bán Margit cikke Patai Józsefről a Mult És Jövő 1921. évfolyamában. — Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Budapest, 1922. — Újvári Péter szerkesztésében: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — A Mult És Jövő Patai József-emlékszáma. 1935. évf. — Bosnyák Zoltán: Fővárosunk elzsidósodása. Budapest, 1935. — Pap Károly: Zsidó sebek és bűnök. Budapest, 1935. — Fejér Lajos: Zsidóság. Budapest, 1936. — Komlós Aladár: Egy megírandó magyar-zsidó irodalomtörténet elé. Libánon. 1936. évf. — Székely Béla: Az antiszemitizmus és története. Budapest, 1936. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

KÖLTŐNŐK.

A MAGYAR líra a huszadik század költőnőiben a dekadens világszemlélet szabadgondolkodásával fejlődött tovább.

ERDŐS RENÉE (1879–) megdöbbentette kortársait szerelmi vergődéseinek merész föltárásával. Érzéki ábrándjai egészen mások voltak, mint a föllépéséig megszokott leányálmok. Ilyen hangon, ilyen heves testi vágyakat hangoztatva nő még nem szólalt meg a magyar irodalomban. A pőrére-vetkőzésnek ezt a líráját az akkori irodalmi közfelfogás szemérmetlen föltűnési vágynak bélyegezte, s a fiatal győri leányról mint a degeneráció és hisztéria megtestesítőjéről beszélt. Erdős Renée nem a nők jogaiért és felszabadulásáért harcolt, mint a nőemancipáció hívei, akaraterejét nem a nők politikai szerepe és társadalmi érvényesülése izgatta, hanem a szabad szerelem. Korlátlanul forró életvágyának nyílt megvallásában megelőzte korát. Utóbb meglepetésszerűen a katolikus vallásos líra területére ment át, s ebben a megnyilatkozásában is tehetséges költőnek bizonyult. Amilyen vonagló szenvedélyek között írta régebben szerelmi strófáit, éppen olyan áhítatosan merült el, áttérése után, a katolicizmus eszmekörébe. Imádságos olvasmányainak emlékei keleti színezésű képek-

kel vegyültek, mámoros képzelete gazdag nyelven nyilatkozott meg. Mint a szerelem énekese: verista; mint vallásos költő: Jézusért esengő misztikus. Egykor a minden női tartózkodást leplezetlenül eldobó testi láz lírikusa, később az egyházi szellem impresszionistája és szimbolistája. Lírikus maradt vallásos színműveiben is. Ezekkel az evangéliumi hangulatú színjátékokkal a katolikus irány egyik útjelzőjévé vált drámairodalmunkban.

Amilyen kiábrándultan elemezte elbeszélő munkái lapjain KAFFKA MARGIT (1880–1918) a női lelket, olyan vergődő lélekkel fejezte ki költeményeiben asszonyi nyugtalanságait. Leánykori szerelme, anyai érzelmei, emberi tanácstalansága több mély vers írására ihlették. Ezek a versek nem ragadják magukkal az olvasót, nem az Istentől megáldott lírikus ösztönös alkotásai, hanem gondosan díszített vallomások és hosszadalmasan elmélkedő szemlélődések. A szabadverselésnek Kaffka Margit az egyik legkorábbi meghonosítója költészetünkben. Szabadverselő hajlama költői tehetségének formai fogyatékosságával kapcsolatos: rímelő rátermettségének hiányát a prózai vers kényelmével és a kifejezések aprólékos stilizálásával kendőzte.

A szabad verselés — a ritmikus próza — nagyon tetszett a modern költőnőknek. A poéta fáradságos munkáját a prózaíró gyors szövegírásával cserélték föl, az elméleti versműveltség hiányát szeszélyes sorokkal takarták. Ez volt a dolog könnyebb vége, de eléggé végzetes eljárás, mert a költő csak a mának írt, ritka esetben a jövőnek. Ugyanazokat az érzelmeket és gondolatokat a művészi érzékű

lírikusok a dallam bűvös világával hintették bele olvasóik lelkivilágába.

Az elmélkedő elemben, az egykedvű részletezésben, a stílus modorosságában kedvüket lelték a költőnők. Vallomásaik álmos töprengéssel folydogáltak, rövidebb-hosszabb sorokba tördelt bölcselkedéseikben nem volt szín és élet. Az ilyen unalmas lírizálások igen alkalmasak voltak a közönségnek a költészettől való elriasztására. Az emancipált lantpengetők annyit foglalkoztak a maguk szürke énjével, és olyan fontosságot tulajdonítottak jelentéktelen magánügyeiknek, hogy az olvasók kedvetlenül fordultak el zenétlen vergődéseiktől.

Némelyek mégis megtalálták a színesebb költői kifejezéseket. Amikor a hangulat meglelte a maga szerencsés dallamait, a nő-lírikusnak is nyert ügye volt a közönség körében.

A munkásosztály életének keserűségeit, a proletárasszony sorsát s az örök emberi természetnek a női lélekben viharzó sok őszinte érzelmét Várnai Zseni (1891–) verselte meg leghatásosabban. Százezrek szilaj fájdalmának — árván maradt gyermekek, özvegységüket gyászoló hitvestársak és fiaikat vesztett anyák siralmainak — adott költői hangot, amikor háborúellenes verseiben szembefordult a vérontás romboló szellemével. Alaphangjába nem egyszer belecsúsztak a szocialista mellékzöngék is, de a költő azért többnyire poéta maradt, s nem öltözött át agitátori jelmezbe. Politikai célzatú verseiért csak a marxista sajtó lelkesedett, egyetemes érvényű emberi ritmusaiban az egész társadalom megtalálhatta a nemesebb fájdalmak

tisztult kifejezéseit. A családi gondoknak, az anyaság szenvedéseinek, a megpróbáltatások izgalmainak hangulatváltozatait szárnyaló erővel tudta megszólaltatni, értett a fínom árnyaláshoz, volt valami sugalló erő vallomásaiban.

A magyar hagyományok nemzeti világába vezet Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna (1881–1923) költészete. A költőnő a Magyar Hiszekeggyel — *Hitvallás* című költeményének első három sorával — tűnt föl. Ez a híres versszak pályadíjat nyert, s ugyancsak pályadíjjal jutalmazták Szabados Béla zeneszerzőnek a szöveghez szerzett dallamát is 1921-ben. A Himnusz és a Szózat mellett a trianoni béke óta ezt a megzenésített strófát énekelték a hazafias összejöveteleken. A nemzeti hit megragadó kifejezése halhatatlanná tette fenkölt szellemű alkotója nevét. Sziklay Szeréna az egyversű költők közé tartozik, annak ellenére, hogy nem volt terméketlen lírikus. Diadalmas nemzeti Hitvallása mellett minden más költeménye háttérbe szorult.

Költőnők:

Berde Mária (1889–). — Életéről és regényírói pályájáról: az elbeszélők között. — Mint költő az impresszionisták és szimbolisták csoportjába tartozik. Lírai témái mellett a balladaköltés misztikus hangjai is feltűntek költészetében. — Verseskönyvei: Versek. Budapest, 1912. — Seherezáde himnusza. Versek. Kolozsvár, 1929. — Istenes énekek. Nagyvárad, 1939.

Dapsy Gizella (szül. 1885. január 18. Losonc, Nógrád megye; megh. 1940. április 30. Nógrádverőce, Nógrád megye), békésmegyei szeghalmi óvónő, Rozsnyai Kálmán író neje. Szépirodalmi munkáit Nil néven írta. — Első verseskönyvéről Szabolcska Mihály a következőket írta: «Nagyon fehérek és tiszták ezek a dalok ahhoz, hogy manapság kapósak legyenek. Egy leány-poéta, aki

nem lihegi szerelmes nótáit. Ki vesz ma pénzéért akácfavirágos poézist, bólingató falombos nótákat?» A női lélek fínom érzelmei sugárzanak későbbi köteteiből is. Szerelmi élményeit, aszszonyi sorsát dallamos kifejezésekkel énekli meg. Lírája belekapcsolódik a világháború szörnyű fájdalmaiba és az ellenforradalmi korszak megpróbáltatásaiba is. — Verseskönyvei: Versek. Békéscsaba, 1905. — Nálunk. Versek. Budapest, 1908. — A szívem. Versek. Békéscsaba, 1909. — Az uram könyve. Versek. Budapest, 1910. — Lelkem virágos ablakából. Versek. Nagyvárad, 1914. — Testamentom. Versek. Budapest, 1924.

Erdős Renée (1879—). — Életéről és regényírói pályájáról: az elbeszélők között. — Verseskönyvei és színművei: Leányálmok. Versek. Budapest, 1899. (A kötethez Eötvös Károly írt előszót.) — Versek. Budapest, 1902. (Merészhangú szerelmi költemények.) — Új dalok. Versek. Budapest, 1906. — Jöttem hozzátok. Versek. Budapest, 1909. (Elfordulás az érzéki mámor világától.) — Arany veder. Versek. Budapest, 1910. (Katolikus szellemű költemények.) — János tanítvány. Színjáték. Budapest, 1911. (Mária Magdolna szerelmes János apostolba; az Üdvözítő kedves tanítványa ellenáll a kísértésnek, így menti meg a veszendő lelket Isten számára.) — Sibyllák könyve. Versek. Budapest, 1918. — Egy perccel alkonyat előtt. Versek. Budapest, 1921. — Assisibeli zsoldos. Misztérium. Budapest, 1923. (Szent Ferenc megtérése. A gazdag úrból alázatos koldus lesz.) — Alkotók. Színmű. Budapest, 1923. (Egy szobrásznő szerelmi története.)

Kaffka Margit (1880—1918). — Életéről és regényírói pályájáról az elbeszélők között. — Verseskönyvei: Versek. Budapest, 1904. — Kaffka Margit könyve. Versek. Budapest, 1906. — Tallózó évek. Versek. Budapest, 1910. — Utolszor a lírán. Versek. Budapest, 1912. — Az élet útján. Versek. Budapest, 1918.

Krüzselyi Erzsébet (szül. 1875. március 21. Máramarossziget). Gyermekkorában elvesztette hallását, látása is meggyöngült, a legnagyobb nehézségek árán szerezte meg műveltségét. Atyjának lapjába, a Máramarosba, kora ifjúságától kezdve számos verset és elbeszélést írt. — Lírája a magánosság költészete, az ábrándos női lélek érzelmeinek megnyilatkozása. Gyöngéd megrez-

düléseivel, eszményi elgondolásaival, mélabús sóhajaival egészen más jellegű poézis, mint a szabadverselő költőnők szabadgondolkodó csoportjáé. Ennek a lírának megvan az a különlegessége is, hogy az átélés igazságával ad számot egy végzetes testi állapotról. Az «örök csend» : a süketség ; a «köd» : a vakság küszöbe. — Verseskönyvei : Versek. Máramarossziget, 1897. — Újabb versek. Máramarossziget, 1901. (Szabolcska Mihály előszavával.) — Örök csendben. Versek. Máramarossziget, 1907. — Csendország dalai. Versek. Budapest, 1913. — Hangtalan lírán. Versek. Máramarossziget, 1924. — Örök csendben ködön át. Versek. Budapest, 1928.

Lesznai Anna (szül. 1885. Budapest), családi nevén Moskovitz Amália, iparművésznő. Férje : Jászi Oszkár. A proletárdiktatúra és ellenforradalom viharai külföldre sodorták. — Lírája gazdag impresszionista színezésben, szimbolikus elemekben, önelemző bölcselkedésekben. Jóval gyöngébb akkor, amikor a nyelv zavartalan magyarságáról és a vers zökkenéstelen ritmusáról van szó. A Nyugat kedvelt költőnője volt, stilizált vallomásait szívesen olvasták. — Verseskönyvei : Hazajáró versek. Budapest, 1909. — Édenkert. Versek. Gyoma, 1918. — Eltévedt litániák. Bécs, 1922.

Reichard Piroska (szül. 1884. szeptember 26. Beregszász, Bereg megye) budapesti leánygimnáziumi tanárnő. — Mint a Nyugat munkatársa tűnt fel fínom lelkivilágot tükröző költeményeivel. — Verseskönyvei : Az életen kívül. Versek. Budapest, 1912. — Őszi üdvözlet. Versek. Budapest, 1922. — A változó napokkal. Versek. Budapest, 1936.

Sziklay Szeréna (szül. 1881. április 18. Rozsnyó, Gömör megye ; megh. 1923. november 15. Budapest), Papp-Váry Elemér honvédtábornok neje. — Hazafias lírájával belevéste nevét nemzete történeti tudatába. A «Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában» mondatai 1921. óta nemzeti imádságként zendültek meg a magyar ajkakon. — Verseskönyvei : Háborús visszhangok. Versek. Budapest, 1916. — Mikor a vihar dühöng. Versek. Budapest, 1920.

Török Sophie, családi nevén Tanner Ilona. Férje : Babits

Mihály. — Lírája a tépelődés költészete. Nyugtalan sorai a szabad vers ösztönös lüktetésével lépnek az olvasók elé. — Munkái: Asszony a karosszékben. Versek. Budapest, 1929. — Örömre születtél. Versek. Budapest, 1934. — Nem vagy igazi! Regény. Budapest, 1939. (A gyermeket örökbefogadó nő szülői érzelmei, a lelki anyaság és a vérszerinti anyaság kérdése, a nevelőanya mint igazi édesanya.)

VÁRNAI ZSENI (szül. 1891. május 25. Nagyvázsony, Veszprém megye), Peterdi Andor költő neje. — A Népszavában és a baloldali folyóiratokban számos verse jelent meg, így a Katona-fiamnak című: «Fiam, ne lőjj, mert én is ott leszek!» Ezt az 1913-ban írt versét később, a Károlyi-forradalom idején, a Nemzeti Tanács kinyomatta és falragaszokon népszerűsítette (1918). — Verseskönyvei: Katona-fiamnak. Versek. Budapest, 1914. — Gracchusok anyja. Versek. Budapest, 1916. — Anyaszív. Versek. Budapest, 1917. — A fájdalom könyve. Versek. Budapest, 1921. — Ím, itt az Írás. Versek. Budapest, 1927. — Kórus szopránban. Versek. Budapest, 1930. — Fekete bárány. Versek. Budapest, 1935. — Én mondom és te add tovább. Versek. Budapest, 1937. — Legyen meg a Te akaratod. Versek. Budapest, 1939.

Irodalom. — A Berde Mária, Erdős Renée és Kaffka Margit munkásságára vonatkozó tanulmányok jegyzéke: az elbeszélő-nőírókról szóló fejezetben. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923–1930. évf. — Ványi Ferenc: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Újvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Vajthó László: Mai magyar Múzsa. Budapest, 1930. — Bozzay Margit szerkesztésében: Magyar asszonyok lexikona. Budapest, 1931. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi Szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

A NÉPKÖLTÉSZET.

A TIZENKILENCEDIK és huszadik század folyamán kinyomtatott népköltési szövegek egész mélységükben feltárták a magyar nép szellemi kincseit. Száz esztendő leforgása alatt annyi népies szöveg halmozódott föl, hogy segítségükkel mindenki belepillanthatott a falusi emberek életbölcseségébe, érzelmi világába, mesemondó képzeletébe, prózai stílusába, verselő tehetségébe.

A népköltés minden terméke egy-egy ismeretlen embertől indul ki. A nép valamelyik tehetséges fia elejt egy szólást, máskor mesét mond, vagy dalt költ, környezete eltanulja mondását, meséjét, dalát, a szöveg szájról-szájra röppen, és köztulajdonná válik. Az egyéni lélek terméke ilyen módon a tömeglélek alkotásának tűnik föl. A névtelen szerzők — a szólásalkotók, a mesetarisznyák, a nótafák — a népköltészet megteremtői. Az ismeretlen alkotóknak nyomuk vész a közösségben, alkotásaik azonban különféle szövegmódosulásokkal hosszú ideig megmaradnak.

A *szólás* (szólásmondás, szokásmondás, példabeszéd, példaszó, közmondás, proverbium, adagium, paroemia) jellemzője a szemléletesség, fordulatosság, rövidség. Ez a nyelvi szerkezet az életszemléletnek értékes megnyilvánulása. A magyar nép nyelve mindíg gazdag volt köz-

mondásokban, maguk a közmondások pompás megállapításokat, éles ítéleteket és okos tanácsokat foglalnak magukban. Nyomtatott népköltési szövegeinkből legalább ötezer eredeti magyar közmondást lehet összegyűjteni, ezenkívül többezerre tehető az idegen átvételek száma. A nép életszemlélete különféle időkorokban és különböző népeknél hasonló, innen van a sok tartalmi egyezés a magyar, latin, germán, szláv és egyéb közmondások között. A magyar szólások egy részét lehetetlen idegen nyelvre lefordítani, annyira tele vannak eredeti nyelvsajátságokkal, aminthogy számos idegen szólást sem lehet átültetni magyarra, legfeljebb hasonló mondások helyettesítésével.

A közmondások között sok a verses lüktetésű szólás. Hasonló ritmusos tagozódást lehet tapasztalni egyéb *kisebb népköltési szövegek*ben is. Ilyen rövidebb-hosszabb rigmusok: az ölbeli gyermekeknek szánt mondókák, a kisfiúk és kisleányok játékversei, a hangutánzó versikék, tréfás rímelések, csúfolódó mondások, találós kérdések, bakter-rigmusok, koldus-énekek, kocsmai szólások, táncszavak, ráolvasó versek, ünnepi köszöntők, házassági rigmusok, lakodalmi kurjantások és a fejfák feliratai. Mindezekben sok ötlet van s nem kevés nyelvi fordulat. Ezek a népköltési hagyományok születésüktől halálukig kísérik az egyszerű embereket.

A nép ajkáról közvetlenül lejegyzett nagyszámú *anekdota* (adoma, tréfabeszéd, trufa, facetia, fabulázás, apophtegma) fényesen igazolja, hogy a magyar falu népe a kisterjedelmű elbeszélésekben milyen pompás stíluskészséggel formál meg egy-egy megtörtént tréfás vagy komoly

esetet. Az ilyen anekdotákból az élőszó eleven ereje fordulatosan bontakozik ki, a szűkszavú elbeszélés csattanós megoldással végződik. Jelentéktelennek látszó esemény a történet középpontjában, népies bölcseség a megtörtént história szellemében. A hitelesség látszatának, a valószínűségnek, az igazságnak mindíg meg kell lennie az anekdotában. Az igazi cél a hallgatóság jókedvre derítése. Az eredeti magyar anekdoták mellett sok a külföldi származású vándor-anekdota. Egyes talpraesett történetek bejárják az egész világot, s a gyökeres eredetiség hatását keltve alkalmazkodnak a helyi körülményekhez. Az egyházi beszédekből számos példa költözött át a magyar anekdotakincsbe. Optimista világnézet, higgadt életbölcseség, szeretetreméltó derű jellemzi népünk anekdotáit. Legnépszerűbb hőseik: a paraszt, a cigány, a zsidó, a székely, a katona, a diák.

Az anekdotában nincs csodálatos elem, a *mondában* már erős a rejtelmesség. Az erdők, hegyek, puszták, vizek, mocsarak, lápok világához félelmes történeteket költ a nép, máskor egy-egy emberi hős emlékezetes tettei szolgálnak központul a csodás elbeszélések kijegecesedéséhez. A helyi mondák a természeti jelenségek rendellenességére adnak magyarázatot, a hősmondák a híres emberek emlékezetét őrzik. A helyi mondák közül legismertebbek: a Tordai hasadék, Csörsz árka, Diósgyőr, Rapsonné mondája. A történeti személyekhez kapcsolódó közmondákhoz tartoznak: a magyar eredetmonda, azaz a csodaszarvas mondája Hunor és Magyar történetével, az Isten kardjának mondája Attila küldetésével, Attila halála és temetése,

a magyar honfoglalás története a fehér ló mondájával, Lél vezér kürtmondája, a Botond-monda a konstantinápolyi kalanddal, a Csanád-monda Szent István király idejéből, a Szent László személyéhez fűződő mondák, a tatárjárás mondái, a Micbán-monda a XII. századból, a Toldi-mondák a XIV. századtól kezdve, Tar Lőrinc mondája Zsigmond király korából, a Hunyadi-családra vonatkozó mondák a XV. századból, a törökvilág mondái a XVI. és XVII. századból, a Hatvani-mondák a XVIII. századi debreceni professzorról. Mindezeket a mondákat, sajnos, nem keletkezésük idején jegyezték föl, hanem évszázadokkal később — a tizenkilencedik század folyamán — s akkor is úgy, hogy nem lehet megnyugtató módon eldönteni, mi bennük az eredeti elem, mi a külföldi átvétel, mi a nép alkotása, mi az irodalomból történt átszivárgás a nép közé.

A *mese* hőse csodálatos kalandokon át éri el célját és semmisíti meg ellenségeit. Ezekben az álomszerű történetekben emberfölötti erők ütköznek össze egymással, varázslatok segítik a jóembereket útjaikon, váratlan cselekedetek avatkoznak a természetfölötti feladatok megoldásába. A mesében nincs lehetetlenség, a csodálatos elemek átszövik az elbeszélés minden mozzanatát. Csupa meglepetés a mese. A királyfiaknak, királykisasszonyoknak, hősöknek, zsiványoknak, boszorkányoknak, ördögöknek, óriásoknak, törpéknek, beszélő állatoknak, sárkányoknak nagy a szerepük a mesékben. Megelevenedik bennük az egész természet. A mesélő megadja a kezdő formát, elmondja a varázsos történetet, végül befejezi elbeszélését

a záró formával. A magyar ember kiváló mesemondó. A földművelők, pásztorok, napszámosok között számos költői képességgel megáldott mesélő akad az ország minden táján. Legrégibb meséit bizonyára keletről hozta a honfoglaló magyarság, új hazájában megismerkedett a nyugat mesevilágával, közben a maga leleményességéből is továbbalakította mesevilágát. Különösen híres magyar mesehősök: Tündérszép Ilona, Hamupipőke, Babszem Jankó, Hüvelyk Matyi, Erős János, Vas Laci, Kis Miklós, Fehérló fia, Vasgyúró.

A *népballadák* szövegét dallamra énekli a falu énekmondója. A verses szövegek melódiája mindig állandóbb, mint maga a szöveg. A szövegek emberöltőről-emberöltőre és tájról-tájra változnak, a dallam megmarad, s csak kevéssé módosul. Az írás-olvasás tudásának terjedésével természetesen egyre szűkebb körre szorul a népballada. A régi évszázadokban a vándor énekmondóknak éppen az volt a hivatásuk, hogy az írástudatlan hallgatóságot felvilágosítsák a távolabbi tájak megrendítőbb eseményeiről, a könyvnyomtatás elterjedése azonban egyre jobban csökkentette énekes hírszolgálatuk jelentőségét. Amint a középkori vándorénekmondó emlékezetből mondott el mindent, a falu újkori énekmondói is írás nélkül dalolták el történeteiket.

A magyar-székely népballadák közül *Szilágyi és Hajmási* eredete még a középkorra nyúlik vissza, szövegét azonban, csakúgy mint az alább következő balladák szövegeit, a tizenkilencedik és huszadik században jegyezték föl. Két vitéz ifjú megszökik a török császár börtönéből, velük

menekül a császár leánya is ; Hajmási László fölszólítja társát, mérjék össze erejüket, kié legyen a leány, de Szilágyi Mihálynak nem kell a török királykisasszony, mert neki már hites felesége van ; a két vitéz egymással megbékélve tér meg otthonába. (A költemény tárgya nemzetközi elterjedésű népköltési téma.) — *Fogarasi István.* A török császár megkéri a magyar úr testvérhúgának kezét, de a leány nem akar elmenni Törökországba, s elhervad bánatában. (A költemény szövegének keletkezését a magyar népköltés tanulmányozói a török hódoltság korába viszik vissza.) — *Kádár Kata.* A nemesúrfi szeretné feleségül venni a jobbágyleányt, de édesanyja vízbe fojtja a hűséges hajadont, a nemesúrfi öngyilkos lesz, a szerelmes pár elkülönített sírjából két virág nő ki, a két virág összekapcsolódik, és megátkozza a gonosz anyát. (A régikeletű ballada meséjének váza megvan a XVI. századi Telamon históriájában is.) — *Kerekes Izsák.* A ballada hőse szörnyű pusztítást visz végbe a rácok között, de végül az ellenség megöli : «Ki ontatom vérem apámért, anyámért, Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért, Meghalok én még ma magyar nemzetemért.» (A ballada keletkezését a XVIII. század elejére teszik, de szövege csak 1865-ben bukkan fel, Kriza János közlésében, Arany János Koszorújának lapjain.) — *Kőmíves Kelemenné.* Déva várát úgy építik föl, hogy Kelemen kőmíves feleségét tűzbe vetik, hamvát a mészbe keverik, Kelemen kőmíves kétségbeesetten engedelmeskedik társai akaratának, kisfia sírva indul el Déva vára felé, s ott hal meg. (Ugyanez a mese hasonló földolgozásban megvan a román népköltészetben is.) — *Molnár Anna.*

A gonosz katona megszökteti a molnármester feleségét, de az asszony megöli csábítóját, hazamegy kisfiához, kibékül urával. (Mikor Kriza János erdélyi unitárius püspök Vadrózsák című kötetében 1863-ban közreadta ezt a balladát, egyes román írók azt állították, hogy a költemény az egyik oláh népballada nyomán készült. Ebből kerekedett az úgynevezett Vadrózsa-pör: plágiumvád Kriza János ellen. A ballada meséjét számos országban ismerik. Témájának magva nagyjából azonos a nyugateurópai Kékszakáll-mondával.) — *Fehér Anna.* Fehér Lászlót halálra ítélik, testvérhúga meg akarja menteni, felajánlja magát a bírónak, a bíró elfogadja az áldozatot, de azért mégis kivégezteti Fehér Lászlót, a leány szörnyű átkot mond a becstelen csábítóra. (Hasonló népballadák vannak Olaszországban és Spanyolországban is.) — *Két királygyermek.* A két szerelmest nagy víz választja el, a királyfi belevész a vízbe, a királyleány szerelmese után hal, sírjukból virág nő ki, a két virág összeölelkezik. (Héró és Leander ókori görög mondájának magyar változata.) — *Júlia szép leány.* Júliának csodás látomása támad, az égből fehér bárány közeledik hozzá, a bárány Jézus követe, hívására Júlia elhatározza, hogy engedelmeskedik a mennyei küldött szavának, és távozik a földi világból. (A legendaszerű népballada a népies látomásos irodalom érdekes vallásos terméke.) — *Barcsai.* A féltékeny férj megöli csalfa hitvestársát és annak szeretőjét. (Hasonló népballada a Bátori Boldizsár.) — *Homlódi Zsuzsanna.* A megejtett szerelmes leány tragédiája. (Nemzetközi mesetárgy.) — *Szücs Marcsa.* Az elcsábított leányt megöli csábítója. (A rendkívül elterjedt népballada

meséje valóságos történeten alapul, az eset 1825-ben történt egy alföldi cselédleánnyal, a balladát egy mezőcsáti kerékgyártó mester írta: Új Péter. Versének szövegváltozatait nemcsak az alföldi, hanem az erdélyi és dunántúli nép ajkáról is többször lejegyezték.) — *Ságiné bíróné leánya.* A bálozó leányt egy legény halálra táncoltatja. (Az alföldi nép egyik legkedveltebb balladája.) — *Pápainé.* A csárda lakóit kiirtják a betyárok. (A gyilkosság az 1850-es években történt.) — *Angyal Bandi.* A sokat emlegetett alföldi betyár szomorú sorsának megsiratása. (Az alföldi haramiák közül 1800. táján Angyal Bandi volt a leghíresebb.) — *Zöld Marci.* Ballada a tiszavidéki betyárról. (A rettegett útonálló alakját az irodalomban Gaál József és Petőfi Sándor tették népszerűvé.) — *Sobri Jóska.* Hőse a hírhedt dunántúli rabló. (Tetteiről Eötvös Károly emlékezett meg legérdekesebben.) — *Bogár Imre.* A deli lovaslegény elsiratása. (A legszebb magyar betyár-balladák egyike. Dallama is tetszetős.) — *Rózsa Sándor.* A szegedvidéki zsivány dicsőítése. (A ponyvaregények népszerű hőse nem a bitófán végezte életét, mint a többi haramia, hanem börtönben halt meg.)

Százezrek lelke él a *népdal* szövegében és dallamában. A legtöbb népdal szerelmi vers: egy részüknek bizonyára leány vagy asszony a szerzője. A szerelmi líra mellett föltűnnek a katonadalok, a pásztorélet énekei és a betyárnóták. Mindezekben nemcsak az esztétikai érték érdemel figyelmet, hanem a magyar nép jellemének megnyilvánulása is. *(Az ég alatt, a föld színén, Azt mondják, nem adnak engem galambomnak, Amerre én járok, még a fák is sírnak,*

Be van az én szűröm ujja kötve, Cserebogár, sárga cserebogár, Deres a fű, édes lovam ne egyél, Ezt a kerek erdőt járom én, Felszállott a páva vármegyeházára, Jaj de nehéz a szerelmet titkolni, Kicsiny falu, fehér ház, Kitették a holttestet az udvarra, Kútágasra szállott a sas, Magasan repül a daru, szépen szól, Megérem még azt az időt, Megverek valakit vagy engem valaki, Nem anyától lettél, rózsafán termettél, Vagyok olyan legény, mint te, Vékony deszkakerítés, Zöld a kökény, majd megkékül.)

A népdalban a versköltő és a dallamszerző egyszerre lép hallgatósága elé. Az ismeretlen parasztember a költészet és a zeneszerzés művésze : egyrészt lírai költő, másrészt melódiateremtő. A szöveg és a dallam viszonya a következő jelenségeket tükrözi : Ugyanazt a szöveget az ország területein több dallamra is éneklik, másrészt ugyan azon dallamra egymástól eltérő szövegeket alkalmaznak. A szöveg mindig könnyebben módosul, mint a dallam, a melódiának szívósabb az eredeti formája. Számos szöveg az egymást követő emberöltő alatt sok megújuláson megy át, ezzel szemben a nóták változatlanul maradnak.

A népdalszövegek egyik sokat emlegetett tulajdonsága, hogy a bekezdő sor valamilyen különleges természeti képpel vagy a következő sorokhoz szorosan nem kapcsolódó gondolattal kezdődik. Nem minden dal első sorában van meg a természeti kép vagy különálló gondolat, a régibb népdalokban ritkább ez a jelenség. Annak, hogy az első sor természeti képe, sajátságos helyzetrajza vagy kezdő gondolata az utána következő sorokkal értelmileg nem függ össze, különféle magyarázatai vannak. Az egyik álláspont

szerint igenis van értelmi összefüggés az első sor és az utána következők között, csak el van burkolva ez az összetartozás. A másik álláspont szeszélyes játékosságnak fogja fel ezt a jelenséget.

Népdalainkban feltűnik a szövegek képgazdagsága is: a strófák tele vannak váratlanul előbukkanó képekkel, eredeti jelzőkkel, költői hasonlatokkal. A jelképek közül gyakoriak a virágkapcsolatok: a rózsa, viola, rozmaring, tulipán, liliom említése. Az állatvilágból merített jelképek aránylag ritkábbak, de a madár-vonatkozások, különösen a galambhasonlatok, elő-előtünnek.

Jól mondják, hogy a népdalnak varázsereje van. Ez alól a titokzatos erő alól az úri osztály tagjai sem tudják magukat kivonni. Ha messze idegenben a cigányok húrjain felzendül egy-egy magyar nóta, a legműveltebb ember lelkébe is belemarkol a honvágy fájdalmas magyarsága. A népdalnak a nemzeti érzelem egysége szempontjából rendkívüli a jelentősége. Az értelmiséget egybekapcsolja a falu népével, az egyént a faj szeretetével.

A népköltészet *drámai* termelése elég változatos műfajú. A családi együttlét, a falusi élet, a vallásos érzület sorra megkapja a maga megjelenítését. A felöltözködéssel járó alakoskodásokat egyszerű párbeszédek kísérik: verses és prózai szövegek. Ha lakodalom van, ha névnapot ülnek, ha halotti tort tartanak: az ilyen összejöveteleken a falusi előadóknak csakúgy megvan a maguk szerepe, mint amikor bethlehemezés, gergelyjárás, balázsolás vagy pünkösdölés folyik a faluban. Természetesen akadnak olyan vidékek, ahol a falvak népei nem kedvelik ezeket a játékokat, egyes

helyeken azonban állandó a népköltészet drámai formájának ünnepi szokása. A betlehemes játék bő szövegekkel és dallamokkal jelentkezik az ország katolikus vidékein. Szereplői: a kengyelfutó, az angyal, a király, a kis Jézus nevelőatyja, a pásztorok. A szereplők elmondják beköszöntőjüket, hírül adják az isteni gyermek születését, szállást keresnek a királynál, pásztorok képében dicsőítik az Üdvözítőt, olykor tréfálkoznak is. Vízkeresztkor szokás a három királyok járása. A vízkereszti három királyok áhítatosan hordozzák a betlehemi jászolt és az Üdvözítő születését jelentő csillagot. Máskor a falusi szereplők mint Szent Gergely vitézei járják a vendégszerető házakat. Nagy Szent Gergely pápa az iskolák patrónusa, csakúgy, mint Szent Balázs püspök a gyermekek védőszentje. A balázsjárás alkalmából a püspök köré katonák, szántóvetők, gyermekek sereglenek, s így mondják el rigmusaikat. A pünkösdölés alkalmával a pünkösdi királynő elé gyülekeznek a leányok verseik elmondására. Szent Iván napján, június 24-én, a szentiváni ének zendül fel sok helyen. Külön ősi hagyomány a regölés szokása: túl a Dunán csakúgy, mint a székelyek földjén. Ez a karácsonytáji szokás valószínűen a pogánykori hagyományok világába nyúlik vissza. Különösen két állatnak — állati külsőbe öltözött alakoskodó két embernek — van benne érdekes szerepe: a bikának és a szarvasnak. A karácsonyi regölés bőséges termést mutat. Régiségére vall, hogy már Heltai Gáspár azt írja róla a részegség ellen irányuló munkájában: «A mi Urunk Jézus Krisztusnak születésének napja után következik az Ördögnek nagy ünnepe: a regélő hét,

ottan a fársáng. A sok duska italnak, a sok regölésnek nincsen semmi vége.» (1552.)

A világháború korszakos felfordulást okozott a magyar parasztnép gondolkodásában, ismeretkörében, szellemi fejlődésében. A legegyszerűbb emberek is megismerkedtek a technika fejlődésével. A film és rádió világa kiemelte a falut a régi elzártságából. A régi értelemben vett népköltészet az 1920-as évektől kezdve megszűnt, a földművelő nép az ősi dallamkincs megőrzése mellett inkább a fővárosi nótáskönyvekből és a filléres újságokból merítette új szellemi táplálékát. A paraszt-tehetségek nevei most már nem tűntek el névtelenül szerzeményeik mögött, a falusi legény is bátran kilépett verseivel a nyilvánosság elé. A vidék régi naív világa elsüllyedt, a modern élet magához idomította a falu népét.

A magyar népköltés ügye a huszadik század első harmadában élénken foglalkoztatta a néptudomány művelőit, különösen a Kisfaludy-Társaságot és a Magyar Néprajzi Társaságot. A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban és az Ethnographia évfolyamaiban nyomról-nyomra kísérhető, milyen nagy ügyszeretettel iparkodtak közzétenni tudósaink a szélesarányú gyűjtéseket.

Sebestyén Gyula, mint a Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményének szerkesztője és a Magyar Nemzeti Múzeum folklór-osztályának igazgatója, az 1910-es évek elején szervezte meg a népköltési gyűjtők országos szövetségét. A vidéki serdültebb tanuló-ifjúság bevonásával megindított szöveggyűjtés nagy eredményekkel járt : a fővárosi központba, a Magyar Nemzeti Múzeumba, az értékes kéziratok egész tömege érkezett. A kiadás jogát a Kisfaludy-Társaságnak tartották fenn, a gyűjtés kéziratait a Magyar Nemzeti Múzeum vette őrizetébe. Sebestyén Gyula megfigyelése szerint : «Sikerrel csak az a folklórista gyűjthet, akit a nép a maga közé valónak tart. Csak ez előtt nem rös-

telli magát. A választékosan öltözködő, kesztyűs, szemüveges, éltes gyűjtőknek nagyon kevés keresni valójuk akad a tengerihántásnál, dohánycsomózásnál, disznótorokon, keresztelőkön, névnapokon, esküvőkön, a füstös falusi kocsmák és útszéli csárdák dőzsölői közt, a tollfosztásokon, az esős időben veszteglő aratók pajtáiban, az uradalmak télen benépesedő meleg baromistállóiban, a szőllőrendekben nótázó leányok közt, az egész éjjel virrasztó szüreti préselők, téli pálinkafőzők és a malomalját meglakó őrletők közt, a kaszárnyák szobáiban és kantinjaiban, a katonabarakkokban s a rukkolás közben is vígan nótázó katonák társaságában, a vasárnapi pletykapadokon és pipázgató társaságokban, a falusi gyerekek ünnepi játszóterein, a libapásztorok közt, a búcsúsok és vásárosok sokadalmaiban : szóval mindenütt, ahol a társas együttlét élénkebbé teheti az érdeklődést, segítheti az emlékezetet, ellenőrzi az énekest, és serkenti a mesemondó beszélőkedvét. Természetesen még kevésbbé hozzáférhetők az ilyen vállalkozók számára a népélet ama nagyon elrejtett zugai, ahonnan a néphit, a babonás szokások, kuruzslások, bájoló igék és minden egyéb nehezen felidézhető népi hiedelmeink és nehezen felismerhető mitikus természetű ősi emlékeink is előkerülnek.»

Bartók Béla és Kodály Zoltán, a Zeneművészeti Főiskola tanárai, 1913-ban nyujtották be a Kisfaludy-Társasághoz az Egyetemes Magyar Népdalgyűjtemény (Corpus Musicae Hungaricae Popularis) tervezetét. Rámutattak arra, hogy a régibb népdalgyűjtők fontosabbnak tartották a szövegeket a dallamoknál, holott a szöveg és dallam egységét megbontani nem szabad. «A dalok csak a dallamban élnek, tehát dallam nélkül életük felét elvesztik ; igazi mivoltuk, számos sajátságuk csakis azáltal válik érthetővé, hogy dalolásra születtek, nem elmondásra.» A két zenetudós, Lajtha László és Molnár Antal társaságában, 1905. óta bejárta az országot, s a parasztság ajkáról minden zenei stilizálás nélkül gyűjtötte össze az énekek szövegeit és melódiáit. «Elsősorban a legfélreesőbb, legrégiesebb helyeket kerestük föl, s nagy örömünkre még nem hiába : az öregek emlékezete nem egy ismeretlen régiséget őrzött meg számunkra.» Gyűjteményüket

fölajánlották a Kisfaludy-Társaságnak, a Társaság megtette az előkészületeket a kéziratsorozat kinyomatására, de a világháború és az utána következő vészes idők meggátolták a gazdag anyag teljes kiadását.

A négy zeneszerző a világháború végéig körülbelül 8000 magyar, 3500 román, 2800 tót dallamot gyűjtött össze a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának támogatásával. Az igazi népzene a maga eredeti tisztaságában most bontakozott ki a folklóristák és zenetudósok előtt. Annak idején még Bartalus István is abban látta feladatának tökéletes megoldását, hogy minél szebb zongorakísérettel lássa el a népdalokat; most végre megjelentek az ősi dallamok, a lehető legpontosabb kótaírásba foglalva. «Hű képét akartuk adni a magyar dallamkincsnek, igazi és hamisítatlan mivoltában; nem feldolgozva, hanem szabad használatára az egész világ művészeinek.» Ilyen előzmények után jelent meg Bartók Béla és Kodály Zoltán fáradozásával az első igazán tudományos magyar népdalgyűjtemény első része: az *Erdélyi magyar népdalok*. (1923.)

A szövegek és dallamok eredetének kérdése a legnehezebben megoldható feladatok egyike. A cigányoktól játszott népies dallamok szerzésének érdemét a közvélemény még nem régiben is a cigányok zeneszerzői tehetségének tulajdonította, pedig nemcsak a szövegek, hanem a melódiák is magyar tehetségek alkotásai. Erre nézve Bartók Béla a következőkben foglalta össze tudományos kutatásainak eredményét: «Amit cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene: újabb magyar népies műzene, amit pénzért csakis cigányok játszanak; azért magyar ez a zene, mert szinte kivétel nélkül magyar úriembereknek a szerzeménye.» Bár az igazi magyar népies zeneköltészet a magyar parasztemberek ajkán és hangszerein maradt meg, s a zenetudomány innen meríti ismereteit, nem pedig a cigányok reprodukálásából és átstilizálásából: a cigányzenét mégsem szabad megvetni. A cigány stilizált interpretációja nem torzítja el, csak lenyügözőbb hatásúvá teszi a népi dallamokat, akár paraszti eredetűek azok, akár úri származásúak. A cigánymuzsika a dallamokhoz kapcsolódó magyar

szövegekkel együtt a nemzeti összetartozás érzésének rendkívül értékes tényezője.

Kiadások. — Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkesztették az 1—3. kötetet Arany László és Gyulai Pál, a 4—10. kötetet Vargha Gyula, a 11—14. kötetet Sebestyén Gyula. Budapest, 1872—1924. (Az első három kötet 1872-től 1882-ig jelent meg; az új sorozat 1902-ben indult útnak a 4. kötettel, Sebestyén Gyula gyűjtésével: Regős énekek; 5. Sebestyén Gyula: A regősök; 6. Vikár Béla: Somogy megye népköltése; 7. Mailand Oszkár: Székelyföldi gyüjtés; 8. Sebestyén Gyula: Dunántúli gyűjtés; 9. Berze Nagy János: Népmesék Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből; 10. Horger Antal: Hétfalusi csángó népmesék; 11—12. Kriza János székely népköltési gyűjteményének második kiadása két kötetben: Vadrózsák; 13. Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye; 14. Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai gyűjtés.) — Az Ethnographia évfolyamai a folyóirat megalapításától kezdve igen sok népies szöveget közöltek. — Szunyogh Lorándné: Nótás könyv. Ötszázharminc összegyűjtött magyar nóta dallama és szövege. Nagyvárad, 1900. — Seprődi János: Marosszéki dalgyűjtemény. Ethnographia. 1901—1913. évf. — Versényi György: Kolozsvárvidéki népdalok. Erdélyi Múzeum. 1901. évf. — Simonyi Zsigmond: Tréfás népmesék és adomák. Budapest, 1902. — Kolumbán Samu: A cigány a székely nép felfogásában. Ethnographia. 1903. évf. — Istvánffy Gyula: Palóc-nóták. U. o. 1904. évf. — Dura Máté: Magyarok daloskönyve. Budapest, 1906. — Endrődi Sándor: Magyar népdalok. Budapest, 1906. (Franklin-Társulat Magyar Remekírói.) — U. az: Magyar népballadák. Budapest, 1906. (U. o.) — Kun László: A magyar nép dalkincse. Öt füzet. Budapest, 1906—1909. — Vikár Béla: A magyar népköltés remekei. Két kötet. Budapest, 1906. (Remekírók Képes Könyvtára.) — Bartók Béla: Székely balladák. Ethnographia. 1908. évf. — Balásy Dénes: Régi székely nóták és táncok. U. o. 1910. évf. — Veress Gábor: Székely balladák. U. o. 1911. évf. — Istvánffy Gyula: Palóc adomák és párbeszédek. U. o. 1912. évf. — Kálmány Lajos: Hagyományok, mesék

és rokonneműek. Vác, 1914. — Gömöri Jenő : A nagy háború katonanótái. Budapest, 1918. — Ságody Ottmár : Régi magyar népi és népies dalok. Négy füzet. Budapest, 1922—1924. — Bartók Béla és Kodály Zoltán : Erdélyi magyar népdalok. Budapest, 1923. — Gragger Róbert : Ungarische Balladen. Berlin, 1926. — Ecsedi István : Hortobágyi pásztor- és betyárnóták. Debrecen, 1927. — Gragger Róbert : Magyar népballadák. Budapest, 1927. (Bevezetéssel és jegyzetekkel.) — Kiss Lajos : Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. Debrecen, 1927. — Molnár Imre és Kern Aurél : Daloskert. Budapest, 1927. — Vargha Gyula : Magyar népdalok. Budapest, 1928. (Franklin-Társulat Magyar Klasszikusai.) — U. az : Magvar népballadák és románcok. Budapest, 1928. (U. o.) — Buday György : Szegedi kis kalendárium. Nyolc füzet. Szeged, 1930—1938. (A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának naptárai népköltési szövegekkel.) — Csüry Bálint : Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. Erdélyi Múzeum. 1930. évf. — Domokos Pál Péter : A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931. — Bálint Sándor : Szeged népe. Szeged, 1933. — Bárczy István : Magyar nótakincs. Magyar népdalok, népies műdalok és énekek gyűjteménye. Bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és daltörténeti lexikonnal ellátta Major Ervin. Budapest, 1933-tól. (Az összefoglaló gyűjtemény a kezdősorok betűrendjében közli a magyar népies énekek szövegeit és dallamait. A gyűjteménynek a teljesség igényén kívül az a fontossága, hogy lehetőség szerint kinyomozza a szövegköltők és dallamszerzők neveit. A régibb gyűjtemények ebből a szempontból fölötte hiányosak és megbízhatatlanok voltak.) — Balla Péter : Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban. Ethnographia. 1935. évf. — Ortutay Gyula : Székely népballadák. Budapest, 1935. (Magyarázatos kiadás Buday György fametszetű képeivel.) — Buday György és Ortutay Gyula : Nyíri és rétközi parasztmesék. Szeged, 1936. — Loschdorfer Anna : Veszprémmegyei népmesék. Ethnographia. 1936. évf. — Seemayer Vilmos : A régi lakodalom Nemespátrón. U. o. 1936. évf. — Ortutay Gyula : Bátorligeti mesék. Budapest, 1938.

Irodalom. — Henszlmann Imre : A népmese Magyarországon.

gon. Szépirodalmi Szemle. 1847. évf. — Ipolyi Arnold : Magyar mythologia. Pest, 1854. — Erdélyi János kisebb prózai. Két kötet. Sárospatak, 1863. — Arany László : Magyar népmeséinkről. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 4 köt. Pest, 1870. — Szeberényi Lajos : A középkori misztériumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben. U. o. 4. köt. Pest, 1870. — Abafi Lajos : A magyar népdalról. Pest, 1872. — Bartalus István : Jelentés magyar népdallamok gyüjtéséről. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 7. köt. Pest, 1872. — Greguss Ágost tanulmányai. Két kötet. Pest, 1872. — Bartalus István : Jelentés magyar népdallamok újabb gyűjtéséről. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 8. köt. Budapest, 1873. — Abafi Lajos : Két magyar népballadáról. U. o. Új folyam. 12. köt. Budapest, 1877. — Ábrányi Kornél : A magyar dal és zene sajátságai. Budapest, 1877. — Kozma Ferenc : Mitológiai elemek a székely népköltészetben és népéletben. Budapest, 1882. — Bartalus István : A népdalok egyetemes gyüjteményének folytatása. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 18. köt. Budapest, 1883. — Imre Sándor : A népdal alkata s képei. Erdélyi Muzeum. 1885. évf. — U. az : Népköltés, népdal. U. o. 1885. évf. — Greguss Ágost : A balladáról és egyéb tanulmányok. Budapest, 1886. — Imre Sándor : A magyar népdal nemei. Erdélyi Muzeum. 1889. évf. — Bognár Teofil : Idegen eredetű népmeséink. Katolikus Szemle. 1893. évf. — Katona Lajos : A magyar népmese irodalma. Ethnographia. 1894. évf. — Kecskeméti Ármin : A zsidó a magyar népköltészetben és színműirodalomban. Magyar Zsidó Szemle. 1896. évf. — Schullerus Adolf : Népköltészet és népies költészet. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1900. évf. — Trozner Lajos : A székely népköltészet. Marosvásárhely, 1900. — Kéky Lajos : Latinosságok a magyar népköltésben. Magyar Nyelvőr. 1901. évf. — Katona Lajos : Magyar népmese-típusok. Ethnographia. 1903—1904. és 1914. évf. — Szabó Sándor : A magyar népdal történeti korai. Balassagyarmati áll. gimnázium értesítője. 1905. — Kodály Zoltán : A magyar népdal strófa-szerkezete. Budapest, 1906. — Seprődi János : Marosszéki énekmondók. Az Erdélyi Muzeum-Egyesület marosvásárhelyi vándorgyűlésének

emlékkönyve. Kolozsvár, 1906. — Vikár Béla : A magyar népköltés remekei. Két kötet. Budapest, 1906. — Malonyay Dezső szerkesztésében : A magyar nép művészete. Öt kötet. Budapest, 1907—1922. — Sebestyén Gyula : A magyar népköltészet és gyűjtői. Képes magyar irodalomtörténet. Szerk. Beöthy Zsolt és Badics Ferenc. II. köt. 3. kiad. Budapest, 1907. — Bartók Béla : Székely népballadák. Ethnographia. 1908. évf — Fabó Bertalan : A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest, 1908. — Gyulai Pál : Kritikai dolgozatok. Budapest, 1908. — Schöpflin Aladár : A magyar nóta. Nyugat. 1908. évf. — Seprődi János : A magyar népdal zenei fejlődése. Erdélyi Muzeum. 1908. évf. — Fabó Bertalan : Vitás kérdések a magyar népdal, népzene és tánc körül. U. o. 1909. évf. — Heller Bernát : Magyar mese- és mondaelemek egyetemesebb kapcsolatban. Ethnographia. 1909. évf. — Tompos József : A magyar ballada története. Kolozsvár, 1909. — Rőder Ákos : A magyar nép erkölcsi világa népdalainkban. Kőszeg, 1910. — Tolnai Vilmos : A szólásokról. Magyar Nyelv. 1910. évf. — Benedek Róza : Bolond Istók. Ethnographia. 1911. évf. — Bartók Béla : A magyar nép hangszerei. U. o. 1911—1912. évf. — Asbóthné Ferenczi Sári : A székely népballadáról. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. — Gyulai Pál : Bírálatok. Budapest, 1912. — Katona Lajos irodalmi tanulmányai. Sajtó alá rendezte Császár Elemér. Két kötet. Budapest, 1912. — Erdélyi Lajos, Horger Antal és Sebestyén Gyula eszmecseréje Kriza János székely népmeséiről az Ethnographia 1912—1913. évfolyamában. — Sebestyén Antal : Adalékok a magyar népdal jellemzéséhez. Budapest, 1912. — Solymossy Sándor : Idegen mesék meghonosodása. Ethnographia. 1913. évf. — Bartók Béla és Kodály Zoltán : Az Egyetemes Népdalgyűjtemény tervezete. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 48. köt. Budapest, 1914. — Berze Nagy János : Kálmány Lajos új népmesegyüjteménye. Ethnographia. 1915. évf. — Elek Oszkár : Népballadáink skót-angol megvilágításban. U. o. 1915. évf. — Seprődi János : Népköltési gyűjteményeink hiányai. Erdélyi Muzeum. 1915. évf. — Herrmann Antal : Rudolf királyfi a mondában. Ethnographia. 1916. évf. — Valter Vilmos : A ma-

gyar népdal kezdőképe. Budapest, 1916. — Gulyás Pál : Népköltésünk idegennyelvű fordításai. Ethnographia. 1917. és 1919 évf. — Nógrády László : A mese. Budapest, 1917. — Sebestyén Gyula : A népköltési gyűjtés országos szervezése. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 50. köt. Budapest, 1917. — Sikabonyi Antal : Az alkotó lélek és a háború. Budapest, 1918. — Solymossy Sándor : A magyar népköltés értékei. Budapest, 1921. — U. az : A népmese problémái. Társadalomtudomány. 1921. évf. — Horváth János : Magyar ritmus, jövevény versidom. Budapest, 1922. — Kertész Manó : Szokásmondások. Budapest, 1922. — Solymossy Sándor : Keleti elemek népmeséinkben. Ethnographia. 1922. évf. — Szendrey Zsigmond : Magyar népmonda-tipusok és tipikus motívumok. U. o. 1922. évf. — Bartók Béla : A magyar népdal. Budapest, 1924. — Heller Bernát : Kőműves Kelemen tárgyának változatai. Magyar Zsidó Szemle. 1924. évf. — Király György : Kádár Kata balladája. Nyugat. 1924. évf. — Réthei Prikkel Marián : A magyarság táncai. Budapest, 1924. — Solymossy Sándor : Molnár Anna balladája. Népélet. 1924. évf. — U. az : Kőműves Kelemenné. U. o. 1924. évf. — Szendrey Zsigmond : Történeti népmondáink. U. o. 1924—1926. évf. — Szabolcsi Bence : Erdélyi magyar népdalok. Budapesti Szemle. 1924. évf. — Kodály Zoltán : A magyar népzene. Zeneközlöny. 1925. évf. — Róheim Géza : Magyar néphit és népszokások. Budapest, 1925. — Solymossy Sándor : A jávorfamese és a Midás-monda. Népélet. 1925. évf. — Szendrey Zsigmond : A kortesnótákról. U. o. 1925. évf. — Tolnai Vilmos : Nagyszalonta népköltészete. Napkelet. 1925. évf. — Kodály Zoltán : A Kelemen kőműves balladája. Zenei Szemle. 1926. évf. — Gragger Róbert : A népballadáról. Budapesti Szemle. 1927. évf. — Gombócz József : Felfogások a népköltészetről irodalmunkban. Budapest, 1927. — Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. Budapest, 1927. — Hevesi Sándor : A népdal titka. Budapesti Szemle. 1927. évf. — Horváth János : A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Budapest, 1927. — Markó Miklós : A régi mulató Magyarország. Budapest, 1927. — Solymossy Sándor : Észrevételek a népdal titkához. Budapesti Szemle.

1927. évf. — Tolnai Vilmos: Cserebogár, sárga cserebogár. Ethnographia. 1927. évf. — Harsányi István: Új adatok a Cserebogárnóta korához és változataihoz. U. o. 1928. évf. — Solymossy Sándor: A vasorrú bába és mitikus rokonai. U. o. 1928. évf. — Bartók Béla: Zene-folklore kutatások Magyarországon. Zeneközlöny. 1929. évf. — Nagy Ilona: Tragikumtípusok a magyar népballadában. Budapest, 1929. — Solymossy Sándor: Magyar ősvallási elemek népmeséinkben. Ethnographia. 1929. évf. — U. az: A székely népballadákról. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Muzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy, 1929. — Dömötör Sándor: A betyárromantika. Ethnographia. 1930. évf. — Köhler Aladár: Szápáry Péter mondája. U. o. 1930. évf. — Major Ervin: A népies magyar műzene és a népzene kapcsolatai. Budapest, 1930. — Prahács Margit: A cigányzene és a magyar népzene. Napkelet. 1930. évf. — Szabolcsi Bence és Tóth Aladár szerkesztésében: Zenei lexikon. Két kötet. Budapest, 1930—1931. — Klein Valeska: Állandósult elemek a magyar népdalszövegekben. Szeged, 1931. — Benkő Katinka: A két királygyermekről szóló magyar népballadák. Marosvásárhely, 1933. — A magyarság néprajza, Négy kötet. Kiadta: az Egyetemi Nyomda. Írták: Bátky Zsigmond, Berze-Nagy János, György Lajos, Győrffy István, Horger Antal, Solymossy Sándor, Szendrey Zsigmond, Tolnai Vilmos, Viski Károly, Zlinszky Aladár, Budapest, 1934—1937. — Bartha Dénes: A népköltés kutatásának új feladatai. Budapesti Szemle. 1934. évf. — Bartók Béla: Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje. Budapest, 1934. — Benkő László: A Halott Vőlegény története. Marosvásárhely, 1934. — Dömötör Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? Ethnographia. 1934. évf. — György Lajos: A magyar anekdóta története. Budapest, 1934. — Holló Domokos: A garabonciás diák alakja a magyar néphagyományban. Ethnographia. 1934. évf. — Horger Antal: A magyar nyelvjárások. Budapest, 1934. — Szabolcsi Bence: A magyar zene története rövid összefoglalásban. Budapest, 1934. — Bartók Béla: Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje. Budapest, 1934. — U. az: Miért gyűjtünk népzenét? A Liszt Ferenc zeneművészeti

főiskola évkönyve. Budapest, 1935. — Bodor Antal : Honismeret könyve. Budapest, 1935. — Illyés Gyula : A népdal jelképnyelve. Erdélyi Helikon. 1935. évf. — Jacobi Lányi Ernő : A regősének ritmusának tulajdonsága. Vasi Szemle. 1935. évf. — Kallós Zsigmond : Regősdalaink rejtélye. U. o. 1935. évf. — Luby Margit : A parasztélet rendje. Budapest, 1935. — Makkos Lajos : Regölés Karakón és Kissomlyón. Vasi Szemle 1935. évf. — Ortutay Gyula : Stílus- és fejlődésproblémák népköltési kiadványainkban. Könyvtári Szemle. 1935. évf. — Bartók Béla : Miért és hogyan gyüjtsünk népzenét? Budapest, 1936. — Berkó István : Katonanóták történelmi háttere. Magyar Katonai Szemle. 1936. évf. — Honti János : A mese világa. Budapest, 1936. — Dános Erzsébet : A balladai közhely. Ethnographia. 1937. évf. — Eckert Irma : A kalocsavidéki magyarság vallásos népköltészete. U. o. 1937. évf. — Jacobi Lányi Ernő : Az ismétlés a magyar népdalban. U. o. 1937. évf. — Kiss Géza : Ormányság. Budapest, 1937. — Kodály Zoltán : A magyar népzene. Budapest, 1937. — Molnár Antal : Magyar-e a cigányzene? Budapest, 1937. — Ortutay Gyula : Magyar népismeret. Budapest, 1937. — Bálint Sándor : Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Budapest, 1938. — Volly István : Népi játékok. Három kötet. Budapest, 1938. — Berze Nagy János : A katekizmusi ének és a néphagyomány számszimbolikája. Ethnographia. 1939. évf. — U. az : Egy kevéssé ismert népballadánk nyomai. U. o. 1939. évf. — Dégh Linda : A magyar népi színjátékról. U. o. 1939. évf. — Dömötör Sándor : A boszorkányok gyűlése a magyar néphitben. U. o. 1939. évf. — Makkai Endre és Nagy Ödön : Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. Kolozsvár, 1939. — Molnár Imre : Szlovák himnusz, magyar nóta. Magyar Lélek. 1939. évf. — Ortutay Gyula : A magyar népköltési gyűjtemények története. Ethnographia. 1939. évf. — Solymossy Sándor : A népmesék eredetkérdéséhez. Budapesti Szemle. 1939. évf.

A MŰFORDÍTÁS.

A FORDÍTÓNAK elsősorban a tartalmi hűséget kell szem előtt tartania, forma tekintetében eltérhet az eredeti szövegtől, természetesen azzal az elgondolással: nehogy szabad átdolgozás legyen a műfordításból. A magyar irodalomban a műfordítás Kazinczy Ferenc föllépésével kezdődött; a nyelvújítás kora előtt igen nehéz dolga volt a műfordítónak, az akkor még fejletlenebb, kifejezésekben szegényebb nyelvre való átültetés keményebb munkát kívánt. Azóta a helyzet megváltozott: a mult század, különösen annak második fele sok nemes törekvésű és megoldású fordításnak volt tanuja.

A magyar műfordítás történetében a huszadik század első harmada igen nevezetes időszak. A világnézet dolgában kettészakadt magyar irodalom itt egységes arcvonalban dolgozott, legföljebb nehány külföldi költő kiválasztásában tűnt fel a nyugatosok nyugtalanabb szelleme. De közűlük is szívesen fordították a világirodalom klasszikusait, mint ahogyan a Kisfaludy-Társaság tagjai is készséggel fordultak a legmodernebb idegen költők felé, föltéve, hogy nem merészen erotikus vagy nem kihívóan antinacionalista versekről volt szó.

Egyenkint jellemezni a legkiválóbb műfordítókat körülbelül annyi volna, mint elmondani tíz-húsz költőről, hogy sikerrel oldották meg feladatukat mind a szöveghűség, mind a költőiség szempontjából. A hivatott műfordítók sorról-sorra megbirkóztak a legtömörebb idegen szövegekkel is, a nélkül, hogy az eredetinek akár értelméből, akár hangulatából nagyobb értékeket föláldoztak volna. Ebben az időben már olyan sokrétű volt a magyar nyelv, annyira gazdag a szókincs és kifejező a szóláskészlet, hogy egy-egy hajlékonyabb tollú műfordító sokkal kisebb fáradsággal jutott el azokhoz az eredményekhez, amelyeknek elérése az előbbi nemzedékek legkitűnőbb műfordítóinak is rendkívüli munkába és leleményébe került.

Babits Mihály Dantéja és angol költői, Bán Aladár Kalevipoegje, Csengery János görög és latin klasszikusai, Kosztolányi Dezső külföldi költői, Kozma Andor Faustja, Patai József héber antológiája, Radó Antal nyugateurópai költői, Szabó Lőrinc francia és angol fordításai, Sik Sándor magyar zsoltárai és középkori vallásos énekei, Szász Béla Horatiusa, Vargha Gyula Schiller-balladái és francia lírikusai, Vietórisz József Vergiliusa és Tranosciusa, Vikár Béla Kalevalája: különösen kiemelkedő teljesítmények ebből a korból. De említhetnénk másokat is: lírai remekek, elbeszélő költemények és verses színművek szerencsés ihletésű fordítóit.

Egyik-másik idegen költőt különös vonzalommal és feltűnően sokszor szólaltattak meg nyelvünkön. Homeros, Horatius, Dante, Shakespeare, Molière, Goethe, Schiller,

Heine, Lenau, Baudelaire, Verlaine erősen vonzották a magyar fordítókat. A Shakespeare-kultuszt a budapesti Nemzeti Színház állandó előadásain kívül semmi sem mutatja jobban a Kisfaludy-Társaság negyedévi folyóiratánál, a Magyar Shakespeare-Tárnál. Molière születésének háromszáz éves fordulóját éppen olyan melegséggel ülte meg a magyarság, mint számos más külföldi nagy szellem pályájának nevezetesebb jubileumát. A műfordítók egyesítése céljából megalakult a Lafontaine-Társaság. Mások a Goethe-Társaságba csoportosultak.

Műfordítók :

Babits Mihály (1883–). — Költői munkásságáról : a pályáját méltató részben. — Életéről és munkáiról : a szépírók között. — Fényes sikerű verses fordításai a görög, latin, olasz, francia, angol és német irodalom klasszikus alkotásaihoz fűződnek. Gazdag kifejezéskészlete és pompás verselő tehetsége képessé tették a legnehezebb célkitűzések megoldására is. Itt-ott e'őbukkanó szövegmódosításai nem rontották az idegen strófák színét és illatát, a fordítás költői összbenyomása mindíg megfelelt az eredeti szöveg hangulatának. — Dante Komédiája. Három kötet. Budapest, 1913–1923. — Shakespeare : A vihar. Budapest, 1916. — Wilde Oszkár verseiből. Budapest, 1916. — Pávatollak. Műfodítások. Budapest, 1920. — Goethe : A napló. Budapest, 1921. — Erato. Műfordítások. Bécs, 1921. (Erkölcstelen tartalma miatt elkobozták.) — Baudelaire : Romlás virágai. Budapest, 1923. (Szabó Lőrinccel és Tóth Árpáddal.) — Oedipus király és egyéb műfordítások. Budapest, 1931. (Sophoklestől kezdve Shakespearen és Goethén keresztül a modern lírikusokig számos költő remekeinek művészi leleményű fordítása.) — Amor Sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul. Budapest, 1933. (Az egységes római birodalom korától az ellenreformáció századáig félszáz latin vallásos ének szövege magyar strófákban. A középkori katolikus egyházi lírának legszebb

darabjait teljes beleéléssel zendítette meg magyar nyelven a költő.)

BÁN ALADÁR (1871—). — Költői munkásságáról : a szépírók között. — A finn és észt költőknek és prózaíróknak számos remekét szólaltatta meg magyar nyelven. — Kanteletar. A finn népköltés gyöngyei. Budapest, 1902. — Finn költőkből. Budapest, év nélkül. — Kalevipoeg. Észt eposz. Budapest, 1929.

CSENGERY JÁNOS (szül. 1856. október 2. Szatmár) kolozsvári egyetemi tanár, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Nevéhez fűződik a három nagy hellén tragikus költő összes drámáinak teljes fordítása. Horatius és több más ókori klasszikus összes költeményeinek átültetésével gazdagon növelte műfordítói érdemeit. A görög-latin szövegeket kitűnően értő filológus lelkiismeretességével fordított, egyben a költő hangulatával is. Ha az eredeti verses formát a közönség számára nehéznek találta, szívesen választott megfelelőbb rímes szerkezetet. — Catullus versei. Budapest, 1880. — Tibullus elégiái. Budapest, 1886. — Goethe Iphigeniája. Budapest, 1890. — Propertius költeményei. Budapest, 1897. — Aischylos drámái. Budapest, 1903. — Goethe Tassoja. Budapest, 1909. — Euripides drámái. Három kötet. Budapest, 1915—1919. — Sophokles drámái. Két kötet. Kolozsvár, 1918. — Horatius költeményei. Két kötet. Szeged, 1922. — Pindaros. Budapest, 1929. — A görög líra gyöngyei. Szeged, 1933. — Homeros. Két kötet. I. Ilias. II. Odysseia. Budapest, 1937.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885—1936). — Költői munkásságáról : a pályáját méltató részben. — Műfordító-társai sorában kitűnő helyet foglalt el. Csillogó verselő készsége mellett megvolt nem mindennapi stílusátültető tehetsége is. Nyelvművészete játszva birkózott meg a legnehezebb feladatokkal. Attól kezdve, hogy megszólaltatta magyarul Maupassant összes verseit (1909), a különféle irodalmakból vett fordításainak gazdag sokasága jelent meg. A költői hangulat minél tökéletesebb éreztetése kedvéért olykor cserbenhagyta a pontos szöveghűséget, legtöbbször azonban az eredetivel teljesen egyenrangú módon váltotta át a külföldi remekeket magyar értékekké. — Maupassant összes versei.

Budapest, 1909. — Modern költők. Külföldi antológia. Budapest, 1914. — Shakespeare: Téli rege. Budapest, 1925. — Wilde: Összes költemények. Budapest, 1926. — Kínai és japán versek. Budapest, 1932.

KOZMA ANDOR (1861–1933). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — Mint műfordító a tartalmi hűséget és a formai könnyedséget egyaránt szem előtt tartotta. Mesteri verselése nagy könnyebbsége volt fordítói művészetének. — Goethe: Faust. Két kötet. Budapest, 1925—1926.

KŐRÖSI ALBIN (szül. 1860. január 16. Selmecbánya, Hont megye; megh. 1936. április 8. Budapest) kegyesrendi áldozópap, budapesti gimnáziumi tanár, a Szent István-Akadémia és Petőfi-Társaság tagja. — Versben és prózában számos spanyol írót szólaltatott meg magyar nyelven, behatóan foglalkozott a spanyolországi és délamerikai szellemi mozgalmakkal, hiszpanológiai buzgalmáért a spanyol irodalmi és tudományos társaságok számos kitüntetésben részesítették. Az első spanyol Petőfi-antológiához ő írta az előszót, ez a versgyűjtemény Barcelonában jelent meg, s tízezer példány fogyott el belőle. — A spanyol költészet gyöngyei. Budapest, 1895. — G. A. Becquer dalai. Budapest, 1902.

PATAI JÓZSEF (1882–). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — A középkori és újkori zsidó költészet remekeit irodalomtörténeti tervszerűséggel ültette át magyarra. — Héber költők. Öt kötet. Budapest, 1922.

RADÓ ANTAL (1862–). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — Szász Károly és Csengery János mellett a legtermékenyebb magyar műfordító. Munkássága a tizenkilencedik és huszadik század között egyforma értékkel oszlott meg. Keleti és nyugati, ókori és újkori költőkből művészi lélekkel fordított. (Ada Negri, Annie Vivanti, Ariosto, Coppée, Dante, Firdúszi, Leopardi, Musset, Petrarca, Schiller, Shakespeare, Wilde.)

SZABÓ LŐRINC (1900–). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — Omár Khájjám verseit, Shakespeare szonettjeit, Goethe líráját, Villon balladáit, Baudelaire és Verlaine költeményeit sok más nyugati remekkel együtt művészi módon fordította.

Szász Béla (szül. 1868. március 21. Budapest; megh. 1938. augusztus 7. Budapest), közigazgatási bíró, a Kisfaludy-Társaság tagja. Atyja: Szász Károly református püspök, a költő és műfordító. — Eredeti költeményei több kötetben jelentek meg. (Ezer év, 1896. Versek, 1909. Versek, 1928.) — Német, francia és angol költők verses munkáit szerencsés stílusérzékkel ültette át magyarra. Horatius-fordításai minden más fordításnál közelebb hozták a római lírikus ódáit a magyar olvasók érdeklődéséhez. Rímes-időmértékes versekben zendítette meg nyelvünkön Horatiust, nyugateurópai modern formája jobban megfelelt a mai ízlésnek, mint az antik szabású verselés. — Heine dalaiból. Budapest, 1909. — Horatius ódái és epodosai. Budapest, 1913. — A verses Edda. Budapest, 1938.

Vargha Gyula (1853–1929). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — Műfordításai formaereje teljességében mutatják költői kivalóságát. Az eredeti szöveg tisztelete mindig benne élt lelkében, az idegen költő kifejezéseihez a lehetőség szerint ragaszkodott. A stílus minden jellemző mozzanatát, a mondatok hangulatának valamennyi árnyalatát hűséges együttérzéssel adta vissza. (Heine, Goethe, Schiller, Verlaine, Heredia és más lírikusok.)

Vietórisz József (1868–). — Költői munkásságáról: a szépírók között. — Vergilius összes költeményeit lefordította zengzetes hexameterekben. Az eredeti versmértékben remekül fordította Horatiusnak a Pisokhoz intézett híres verses levelét. Műfordítói pályájának legnagyobb értéke: Tranoscius-fordítása. A felvidéki és alföldi tótajkú evangélikusok a XVII. századtól kezdve napjainkig Tranoscius György liptószentmiklósi lelkipásztor nagyszabású énekeskönyvéből énekeltek istentiszteleteiken, ezt a költői kincsesbányát szólaltatta meg magyarul a fordító. Ezerszázötvenhét költeményt ültetett át magyar versekre. Amilyen szépsége Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításának az ódon zengzetesség, olyan értéke ennek a magyar Tranosciusnak a szentírási hangulat, a szívhez szóló magyar nyelv, a lüktető verselés. — Tranovszky György: Cithara Sanctorum. Régi és új egyházi énekek. Budapest, 1935.

VIKÁR BÉLA (szül. 1859. április 1. Hetes, Somogy megye), az országgyűlési gyorsíró-iroda főnöke, a M. T. Akadémia tagja. — Mint tudományos kutató legszívesebben a magyar népköltés termékeinek gyűjtésével és magyarázatával foglalkozott. A népies dallamokat 1896. óta ő gyüjtötte először fonográffal a magyar parasztság ajkáról. Az 1900. évi párisi nemzetközi folklór-kongresszus tagjai meglepetéssel vették tudomásul, hogy a magyarok a beszélőgép ének-megrögzítéseivel megelőzték a külföldet, s a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának már kétezerre menő beszélő hengere van. Népmesegyűjtéseinek külön értéke, hogy szövegei gyorsírással betűszerint lejegyzett népmesék, szemben a régibb gyűjtőknek akaratlanul is irodalmian árnyalt népmeséivel. A műfordítás munkájának tervszerű irányítása céljából a világháború után megalapította a Lafontaine-Társaságot. Verses fordításai közül a Kalevala keltett legnagyobb elismerést: a finn eposz naív hangját a népköltő természetességével varázsolta olvasói elé. A Kalevalát őelőtte már Barna Ferdinánd lefordította, de inkább csak a tudós szöveghűségével, s nem egyúttal a költő művészetével. Vikár Béla fordítása népiesebb nyelvű és költőibb együttérzésű. A gruz nép legnagyobb költőjének, a XII. században élő Rusztavellinek, a párducbőrös lovagról szóló eposzát is sikeresen szólaltatta meg magyar nyelven. — Kullervo énekei. Műfordítás finnből. Budapest, 1908. — Kalevala. Finn eposz. Budapest, 1909. — Tábortüzek. Műfordítások. Budapest, 1915. — Tariel, a párducbőrös lovag. Műfordítás georgiai nyelvből. Budapest, 1917. — Lafontaine összes meséi. Budapest, 1926. — Kalevala. Átdolgozott jubileumi fordítás. Budapest, 1935.

Számos más műfordítót lehetne még elismeréssel említeni. — Ágner Lajos (kínai költők). — Áprily Lajos (német költők, Ibsen). — Balogh Károly (német költők, Martialis). — Barát Ármin (Heine, Lenau). — Bardócz Árpád (német, román és japán költők.) — Benedek Marcell (franciák és angolok). — Darvas János (tót költők). — Feleki Sándor (Lenau). — Franyó Zoltán (nyugati költők). — Gábor Andor (Molière, Mistral). — Gábor Ignác (Eddadalok). — György Oszkár (Baudelaire, Verlaine). — Gyulai Ágost (német költők). — Hajdu Henrik (svéd, norvég, dán költők). —

Harsányi Kálmán (spanyol költők). — Harsányi Zsolt (Byron). — Kacziány Géza (francia és angol költők). — Kádár Imre (román költők). — Kállay Miklós (német és francia költők). — Kiss Arnold (zsidó költők). — Kőrös Endre (német költők). — Lehr Albert (német költők). — Mészáros Gyula (török költők). — Mészöly Gedeon (latin költők). — Mikes Lajos (angol költők). — Moldován Gergely (román költők). — Patthy Károly (spanyol és norvég költők). — Pásztor Árpád (angol költők). — Reményik Sándor (német költők). — Révay Károly (román költők). — Sajó Sándor (latin, német és francia költők). — Schöpflin Géza (tót költők). — Sebestyén Károly (németek és norvégek). — Sik Sándor (zsoltárok, középkori latin egyházi költők). — Somkuti, családi nevén Zolnai Gyula (finn költők). — Szalay Károly (holland költők). — Szigethy Lajos (német költők). — Tamedly Mihály (Wieland). — Telekes Béla (nyugati költők). — Térey Sándor (Baudelaire, Verlaine). — Thaly Loránt (német, francia, angol költők). — Tóth Árpád (Baudelaire). — Turóczi-Trostler József (Goethe). — Vajthó László (német költők). — Varga Bálint (Roland-ének). — Vértesy Dezső (görög költők). — Vértesy Jenő (Homeros, Victor Hugo). — Zempléni Árpád (francia és olasz költők). — Zigány Árpád (Shakespeare). — Zoltán Vilmos (Rabindranath Tagore).

Irodalom. — Radó Antal: A fordítás művészete. Budapest, 1909. — Kaposi József: Dante Magyarországon. Budapest, 1911. — Morvay Győző: Byron Magyarországon. Budapest, 1913. — Radó Antal: Magyar Homér-fordításokról. Irodalomtörténet. 1917. évf. — Bán Margit: Heine hatása a magyar költészetre. Budapest, 1918. — Nagy Anna: Heine balladaköltészete és hatása a magyar balladára. Budapest, 1919. — Benedek Marcell: szerkesztésében: Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Ványi Ferenc szerkesztésében: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Újvári Péter szerkesztésében: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Dézsi Lajos szerkesztésében: Világirodalmi lexikon. Három kötet. Budapest, 1930—1934. — Halász Gábor: Babits műfordításai. Magyar Szemle. 1931. évf. — Avigdor Haméiri: A magyar irodalom élete Palesztinában. Az Izr. Magyar

Irodalmi Társulat Évkönyve. Budapest, 1932. — Bakos József : Martialis a magyar irodalomban. Debrecen, 1933. — Kállay Miklós : Amor Sanctus. Magyar Szemle. 1933. évf. — Bán Aladár : Vikár Béla Kalevala-fordításának új kiadása. Budapesti Szemle. 1935. évf. — Csekey István : A Kalevala jubileumi magyar kiadása. Napkelet. 1936. évf. — Földvári Erzsébet : A magyar Béranger-kultusz. Pécs, 1936. — Koltay-Kastner Jenő : Leopardi Magyarországon. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1937. évf. — Lengyel Katalin : Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

A REGÉNY ÉS SZÍNMŰ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Hagyományőrző elbeszélők.
Analizálók, stílromantikusok.
Naturalisták, szocialisták, expresszionisták.
A katolikus irány.
A zsidó irány.
A színműirodalom.
Irónők.
Az ifjúsági irodalom.

HAGYOMÁNYŐRZŐ ELBESZÉLŐK.

A HUSZADIK század első harmadának hagyományőrző elbeszélői a való élet költői ábrázolását tűzték ki céljukul. Óvakodtak a romanticizmus lázas nyugtalanságától, gondos alakrajzolással vezették hőseiket az olvasók elé. A szerelmi összeütközések szálaiba nem egyszer beleszőtték társadalombírálatukat is.

Az erőtlenebb képzeletű mesemondók készséggel vállalkoztak a lélekelemzők szerepére, bár az olvasók nem szívesen vették aprólékos ecsetelgetésüket. A közönség érdekfeszítő mesét kívánt, s nem volt hajlandó kielégülni azzal, hogy a szerző a képzelet szárnyaló munkáját a megfigyelések szorgalmával pótolja.

A pusztán mulattatásra törekvő elbeszélőkből még az a becsvágy is hiányzott, hogy lelki boncolásukkal a komoly író szellemi felsőbbségének hiedelmét keltsék. Ezek a szórakoztatók megelégedtek azzal, hogy néhány órára kellemes időtöltést nyujtsanak a közönségnek. Tárgyaikat az élet felszínéről szedegették össze. Tömérdek ügyeskedő író tűnt fel ebben a korszakban, novelláik bőséggel jelentek meg évről-évre, s pályájuk végén mégis visszhang nélkül haltak meg. Az elbeszélésnek csak külső fogásait tanulták meg, de száz alakjuk közül egy sem élt

igazán, vagy pedig úgy élt, hogy sorsa nem érdekelte az olvasót.

A regényíróknak és novellistáknak általában két nagy hibájuk volt: nem ismerték az életet a maga sokrétűségében, és hiányzott tehetségükből a meseszövés ösztönössége. Az írók olvasmányaikból szedegették össze regényhőseik alakjait, kávéházi asztalok mellett üldögélve próbálkoztak meg a társadalom rajzával, nem vegyültek bele az életbe, nem volt mélyebbre ható tapasztalatuk. Leírták a grófok, papok, katonák, tisztviselők, bírák, ügyvédek, orvosok, mérnökök, tanárok, földbirtokosok, parasztok életét, de ez puszta papírosmunka volt, valójában mindenki csak önmagát és néhány vértelen emlékképét festegette elképzelt helyzetekben, aprólékos stilizálással. Mivel pedig csak ritka regényíróban buzogott fel sodró erővel a mesekitalálás és a mesemondás forrása, s mert legtöbben átlátszóan kieszelt, elcsépelten bonyolított, megszokottan végződő szerelmi történetekkel ismételték önmagukat, a közönség inkább a külföldi fordítások felé fordult. Az olvasók nem akartak unatkozni azon a címen, hogy a fővárosi regényíró unalmasan elemez vagy üresen szellemeskedik, s így kendőzi született mesélő adományának hiányát.

A korszak elején még ott ragyogtak az olvasók előtt a tizenkilencedik század idősebb írói is. Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Rákosi Viktor, Bársony István, Benedek Elek, Eötvös Károly, Tóth Béla munkáit feszült érdeklődéssel várta a közönség, de mellettük már egyre jobban előre nyomult — élén Herczeg Ferenccel és Gárdonyi Gézával — az új nemzedék. A népies iránynak, a szalon-elbeszélésnek,

a lélekelemző aprólékosságnak, a társadalmi alakrajzolásnak és a történeti regénynek egyaránt akadtak jeles művelői.

A szegedi tanyák magyar világát Tömörkény István (1866–1917) megkapó élethűséggel örökítette meg elbeszéléseiben és rajzaiban. A jelentéktelen esetek jelentős irodalmi értékekké súlyosodtak tolla alatt. Kötetei valóságos kortörténeti okiratok, annyira ismeri a tiszaparti szokásokat, olyan bensőséggel tárja föl az alföldi parasztemberek lelkét. Látja jó tulajdonságaikat, figyeli rossz jellemvonásaikat, bemutatja összeütközésüket a haladó korral, eszményítés nélkül világít bele gondolkodásukba és érzésvilágukba. Szerelmi motívum ritkán fordul elő a Tömörkény-elbeszélésekben. Parasztjai nem érnek rá a szerelmeskedésre, sok a dolguk, józan a képzeletük, egészséges az idegzetük. Az író a maga cicomátlan szegedvidéki történeteivel méltán kiérdemelte kortársai megbecsülését. Volt az ő paraszthistóriáiban valami sajátosan egyéni vonás, a tanyai levegőnek utánozhatatlan feltámasztása. Amint mások is hozzányúltak ezekhez a fölötte egyszerűeknek látszó tárgyakhoz, az utánzatokba már vagy belevegyült az utánzó író lírája, vagy olyan szárazzá vált a történet, hogy az olvasók nem találtak benne semmi örömet. Magának az írónak is szemére vetették szigorúbb bírálói, hogy parasztábrázolásai nem egyszer hosszadalmasak, sok bennük a néprajzi elem, fejlődés nincsen megírásukban, de jelességeit így sem tagadhatták. Nemcsak a békeévek egyszerű földmíveseinek sorsát rajzolta meg, hanem a háborús paraszti lelket is. Méltán dicsérték sze-

mélyében a táj-irodalom, az anyaföld-művészet, a «Heimatkunst» egyik legérdemesebb magyar művelőjét. A parasztéletbe való beleélés tehetsége kevés íróban volt meg akkora mértékben, mint őbenne. (*Jegenyék alatt, Vizenjárók és kétkézi munkások, Gerendás szobákból, Förgeteg János mint közerő, Különféle magyarok, Homokos világ, Egyszerű emberek, Népek az ország használatában.*)

Amilyen megértéssel rajzolta a szegedi tájak embervilágát Tömörkény István, éppen olyan szenvedélyes szeretettel fordult a Hajdúság felé Móricz Pál. (1870–1936.) A debrecenvidéki magyarok életéből sok jellemző visszaemlékezést dolgozott föl novellisztikus történetté. Zamatos magyarságú alföldi rajzaiban érdekes egyéniségek és jellemző típusok lépnek elénk. Az író felkutatja a szájhagyományokat, összeszedi az anekdotákat, elégikus hangulattal vonja be egy-egy személyéhez fűzött históriáit. Gyakran közelebb áll a művelődéstörténetíróhoz, mint a szépirodalmi elbeszélőhöz, sokszor mond el való történeteket minden képzeleti színezés nélkül. Különösen érdeklődik a mellőzött, meg nem értett, feledésbe kergetett magyar tehetségek sorsa iránt, de bántja a hortobágyi tájak parasztjainak pusztulása is. Büszke fajszeretettel pillant hajdúsági alakjaira, csöndes borúval nézegeti a rohamos változásnak indult magyar életet. Eszményképe a törzsökös magyar ember. Amilyen nyers ösztönűek Móricz Zsigmond alakjai, éppen olyan nyájas Móricz Pál világa. Mind a ketten a Tiszántúl kálvinista szülöttei, csak a lelkük más, látásuk különböző. Móricz Pál a nemes emlékeket, a nagyságot, a jóságot szereti. Kényelmesen részletező elbeszélő módja

a Tisza kanyargására emlékeztet. *(Szabad hajdúk, A kurtanemesek földjén, A boglyakemence mellől, Zúg a nádas, Pusztuló világ, Régi magyar élet, Naplemente, Magyar siratő, Rejtelmes Alföld.)*

A méla humor lelkes fajszeretettel, a borongó életbölcselet költői hangulattal szövődött egybe Lőrinczy György (1860–1940) történeteiben. Lőrinczy György a magyar vidék nemzeti szellemű novellistája, a magyar nép gondolkodásának és érzésvilágának művészi éreztetője. Poétikus hangulataival olyan magyar nyelv párosul, amelynek ritmusossága nem egyszer valóságos költeménnyé teszi prózáját. Csöndes szemlélődéseiben, bús lázongásaiban, sok keserűségében nincsen démoni árnyalás, bár az erkölcsök lazulását borús gondolatokkal szemléli. «A Tavasz elhervadt, az Ifjúság kijózanodott, a Szerelem eladta magát.» Eltűntek az élet régi szépségei, a pénz uralkodik a világon. Az író a társadalmat szívén keresztül bírálja, s szíve megvonaglik, amikor éreznie kell a régi szépségek sírbatűntét. Lőrinczy György társadalomkritikája a rajongó fajszeretet jegyében fogant, lehangoló élettapasztalatai mélyreható lírával szövik át történeteit. Elhúnyt kortársairól szóló megemlékezései között több remek jellemkép van. Ezekben a visszaemlékezésekben mélabúja és humora a stílus megkapó hangulati erejével jelenik meg. Itt talán még a szokottnál is kristályosabban magyar a beszéde, nemzetibb a levegője, üdítőbb a szelleme. *(Pósa-asztal, Magyar csodák.)* Természetfestései közül különösen a Bükk szépségeinek ábrázolása keltett figyelmet, ezt a bérces-völgyes tájat a költői lélek boldog elragadtatásával varázsolta olvasói elé.

Áhítatos hangulatát belevitte a többi hazai tájhoz és városhoz kapcsolódó rajzaiba és elbeszéléseibe is. Megvan az a ritka adománya, hogy egészen apró dolgokba is bele tudja süríteni a magyar világ kicsinyített képét. *(Gereblyém alól, A rétek lelke, Az özvegy falu, Az álmodó Bükk.)*

Szemere György (1863–1930) írásaiból a tiszántúli földesurak és a szabolcsi parasztok alakjai a lelkes fajszeretet hagyományos megvilágításában lépnek elő. *(A Dobay-ház, Magyar virtus, A madarasi király, A két jómadár.)* Az író szívesen festi az erős szenvedélyeket, különösen az egyszerű embert a maga őserejében. Úri hőseinek javarésze a régi nemesi világból került át korunkba, egy másik csoport a modern társadalomból való. Szereti a különös alakokat és csodás tárgyakat is, de elhitető képessége gyöngébb képzelőerejénél. *(A Kont-eset.)* A dzsentri pusztulása erősen foglalkoztatja, a nemesi gőg és a polgári munka osztályellentéteire a szerelemben talál megoldást. Az az erkölcsi célzata, hogy a családi hagyományaikra büszke földbirtokosok is fogjanak immár a polgári munkához, egyik-másik regényéből erősen kiütközik. *(A Forray-család, Ronthó Böszörmény.)* Keserű alaphangú regényében, a *Komédiák*ban (1913), a modern magyar társadalom és irodalom csoportképe lehangoló beállítású. A konzervatív és radikális csoportok ádáz harcát s az elkeseredett torzsalkodásokban a nemzeti erkölcsök aláaknázóinak léha jellemét gyilkos szatirával leplezi le. — Elbeszélő munkáin kívül figyelmet keltő színműveket is írt. Egyik drámájában Jézus alakját vitte színpadra. Jézus váratlanul megjelenik a földön, a szegények hozzásereglenek, a hatal-

masok halálra ítélik. Ez a mai romlott társadalom nem a Megváltó világa. *(Ő.)*

A stílus előkelősége, a kompozíció gondossága s a fínomabb részletezések kedvelése jellemezte LOVIK KÁROLY (1874–1915) elbeszélő művészetét. A nagyváros jellegzetes alakjai, a magyar vidék képe és a kisvárosok hangulatai hatásosan elevenednek meg könyveiben. *(Őszi rózsa, Okosok és bolondok, Keresztúton, Egy elkésett lovag, Aranykéz, Asszonyfej.)* Derűs alaptermészetű, egészséges kedélyű, kellemes hangú író. Van benne némi hűvösség is, bizonyos megfontolt zárkózottság. *Vándormadár* (1909) című regénye szerencsés írói elmélyedés gyümölcse. Illésfalvi Dénes földbirtokos hiába küzd szerelmi boldogságáért, csalódik minden nőben, az életet üresnek találja, öngyilkos lesz. Az író a szerelmi élet rajzában óvakodott az érzékcsiklandó részletektől, művészi érzéke nem lépett alkura az üzleti haszonnal. Alakrajzainak gondos árnyalása és párbeszédeinek természetessége munkájának külön értéke.

Amiben leggyöngébb volt e kor irodalma, abban tűnt ki ZSOLDOS LÁSZLÓ (1874–1926) tehetsége: a víg novellában és víg regényben. Különösen *A fekete huszár*ral (1909) keltette föl a figyelmet. Vica, a pompás leány, elmondja naplójában élete szomorú megindulását, szenvedéseit, boldogságát. A fiatal lélek napsugaras megvilágítása a költészet harmatát hinti a naplóra. Az élettel való viaskodás nem teszi sötétté a történetet, a sebesen gördülő események egészséges erkölcsi levegőben játszódnak le. Zsoldos László egyéb munkáiban is eleven mesélő, üde alakrajzoló, meleg-

szívű humorista. Hol mulattat, hol meghat bennünket. Munkáiból nem hiányzik sem a leleményes megfigyelés, sem a fínom részletrajz. Különösen a serdülő fiúk és leányok lelkivilágát ábrázolja talpraesetten. *(Cató kutyám, Egy kosár szamóca, Barátom, a huszárfőhadnagy, Vica regénye, Nagyapó szent álma.)*

CSATHÓ KÁLMÁN (1881–) optimista író: ritka kivétel a kor pesszimista áradatában. Jó megfigyelő, könnyed mesélő; friss leleménnyel, eleven hangon beszéli el történeteit. — Első regénye, *A varjú a toronyórán* (1916), Domonkos Lenke szerelmi története: milyen mesterkedésekkel hódítja meg az ügyes úrileány Sivány László földbirtokost. — *Most kél a nap* (1917): Bontha András és Káringécz Vilma szerelmét bonyolítja a szerencsés kibontakozásig. Az egész kisváros fölháborodik azon, hogy a főispán fia szerelmes a trafikos-kisasszonyba, mindenki ellenük esküszik, de a jellemes fiatal férfi elszántsága legyőzi a dzsentri-gőgöt. — A *Leányok, anyák, nagyanyák* (1927): regénytrilógia, két előkelő nő gyűlölködésének története, a háttérben az ország politikai eseményeivel a Bach-korszaktól a proletárdiktatúráig. A szenvedélyes családi küzdelem során az író belevilágít a női szívekbe, olvasóit a magyar nemesházak közvetlen közelébe viszi, a hiúság és becsvágy életfonalát egybefonja a politikai cselszövények szálaival. — *Az órák ütni kezdtek* (1930) egy gyámoltalan agglegény élettörténete. Házassága előtt Géza bácsi még csak elszórakozik valahogyan gazdaságában, de amikor három nőtestvér karmai közé kerül, s az egyik elvéteti magát vele, a szegény ember a családi vasfegyelem

bilincsei között tölti napjait. Egy ártatlan szerelmi érdeklődés kapcsán hiába lázad fel, továbbra is úgy kell élnie, ahogyan azt környezete megkívánja. A jóság tragikomédiája ez a hitvestársi gondosságba burkolódzó női önzés hálójában. Az asszonyi mesterkedés a féltő szeretet címén mindent kiszipolyoz a tehetős férjből, de nem tűri a megfélemlített ember egyetlen megmozdulását sem.

Csathó Kálmánnak nagy érdeme, hogy meglátott számos olyan magyar alakot, akiket őelőtte mások nem méltattak figyelemre. A vidéki földbirtokos-nemesi középosztályt nem a nemzetközi társadalomtudósok ellenséges indulatával szemlélte, hanem a rokonérzelmű magyar író vídám szellemével. A furcsább alakokat szívesen torzította, a szeretetreméltó típusokkal kedvesen foglalkozott. Nem volt benne semmi fanyarság, irígység, mérgelődés, nem gyűlölte a származására büszke dzsentri-társadalmat, elnéző volt gyarlóságaikkal szemben. A vármegyei urak, a mulató ezerholdasok, az eszes nagyasszonyok, a fulánkosnyelvű vénkisasszonyok, a kacérkodásra hajló fiatal leányok, a kisvárosi polgárok elevenen mozogtak regényei lapjain. Legszívesebben a nőkről írt. Hősnői tűzön-vízen keresztül meghódítják a hálójuk közelébe kerülő férfit, azontúl már inkább csak az a gondjuk, hogy meggátolják férjeik félrelépését, és gondoskodjanak gyermekeikről. A vidéki kúriák lakói állandóan összeköttetésben vannak Pesttel, a főváros csodálatra készteti a kisváros előkelőségeit, a férfifogások és asszonyhódítások dolgában nem maradnak el a pestiek mögött. De néha egy-egy szép fővárosi leány úgy elcsavarja a tapasztalatlanabb falusi udvarlók fejét,

hogy észre sem veszik, s már benne vannak a csapdában. Ezeknek a kisvárosi úri embereknek nincsenek nagyobb problémáik, társasági életük vígan folyik, kaszinói erkölcseik virágoznak. A megkövesedett állapotokon az író sem segíthet, feladata csak az lehet, hogy érdekes meseszövéssel és biztos jellemzéssel vezesse olvasói elé a hagyományos társadalmat. Ez pompásan sikerül neki.

Amikor elhagyja dzsentri-miliőjét, akkor is biztos a mozgása. *Kluger és társa* (1933): egy gazdag pesti kereskedő üzletházának története. A vagyonos fővárosi polgár a régivágású vállalkozók közé tartozik, konzervatív fölfogással irányítja alkalmazottait, bizalmatlan minden kockázatos újítással szemben. A cég belső életének rajzában, egyes személyek eleven vonalaiban, az öreg kereskedő alakjának vonzó festésében éppen olyan biztoskezű az író, mint amikor vidékre megy mintákért, vagy amikor a tapasztalatai körébe legközelebb eső társadalmi rétegek valamelyik élesen megfigyelt gavallérját vagy hölgyét mintázza.

A történeti regényirodalmat több értékes munkával gazdagította. A közelmulton kívül a távolabbi emberöltők is adtak néhány tetszetős tárgyat földolgozó leleménye számára. Mosolygó humora itt már borúsabbá lesz, könnyed iróniáját a személyeivel való meleg együttérzés lírája váltja föl. — Csokonai Vitéz Mihály életét eleven hatással öntötte regényalakba a *Földiekkel játszó égi tünemény*ben (1924); Borsos József festőművész a hőse *A Szép Juhásznénak* (1936). Nem a meséje a fontos, hanem az előadása. Elbeszélő hangjának kelleme adja meg regényeinek zamatos

ízét, ez a hang kapcsolja össze szellemét közönségével. A Csokonai-regényben is, a Borsos-regényben is a lelki rugók feltárásával elemzi hősei elhatározásait, a költő és a művész belső világának átélésével mutat rá pályájuk tragikus változásaira. Miért fordult balra Csokonai Vitéz Mihály sorsa, mi volt az oka Borsos József pályatörésének? Hogyan foszlottak szét a nagyra hivatott lelkek ábrándjai? Mint temették el önmagukban a boldog embert és a kivételes szellemet? Magát a kort nem a művelődéstörténeti adatok egybegyűjtésével, hanem a társalgás nyelvével és az akkori idők hangulatának bemutatásával rajzolja. Így illeszti be a csalódások és szenvedések kiszemeltjeit koruk életébe.

Színműírói munkásságához a Nemzeti Színház néhány nagy sikere fűződik. Vígjátékaiban jobbára a magyar vidék úri világának derűs életképei jelentek meg *(Az új rokon, A házasságok az égben köttetnek)*, vídám ötletekkel, elmés fordulatokkal, fokozatosan fejlődő, scha el nem laryhuló cselekvénnyel. Jellemző ereje ott a legerősebb, ahol félszeg optimistákat kell ábrázolnia. Szociális keserűség nincsen lelkében, a kiáltóbb irányzatosságtól is tartózkodik, de azért erkölcsi álláspontja mindig kiérezhető darabjaiból. — *Te csak pipálj Ladányi* (1928): enyhén csipkelődő és észrevétlenül oktató vígjáték a Pató Pál-életfilozófiájú földbirtokosról és környezetéről. Hogyan megy tönkre a magyar gazdálkodó-nemesség a maga szeretetreméltó könnyelműségében, ábrándvilágában, murkátlanságában? A nyugtalanító kérdés helyes megoldása: nem kell visszahúzódni semmiféle tisztességes munkától, bele kell helyez-

kedni a kor élelmességébe, föl kell venni a versenyt a többi dolgozó kézzel. — *Lilla* (1928): Csokonai Vitéz Mihály életének dramatizálása. A női mellékalakoknak ebben a darabban is nagy a szerepük, a hős személye kissé háttérben áll, van azonban a színműnek néhány jelenete, ahol Lilla körül drámai erejű belső feszültségek viharzanak. — *Az én leányom nem olyan* (1936): a modern gyermeknevelés szatirája. Nem annyira az erkölcsök romlásáról van szó — mondja az író — hanem bizonyos stílusváltozásról a viselkedésben. A szülők rövidlátó majomszeretete csemetéikkel szemben minden időben megvolt, az emberek egyik korban sem viselkedtek erkölcsösebben, mint a másikban, de időszakonként jobban titkolták a bűnt, máskor szinte kérkedtek vele. A modern kedés divata alkalmasnak bizonyult arra, hogy a gyöngébbeket megtévessze, eltántorítsa, magával rántsa. Ezek az eszmék a szellemes társalgás párbeszédeinek szárnyain még a gyöngébbek számára is hasznos okulásul kínálkoznak, a szerző a mesterségbeli készségen kívül irodalmi becsvágyú korrajzot is visz az örökké időszerű témába. — *Fűszer és csemege* (1938): a becsületes polgári munka dícsérete. A nagyapa szorgalmas kereskedő, az uncka úrhatnám ripők; az öregek fényesen éltek a boltból, a földbirtokosokhoz dörgölődző fiatal ember elveri az üzlet pénzét. A szerző ragyogó feleletet ad arra a kérdésre, miért nincs polgári osztály Magyarországon, miért megy tönkre még a legjobban megalapozott keresztény vállalat is, mi az oka, hogy az elődök szorgalmának gyümölcse sárrá válik az utódok kezében. A munkakerülő, nagyzoló, hiú utód szégyelli a maga mester-

ségét, úr akar lenni, fut a dzsentri után. Pompásan megírt erkölcsrajz, szilárd szerkezetű színmű, az ötletes jellemzés és kitűnő színpadszerűség mintája.

Komáromi János (1890–1937) munkáiból üde megjelenítő erő sugárzik elő. Az író pompás mesélőkedvvel bonyolítja történeteit, képzelete fiatalosan csaporog, hőseit hol óriásokká növeli, hol nevetséges jelenetek középpontjává teszi. Írásaiban nincs keresettség, annál több az öntudatlan költészet. Ifjúkori emlékei, családi élményei, a világháború eseményei, a Kárpátok aljának magyar-rutén népe: ezekből a lelki kapcsolatokból fakad legtöbb témaihlete.

A *Mit búsulsz kenyeres* (1915), *A régi szerető* (1923) és a *Zúg a fenyves* (1924) mesemondásában a világháború hangulatát, a katonák halálmegvető hősiességét, az itthonmaradtak szenvedéseit megindító módon támasztotta föl. Háborús történetei nem a miles gloriosus — a dicsekedő katona — vérszomjas nagyításai, hanem emberi történetek: az őszinte lélek nagyzolás nélkül elmondott emlékei, felfohászkodásai, panaszai. Mint a falevél, forog a boldogtalan katona a gyötrelem és a halál viharában. «Ázott lengyel ugarok kelevényében fetrengtem, a zubbonyom ujja leszakadt, a sapkámon még rajtaszáradt a lembergi sár, a bakancsom száján ki-befolyt az esővíz és latyak. Nem volt többé hitem, hazám, becsületem, s néha úgy éreztem, hogy Istenem sincsen már. És minden éjjel könny csorgott az orcámon.» Ez az alapharg — a háború igazi lelke és feljajdulása — vonul végig búsongó meséin.

Munkáiban távol áll attól, hogy silány bűnöket raj-

zoljon. Kerüli a nagyváros förtelmeit, a romlatlan ember eszményi fölfogásával ír a nőkről. Nőalakjai tiszták, rokonszenvesek, hasonlók Gárdonyi Géza napsugaras leányaihoz. Ez a lovagias nőszemlélet az író művészetének nagy erőssége: meglátja a romlatlan asszonyi lelket is, nem úgy, mint azok az egy körben kerirgő modern elbeszélők, akik csak a tilos szerelem bozótjai között bujkáló nőalakok életében látnak érdekes mozzanatokat. Komáromi János regényeiből hiányzik a hitvestársi hűtlenség indítéka, szerelmesei a házassági köteléken kívül nem tudnak elképzelni más viszonyt. Az író egy ideig gátat vet boldogságuk elé, és elválasztja őket, de akiket az ég egymásnak szán, azok végtére mégis megtalálják egymást a családi élet révében.

A férfiak közül a félbemaradt, kósza személyeket, a mosolytkeltő, félkegyelmű figurákat, a mezítlábas iddegáló semmittevőket kedveli. Tréfál velük, nevet rajtuk. De a derű nyomában ott sötétlik a föld népének évszázados nyomorúsága is, a nagyurak ellen lázongó zempléni parasztok földéhsége. «A határban minden rét, szántás, erdő a grófoké meg a zsidóké; jól van, legyen, de azért nekünk is kell élni. Ha baj van, mindenkit mink húzunk ki belőle, mink mentünk verekedni Rákóczival, mink támogattuk Kossuthot, mink szolgáljuk Ferenc Jóskát.» A felsőtiszavidéki parasztrépé Komáromi János minden szeretete. Meg-megismétli epizódjait és helyzeteit, újra és újra életre kelti alakjait.

Gyermekkorának bús emlékeit újította meg a *Hé, kozákok* (1924) lapjain. A zord realitás és fanyar humor mellett

megvan ebben a komor kárpáti történetben a költői feltámasztó erő elevensége, elősuhannak a vallásos lelkek éjféli babonái, feltűnnek a Latorca völgyének ködös látomásai. — A *Pataki diákok*ban (1925) megelevenedik a világháború előtti kisváros, újjáéled a sárospataki református főiskola. — A *Cs. és kir. szép napok*ban (1927) ráeszmélhetünk az osztrák-magyar hadsereg különös szellemére, a frontmögötti bécsi tisztek furcsaságaira. — *Az ősdiák* (1930) a békeidők egyetemi életének humoros rajza, elkophatatlan életerejű vidéki fiúkkal, a koplalás és jókedv hőseivel.

Sokat foglalkoztatták Komáromi Jánost a házasság kérdései is. *(Az idegen leány, Reménytelen szerelem, Hat vőlegény.)* Tárgyait újabb és újabb változatokban dolgozta föl, személyeit többször is felléptette, helyzeteit megismételte. Tárgykeresésében sokszor visszatért gyermekkorának falujába, a zempléni hegyek mellé, a bodrogközi jegenyék alá. *(Szülőföldem szép határa, Régi ház az országútnál, Harangoz a mult.)* Kevés meseszállal, egyszerű eszközökkel dolgozott, de született mesemondó volt, természetes elbeszélő, eredeti látású alakrajzoló. Vallomásai álomszerűek, sóhajtásai az ifjúságától búcsúzó szív mélyéről valók. Regényírása költészet. A merengő lélek a zúgó fenyves mélyéből hosszasan nézi a szülőföldje felé futó felhők égi útjait.

*Esze Tamás*ában (1922) és az *Ordasok*ban (1931) a Thököly-kor bujdosó vitézeinek állított emléket. A két regény a kuruc-labanc világ megéneklése. Esze Tamás, Szepessy Pál, Keczer Gábor, Buga Jakab, Kuczug Balázs,

Tyukodi pajtás és a kuruckori énekek más ismert hősei sorra átviharzanak a hősi eposz hangján írt két regény lapjain. Gyűlölködés, bosszúállás, vérengzés mindenfelé; ilyen a magyar sors; nem lehet megsemmisíteni a magyarságot, de azért a nemzet nem éri el célját sohasem. A történeti jelenetek és képzelt históriák erős protestáns felfogással vegyülnek egymással, a Wesselényi-összeesküvés vérbefojtását követő évtizedek hangulata rányomja bélyegét az elbeszélés minden részletére, a kor a maga nyers valósá gábantámad fel, az író még fokozza a borzalmakat. — Szelídebb hangú Mikes Kelemenről szóló életregénye: a *Zágon felé* (1934). II. Rákóczi Ferenc rodostói magyarjainak életét a hűséges magyar szív szeretetével keltette új életre, a Törökországi Leveleskönyv hangulatába vonzó lírai elemeket vitt, alakrajzai különösen sikerültek.

Móra Ferenc (1879–1934) igazi humorista. Az emberi gyarlóságokat mosolyogva szemléli, de tréfás mulattató kedve mögött ott rejtőzik részvéte a szenvedők siralmán, mélabúja az emberi szenvedéseken. Szeretetreméltó közvetlenségének érdeme, hogy az olvasó még azokat az elmefuttatásait is érdeklődéssel figyeli, amelyeket elvontabb társadalmi kérdésekhez vagy szárazabb tudományos témákhoz fűz. Ismeri a világot, szereti az Alföld homokját, szelíd tréfával veszi sorra magyar alakjait. Ahol elbeszél, ott emberszeretetének gyöngédségével és eleven mesemondásával gyönyörködtet; ahol megfigyeléseiről számol be, ott lírájának melegségével és humorának csillogásával lep meg.

A festő halálával (1921) tűnt fel. Regényének egyik

hőse Angyalka, a falusi postáskisasszony, másik hőse Varga Márton író. A posta tündére magába szédíti ismerőseit, de férfi-imádói jóval korosabbak nála, s kénytelenek megelégedni a gyámapa szerepével, csak az író reménykedik, végre ő is tudatára ébred álmai hiábavalóságának. Nehány sorban bajos volna elemezni a regény megkapó különösségeit. Olyan ez a könyv, mint egy dúsan tenyésző virágoskert, a természet ősereje munkál benne, az ápolt ültetvény egybefonódik a vadvirágokkal. Ahogyan az író önmagát elemzi, ahogyan környezetét rajzolja, ahogyan a falusi urakat és parasztokat jellemzi, az mind az emberlátó tehetség ritka megnyilvánulása. Az öregedő emberek szerelmének ebben a mélabús ábrázolásában a tragikus részletek zökkenő nélkül vegyülnek a humoros elemekkel, az elbeszélés foltnélküli naturalizmusába misztikus kiágazások fonódnak, az író a saját személyét is mintegy önmagából kiemelkedve irónikus emberismerettel szemléli.

Írói pályájának legjelentősebb alkotása *Ének a búzamezőkről* (1927) c. mű regénye. Ebben a nagyértékű munkájában a világháború idején élő alföldi parasztokat mutatja be, feltárja a lelki válságokkal vívódó szegény emberek életkérdéseit, megvilágítja sorsukat a forradalmakat követő években. Tragikus történet, bár a bennelejátszódó bánatos eseményeket a humor arany szálai szövik át. Az író a sorsban való megnyugvás töprengéseivel szemléli a világ forgását, csakúgy, mint hősei, a szegedvidéki tanyai emberek. Ezek az egyszerű katolikus földmívelők hasonlíthatatlanul jobbindulatúak Móricz Zsigmond kálvinista parasztjainál, jóllehet az ő lelkükön is rajta van az alföldi fajiság minden

jellemző vonása. Ferenc és Etel házaséletének története csodálatos embermegfigyeléssel, egyben rejtélyes árnyalással bontakozik ki az olvasók előtt ; a világháborúval járó szörnyű megpróbáltatások emlékei végzetes erővel őrlik meg az egymást mélyen szerető házaspár lelkét ; sorsukból a háborús időkkel járó örök fájdalom tükröződik. Minden elmúlik, az öröm és a bánat egyformán megtér a föld alá, mert a föld mindenkinél hatalmasabb, a föld a bölcsője és sírja a Ferenceknek és Eteleknek : «A föld megmarad, és őróla dúdoltam én ezt az éneket.»

Móra Ferenc különösen szívhez szóló és lélekbemarkolóan megható ott, ahol gyermekkorának emlékeit idézi maga elé. Más ember nagyra van előkelő családfájával, még akkor is, ha mindez csak mese és utólagos elképzelés ; Móra Ferenc ott is megalázza magát, ahol joga volna büszkének lennie. Véletlenekben múlt, — így gondolja ő — hogy ember lett belőle, gyámoltalanul vergődött minden megmozdulásában, s vele együtt földhözragadt sorban küzdött az élettel atyja, anyja, szegény szűcs-famíliája. «Azt hiszem, az az ág, amelyikből én sarjadtam, mindíg rabszolga volt ; Egyiptomban követ hordott a piramisokhoz, Itáliában bivalyokat terelgetett, Finnlandban fát vágott, az Árpádok idejében robotolt valamely várispánnak, és végső sarjában a szűcs-tű rabszolgájából az írótoll rabszolgája lett ; az is marad, míg meg nem fordítják kriptáján ősi címerét, a bilincset, amely annyiban egyedül való címer, hogy megfordítva is bilincs marad.»

Kicsoda Móra Ferenc? «Egy ember, — mondja magáról — akit az élet leszoktatott a nagyképűségről, az élet

apró bajairól és örömeiről beszélget az emberekkel az élet nyelvén. Ez az egész, ezt megcsinálhatja akárki, s a magam részéről nem is tudok egyebet csinálni.» Móra Ferenc nem akar megbántani senkit. Ha különvéleménye van, bocsánatot kér merészségéért. Alázatos ember, nem harcos író. Minek okozzon bánatot valakinek ; elég, ha őt bántották akarva és akaratlanul. Írói értékéről is túlságosan szerény a véleménye. «Nem vagyok én több — írja egyik bensőséges vallomásában — mint kolompszó a gyepes dülőkön, könnyű rőzsefüst a magyar mezők felett ; s a kolompszó elhangzik, a füst elszáll velem együtt s azokkal együtt, akik kedvüket lelték bennem.»

Kisebb írásainak legtöbbször ő maga a hőse. Ha nem is magát teszi középponttá, akkor is úgy áll személyei mellett, hogy valójában az ő alakja érdekli az olvasót. Családjával sokat foglalkozik. Szüleiről, testvéreiről, rokonságáról, feleségéről, gyermekeiről és unokáiról megható eseteket beszél el. Az érdekesség rovására néha túlságosan is elmélyed családi ügyeibe, nem egyszer szembeszökően megismétli ugyanazon tárgyra vonatkozó emlékezéseit, legtöbbször azonban csodálja az ember, hogy jelentéktelen magánügyekről milyen lebilincselő módon diskurál. Anekdotázó modora sohasem puszta csevegés, beszélgetéseiben mindig van valami bölcs emberszemlélet. Írói művészete számára a könnyedén folyó beszédstílusnak egészen új formáját alakította ki.

Jól mondták róla, hogy szavai harmattól ragyognak, írásaiban benne van az alföldi kenyér illata. A magyar paraszt szenvedő sorsán át jutott el a nyugateurópai esz-

mékig, de értelmi vonzalmai sohasem tántorították el kiskúnsági emlékeitől, tiszaparti világától, szegedvidéki embereitől. «Nem az Országházában van a magyar jövendő, hanem a magyar tanyákon, tizenöt-húsz kilométerre a várostól, s itt olyan sötét van, hogy még a tudás szentjánosbogarai sem világítanak benne.» Nem feledte soha, hogy ő is a magyar parasztság ősi talajából sarjadt, az alföldi tanyavidék költészetét szíve vérével művelte.

Kifelé mosolygott, belülről könnyezett. Optimista világszemlélettel hirdette a jóság evangéliumát, játékos kételkedéssel tréfálkozott lelke fájdalmain. A kételkedő szellem megvolt benne még a vallás tanításaival szemben is. Nem tudott belenyugodni abba, hogy az ártatlanoknak szenvedniök kell. A kereszténység Gondviselés-hitét halk sóhajokkal kísérte; nem lázadt fel és nem lázított, csak elboruló homlokkal villantott rá egy-egy kiáltó és emberi elmével föl nem fogható jelenségre. A pozitív vallás nem ment a vérébe, Istenhez való kapcsolata inkább csak a hagyomány megszokása volt. Nemes jellemvonása az a férfias szemérmesség, amellyel messze kerülte az érzékiség mindenfajta vonatkozásait.

Az olvasók és kritikusok mindíg szeretik valamiféle irodalmi őshöz kötni a legeredetibb írókat is. Móra Ferenccel sem tettek kivételt. Elnevezték magyar Anatole Francenak, mások Mikszáth Kálmánt, Gárdonyi Gézát, Eötvös Károlyt, Tömörkény Istvánt emlegették írói elődeiként, ezekhez fűzték szellemi kapcsolatát vagy legalább is művészi kiindulópontját. Az ilyen hasonlítgatások fölötte igazságtalanok. Móra Ferenc nem törődött író-elődeivel, még az

irodalmi műfajok megkötöttségét is korán elhárította magától. Kiválósága éppen abból virágzott ki, hogy túltette magát minden hagyományos formán. Ez a felszabadulása nem ragadta ízléstelen anarchiába, szerencsés sugallata mindíg megtartotta mondanivalóinak stílusosságában. Kisebb írásainak kötetei tele vannak egyéni sajátságokkal és tárgyi különösségekkel, ezeknek a jellemvonásoknak legjobb értelmében. Hangulatok, érzékenység, kedves fantázia, sokoldalú érdeklődés, gazdag tudás, leíró művészet, friss zengésű szavak, kacagtató párbeszédek, napfényes líra: mindezek ott vannak történeteinek és elme futtatásainak gyűjteményeiben. *(Véreim, Sokféle, Nádihegedű, Beszélgetés a ferde toronnyal, Georgikon, Csizmadiák, Egy cár, akit várnak, Daru-utcától a Móra Ferencutcáig.)*

Versei hasonlóak prózai munkáihoz: mesterkéletlenek, mélán borongók, szívhez szólók. A világ hiúságaitól visszahúzódó szív érzelemvilága bontakozik ki belőlük. A költő uralkodó vonása a családi érzés. Apjáról, anyjáról, feleségéről, leányáról, unokájáról, a maga csendes életéről sok szép hangulatképet írt. Családi körén kívül szeretettel fordult a gyermekvilág felé, s mély részvéttel siratta a szegény emberek sorsát. A világháború poklába kevesen tudtak úgy belevilágítani, mint ő, a fiát vesztett parasztasszonyról szóló megrázó költeményével. Papdi Kis Veron katona-fia meghal a harctéren, a hír eszelőssé teszi a vallásos parasztasszonyt, kimegy a szent kúthoz, s íme, a víz tükrén a Boldogságos Szűz Mária ölében ott látja a fiát; egyre mélyebben kandikál a kútba, két karját ölelésre tárja, átveti magát a kút káváján: «Az alvó

víz magasra fellocsog: Ó ti hóhérok, ó ti gyilkosok!» *(Könnyes könyv.)*

Ifjúsági iratainak szembetűnő jellemvonásai: a tiszta eszményiség, érzelmes humor, leleményes mesealkotás, vonzó stílus. Néhány könyve a gyermekirodalom remeke. Nemes erkölcsi tartalmuk nagy nevelőértékekké teszi őket. *(Rab ember fiai, Filkó meg én, Kincskereső kis ködmön.)*

Jankovics Marcell (1874–) elbeszélései részint a Felvidék életéhez kapcsolódnak, részint az örök emberi kérdéseket világítják meg. Útirajzaiban lírai módon fogja föl a tájak szépségeit, s bennük az emberi élet jelenségeit. Élespillantású megfigyelései a költői lélek vallomásaival szövődnek össze. Nemzedékregénye — *Egy század legendái* — a magyar élet tükre a Lázár-család sorsán át: egy szellemiekben és sorsfordulatokban gazdag életnek — az író pályafutásának — megfigyeléseiből táplálkozó sugárzó szellemű nagy regény. Visszaemlékezéseiben az emberi méltóság nyugalmával mutatja be a húszesztendős pozsonyi cseh uralom küzdelmes korszakát. Nem sző politikát könyvébe, nem emlegeti a sérelmeket. «A hatalom egyszerűen hatalom, és a világon mindenütt azt cselekszi, amit akar, és úgy cselekszi, ahogy akarja. A hatalmat csak egy másik hatalom döntheti meg. Minden hatalom idővel éppen úgy megvénül, mint az ember maga, és valahol mindíg születik új fiatalság. Ez a könyv nem akar más lenni, mint jellemzése annak a levegőnek, amelyet a szép, szomorú városban — Pozsonyban — szívott a magános ember, aki mindenütt ott volt, ahol magyar sebet kellett bekötözni, ahol magyar könnyet kellett letörölni.» A leverő élmények,

tragikus fordulatok, különös esetek elmondását a bölcselő elme megfigyelései kísérik. «Az egyes ember csak szegény gyalogos ; a történelem, a nagy nemzetközi expressz. elrobog mellettünk mások által tervezett útján. Ha útjába állunk, legázol. Megsemmisülünk vagy nyomorékjai leszünk. Ahogy utána bámulunk, érezzük roharása levegőjének elsodró nyomását, utána minden porzik és egy ideig keringenek a papírosok, amiket e gyorsvonatból kidobtak, Értetlenül betűzgetjük az idegen papírosokra írt eszméket. Ahogy távozik tőlünk, kisebbedik a nagy expressz, és végre eltűnik mérhetetlen távolságban, mely az Idő útja. Csak később tudjuk meg, célhoz ért-e, avagy talán kisiklott?» *(Húsz esztendő Pozsonyban.)*

Mariay Ödön (1883–) íróművészetének gyökerei a tiszántúli tájak fajmagyar világából táplálkoztak. A Hortobágy életéhez kapcsolódik remekbe készült állatregénye: *Nyalka élete és halála.* Mintha lelke volna a hortobágyi paripának, ahogy az író elbeszéli élete történetét születésétől a harctéren elestéig. Paraszt-drámája, *A Rákóczi-harang* (1918), a debreceni kálvinista gazdák portáira vezet. Személyei kitűnően sikerült tanulmányfejek, párbeszédei a tiszavidéki népnyelv tiszta forrásából buzognak. Hamis hangot nem ad, emberábrázolása mesteri. Szeretettel szemléli hőseit, de keserűen mutat rá rossz tulajdonságaikra is: ravaszságuk, könyörtelenségük, kapzsiságuk, hálátlanságuk megnyilvánulásaira. A kenetes istenfélelem külsősége mögött istentelen önzés, az önelégültség nyomában ivás, káromkodás, verekedés.

A magyar tanítómese történetében kiváló hely jut

BARTÓKY JÓZSEF-nek. (1865–1928.) Csak Fáy András írt hasonló hatású állatmeséket; Fáy András azonban optimista író, Bartóky József a pesszimizmus felé hajlik. Józan bölcseséggel példázza tanítómeséiben az emberi lélek gyarlóságait. Mint minden fabulagyűjteményben, az ő tanítómeséiben is emberek szerepelnek az állatok nevei alatt, s az emberek jellemzése a fontos, nem az állatok természetrajza. Bartóky József erősen moralista jellemző. Mez nélkül vetíti olvasói elé az emberi lelket: gyakran nem lélek az, csak pára. Az erkölcsi ostorcsapásokat az író egészséges humora enyhíti. *(Magyar fabulák.)* — Kiváló embermegfigyelés látszik novelláiban is. A novella-formának és a gyökeresen magyar elbeszélő nyelvnek egyik mestere irodalmunkban. Biztos lélekelemző, világos látású, jellegzetesen nemzeti szellemű. A földesurat, a parasztot, a városi embert egyformán ismeri, életsorsukat és gondolkodásukat valószerűen és mégis költői hangulattal mutatja be. Elbeszélései többnyire nemes tanulsággal tündöklenek. Minden munkájában ott rejtőzik az erkölcsi mag, a nélkül azonban, hogy a moralizálás látszatát keltené. Tanulságai meseszövésből és lélekelemezéseiből bontakoznak ki. Ellensége a léhaságnak, metsző gúnnyal sujtja a nemtelenséget, mesteri fordulatokkal érzékíti meg az indulatok viharzását. Azok közé a ritka tehetségű írók közé tartozik, akik szerelmi történetek nélkül is lelemények, érdekesek, vonzók. A misztikus elem sem hiányzik művészetéből. Az élet és halál találkozása, a testi lét és szellemvilág kapcsolata, a lélekvándorlás titokzatos hiedelme föl-fölbukkan novelláiban. Elbeszéléseinek több értékes gyűjteménye

jelent meg, ezekben számos remek novella. *(Őszi esték, Télben, Mécsvilág, Szivárvány, Piros rózsák, Jelenések, Semper idem, Forgács, Egyedül.)*

Erdélyi levegőárad GYALLAY DOMOKOS (1880–) írásaiból. Gyallay Domokosnak sok a rokonvonása Jókai Mórral, de fantáziája nem olyan korlátlanul csapongó. Népies elbeszélései és történeti novellái egyaránt vonzó munkák. Főképp a háború után új életnek induló székely falu népét mutatta be erős tehetséggel. Elbeszéléseiben nemcsak külső történet van, hanem belső átélés is. Hőseinek lelke előttünk alakul. — *Vaskenyéren* (1925) című történeti regényében igazi írói lendülettel dolgozta föl témáját: a torockói jobbágylányok küzdelmeit a XVIII. század legelső éveiben. A torockóiak szembeszállnak a Habsburg császári uralommal, szembekerülnek az erdélyi földesúri önkénnyel, a város pöre országos válsággá szélesedik, az összeütközés nyomán véres küzdelmek lángolnak föl, végül Észak felől megjelenik II. Rákóczi Ferenc fejedelem fölszabadító serege. — Gyallay Domokos stílusában van nagy érték, hogy székely zamata ellenére sincs benne vidékiesség, érthetetlen tájszó, keresett helyi kifejezés. Bár első sorban az erdélyi nép számára írt, az egységes magyar irodalmi nyelvet nem hintette tele a provincializmus szeplőivel. Meleg humorú elbeszélő, közvetlen mesemondó, az átgondolt kompozíció mestere. Súlytalannak látszó témáit is jelentősekké teszi földolgozásának ösztönös értékeivel. *(Ősi rögön, Föld népe, Hadrakelt emberek.)*

NYIRŐ JÓZSEF (1889–) a székely néplélek novellistája. Székelyei nem a régóta megszokott népies alakok,

hanem a hegyek és erdők különös emberei. — Első elbeszélő kötetében, a *Jézusfaragó emberben* (1924), feltűnt, mennyi új nyelvi értéket hozott magával az író, bár nem egy olvasóját kellemetlenül érintette a tájszavak gyakori használata. — Másik novellagyűjteményéből, a *Kopjafák*ból (1933), még szembetűnőbben szökeltek elő íróművészetének jellemvonásai. Ezekben a tragikus színezésű történetekben mintha Petelei István szomorú világa éledt volna újjá, csakhogy a Petelei-novellák misztikusabb színezésűek és nyomottabb levegőjűek voltak, a Nyírő-elbeszélések reálisabb módon világítottak rá a székely népre. A végzetszerűség lebeg ezek fölött a balladaszerű történetek fölött, megdöbbentő esetek emlékei törnek elő a falusi sírokból, mintha a régi haláltáncok újulnának meg új köntösben. Nincs menekvés a kérlelhetetlen kaszás elől, az ember a halál nyomorult rabszolgája. Mély líra zúg elő a kötet novelláiból, egyéni alakrajzoló erő, megkapó lélekfestés. A halottak némán feküsznek a temetőben, az író elmondja életük tragikumát.

Isten igájában (1930) című regénye stilizált önéletrajz, az egykori katolikus áldozópap egyházi pályájának, lelki vívódásainak és hitehagyásának története. A katolikus papi élet keserűségei, a békeidők székely népvilága, a világháború borzalmas kora, a forradalmi és trianoni évek csapásai elemi erővel hullámzanak a regény lapjain. Az író reálisan szemlélteti a körülötte tajtékzó életet, csak egyházi visszapillantásaiban epés, annál jobb véleménnyel van önmagáról, mindenképpen igazolni óhajtja elhatározásait, eszményíteni akarja vallásos dogmáktól mentes, szabad

istenhivését. Mikor a papság otthagyása után molnárnak csap fel, a következőket vallja : «Tudjátok, hogy pap voltam és kiléptem. Én is azt hittem, hogy kiléptem. Nem igaz. Csak most, e perctől fogva vagyok igazán pap. Eddig kenyeret változtattam Istenné, mától kezdve Istent változtatom kenyérré.» Egyes személyek rajzában, különös jelenetek megvillantásában, dacos párbeszédek életrekeltésében a hivatott íróművész áll az olvasó előtt.

Nyírő József lazán szerkeszti meséit, lélekrajza nem egyszer támadható, a naturalizmus és a romantika szeszélyesen keveredik munkáiban. Ennek ellenére is kitűnő elbeszélő. — *Uz Bence* (1930) hősében különös alakot teremtett meg : a havasok ősi világával egybeforró, mesés kalandokba sodródó, csodálatos eszű, hol igaz lelkű, hol füllentő beszédű székely alakját. Bence cél nélkül kóborol az erdők magányában, gyakran szembekerül az emberekkel. Személye köré anekdoták, mesék, balladák fűződnek, élete sorsát az erdők költészete kíséri.

Bibó Lajos (1890–) *A jussal* (1925) aratott emlékezetes sikert. Hatásos színművének alföldi parasztalakjai a maguk zabolátlan indulatával és mohó földéhségével nagy figyelmet keltve léptek föl a színen. Többi színdarabját szintén jól fogadta a közönség. *(Eszter, Üveghintó.)* Novellái is meleg méltánylásra találtak alföldi tanyavilágukkal, az alsótiszavidéki élet rajzával, a falusi emberek természetének eredeti megvilágításával. Bibó Lajos parasztjai különböznek Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Móricz Zsigmond és Móra Ferenc parasztjaitól, de azért mégis igazi magyarok. Az író úgy tud lelkükbe villantani,

és úgy mondja el eseteiket, ahogyan hódmezővásárhelyi gyermekségében figyelte meg őket. Megszólalásuk szűkszavúsága, hirtelen kitöréseik és néma megbékélésük a valóság illúzióját keltik. Néprajz a költészet tükrében. *(A fáklya füstölögve ég, A föld, A búzát azért learatják, Meg kell a szívnek hasadni.)* A polgári regény terén Bibó Lajos szintén tehetséges elbeszélőnek bizonyult. *(A gyerek.)* Munkáinak feltűnő jellemvonása a robbanásig feszülő drámaiság.

Az alföl digazdanép az érdeklődés állandó tárgya volt. Mindíg akadtak írók, akik történeteiket olyan módon mondták el földmívelő-hőseikről, hogy problémakörük, társadalmi felfogásuk és előadó művészetük újnak tetszett. Terescsényi György (1890–) a világháború utáni magyar élet egyik legfájdalmasabb sebéről, a parasztkérdésről, több megszívlelendő dolgot vetett föl elbeszélő munkáiban, mint a politika számos hangadó vezérszónoka. — *Hősök* (1931) című regénye a földmunka dicsőítése, a magyar paraszti erő himnusza, rámutatás arra, milyen emberfölötti erő dolgozott Magyarországon ezer esztendőn keresztül a nemzet fönntartásáért. Egy parasztlegény meg egy parasztleány két keze munkájával otthont teremt magának egy kis darabka földön : ez a regény tárgya. A földbirtok-reform címén Tápai András számára kihasítanak öt hold földet, távol a falutól, dudvás, szikes legelőn. Föl kell törni a talaj kemény kérgét, kutat kell ásni, viskót kell építeni. A hadviselt legény feleségül vesz egy dolgos leányt, és minden segítség nélkül vele együtt fog hozzá az új honfoglalás munkájához. A napszámosból kisgazda

lesz, de milyen küzdelmek árán! Ahogyan az író elmondja élete harcát, az a föld költészete, a munka dicsősége, az akaraterő diadala. — *Lesz, ahogy lesz* (1932): a regény folytatása. Tápai András és Bozóki Valér hiába töri magát a jobb jövőért, a rájuk zúduló csapások tönkreteszik őket. A család szétzüllik, de nem reménytelenül. Újra meg fogják váltani, verítékes munkájuk árán, az élethez való jogukat. — Terescsényi György regényeiben, novelláiban és rajzaiban nincs semmi hatásvadászat, irányzatosság vagy izgatás, még csak kiütközőbb líra sincs, az olvasó mégis érzi, mennyire együttél az író a maga földmunkás-magyarjaival és kubikos-proletárjaival. Egyszerű elbeszélő eszközei hatásos eszközök. Az esztétikai jelességek mellett az erkölcsi értékek is megvannak munkáiban. *(Aranyhomok, Merre van napkelet?)*

A somogyi tájak magyar világából fejlődött ki Babay József (1898–) íróművészete. Derűre keltő és elbúsító történeteket mondott el a vidék életéből, föltámasztotta a céhvilág és a vándorlegények korszakát, bepillantott a kisvárosok értelmiségének, iparosainak, kereskedőinek életébe. Nem volt népieskedő író, csak a nép fiainak és a néppel érintkező társadalmi osztályoknak gyökeres ismerője, a városkák és falvak hangulatának lírai kedélyű föltárója. Csöndes szerelmek, őszi álmok, tavaszi ujjongások újultak meg elbeszélő munkáiban, a jóérzésű emberek életsorsai, a tisztességes munka megbecsülése. Megvolt a maga bensőséges egyéni hangja, nem szűkölködött lelket frissítő, szívet melegítő jelenetekben. Valami vonzó faji búslakodás tört elő munkáiból, évődve-borongó hang, jól-

eső íz, egészséges életszemlélet, az ősi föld szeretete, a szomorú embereket átölelő, vígasztaló együttérzés. *(Istenem így élünk, Vándorlegények, Rózsafabot.)*

Elbeszélők és színműírók:

ÁBRAHÁM ERNŐ (szül. 1882. március 15. Debrecen), hírlapíró. — Népies irányú elbeszélő munkáiban hangulatosan rajzolta az alföldi puszták életét. Jellemző magyar alakokat mutatott be a hortobágyi pásztoréletből. A természet világa összeszövődött mesemondásában az ősfoglalkozást űző emberek életével. — Munkái: Kerek ég alatt. Novellák. Budapest, 1906. — Hét szilaj csikó. Novellák. Budapest, 1911. — Csillagok a Tiszában. Novellák. Budapest, 1916. — A hollók fája és egyéb mesék. Budapest, 1919. — Bús király. Novellák. Budapest, 1923. — Isten vára. Misztérium. Nemzeti Színház: 1923. (A Kőmíves Kelemenről szóló népballada színpadi földolgozása.) — Révészek. Dráma. Nemzeti Színház Kamaraszínháza: 1926. — Árva királyfi. Trilógia. I. A csodaszarvas. Budapest, 1926. (Apponyi Albert előszavával.)

BABAY JÓZSEF (szül. 1898. november 29. Nagyatád, Somogy megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Bezárt ablak alatt. Versek. Kaposvár, 1920. — Aranyutcasor. Versek. Szeghalom, 1925. — Istenem, így élünk. Regény. Budapest, 1932. — A kék varázs. Regény. Budapest, 1932. — Veronika. Legenda. Nemzeti Színház: 1932. — Mi huszonketten. Ifjúsági regény. Budapest, 1932. — Vándorlegények. Regény. Budapest, 1933. — Rózsafabot. Regény. Budapest, 1935. — Napraforgó. Komédia. Nemzeti Színház: 1935. — Csodatükör. Mesejáték. Nemzeti Színház: 1937.

BARTÓKY JÓZSEF (szül. 1865. november 27. Békéscsaba; megh. 1928. július 4. Budapest), a földművelésügyi minisztérium államtitkára, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Hatvanhárom éves korában halt meg. — Csak nyugalomba vonulása után lépett föl elbeszélő köteteivel. Meséinek és novelláinak megjelenését nagy siker követte. — Munkái: Magyar fabulák. Tanítómesék. Budapest, 1921. — Őszi esték. Novellák. Budapest, 1922.

— Télben. Novellák. Budapest, 1922. — Mécsvilág. Novellák. Budapest, 1923. — Szivárvány. Novellák. Budapest, 1924. — Piros rózsák. Novellák. Budapest, 1925. — Jelenések. Tárcák. Budapest, 1925. — Semper idem. Novellák. Budapest, 1926. — Forgács. Novellák. Budapest, 1926. — Zsuzsi. Dráma. Nemzeti Színház: 1926. — Egyedül. Novellák. Budapest, 1927. — Új magyar fabulák. Sajtó alá rendezte; Szász Károly. Szarvas, 1929.

Bibó Lajos (szül. 1890. december 20. Hódmezővásárhely), hírlapíró. — Munkái: A fáklya füstölve ég. Novellák. Budapest, 1923. — A juss. Színmű. Nemzeti Színház: 1925. — Báthory Zsigmond. Dráma. Nemzeti Színház: 1926. — Fizetni kell. Regény. Budapest, 1926. — A föld. Novellák. Budapest, 1927. — Anyám. Regény. Budapest, 1928. — Meg kell a szívnek hasadni. Regény. Budapest, 1930. — Vihartvetők. Regény. Budapest, 1933. — A búzát azért learatják. Novellák. Budapest, 1934. — Nincs irgalom. Regény. Budapest, 1935. — Anna tekintetes úr. Regény. Budapest, 1937. — Eszter. Színmű. Nemzeti Színház: 1937. — Üveghintó. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1937. — A gyerek. Regény. Budapest, 1938. — A lélek megmenekül. Regény. Budapest, 1939. — Sasfészek. Színmű. Nemzeti Színház: 1940.

Csathó Kálmán (szül. 1881. október 13. Budapest), a közoktatásügyi minisztérium tisztviselője, utóbb a Nemzeti Színház rendezője, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Írói tehetségével a világháború idején tűnt föl, első regényei ekkor jelentek meg az Új Időkben. Könyvei számos kiadásban forogtak közkézen. Több regényét lefordították német, francia, olasz és svéd nyelvre. Munkásságát a Petőfi-Társaság 1929-ben a Jókai-nagydíjjal tüntette ki. — Munkái: A varjú a toronyórán. Regény. Budapest, 1916. — Te csak pipálj Ladányi. Regény. Budapest, 1916. — Ibolyka. Regény. Budapest, 1917. — Most kél a nap. Regény. Budapest, 1917. — A nők titka. Novellák. Budapest, 1917. — Juliska néni. Novellák. Budapest, 1918. — Blanche, avagy a szegény rokon. Regény. Budapest, 1918. — Pókháló. Regény. Budapest, 1920. — Mikor az öregek fiatalok voltak. Regény. Budapest, 1921. — Az új rokon. Vígjáték. Nem-

zeti Színház : 1922. — A kék táska. Regény. Budapest, 1923. — Házasságok az égben köttetnek. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1924. — Földiekkel játszó égi tüneményv. Regény. Budapest, 1924. (A M. T. Akadémia Péczely-díjával kitüntetett mű.) — Leányok, anyák, nagyanyák. Regénysorozat. Budapest, 1927. (Három rész : Leányok, Asszony a bakon, Mindhalálig.) — Te csak pipálj Ladányi. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1928. (A M. T. Akadémia a Vojnits-éremmel tüntette ki. Szász Károly előadói jelentése szerint : «Akik jól ismerik a vidéki magyar úri házakat s a bennük élők társaságát, bizonyíthatják, hogy régen kerültek színpadra ilyen nagyszerű alakok, kik az élet eleven színeivel ékesek, s kiknek ereiben melegen csörgedez a tiszta magyar vér. Az irányával és hangjával, jellemrajzával és cselekvényével egyaránt kitűnő darab igazi irodalmi sikeréhez hozzászegődött a szinte páratlan színpadi diadal is. Ez az egészen irodalmi eszközökkel dolgozó, az érzékek izgatására nem utazó, az ember nemtelen indulatait fölkorbácsolni nem akaró, külföldi példákat nem követő, színmagyar szellemet árasztó darab egy év alatt nem kevesebbszer, mint 85-ször került színre, ami még a sorozatos előadásokra berendezett magánszínházakban is ritka sikert jelenthetne, a változatos műsorra utalt Nemzeti Színházban pedig még sohasem fordult elő. Ez a Csathó-darab, mely a pusztuló dzsentri boldogulásának reményét olyan okosan és olyan bíztatólag csillogtatja meg : eleven bizonyság arra nézve, hogy hogyan kell a jelen irodalmának a mult fényes hagyományaira támaszkodva, haladni a korral s egyengetni a jövendő útját. A vígjáték méltó utóda Kisfaludy, Szigligeti és Csiky legjobb vígjátékainak, de nemcsak hogy ízig-vérig magyar darab, hanem egészen modern munka is e szónak nemesebb értelmében.») — Lilla. Színmű. Nemzeti Színház : 1928. — Felhők lovagja. Regény. Budapest, 1929. — Az órák ütni kezdtek. Regény. Budapest, 1930. — Leányos ház 1931-ben. Novellák. Budapest, 1931. — Első osztályon. Regény. Budapest, 1932. — Maskara. Regény. Budapest, 1933. — Kluger és társa. Regény. Budapest, 1933. — A Szép Juhászné. Regény. Budapest, 1936. — Az én leányom nem olyan. Vígjáték. Vígszínház : 1936. — Szakítani nehéz dolog. Zenés komédia. Magyar Szín-

ház : 1936. — Ezernyolcszázhuszonöt. Novellák. Budapest, 1937. — Barátom, Bálint. Regény. Budapest, 1938. — Fűszer és csemege. Színmű. Vígszínház : 1938. (A M. T. Akadémia a Vojnits-éremmel tüntette ki. Kéky Lajos előadói jelentése szerint : «A darab tendenciája kissé túlzottan egyoldalú, szereplői mintegy kereskedelem-párti és kereskedelem-ellenes csoportra oszlanak, s határozottan ez utóbbiak húzzák a rövidebbet : parlagi és léha figuráknak mutatja be őket az író, míg a kereskedelem-pártiak egytől-egyig rokonszenvesek.») — Szita utca 25. Regény. Budapest, 1939.

CSERZY MIHÁLY (szül. 1865. október 16. Szeged ; megh. 1925. december 17. Szeged), írói nevén Homok, szegedi borbélymester. Hatvanéves korában halt meg. — Elbeszéléseiben és rajzaiban a szegedvidéki tanyai emberek életét erős jellemző tehetséggel mutatta be. Ezek a népies karcolatok hasonlatosak voltak Tömörkény István paraszthistóriáihoz. Könyvei 1899-től kezdve jelentek meg : Kint a pusztán, Falusi történetek, Földművesek, Hazulról, Vasárnap délután, Játszik a délibáb, Régi világból, Az öreg Szeged, Legendás időkből. Szalay Józseffel közösen írt egy népszínművet is : ez a darab sokáig műsoron volt a vidéki városok színpadán. (Ugarimádás.)

GYALLAY DOMOKOS (szül. 1880. augusztus 4. Bencéd, Udvarhely megye), kolozsvári unitárius kollégiumi tanár, az erdélyi Magyar Nép hetilap szerkesztője, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Nagyhatású hetilapjával az volt a célkitűzése, hogy a kisebbségi sorsban élő erdélyi magyar népet megerősítse nemzeti hitében, megőriztesse vele az ősi hagyományokat, tájékozást adjon neki a modern élet haladásáról. Népművelési terve fényesen sikerült. 1921-ben megindított hetilapjának már az első évben 4000 előfizetője volt, ez a szám utóbb 20,000-re növekedett. — Munkái : Ősi rögön. Novellák. Kolozsvár, 1921. — Föld népe. Novellák. Berlin, 1924. — Rég volt, igaz volt. Novellák. Kolozsvár, 1924. — Vaskenyéren. Regény. Kolozsvár, 1925. (A regénynek mind Erdélyben, mind Magyarországon nagy volt a hatása. A kritikusok egy része az új Jókai Mórt, mások az új Herczeg Ferencet üdvözölték a szerzőben.) — Falusi színház. 1928. (Egy-

felvonásos színdarabok a nép számára.) — Nagy tűz árnyékában. Regény. Kolozsvár, 1928. (Hőse, a hadifogoly-tisztiszolga, bolsevistából újra magyarrá lesz. A regénynek az erdélyi viszonyokhoz képest rendkívüli sikere volt : több mint háromezer példányban kelt el megjelenésekor.) — Dávid Ferenc búcsúzása. Színmű. Kolozsvár, 1929. (Az unitárius püspök mártirságának drámai feldolgozása egy felvonásban.) — Hadrakelt emberek. Novellák. Kolozsvár, 1931. (Nyolc háborús elbeszélés az író harctéri élményeinek köréből.) — Nyár Solymoson. Regény. Kolozsvár, 1938. (A magyar élet hibái egy erdélyi mérnök szerelmi történetében.)

JANKOVICS MARCELL (szül. 1874. november 3. Gardos-puszta, Somogy megye), ügyvéd, országgyűlési képviselő, a pozsonyi Toldy-Kör elnöke, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Versek. Pozsony, 1899. — Költemények. Pozsony, 1903. — Úttalan utakon. Útirajzok. Pozsony, 1903. — Sasfészkek. Útirajzok. 1903. — Alpesek. Útirajzok. Budapest, 1911. — Kis barátom könyve. Novellák. Budapest, 1911. — Két kis leány könyve. Novellák. Budapest, 1918. — Álmatlan éjtszakák. Novellák. Pozsony, 1920. — Az udvari bolond. Novellák. Pozsony, 1926. — Magyar porszemek. Novellák. Pozsony, 1928. — Észak szigetei. Útirajzok. Pozsony, 1931. — Hangok a távolból. Útiemlékek. Budapest, 1935. — Kikötők. Útiképek. Budapest, 1937. — Húsz esztendő Pozsonyban. Emlékek. Budapest, 1939. — Egy század legendái. Regény. Budapest, 1939.

KOMÁROMI JÁNOS (szül. 1890. december 22. Málca, Zemplén megye ; megh. 1937. október 7. Budapest), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Középiskolai tanulmányait a sárospataki református gimnáziumban végezte, 1911-ben újságíró lett, 1914-ben háborús szolgálatot teljesített. A harctéren megsebesült, nem sokkal utóbb tűnt föl Mit búsulsz kenyeres ? című elbeszélésgyűjteményével, a magyar háborús irodalomnak első művészi elbeszélő kötetével. Negyvenhét éves korában halt meg. — Munkái : Mit búsulsz kenyeres? Novellák. Budapest, 1915. — Csanak András Bécsben. Novellák. Budapest, 1916. — Tilinkó. Novellák. Budapest, 1917. — Rongyos gárda. Budapest, 1920. — Jegenyék a szélben. Budapest, 1921. — Esze Tamás.

Regény. Budapest, 1922. — A régi szerető. Regény. Budapest, 1923. — Zúg a fenyves. Regény. Budapest, 1924. — Vidróczki s még néhány más ágrulszakadt. Novellák. Budapest, 1924. — Hé, kozákok! Regény. Budapest, 1925. — Pataki diákok. Regény. Budapest, 1926. — Az idegen leány. Regény. Budapest, 1926. — Hat vőlegény. Regény. Budapest, 1926. — Cs. és kir. szép napok. Regény. Budapest, 1927. — Reménytelen szerelem. Regény. Budapest, 1928. — Szülőföldem szép határa. Novellák. Budapest, 1928. — Régi ház az országútnál. Regény. Budapest, 1929. — Az elvált feleség. Regény. Budapest, 1930. — Az ősdiák. Regény. Budapest, 1930. — Komáromi János munkái. Gyűjteményes kiadás. Huszonnyolc kötet. Budapest, 1930–1938. — Ordasok. Regény. Budapest, 1931. — Harangoz a mult. Regény. Budapest, 1933. — Zágon felé. Regény. Budapest, 1934. — Viharláti szél fúj. Regény. Budapest, 1935. — Menekülés az asszony elől. Regény. Budapest, 1936.

Kortsák Jenő (szül. 1882. Budapest), pénzügyi főtanácsos. — Elbeszélő munkái költői elgondolású novellák és regények. Közülük főkép azok sikerültek, amelyeknek meséit a fővárosi kispolgárság társadalmába helyezte. — Munkái: A tűzrózsák. Novellák. Budapest, 1917. — A Kobál-ház lakói. Regény. Budapest, 1919. — A vasláda. Regény. Budapest, 1925.

Kovács Dezső (szül. 1866. december 29. Magyarlápos, Szolnok-Doboka megye; megh. 1935. június 17. Kolozsvár), a kolozsvári református kollégium igazgatója. — Az új erdélyi irodalom művelői között a régi korszak humoristája volt. Hősei erdélyi kisemberek, Kolozsvár környékének jellemző alakjai: egyszerű lelkek, amiot egyszerű és bensőséges volt az író elbeszélő módja is. Hatvankilenc éves korában halt meg. — Munkái: Trifolium. Novellák. Kolozsvár, 1890. — Apró komédiák. Novellák. Kolozsvár, 1900. — Apostolok és csavargók. Novellák. Kolozsvár, 1924. — Ballag már a vén diák. Diákhistóriák. Berlin, 1924. — Kollégiumi történetek. Novellák. Kolozsvár, 1936.

Kupcsay Felicián (szül. 1876. június 8. Hosszúfalu, Brassó-megye), közoktatásügyi miniszteri tanácsos. — Témáiba mélyen belehatolva kereste az élet értelmét. Humanizmusába pesszimista

vonások szűrődtek. Új tárgykört nyitott meg azzal, hogy bemutatta a budai szerb családok eltűnt világát. — Munkái: Zarathustra múmiája. Regény. Budapest, 1906. — A boldogság kis kátéja. Novellák. Budapest, 1911. — A szeretet vize. Regény. Budapest, 1912. — Gyilkosság a Magány-utcában és egyéb gyilkosságok. Novellák. Budapest, 1931.

LOVIK KÁROLY (szül. 1874. március 9. Budapest; megh. 1915. április 19. Budapest), hírlapíró. Negyvenegy éves korában halt meg. — Munkái: Leveles láda. Novellák. Budapest, 1897. — A leányvári boszorkány. Regény. Budapest, 1897. — Doktor Pogány. Regény. Budapest, 1897. — Őszi rózsa. Novellák. Budapest, 1907. — Kertelő agár. Regény. Budapest, 1907. — Vándormadár. Regény. Budapest, 1909. (A M. T. Akadémia Péczely-jutalmával kitüntetett mű.) — Okosok és bolondok. Novellák. Budapest, 1911. — Keresztúton. Novellák. Budapest, 1914. — Egy elkésett lovag. Novellák. Budapest, 1915. — Aranykéz. Novellák. Budapest, 1916. — Asszonyfej. Novellák. Budapest, 1927.

LŐRINCZY GYÖRGY (szül. 1860. december 26. Nagykálló, Szabolcs megye), királyi tanfelügyelő, miniszteri tanácsos, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Írói pályáját a Petőfi-Társaság 1927-ben a Jókai-nagydíjjal tüntette ki. — Munkái: A magam földjén. Budapest, 1898. — Falusi potentátok. Budapest, 1900. — Megtépett fészkek. Budapest, 1902. — Gereblyém alól. Budapest, 1906. — A rétek lelke. Budapest, 1909. — A kavai fűzfák. Budapest, 1911. — Útitársaim. Elbeszélések. Budapest, 1911. — Fekete rózsák. Budapest, 1912. — Dejanira és más novellák. Budapest, 1912. — Az özvegy falu. Budapest, 1916. — A kék ember meg egyéb novellák. Budapest, 1918. — Az öreg pandúr. Regény. Budapest, 1921. — A Pósa-asztal. Emlékek. Budapest, 1922. — Az álmodó Bükk. Budapest, 1925. — A boldogság császárja. Budapest, 1926. — Szobrok az éjszakában. Emlékek. Budapest, 1928. — Tatárok a szárazvölgyben. Regény. Budapest, 1930. — Május király. Novellák. Budapest, 1931. — Magyar csodák. Emlékezések. Budapest, 1935. — Mesél a falu. Novellák. Budapest, 1938.

MARIAY ÖDÖN (szül. 1883. január 13. Nagyléta, Bihar megye), közoktatásügyi miniszteri tanácsos, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Kelet fia. Novellák. Budapest, 1910. — Aranyszájú Zongh. Novellák. Budapest, 1917. — Muzsikus történetek. Novellák. Budapest, 1918. — A Rákóczi-harang. Színmű. Budapest, 1918.

MARÓTHY JENŐ (szül. 1895. április 24. Vanyarc, Nógrád megye; megh. 1937. november 21. Budapest), hírlapíró, székesfővárosi polgári iskolai tanár. — Elbeszéléseit a magyar-szlovák sorsközösség jegyében írta. Mint novellista Mikszáth Kálmánhoz járt iskolába, mesterének utánzásából nőtt ki az északi tájak derűs tréfájú humoristájává. A csehek hatalma alá jutott Felvidék magyar-tót világa csillogó derűvel, bánatos mélabúval elevenedett meg írásaiban. Hogyan lettek a tótokból csehszlovákok, milyen rokonérzés fűzi a derék népet a magyarsághoz, miféle eseteik voltak Masaryk hivatalnokaival: mindezekről igen élvezetesen szőtte történeteit. Vonzó humora, kedélyes iróniája, ötletes stílusa mellett feltűnt személyeinek eleven jellemzésével is. Idillikus ábrázoló módja nem gátolta irredenta irányzatosságát. A felvidéki életen kívül a diákgyermekek világát is a hivatott író tehetségével vette tolla hegyére. Negyvenkét éves korában halt meg. — Munkái: Új urak régi hegyek között. Novellák. Budapest, 1928. (A tótok és a csehek surlódása.) — Szeptembertől márciusig. Regény. Budapest, 1934. (Egy tót falu élete a cseh uralom alatt.) — Felvidéki falevelek. Novellák. Budapest, 1939. (Hátrahagyott elbeszéléseinek gyűjteménye.)

MÓRA FERENC (szül. 1879. július 19. Kiskunfélegyháza, Pest megye; megh. 1934. február 8. Szeged), hírlapíró, múzeumigazgató, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Szegénysorsú iparos-családból származott, iskoláit nyomorral küszködve végezte, a budapesti egyetemen a természetrajzból és földrajzból középiskolai tanári oklevelet szerzett. Tanári pályáját 1902-ben fölcserélte a hírlapírással. Huszonhárom éves korában a Szegedi Napló belső munkatársa lett, nem sokkal utóbb nőül vette régi szerelmét, Walleshausen Ilonát. Tizenhét évig dolgozott a Szegedi Napló szerkesztőségében, de ezzel párhuzamosan 1904-től kezdve

a szegedi Városi Múzeum és Somogyi-Könyvtár őri tisztségét is viselte. Tömörkény István halála után 1917-ben ő került a kettős intézmény igazgatói székébe. 1929-ben szülővárosa díszpolgárrá választotta. Szülőházát emléktáblával jelölték meg, az utcát, amelyben született, Móra Ferenc-utcának nevezték el. Tudományos és irodalmi munkásságáért a szegedi egyetem 1932-ben díszdoktorrá avatta. Ötvenöt éves korában halt meg. Temetése olyan országos részvéttel ment végbe, amilyenre vidéken, az egy Gárdonyi Géza végső tisztességét kivéve, nem volt példa. — Móra Ferenc későn jutott a beérkezett írók közé, de amikor a forradalmak lezajlása után fölkeltette a figyelmet, gyorsan kibontakozott, és gazdag szellemi örökséget hagyott az utókorra. A szegedi helyi íróból úgy lett országosan ismert kiválóság, hogy Supka Géza 1921-ben tárcát kért tőle a Világ számára, Feleky Gézával együtt mindjárt felismerte rendkívüli tehetségét. Ettől kezdve minden vasárnap cikke jelent meg a lapban. Mikor a Világ átalakult Magyar Hírlappá, továbbra is megmaradt a szerkesztőség vidéki belső munkatársának. Élete végén a Pesti Hírlap is rendszeresen közölte cikkeit. A jobboldali és baloldali irodalom harcában Móra Ferenc a baloldalhoz csatlakozott, de később a keresztény-nacionalistákat is kiengesztelte írásainak szeretetreméltóságával. Enyhe szatirája csak óvatosan nyúlt az ellenforradalmi korszak politikai kérdéseihez, egyébként lelkesen dolgozott a szabadkőművesek lapjába. «Anyagi érdekeimmel is, szív szerint is a Világ portáján lakom, s hiszem Istent, hogy ott maradok jóban-rosszban.» A lap kiadói anyagi tehetségükhöz mérten díjazták, s erre a tiszteletdíjra a vagyontalan író nagyon is rászorult. «Az ország egyik legkiválóbb fia mint az ország egyik legszegényebb embere halt meg. Hivatalnoki fizetése és írói keresete családjának eltartására inkább kevés volt, mint elegendő. Roppant kitartással játszotta a megelégedett ember szerepét akkor is, amikor nagy gondokkal küzdött, mintha meg akarta volna mutatni : Látjátok, ez az ország mennyire meg tudja becsülni íróit! Valóban, igen kevés ember érti azt, amit most beszélek, s szinte hallom az ellenvetéseket: Hiszen megbecsülték, Szeged hivatalt adott neki, Kiskunfélegyháza díszpolgárrá választotta, a szegedi egyetem tiszteletbeli doktorrá

avatta. Igen, ez mind igaz, sőt mind szép. De az is igaz, hogy ezek mind éppen csak a száraz kenyeret jelentették az erkölcsi elismerésen felül, és az is igaz, hogy nincsen a világon még egy ország, ahol egy ilyen kiváló író, mint Móra, az anyagiakban is sokkal többre ne vitte volna. Sőt, ami az erkölcsieket illeti, ezekről is lehetne még beszélni. Én az ő sorsát borzasztónak tartom. Született. Eddig rendben van. Húsz évig nagyon nyomorgott. Istenem, elmúlt, ez is rendben van. Azután húsz esztendeig vidéki újságíró volt, miközben fizetése negyven forintról száz forintig emelkedett. Ez már sokkal szomorúbb dolog. Negyvennégy éves volt már, mikor az ország tudomásul vette, hogy létezik : a nevét akkor ismerték meg, amikor már negyedszázad óta írt, nem kevésbbé jelentékeny, hanem éppen olyan kitűnő dolgokat, mint később. Élete végén, az ötödik és hatodik évtizeddel a vállán, beérkezett a hírnév csarnokába, de sohasem érkezett el nemcsak a jólét asztalához, hanem a gondtalan éjtszakákba sem. Csehszlovákiába, Erdélybe hányszor kellett elmennie felolvasó körutakra egy pár száz pengőért!» (Tápay-Szabó László : Egy magyar író ravatalánál. Pesti Napló. 1934. évf. február 1.) — Késői fölfedezése, terhes anyagi gondjai és az ezekkel kapcsolatos írói szétforgácsolódása okozta, hogy apró cikkek helyett nem írhatott öthat nagy regényt, s így nem lehetett irodalomtörténeti jelentőségében Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza vagy Móricz Zsigmond egyenrangú társa. Tudományos munkássága is jócskán elvonta szépirodalmi működésétől. Sok volt benne a polihisztorból, különösen az archeológia terén fejtett ki érdemes munkásságot. A Tisza vidékén és a Maros mentén fáradhatatlanul ásatta a népvándorlás korabeli sírokat, csodálatosan gazdag maradványokra bukkant, leleteivel híressé tette a szegedi múzeumot. — Munkái : Az aranyszőrű bárány. Verses mese. Szeged, 1902. (Az egyik magyar népmese eleven leleményű földolgozása. Szövegéből utóbb háromfelvonásos daljátékot írt. Színdarabját 1929-ben adták elő a szegedi színházban Vincze Zsigmond zenéjével.) — Öreg diófák alatt. Budapest, 1906. (Az ifjúság számára.) — Falun, városon. Budapest, 1907. (Az ifjúság számára.) — Rab ember fiai. Budapest, 1909. (Az ifjúság számára.) — Csalavári Csalavér. Budapest,

1912. (Az ifjúság számára.) — Filkó meg én. Budapest, 1915. (Az ifjúság számára.) — Kincskereső kis ködmön. Budapest, 1920. (Az ifjúság számára.) — Könnyes könyv. Versek. Szeged, 1920. (Húsz év költői termése.) — A festő halála. Regény. Budapest, 1921. (Harmadik kiadásának új címe 1930-ban : Négy apának egy leánya.) — Dióbél királyfi. Budapest, 1922. (Az ifjúság számára.) — Betűország. Budapest, 1925. (Voinovich Gézával együtt szerkesztett elemi iskolai olvasókönyvek.) — Georgikon. Tanyai rajzok. Budapest, 1925. (Az Alföld szépségei : növények, állatok, emberek.) — Iparosok, császárok, királyok és egyéb céhbeliek. Szeged, 1925. (Karcolatok, rajzok, anekdoták.) — Véreim. Budapest, 1927. (Alföldi tájak, magyar parasztok.) — Sokféle. Budapest, 1927. (Történetek, megfigyelések.) — Nádihegedű. Budapest, 1927. (Alakok, esetek.) — Beszélgetés a ferde toronnyal. Budapest, 1927. (Olaszországi úti emlékek.) — Ének a búzamezőkről. Regény. Budapest, 1927. (Az alföldi magyar paraszt eposza. Érdekes meseszövés, fényes jellemzések, ragyogóan egyéni stílus. A regényből Góth Sándor és Relle Pál színdarabot írt, de ez a színmű csak a regényíró halála után 1935-ben került előadásra a Nemzeti Színházban.) — Hol volt, hol nem volt. Budapest, 1932. (Meséskönyv.) — Aranykoporsó. Regény. Budapest, 1933. (Diocletianus római császár kora romantikus megvilágításban. A pogányság küzdelme a kereszténységgel. A regényes elemek mellett sok realitás.) — Egy cár, akit várnak. Budapest, 1933. (Az író vasárnapi tárcáinak válogatott gyüjteménye.) — Daru-utcától a Móra Ferenc-utcáig. Budapest, 1934. (Önéletrajzi fejezetek. A vasárnapi tárcák gyűjteménye az író halála után jelent meg két kötetben. A sír felé való közeledés előérzetének könnyes meghatottsága megérzik a nagyértékű sorozat minden részletén.) — Parasztjaim. Budapest, 1935. (A szegény tanyai emberek sorsa.) — Utazás a földalatti Magyarországon. Budapest, 1935. (A régészeti ásatások emberi tanulságai : az író, a föld népe, esetek, beszélgetések, hangulatok.) — A vadember és családja. Budapest, 1935. (A szülők és nagyszülők elfogult gyermekimádatának könyve.) — Az ezüstszavú harang. Budapest, 1935. (Meséskönyv.) — Napok, holdak, elmúlt csillagok. Budapest, 1936. (A mult időket tanulmányozó

régiségtudós kötete.) — Ezek az évek. Budapest, 1938. (Hírlapi cikkek.)

MÓRICZ PÁL (szül. 1870. október 4. Hajdúnánás, Hajdú megye ; megh. 1936. március 30. Budapest), debreceni és szegedi újságok belső munkatársa, utóbb fővárosi hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. Hatvanhat éves korában halt meg. — Munkái : A magyar föld urai. Regény. Szeged, 1898. — Szabad hajdúk. Novellák. Szeged, 1900. — A kurtanemesek földjén. Regény. Debrecen, 1901. — A boglyakemence mellől. Novellák, rajzok. Debrecen, 1903. — Barangolások. Debrecen, 1904. — A Kárász uraság kocája. Novellák. Budapest, 1904. — A falusi zsidók. Rajzok. Debrecen, 1906. — Zúg a nádas. Regény. Debrecen, 1909. — Pusztuló világ. Novellák. Budapest, 1912. — Régi magyar élet. Rajzok. Budapest, 1913. — Naplemente. Rajzok. Budapest, 1914. — A fergetegből. Rajzok. Budapest, 1917 — Magyar siratő. Rajzok. Budapest, 1925. — Rejtelmes Alföld. Rajzok. Budapest, 1926.

NYIRŐ JÓZSEF (szül. 1889. július 28. Székelyzsombor, Udvarhely megye), erdélyi katolikus lelkész, kolozsvári hírlapíró, utóbb gazdálkodó Udvarhely megyében, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Tanulmányait a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban, a gyulafehérvári papnevelőintézetben és a bécsi Pázmáneumban végezte. 1912-ben pappá szentelték. Egy ideig Nagyszebenben volt hittanár, 1915-ben az erdélyi püspök kinevezte a kolozsmegyei Kide község lelkészévé, 1919-ben kilépett az egyházi rendből, és megnősült. Mint molnár kereste kenyerét, egyedül dolgozott malmában, de novellái csakhamar feltűntek a hírlapok hasábjain, s az egyik kolozsvári újság 1920. végén meghívta belső munkatársának. Tíz évig dolgozott Kolozsvárt. 1931. nyarán átvette nyolc holdnyi örökségét, s gazdálkodni kezdett a székelyföldi Alsórákos községben. — Munkái : Jézusfaragó ember. Novellák. Kolozsvár, 1924. (A kötetet a kritika általános elismeréssel üdvözölte. A szerzőről úgy írtak, mint a székely világ legmélyebb ismerőjéről. A néprajzi jelleg és a tájnyelvi szóhasználat eleinte erősen kiütközött a Nyirő-novellákból, de ezek a kellemetlen vonások később eltűntek íróművészeté-

ből.) — Munkái: A sibói bölény. Regény. Kolozsvár, 1929. (Hőse az idősebb Wesselényi Miklós báró. II. József császárral folytatott küzdelmében végzetes szerepe van a Habsburg-uralkodó kedvesének, gróf Nemes Zsuzsának.) — Isten igájában. Regény. Kolozsvár, 1930. (Én-regényében a hős erősen hangsúlyozza, hogy csak kényszerből lett pappá, nem hivatásból.) — Kopjafák. Novellák. Kolozsvár, 1933. (A halál könyve, a következő borús tanulsággal: «Semmi sem igaz, csak a temető igaz valóság, s nincsen halál, csak átváltozás az élet végtelen körfolyamatában.») — Uz Bence. Regény. Székelyudvarhely, 1933. (A regény hőse, Bence, némiképen hasonlít Tamási Áron regénytrilógiájának hőséhez, Ábelhez. Mindketten ott élnek a székely havasokon, agyafúrt székely legény Ábel is, Bence is, csavaros észjárásuk diadalt arat minden nehézségen.) — Júlia szép leány. Zenés színmű. 1933. (A hasonló című erdélyi székely ballada alapján írt dráma. Tele van ügyesen alkalmazott epizódokkal, hatásos betétekkel, tánccal, bábjátékkal, látomással. Zenéjét a székelyföldi dallamkincsből Keresztes Károly állította össze. Maga a történet: a szerelmes gazdalegény atyja kegyetlensége miatt nem veheti feleségül szegénysorsú kedvesét, elkeseredésében beáll katonának, meghal a csatatéren, Júlia, a hű szerető, eszét veszti fájdalmában.) — Székelyek. Elbeszélések és rajzok. Kolozsvár, 1936. — Az én népem. Regény. Budapest, 1936. (A román uralom alatt álló erdélyi falu sorsa. Küzdelem a nyelv és faj fenntartásáért. Viharverte magyar emberek, élükön a falu református papjával.) — Havasok könyve. Novellák. Budapest, 1937. (Emberek és állatok a hegyek között.) — Jézusfaragó ember. Színjáték. Nemzeti Színház: 1937. (Dráma a székely favágók világából.) — Mádéfalvi veszedelem. Regény. Budapest, 1939. (Tárgya Erdély tizennyolcadik századi történetének egyik nevezetes eseménye: a lázongó székelyek lemészárlása. Mária Terézia királynő uralkodása idején.) — Új haza. Színmű Nemzeti Színház: 1940. (A székelyek egy része Mária Terézia katonasága elől Moldvába menekül, de hontalannak érzi magát, a hazaszeretet visszahajtja az ősi földre.)

Pakots József (szül. 1877. március 22. Alvinc, Alsó-Fehér

megye; megh. 1933. június 12. Budapest), fővárosi hírlapíró, utóbb országgyűlési képviselő, a Petőfi-Társaság tagja. Ötvenhat éves korában halt meg. — Munkái: Legényavatás. Novellák. Budapest, 1900. — Kossuth. Színmű. Városligeti Nyári Színház: 1902. — Tévelygő lelkek. Erkölcsrajz. Nemzeti Színház: 1905. — A forradalmár. Társadalmi dráma. Nemzeti Színház: 1907. — Egy karriér története. Regény. Budapest, 1908. (Legjobb regénye: a törtető politikusok tükörképe. Egy haszontalan zsidó befurakodik a parlament folyosójára, mint újságíró csakhamar megszerzi a kellő összeköttetéseket, országgyűlési képviselővé választják, megnyílik előtte minden ajtó. A regény jól megoldott tétele az örökké időszerű tárgy: hogyan lesz egy jelentéktelen emberből a magyar közélet hatalmas tényezője.) — A fiamhoz. Versek. Budapest, 1909. — Madame Napoleon. Regény. Budapest, 1910. — Az asszonyok rágalmazója. Novellák. Budapest, 1912. — Sok asszony, egy férfi. Regény. Budapest, 1913. — Éjtszaka. Regény. Budapest, 1914. — Egy karriér története. Szatirikus vígjáték. Nemzeti Színház: 1914. — Bódító akácok. Novellák. Budapest, 1915. — A bolond ember. Regény. Budapest, 1917. — Fejedelmi kaland. Regény. Budapest, 1918. — Az ember, aki útvesztőbe jutott. Regény. Budapest, 1928. — Magyar máglya. Regény. Budapest, 1934. (Tótfalusi Kis Miklós híres magyar nyomdász életének története.)

Rácz Pál (szül. 1888. január 31. Munkács, Bereg megye), tanító, 1920. óta az Ungváron megjelenő Ruszinszkói Magyar Hírlap szerkesztője. — Elbeszélő munkáiban az egyszerű emberek életsorsát erős megfigyelő tehetséggel rajzolta. — Munkái: A rongyszedő. Novellák. Ungvár, 1921. — Furcsa emberek. Novellák. Ungvár, 1924. — A könyvnyitó asszony. Regény. Berlin. 1925. — A szomorú ember. Regény. Kassa, 1928.

Somlay Károly (szül. 1863. február 16. Somlószőllős, Veszprém megye; megh. 1930. december 19. Budapest), hírlapíró. — Eleven képzeletű meseszövő volt, a népies elbeszélés és a történeti novella tehetséges művelője. Hatvanhét éves korában halt meg. — Munkái: Pál testvér. Regény. Budapest, 1912. — Pusztai szellő. Novellák. Budapest, 1914. — Falu csöndje. Re-

gény. Budapest, 1915. — Nyári menyasszony. Novellák. Budapest, 1915. — Könnyű lelkek. Novellák. Budapest, 1916. — Pünkösdi királyné. Regény. Budapest, 1918. — Boldogasszony szolgája. Regény. Budapest, 1918. — Talizmán. Regény. Budapest, 1918. —Veronika kendője. Regény. Budapest, 1926.

Szalay László (szül. 1872. április 25. Eger), hírlapíró. — Alföldi paraszt-történeteiben a pestmegyei buckák tájainak életrekeltője. Esemény kevés van népies rajzaiban, annál több a megnyugtató derű, eredeti észjárás, magyar lélek. Kitűnően megmintázott hőse: Szuhay, a bölcs béresgazda. Vonzó alakja köré csoportosulnak az író legsikerültebb elbeszélései. — Munkái: Szuhay. Novellák. Budapest, 1925. — Sallangós acskóm. Novellák. Budapest, 1927. — Ez a föld. Regény. Budapest, 1927. — Mihály bácsi. Pusztai rajzok. Budapest, 1928. — A puszta balladája. Történetek, rajzok. Budapest, 1929. — Szuhay. Vígjáték. Kamara Színház: 1933. — Zörgessetek. Regény. Budapest, év nélkül. — Farsangi esküvő. Színmű. Belvárosi Színház: 1939.

Szemere György (szül. 1863. Szabolcs, Szabolcs megye; megh. 1930. szeptember 6. Budapest), földbirtokos, állami tisztviselő, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Az irodalmunkban oly nemes érdemű Szemere-család leszármazottja volt, jogi tanulmányainak elvégzése után szolgabíróvá választották Zemplén megyében, hivatalát később a gazdálkodással cserélte fel, majd a fővárosba költözött, s 1917-től kezdve az Országgyűlési Naplót szerkesztette. Aránylag későn kezdett irodalmi tervekkel foglalkozni. Hatvanhét éves korában halt meg. — Munkái: A Dobay-ház. Regény. Budapest, 1902. — A halász regénye. Regény. Budapest, 1902. — Magyar virtus. Novellák. Budapest, 1903. — Az egyéniség. Színmű. Nemzeti Színház: 1903. — A madarasi király. Regény. Budapest, 1904. — Erősek és gyengék. Színmű. Nemzeti Színház: 1905. — Ami mindennél erősebb. Regény. Budapest, 1906. — Az alispán úr. Regény. Budapest, 1906. — A siralomházban. Színmű. Nemzeti Színház: 1906. — Doktor Mefisztofelesz. Regény. Budapest, 1907. — A Forray-család. Regény. Budapest, 1907. — Magyarország Amerikában. Regény. Budapest, 1907. (Az Újvilágba került magyarokat az ottani élet

sok mindenre megtanítja, amit nem tudtak megtanulni hazájukban.) — Mimi komtesz. Novellák. Budapest, 1908. — Ugor Ágnes. Regény. Budapest, 1909. — Ő. Színmű. Magyar Színház : 1910. (A színműben fölvetett kérdés : mi lenne, ha az Üdvözítő újra megjelennék a földön. A felelet a halálra ítélt Jézus szavai szerint : «Kétezer év óta a világon semmi sem változott, csak a keresztből lett bitó».) — A Kont-eset. Regény. Budapest, 1911. (Hédervári Kont, a Zsigmond király korában lefejezett nemesúr föltámad poraiból. A fantasztikus mese kiindulópontja és több eszméje erősen érintkezik Mikszáth Kálmán Új Zrinyiászával. Szemere György könyvében kevesebb az irónikus humor és több a tanító célzat.) — A hazátlanok. Regény. Budapest, 1912. (Iránymű az amerikai kivándorlás ellen. Az Újvilágba sodródó magyarok sorsát sötét ecsetvonásokkal színezte az író.) — A két jómadár. Novellák. Budapest, 1913. — Komédiák. Regény. Budapest, 1913. (A liberális-radikális sajtó iparkodott agyonhallgatni a regényt, de néhány keresztény-nacionalista folyóirat rámutatott a meséjéből vonható tanulságokra. Az országot megrontják a belső méregkeverők, a nemzeti öntudatot alattomos módon ernyesztik a haza ellenségei, a régi becsületes magyarok helyébe nemzetközi elveket valló újmagyarok állnak. A regény hőse elbukik az internacionalista áramlattal vívott küzdelmében.) — Igaz történetek. Elbeszélések az ifjúság számára. Budapest, 1914. — Apró regények és esetek. Novellák. Budapest, 1915. — Két világ. Regény. Budapest, 1917. (A turáni eszme regénye. Az író sóvárogva tekintett kelet felé, a nyugati erkölcsökben a magyarság romlásának egyik okát látta, még a buddhizmust is különb léleknemesítő eszköznek fogta föl, mint a kereszténységet. Regényében japán-barátságának emelt emléket, a japán nő eszményi alakját rajzolta meg, azzal a leverő tanulsággal, hogy a romlott nyugat és a romlatlan kelet érzelemvilága nem fér össze.) — A drága forint. Novellák. Budapest, 1917. — Füllentő Gergely tizenöt válogatott virtusa. Elbeszélések az ifjúság számára. Budapest, 1917. — Két leány. Regény. Budapest, 1918. — A Bikkfalvy-kúria. Regény. Budapest, 1918. — Ritkaságok. Novellák. Budapest, 1918. — Egy falusi kisasszony története. Regény

Budapest, 1921. — A kótaji csudakovács. Regény. Budapest, 1921. — Ronthó Böszörmény. Regény. Budapest, 1921. (Önéletrajzi regény: családja sorsának elsiratása. A földbirtokos-ősnemesek a demokratikus utakra tért Magyarország munkás polgárai lesznek.) — Viszontlátás. Színmű. Nemzeti Színház: 1922. (Hőse, a világháború derék parasztkatonája, családik feleségében.)

Sziklay Ferenc (szül. 1883. Aranyida, Abaúj megye), állami középiskolai tanár, a Felvidék elszakítása után kassai hírlapíró, a Szlovenszkói és Ruszinszkói Magyar Pártok egyik vezetője. — A Felvidék magyar regényírását ő indította meg 1924-ben kiadott történeti regényével, a Hangzatkával. Csermák Antalnak, a csehországi születésű, de magyarrá lett híres hegedűművésznek szomorú szerelmi történetét dolgozta föl benne. — Munkái: Catullus. Tragédia. 1920. — Hangzatka. Regény. Berlin, 1924. (Történeti háttere: a tizenkilencedik század első harmada.) — A fekete ember. Regény. Berlin, 1924. (Cserni Jován rác kalandor története a mohácsi vész után.) — Lírai antológia Szlovenszkó és Ruszinszkó magyar költőinek alkotásaiból. 1926. — A jöttment. Regény. Kassa, 1933. (Egy tanár viszontagságai a békeidők magyar kisvárosában.)

Szombathy Viktor (szül. 1902. április 8. Rimaszombat, Gömör megye), hírlapíró. — Elbeszélő munkáiból a Szlovenszkóvá vedlett Felvidék színei sugárzanak: Gömör, Nógrád és a Csallóköz tájai, a kisváros alakjai, a falu élete. Milyen lélekkel teljesítik katonai szolgálatukat a magyar fiúk a csehországi kaszárnyákban, hogyan állják az idegen vezényleti nyelvet, miként telnek napjaik messze idegenben: az ilyen tárgyakat az élet költői megfigyelésével, mosolygó humorral dolgozta föl az író. — Munkái: Én kedves népem. Novellák. Kassa, 1932. — Zöld hegyek balladája. Regény. Budapest, 1935. — És mindenki visszatér. Regény. Budapest, 1939.

Terescsényi György (szül. 1890. Szeged), mérnök, utóbb hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: A magas iskola. Regény. Budapest, 1928. (Orbók Attilával.) — Hősök. Regény. Budapest, 1931. — Lesz, ahogy lesz. Regény. Budapest, 1932. —

Aranyhomok. Novellák. Budapest, 1934. — Lélek. Regény. Budapest, 1934. — Merre van napkelet? Regény. Budapest, 1936.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN (szül. 1866. december 21. Cegléd ; megh. 1917. április 24. Szeged), hírlapíró, később Szeged város könyvtárának és múzeumának igazgatója, a Petőfi-Társaság tagja. Ötvenegy éves korában halt meg. — Gyógyszerésznek készült, néhány évig patikus-gyakornok volt, de nem fejezte be tanulmányait. Besorozták három évre közkatonának az osztrák-magyar közös hadseregbe. Boszniában, Szegeden és Bécsben szolgált, s mint őrmester hagyta el a katonaságot. Ekkor már elment a kedve a gyógyszerészi pályától, s mivel katonasága előtt is szorgalmasan írogatta újságcikkeit, elfogadta a Szegedi Napló meghívását, belépett a lap szerkesztőségébe. Később, mint szegedi városi könyvtáros és múzeumi igazgató rendezte aváros néprajzi gyüjteményét, több ásatást vezetett, leleteinek leírásait közzétette a szakfolyóiratokba. — Első szépirodalmi dolgozatai Steingassner István néven jelentek meg : ez volt a családi neve. A magyar föld áthasonító erejét fényesen mutatja az ő esete is. A német származású szülők gyermeke külső magatartásában, gondolkodásában, beszédében, írásaiban jellegzetesen magyar ember volt. — Munkái : Szegedi parasztok és egyéb urak. Novellák, rajzok. Szeged, 1893. — Jegenyék alatt. Novellák, rajzok. Szeged, 1897. — Vizenjárók és kétkézi munkások. Novellák, rajzok. Szeged, 1902. — Gerendás szobákból. Novellák. rajzok. Budapest, 1904. — Förgeteg János mint közerő. Novellák, rajzok. Budapest, 1905. — Különféle magyarok meg egyéb népek. Novellák, rajzok. Budapest, 1907. — Napos tájak, Novellák, rajzok. Budapest, 1908. — Homokos világ. Novellák, rajzok. Budapest, 1910. — Ne engedjük a madarat. Novellák, rajzok. Budapest, 1911. — Bizsarózsák. Novellák, rajzok. Budapest, 1912. — Barlanglakók. Színmű. Nemzeti Színház : 1913. — Egyszerű emberek. Novellák, rajzok. Budapest, 1914. — Népek az ország használatában. Novellák, rajzok. Budapest, 1917. — Célszerű szegény emberek. Novellák, rajzok. Szeged, 1922.

VAY SÁNDOR gróf (szül. 1859. ; megh. 1918. május 23. Lugano,

Svájc), hírlapíró. — Romantikus korképeinek anyagát a régi magyar falusi nemesházak világából merítette. Sok hangulatos rajzot adott közre a tizennyolcadik és tizenkilencedik századi pestmegyei nemesség életéből. Nem puszta krónikás volt, hanem a szóhagyományok költői tollú kiszínezője. Széchenyi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc korának földesúri világa eleven történetekben kelt életre novellisztikus történeteinek lapjain. Irányát és tárgyait tekintve hasonlított Eötvös Károlyhoz. Ötvenkilenc éves korában halt meg. — Munkái: Régi nemesurak, úrasszonyok. Históriák, legendák, virtusos cselekedetek. Budapest, 1900. — Régi magyar társasélet. Írta D'Artagnan. Budapest, 1900. — D'Artagnan meséi. Budapest, 1903. — Pestvármegyei históriák. Budapest, 1907. — Gróf Vay Sándor munkái. Tíz kötet. Budapest, 1908.

Váry Rezső (szül. 1872. április 8. Gaya, Ausztria; megh. 1927. augusztus 18. Budapest), budapesti állami gimnáziumi tanár. — Alakábrázoló frisseségével és típusrajzoló erejével különösen kitűnt. A magyar-német összeolvadás témáját és a magyar-zsidó ellentét problémáját eleven szellemmel vonta bele regényeibe. Ötvenöt éves korában halt meg. — Munkái: Éva leányai. Novellák. Budapest, 1912. — Az aranymarkolatú kard. Novellák. Budapest, 1919. — Szibéria. Budapest, 1920. (Képek a magyar hadifoglyok életéből.) — A Rittmeister-család. Regény. Budapest, 1924. (Hogyan válik magyarrá egy németajkú város lakossága?) — Urak és gazdagok. Regény. Budapest, 1927. (A zsidó kapitalizmus és a lecsúszott történelmi középosztály a békében és a háborúban.).

Vértesy Gyula (szül. 1867. szeptember 22. Balassagyarmat, Nógrád megye; megh. 1925. június 10. Budapest), királyi tanfelügyelő, a Petőfi-Társaság tagja. Ötvennyolc éves korában halt meg. — Hangulatos költeményein kívül sok novellát írt, ezeket a maguk idején nagyon kedvelték. Alakjai szomorú szenvedők, megtört emberek, a hivatalos élet igavonói. — Munkái: Elbeszélések. Budapest, 1895. — A kis doktor története. Regény. Budapest, 1897. — Falusi történetek. Budapest, 1902. — Az élet. Novellák. Budapest, 1908. — Rabszolgák. Novellák. Budapest, 1908. —

Szomorúság tarlóján. Versek. Budapest, 1909. — A vér. Novellák. Budapest, 1914.

ZÁDOR TAMÁS (szül. 1882. október 10. Budapest), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Erős históriai érzékű, nemzeti szellemű történeti elbeszélő. — Munkái: Át a fekete vizeken. Novellák. Budapest, 1925. — A szent milliárdos. Regény. Budapest, 1926. — Távol az istenektől. Regény. Budapest, 1928. — Zuhanó idők. Budapest, 1933.

ZSOLDOS LÁSZLÓ (szül. 1874. január 26. Budapest; megh. 1926. május 3. Budapest), hírlapíró. — A napi megélhetésért vívott kenyérharc korán aláásta egészségét. Bár egyike volt a legtermékenyebb elbeszélőknek és legolvasottabb tárcaíróknak, még a betevő falatot is nehezen tudta megkeresni népes családja számára. Tehetségének egy része a nyomorúsággal folytatott küzdelem erőfeszítéseiben morzsolódott el. Ötvenkét éves korában halt meg. — Munkái: Cató kutyám. Novellák. Budapest, 1903. — Barátom, a huszárfőhadnagy. Novellák. Budapest, 1908. — A fekete huszár. Regény. Budapest, 1909. (A regényt a M. T. Akadémia 1911-ben az Ormody-jutalommal tüntette ki.) — Vica regénye. Regény. Budapest, 1912. — A kegyelmes úr felesége. Regény. Budapest, 1914. — A kacsaorrú leány. Regény. Budapest, 1917. — Az ürge. Regény. Budapest, 1918.

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — A Péczely-jutalomról szóló akadémiai jelentések. Akadémiai Értesítő. 1900. évfolyamtól. — Ferenczi Zoltán szerkesztésében: A magyar irodalom története 1900-ig. Budapest, 1913. — Schöpflin Aladár: Lovik Károly. Nyugat. 1914. évf. — A Dugonics-Társaság Tömörkény-emlékünnepe. Szeged, 1918. — Móra Ferenc: Tömörkény István emlékezete. Magyar Helikon. 1921. évf. — Alszeghy Zsolt: Szemere György. Irodalomtörténet. 1922. évf. — Császár Elemér: A magyar regény története. Budapest, 1922. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Borbély István: Erdélyi magyar novellaírók és novellák. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Alszeghy Zsolt: Vázlatok. Budapest, 1925. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma.

Budapest, 1926. — György Lajos: Az erdélyi magyarság szellemi élete. Kolozsvár, 1926. — Keller Imre: Irodalmi mozaikok. Kassa, 1926. — Kiss Ernő: Gyallay Domokos. Pásztortűz. 1926. évf. — Ványi Ferenc: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1926. — Benedek Marcell: Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Németh László: Komáromi János. Protestáns Szemle. 1927. évf. — U. az: Gyallay Domokos. U. o. 1927. évf. — Berényi László: Komáromi János. Élet. 1928. évf. — Brisits Frigyes: Bartóky József. U. o. 1928. évf. — Karácsony Sándor: Móra Ferenc. Protestáns Szemle. 1928. évf. — Szondy György: Csathó Kálmán. Budapest, 1928. — Vajthó László: Móra Ferenc. Széphalom. 1928. évf. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Berényi László: Komáromi János írásművészete. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Harsányi Kálmán: Emberek, írások, problémák. Budapest, 1929. — Kéky Lajos: Csathó Kálmán. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Újvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Herczeg Ferenc: Arcképek. Budapest, 1930. — Kosztolányi Dezső: Emlékezés Bartóky Józsefre. Budapesti Szemle. 1930. évf. — Kristóf György: Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Trócsányi György: Szemerei Szemere György. Protestáns Szemle. 1930. évf. — Vajthó László: Komáromi János. Pásztortűz. 1930. évf. — Karácsony Sándor: Komáromi János. Protestáns Szemle. 1931. évf. — Kristóf György: Kritikai szempontok Erdély irodalmi életében. Kolozsvár, 1931. — Preszly Loránt: A szegedi népies írók. Széphalom. 1931. évf. — Emlékkönyv Móra Ferenc 30 éves írói jubileumára. Budapest, 1932. — Móra Ferenc: Szemere György emlékezete. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 58. köt. Budapest, 1932. — Olasz Péter: A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Possonyi László cikkei a Korunk Szava 1932. évf.-ban. — Rozgonyi Margit: Tömörkény István. Budapest, 1932. — Berényi László: Komáromi János huszonöt esztendeje. Vasárnap. 1933. évf. — Perényi

József: Szemere György színművei. Irodalomtörténet. 1933. évf. — Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Féja Géza: Justh Zsigmond és Török Gyula. Magyar Írás. 1934. évf. — Goitein György: Móra Ferenc, az író. Kolozsvár, 1934. — U. az. Móra Ferenc és a zsidóság. Magyar Zsidó Szemle. 1934. évf. — Halmi Bódog: Írói arcképek. Budapest, 1934. — Katona Jenő: Két erdélyi író. Magyar Szemle. 1934. évf. — Kristóf György: Az erdélyi irodalom multja és jelene. Kolozsvár, 1934. — Ortutay Gyula: Tömörkény István. Szeged, 1934. — Örsi András: Szemere György. Budapest, 1934. — A Magyar Hírlap 1935. évf. február 10-i Móra Ferenc-száma. — Diósszilágyi Sámuel: Móra Ferenc, a tiszteletbeli makai. Makó, 1935. — Kun Andor: Móra Ferenc mint újságíró. A Sajtó. 1935. évf. — Maksay Albert: Kovács Dezső. Erdélyi Helikon. 1935. évf. — Méhely Lajos: Nemzeti lelkiismeretünk válsága. A Cél. 1935. évf. — Perényi József: Csathó Kálmán drámai művei. A Szent István Akadémia Értesítője. 1935. évf. — Sik Sándor: Móra Ferenc, a költő. Katolikus Szemle. 1935. évf. — Solt Andor: Móra Ferenc. Soproni Katolikus Köri Almanach. Sopron, 1935. — Magyar Kázmér: Néhány vonás Móra Ferenc arcképéhez. A Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyvei. 10. köt. Nagykőrös, 1936. — Vetéssy Géza: Attila alakja a XX. század magyar irodalmában. Pallas Debrecina. Szerk. Zsigmond Ferenc. Debrecen, 1936. — Halmi Bódog: Fejek. Budapest, 1937. — Moesz Gusztáv: Móra Ferenc virágai és fái. Természettudományi Közlöny. 1937. évf. — Szalay József: Móra Ferenc lelki arcképe. Városkultúra. 1937. évf. — Tettamanti Béla: Móra Ferenc tanítása. Szeged, 1937. — Agárdy László: Bartóky József, a meseíró. Budapesti kegyesrendi gimnázium értesítője. 1938. — Falus Lilla: A világháború a magyar regény- és memoire-irodalomban. Budapest, 1938. — Gaál Ferike Jolán: Móra Ferenc. Budapest, 1938. — Kováts Alajos: Komáromi János emlékezete. Népszerű Gyorsíró. 1938. évf. — Nagy Imre: Bartóky József. Pécs, 1938. — Pados Pál: Komáromi János. Budapest, 1938. — Balogh László: Komáromi János. Kristóf György-emlékkönyv. Kolozsvár, 1939.

ANALIZÁLÓK, STILROMANTIKUSOK.

A HUSZADIK század elején a prózában is bekövetkezett az impresszionista írói törekvések kora. Az elbeszélők egy része ideges érzékenységgel és újszerű stilizálással szőtte meséit különös helyzetei köré.

A regényekben az új alakok egész serege vonult föl: főkép a főváros népe, ahol a huszadik század első harmada sajátságos társadalmat teremtett a legkülönfélébb elemekből. A magyarság a maga életformájában, gondolkodásában, érzésvilágában két részre kezdett tagolódni: a főváros lakosságára és a vidék népére. Budapest élete, társadalma, világfelfogása elsősorban az impresszionista írók munkáiban mutatkozott be, ezek tartották fenn legszembetűnőbben a kapcsolatot a külföldi regényírás tárgyaival és földolgozó mesterségével; nem mintha rászorultak volna, kétségtelenül gazdag találékonyságuk mellett, az idegen irodalmak tanulmányozására, hanem mert úgy vélekedtek, hogy kár kiaknázatlanul hagyni egyetlen hasznosítható indítékot is. Az impresszionisták között történeti regényírók is bőven akadtak. Nem lehet azt állítani, hogy a multak jeleneteit a modern fővárosi ember torzító látásával mutatták be közönségük előtt; életfilozófiájuk materialista-volta inkább csak társadalmi regényeikből üt-között ki.

A tehetségek nyomában ott járt az ügyeskedők raja. Ezek tervszerűen kiirtottak gondolkodásukból minden idealizmust, s pőre realizmusukat nem tudták művészivé tenni semmiféle fogással. Azt azonban érezték, mi kell a közönségnek: a női test tömjénezése, a nemi szerelem, a házasságtörési problémák. A sajtószabadság nevében szemérmetlenül vittek bele regényeikbe perverz témákat. A művészi szabadság jelszava kalózlobogó volt, a szennyes zászló alatt élelmes írók és kiadók húzódtak meg, hogy pénzt keressenek a tömegek élvezetvágyából. A könyvek lapjain apró ledérkedések váltakoztak sikamlós helyzetekkel, a mese bonyolításának a nemiélet volt a legfőbb mozgatója. A kiadó szerelmi játékot kívánt a szerzőktől, a közönség érzékcsiklandó izgalmakat várt a könyvtől; melyik író nem szolgálta volna ki szívesen vásárlóit, hacsak makacs idealista nem volt, vagy olyan művészi erővel nem rendelkezett, hogy tolla áruba bocsátása nélkül is meg tudta ragadni olvasói érdeklődését. A szeretkezések tárgyköre élősdi bozótként tapadt a közönség csókéhes fantáziájára; a műveletlen olvasók nem bánták, ha az elkoptatott szerelmi sablonokat úgyszólván minden változtatás nélkül újra és újra elébük hurcolják. A divatos élvkufárok és ravasz gyönyörselypítők hada alaposan kiaknázta a félművelt együgyűséget.

Az igazi írók megvetéssel fordultak el az élelmes tollforgatás üzleti mesterkedéseitől, nem szorultak a pornográfia határain mozgó jelenetek segítségére. Tolakodó nagyzolás és különc stílus nélkül is művészek maradtak.

Ambrus Zoltán-t (1861–1932) a gondolatokban való

gazdagság és irónikus lélekelemzés jellemezte. Széleskörű műveltsége fínoman fejlett stílussal párosult. — Legnagyobb regényének, a *Midás királ*ynak (1891), egy festőművész a hőse: a művész mindent elér második házasságában, de szerencsés sorsa nem tudja feledtetni első hitvesét, és hosszas vergődés után öngyilkos lesz. Az író az egyszerű mesevázat a jelentéktelen részletek aprólékos kidolgozásával hálózza körül, kompozíciója nem egyszer a tervtelenség hatását kelti, a kibontakozás lassúsága helyenkint ellankasztja az érdeklődést, bizonyos azonban, hogy a regény minden lapján az éles megfigyelések és bölcs elmefuttatások egész tömege hullámzik. — A *Giroflé és Girofla* (1901) egy jóérzésű színésznő és egy jóindulatú úriember szerelmi története a szokásos házassági megoldással. Problémája az, hogy az előkelő ember nem veheti nőül rangban alatta álló szerelmesét, mert a társadalom nem adja meg hitvestársának a feleség számára kijáró megbecsülést. A tételt a szerelem javára oldja meg az író; bebizonyítja, milyen bohók az emberek, amikor el akarják nyomni leküzdhetetlen vágyódásukat, pusztán azért, mert félnek a társadalmi előítéletektől. — *A türelmes Grizeldis*-ben egy Boccaccio-téma folytatását írta meg: miként kerekedett Volter lovag fölé az eszes asszony. Tanulság: a szerelmi hadviselés tudományához a legkisebb borzas parasztlánynak is több a tehetsége, mint a legdicsőbb fejedelemnek.

Ambrus Zoltán szereti a párbeszédet, levélformát, naplójegyzeteket. Elemző hajlamú, szemlélődő természetű, hűvös iróniájú elbeszélő. Nem úgy ír, hogy megragadja a

szívet, vagy meleget sugározzon a lelkekbe; e nélkül is eléggé magához bilincseli a szkeptikus fejtegetéseket kedvelő olvasót. Mint Anatole France, ő is arra használja föl murkáit, hogy elbeszélései szövetébe gazdagon áradó gondolatokat és kiábrándító megfigyeléseket ágyazzon. Különös témáival, szokatlan alakjaival, tartalmas bölcselkedésével a szabad eszmék egyik vezérharcosa. Erősen stilizált hősei formásan kikerekített mondatokban beszélnek. Többnyire az az érzésünk, hogy elmélkedésük nem a saját helyzetükből folyik, hanem azt mondják, amit az író ad ajkukra. Az író életfilozófiája: mindent megérteni, és mindent megbocsátani. Pályáját az életmegvető világszemlélet és a higgadt szatira hangjai kísérik végig.

Keveset értették rá jobban azt a művészetet, hogyan lehet metsző elmeéllel ízekre szedni az élet jelenségeit. Kerülte a pátoszt, halk hangon szólalt meg. Hűvös volt a stílusa, de mondanivalóinak mély értelmével mégis megragadta kortársai lelkét. Filozofáló írásmódja távol állt a fárasztó elvontságtól, csak élete vége felé vált kevésbbé élvezhetővé, sokaknak azonban így is tetszett. Hivatását sohasem fogta fel könnyelműen, a felületesség hiányzott természetéből. Az olvasók lépten-nyomon érezték, menynyire megbecsüli tollát és közönségét.

A magyarság számára ismeretlen világot nyitott meg regényeiben Kóbor Tamás (1867–). A fővárosi gettó élete az ő könyveiből lépett először az olvasók elé, ezekből ismerhette meg a közönség, milyen az igazhitű zsidóság gondolkodása, hogyan szakad el a cionista fiatalság a hagyományoktól, mennyire gyötri a sivár környezet levegője a

modern társadalomba kívánkozó leányokat és asszonyokat. — A *Ki a gettóból* (1911) és a *Hamupipőke őnagysága* (1911) a Király-utca tájékának társadalmi keresztmetszete, az ortodox hívőkkel zsúfolt bérkaszárnyák belső életének rajza, a zsidó szegénység létért való küzdelmeinek tükörképe. A családfő, a jámbor bádogosmunkás, fanatikusan ragaszkodik az ősi hagyományokhoz, de gyermekei már megúnják a száraz kenyérért folytatott harcot, és nem csatolják jövőjüket a faji hűséggel járó alsóbbrendűséghez. Felsőbbrendű emberek akarnak lenni; ha kell, keresztények; csak menekülhessenek a zsidó proletársors kínjaitól. — Az író minden zugában ismeri Pest zsidóvilágát, és fanyar iróniája ellenére is rokonérzéssel pillant alakjaira. A zsidó kispolgárság jellemző típusai — mint hősök és mint epizódisták — sorra felbukkannak könyveiben. Elbeszélő stílusa nem egyszer közel áll az értekező prózához, meséi olykor bágyadtan mozognak, de személyei igazak és élők. Fáradhatatlanul elemzi az emberek önzését, hazugságát, aljasságát. Minden érzékenykedés nélkül világít rá sorsukra, legyenek akár zsidók, akár keresztények. Az erkölcsi hanyatlás jelenségei iránt igen erős az érzéke, bizonyos értelemben moralista is. A vidék, az anyaföld, a természet nem az ő világa, a terézvárosi utcák és boltok kötik le figyelmét, a gazdagokkal szemben a kishivatalnokok és munkások pártján áll, a nélkül, hogy szocialista lenne. Irtózik minden romantikától, hőseit reálisan szemléli, életszemléletéből nyomasztó pesszimizmus árad. Az emberek nem érdemelnek szeretetet, dolgaikat legjobb hideg gúnynyal szemlélni, úgysem segíthetünk silányságukon. Idealiz-

mus, lelkesedés, jóság: mindez hiányzik az életből; álarccal járunk valamennyien, a szegénység bűnbe hajt mindnyájunkat. A huszadik század írói általában kerülték a magyar-zsidó társadalmi érintkezések nyomán felbukkanó problémákat, Kóbor Tamás szembehelyezkedett az asszimilációs irodalmi politikával. Bemutatta, hogyan élnek, gondolkodnak és alakulnak át a nagyvárosi zsidó családok, mikép kerül egymással szembe az apák és a fiúk nemzedéke. A magyar nemzeti élettel inkább csak nyelve kapcsolta össze. Ez a nyelv nem művészi, még csak nem is szabatos, de azért alkalmas arra, hogy az író keserű szemlélődéseinek megfelelő hangot adjon. Kóbor Tamás nem szerette az illúziókat, tapasztalatai heinei életbölcseségre tanították, lelke tele volt kiábrándultsággal. Ezért vált néha kíméletlen szatirikussá, ezért nem tudta olvasóit kellemes hangulatba ringatni. *(Marianne, A csillagok felé, Budapest, Aranyhajú Rózsika, Hamlet az irodában.)*

Heltai Jenő (1871–) mint elevenen szórakoztató humorista indult el írói pályáján. A kávéházak semmittevői, a hónapos szobák viharosmultú alakjai, a pénztelen írók, harmadrangú színésznők, furcsa kalandorok, komikus nyárspolgárok egészen kedves emberekké váltak derűs megvilágításában. Hőseit nem vette komolyan, jelentéktelen eseteikről évődő fontoskodással szólt, üres dolgaikat tréfás pikantériákkal fűszerezte. *(A hét sovány esztendő, Az utolsó bohém, Írók, színésznők és más csirkefogók, VII. Emánuel és kora.)* — Modern tanítómeséivel tartósabb érdemeket szerzett. *Mesékönyvének* darabjai eredeti leleményű történetek, az elmés író önálló stílusú kompozíciói. Ezek a

szellemes apróságok és későbbi elbeszélő munkái *(A III-es, Ifjabb, Utazás enmagam körül)* mélyebb járásúak korábbi prózai köteteinél.

Színművei nagyobbára vídám pesti korképek, eleven torzrajzokkal, mosolyt keltő helyzetekkel, mulatságos alakokkal. *(Bernát, Arcok és álarcok.)* — Egyfelvonásosai művészi érzékkel fölépített, ötletes darabok. *(Az orvos és a halál.)* — Vígjátékai közül *A Tündérlaki-lányok* (1914) zajosan megtapsolt színmű volt. Hősnője feláldozza leányságát azért, hogy családját megmentse a nyomortól, anyja és nővérei önző módon kihasználják, s mégis megvetik őt együgyűségükben és képmutatásukban. — *A néma levente* (1936) nem mindennapi diadallal újította meg a már teljesen elfeledett magyar újromantikus drámát. Rákosi Jenő, Dóczy Lajos, Csiky Gergely, Bartók Lajos és mások a kiegyezés korától kezdve népszerűvé tették ezt a műfajt, később a regényes történeti daraboknak eltűnt a nézőközönsége, az idők változását mutatta, hogy Heltai Jenő fényes sikert aratott verses vígjátékával. Mátyás király fekete seregének hadnagya, Agárdi Péter, halálos szerelemre gyullad egy olasz úrnő iránt, s a szép özvegy csókjáért megfogadja, hogy három évig nem ejt ki egyetlen szót sem: ebből indul ki a mese, hogy számos ügyes fordulat után a szerelmesek boldog házasságával végződjék. A Boccaccio-hangulatú anekdotából élvezetes mesejátékot alkotott a szerző. Bebizonyította, mennyire nem áll ellentétben az irodalmi érték a színpadi hatással, milyen szívesen fogadja a közönség a verses szöveget a színpadon, és mekkora hatása van még mindíg a romantikának, ha az író

érti a maga dolgát. A lovagi kaland drámai fölépítése, kellemes hangulata, föltűnő ötletessége, mesebeli emberábrázolása, játékos humora és pompás rímei megmagyarázzák azt a meglepetést, amelyet Heltai Jenő ezzel a művészi becsvágyú színművével keltett. A magyar reneszánsz vonzó köntösben lépett elő történeti vígjátékából.

Pekár Gyulá-t (1867–1937) gazdag mesélő kedv, romantikus képzelet, eleven hangulatkeltő tehetség jellemezte. Az egyhangúság és szürkeség távol állt lelkétől. Előadásában szokatlan mondatfűzések, sejtelmes kifejezések, meglepő árnyalások olvadtak egybe. Mesemondásában sajátságos helyzetek, éles ellentétek, szárnyaló ötletek kergették egymást. Szerette a fejedelmi udvarok, kastélyok, báltermek világát, a messzi tengerpartokat, az élet nagyúri élvezeteit. Képzelete szívesen játszott a különösségek után sóvárgó szerelem káprázataival, ünnepélyessége örömét lelte a színpadias jelenetekben.

Mint novellista meglepően termékeny, változatos tárgykörű, színekben gazdag. A magyar írók közül kevesen tudták magukat olyan európai műveltséggel beleélni a középkor, a renaissance, a barokk, a rokokó, az empíre, a biedermeier lelkébe. Abélard, Petrarka, Alba herceg, Stuart Mária, Balzac, George Sand és mások alakjai köré, szerelmi válságokkal ékes elbeszéléseket szőtt. Különösen a francia forradalom hangulatát és a forradalmat megelőző udvari élet levegőjét támasztotta fel rendkívül szerencsésen, élénk meseszövéssel, csillogó képsorozatokban. A barokkos díszítés társadalmi novelláiból sem hiányzott, bár ezekben jóval több volt a derű és kevesebb a stílus zsúfoltsága,

mint történeti elbeszéléseiben. *(Az aranykesztyűs kisasszony, Rokokó-idillek, Vitézi románcok, A frigiai sipka, Magyar költők szerelmei, Bizarr percek, Az ördög az Ámen árnyékában.)*

Akár a magyar multba nyúlt vissza regénytárgyért *(A liliomos asszony)*, akár az ázsiai népek mesés előidejébe *(A tízezer mérföldes sárkány)*, akár az ókori római birodalom korába *(Az ezüsthomlokú vándor)*: mindenütt ura maradt az elbeszélő művészetnek. — A *Tatárrabságban* (1909) a modern lélekelemző regény módszerét alkalmazta históriai tárgyára. Ebben a regényében II. Rákóczi György erdélyi fejedelem kora költői stilizálású környezetrajz kíséretében jelent meg az olvasók előtt. — *Az amazonkirálynő* (1920) egy mesebeli világ újraálmodása, a görög hőskor életrekeltése, Kisázsia és Hellas tengerparti tájainak a képzelet csillogó fátyolával való bevonása. Mitológikus elemeket szőtt Theseus szerelmi történetébe, de fölhasználta a történettudomány legújabb kutatásainak eredményeit is. — *Attilá*jában (1935) Arany János és Gárdonyi Géza Attila-képmásai után is tudott újat, meglepőt, eposzi erejűt adni. Az «Isten ostorának» regénye a turáni gondolatot, a magyar büszkeséget s azt a tanítást foglalja magában, hogy a nemzeti érzés diadalmasan lebeg a nemzetköziség fölött. A hún király nem barbár romboló, hanem küldetésének nagyságától áthatott, nagylelkű pogány hős. Élete végigálmodása egyben a magyar mult egyik félelmes fejezetének hatalmas históriai festményben történő megörökítése. A hanyatló nyugatrómai birodalom, a gyönge bizánci császárság ott hever Kelet előre-

törő hatalmasságának, a hún-magyar nép seregeinek lába előtt.

Külföldi barangolásainak festései új irányt jelentettek a magyar útleíró-irodalomban. Kortársai csodálkozva látták, milyen tartalmi hatást és stílusértéket lehet kihozni egy-egy külföldi út pillanatfelvételeiből, s milyen történeti tudással és népéleti érzékkel lehet elmélyedni idegen országrészek világába. Spanyolországtól Svédországig Pekár Gyula sok tájat bejárt, benyomásait szárnyaló fantáziával vetette papírra, az idegen fajták sajátos szellemiségébe léleklátó művészettel pillantott bele. Egész valója megtelt a külföldi kultúrák átérzésével, élményei szinte tomboltak a színekben. A stílus ragyogása jellemezte művelődéstörténeti vonatkozású tanulmányait is. Ezekben szintén feltűnt a tárgyába való beleélés tüze és kifejező erejének szakadatlan csillogtatása. *(Délen és északon, Don Juan.)*

Színművei sziporkázó szellemmel kidolgozott darabok. A régi világ előkelő köreinek társalgását gazdagon színezett helyzetekben keltette új életre. — *A kölcsönkért kastély* (1914) a magyar biedermeier-korban játszó vígjáték. Hőse a királyi testőrség egyik bajba jutott tisztje. Bonyodalma a könnyelmű, de később helyes útra térő testőr házassága körül forog. — *Danton* (1920) a francia forradalom hírhedt szónokának tragédiája. A dörgőhangú politikus szerelme kedvéért megtagadja multját, szembekerül a jakobinusokkal, s elvérzik a bakó bárdja alatt. — A szerző minden színművében szilárd egységbe foglalja cselekvényét, hangulatkeltő tehetsége igen erős, jeleneteit fordulatosan bonyolítja.

Cholnoky Viktor (1868–1912) novelláiban a valóság jelenetei a képzelet játékaival vegyülnek. Jórészt tudományos hátterű elbeszélések ezek, az élet igazságait fantasztikus elemek kísérik. Az író szereti a félelmes történeteket, kísérteties tájakat, romantikus helyzeteket; fantáziája bekalandozza az egész föld kerekségét, a multat és a jelent; rejtélyes eseteit meglepő megoldásokkal teszi még különösebbekké. A naturalizmussal szemben az irreális kedvelője. Minden meséjének, minden alakjának ad valami különös színt. Kedvenc hősei a fantasztikus hazudozók. Közülük Trivulzió, a horvát-olasz kalandor, a föld minden tájára elvezeti kocsmai hallgatóságát groteszk mesélgetéseivel; viharvert füllentő, de csavargásainak elmondásában eredeti egyéniség. Cholnoky Viktor kísértetnovelláiban olykor mintha Hoffmann és Poe fantasztikus történetei kelnének új életre, máskor Jókai Mór képzelete ölt új alakot misztikus átszínezéssel. *(Tammuz, Az Alerion madár vére, Néhusztán meséiből.)*

Hegedűs Sándor (1875–) képzelete a fantasztikum felé hajlott. Elbeszélő munkái tele vannak különös alakokkal és rejtélyességükben gondolkodásra késztető jelenetekkel. *(Beszélő éjtszakák, A rádzsa, A réztornyú kastély, A pézsmaszagú ember, A sipkásfejű veréb.)* Kedvelte az útirajzokat, tájleírásokat, vadászkalandokat. *(Sir Douglas könyve, Kék Nílus.)* Amerikai utazásai alatt szerzett tapasztalatai mélyen hatottak képzeletére. *(Az óriások világa, Alakok a ködhomályban.)* Nemcsak az angol nagyvárosi életet figyelte meg, harcmegfordult az indián területeken is, tanulmányozta a rézbőrűek szokásait, s a valóság és

képzelet egybeolvasztásával vetett novellisztikus fényt a vadnyugat erkölcseibe. *(Vörösbőrű romantika.)* Az emberi művelődés multjából az olaszországi renaissance művészettörténeti emlékei ragadták meg érdeklődését. Apró életrajzi adatokból drámai hatású elbeszéléseket font Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Rafael és más művészek alakjai köré. *(A halhatatlan Itália.)* Stílusa majd mindegyik munkájában rendkívül élénk volt, sok helyen száguldóan rapszodikus. Valami különös izgalom bujkált sorai között, megrázta ismereteinek bőségszaruját, a legszürkébb tárgyat is színessé tette ötleteivel, fordulataival, képeivel. Színműveiből hiányzott minden megszokott elgondolás. Szatirikus élű vígjátékai és komoly drámái tele voltak eleven lüktetéssel, szellemes párbeszédekkel, nem várt csattanókkal. Darabjai közül különösen *Az élve temetkező*, *A rab* és *A Bakony* keltette föl a kritika figyelmét.

Bánffy Miklós (1875–) Attila haláláról szóló tragédiájával, a *Nagyúrral* (1913), aratta első értékes sikerét. A hún király hatalmas ember, fensége különösen a dráma végső jeleneteiben emelkedik magasra, amikor bosszúálló neje, Mikolt gót hercegnő, megöli. A király nagyságát, feleségének lelki megrendülését, a népvándorlás korának válságait, a nyugati műveltebb emberfajtának elernyedt erkölcstelenségét az egészséges keleti barbárokkal szemben költői hatással éreztette a szerző. — Elbeszélő munkái közül néhány novellája ennek a műfajnak igazi gyöngye. A tárgyválasztás különössége, a leíró hajlam és a stílus nyugtalansága ad ezeknek a novelláknak egyéni fényt. *(A haldokló oroszlán.)* — Pályájának változatos emlékeit,

a magyar életben szerzett tapasztalatait s azoknak a legjellegzetesebb mozgású személyeknek alakjait, akikkel a békeévek Magyarországában találkozott: *Megszámláltattál* (1935), *És híjával találtattál* (1937), *Darabokra szaggattalak* (1940), című hármas regényében örökítette meg. Nem emlékirat ez, nem is kulcsregény, de azért az alakok és cselekedetek valósága ott izzik a mesemondás minden legkisebb részletén. Időköre a millennium és világháború kora, hősei az 1900-as évek magyar világának vezető egyéniségei. Két fiatal mágnás szerelmi története mellett ott húzódik Erdély és Magyarország főrangú társadalmának egész hínára, a közélet minden figyelmet érdemlő jelensége. Erdély külön világ, befogadják ugyan a magyarországi urat, de idegen fajtának tartják: «nem közűlünk valónak». Magyarországon nincsen meg ez az előítélet, csak értsen az arisztokrata a kártyához, italhoz, szerelemhez. Az élet tilos gyönyöreinek kiélvezése — a regény vallomása szerint — éppen olyan mágnásprogramm, mint a közömbös eltekintés az ország életbevágó dolgai fölött. Ki törődik a nemzet jövendő sorsával, mi köze a minden hatalmat markában tartó grófi uralomnak a magyarság létkérdéseihez, nyugtalanítja-e a felső tízezer lelkiismeretét a haza sorsa? Ezekre a kérdésekre megdöbbentőbb feleletet Bánffy Miklós regényénél még nem adott magyar könyv. A mágnás-mulatozások lázában — a szerző szerint — a Biblia tűzbetűivel jelenhetett volna meg az égi jóslás: «Megszámláltattál és híjával találtattál.» Alig akad egyetlen erkölcsi alapon álló ember az egész regényben. Csupa erkölcsi fertő, házasságtörés,

érzéki jelenet. Dologtalan nagyurak, üreslelkű nők, nyomorúlt jellemhibák. Az író korképe nagyszabású társadalomrajzzá szélesedik, őmaga hidegen áll a tényekkel szemben, nem vádol, nem ítélkezik, csak bemutat, szigorúan tárgyilagos a regény utolsó lapjáig, a tanulságok levonását rábízza olvasóira. Hiteles akar lenni, így alakul könyve szörnyű vádirattá az ellen a társadalmi réteg ellen, amely Magyarországon évszázadok óta alakította a történelmet.

A Nyírség vidékét, a Szepesség tájait meg a régi Pestet hangulatosan varázsolta olvasói elé Krudy Gyula (1878–1933). Hősei a multban élnek, távol a mai társadalom izgalmas hullámverésétől. Ború és derű kergeti egymást elbeszéléseiben, alaphangja a mélabús elmélkedés. A régi merengések visszahívója ő, az igaz történet és egy sajátságosan modern mondavilág epikusa. Szereti a sírvavigadó embereket, különc gavallérokat, hírhedt kártyásokat, elvált asszonyokat, divatos színészeket, elfeledett írókat. Ferenc József korának ismert pesti alakjai sorra fölvonulnak munkáiban. Különösen érdeklik az elhibázott életpályák. A visszaemlékezés érzelmes romantikája ez, játékos lírával, nem kevés modorossággal, de sok bensőséggel is. Az eltűnt szabolcsmegyei nemesúri világ árnyékszerű alakjait meg a régi kisváros képét éppen olyan látomásos erővel kelti életre, mint amilyen ellágyuló iróniával ír a kiegyezés-korabeli főváros életéről. *(A podolini kísértet, Szindbád, Ál-Petőfi, Hét bagoly, Boldogult úrfikoromban.)* Művészi elbeszélő kötetei mellett, sajnos, vannak teljesen súlytalan munkái is : kényszerből írt unalmas hangulatképek, megrendelésre készült, elnagyolt regények. Ezekben semmit

sem törődik közönségével, meséi naívul kezdetlegesek, alakjai kiállhatatlanul üresek, stílusa fáradt. Krudy Gyulánál kevés cselekménytelenebb író van irodalmunkban; olyankor pedig, amikor krónikás adatokat sző elbeszélésébe, teljesen megbízhatatlan hitelességű. Visszaemlékezései a kiskocsmai beszélgetések bortól mámoros ködébe vesznek. Történeti regényeiben minden van, csak históriai igazság nincs. *(Mohács, Festett király, Az első Habsburg.)* Ezekben az álomképekben messze túltesz Jókai Móron is, annyira nem tudja magát beleélni a letűnt korok szellemébe. Hamis korképű, pletykásan jellemző mesélgetéseit egyéni lírával szövi át, anekdotákat bővít ki és fejel meg, hangulatai szerint üti fel képmutogató-sátrát a mult romjain.

Az irányregényben és szatirikus életképben Farkas Pál (1878–1921) keltette föl a figyelmet. A modern élet veszedelmes típusainak egész sorozatát gyűjtötte egybe egészséges ítélettel. Mindig nemes indítékok vezették, többnyire megtalálta a tetszetős kifejező formát. Korjellemzése és emberszemlélete fordulatos erővel jelent meg elbeszélő könyveiben. — A *Meddő küzdelem* (1905) az erdélyi román veszedelemre hívta föl a figyelmet regény formájában. — *Az imrefalvi leány* (1905) a kapitalizmus és a szocializmus összeütközésének jelenségeibe mélyed. — *A renegát* (1908) hőse át akarja alakítani vármegyéjének korhadt gondolkozású földbirtokos-nemesurait. — *Egy önkéntes naplója* (1912) nemcsak mulattató elbeszélés, hanem művelődéstörténeti érdekességű korkép is. Mozgóképszerű elevenséggel mutatja be az egyévi önkéntesek életét az osztrák-magyar hadseregben. Minden antimili-

tarista irányzatosság nélkül pergeti le a tragikomikus jeleneteket, s eleven szellemmel mutat rá arra a sok embergyűlöletre, rosszmájúságra, durvaságra, amely annyira otthonos volt a régi császári és királyi közös hadseregben. — *Egy tanár jegyzetei* (1917) szerelmi történet. Társadalmi háttere igen eleven. Megismerkedünk a fővárosi pénzvilág és a radikális szociológusok csoportjainak jellemző típusaival, a zsidó nagytőkések és intellektuelek szabadgondolkodásával. — A világháború előtti főváros jellemző alakjainak bemutatásában Farkas Pál mesternek bizonyult. Munkáiban sorra megjelentek az akkori szellemi áramlatok hangadó hősei: a kávéházi doktor úr állandóan rágalmaz minden tekintélyesebb embert, de boldog, ha egy-egy gazdagabb lipótvárosi hatalmasság leereszkedik hozzá; a szabadgondolkodó zsidó tajtékozva emlegeti az állami népbutítást és a csuhásokat, de rögtön felhördül, ha valaki néhány tárgyilagos szót mer ejteni a zsidó hagyományokról; a középiskolai tanár szidja a reakciós magyar történelmet és lenézi Arany Jánost, de amikor forradalmi politizálása miatt kiteszik az iskolából, mohó habzsolással áll ki a közélet porondjára, hogy bezsebelje a mártírságával járó előnyöket; a magántisztviselő a szabadgondolkodóegyesületben társadalomtudományi szemináriumot szervez, külföldi könyvekből lopkodja tudását, rettenetesen nagy ember, de még közvetlen környezete sem érti meg ködös elméleteit; és még számos más figura: örökzöldek és fonnyadtra sárgultak, zavarosfejűek és zavarosan halászók, nevetségesek és vigyorogva gúnyolódók. A regényben Farkas Pálnak mindíg voltak érdekes problémái, írásaiban

sohasem vált érdektelenné, meséi gyorsan gördültek. A magyar jövő kérdései szenvedélyesen érdekelték, de vonzódott a kelet misztikus világa felé is. Szerette a rejtelmes dolgokat. *(Strigonius, Mithridates kincse.)*

Nagy Endre (1877–1938) érdeme, hogy a szellemtelen német orfeumokkal szemben megteremtette Budapesten az irodalmi színvonalú magyar kabarét. Társulatának írói és színészei alaposan visszaszorították a bécsi orfeumi behozatalt. — Vígjátékai közül *A zsenivel* (1911) aratta legértékesebb sikerét. Hőse egy lángeszű, de gyámoltalan zeneszerző, ezt a tehetetlen zsenit svihák-unokatestvére az ujjai körül forgatja, szerelmében elgáncsolja, s még zeneszerzői dicsőségéből is ő húzza a hasznot. — Elbeszélő munkáiban a Felsőtisza vidékének magyar-rutén világát több érdekes alak följegyzésével vonta az irodalmi érdeklődés körébe. Regényei és novellái a hivatott elbeszélő tehetség alkotásai. *(A birsai vándorforrás, A Geödhyek, Apostol a Hódságon, A misokai földkirály, Kati kisasszony.)* — A mesésen túlzó, groteszk novella műfajában is számottevő kísérletet tett. *(Lukits Milos kalandjai.)* — Külön érdeme a magyar kabaré hőskorának szépirodalmi formájú megírása. Ebben az élvezetes könyvében humoros alá festéssel közölte visszaemlékezéseit arról, hogyan lett szegény íróból tehetős színigazgató, s milyen küzdelmeket kellett folytatnia, amíg a német dalcsarnok uralmával szemben diadalra vihette a magyar tarkaszínpad ügyét. *(A kabaré regénye.)* Egy alkalommal így nyilatkozott pályájáról: «Az az illuzióm, hogy a közönséget rákapattam irodalmi formájú, tisztességtudó szórakozásra, olyan helyen

és időben, amelyben azelőtt a trágárság és magyartalanság szórakoztatta».

A modern regényírók nagy része hosszas lélekelemzésekkel és részletező leírásokkal iparkodott leplezni mesekitaláló képzeletének fogyatékosságait, Biró Lajos (1880–) izgalmas fordulatokban bővelkedő meseszövésével és frissen lüktető párbeszédeivel tűnt föl. Ebben a stílusban tagadhatatlanul sok volt a filmfeldolgozásból és riportszerűségből, de mégis csak többet ért, mint a legtöbb író-mesterember unalmas mesemondása. A puszta hatásvadászat korszakán és a Maupassant-utánzáson átgázolva, Biró Lajos számos irodalmi értékű novellát és regényt írt. A multat és a jelent, a kisvárost és a nagyvárost, a magyar földet és a külföldet egyforma érdeklődéssel barangolta be. Hősei olykor ragyogó pályát futnak meg, de többnyire elvesztik minden illúziójukat, nem egyszer tragédiába fullad életsorsuk. *(Serpolette, A diadalmas asszony, Toinette.)* — A zsidóság problémája többször foglalkoztatta. Történeti regénye, *A bazini zsidók* (1921), a Mohács idején föllángoló felvidéki zsidóüldözések korszakába vezet. Néhány biztos fogással rávillantott a keresztény köznép évezredes antiszemitizmusára, a védtelen keleti faj kétségbeesett helyzetére, a két világ között tátongó szakadékra. Dávid, a bazini zsidó, éppen föl akarja venni a keresztséget, amikor felcsapkod az üldözés lángja, s az elkeseredett ember a maga büszke elhatározásában elszántan vállalja a máglyahalált többi hitsorsosával együtt. A regény nemcsak a faji összetartás megvallásának könyve, hanem többé-kevésbbé vádirat a huszadik századik keresztény Magyarország ellen is. —

Színművei támadóélű darabok. A *Sárga liliom*ban (1910) a Habsburg-család egyik tagja, a vidéki helyőrségben katonáskodó főherceg, és vele együtt az egész osztrák-magyar tisztikar visszataszító színben jelenik meg. — A *Rablólovag* (1912) hőse, az élelmes kalandor, kigúnyolja és becsapja az érdekkörébe jutó mágnásokat: a grófok ősei kereskedőket raboltak ki, és így alapították meg dinasztiájukat, a kalandor a grófokat rabolja ki, s ezzel alapítja meg a maga nemzetségét.

A zsidó áthasonulás problémáját elbeszélés alakjában Hatvany Lajos (1880–) tárgyalta legnagyobb visszhanggal. *Urak és emberek* (1927) című regénye arra a kérdésre óhajtott feleletet adni: milyen utat kövessenek a zsidók Magyarországon, ha boldogulni akarnak? A regény egy zsidó kereskedőcsalád három nemzedékének története. A nagyapa még óvatos vidéki házaló, az apa merész fővárosi üzletember, a fiú — Bondy Zsiga — új utakon járó entellektüel. Nyomról-nyomra követhetjük a Morvaországból 1800. körül magyar földre költöző család krónikáját, megláthatjuk, hogyan lesznek a lenézett miskolci batyús-zsidó leszármazottaiból a gyapjú, gabona és pénzforgatás ügynökei, utóbb a magyar gazdasági élet hatalmas tényezői. A boldogulás titka a rideg üzleti szellem. Semmi érzelgés, ha a vagyon gyarapításáról van szó. Pénzen minden megvásárolható, a zsidó ne is törekedjék másra. Zsiga apja fölfortyan, amikor fia magyar házitanítója hazafias rajongással beszél: «Hagyjon nekem békét ezekkel a beszédekkel, meg kell őt hagyni, az én fiamat, szépen annak, aminek született, zsidónak. És ha már mindenáron tanítani akarja, hát arra

kell őt tanítani, hogy kössön itt meg minden üzletet, ha az üzletek jók. És hogy neki fizessen, aki tartozik. És hogy éljen itt, mint ahogy egy gyarmaton is nagyszerűen lehet élni, ahol az ember a maga pénzét csinálja. Nekem nem kell sem egy képviselő, sem egy bíró, sem egy professzor a családban. Az én fiam itt csak vegyen és adjon, de magát ne adja, mert nem kap érte semmit. Az én fiamnak pénzt kell itt csinálni. Sok, sok pénzt. És ő azért csak érezze magát idegennek. Mert az ember könnyebben vesz el pénzt idegentől, mint a jó ismerősétől vagy a rokonától.» Az író egyáltalában nem kendőzi alakjait szépítőszerekkel, sőt szinte kegyetlenné válik én-regényében hőseivel szemben, annyira kiélezi elvakult vagyonéhségüket. Ezek a napról-napra gazdagodó pénzes-zsákok teljesen érzéketlenek a nemzet eszményi lángolásai iránt, közömbösen pillantanak az ezer bajjal küzdő keresztény társadalomra, mogorva faji különállással zárkóznak el a kiszipolyozott magyarságtól. Ha Zsigáról, ezaz önmagáról van szó, érzelmes az író; ha őseit elemzi, irónikus mosoly jelenik meg ajkán. Nem tudja titkolni, hogy megveti ezt a pénzsóvár fajiságot. Sok szép tulajdonsága van az éleseszű ősöknek, de mohó önzésükért méltók a kicsúfolásra. Környezetrajza kétségtelenül őszinte. Sok olyan rejtett dologra tapint rá, amelyekről egy távolabbról szemlélődő keresztény író nem tudott volna helyes képet rajzolni. Valóságos emlékirat a mű szépirodalmi alakban: a magyarországi zsidó nemzedékek típusos fejlődésének rajza.

Lázár István (1881–1936) képzelete legszívesebben az ókori kelet világában csapongott. Ezekben a napkeleti

történetekben részint a Bibliát használta forrásul, részint a modern történetíróknak Ázsia ősi világáról szóló munkáit. — Ótestamentumi tárgyú elbeszélő munkái közül legsikerültebb: a *Hágár* (1913). A bibliai történet magva köré költői elgondolású mesét szőtt, hőse Ábrahám előzött felesége. A jobb sorsra méltó asszonyt a zsidók ősapja Sára kedvéért kikergeti házából, és később hasztalan próbálja visszahódítani. — Újtestamentumi tárgyú *Krisztus*ról (1925) szóló regénye. Hőse alakjának megmintázásában költői megérzéssel találta el a helyes középutat a történeti és a szentírási Jézus-egyéniség két felfogása között. — A misztikum és a fantasztikum jelentős szerepű Lázár István regényírásában. Az elsüllyedt Atlantiszról, a fehér és a sárga faj eljövendő harcairól, a későbbi évszázadok társadalmi berendezkedéséről izgalmas menetű meséket szőtt. Írt háborús történetet, kémregényt, forradalmi helyzetképet, de szívesen fordult a pogány magyar világ felé és székely szülőföldjének képéhez is. *(Aranykapuk városa, Istenek harca, Vörös számum, Omlik az udvarház.)*

Laczkó Géza (1884–) elbeszélő művészetét a tökéletes kifejezésre való törekvés jellemzi. Stílusa együtt változott témáival. Novelláiban a modern lélekrajzoktól kezdve a történeti miniatűrökig a különféle foglalkozású és életsorsú egyének és típusok válogatott csoportját gyűjtötte össze, a lelki történéseket egybekapcsolta előadásának tárgyszerű stilizálásával. Vonzódott a különös alakokhoz, örömét találta a gúnyolódásban, de iróniája hozzásímult elbeszéléséhez, szelleme sziporkázó volt. Szemébe nevetett félszeg hőseinek, leleplezte őket belső valóságukban, rá-

mutatott a szerelmi kapcsolatok szánalmas indítékaira. Volt valami sátáni vonás vagy legalább is csúfondáros hajlam a hahotájában.

Regényei közül a *Noémi fia* (1916) gondos háttérrajzzal bontja ki az olvasó előtt a tizenkilencedik század utolsó negyedének vándorszínész-életét. Írói hivatásának erkölcsi megbecsülésével, a tisztán művészi szempontok nemes szolgálatával már ebben a regényében feltűnt. Nem az olcsó hatást kereste, nem a népszerűség után futott, hanem az írásművészet eszményei irányították. — A *Német maszlag, török áfium* (1918) hőse Zrínyi Miklós, a költő. Ez a nagyszabású regény a kiváló hadvezér és államférfiú tragikus végű pályafutásának ívelését a korhűség aggodalmas tiszteletbentartásával mutatta be. Az elbeszélésnek még a stílusa is archaikus, hősei a törökvilág-korabeli magyar nyelven beszélnek. Ilyen következetes nyelvi archaizálást egy hosszú regényen keresztül Laczkó Géza előtt senki sem kísérelt meg irodalmunkban. — *Szent Iván tüzé*ben (1932) modern témához nyúlt: a világháború korának emberi sorsokat átalakító éveihez. A történelem beleszól a magánéletbe, elbuktatja a gyöngéket, továbbsodorja az erőseket. Egy modern leány körül zajlik a pesti élet vására, szerelemre szomjas fiatalsággal, eszménytelen célokkal. A lélektani regény a nagyvárosi hősnő belső életének és külső sorsának korjellemző bemutatása. — *Királyhágó* (1938) című regényéből egy nagyrahivatott ifjú alakja lép az olvasó elé: a fiatal ember boldogtalan helyzetéből nemes akaraterővel küzdi fel magát a kiváló emberek sorába. Háttérben az 1900-as évek kincses Kolozsvára és

a budapesti Eötvös-kollégium tanulóserege. A főhős élete köré sok érdekes történet fűződik, az író mindenütt biztos ura az elbeszélő művészetnek.

Kárpáti Aurél (1884–) művészi erejű hangulatromantikus. Ifjúkori élményeit erős egyéniséggel vitte bele elbeszéléseibe, budai ábrándjaihoz csillogó meseköntöst szőtt. *(Éjtszakai ballada, Budai képeskönyv.)* Ott a legjobb, ahol a közelmultból vagy a mai életből veheti tollára szomorú sorsú alakjait, de azért a távolabbi korok hangulatát is művészi erővel támasztotta föl. — A *Három régi esztendő*ben (1918) a diákélet rajza, *A bihari remete*ben (1920) Bessenyei György öregkorának képe, az *Aquamanile* (1922) lapjain a tatárjárás korában élő Rogerius pap alakjának megmintázása a hangulatkeltő művészet igen értékes alkotásai. — A bölcselő szellem költői hangjai csendülnek ki *A nyolcadik pohár* (1927) mesemondó hangszeréből. Valóságos végzetdráma ez a regény, az ember harcának reménytelensége a sors kérlelhetetlen parancsa ellen, az akaratlan ballépés elháríthatatlan tragikuma. Egy ferencvárosi kispolgár ki akarja erőszakolni hirtelen ábrándjának — háza kibővítésének — megvalósítását, és tervéből családi katasztrófa lesz ; nemcsak a maga személyes tönkrejutása, hanem hozzátartozóinak összeomlása is, hiába harcol házanépével együtt a kedvezőbb fordulatért. Ahogyan az író ezt a történetet bonyolítja, ahogyan az eseményeket beleépíti egységes kompozíciójába, ahogyan kimutatja, milyen kivédhetetlen erővel támad a végzetszerű felsőbb hatalom az elhibázott életre, ez a lelki mélységekben járó analizáló munka Kárpáti Aurél egyik nagy sikere írói pályáján.

Török Gyulá-val (1888–1918) nagyrahivatott tehetség szállt idő előtt a sírba. A századforduló magyar életének jelenségei közül főkép a földbirtokos-nemesség tönkrejutásának kérdése foglalkoztatta, ebbe a gondolatkörbe helyezte *A porban* (1918) című regényének meseszálait. Családjának stilizált története ez a mű, a magyar kisváros rajza, a fajmagyarság hanyatlásának ábrázolása. A pesszimista írónak kíváló érzéke volt a vidéki hangulat érzékeltetéséhez. Egyéb munkáiban is a nyomott párájú hangulatfeltámasztás a főerőssége. *(A zöldköves gyűrű.)* Még nem volt eléggé kiforrott író, olvasmányainak hatása fel-felbukkant egy-egy novellájának elgondolásában, művészi részleteket nem egyszer kevert fárasztóan megírt lapokkal, de életműve így is méltó arra, hogy az irodalomtörténet megörökítse érdemeit.

Az irodalmi torzkép terén új műfajt alkotott Karinthy Frigyes (1888–1938). Pezsgő életkedvvel tűzte tollhegyre kortársainak furcsaságait, néhány lapon pompásan összesűrítette a divatos írók stílusának két-három legjellemzőbb vonását. Nem volt ez valami magasabb műfaj, de mulattatásra annál alkalmasabb: igazi görbe tükör az írói modorosságok ellen. *(Így írtok ti.)* Az irodalmi karikatúrát mindig szívesen művelte, ennek a nevettető műfajnak mestere volt. Hanghordozást, furcsaságot, nyegleséget utánozni kevesen tudtak hozzá hasonlóan. Kíméletlenül kihasználta az írókra jellemző gyönge pontokat, rávilágított stílusuk lényegére, leleplezte, mi a gépiesen ismétlődő eszköz és egyéni fogás művészetükben. Torzító fényképezőgépe előtt a legszabályosabb arcélek is komikusakká lettek,

s az olvasókat csakúgy mosolyra indították, mint az író filozofáló humoreszkjei, az értelmetlenségek és fonákságok ellen intézett támadások és évődések meg-megismétlődő ötlethalmaza. *(Görbe tükör, Minden másképpen van, Még mindig így írtok ti, Száz új humoreszk.)*

Karinthy Frigyest hajlama a filozófia felé vonta, de kenyérkereső gondjai a hírlapíráshoz láncolták. Az alkalmi bölcselkedésekhez csak egy asztal kellett papirossal és írótollal, a regény és novella ihletet és gondtalan nyugalmat kívánt volna, s hol vegye a hangulatot a napisajtó igájában görnyedő cikkíró? Vagy le kell ereszkednie a tömegmulattatás kabaré-színvonalához, vagy elvont okoskodásokkal kell tiszteletet kelteni a közönségben ; az előbbi sekélyes tréfálkozás, az utóbbi unalmat keltő robotmunka. Karinthy Frigyes pályája első felében a «bolondozást» vállalta, pályája második felében az unalmasságot. Tehetsége a mindennapos újságírás napi csevegéseiben veszett el, igen sokszor az ízetlen viccek és száraz elmélkedések homokjába fulladt.

Novelláiban sajátságos életszemlélettel mesélt, nyugtalan modorban dolgozta fel jeleneteit. Sokféle hang szólalt meg tollán, tetszése szerint tudta utánozni a romantikus, realista, impresszionista vagy naturalista stílust. Meséi mögött többnyire valami jelképiség lappangott, az író tanítása az életről. Kereste az igazságot, szomjazott a világosság után, a józan ész és logika hirdetője volt, bölcselő szellemmel iparkodott ledönteni az emberi gondolkodást gátló korlátokat. *(Esik a hó, Ballada a néma férfiakról, Krisztus vagy Barabás, Gyilkosok, Hasműtét.)* Gulliver-

könyvei nem puszta téma-kölcsönzések és hang-ismétlések voltak, hanem filozófus szellemű társadalmi megfigyelések Swift példája szerint. *(Utazás Faremidóba, Capillaria.)*

Színművei kétféle irányúak, éppen úgy, mint elbeszélő munkái: vagy az emberi lelkek mélyére ereszkedve kutatják a különféle problémák megoldását, s a logika és dialektika segítségével iparkodnak rámutatni az össze-vissza forgatott igazságokra, vagy eleven parodisztikus játékok és apró kabaré-tréfálkozások. Tragikomédiája, a *Holnap reggel*, új értéket hozott a magyar drámairodalomba. Fölvetette a kérdést: mi az igazi bátorság, s mi történik akkor, ha valaki megszabadul a minden őszinteséget hínárként megfojtó gyávaságtól, s így áll szembe a társadalmi előítéletekkel? A felelet megadásában álarc nélkül állnak az író hősei, a lelki harcok izgalmain s a társadalmi szokások vereségén keresztül megoldódik a drámai feszültség.

Surányi Miklós (1882–1936) a drámai erejű lelki válságok megjelenítője, a reménytelenség és végzetszerűség költője, többé-kevésbbé dekadens életfelfogás felé hajló regényíró. Meseszövő tehetségében nincs semmi nehézkesség, hőseit a festői képzelet feltámasztó erejével állítja olvasói elé. Emberábrázolásait borús gondolatok kísérik, a szerelmi szenvedélyekből tragédiák bontakoznak ki.

Első regényének, *A trianoni pává*nak (1916), meséje a bécsi kongresszus korában játszik, hőse Domoszlay Farkas huszárkapitány, tárgya a reményteljes szerelem és a boldogtalan házasság. A kortörténeti adatoknak az elbeszélés szövegébe való beleillesztése kissé kiütközik a regényből, különös rokokó-hangulat húzódik végig a mesén, a külföldi

nagyvilági élet romantikája és a magyar parlag kiábrándító sivársága mereven szembekerül egymással. — *A szent hegy* (1917) históriai színterén bizonytalanul mozog a szerző, az érzéki mámort kedvelő modern ember vonásait átviszi a tizenharmadik század világába, alakjai és hősei merő anachronizmusok. A Kun László magyar király korába helyezett mese Wernher budai bírónak és Erzsébet hercegnőnek szerelméről szól, de a szerző célkitűzése nagyobb a szerelmi mesélgetésnél, be akarja mutatni az utolsó Árpádok korának budai és pesti polgári világát is. Itt következik a kortévesztés : a külföld színesen fejlett városi életének a kezdetleges magyar viszonyok közé való átültetése. — A *Kantate* (1918) muzsikus-regény, egy tehetséges zeneművész története : a nagyrahivatott férfi tehetségét elpusztítja a kisváros. A századvégi dunántúli kisváros képe, elsősorban Pécs társadalma, itt jelenik meg legjellemzőbben az olvasó előtt ; az író gyermekkori emlékeit ennek a regényének lapjai őrizték meg legfrissebben. — *A gyujtogató* (1922) titokzatos levegőjű történet, belevetítve egy dunántúli falu csöndes világába. A falu népe boldogan él, míg föl nem zavarja nyugalmát egy eszelős gonosztevő gyujtogatása, míg meg nem mételyezik gondolkodását a templom helyreállítására odahívott mesteremberek és művészek. A torzalakú gyujtogató és a kocsmázó szájhősök szomorú tanulságul szolgálnak arra, hogy a véletlen milyen gyorsan megsemmisítheti az idilli nyugalmat, a művészet mennyire megronthatja az embert. — *A nápolyi asszony* (1924) az újjáteremtő képzelet mesterműve. Mátyás király udvara és a magyar humanizmus csillogása színes korrajz-

zal elevenedik meg a regény lapjain ; a művészi hatású elképzelést mélyreható lélektani elemzés egészíti ki. A dicsősége tetőpontján álló uralkodó végzete a nápolyi hitvestárs, lelki csapása a gyermektelenség, a törvényes utód hiányát nem pótolhatja természetes fia, Corvin János. — A *Csodavárók* (1929) nagyszabású társadalmi kép a világháború előtti időkből, a négyéves vérontás izgalmaiból, a forradalmak zivatarából. Történeti multú családok züllenek szét az események csapásai alatt, úri erkölcsök morzsolódnak föl a háborús nyomor miatt. A Péterffy-család története egyben a magyar dzsentri sorsa, a tekintélyes familiára nehezedő végzet a magyar nemesi középosztály végzete. A tisztességes név, a régi vagyon menthetetlenül elpusztul. — Az *Egyedül vagyunk* (1936) lapjain Széchenyi István tragédiáját óhajtotta megírni a szerző, de célkitűzése megfeneklett a regényes életrajz szerencsétlen szerelmi kisiklásaiban. Kegyeletsértő adatokkal és művészi szempontból ügyetlen kézzel nyúlt bele egy nagy ember magánéletének fájdalmas titkaiba. Életrajzi regényének értékes lapjait ezek a freudista lelkiségű erotikus részletek nemcsak homályba vonták, hanem az olvasók ezreit is felháborították az író ellen.

Surányi Miklós a romlott szerelmi élet nyomozója volt, idegingerlő könyvek szerzője, pesszimista dekadens. Az erotikum vörös fonalként húzódott végig regényírásán, még stílusa is a részegítő mámor páráját lehelte. Hősei között kevés a rossz ember, ezek a többé-kevésbbé degenerált alakok inkább csak szerencsétlenek, felőrlődött érzékeik rabjai, a végzet áldozatai. Az irodalom célja

Surányi Miklós szerint az, hogy világosságot gyujtson az emberi dolgok körül ; az író szellemi fáklyája mellett a társadalom fölötte korcsnak látszik, az emberek esendők és hitványak. Mindíg hideg tárgyilagossággal, éles megfigyelő erővel, művészi célkitűzésekkel iparkodott dolgozni, személyei sorsán nem siránkozott, sokrétű történeteit a lelki mozgalmak gazdag részletezésével mondta el. Könyvei semmiesetre sem nemzetnevelő hatásúak, ha kétségtelenül kiváló tehetség alkotásai is.

A színműírásban eleinte csak tapogatódzott, de *Aranybástyája* (1934) már a hivatott drámaíró munkája volt. A zsidókérdést vetette föl benne, óvatosan és tapintatosan, állást nem foglalva, meséjét a zsidók és a keresztények erényeinek és bűneinek egyidejű számbavételével enyhítve. Ehhez is nagy bátorság kellett, s az idők jele volt, hogy egy magyar író hozzá mert nyúlni ehhez a kérdéshez is, a nélkül, hogy rövidesen kiirtották volna az irodalmi életből. A frankfurti Mendelek és a párizsi Léwyk családi eseményein keresztül a történeti drámaíró mezében oldozgatta a titok zárát : érdemes-e a zsidónak otthagynia a gettót, szabad-e a kikeresztelkedéssel elárulnia a kétezeréves hagyományokat, lehet-e elhelyezkednie a keresztények társadalmában. A francia forradalom első éveitől kezdve három nemzedék sorsán keresztül látjuk a nagyravágyó zsidó fiúk és szerelmes zsidó leányok előretörő kísérleteit s a kétségbeesett küzdelem végén az egyetlen tanulságot : visszavonulni a pénz védelme mögé! A kikeresztelkedőt még utódaiban is a gettó átka üldözi, s a nemzetközi hatalmú bankárcsalád fájdalmaira csak

a félelmes anyagi erő — az aranybástya — ad vígasztaló balzsamot.

Földi Mihály (1894–) naturalistának indult, később spirituális irányban írta különös elgondolású regényeit. Személyei intellektuális emberek, célja a belső emberlátás, módszere a pszichoanalizis. — *A Halasi-Hirsch fiú* (1926) hőse elhagyja szülei zsidó hitét, katolikussá lesz, meg akar újulni lelkében, de hiába küzd, vagyona és tehetsége nem segítik céljai eléréséhez, családját szerencsétlenségek érik, végtére visszahull sorsa megkötöttségébe : nem győzheti le a hagyományok könyörtelen hatalmát, nem másíthatja meg fajának végzetét. — *A csábító* (1928) egy fővárosi tanár szerelmének tragikus története, a tudatos lelkivilág és a tudatalatti vergődések gondos elemzésével, a forró vágyódás és hasztalan önleküzdés végzetes harcaival. Haliczky Gábor csöndes életébe démoni erővel betör egy fiatal leány, az érzéki vonzódás csábító képei megmérgezik a tudós ember életét. Hiába bizonyítja be önmagának, hogy képzelete örvénybe ragadja, a valóság erősebbnek bizonyul minden logikánál, a romboló ösztön hatalmasabb, mint a tudatalatti mélységek fölé épített józanság, erkölcs, eszesség vékony rétege. Haliczky Gábor nem tudja kivetni lelkéből az elháríthatatlan titkos parancsot, becsületes életrendje felborul, a hiszterikus nő belép életébe, s a végén még ő tűnik föl úgy, mint egy ártatlan leány megrontója. A tragédia végén a tanár igazi énje még egyszer előretör, s Haliczky Gábor, a züllése tudatára ébredt tudós, agyonlövi Haliczky Gábort, a csábítót és gyilkost. — Az orvosi lélekelemzés megállapításaihoz és föltevéseihez kapcsolódik

Kádár Anna lelkének (1931) részint misztikus, részint fantasztikus meséje. Két személy szerepel itt egy testben: Kádár Anna és Kádár Anna lelke. A fiatal nő szelleme külön él testétől, a két élet titokzatos harcot folytat, a kettősség érzékeltetésére egy kalandos női sors minden izgalmát fölhasználja az író. Az öntudat-hasadás problémájának kétségtelenül ez a legmerészebb elgondolású magyar regénye. Az olvasó nyugtalanító töprengéseken keresztül ereszkedik le a lélek tudatalatti mélységeibe, másrészt a meseszerű elbeszélő elemek sok olyan meglepetéssel szolgálnak, amelyek helyenkint megzavarják a pszichoanalitikus mesevezetés jól kitervelt programmját.

Isten országa felé (1932) egy nagyszabású regénytrilógiának első része. Isten elküldi a földre az Ördögöt, hogy büntesse meg az emberiséget borzalmas romlottságáért. Az emberek gyűlölik egymást, kéjben fetrengenek, áhítozzák a más vagyonát. A világ megérett a szétrobbantásra. Az Ördög ember alakjában járja be a földet, mindenütt továbbszítja az egymás ellen fenekedő indulatokat, létéről senkinek sincsen sejtelme, csak egy csodálatos lelkivilágú gyermekleány érzi világromboló hatalmát. Korn Klotild utóbb az Ördög hálójába kerül, de azért nem lesz a kárhozat búskomor mesterének zsákmánya, az Ördög elfordul tőle, s úgy keveri kártyáját, hogy a leány a földi igazságszolgáltatás karmai közé jut. Klotildot a világháború vérözönének megindulása előtt kivégzik. — A trilógia második része, *A meztelen ember* (1933), Juhász Ferenc tartalékos tiszt csodálatos történetét foglalja magában. Az Ördög őt is föl akarja használni céljai keresztülvitelére, s

Korn Klotild összetörtszívű szerelmese végül is öngyilkos lesz, hogy megmenekülhessen az Ördög cselvetéseitől, s az igazságos Istené lehessen. — *A lázadó szűz* (1934), a trilógia harmadik része, Gramantik Erzsébet orvosnő regénye. Korn Klotild és Juhász Ferenc lelki örökségét ő veszi át, s az Ördög ellen vívott küzdelemben diadalra viszi rendíthetetlen hitét. Vallásos elszánások irányítják, megmagyarázhatatlan csodák nyúlnak életébe, így találja meg a maga számára és a benne hívők javára földi pályafutásának célját: a bűn szennyétől való megtisztulást és az Istennel eltelt földi életet. «Hiszek a látható erőknél sokkal hatalmasabb erőkben!»

A trilógia a modern kor lelki válságainak misztikus regénye, egyesek szerint regényformába öltöztetett misztérium, mások szerint csodás elemmel telített eposz a világháború koráról. Az Isten és az Ördög harcot indít az emberért, viaskodásukban nyomról-nyomra érezhető, milyen könnyen hulló levél az ember az élet fáján. Hideg szemlélet és költői fantázia, bölcselő bírálat és jelképes vízió, reális filmszerűség és spirituális művészet buján fonódnak össze a hármas tagolású regényben. Ha az olvasó beleéli magát a misztikus összefüggésekbe, látni fogja, hogy a diabolikus keretből a mai élet problémái életszerű biztossággal bontakoznak ki. Hit nélkül nincs semmi támaszunk az életben, de a Jó és Gonosz cselekedetei fölfoghatatlanok emberi értelmünk előtt. Titkok vesznek körül bennünket. Látható földi világunk a láthatatlan világnak csak kicsi része, a földi valóság eltörpül az érzékfölötti világ érthetetlennek látszó erőihez mérten. Látjuk a dol-

gokat, s nem tudjuk értelmüket. Az ember puszta eszköz az isteni akarat és az ördögi elhatározás kezében.

Földi Mihály elbeszélő munkáiban erős a bölcselő elme lírája. Hősei a boldogság után futnak, s az író bőséges észrevételekkel kíséri pályafutásukat. Gyakran megtörténik, hogy nem is regényhősei vívódnak problémáikkal, hanem maga az író számol be kétségeiről, s személyeit puszta szócsöveknek használja föl megfigyelései közlésére. Ez a jelenség az író gondolatbőségéből ered. Könyvei különböző értékűek, van közöttük dús képzeletű munka, van vontatottan bölcselkedő történet. Nem egy munkájában elkedvetlenítő a túlzásba vitt érzékiség. A testi kéj, a beteg idegzet, a nemi aláfestés általában nagy szerephez jut a Földi-regények lapjain, s ez kiábrándítja az olvasót az íróba vetett hitéből. Ott, ahol a valóságot az álomszerűvel párosítja, művészibb módon oldja meg feladatát.

Zilahy Lajos (1891–) novelláinak és regényeinek egyes jeleneteit nem könnyű elfelejteni, hősei ismerőseink maradnak sokáig. Nem annyira alakjai és helyzetei újak, mint a bemutatás sajátossága : az író érti a módját, hogyan tegye személyeit emlékezetesekké. A testi szerelem, sajnos, többnyire vezérmotívum nála is, bár kétségtelen, hogy ott a legjobb, ahol kerüli az érzéki aláfestéseket. — A *Halálos tavasz* (1922) regényhőse az érthetetlen női makacsság és hazugság áldozata. — A *Szépapám szerelme* (1923) eredeti hangú történeti regény. Meséje II. József császár török hadjáratának mozgalmas harci életébe és a bihari falusi nemesházak tájékaira vezet. Hőse az író egyik vitéz elődje, a császári tábor bús katonája, az igazi korfestő

tehetséggel föltámasztott kisnemes. — A *Két fogoly* (1927) háttere a béke utolsó esztendeje, a világháború és forradalmak kora, kapcsolatban egy házaspár szerelmi tragédiájával. Az egyik fogoly a férj, a tartalékos tiszt, a szibériai rab; a másik fogoly a feleség, az itthonmaradt asszony; a feleség éppen olyan gyötrelemmel vágyódik ura után, mint férje őutána, de a borzalmas idők örökre elválasztják egymástól életsorsukat. A mohó szerelmeskedés színfoltjai mellett a korrajzi részletek eléggé szürkék, de a tragikus sorsú emberpár gyötrelmeit százezrek sorsának tükörképeként vetíti közönsége elé az író. — *Valamit visz a víz* (1928): meseszerű történet arról, hogyan borítja föl a váratlanul besurranó szerelem egy boldog halász-család lelki békéjét, és mennyire nem mondhatja el senki sem magáról, hogy akaratereje teljesen vértezett a sors véletlen játékaival szemben. — *A szökevény* (1930) a harcterek és a forradalmak regénye. Komlóssy István főhadnagy megundorodik a háború rémségeitől, megszökik ezredétől, belekerül az 1918-as események sodrába, később vöröskatona lesz, csalódásai után sóvárogva várja a nemzeti ügy győzelmét, de a győztes ellenforradalom végigtipor rajta, s a megbélyegzett ember tragikusan fejezi be elhibázott életét. A regényt nehéz volt megírni a közelmult sajgó emlékei miatt, de az írónak sikerült kikerülnie a politikai egyoldalúságot, és tárgyilagosan festette meg a szerencsétlen korszak csoportképét. Elbeszélésének drámai lüktetése, a vészes esztendők hangulatainak éreztetése, vezető alakjainak és mellékszemélyeinek fejrajzai az ereje teljességében dolgozó elbeszélőt mutatják. — *A fegyverek visszanéznek* (1936):

pacifista regény, tiltakozás a háborúk világjárványa ellen. Egy amerikai fegyvergyáros kezéhez milliók vére tapad, szerelmi sorsfordulata kiforgatja a dúsgazdag embert régi lelkiségéből, az örök béke eszméjének összeesküvője lesz, elárulja a hadititkokat, a hadbíróság agyonlöveti. A fegyverek őt is megtalálták, a fegyverek visszanéztek. — *A földönfutó város* (1939): lehangoló történet az Erdélyből menekülő vagonlakókról. Hová zuhant a magyar középosztály Trianon után, milyen szörnyű válság bontakozott ki a vesztett háború következményekép?

Értékesebb színműveinek sorát a *Hazajáró lélek* (1923) nyitotta meg. Költői elgondolású dráma egy züllésnek induló nőről. A férj halálosan szerette ezt az asszonyt, öngyilkos lett miatta, emléke azonban elháríthatatlanul ott kísért az özvegy nyomában, a nő maga mellett érzi a halálba kergetett férj kezét, és csak nagy lelki megrázkódtatások után tér magához, s kezd új életéhez. A merész lélekrajzot tragikus feszültséggel telítette meg, és misztikus fénybe vonta be a szerző, a fölépítés zárt kiképzésére és a párbeszédek fínom kidolgozására nagy gondot fordított. — Hatásos parasztszínműve, a *Süt a nap* (1924), mesteri vonásokkal mutatta be a világháború után újjáéledő magyar falut. A falu régi értelmisége elszegényedik, a tiszteletes úr leánya gazdalegény felesége lesz, szívesen is megy nőül a vitézi telkes fiatal emberhez, mert szereti jövendő hitvestársát. Az író arra a kérdésre keres megoldást: mi legyen a falu úri osztályának álláspontja a meggazdagodott kisgazda-osztály föltörekvő irányával szemben? Nőül mehet-e az úri kisasszony a módos parasztfiúhoz? Érdemes-e a

városi hivatalnokok nyomorúságos élete után vágyakodni? A vígjáték egyik személye szerint: az idők ekéje fölszántotta a falu társadalmát, nagyokat hasít belénk az eke, de nem baj, ha keveredünk. — A *Zenebohócok* (1925) a régi commedia dell'arte modern újjáalkotása. A nagyravágyó álmok megcsalják a művészi dicsőségről álmodozó zenetanárt és leányát, de amikor csalódásaik után visszatérnek a szegénységbe, mégis megtalálják csendes boldogságukat. — *A fehér szarvas* (1927) a jelen küzdelmeinek nyomorúságából meríti tárgyát. Karakán Péter nyugalmazott huszárezredesben és környezetének jellegzetes alakjaiban a régi magyar úri családok sorsa ölt testet. A földbirtokosok, megyei tisztviselők, katonatisztek Magyarországa megsemmisült; a háború után új helyzetben vergődő férfiak tervet tervre építenek, hogy megmenthessék családjukat és fajtájukat; az ezredes elbukik romantikus képzelgéseivel, de fia már megél két keze munkájából, mert nem fut hiú ábrándok után, s el tudja felejteni a munkától idegenkedő, dölyfös multat. — *A világbajnok* (1927) a sportvilágot viszi színpadra a maga többé-kevésbbé munkakerülő, elbízott, félszeg alakjaival. Sikerült bohózat: találó korkép a társadalom sportbetegségéről. — A *Szibéria* (1928) a világháború hadifogoly-életébe vezet. A Jeges-tenger partján az orosz száműzöttek közé magyar hadifoglyok kerülnek, két tartalékos tiszt ugyanabba a leányba szeret, az egyik ott marad a leány mellett, a másik összetört lélekkel indul vissza hazájába. A színdarab a hadifoglyok életének és tragédiájának éppen olyan leleményes ábrázolása, mint amilyen eleven erővel támasztja fel *A tábornok* (1928) a hadikór-

házak és lövészárkok világát. — A *Tűzmadár* (1932) írói eszközökkel dolgozó bűnügyi dráma. Megölnek egy színészt, a gyanú szálai egy nyugalmazott miniszter családjához vezetnek : így indul meg a történet, hogy a későbbiekben hatásosan állítsa szembe az idősebb nemzedék becsületes életét az ifjabb korosztály erkölcsi nihilizmusával. A család dédelgetett leánygyermekéből bomlott idegzetű hiszterika lesz, s a jól nevelt úri hajadon magából kikelve támad szüleire : «Csak a fiúknak szabad?» — *A szűz és a gödölye* (1937) egy kereskedő-család széthullásának története, s a mai kor erkölcsi züllöttségének bírálata. Az olvasó keserű szájízzel figyeli a kapzsiság és érzékiség förtelmeit, az elvetemültség és rothadás szemétdombját, s erkölcsi fölháborodásának nincs egyéb vígasztalása, mint az írónak az a tanítása, hogy meneküljünk ebből a hitvány társadalomból más világrészbe, ott is a szabad természet ölébe, ahol nincs csalás, irígykedés, gyűlölség, ökölharc, kéjvágy.

Zilahy Lajos szívesen alkalmazta a jelképeket, a romantikus pátosztól idegenkedett. Költői hangulattal szőtte át legprózaibb helyzeteit is, vagy legalább olyan lírával hangszerelte szövegét, amely egyszerre közel került a közönség érdeklődéséhez. A reális megfigyelések mestere egyben a poétikus kifejezések művésze is volt. Mondatai könnyedén szökelltek, mégsem voltak súlytalanok. Novellaírásában is költő. Akár a mult felé fordult érdeklődésével, akár a mai időket varázsolta olvasói elé, minden alkalommal arra törekedett, hogy költészet sugározza be elbeszélését. Az életszemlélet mélysége és a feldolgozás hamvassága remek alkotássá teszi nem egy novelláját. *(Az ezüstszárnyú szél-*

malom, Fehér hajó.) Írásaiban sok az érzéki nyálkásság. Olcsó erotikuma erősen csökkenti művészi értékét.

Az életrajzi regényeknek BALASSA IMRE (1886–) volt az első hivatott művelője irodalmunkban. A külföldön annyira divatos műfajt ő tette népszerűvé a magyar olvasók között. Legszívesebben a tragikus életsorsok felé fordult: a modern kor közelébe hozta Jézus alakját, emléket emelt Kossuthnak és Petőfinek, könyvet írt Mozart és Molière életéről. *(Krisztus, Nagy idők, Mozart csodálatos élete, Molière.)* A hőseire vonatkozó adatok tömegéből művészi ítélettel válogatta ki a legjellemzőbb anyagot, lelkes beleérzéssel támasztotta fel az elmúlt idők hangulatát, az átélés líraiságával világított bele a lángelmék lelki válságaiba. Nem epizódokat olvasztott együvé, nem anekdotákkal iparkodott hatást elérni, hanem szerves földolgozásban alakította kerek kompozícióvá a kivételes szellemi nagyságok pályafutásának regényes ábrázolását. A zseni tündöklése az egyik oldalon, ádáz emberi indulatok a másikon, az emberi alacsonyrendűség hínárában a lángelme bukása: ezeknek az örök tanulságoknak epikus ábrázolásában Balassa Imre a költő lélek megkapó képeivel dolgozott.

HARSÁNYI ZSOLT (1887–) életrajzi regényeit méltán tartják e divatos műfaj legsikerültebb alkotásainak. — *Az üstökös*ben (1932), Petőfi Sándor életének regényében, a halhatatlan lírikus pályáját a leghitelesebb irodalomtörténeti forrásmunkák alapján mutatta be, de egyben a született elbeszélő gazdag tehetségével is. — Hasonló felkészültség, életszerűség, érdekes előadás jellemezte az

Ember küzdj (1932) köteteit. Ebben az életrajzi regényében Madách Imre pályájáról számolt be. Nem hagyott el egyetlen jellemző adatot sem hőse életéből, forrástanulmányait nagyszabású képbe foglalta. Nehány naturalista részlete, így Madách Imre kapcsolata egy tót parasztasszonyhoz, szigorú történeti hűségű föltámasztás, bár ezt a kutatói lelkiismeretességet nem egy olvasó szívesen elengedte volna. — A *Szólalj, szólalj, virrasztó* (1934) lapjain Zrínyi Miklós élettörténete elevenedik meg regényes formában. A kortörténeti tanulmányok lelkiismeretessége itt is szembetűnő, az életregényből a hírneves költő és hadvezér szelleme eleven erővel sugárzik. — *Ecce homo* (1935): Munkácsy Mihály alakjának megmintázása. A festőművész életének meglepő mozzanataiba rendkívül hatásosan építette bele a szerző a Munkácsy-alkotások eszméinek kialakulását. Előbbi könyveiben az írók lélektana vonzotta, itt a képzőművészet belső titkai izgatták. — A zeneművész lelki világába Liszt-regényével, a *Magyar rapszódiá*val vezette olvasóit. (1936.) A világhírű zongoraművész szellemi diadalai mellett kiélezetten nagy teret juttatott a szerelmi kalandokba sodródó férfi érzékiségének is; ettől a folttól eltekintve, a regényes életírás remekül érzékelteti, hogyan szárnyal a dunántúli ifjú páratlan ihletése az európai diadalok ormai felé. — *És mégis mozog a föld* (1937): Galilei életrajza. Kényes tárgy, de a szerző kijelentése szerint az eddigi életrajzi adatok alapján egyetlen mondatát sem lehet kétségbevonni annak, amit írt. Az inkvizíció csakugyan kimondta, hogy nem a föld forog az álló nap körül, hanem a nap forog az álló föld körül; ezt a döntését azonban sem

a pápa aláírása nem szentesítette, sem a zsinati határozatok nem bástyázták körül. A világhírű természettudós korát rendkívül eleven vonásokkal támasztotta föl az író, a tizenhetedik század szelleméből mindent megőrzött, az emberek cselekvéseit izgalmas részletekkel színezte ki. Itt is szerencsésen vegyítette a valóságot a regényességgel. Mai szempontokat, egyházellenes támadást, lázító színezést nem vitt munkájába. Megmaradt elbeszélőnek, egy lángeszű tudós és egy forrongó korszak művészi ábrázolójának.

Mindezekben az életrajzi regényekben a lebilincselően vonzó elbeszélő tehetségen kívül a következő jellemző tulajdonságok tűnnek föl : az író alapos elmélyedése a kor történetébe, teljes beleélése hőseinek lelkivilágába, esemény-újjáélesztő képzelete, biztos ösztöne a korszerű stílus használatában, a tárgyi tudás mellett hatalmas nyelvi kultúrája. Ha szüksége van rá, Harsányi Zsolt kitünően archaizál, és mégsem válik modorossá, mint a legtöbb régieskedő író. Munkáit olvasva, figyelmünk sohasem lankad, anyagformáló művészete könnyedén megoldja a legnehezebb feladatokat is. Azt azonban méltán hibáztatták egyes bírálói, hogy nagyon is szereti a hálószobák titkainak kiteregetését, és bántóan sokat foglalkozik a szerelmi és családi élet botrányaival.

Nemcsak az életrajzok regényesítése terén aratott méltán megérdemelt sikereket. Azokban az elbeszélő munkáiban is fölényes tehetségű írónak bizonyult, amelyekben nem kellett fantáziáját a hamisítást nem tűrő tények korlátai közé szorítania. Amint bele tudta magát élni a szellemóriások lelkébe, éppen olyan otthonosan mozgott alakjai

között akkor is, amikor a modern élet érdekes történeteit állította olvasói elé. Regényeiben megvolt a hang melegsége, az előadás könnyedsége, a meseszövés izgalmassága. Olykor pusztán csak szórakoztatni akart, máskor leszállt az emberi lelkek mélyére. Egy-egy szokatlan tárgya körül eleven ötleteket halmozott föl, a komor színeket humora játékával enyhítette. Meséi frissen peregtek. *(Rozmaring, Életre-halálra, Tündérkirálynő.)* — Hogy milyen biztosvonalú volt a társadalmi rajzban, s mennyire ismerte a szenvedélyek lélektanát, ezt legjobban a *Magdolná*ban (1938) mutatta meg. Hősnője fiatalon lép az olvasók elé, s mint hervadó asszony búcsúzik az élet örömeitől. Három szerelme három csalódás. Vágyik a tiszta szerelemre, s csalódnia kell minden álmában. Megindító történetében van valami egyetemes érvényű igazság, a rajongó szerelmű és mégis tisztalelkű nők sorsának rokonvilága.

Színművei közül azok a legsikerültebbek, amelyekben Mikszáth Kálmán regényeinek világát támasztotta föl. Mint a színpad lélektanának ismerője, nem puszta dramatizálásokat adott, hanem komoly becsvágyú átköltéseket: ezért ragadta meg annyira a figyelmet *A vén gazember* is, a *Beszterce ostroma* is. *A Noszty-fiú esetében* (1926) megváltoztatta a Mikszáth-regény szellemét, erősen módosított tartalmán is: a hozományvadász dzsentri-úrfi történetéből a színházlátogató közönség kedvéért tréfás szerelmi históriát formált. A regény olvasói megbotránkozva fordultak el a vármegye uraitól, a vígjáték nézői lelkesen tapsoltak a házassági megoldásnak. — Más darabjait szintén szívesen fogadta a közönség *(A zenélő óra, Grófkisasszony)*, de azért

távolról sem olyan zajos lelkesedéssel, mint Mikszáth-átdolgozásait.

A regényesített életrajzok erősen megragadták a közönség érdeklődését. Az olvasók túlnyomó többsége a legértékesebb történeti biográfiánál is szívesebben olvasta az olyan életrajzot, amelyben a szerző képzelete segítségével helyreállította a rejtett összefüggéseket és művészi ösztönével kitöltötte az adatok hézagait. — Hegedüs Loránt (1872–) a legmegbízhatóbb kútfőkből merített, amikor megírta *Gróf Széchenyi István* (1933) életének történetét. Ez a mű a földolgozás módját tekintve, regényszerű alkotás, de azért adatai nem elképzelések, hanem valóságok. Az író a hiteles tényeket beleillesztette a maga látomásainak líraiságába. Csupa átélés a könyv, a hőséért rajongó lélek vallomása. A mai kor közvetlen közelébe hozza Széchenyi Istvánt, költői fordulatokkal beszél emberi mivoltáról. — *Kossuth Lajos*ában (1934) a torinói remete pályájának megrázó mozzanatait örökítette meg. Itt is alapos forrástanulmányokat végzett, még azokat a külföldi helyeket is végigjárta, ahol Kossuth Lajos valamikor megfordult. Könyve a Kossuth-kultusz egyik nemes emléke. — *Két Andrássy és két Tisza* (1937) című munkájában négy magyar államférfi arcképét vetítette olvasói elé: az idősebb és az ifjabb Andrássy Gyuláét, Tisza Kálmánét és Tisza Istvánét. A két család szemberállását, az Andrássyak magánéletét, a Tiszák politikáját gazdag képzelettel, forró lírával, sebesütemű szakaszokban dolgozta ki. Együtt lelkesedett hőseivel, örvendett sikereiknek, osztozott bánatukban. — Hegedüs Loránt szívesen hódolt minden emberi nagyság

előtt. A korlátoltságot, kicsinyességet, rosszindulatot maró szatirával tette nevetségessé, egy-egy eszméje körül szárnyaló képzelettel, tüzes vérmérseklettel, sziporkázó ötletekkel röpítette a magasba sokoldalú érdeklődésének tűzijátékát. Érzelmeinek és gondolatainak gazdag áradásai szétt törték a szabályos szerkezet korlátait, a belső egységgel nem sokat törődött, megfigyelései azonban még azokat is elmélkedésre késztették, akik nem értettek egyet elgondolásaival. Hírlapi cikkei hol prózai rapszódiák voltak, hol az ötletekben kifogyhatatlan zseniális fej gyakorlati észrevételei az élet közérdekű kérdéseiről. Szenvedélyes alkotó vágy lobogott lelkében, közlési készsége termékenyen buzgott, elmésségeivel könnyedén szórakoztatta írásművészetének tisztelőit. A legelvontabb gondolat is megtalálta nála a világos kifejező formát, legvígabb anekdotázásába is vitt komoly filozófiát vagy legalább gazdag élettapasztalatokat. Szívesen foglalkozott a vallás kérdéseivel, életeleme volt egyes személyek és eszmék támadása és védelme. Az Adykegyelet különösen sokat köszönhet örökké ifjú szellemének, pompás vitatkozó erejének s a népszerűség útjait ösztönös érzékkel kitapintó tehetségének.

Az írók egy része félreértette az elbeszélő műfajok lényegét, s azzal a balvélekedéssel áltatta önmagát, hogy a meseszövés hiánya mindig pótolható — esetleg leplezhető — filozofáló részekkel vagy hosszadalmas leírásokkal. Bókay János-nak (1892–) más volt a felfogása: írhat az író izgalmas regényt is, a nélkül, hogy a művészet rovására engedményeket tegyen; a fárasztó író gyanús író; a gyönge meseboryolítás és a mesterkélt stílus még nem

jelent színtiszta irodalmat, aminthogy az érdekfeszítő elbeszélés sem jelenti a művészi fajsúly jelentéktelenségét. Regényeiben fordulatos mesékkel dolgozott, az élet játékait mesteri frisseséggel alakította át gyorsütemű történetekké, személyei köré az enyhe gúnyolódás csillámait hintette. A nemzetközi kalandorok világa és a pesti társasági élet lüktető elevenséggel jelent meg könyveiben. *(Mario, Megvédtem egy asszonyt, Julika, A balek.)* — Vígjátékaiban is könnyedén pereg a cselekvény, ötletesek a színpadi helyzetek, fordulatosak a párbeszédek, természetes a nyelv. Jól ismeri a színpadot; tudja, milyen eszközökkel lehet hatást kelteni. Humorának és szatirájának elmésségei minden erőltetés nélkül kergetik egymást. *(A rossz asszony, Ragaszkodom a szerelemhez, Feleség.)*

Bónyi Adorján (1892–) részint a főváros világából, részint a bihari tájakról vezeti hőseit olvasói elé. A tragikus helyzeteket, a derűs pillanatokat, az élet szeszélyeit gyorsütemű mesélőkedvvel mutatja be. Szereti a drámai felépítésű történeteket, a ma problémáinak fordulatos bemutatását, az élettől lüktető jeleneteket. Meseszövése egyéni emberlátással párosul, humora megnyugtató árnyalású. Realizmusa mellett is sok benne a romantika, nem annyira a regényes helyzetek túlzásában, mint inkább történeteinek színes elgondolásában. Stílusából melegség sugárzik. Élére állított helyzeteinek megoldásával többnyire megnyugvást kelt az olvasókban. *(Jómadár, A mennyei híd, Úri világ, Elcserélt élet, Kaland a Riviérán.)*

Tabéry Géza (1890–) írásait a nyelvficamító láz s az érzéki szerelem jelenetei rontják meg. Erotikum nélkül

sok író nem tud hatásos könyvet elképzelni. — *Szarvasbikája* (1925), a két Bolyai története, minden elbeszélő lendülete mellett is elbúsító példája a szellemében és stílusában beteg irodalomnak. — *Tűzmadara* (1927) két költöttnevű nép ellenségeskedésének mesevilága, a mai idők helyzeteinek a gitánok és liburok világába való átültetésével. — A *Vértorony* (1929) Dózsa György parasztlázadásának korát színezi ki. Támadás ez a regény a katolicizmus ellen, gyűlölködő vádirat a középkori egyház megbélyegzésére. A borzalmak kiélezése mellett ízléstelenül erotikus jelenetek. — Az *Októberi emberek*ben (1934) a katonai összeomlás napjai újulnak meg a világháború végén. — *Fekete ablak*on (1936) néz ki az erdélyi magyarság, és nem lát egyebet, csak sötétséget. A regénynek egy kishivatalnok a hőse, élete sorsában ott van a királyhágóntúli részek minden vergődése a világháború után. A magyarság egymásután veszíti el őrhelyeit, kiszorul a városokból. Ha életben akar maradni, vissza kell térnie a faluba, az anyaföldhöz, az talán megvédi valamennyire. Az író nemesen hazafias irányú és tárgyilagosan szemlélődő : nem magasztalja fajtáját, amikor nem lehet magasztalnia a románban is elismeri az értéket, ha emberséges ember. Bátor szókimondását csak itt-ott rontja a papiros pátosza, a stílus romantikája. — A Tabéry-könyvek egy része demokrata szellemű irányregény. Az író politikai bírálatra használja mesemondását, és nyíltan vagy jelképesen a haladó eszmék mellett izgat. Ha történeti regényt ír, modern gondolatokat vetít vissza a multba, a mai ember elgondolásait fonja egy-egy históriai korszak személyei köré, mesevezetését izgatott

kedélyű szabadgondolkodó célzat vezeti. Nem lát bele a régi emberek igazi lényébe, nem akarja tudomásul venni a történetírás tanuságtételeit, vagy csak azt látja meg, ami beleillik programmjába. Előadómódja a magyar elbeszélő stílustól rikítóan elütő futurista mondatszövés. Hiába tűnik fel annyi tehetséges vonás regényeiben, ezt a lényéből kiforgatott, fejetetejére állított, minden eddigi nyelvi logikának ellentmondó, mesterkélt stílust nem lehet megszokni.

Az erdélyi gondolat — a transzszilvanizmus — Kós Károly (1883–) munkáiból tört elő legélesebben. Az író érzelemvilága Erdély mult'a és jövője körül csapongott, írásaiban büszkén hangoztatta a magyar anyaország szellemi egységétől elütő külön erdélyi lelkiséget. Első regénye, a *Varjú-nemzetség* (1925), a kalotaszegi élet rajza Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelemsége idején. Két nemzedék története országos keretben, a mozgalmas családi krónikán keresztül a tragikus erdélyi helyzet politikai megvilágítása. — *Az országépítő* (1934) hőse Szent István király. Mivel az író ismert históriai nagyságot helyezett elbeszélésének középpontjába, képzelete nem szárnyalhatott szabadon, hanem többé-kevésbbé símulnia kellett az eseményekhez. A király keresztény nemzetté akarja átalakítani a pogány magyarságot, tervei megvalósításában szembekerül ősi fajtájával, a kereszt jegyében folytatott véres harc nyomán kialakul az egységes Magyarország. A krónikák Szent Istvánja mellett a legendák szentje csak halaványan lép elő az életrajzi regény lapjain, de a mű korfestése művészi becsvágy terméke. Van

benne belső átélés, nem hiányzik belőle a históriai hangulat. Néhány alakjának emberábrázolása bensőségesen reális.

MAKKAI SÁNDOR (1890–) nevét fényes előadóművészettel megírt könyve, a *Magyar fa sorsa* (1927), tette széles körökben ismertté. Nagyszabású tanulmányának lapjain Ady Endrét védelmezte a keresztény-nacionalista álláspont fölfogásával szemben. Könyve a modern szabadgondolkodás egyik jellemző terméke, az Ady-dicsőítés tetőpontja, csupa logikai ellentmondás és irodalomtudományi különcség, egyébként igazi tehetséggel megírt mű, a tévedéseiben is megvesztegető frazeológiájú író pompás vitairata. Olyan túlbuzgó dialektikával kelt a költő pártjára, hogy újra fellobbantotta az Ady-gyűlölet lángját. — Másik nagy zajjal fogadott munkája, az *Ördögszekér* (1927), a dekadens lelkiség csüggesztő megnyilvánulása. Hőse, Báthory Anna, beteg szerelmi szenvedélyeinek áldozata. Az előkelő leány testvérbátyjával szerelmeskedik, züllött asszony lesz, Bethlen Gábor fejedelemsége idején halálos ítélettel sujtják, a hóhér keze alól megmenekülve bujdosó kolduskénti fejezi be életét. Olyan a sorsa, mint az ördögszekéré: tavasszal pompázó virág, ősszel aszott kóró, kósza szél hajtja az útszéli árkok felé. A feslettéletű nő tragikuma egyrészt a testvérszerelem, másrészt a Bethlen Gábor iránt érzett szerelmi szenvedély. Nem a Báthoryak korának képe ez a mű, hanem a neuraszténiás fantázia modern játéka. Így is kiválóan sikerült regény, ha mindjárt pogány sugallat terméke is. — *A táltoskirály* (1933) és a *Sárga vihar* (1934) a tatárjárás korát támasztja fel, sok

lenyügöző részlettel s egészében véve igen értékes alkotóvággyal a magyar történelmi regény terén. IV. Béla király korának ez az erdélyi szempontú megjelenítése a végzetszerűség tragikumának jegyében történik : az ország pusztulását nem akadályozhatja meg semmiféle földi hatalom. Ha van hibája a regénynek, ez abból ered, hogy az írónak nincs igazi mesekitaláló tehetsége, kevés fantáziával dolgozik, előkelő műveltsége nem pótolja az érdekfeszítő mesemondás adományának hiányát. Sem nem igazi regény a mű, sem nem igazi történelem, hanem olyan korkép, amelyből a hivatott meseszövő képzelet elsőrangú klasszikus regényt írhatott volna. — Történeti elbeszéléseiben Makkai Sándor nem egyszer szerencsésen kelti életre az erdélyi história egy-egy nevezetes személyét, társadalmi novelláiban főkép szimbolista művészete érdemel figyelmet. *(Élet fejedelme, Megszólalnak a kövek.)*

A legnagyobb sikerű magyar hadifogoly-regényt Markovits Rodion (1888–) írta. *Szibériai garnizon*ában (1928) olyan módon számolt be háborús tapasztalatairól, hogy bennük százezrek ismertek a maguk keserves élményeire. A szerelmi históriákkal élénkített katona-regények után ez a szerelemtelen önéletleírás nagy föllélekzés volt : végre egy történet, ahol a világháború nem a házaspárok házasságtörésének érzelmes háttere s nem egy szép fiú és csinos leány szenvedélyes vágyakozásának kísérő zenéje, hanem élő valóság. Voltaképpen nem is regény ez a mű, hanem az író naplója novellisztikus színezéssel. Pacifista szellemű könyv, megvan a maga tárgyilagos iróniája, de bántóbb célzatosságokkal nem bosszantja az olvasót.

Hatását semmi sem mutatja jobban, mint világirodalmi sikere, s az a nagy áradat, amely a hadifogoly-regények írása terén a magyar irodalomban mindjárt megindult a könyv megjelenése után. — *Az aranyvonat* (1929) is háborús tárgyú. Izgalmas jelenetek az oroszországi bolsevizmus szörnyű éveiből, följegyzések a szovjetköztársaság aranyszállítmányáról, az ellenforradalmi erőfeszítésekről, a katonai rablásokról és gyilkolásokról. A Szibériába sodródott magyar hadifoglyok kalandjait a kommunista lelkivilág föltárásával beszéli el az író. Nincs kerek meséje, eseményeket egyez föl, ezek azonban hatásosak és világító erejűek. Nem erőszakol semmiféle kirívó szociális elméletet helyzetképeire, célzatos filozofálgatással sem rontja valóságábrázolásának közvetlen hatását, a háttérből így is izgalmas erővel rontanak elő a nagy tanulságok. Mélységet és költészetet senki sem vár a riportregényektől, Markovits Rodion két munkájában azonban mégis annyi a kortörténeti drámaiság és az írói érték, hogy a szerző nevét az utókor jogosan megjegyezheti.

Kuncz Aladár-t (1886–1931) a világháború kitörése Párizsban érte, több magyar társával együtt egy komor vár falai mögé zárták, öt esztendeig élt itt nyomorúságos elhagyatottságban. Élete szerencsétlen korszakának emelt emléket a *Fekete kolostor* (1931) lapjain. Közvetlen erejű napló ez, az internált emberek végzetének történetírása, lelki kórképek gyűjteménye, a számkivetés tragikus keserűségeinek megindító jelenetekben gazdag rajza. A Franciaországért rajongó magyar entellektüelnek látnia kell, milyenek is közvetlen közelből imádott hősei, s hogyan teszi

túl magát, milyen könnyedén és lelketlenül, a francia önzés az emberiesség elemi követelményein. Rettenetes helyzetben vergődnek az összezsúfolt emberek, barbár gyűlölködés intézi sorsukat, majd megőrülnek életük unalmától. Az író mindazonáltal mértéket tart a fogolytartók jellemének megítélésében, jobban érdekli őt különös környezete: a magyar, német és meghatározhatatlan nemzetiségű fogolytömeg. Nyugtalanság, szorongás, láz árad ebből a nem emberi életformák között vergődő tömegből, végre üt a szabadulás órája a megmaradottak számára.

A zsidó lélek regényét a keresztények közül Szeő Demeter (1867–1936) írta meg legmélyebben járó földolgozásban. Hatalmas munkája, a *Zsidó vagyok* (1933), ritka jelességekkel ékes mű. Egy zseniális modern prófétában lüktető drámaisággal mutatta be azt a tragikus sorsú fajtát, amely kétezer év óta változatlanul egyforma jellemvonásokkal él a föld kerekségén. Egy felvidéki szatócs fia zsidó diákból katolikus pap lesz, a katolikus papból református lelkész, a református lelkészből görögkeleti szerzetes, a görögkeleti szerzetesből zsidó Messiás. Élete hátterében ott vannak a békeidők évei, a világháború csapásai, a forradalmak után következő idők, egészen addig, amíg a nagyszabású kalandor és egyben Istent szomjazó lélek föl nem veti az európai békeszigetek világmegváltó eszméjét. A hős: az örök zsidó, az akarata ellenére is nyugtalan vérű forradalmár, a társadalmi mozgalmak erjesztő kovásza. Titkos erők hajtják homályos célok felé, nem enged nyugton élni másokat, vállalkozik a legkétségbeesettebb kockázatokra is, csakhogy kielégítse rajongó célkitűzéseit. Mindent teljes

odaadással csinál, mindenütt otthonosan érzi magát. Utópisztikus terveinek nem a szédelgés a hajtóereje, hanem az önmagába vetett hit. Faji természete ott lappang keresztény korszakában is, mindaddig, amíg életének vészes eseményei vissza nem térítik ősei hagyományaihoz, s ezzel a fordulattal meg nem szabadítják örökös ingadozásaitól. A multtal és a jelennel eddig is csak annyit törődött, amennyi kielégítette saját érdekeit, a jövő ezután is csak annyiban izgatja, amennyiben megvalósulhatnak személyes érvényesülését szolgáló elképzelései. Mindenbe beletalálja magát, mégsem tud zöldágra vergődni, mert kielégítetlenül mohó, megdöbbentően kritikátlan, kihívóan izgága. Hallatlan szellemi terhet hordoz agitátori lelkében. A regény sem nem antiszemita, sem nem filoszemita ; az író távol áll minden irányzatosságtól, ő csak a zsidó lelket vizsgálja, egyforma tárgyilagossággal mutat rá a zsidó erényekre és bűnökre. A fajfilozófia gazdag élettapasztalatokkal egyesül írásában, lélekelemző tehetségét nem mindennapi stílusművészettel fonja össze. Szavai csengenek, kifejezései szárnyalnak, mondataiból színek törnek elő. Ha van hibája a regénynek, talán éppen ez a fényűzően színező stílus és az elbeszélés kábító mesegazdagsága az. Egyébként a hol látomásosan himnikus, hol romantikusan merészfordulatú elbeszélő mód jól illik a regény hősének izgalmas naplójához. A naplóforma szerencsés választás a meseanyag földolgozásában, az önvallomások még közelebb viszik az olvasót a bámulatos pályafutás belső rugóinak ismeretéhez. A főhős alakját néhány valóban élő zsidó világkalandor személyéből tömörítette össze az író. Epizód-

alakjai is túlnyomó nagy részben az életből vett megfigyelések, és csak kisebb csoportjukban tanulmányok alapján megmintázott személyek.

A pesti terézvárosi és erzsébetvárosi zsidó kispolgárság Zsolt Bélában (1898–) találta meg epikusát. Apró emberekbe, szürke életekbe rideg megfigyelő erővel világított bele, a Nagykörút mentén húzódó utcák zsidó kisburzsoáziájáról tárgyilagos ítélettel mondta el történeteit. Kereskedők, magánhivatalnokok, ügyvédek, orvosok, szobaurak, kávéházi vendégek, dolgozó nők, unatkozó asszonyok: ezek a hősei. A nagyobbára szánalmas személyek mellett az elmaradhatatlan szerelem az egyetlen oázis a hétköznapi lótás-futás vagy a reménytelen igavonás sivatagában. *(Gerson és neje, Bellegarde, A királynő családja, Kínos ügy, Villámcsapás.)* A pesti boltosfiúk olykor nekilendülnek, s elhitetik magukkal, hogy életükben sorsfordulat következett be, azután megtorpannak egy-egy veszedelmesnek ígérkező kaland előtt, s visszamenekülnek albérleti lakásukba, vagy ha meg is ízlelik a csiklandós helyzet ízét, számítóan haboznak, nem volna-e érdemesebb szakítani a nővel. Egyik-másik annyira elernyed, hogy fásultan dobja oda az életét olyan ügyért, amelyhez voltaképpen sem testének, sem lelkének nincsen semmi köze. Elfajzott emberek fonnyadt szerelmei tűnnek föl a láthatáron, kényes családi dolgok leplei hullnak alá. A bérházak világa olykor riportszerű fényképekben elevenedik meg, máskor művészi élménnyé alakítja át tapasztalatait az író.—Színműírásában is ennek a sivár, üres, csüggesztő világnak a bemutatója. Az *Erzsébetváros*ban (1929) és az *Oktogon*ban

(1932) többet adott puszta életképnél. Nem vonta be romantikus mázzal alakjait, hűvös közönnyel pillantott rájuk, úgy járt el velük szemben, mintha valamelyik kortörténelem számára óhajtott volna anyagot adni darabjaival. A pesti zsidó kispolgári élet minden eszményítés nélkül jelent meg színműveiben is.

A polgári osztályt rajzolta, de nem a maga helyi elszigeteltségében, hanem életjelenségeinek európai megnyilvánulásaiban, és benne önmagát teljes lelki feltártságában MÁRAI SÁNDOR (1900–). — Első regényei az emberi lélek tudatalatti rétegei alá világítottak be, bemutatták a belső világ rejtelmes szakadékait, nyugtalanul foglalkoztak az erkölcsi élet forradalmi jelenségeivel. *(Bébi, A zendülők, A sziget.)* — Állat-regénye, a *Csutora* (1932), egy kiskutya története. Rajta keresztül figyeljük az emberek életét, egyszerű esetein át halljuk a kaján megjegyzéseket a polgári társadalomról. Mese alig van benne. Márai Sándor legterjedelmesebb regényeiben sincs több elbeszélő anyag, mint amennyit egy jóravaló novella is követelhet a maga számára. Annál feltűnőbbek prózájának értékes jellemvonásai: a csiszolt stílus, a hangulatéreztető nyugtalanság, a kifejező készség biztossága. — *Egy polgár vallomásai*ban (1934) a fanvar lírának, a kesernyés gúnynak, a fagyos emberábrázolásnak és a gondolatokat támasztó megfigyeléseknek olyan gazdag tenyészetét látjuk felburjánozni, amilyennel csak kevés könyv dicsekedhetik. Az író ebben a nagy memoár-regényében a meztelen önvallomások kábító sokaságát önti olvasói elé. Személyes élményein kívül megörökíti a nagy háború előtti és a forradalmak utáni

évek magyar, német, francia és angol világát, hatalmas méretű művelődéstörténeti riportba foglalja az élete eseményeivel kapcsolatos kortüneteket. Az egyéni emlékképek mellett izgalmas tömegjelenetek, a leplezetlen személyi gyónás vallomásain kívül a polgári osztályok természetrajza, az önelemzés nyomában általános társadalmi taglalás. Az író mindent megtesz arra nézve, hogy ne lássék forradalmárnak, de környezet-tanulmánya minden részletéből elővillog elégedetlensége a fönnálló rend ellen. Nem akar pártíró lenni, mégis érezhető, milyen párton áll. «Világnézeti szolidaritásban tartok össze szellemi és erkölcsi kérdésekben a zsidókkal.» Nyilvános egyetemes gyónása az ábrándjaitól megfosztott lélek meztelenre-vetkőzése a nyilvánosság előtt, s ebben a helyzetében gyilkos gúny a társadalmi hagyományok ellen. A gazdag műveltség ikertestvére a sátáni megszállottság, a kiégett szív bajtársa az eszménytelenül töprengő elme. Az önmagukban jelentéktelen dolgok is súlyos értékekké válnak tolla alatt, midőn leszáll az emberi lélek mélységeibe, s bepillant az élet külső díszletei mögé. Semmit sem hallgat el, semmiért sem szégyenkezik, csak éppen az erkölcsi megtisztulás hiányzik önkínzásából. Nem törődik azzal, sérti-e mások érzékenységét. Kíméletlen leleplező és reményeit vesztett önfeltáró: «Nincs egyetlen emberem, akinek társaságát hosszabb ideig bírnám; nincs olyan emberi közösség, amelyben el tudok helyezkedni; szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok, és mindenütt hamarabb érzem otthon magam, mint a polgárok között; anarchiában élek, melyet erkölcstelennek érzek, s nehezen bírom ezt az állapotot.»

Márai Sándor tehetségéből hiányzik az érdekes meseszövés adománya. Nem történéseket mond el, hanem állapotot ír le. Az olvasó nem egyszer fárasztónak találja regényírását, annyira egy helyben jár, olyan részletező elmélyedéssel elemzi alakjait, annyira elmélkedik helyzeteiről. Filozófus-regényíró. Regényeinek lapjain nem zúg az eleven élet irama, annál több bennük a kritikai álláspont, a bölcselő megvilágítás. A képzelet helyett a magasan szárnyaló értelem. Észrevesz olyan jelenségeket, amelyek mellett még a kivételes művészlelkek is közömbösen haladnak el; meglát olyan rejtett összefüggéseket, amelyekre csak ő tudja ráirányítani a földerítés sugárkévéjét. Jelentéktelen tárgyakról gazdag szellemmel beszél, észre nem vett tünetekhez álmélkodtató fordulatokkal fűzi hozzá különvéleményét. — *A féltékenyek*nek (1937) mindössze annyi a meséje, hogy a Garren-fiúk megérkeznek atyjuk halálos ágyához, és néhány hetet ott töltenek a haldokló mellett. Ezt a rövid történetet nagyarányú regénnyé dolgozta föl az író, személyeinek jellemképeiből tanulmányokat szőtt, helyzetrajzaiba belevitte élettapasztalatainak ritkasággyűjteményeit. Hangja egyedül az övé, hűvös okfejtése sajátságos elmejáték kiáramlása, bánatos szemléletéből a kiábrándulás és sajnálkozás villanásai pattannak elő.

Az író megbecsülheti az emberi lélek nemes érzelmeit — a jóságot, hűséget, hálát — a nélkül, hogy kontármunkát adna vagy unalmassá lenne. Hunyady Sándorban (1893–) a megértés és kiengesztelődés szelleme élt minden iránt, ami egyáltalában menthető. Történetei csillognak a meleg-

ségtől és derűtől, mesehangjában az egyéniség íze. Habozás nélkül siet az elbeszélés csattanója felé, nem bíbelődik hosszadalmas árnyalásokkal, néhány vonás, s máris biztos arcéllel lépnek el olvasói előtt eleven alakjai. A humoros megelevenítés művészi adománya különösen nagy erőssége. Akár a fővárosi emberek közül szemel ki hősöket és mellékszemélyeket, akár a vidék úrivilágából, mesemondásának frisseségével és jelenetező készségének fordulatosságával elismerésre kényszeríti még a fanyarindulatú kritikust is. (*Diadalmas katona, Téli sport, A vöröslámpás ház, Géza és Dusán:* elbeszélő kötetek ; *Feketeszárú cseresznye, Erdélyi kastély, A három sárkány:* színművek.)

Szitnyai Zoltán (1893–) keresve keresi a különös helyzeteket, meglepő fordulatokat, szokatlan megoldásokat. Hőseinek rögeszméi ideges árnyalású történetek menetén jelennek meg olvasói előtt. A meghasonlott lelkek körül drámai feszültséget teremtett. Regényírásában a személyes élmények időszerű kérdésekkel kapcsolódtak. — *Élni akarok* (1929) : én-regény. Az írói dicsőségről álmodozó hős egy dunántúli város hivatalnoki karában vergődik, állásáról lemond, a fővárosban kíván érvényesülni. A kisvárosban meggyűlölték személyét, ő is gyűlölettel fordul környezete ellen, s bosszúsan fotografálja regényében ellenségeinek alakjait. A kipellengérező szándékon kívül az erotikus jelenetek is rányomják bélyegüket a könyvre. — *Hodinai Hodinák* (1936) : selmecbányai történet, a világháborút megelőző évek rajza. A magyarérzelmű tótság között megjelenik az óvatos pánszláv agitáció, de a szlovák lélek hűségesen kitart a magyar testvériség érzelmei mellett.

Hodinák Árpád, a szláv eredetű regényhős, jobb és nemesebb hazafi sok született magyarnál.

A víg regény könnyed műfajában leginkább VASZARY GÁBOR (1897–) keltette föl a figyelmet. Nehéz helyzetek humoros rajzolója, vídám kalandok gúnyos mesélője. Meseszövése fordulatos, alakrajzai elevenek, társalgása közvetlen. Száguldó stílusa tele van izgalommal. A lélek mélységeinek kutatása helyett az élet derűs jeleneteit keresi, jellemrajzolása mögül irónikus életszemlélet sugárzik elő. Középponti gondolata: a nő. Nem a komoly asszony, nem a becsületére büszke leány, hanem a könnyelmű teremtés, a kétes erkölcsű dáma. Nem hisz a nőkben, szatirikus mosollyal tekint rájuk, de kiábrándultságában nincs semmiféle sötét vonás. A női ravaszság különféle fajtáit mulattató változatokkal veszi tollára. A szerelmi fölsüléseken kívül különösen a megélhetés gondjai érdeklik, a pénz sorsdöntő szerepe az életben, a pénztelenség fojtogató kínjai a szerelemben. A bohémélet álromantikáját, az idegenbe sodródó magyar fiúk nyomorúságos életét, a könnyelműség földerítő és elszomorító eseteit Murgerre és Heltaira emlékeztető kedvességgel mutatja be. Erotikuma olykor nagyon is kiélezett, vonzódik a sikamlós jelenetekhez, természetes beszéde külvárosi kifejezésekbe fullad. Szabadszájú író, erkölcsi dolgokban liberális szellemű, társadalmi bírálataiban radikális észjárású. Leghatásosabb munkája, *Monpti* (1934): egy párizsi magyar művész szerelmi története megrendítő befejezéssel. — *Ketten Páris ellen* (1937) gyorsröptű víg regény: két magyar diák kalandjai Párizsban. — Vígjátékai tele vannak élettel, különös ötletekkel, váratlan

meglepetésekkel. Művészi becsvágya nincsen. Mint színpadi szerző pusztán mulattató.

Török Sándor (1904–) regényírásában a művészi alkotóerő a tartós irodalmi érték becsvágyával jelentkezett. — *Az idegen város* (1932) a világháború után kialakult magyar társadalom képe a fővárosba kerülő erdélyi ember lelkén keresztül vetítve. Az író a keresztény kicsinyességeket és zsidó hatalomérzetet a humorista és szatirikus életszemléletével figyeli. — Az élet keserű tragikomédiája lép az olvasók elé a *Bankett a Kék Szarvasban* (1933) című regényének lapjain. Egy vidéki állomásfőnök harmincéves szolgálati jubileumát ünnepli, tisztelői lelkesen magasztalják, és most megindul a lavina : a boldog ünnepeltből néhány óra leforgása alatt szerencsétlen ember lesz, legszűkebb hozzátartozói ráolvassák életének sok hazugságát, a külvilág számára hamis látszatokból összetákolt pályája semmivé válik. Le sem telik egy nap, s a végzet felrobbantja a minta-ember otthonát, boldogságát, önbecsülését. Hatalmas erővel fölépített történet. Hatását még az is fokozza, hogy a lelki katasztrófa minden szerelmi játszadozás nélkül bontakozik ki a mesemondásból. — *Vidéken volt primadonna* (1933) : elbeszélés arról, milyen rózsás színben tündökölnek ifjúságunk álmai, s hogyan semmisül meg minden ábránd, amikor évtizedek elmultával újra visszakerülünk diákéveink helyszínére. — *Szegény embert még az ág is húzza* (1934) : a társadalmi rendszer lesujtó kritikája, a közigazgatás együgyű tehetetlenségének képe, fájdalmas tiltakozás a törvények lelketlen paragrafusai ellen. Egy szegény, becsületes munkásembert addig hajszol nem

mindennapi balsorsa, amíg végre eljut az akasztófáig. — *És mégsem forog a föld* (1935): leleplezés arról, mennyire távol esik egymástól a nagyváros és a falu lelke, s milyen szakadékot kellene áthidalnia annak, aki át akarná hangolni lelkét a belső világától idegen húrokra. Más a nagyváros neveltjének gondolatköre, más a falu értelmiségének életszemlélete. — *Valaki kopog* (1937): tizenkét szoba regénye. Az író tizenkétszer próbál gyökeret verni egy-egy hónapos szobában, s mindannyiszor különös dolgokat tapasztal a pesti bérházak lakásain. Járja a szakadékok szélét, hol örömre derül, hol megdöbben. Elvonul előtte a nagyvárosi élet forgószínpada, regényes fordulatokkal vonaglik albérleti szobái mellett az új arcok titka, fájdalma, eszelőssége. Kifogyhatatlan a képmások festésében, gazdag az életszerű megfigyelésekben, bőséges a mesemondásban. Nem ismételget, mindig új. Szatirikus emberábrázoló, de egyben emberséges ember, mély lírájú. Hosszadalmas lelki elemzésekre nem szorul, ezt azokra hagyja, akik elbeszélő képzeletük gyöngeségét elmélkedésekkel és leírásokkal kénytelenek pótolni. Nagyon sok történik a két kötetben, az olvasó feszülten figyel. Bár a helyzetképek mindíg változnak, a személyek egyre cserélődnek, a regény mégsem hull részekre, az összekötő kapocs igen erős benne: maga az író. — *Örök vasárnapok* (1939): novellisztikus önéletrajz. Az író visszapillant gyermekifjú korára, s visszaidézi erdélyi élményeinek változatos sorát, a román megszállás után következő időből.

Török Sándor a szatirikus regény egyik eredeti szellemű művelője irodalmunkban. Az igazságok kíméletlen föl-

derítője, vérbeli elbeszélő. Drámaírói tehetségét először az *Április*ban (1936) mutatta meg. A darab az önzés, hazugság és korlátoltság jeleneteiből táplálkozó szatira. Hőse ártatlan ember, egy áprilisi tréfa áldozata. — *A komédiás* (1936) a valóság és rejtélyesség színjátéka, költői fordulatokkal, hatásos jelenetekkel. Színtere egy havasi falu, hősei földművesek, pásztorok, favágók, csempészek és egy különös jövevény.

Németh László (1901–) nagy célt tűzött ki maga elé regényírásában: meg akarta örökíteni korának történetéből mindazt, amit életében látott. «Utolsó leltárt akartam készíteni arról, aminek én még tanúja voltam: egy élő magyar lexikont, amelyben a falusi szolgalegénytől az egyetemi tanárig minden magyar réteg felvonul. Életem is egy lexikon: terézvárosi zsidó reál, két pesti fakultás, orvosi, tanári, kézműves pálya, a Tanú enciklopédiája, rádiós esztendő, nősülés egy iparos családba, pusztai nyarak, történészkedés, politizálás, házépítés, mennyi fejcím az üdvösségért küzdő lélek körül.» Hőse, Jó Péter, a különös lelkű parasztfiú, elindul falujából a város felé, s végigjárja a társadalmi élet magyar állomásait a békevilág éveitől kezdve a világháborún és forradalmakon át az újabb világháborúig. Sok különös dolog történik vele, személye körül százával hevernek a «lexikon-lapok»: az író kortörténeti megfigyelései. *(Kocsik szeptemberben, Alsóvárosi búcsú, Szerdai fogadónap.)* Németh László az én-regény művelője, az volt már első elbeszélő köteteiben is. *(Gyász, Bűn.)* Ő ugyan tiltakozott az ellen, hogy önéletrajzi regényeket ír — «munkám száz oldalakat megy olyan terepen,

amelyet én alig ismerhettem» — ; a valóság azonban mégis az, hogy a maga körül folydogáló életet írja le tehetséges stilizálással. Képzelete nem az igaz elbeszélőé, helyzetei vontatottan fejlődnek, alakrajzaiban sok az ismétlés. Nagyon is egyszálú minden meséje, túlságosan sokat beszél az érdekesség rovására. De azért minden regényében akad egy-egy művészi részlet. Ugyanígy színműveiben is. *(Villámfénynél, VII. Gergely, Papucshős.)* Aprólékos részletezésének szürke felhői mögül sokszor lecsap a szépírói erő egy-egy hirtelen villáma. Szellemes észrevételei úgy nőnek ki keserű emberszemléletéből és fanyar humorából, mint az őszi tarlóról az elkésett virágok.

Az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar prózaírók között Reményi József (1891–) emelkedett ki legszembetűnőbben elbeszélő tehetségével. *Emberek, ne sírjatok* (1926) című regénye keserű jajkiáltás : áthidalhatatlan mélység tátong az európai kultúra és az amerikai civilizáció között! Barth János, a regény magyar hőse, mélyen érző ember, keresi a szívét, rajong a szépért, s a Felvidékről belekerül az Újvilág forgatagába, ahol nincsen becsülete másnak, csak a dollár szerencsés birtokosainak, az üzletkötés rideg ügynökeinek, az álkultúra üreslelkű férfiainak és nőinek. Barth János maga is üzletek után szaladozik, de tipikusan amerikai feleségének igényeit még így sem tudja kielégíteni, csalódik második szerelmében is, az élet amerikai küzdőterén azé a győzelem, akinek több a pénze. Mikor az érzelmes természetű hős a világháború után átutazik az ezer sebből vérző Európába, meglátogatja idegen emberektől megszállt szülővárosát, megfordul a szörnyű

gazdasági helyzettől megrontott Budapesten, itt is lesujtottan tapasztalja, milyen távoli álom a magasabbrendű élet, mennyire kétségbe kell esnie minden harmóniát kereső léleknek. Mégsem veszti el hitét, szeretetét, reményét. Valami különös prófétai ösztön hajtja, csalódásainak átélésébe jóságos életszemléletet sző: legyünk nagylelkűek az emberek alacsonyrendűségével szemben, segítsünk a szenvedőkön! A nagyszabású mű voltaképpen egy regénytrilógiának második része; az első rész (*Jó hinni*, 1922) Barth János kivándorlásáról szól; a harmadik részben (*Élni kell*, 1931) révbe jut a sokat szenvedett hős. Énregény: ebből ered líraisága, ebből fakad jeleneteinek életszerűsége. Tipikus amerikaiak és különféle sorsú magyarok jelennek meg az elbeszélés során, érdekes mozzanatok villannak föl az olvasó előtt, a történeti hagyományok nélkül élő nagyvárosok gyökértelen emberei felbukkannak és eltűnnek a maguk társadalmi szürkeségében. Reményi Józsefnek sok a mondanivalója az Egyesült Államok életéről. Nem a kívülálló ember szemével nézi honfitársait, benne él az ottani magyarok világában. Ismeri az angolnyelvű társadalmat is, figyeli a magyaroknak a jenkikkel való keveredését, munkáinak megvan a kortörténeti és lélektani hitelessége. Nemes lángolások nélkül folyik az amerikai élet, romantika nélkül fejlődik a regénytrilógia meséje.

Elbeszélők és színműírók:

AMBRUS ZOLTÁN (szül. 1861. február 22. Debrecen; megh. 1932. február 28. Budapest), hírlapíró, a Hét főmunkatársa, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. —

Iskoláit Budapesten végezte, jogi tanulmányainak befejezése után egy ideig a Magyar Földhitelintézet tisztviselője volt, később lemondott állásáról, s az irodalomnak élt. A világháború idején és a forradalmak alatt a Nemzeti Színház igazgatója volt. — Irodalmi tanulmányairól és bírálatairól : a kritikusok között. — Szépirodalmi munkásságát a közönség jóideig nem méltányolta. Annál nagyobb volt a tekintélye a modern írók előtt. Kárpáti Aurél szerint szellemi emelkedettsége és formaalakító művészete egy egész korszak irodalma számára megszerezte az európai magyarság nemeslevelét. Vezető elme volt, személyi elvonultságában is igazi vezér : útmutató és irányító. «Ambrus Zoltán kora ma is tart. Amit ő nálunk elindított, a jelenben is továbbfolytatódik. Avagy annyira tele vagyunk-e duzzadó optimizmussal, hogy a századvég fanyar szkepticizmusát, a termékeny kételkedést már nem valljuk magunkénak? Renan és Flaubert szelleme, a szemlélődés kétélye és a stílus szentségének hite, ez a kettős Ambrus-szerzemény és örökség csakugyan elveszett kincs lenne számunkra? Ambrus Zoltán, legbensőbb adottsága szerint, kritikus volt. Akkor is, ha regényt vagy novellát írt. Írói lénye, művészi képessége, költői képzelete mélyén mindig és minden vonatkozásban kritikus. Minden írását legelsősorban a szellemi tisztánlátás és az ítélet biztossága jellemz . Az a két gyémántértékű tulajdonság, amelyet ő maga is legtöbbre tartott másoknál, s fö'éj he yezett a képzeletnek. Regényei, elbeszélései a lelki élveboncolás mintái, a született pszihológus remeklései. Tekintete az arc mögé fúródik és a lelket vigyázza. Nyelve, stílusa külön érték. Egyéni ízű, de minden feltűnést kerülő. Hajlékony, gazdag, inkább plasztikus, mint színes, pontosan kifejező nyelv. Nem ideges, csak kifínomultan érzékeny, dús árnyalatú. Zavartalanul nyugodt, ment minden pátosztól. Kortársai közt nem volt prózaírónk, aki jobban ismerte volna a szavak helyzeti értékét és a mondattan tisztázatlan titkait. A mai nemzedék már szinte nem is tudja, milyen drága nyelvörökséget kapott tőle készen.» (Ambrus Zoltán. Pesti Napló. 1938. évf.) — Munkái: Midás király. Regény. Budapest, 1894. (Először a Magyar Hírlap 1891—1892. évfolyamában jelent meg.) — Ninive pusztulása. Novellák. Budapest, 1895. — Szeptember. Regény.

Budapest, 1896. — Pókháló kisasszony. Novellák. Budapest, 1898. — A gyanú és más elbeszélések. Budapest, 1900. — Giroflé és Girofla. Regény. Budapest, 1901. — Berzsenyi báró és családja. Rajzok. Budapest, 1902. — Ambrus Zoltán munkái. Tizenhat kötet. Budapest, 1906–1913. — Kultúra füzértánccal. Novellák. Budapest, 1911. — Mozi Bandi kalandjai. Budapest, 1913. — A tóparti gyilkosság. Novellák. Budapest, 1915. — A kém. Novellák. Budapest, 1918. — A Berzsenyi-dinasztia. Tollrajzok. Budapest, 1928.

Balassa Imre (szül. 1886. november 25. Szeged), hírlapíró. — Szépirodalmi könyvein kívül színi kritikáival is figyelmet keltett. — Munkái: A magyar királytragédia. IV. Károly. Budapest, 1925. (Tízezer példányban jelent meg. Angolra is lefordították.) — Nagy idők. Regény. Budapest, 1927. (Petőfi Sándor életének regénye.) — Kossuth. Budapest, 1928. (Regényes életrajz.) — Krisztus. Budapest, 1928. (A Megváltó életének regénye.) — Front. Regény. Budapest, 1930. — A titkos futár. Regény. Budapest, 1931. — Ottó, az ifjú királyfi élete. Budapest, 1931. (Szerk. Csekonics Ivánnal.) — Virág az orkánban. Regény. Budapest, 1931. — Mozart csodálatos élete. Budapest, 1935. (A lángeszű zeneszerző pályájának regényes rajza.) — Molière. Budapest, 1938. (A halhatatlan vígjátékíró életének és korának életrekeltése.)

Bánffy Miklós gróf (szül. 1873. december 30. Kolozsvár), írói nevén Kisbán Miklós, erdélyi földbirtokos, országgyűlési képviselő, Kolozs megye főispánja, a forradalmak után külügyminiszter, utóbb a romániai magyar irodalmi élet irányítója, az Erdélyi Helikon szerkesztője, a Kisfaludy-Társaság tagja. — Egy személyben író, színpadi rendező, zeneköltő, festő, rajzoló és iparművész. A magyar anyaországból Erdélybe való visszatelepedése nagy föltűnést keltett, de azzal, hogy román állampolgárrá lett, és személyes összeköttetéseit fölhasználta a magyarság javára, értékes szolgálatot tett a nemzeti ügynek. Irodalompolitikájában nem a hagyományőrző irányt támogatta, hanem a legmodernebb szellemi törekvéseket. — Munkái: Naplegenda. Dráma. Nemzeti Színház: 1907. (Egyfelvonásos darab a történelem előtti korok kezdetleges embereiről. A kőkorszak küzdelme a rézkorszakkal, s ebben

a harcban az emberiség haladásának törvénye.) — Nagyúr. Dráma. Magyar Színház : 1912. — A haldokló oroszlán. Novellák. Budapest, 1914. — Az erősebb. Színmű. Várszínház : 1918. (Hősei elkorcsosult mágnások, életük visszataszító erkölcstelenség.) — Maskara. Színmű. Renaissance-Színház : 1926. (A mai élet féleszű figuráinak tarka gyűjteménye, egyben társadalmi szatira, főkép a magyar arisztokrácia léhasága ellen. A bárgyúnak rajzolt mágnás karikatúrája mellett feltűnik a pöffeszkedő dzsentri, a nagyzoló ellenforradalmár és több más hasonló kortípus. Részint nevetséges, részint elszomorító alakok. Valamennyit az a vágy hevíti, hogy másoknak lássák őket, mint amik valóban. A gróf a tömeg jelszavaiért lelkesedik, a boltoslegény hercegnek adja ki magát.) — Reggeltől estig. Regény. Kolozsvár, 1927. (Két nővér története, két asszonyi lélek rejtélye.) — Martinovics. Dráma. Nemzeti Színház : 1929. (A darab hőse a szabadságért küzd, de egyben a zsarnokság fizetett kéme is. Jellemtelensége vérpadra juttatja a magyar jakobinusokat.) — Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja. Anekdoták, tréfák. Kolozsvár, 1931. (Régies stílusú levelek gyűjteménye : más-más história Boldizsár diák kalandjaiból. Az író humor-érzéke erős, szelleme a szkeptikus bírálóé.) — Emlékeimből. Kolozsvár, 1932. (A forradalmi idők hangulatának életre-keltése. Alakrajzai közül Károlyi Mihályé és Hatvany Lajosé mesterien sikerült.) — Megszámláltattál. Regény. Budapest, 1935. (Arisztokraták és nemesek magánélete.) — És híjával találtattál. Regény. Budapest, 1937. (Arisztokraták és nemesek a közéletben. Az előbbi regény folytatása.) — Darabokra szaggattalak. Regény. Budapest, 1940. (A trilógia befejező kötete.)

Benedek Marcell (szül. 1885. szeptember 22. Budapest), állami gimnáziumi igazgató, Benedek Elek fia. — Regényeiben erős realista megfigyelő, mesemondását belső izgalom fűti át, őszintesége nem egyszer áttöri az elbeszélés megszokott formáit. A lelki elvérzések festésére fínom színei vannak, iróniája mélabús és metsző. — Munkái : Don Juan föltámadása. Verses regény. Budapest, 1904. — Az erősebb. Dráma. Budapest, 1912. — Vulkán. Regény. Budapest, 1918. — Pokoljáró Tar Lőrinc. Regény. Budapest 1921. — Hamlet tanár úr. Regény. Budapest 1928.

(Rokonszenves hőse, Szentpáli Gábor egyetemi tanár, élénken emlékeztet Riedl Frigyesre.) — Magyar író tragédiája 1929-ben. Benedek Elek utolsó évei. Budapest, 1930. (A fiúi kegyelet megnyilvánulása. Az életrajzi közlések mellett meleg líra.) — Tégy, amit akarsz. Regény. Budapest, 1934. (Az emberi korlátoltság és hálátlanság regénye. Egy nemes emberpár részint az írók és művészek, részint a munkanélküli szegények ellátására fordítja vagyonát, de az egymás közelében élő két csoport nem tud megférni sem egymással, sem önmagában. Ez a helyzet módot ad az írónak, hogy az összeomlás jelenségeit a szellemes társadalombírálat észrevételeivel kísérje.)

Berkes Imre (szül. 1878. december 4. Szigetvár, Somogy megye), hírlapíró. — Világháborús hátterű regényeiben az élmény és hangulat hatásosan szövődik össze. Még sikerültebb tárgyköre a magyar kisváros. A békeidők vidéki élete nem volt olyan enyelgő nyugalmú, mint amilyennek az utókor látja ; ha voltak is csöndesebb helyek, nagyobb számban akadtak más embertanyák : alantas gyűlölködések mocsarai, emberi számkivetések lélekernyesztő telepei, zajos botrányfészkek. Berkes Imre az összhangtalan kisváros társadalmát keltette életre regényeiben. A kisváros lakói feszültséggel terhes levegőben vergődnek, a szellemi magasabbrendűség távolesik világuktól, erkölcsi magatartásuk külsőségekhez igazodik. A különös hangulatokat, izzó szenvedélyeket, izgalmas helyzeteket igen érdekesen ábrázolta az író. — Munkái : Ezer leányfej. Regény. Budapest, 1913. — Bábel. Regény. Budapest, 1913. — Bülbül hadnagy. Regény. Budapest, 1917. — Vérző falvakon át. Harctéri emlékek. Budapest, 1916. — Nem haltam meg tőle. Novellák. Budapest, 1919. — Csillagok, ha kialszanak. Regény. Budapest, 1919. — Odakünn süt a nap. Regény. Budapest, 1920. — Sárfészek. Regény. Budapest, 1930. — Csonka levelek. Regény. Budapest, év nélkül.

Biró Lajos (szül. 1880. augusztus 22. Bécs), a nagyváradi Szabadság szerkesztője, utóbb fővárosi hírlapíró. A Világ publicistája volt, a haladó törekvéseket támogatta. 1919-ben külföldre menekült, Bécsben és Berlinben mint újságíró kereste kenyerét, később fényes helyzetbe jutott : Amerika és Anglia

legnépszerűbb filmírói közé küzdötte föl magát. — Munkái: Harminc novella. Budapest, 1906. — Huszonegy novella. Budapest, 1908. — Férfiak. Színmű. Nemzeti Színház: 1909. — Családi tűzhely. Három szatira. Magyar Színház: 1910. — A diadalmas asszony. Regény. Budapest, 1910. — Sárga liliom. Színmű. Magyar Színház: 1910. (A darabnak rendkívüli sikere volt. A főváros közönsége tombolva ünnepelte a szerzőt, annyira tetszett irányzatos támadása a magyar úri osztály ellen. Heinrich Gusztáv a színművel kapcsolatosan a Vojnits-jutalomról szóló 1911. évi jelentésében két mozzanatra hívta föl a figyelmet: «Az egyik a katonatisztek dőzsölő, züllött, üres életének novellisztikus, rikító rajza, mely nagyon elcsépelt dolog, de ily brutálisan és ízléstelenül talán nem volt még feltüntetve. A másik az ország és nemzet szenvedélyes gyűlölete, mely valóságos himnuszokban nyer kifejezést. Magyarországon nincsen sem becsület, sem lelkiismeretesség; sem jog, sem törvény: aki bírja, marja, mert megtorlástól nem kell tartania, ha jó összeköttetései vannak. Az egyetlen becsületes gondolkodású és nemes érzésű embert a darabban végül szintén meggyőzik arról, hogy ez így van, és hogy az ember ebben az országban csak úgy élhet, ha beáll a jólszervezett bandába, melynek élén a katonai és polgári hatóságok állnak. Külföldön, például Bécsben, bizonyára kitörő lelkesedéssel fogják fogadni Magyarországnak ezt a lelkes és meggyőző leleplezését.») — Nyári zivatar. Regény. Budapest, 1911. — Vízözön. Novellák. Budapest, 1911. — Kunszállási emberek. Novellák. Budapest, 1912. — Rablólovag. Színmű. Magyar Színház: 1912. — A cárnő. Színmű. Nemzeti Színház: 1912. (Lengyel Menyhért társaságában írt darab.) — Glória. Novellák. Budapest, 1912. — Tavaszi ünnep. Színmű. Magyar Színház: 1913. — Utolsó csók. Színmű. Vígszínház: 1913. — Ciklámen. Novellák. Budapest, 1914. — A Szentlélek lovagja. Regény. Budapest, 1914. — A Serpolette. Regény. Budapest, 1914. — Don Juan három éjtszakája. Regény. Budapest, 1917. — Hotel Imperial. Színmű. Magyar Színház: 1917. (A nagysikerű darab éle a háború ellen irányult. Hőse egy magyar főhadnagy, eleven alakjai a Galíciát megszálló orosz katonai típusok. Van-e különb-

ség az emberölés fajtái között : ez a probléma lappang a történet mélyén.) — Budapestiek. Novellák. Budapest, 1917. — A mélység lakói. Regény. Budapest, 1917. — A Molitor-ház. Regény. Budapest, 1918. — Sárga rigó. Novellák. Budapest, 1918. — A vízözön. Novellák. Budapest, 1918. — Francia négyes. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1919. — Politikusok. Színmű. Belvárosi Színház : 1920. — A bazini zsidók. Regény. Bécs. 1921. (A keresztény-nemzeti kritika rámutatott arra, hogy a regény telítve van zsidó fajszeretettel, elszánt cionista nemzeti érzéssel, a faji összetartás fehér izzásával. Az az író, aki a pesti forradalmi intellektueleknek minden nacionalista felfogást fölényesen lesajnáló élcsapatához tartozott, s olyan mérhetetlenül gyűlölte a magyar úri osztálvt, ezúttal zsidó irányművet, sőt valóságos propaganda-regényt írt.) — Toinette vagy Dubarry grófnő a XX. században. Regény. Budapest, 1925. — Mariska. Színmű. Belvárosi Színház : 1925. — Boszorkánytánc. Színmű. Belvárosi Színház : 1929.

BÓKAY JÁNOS (szül. 1892. július 10. Budapest), a Budapesti Hírlap szerkesztője, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Bohóc-sipka. Versek. Budapest, 1913. — A gyémánt. Regény. Budapest, 1921. — Mi férfiak. Novellák. Budapest, 1923. — Mario. Regény. Budapest, 1925. — Herceg Durravary és társai. Regény. Budapest, 1926. — Megvédtem egy asszonyt. Regény. Budapest, 1934. — Julika, a fiúk barátja. Regény, Budapest, 1936. — Megvédtem egy asszonyt. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1936. — Szakíts helyettem. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1937. — Karosszék. Regény. Budapest, 1937. — A rossz asszony. Színmű. Pesti Színház : 1938. — Ragaszkodom a szerelemhez. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1938. — A balek. Novellák. Budapest, 1938. — Feleség. Vígjáték. Nemzeti Kamaraszínház : 1939.

BÓNYI ADORJÁN (szül. 1892. december 10. Margitta, Bihar megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Holnap. Regény. Budapest, 1917. — A boldog asszony. Regény. Budapest, 1918. — Az éjféli vendég. Regény. Budapest, 1918. — Délibáb. Regény. Budapest, 1918. — Szerenád. Regény. Buda-

pest, 1918. — A császárnő katonája. Novellák. Budapest, 1919. — A néma vándorok. Regény. Budapest, 1919. — Köd. Regény. Budapest, 1921. — A sárga kastély. Regény. Budapest, 1922. — Az égő hegy. Regény. Budapest, 1923. — Szomjúság. Regény. Budapest, 1923. — Élet a halálban. Regény. Budapest, 1924. — Jómadár. Regény. Budapest, 1925. — A mennyei híd. Regény. Budapest, 1928. — Az elcserélt ember. Színmű. Kamara Színház : 1930. — Szélcsend. Színmű. Nemzeti Színház : 1933. — Úri világ. Elcserélt élet. Két regény. Budapest, 1935. — Kaland a Riviérán. Regény. Budapest, 1937. — Hódítás. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1937.

CHOLNOKY LÁSZLÓ (szül. 1879. július 11. Veszprém ; megh. 1929. április 21. Budapest), hírlapíró, Cholnoky Viktor testvéröccse. Nyomora miatt a Dunába ölte magát. — Elbeszélő munkáiban a pesti külvárosok homályos utcáiról, züllésnek induló alakjairól, jobb sorsra érdemes iszákosairól figyelmet érdemlő írói vonásokkal szólt. — Munkái : Bertalan éjtszakája. Novellák. Budapest, 1918. — Piroska. Regény. Budapest, 1919. — Régi ismerős. Regény. Budapest, 1922. — Ingovány. Regény. Budapest, 1923.

CHOLNOKY VIKTOR (szül. 1868. december 23. Veszprém ; megh. 1912. június 27. Budapest), hírlapíró. Egy ideig jogot tanult, de a megkötött rendszerű munkát nem kedvelte, bejutott a Pesti Napló, utóbb A Hét szerkesztőségébe, s csakhamar fölkeltette a figyelmet eredeti tehetségével. Családjával együtt szűkös anyagi viszonyok között élt, keserűségét italba fojtotta. Az egyik budapesti klinika betegágyán húnyt el negyvennégy éves korában. Testvéröccsei : Cholnoky Jenő, a földrajztudós és Cholnoky László, a novellista. — Munkái : Tammuz. Novellák. Budapest, 1910. — Beszélgetések. Tárcák. Budapest, 1910. — Az Alerion-madár vére. Novellák. Budapest, 1911. — Néhusztán meséiből. Novellák. Budapest, 1911. — Kaleidoszkop. Cikkek. Budapest, 1911.

CSÁTH GÉZA (szül. 1887. február 13. Szabadka ; megh. 1919. szeptember 12. Baja), családi nevén Brenner József, orvos. Harminckét éves korában öngyilkos lett. Mint szabadkai gimnazista,

később mint budapesti orvostanhallgató, sokat volt együtt unokatestvérével, Kosztolányi Dezsővel. Gyógyíthatatlan szenvedélye, a morfinizmus, tönkretette testét-lelkét. A Nyugat írói köréhez tartozott, novelláival és zenekritikáival erősen fölkeltette a figyelmet. Elbeszélő munkáiban a beteg idegrendszerű emberek világa költői színezéssel lépett az olvasók elé. Hajlama volt a fantasztikumhoz, szerette a groteszk eseteket, az őrült ember rajzában mesteri ábrázolásokat adott. Az érzékeny gyermek lélektana, az álom szerepe az életben és hasonló témák megvilágítása naturalista árnyalásokkal bukkant elő novelláiból. — Munkái: A varázsló kertje. Novellák. Budapest, 1908. — Az albíróék. Novellák. Budapest, 1909. — Délutáni álom. Novellák. Budapest, 1911. — Janika. Tragikomédia. Magyar Színház: 1911. — Hamvazó szerda. Színmű. Magyar Színház: 1911. — Schmith mézeskalácsos. Novellák. Budapest, 1912. — Muzsikusok. Novellák. Békéscsaba, 1913.

Darkó István (szül. 1902. Szentendre, Pest megye), a Magyar Írás szerkesztője. — Azok közé tartozott, akik a szerencsétlen államfordulat után kezükbe vették a magyar könyv sorsát a Felvidéken. A kenyéréért küzdő írók kassavidéki csoportjával jelentékeny sikereket ért el a könyvkiadás terén. Elbeszélő köteteiben nagy gonddal iparkodott érzékeltetni a felvidéki magyarság lelki világát. — Munkái: Két ember, egy árnyék. Novellák. 1925. — Zuzmara. Regény. Berlin, 1926. — A legnagyobb úr. Novellák. 1927. — Szakadék. Regény. Kassa, 1928. — Szép ötvöslegény. A ferde torony. Két regény. Kassa, 1929. — Égő csipkebokor. Regény. Budapest, 1936.

Farkas Pál (szül. 1878. november 27; megh. 1921. április 23), országgyűlési képviselő, a Petőfi-Társaság tagja. — Mint Tisza István híve a nemzetközi áramlatokkal szemben a konzervatív-nacionalista eszmékért küzdött. A forradalmi jelenségeket korán észrevette, s felhívta a figyelmet a veszedelmes jelenségekre. Társadalomtudományi és történelmi tanulmányaiban is a nemzeti igazságok mellett emelt szót. — Munkái: Olga. Színmű. Nemzeti Színház: 1903. (Iránydarab a szennyesindulatú újságírás ellen.) — Meddő küzdelem. Regény. Budapest, 1905. — Az

imrefalvi leány. Regény. Budapest, 1905. — A renegát. Regény. Budapest, 1908. — Doktor Hartmann. Regény. Budapest, 1911. — Egy önkéntes naplója. Budapest, 1912. (A kaszárnyai szellemnek ebből a hűséges fotografiájából néhány év alatt 12,000 példány kelt el.) — A varsányi csata. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1912. (Történet a nyári hadgyakorlatok mozgalmas életéből, egyben egészséges szatira a nagyzoló ultramodern írók ellen. A darab forrása: Egy önkéntes naplója.) — A konventbiztos. Dráma. Nemzeti Színház: 1913. (A M. T. Akadémia Vojnits-díjával kitüntetett mű. Hőse, a francia jakobinus, hisz a népfenségben, s látnia kell a tömeg ocsmányságát.) — Egy körorvos följegyzései. Budapest, 1914. (Az orosz agitátoroktól behálózott ruténföld helyzetképe. Néhány jól megfigyelt alak: az antiszemita politikus, aki életre-halálra védi a veszedelmes galiciai bevándorlókat, mert számít a szavazatukra; a szocialista udvari tanácsos, aki egész környezetét rémületben tartja világboldogító eszméivel, de kidobja a szobalányt, amikor nem szólítja őt méltóságos úrnak. Ez a Rothstein Samu förtelmesen éneklő zsargonjában megfellebbezhetetlen kijelentéseket tesz a magánvagyon intézménye ellen, de a saját alkalmazottjaival olyan embertelen, hogy a szegény konzervatívok szégyenlik magukat miatta.) — Egy tanár jegyzetei. Budapest, 1917. (A tudományos becsvágyú tanár pályája derékbaroppan; szerelmese, a dúsgazdag bankigazgató hiszterikus leánya, öngyilkos lesz. «Az én tragikumom — írja a társasági léhaságból halálos érzékenységbe sodródó leány — sokkal mélyebben fekszik és osztozik bennem az egész leánynemzedék, mely velem együtt nőtt fel. Kerestem a kalandot, mert nem tulajdonítottam jelentőséget neki. Az értelmem azt mondotta, hogy ehhez jogom van, hogy a mai leány nem köteles türelemmel megvárni a házasságot, és éppen úgy meglehetnek a maga kis regényei, mint a fiatalembereknek. Csalódtam.») — Strigonius. Regény. Budapest, 1918. — Az esriadi rézbánya. Regény. Budapest, 1918. — A zanzibári leány. Regény. Budapest, 1919. — Mithridates kincse. Regény. Budapest, 1920. — Él az igazság. Regény. Budapest, 1921. — Elbeszélések. Budapest, 1926.

FÓTHY JÁNOS (szül. 1899. Kaposvár, Somogy megye), hírlap-

író. — Különös levegőjű, csiszolt veretű költeményeivel vonta magára a figyelmet. Irodalmi érték volt Igazgyöngy című vígjátéka is. (Nemzeti Színház : 1927.) Első regényében egy háborús katonai üdülőtelep életét feltűnést keltő színezéssel rajzolta meg. — Munkái : Üvegház. Versek. Budapest, 1921. — Narcissus tükre. Versek. Budapest, 1934. — A csodálatos völgy. Regény. Budapest, 1936. (Tényleges és tartalékos katonatisztek dolgai egy kárpáti gyógyhelyen. A szerelem és barátság emlékregénye.) — Csillagok útja. Regény. Budapest, 1938. (Két emberpár története.)

Földi Mihály (szül. 1894. október 14. Budapest), orvos, utóbb hírlapíró, a Pesti Napló szerkesztője, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Péterke. Novellák. Budapest, 1913. — Sötétség. Regény. Budapest, 1918. — Szahara. Regény. Budapest, 1920. — Rabok. Novellák. Budapest, 1920. — Hamlet királykisasszony. Tanulmányok. Budapest, 1922. — Mámorosak. Regény. Budapest, 1924. — Sándor és Sándor. Regény. Budapest, 1924. — Az élet tolvaja. Regény. Budapest, 1925. — Valakit szeretni kell. Novellák. Budapest, 1925. — Engem szeress. Vígjáték. Magyar Színház : 1925. — Bubi. Vígjáték. Magyar Színház : 1926. — Utolsó felvonás. Kamara Színház : 1926. — Az orvos. Regény. Budapest, 1926. — A Halasi-Hirsch fiú. Regény. Budapest, 1926. — A másik élet. Novellák. Budapest, 1927. — A csábító. Regény. Budapest, 1928. — Az utolsó álarc. Regény. Budapest, 1928. — Óvék az élet. Regény. Budapest, 1929. — Kezdődik újra minden. Regény. Budapest, 1930. — Kádár Anna lelke. Regény. Budapest, 1931. (Mikor a Pen Clubok világszövetsége meg akarta jutalmazni két év egyetemes regénytermésének legkiválóbb alkotását, a magyar Pen Club bíráló-bizottsága — Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Mohácsi Jenő, Schöpflin Aladár, Sebestyén Károly, Voinovich Géza — ezt a regényt jelölte ki a nemzetközi regényversenyre. A terv szerint negyvenöt ország negyvenöt regényének kellett pályáznia az elsőségért ; a negyvenöt Pen Club zsürijeitől kijelölt negyvenöt regényt lefordították volna francia nyelvre, s a jutalmazott munkát negyvenöt nyelvre ültették volna át. A tervet nem tudták az első elgondolásnak megfelelő módon

megvalósítani, a Földi-regény kiválasztása azonban nagy zajt keltett a magyar sajtóban. Az egyik nacionalista vezérlap tiltakozása szerint : «Földi Mihály egyáltalában nem rokonszenves képviselője egy olyan irányzatnak, amely semmiféle kapcsolatot sem tart fenn a magyar művészi géniusszal, a magyar nemzet lelkével. Az ő irodalma nemzetközi hatások és benyomások gyűjtőcentruma, amely ép úgy virulhatna Franciaországban vagy Skandináviában, mint Magyarországon. Földi Mihálynak a magyar nemzeti színekben való kiküldése egy párizsi világversenyre provokálása annak a magyar közvéleménynek, amely az irodalom tükrében a magyar élet visszfényét akarja látni. Ez a közvélemény meg fogja találni ezzel szemben a megtorlás eszközeit.» Magyarság. 1931. február 13.) — Isten országa felé. Regény, Budapest, 1932. (A trilógia első része. Az elbeszélés egyik legjellemzőbb fejezete : Az Ördög pöre Istennel. Az Ördög előkészíti a világháborút, de sebző keserűség gyötri, mert az emberiséggel való mesterkedésének sikerei felülmúlják legvérmesebb várakozásait is. Utálja szerepét, éjnek idején kimegy a belgrádi magaslatokra, lábai alatt széles nyugalommal hömpölyög a Duna, szemben Zimony fényei pislákolnak. «Adj nyugalmat, Uram!» Mormolja a csillagok felé. «A bombákat, melyeket hoztam, elhelyeztem. A lelkek felszakadó zsilipjeit tovább roncsoltam. Az ostoba vágyaknak, melyek a forró szivekből párásodtak, megmutattam az irányt, amelybe rohanhatnak. Uram, olyan szörnyű mohóság, olyan iszonyú tehetetlenség, olyan vadállati kegyetlenség, olyan vicsorgó telhetetlenség vonít az emberi agyvelőkben, hogy alig van már szükség az én munkámra. Ezek csak az alkalmat várják, hogy egymás torkának essenek. Ezek már csak azért építkeznek, hogy szétlőhessék templomaikat és palotáikat. Az anyáik már csak azért szülnek, hogy céltáblát állíthassanak fegyvereiknek. Gyermekeiket azért nevelik, hogy hazugságaikat termékeny talajba ültethessék. Harácsolják a pénzt, hogy megsemmisítsék. Mérgezik a levegőt, amelyet beszívnak, az ételt, amit esznek, dinamittal töltögetik a földet, amelyen járnak. Úgy hazudnak, hogy súgni sem tudnám jobban. Úgy csalnak és lopnak, hogy mozdulataikat alig tudom követni. Uram, elvégeznek ezek már maguktól mindent, engedj engemet pihenni.» Fekete kabátját

leteríti a sziklára, nézi a vizet : «Uram! Szabadíts meg ettől a százarcú emberi testtől, únom a bujkálást, únom a fejlődést, únom a sétálást, az én türelmem elfogyott. Akármit teszünk a régi helyébe, az ember mindent visszaront. Minden szöveget a saját melódiájukra énekelnek, nem használ ezeknek se angyal, se ördög, sem égi szent, sem földi bölcs.» Sír az Ördög. «Nem volt-e szebb a világ, amikor hiányoztak innét ezek a fajzatok? Gondolj vissza, Uram, arra a szép időre, amikor fenséges nyugalomban keringett minden világod, és nem népesítette be Földedet ember és állat. Pusztítsd el ezeket az undokokat, engedd, hogy végezzek velük, és engedj visszatérnem örök börtönömbe, az anyag méhébe. Kérem tőled, Uram, a megváltó nyugalmat, a Halált. Akard, hogy itt megsemmisüljek. Sujts le rám, és szűnjek meg. Legyek a semminél is semmibb, a halottnál is halottabb. Szolgáltalak minden erőmmel, szolgáltam minden időben minden parancsodat, megérdemlem már ezt a kegyet.» Ebben a fejezetben benne van a bukott angyal tragikuma, benne van az író történetbölcselete, benne van a filozófus-fej magyarázatkeresése arra : miért olyan nyomorúlt az emberiség, hogyan értelmezhető a Gondviselés szerepe a Megrontóval szemben, milyen módon kapcsolhatja bele a modern képzelet az emberiség életébe a vallás erőit.) — A meztelen ember. Regény. Budapest, 1933. (A trilógia folytatása. Az események bonyolításában és a lelki élet rajzában minden szimbolikus jelentőségűvé lesz.) — A lázadó szűz. Regény. Budapest, 1934. (A trilógia befejezése. A materializmus arasznyi létének elítélése, egyben rámutatás a spiritualizmus igazságaira.) — A házaspár. Regény. Budapest, 1935. (A hitvestársi lelki szenvedések után az egymásratalálás öröme, a rövid ideig tartó boldogság nyomában a végzetes elmúlás, közbül mindazok a nehéz problémák, amelyek a modern házasságokat jellemzik.) — Urak és szolgák. Novellák. Budapest, 1936. — Kiáltás a válságból. Tanulmányok. Budapest, 1936. — A század asszonya. Regény. Budapest, 1936. (A korszellem alakító hatását nem lehet elhárítani. Új női típus fejlődött. A dolgozó nő már mástípusú asszony. Előttünk a család válsága.) — A viszony. Regény. Budapest, 1937. (A szerelmi háromszög testi-lelki elemzése. A törvényes házasélet és a bűnös szerelem. A háló-

szobai pásztorórák titkai.) — A miniszter. Regény. Budapest, 1938. (Szerelmi történet a lelkiismeretfurdalás, materialista világnézet és vallásos nyugtalanság szövevényeivel.) — Párizsi menyasszony. Novellák. Budapest, 1938. — Menekülők. Regény. Budapest, 1939. (Egy milliomos új élete.)

HARSÁNYI ZSOLT (szül. 1887. január 27. Korompa, Szepes megye), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Verses munkái közül kiemelkedik hexameteres elbeszélő költeménye: Reichnitzer halála. Ez az eredeti elgondolású, egyéni hangú kis eposz egy szegény pesti kispolgár tragikus sorsát mondja el a világháború gyötrelmeiben. — Műfordításai igazi költői lélek munkái. (Byron: Az ifjú Harold zarándokútja.) — Cikkeiből gazdag tudás és fölényes stílusművészet sugárzik, tanulmányai megkapó erejű lelki elemzések. (Török Gyuláról írt emlékezése.) — Sok színdarabot fordított a külföldi irodalomból, eredeti operett-szövegeihez kiváló magyar zenészek szereztek dallamokat. Legnagyobb sikereit Mikszáth Kálmán regényeinek színpadi földolgozásaival aratta. — Munkái: A féltékeny költő. Versek. Budapest, 1920. — Az aranyholló. Regény. Budapest, 1924. — A vén gazember. Mikszáth Kálmán novellájának színpadi átdolgozása. Budapest, 1924. — A Noszty-fiú esete Tóth Marival. Mikszáth Kálmán regényének színpadi átdolgozása. Vígszínház: 1926. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével kitüntetett vígjáték.) — A zenélő óra. Színmű. Budapest, 1927. (Új átdolgozása 1938-ban.) — Beszterce ostroma. Mikszáth Kálmán regényének színpadi átdolgozása. Budapest, 1929. — Életre, halálra. Regény. Budapest, 1931. (Ugyanebben a kötetben a René című novella.) — Az üstökös. Budapest, 1932. (Petőfi Sándor életének regénye.) — Ember küzdj. Budapest, 1932. (Madách Imre életének regénye.) — Szólalj, szólalj virrasztó. Budapest, 1934. (Zrínyi Miklós életének regénye.) — Tündérkirálynő. Regény. Budapest, 1935. (Egy nagyvilági dáma kalandja a kisvárosi társadalomban.) — Ecce homo. Budapest, 1935. (Munkácsy Mihály életének regénye.) — Magyar rapszódia. Budapest, 1936. (Liszt Ferenc életének regénye.) — Mathias rex. Budapest, 1936. (Hunyadi Mátyás életének regénye.) — És mégis mozog a föld. Budapest, 1937. (Galilei életének re-

génye.) — Sacra corona. Budapest, 1938. (A magyar szent korona regénye. Ezúttal életregény helyett ereklyeregényt írt a szerző.) — Magdolna. Regény. Budapest, 1938. (Három kötet, három évszak, három szerelem. Május : a fiatal leány szerelme. Augusztus : az érett asszony szerelme. Október : búcsúzás a szerelemtől.) — Grófkisasszony. Vígjáték. Vígszínház : 1939. (Az irodalmi kávéház újságíró-asztalának alantas tréfája a magát írónak képzelő fiatalemberrel.) — Szegény János. Budapest, 1939. (Korvin János életének regénye.) — Élni jó. Budapest, 1940. (Rubens életének regénye.)

HATVANY LAJOS báró (szül. 1880. október 28. Budapest) filozófiai doktor, földbirtokos, ipari és kereskedelmi vállalatok tulajdonosa. A bárói méltóságot atyja, Deutsch Sándor cukorgyáros, 1908-ban kapta I. Ferenc József királytól. A dúsgazdag fiatalember a budapesti egyetemen bölcselettudományi előadásokat hallgatott, a klasszika-filológia különösen érdekelte. Pliniusról szóló értekezésével avatták doktorrá. Az ultramodern irodalmi törekvéseknek kezdettől fogva bőkezű támogatója volt, a Nyugat évekig neki köszönhette fönnmaradását, Ady Endrét több más íróval együtt sokszor segítette az élet küzdelmeiben. Mint politikus a radikális törekvések útját iparkodott egyengetni. 1917-ben átvette a Pesti Napló szerkesztését és kiadását, 1918-ban az októberi forradalom vezető emberei közé került, 1919-ben külföldre menekült. Ausztriában és Németországban évekig ontotta politikai cikkeit Csonka-Magyarország kormányzata ellen, ezért 1927-ben, amikor hazatért, pörbefogták, s nemzetgyalázás miatt másfél évi börtönre ítélték. (Az alsóbbfokú ítélet hét évi fegyházat szabott ki számára, annyira súlyosnak találta a bécsi emigránsok szövetségében a magyarság ellen folytatott külföldi támadásait. A szökevények — állapította meg a budapesti törvényszék ítélete — a rágalmak özönét zúdították az ezer sebből vérző Magyarországra. A Jövő című bécsi napilap állandóan piszkot szórt a magyar közállapotokra, a létéért kétségbeesetten küzdő Maradék-Magyarországot el akarta pusztítani, ebbe a hazaáruló munkába a vádlott cikkei igen jól beleilleszkedtek. «Magyarország nemzetközi helyzetének lehetetlenné válását, a külföldi szemében az egész

ország létjogosultságának a megszűnését jelentené, ha a vádlott írásaiban Magyarországról összehordott rágalmaknak hitelt adtak volna. Azonban a vádlott újságcikkei nemcsak ebből a szempontból voltak veszedelmesek, hanem abból az okból is, mert fölöttébb alkalmasok voltak arra, hogy az átcsatolt területeken élő és a valóság megismerésétől elzárt magyarságnak a régi haza iránt táplált érzését hátrányosan befolyásolják. Mindezeken felül megvolt a káros hatásuk Magyarország belső ellenségei harci kedvének fokozása, kitartásuknak és reményeiknek erősítése körül is.» A külföldi zsidóság politikusai és írói, első sorban a cionisták, mindent megtettek arra, hogy a világ figyelmét fölhívják a Hatvany-esetre. Rothermere lordot táviratban szólították föl; hogy járjon közbe az elítélt érdekében. A lord ezt sürgönyözte vissza Salten Félix és Schnitzler Artur osztrák íróknak : «Uraim! Megkaptam táviratukat. Az ügyben tudakozódva úgy találom, hogy Hatvany báróra azért szabtak ki súlyos büntetést, mivel cikkeiben a magyar kormány és a magyar nemzet ellen erőszakos akciót sürgetett. A magam részéről igen kevés különbséget látok a tollal és a karddal való hadakozás között. Meg vagyok győződve, hogy ha a nevezett úr személyesen vett volna részt valamilyen erőszakos cselekedetben, akkor büntetése minden vitán felül állana. Ha egy ilyen erőszakos akcióban esetleg tetten érik, akkor valószínűleg a hely színén agyonlőtték volna. Ezekben a súlyos időkben az írók végsőkig menő önmegtartóztatást és óvatosságot kötelesek írásaikban tanúsítani. Én, mint olyan ember, aki a világon valószínűleg a legnagyobb publicitással bír, a legsúlyosabb ítéletek híve vagyok azokkal az írókkal szemben, akik könnyedén küldenek másokat olyan veszélybe, amelyet maguk nem vállalnak, és akik tevékenységükkel tudatosan egyenetlenséget és esetleg forradalmat igyekeznek szítani.» — Hatvany Lajos politikai magatartása különösen azért bántotta a magyarságot, mert a Hatvany-család a nemzet nagylelkűségéből emelkedett magasra. Ha Kun Béla és társai ki akarták forgatni sarkaiból az ezeréves országot, azon senki sem csodálkozhatott ; ezeknek az internacionalista földönfutóknak Galicia gettói egyet jelentettek a pesti külvárosok utcáival, de hogy olyan emberek támadjanak az országra, akiket a

vagyon és rang minden díszével vitt előbbre az állam jogrendje, erre még a legelkeseredettebb antiszemiták sem számítottak. (Hatvany természetesen azt hitte, jót cselekszik : írta róla Milotay István. Ő magyar akart lenni, magyarnak hitte magát, de persze a maga módja szerint. Nem látta be, és nem is fogja soha belátni, hogy révedező lélekkel rögeszmék után fut. «Olyan magyarságról álmodik, amelynek a modern zsidóság tulajdonságai adják meg a legfőbb karakterét. Azt akarja, hogy ezek vegyék át a vezető szerepet a nemzet együttes politikai, irodalmi és művészeti életében egyaránt, mint ahogy gazdasági életében már átvették azt. Hatvany ebben megújhodást lát, mi halált, pusztulást, önmagunkról való lemondást.») — Hatvany Lajos, az író, a tehetségek közül való, de számos munkájában igen ellenszenves vonások mutatkoztak : kiállhatatlan lírizmus, selypítő hang, ízléstelen kötekedő hajlam. Hajszolja az eredetiséget, affektáltan szellemeskedett. Mint kritikus, szívósan támadta a konzervatív-nacionalista irodalmat, gúnyolódva beszélt a hagyományos értékekről. — Munkái : Die Wissenschaft des Nichtwissenswerten. Berlin, 1908. (Támadás a filológia szűklátókörű kicsinyességei ellen.) — A szűz. Színmű. Magyar Színház : 1909. (Lengyel Menyhért társaságában írt «házassági komédia». A menyasszony szereti vőlegényét, de mégis másnak adja oda magát, mert alkalom kínálkozik rá.) — Gyulai Pál estéje. Budapest, 1911. (Meleghangú megemlékezések a nagy kritikusról. A szerző Gyulai Pál kedvelt tanítványa volt az egyetemen.) — Ich und die Bücher. Berlin, 1911. (Az impresszionista kritika jogosultságának védelme.) — A híresek. Színmű. Magyar Színház : 1913. (Egy asszony otthagyja boldog családi otthonát, mert írói babérokra vágyik.) — Feleségek felesége. Budapest, 1919. (Petőfi Sándor és Szendrey Júlia szerelmének megvilágítása.) — Das verwundete Land. Bécs, 1920. (Magyarország szerencsétlen sorsának feltárása a külföld előtt, föllebbezés az emberiség jóérzéséhez.) — Csöndes napok és hangos esték. Bécs, 1921. — Gyalu grófnő. Igaz történet régi időkből. Bécs, 1921. (Képek a Benkert—Kertbeny-család történetéből.) — A vén kocsmáros és fia, a kontár. Bécs, 1922. (Benkert—Kertbeny-történetek.) — Ady világa. Három füzet. Bécs, 1923. (Ady-

magyarázatok.) — Urak és emberek. Budapest, 1927. (A regénytrilógia első részének alcíme: Zsiga a családban. Lefordították németre és angolra is. Az Amerikai Egyesült Államok sajtójában Sinclair Lewis írt róla méltányló sorokat: «Egy alig ismert országnak, Magyarországnak lelke szólal meg a könyvön keresztül, amely valósággal Budapest szagát sodorja New-York felé.» Egy másik amerikai zsidó kiritikus viszont azt emelte ki, milyen újszerű és fontos a könyv a zsidóság szempontjából. A magyarországi keresztény sajtó is behatóan foglalkozott a regénnyel. Az egyik bíráló kifogásolta azt, hogy a szerző a bécsi Jövő hasábjain zsidó írónak vallotta magát, s könyvével mégis itthon állt elő, hogy beleszóljon a magyar élet problémáiba. Egy másik pamfletnek bélyegezte a regényt, amely a magyar zsidóság kiszakítását célozza a nemzeti jövő munkájából, sőt egyenesen gyűlöletre izgatja a zsidóságot a magyarság ellen. Lendvai István szerint: «Kevés írásmű olyan alkalmas az antiszemitizmus igazolására, mint ez a könyv. Mindaz, ami benne meg van írva, klasszikus bizonysága a zsidóság örök és legyőzhetetlen végső idegenségének a keresztény magyarság világnézete, törekvései, életérdekei és etikája ellen. Bizonyítva van azok igazsága, akik a keresztény erkölcs és a magyarság önkifejtése szempontjából idegennek, veszedelmesnek és nemkívánatosnak hirdetik a zsidóságot, annak előretörését és akár szellemi, akár gazdasági hegemóniáját.» Dóczy Jenő szerint Hatvany Lajos nem várt őszinteséggel rajzolta a zsidók világát, eldobott magától minden álarcot, megmutatta: íme ez a zsidó, ilyen a zsidó; nincs mit szégyenkezni a zsidóság miatt, mert Izrael népének lehetnek hibái, de vannak nagy faji erényei is, s az igazi nagy író nem hízeleg fajtájának, megmutatja véreit erényeikben és hibáikban. «Régebbi munkáiban Hatvany grimászokat, fintorokat vágott, sokszor nyegléskedett, mind-mind csak azért, hogy banális ne legyen; most, emigrációja csöndjében, kicsit megkomolyodott és stílust változtatott. Ez a póza sokkal szimpatikusabb, mint a régebbiek. Aminthogy regénye is nemcsak igen kellemes, érdekes olvasmány, de nagyvonalú komoly írói munka is, körülbelül a legértékesebb, amit idáig a magyar zsidó irodalom produkált.» Hatvany Lajos a Magyarság hasábjain

válaszolt bírálóinak : ő igenis össze tudja egyeztetni öntudatos zsidóságát magyarságával. Ha a legkülönbözőbb keresztény fajtáknak magyarrá való hasonulása ingyen adatik, akkor a Kazinczyak és Széchenyiek szellemében áthasonult zsidóknak miért kell súlyos életárat fizetniök magyarságukért? «A Magyarság szerkesztői rámkiáltanak : Hát mégis csak elismered a sémitának erős faji öntudatát? Hát mégis csak elkülönzöd magad a magyarságtól? Megadom a kiáltásra a csöndes választ. Ha parasztnak születek, öntudatos paraszt volnék. Ha székelynek születek, öntudatos székely volnék. Zsidónak születtem, öntudatos zsidó vagyok. De semmiképen sem tartom mivoltommal összeegyeztethetetlennek, hogy valamely osztályba vagy valamely fajtába tartozzam.»)

Hegedüs Loránt (szül. 1872. június 28. Budapest), országgyűlési képviselő, felsőházi tag, a M. T. Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Társadalomtudós, publicista, esztétikus és szépíró egy személyben. Sokoldalú elme, minden új eszmét gyorsan továbbépítő tehetség, tömérdek friss gondolat fölvetője. A közgazdasági érzék a költői hivatottság szikrájával egyesült lelkében. Írásművészete Jókai-örökség volt, anyai ágon a nagy regényíró vérrokonai közé tartozott. — Munkái : Mikor a háború meghal. Regény. Budapest, 1926. (Fantasztikus elbeszélés az eljövendő Európáról.) — Kossuth. Színmű. Budapest, 1928. (Nemzeti Színház.) — Glória. Regény. Budapest 1932. (Történet egy csodálatos nőalakról.) — Gróf Széchenyi István. Budapest, 1933. — Kossuth Lajos, hőse. Budapest, 1934. — Túl az óperencián. Meséskönyv. Budapest, 1935. — Két Andrássy és két Tisza. Budapest, 1937. — Görgey. Drámai költemény. Budapest, 1939.

Hegedüs Sándor (szül. 1875. augusztus 21. Budapest), mérnök, Hegedüs Loránt testvéröccse, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Egyideig a kereskedelmi minisztériumban dolgozott, később elhagyta az állami szolgálatot, az irodalomnak szentelte életét. Ezernél több elbeszélést írt, novellái húsz nyelven jelentek meg, színműveit a külföldi színpadokon is előadták. Elbeszéléseinek válogatott gyűjteménye és A rab című

drámája japán nyelven is napvilágot látott. Mint előadó, Hegedüs Sándor bejárta Európa nagy részét, hogy rokonszenvet keltsen a magyarság iránt, s népszerűsítse a magyar irodalmat. Párisban, Londonban, Stockholmban, Oslóban, Helsinkiben, Varsóban, Szófiában és egyebütt tartott felolvasásairól az ottani sajtóközlemények nagy elismeréssel emlékeztek meg. — Munkái: Az óriások világa. Amerikai útirajzok. Budapest, 1898. — Alakok a ködhomályban. Novellák. Budapest, 1899. — Déli fjordok. Dalmáciai útirajzok. Budapest, 1900. — Beszélő éjtszakák. Novellák. Budapest, 1902. — Az élve temetkező. Színmű. Budapest, 1903. — Ikaros. Színmű. Budapest, 1905. — A vesztett csata. Regény. Budapest, 1906. — A rádzsa. Novellák. Budapest, 1906. — A rab. Színmű. Budapest, 1908. — A kalandor. Színmű. Budapest, 1912. — A réztornyú kastély. Novellák. Budapest, 1913. — A lélekbúvár. Regény. Budapest, 1917. — A pézsmaszagú ember. Novellák. Budapest, 1918. — Vörösbőrű romantika. Novellák. Budapest, 1927. — Sir Douglas könyve. Novellák. Budapest, 1928. — A Bakony. Színmű. Kamara Színház: 1928. — A játékos. Színmű. Kamara Színház: 1931. — A sipkásfejű veréb. Regény. Budapest, 1931. — A halhatatlan Itália. Novellák. Budapest, 1932. — Kék Nilus. Elbeszélő és útleíró mű. Budapest, 1937. — Egy daxli naplója. Elbeszélő kötet. Budapest, 1939.

Heltai Jenő (szül. 1871. augusztus 11. Budapest), hírlapíró, a Magyar Hírlap, a Pesti Hírlap és a Hét munkatársa, utóbb színigazgató, a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének elnöke, az Athenaeum könyvkiadó osztályának igazgatója. — Irói egyéniségét jól jellemezte költőtársa, Szilágyi Géza: «Sanszonszerű, könnyed és pikáns bájú verseiben szólalt meg először magyarul — az 1890-es években — a városi fiatalember akkoriban kialakuló típusa. A magyar irodalom addigi pátriarchális-úri ideálja helyett új emberideál tűnik föl bennük: a polgári renden és előítéleteken kissé kivülálló, kedvesen könnyelmű bohém, aki a komoly bajokat bölcs megértéssel és iróniával küzdi le. Olvasóik akkor lelkesedtek értük legjobban, ha valamiképen gúnyt űztek a versírás régi szertartásos formáiból és az élet túlságos komolyanvevéséből. Heltai

Jenő krokijaiban, meséiben, novelláiban, regényeiben és vígjátékaiban hasonló filozófia fejeződik ki, mint verseiben. Műveinek világa meglehetősen rokon Murger Bohéméletével. Alakjai : fiatal és víg, csak enyhén érzelmes szerelmesek, ártalmatlan kalandorok, jókedvű bohémek. Heltai Jenő láthatóan szereti őket, s ha megszegik a polgári erkölcs szabályait, inkább tetszik neki a dolog, mintsem felháborodik rajtuk. Minden inkább, mint erkölcsprédikátor.» (Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929.) — Színművei közül néhányat a külföldi színpadokon is sikerrel játszottak. Eredeti darabjain kívül nagyon sok színműfordítást készített, ezeket a modern francia vígjátékokat még hatásosabbá tette saját ötleteinek beledolgozásával. — Munkái : Modern dalok. Versek. Budapest, 1892. — Kató. Versek. Budapest, 1894. — A hét sovány esztendő. Novellák. Budapest, 1897. — Lou és egyéb elbeszélések. Budapest, 1900. — Vitéz Háry János. Verses történetek. Budapest, 1903. — János vitéz. Daljáték. Király Színház : 1904. (Szövegét Petőfi Sándor költeménye nyomán Bakonyi Károly írta, zenéjét Heltai Jenő verseire Kacsóh Pongrác szerezte.) — Bernát. Bohózat. Vígszínház : 1907. — Nyári rege. Regény. Budapest, 1907. — Naftalin. Bohózat. Vígszínház : 1908. — A masamód. Vígjáték. Vígszínház : 1910. — Írók, színésznők és más csirkefogók. Novellák. Budapest, 1910. — Kis meséskönyv. Budapest, 1911. — Scherzo. Novellák. Budapest, 1911. — Az utolsó bohém. Regény. Budapest, 1911. — Versek. Budapest, 1911. — Színes kövek. Novellák. Budapest, 1911. — Az én második feleségem. Regény. Budapest, 1912. — Family-hotel. Regény. Budapest, 1913. — VII. Emánuel és kora. Regény. Budapest, 1913. — Fűzfasíp. Versek. Budapest, 1913. — Jaguár. Regény. Budapest, 1914. — A Tündérlaki-lányok. Vígjáték. Vígszínház : 1914. (A sikerült színdarabot a közönség és a kritika nagy tetszéssel fogadta.) — A III-es. Regény. Budapest, 1919. (A szikrázó szellemmel megírt elbeszélő munka német, francia, olasz és spanyol nyelven is megjelent.) — Kis meséskönyv. Budapest, 1920. — Mese az ördögről. Novellák. Budapest, 1920. — A kis cukrászda. Vígjáték. Vígszínház : 1922. — Versek. Budapest, 1923. — Arcok és álarcok. Három egyfelvonásos. Vígszínház : 1925. (Az első

darab a hivatásáért rajongó költő tragikomikus házi gondjait mutatja be kesernyés humorral, a második darab groteszk játék az orvosról és az operáló kése alá kerülő elöregedett Halálról, a harmadik darab színhelye egy falusi állatsereglet. A játsziság, fanyarság, életmegfigyelés és szimbolizmus mind a három egyfelvonásosban ötletes lírával fonódik össze.) — Papírkosár. Humoreszkek. Budapest, 1926. — Heltai Jenő munkái. Gyűjteményes kiadás. Budapest, 1926. — Álmok háza. Regény. Budapest, 1929. — Életke. Regény. Budapest, 1930. — Ifjabb. Regény. Budapest, 1935. — Utazás enmagam körül. Tárcák, rajzok, életképek. Budapest, 1935. — Jó üzlet. Színmű. Vígszínház : 1935. — A néma levente. Vígjáték. Magyar Színház. 1936. — Az ezerkettedik éjszaka. Mesejáték. Magyar Színház : 1939. — A gyilkos is ember. Novellák. Budapest, 1939. — Az utolsó pillanat. Négy egyfelvonásos. Pesti Színház : 1939. (Fekete golyó, A fehérrózsás úr, Az orvos és a halál, Interjú.)

HUNYADY SÁNDOR (szül. 1893. október 2. Kolozsvár), hírlapíró. Atyja : Bródy Sándor. — Az elismert színműírók közé Feketeszárú cseresznye című darabjával érkezett be. Hatásos színművét a Vígszínház közönsége lelkesen fogadta, a M. T. Akadémia a Vojnits-éremmel tüntette ki. (Délvidéki történet a trianoni időkből. Könyvalakban : Kolozsvár, 1930.) — Munkái : Diadalmas katona. Novellák. Kolozsvár, 1930. — A pusztai szél. Színmű. Vígszínház : 1931. (Romantikus betyártörténet.) — Lovagias ügy. Színmű. Pesti Színház : 1931. (Jelenetek a terézvárosi kispolgárság társadalmából.) — Erdélyi kastély. Színmű. Vígszínház : 1932. (Magyarok és románok az elszakított Erdélyben.) — Téli sport. Prózai írások. Budapest, 1934. (A kötet első részében egy pesti hivatalnokleány tátrai szerelme, második részében a szerző önéletrajzi visszapillantása.) — A három sárkány. Színmű. Vígszínház : 1935. (Vidám történet a vidéki kúriák világából.) — Az ötpengős leány. Novellák. Budapest, 1935. — A vöröslámpás ház. Novellák. Budapest, 1937. — Géza és Dusán. Regény. Budapest, 1937. (A Feketeszárú cseresznye folytatása. Hősei : a magyar főszolgabíró, a szerb földesúr és Irina, a szép bácskai asszony.) — Nemes fém. Regény. Budapest, 1938. (Karrier-regény : a gazdag

bankár leányának színészi pályafutása.) — A tigriscsíkos kutya. Novellák. Budapest, 1938. — Jancsi és Juliska. Regény. Budapest, 1939. (Karrier-regény : egy újságíró élettörténete.) — Havasi napsütés. Színjáték. Vígszínház : 1939. (Szerelem és egy gyöngéd leányalak halk elmúlása a szanatóriumban.) — Kártyabotrány asszonyok között. Regény. Budapest, 1939. (Fővárosi erkölcsrajz.) — Kártyázó asszonyok. Színmű. Vígszínház : 1939. (Züllött társaság sok silány alakkal.)

KARÁCSONY BENŐ (szül. 1888. szeptember 7. Gyulafehérvár), ügyvéd, kolozsvári hírlapíró. — Hősei az erdélyi kisváros különc alakjai. Leghatásosabban azt az embertípust festette, amely semmiképpen sem tud elhelyezkedni a társadalomban. Mesemondása eleven, humora igen jó. — Munkái : Tavaszi ballada. Novellák. Marosvásárhely, 1926 — Pjotruska. Regény. Kolozsvár, 1927. — Új élet kapujában. Regény. Kolozsvár, 1932. — Napos oldal. Regény. Budapest, 1936. (A regény egy erdélyi fiatalember kalandjainak sorozata. A vidám naplopó körül mulatságos esetek játszódnak le. Az írónak a komikum iránt kiváló az érzéke. Regénye, sok ízetlen naturalizmusa ellenére is, pompás könyv.)

KARINTHY FRIGYES (szül. 1887. június 24. Budapest ; megh. 1938. augusztus 29. Siófok), hírlapíró. — Munkássága a gyors győzelem jegyében indult meg, hamar lendült a magasba, fáradtan ereszkedett alá. A formák, hangulatok, stílusok sokaságán billentyűzött végig. Ott tűnt föl legjobban, ahol zilált volt és furcsa. Rajzaiban, karcolataiban, novelláiban a humor, szatira, paródia és travesztia groteszkül fonódott egybe. Irodalmi tanulmányaiban bölcselő hajlamú író és impresszionista kritikus : olvasmányait inkább csak azért ismerteti, hogy papírra vethesse az olvasás nyomán támadt gondolatait. Pályája második felében a legélvezhetetlenebb írók egyike. Csűrt-csavart okoskodásainak elolvasásához türelem kell, szelleme ködös, mondatszövése minden, csak nem magyar. Bizonyára a legfárasztóbb szatirikus az egész világirodalomban. Friss pályakezdése és későbbi szárazsága példátlan ellentét. — Munkái : Így írtok ti. Karikatúrák. Budapest, 1912. — Esik a hó. Novellák. Budapest, 1912. — Görbe tükör. Humoreszkek. Budapest, 1912. — Ballada a néma férfiakról. Novellák.

Budapest, 1912. — Írások írókról. Békéscsaba, 1914. — Két hajó. Novellák. Budapest, 1915. — Tanár úr, kérem! Képek a középiskolából. Budapest, 1916. — Holnap reggel. Tragikomédia. Budapest, 1916. — Utazás Faremidóba. Regény. Budapest, 1916. — Krisztus vagy Barabás. Novellák. Budapest, 1918. — Gyilkosok. Novellák. Budapest, 1919. — Ne bántsuk egymást. Novellák. Budapest, 1921. — Capillaria. Regény. Budapest, 1921. — Kötéltánc. Regény. Budapest, 1923. — Harun al Rasid. Novellák. Budapest, 1924. — Színház. Színművek. Budapest, 1927. — Összegyüjtött munkái. Budapest, 1927. — Minden másképpen van. Elmefuttatások. Budapest, 1929. — Nem mondhatom el senkinek. Versek. Budapest, 1930. — Hasműtét. Novellák. Budapest, 1932. — Még mindig így írtok ti. Karikatúrák. Budapest, 1933. — Száz új humoreszk. Torzképek. Budapest, 1934. — Utazás a koponyám körül. Egy életmentő műtét története. Budapest, 1937.

KÁDÁR ENDRE (szül. 1886. december 9.), hírlapíró. — Elbeszélő módszere a tárgyilagos lélekelemzés, a valószerű részletezés és a szereplők belső életének elmélyedő értelmezése. Mindent leír, ami hőseit nyugtalanítja. Vonzódik a nemzetközi alakokhoz, kedveli a világpolgári levegőt. Látása a vígasztalan életszemlélet. Pályájának második felében erős becsvággyal kereste a regény új stílusának útjait. A kor erkölcsi szétdúltságát az elbeszélés szaggatott menetével is iparkodott jelezni. — Munkái: Balalajka. Regény. Budapest, 1919. (Egy orosz forradalmár és egy francia nő története a világháború idején egy svájci városban.) — A szerelem elmegy. Színmű. Belvárosi Színház: 1922. (Pesszimista életszemlélettel megírt színdarab.) — Önbüntetés. Regény. Budapest, 1934. (Párisi történet sok alakkal. A föld minden tájáról összeverődött intellektuelek tömegesen lépnek fel a regény lapjain. Nehéz olvasmány, sok nyugtalanító gondolattal, állandó tépelődéssel.)

KÁLNOKI BEDŐ BÉLA (szül. 1874. november 4. Budapest; megh. 1939. február 10. Galgagyörk, Pest megye), földbirtokos, liptómegyei szolgabíró, több napilap belső munkatársa, egy időben az Uránia színház igazgatója. — Sokat utazott a Szaharában,

megismerkedett az ott szolgáló franciákkal, érdekes történeteket beszélt el róluk. Eredeti tájhangulat volt novelláiban. — Munkái: Idegen világból. Novellák. Budapest, 1910. — Az aranypók. Novellák. Budapest, 1910. — Doktor Oremus. Novellák. Budapest, 1912.

KÁRPÁTI AURÉL (szül. 1884. december 5. Cegléd), hírlapíró, egy időben a Vajda János-Társaság elnöke. — Munkái: Az én örökségem. Versek. Budapest, 1909. — Éjszakai ballada. Novellák. Budapest, 1912. — Budai képeskönyv. Novellák. Budapest, 1914. — Kömíves Kelemen. Színmű. Nemzeti Színház: 1916. (A népballada drámai feldolgozása Vajda László színpadtechnikai részvételével.) — Három régi esztendő. Regény. Budapest, 1918. — A bihari remete. Novellák. Budapest, 1920. — Aquamanile. Regény. Budapest, 1922. — A nyolcadik pohár. Regény. Budapest, 1927. — A bagoly. Novellák. Budapest, 1936.

KEMÉNY JÁNOS báró (szül. 1903. Pittsburgh, Amerika), erdélyi földbirtokos, református lelkész. — Különös érdemeket szerzett azzal, hogy áldozatosan támogatta a királyhágóntúli országrész magyar irodalmát. Az Erdélyi Helikon írói 1926-tól kezdve az ő marosvécsi kastélyában gyűltek össze nyarankint, hogy tanácskozzanak célkitűzéseikről. Ez a szellemi csoport a konzervatív-nacionalista irányú írókon kívül valamennyi más tehetséget iparkodott a maga körébe vonni. Az európeérek, a transzszilvanisták, a székelyek egyformán megtalálták itt a maguk eszményeinek támogatását. Maga Kemény János százezer lejes pályadíjat tűzött ki egy új szempontú magyar irodalomtörténet megírására. (Szerb Antal könyve.) — Munkái: Kákoc Kis Mihály. Regény. Kolozsvár, 1930. — Kutyakomédia. Regény. Kolozsvár, 1934. (Regényében kényes témához nyúlt: a magyar-román nemzetiségi kérdéshez. Problémáját a kölcsönös szeretet, türelem és béke szellemében oldotta meg. Akik évszázadok óta együtt élnek, azok között ne legyen gyűlölködés, a konkolyhintőket le kell csillapítani, vallás és faj találjon egymásra. Ezeket a tanulságokat egy falusi bíróválasztás derűs történetébe ágyazta be az író. A külső történet felszínéről nem ereszkedett nagyobb mélységekbe, annál elfogulatlanabbul tájékoztatta a távolabbállókat Erdély népének

hétköznapjairól. A falu urai és parasztjai nem törnek egymásra bősz gyűlölettel, a kisemberek a politikai irtóhadjáratok idején is a megszokott formában élik a maguk munkás életét.) — Ítéletidő. Történetek és rajzok. Budapest, 1938.

KÓBOR TAMÁS (szül. 1867. augusztus 28. Pozsony), családi nevén Behrmann Adolf, hírlapíró, az Újság szerkesztője. — Zsidó kisiparos-családból származott, gyermekéveit a fővárosban töltötte, középiskolai és jogi tanulmányainak elvégzése után a Magyar Általános Hitelbank szolgálatába lépett, de hivatalnoki pályáját csakhamar fölcserélte a hírlapírással. Alig indult meg a Hét, máris feltűnt írói tehetségével és szerkesztői hivatottságával; sógora, Kiss József mellett szerencsésen irányította az új folyóirat sorsát. Később a Tisza István eszméit támogató Az Újság egyik főerőssége lett, politikai cikkei és társadalmi kritikái sok szolgálatot tettek a negyvennyolcasokkal élet-halál-harcot vívó hatvanheteseknek. A világháború után Az Újság a magyarországi zsidóság erős szellemi támasza volt, s az maradt akkor is, amikor betiltása után 1925-ben átalakult Újsággá. A lap szerkesztése terén Kóbor Tamás bámulatosan termékeny munkát végzett. Publicisztikai működésében filozófus-újságíró volt: különös egyéni érveléssel magyarázta a politikai eseményeket, a társadalom jelenségeit, az ember önző természetét. Minél bonyolultabb dolog került ítélőszéke elé, annál irónikusabb életbölcselettel pillantott bele a tettek indítékaiba és következményeibe. Mindig a liberális álláspont szemszögéből ítélte meg a világ folyását, minden betűjével ellentmondott a zsidóság visszaszorítását célzó törekvéseknek. Az Újság híres rovatát, az előző nap politikai eseményeihez fűződő Rovást, ő írta napról-napra. Ebben a jelenségkommentárban kíméletlen szatirával szolgálta a Tisza-párti politika, később a szabad gondolat ügyét. Rendkívüli arányú cikkírása mellett nem feledkezett meg a szépirodalom műveléséről sem. — Munkái: Muzsika és parfüm. Regény. Budapest, 1893. — Aszfalt. Tárcák. Budapest, 1894. — Fagy. Novellák. Budapest, 1894. — Marianne. Regény. Budapest, 1895. — A félisten. Mesék a hónapos szobából. Budapest, 1896. — Hoffmann meséi. Modern fantazmagóriák. Budapest, 1897. — Ő akarta. Novellák. Buda-

pest, 1898. — A csillagok felé. Regény. Budapest, 1899. (A színészélet rajza reális megfigyelésekkel, vigasztalan igazságkereséssel, leverő tanulságokkal.) — Budapest. Regény. Budapest, 1901. (A pesti aszfalt sötét árnyalású erkölcsrajza, a szegénységtől irtózó leányok a nagyvárosi élet szerelmi vásárában.) — Idegenek. Regény. Budapest, 1907. — Munka. Novellák. Budapest, 1908. — Egy test, egy lélek. Dráma. Nemzeti Színház: 1910. (Hőse szereti a feleségét, mégis megcsalja, mert nejének szépségei már nem hatnak érzékeire.) — Ki a gettóból. Regény. Budapest, 1911. (Az író ifjúkori emlékeinek regényes földolgozása. Hogyan lesz a Szentírás elzárkózott népéből neológ zsidóság és entellektüel kereszténység, mikép alakul ki a régi keleti hagyományokat odahagyó fiatalságból egy új fővárosi faj?) — Hamupipőke őnagysága. Regény. Budapest, 1911. (Az előbbi regény folytatása.) — Komédiák. Novellák. Budapest, 1911. — Furcsa tragédiák. Novellák. Budapest, 1913. — Cognac-idillek. Novellák. Budapest, 1914. — Aranyhajú Rózsika. Regény. Budapest, év nélkül. — A halál. Regény. Budapest, 1918. — Ő akarta. Regény. Budapest, 1918. — Agáta nővér. Színmű. Budapest, 1920. — Furcsák klubja. Budapest, 1921. — Pók Ádám hetvenhét élete. Regény. Budapest, 1923. — Szidi. Regény. Budapest, 1924. — Kóbor Tamás válogatott munkái. Tizenkét kötet. Budapest, 1930. — Hamlet az irodában. Regény. Budapest, 1934. (A családi, szerelmi, üzleti erkölcsök átváltozása a világháború után, különbség a tegnap és a ma között, a szülők és a gyermekeik felfogásának szembekerülése. A regény hőse, az öreg cégvezető, nem tud kibékülni a fiatalság új életformáival, de ezek az idősebb nemzedék beleegyezése nélkül is megtalálják boldogságukat. A modern Hamlet hiába töpreng, egyedül marad régi elveivel, az élet elzúg feje fölött.) — Hat hónap. Színmű. Nemzeti Színház: 1935. (A férfi és a nő szerelmi harca különös helyzetekben.)

Kós Károly (szül. 1883. december 16. Temesvár), építészmérnök, erdélyi kisbirtokos, az Erdélyi Helikon szerkesztője. Már a háborús összeomlás előtt föltűnt sokoldalú művészi tehetségével. A budapesti Állatkert épületeinek tervezése, számos iskola, templom, múzeum fölépítése, iparművészeti gondolatok

valóra váltása hirdették alkotóképességének egyre szembetűnőbb izmosodását. Erdély elszakítása után megvált a budapesti Iparművészeti Iskolában viselt tanári állásától, hazament szántóvetőnek, mert úgy érezte, hogy ott a helye szorongatott helyzetben levő vérei között. A kolozsmegyei Sztána helységben házat épített családjának, gazdálkodott és iparosmunkát végzett, résztvett a politikai élet szervezésében, fölállította kis házi nyomdáját, kéziratainak maga volt a betűszedője, nyomtatója, könyvkötője. Írótársai könyveinek kiadására megalapította az Erdélyi Szépmíves Céhet. Nevéhez számos szellemi kezdeményezés fűződött, ellenzéki hajlama nem merült ki meddő kritizálgatásban. Ezermester volt polihisztori hajlamokkal. Közéleti szereplését az erdélyi öncélúságért való vezérgondolat irányította, állást foglalt azon elgondolás mellett, hogy az erdélyi magyarok, szászok és románok egy történeti és táji népegység egymásra utalt csoportjai, nem pedig különböző külső anyanemzetek alárendelt függelékei. — Munkái: Attila királról ének. Budapest, 1909. (Régies nyelvű verses munka stílusos rajzokkal.) — Erdély kövei. Sztána, 1923. (Erdély építészeti emlékeinek bemutatása: templomok, várak, kastélyok, kúriák, polgárházak, jobbágyviskók rajzai.) — Varjúnemzetség. Regény. Kolozsvár, 1925. (Az erdélyi szépirodalmi munkák közül ez a regény jelent meg először második kiadásban is: Kolozsvár, 1929.) — Erdély. Kultúrtörténeti vázlat. Kolozsvár, 1929. (Tartalmi szempontból műkedvelő történeti visszapillantás, stílus dolgában nehézkesen megírt elmélkedő szöveg, de mégis fontos könyv. Azzá teszi a szerzőnek a magyar anyaországgal szemben tanúsított hálátlansága a transzszilvanista gondolat védelmében. Az irányzatos fejtegetések szerint az erdélyi magyar egészen más lelki alkatú, mint a többi magyar, s Erdély akkor volt boldogabb, amikor az ottani magyarság magára hagyatva élhetett a románok és szászok társaságában. A szerző azoknak írta könyvét «akik Erdélyt vallják egyetlen hazájuknak». Magyarország és Erdély 1848. évi egyesüléséről kiemeli, hogy nemcsak a szászság és a románság, de még az erdélyi «magyar és székely nemzet sem volt egész tömegében híve az uniónak, még kevésbbé a Magyarországgal minden feltétel nélkül való

egyesülésnek». Mikor az 1867-es kiegyezéskor Erdély újra összeolvadt Magyarországgal, az «1868-tól 1918-ig eltelt félszázados magyarországi kormányzatnak gondja volt arra, hogy Erdélynek nemcsak régi politikai fogalmát, de még a nevét is kigyomlálja a magyarság tudatából. Erdély neve eltűnt az iskolakönyvekből, és e föld hivatalos neve geográfiailag Délkeleti Felföld, politikailag Királyhágóntúli Kerület lett».) — A Gálok. Kolozsvár, 1930. (Elbeszélések.) — Kalotaszeg. Kolozsvár, 1932. (Novellák, történeti rajzok, népéleti megfigyelések.) — Az országépítő. Regény. Kolozsvár, 1934. (A regényt nagy elismeréssel fogadták bírálói. Különösen kiemelték történeti levegőjét, jól megmintázott alakjait, meséjének életszerűségét, előadásának balladai stílusát, nyelvének találó régiességét.) — Budai Nagy Antal. Történeti tragédia. Vígszínház: 1937. (Az erdélyi huszita forradalom a tizenötödik században. Hőse a lázadó jobbágyvezér. A vérontásban szerelmi idill, a küzdelmek végén Budai Nagy Antal halála. Az erdélyi színdarabot a napisajtó gyöngéd előzékenységgel bírálta, csak a Nemzeti Újság tiltakozott a szerző történeti szemlélete ellen: «Kós Károly a katolikus egyházról és annak papságáról a leggyűlölködőbb elfogultság vak szenvedélyével szól, és elképesztően hamis történelmi képet fest. Művében minden népbutító, szájas, uszító, kóbor demagóg mint misztikus szent jelenik meg, de minden katolikus pap alávaló, jobbágyégető, vérszopó szörnyeteg. Ami történelmi valóság, azt sohasem kívántuk se takargatni, se szépíteni. De a történelemhamisítás ordító esetei ellen tiltakozunk. Elmúltak már a régi szép idők, mikor Magyarországon mindenki belédöfhette a pennáját a béketűrő katolicizmus köpönyegébe. Csak a színház tájékozatlanságának tulajdoníthatjuk, hogy a színpadon ilyen felháborító sértések sorozatát követhették el a magyar katolikus egyházzal szemben. Nem is szólva a legnagyobb sértettről: a történelmi igazságról.»)

Körmendi Ferenc (szül. 1900. február 12. Budapest), hírlapíró. — A budapesti sajtó akkor vett tudomást tehetségéről, amikor Budapesti kalandjával megnyerte három angol könyvkiadó nemzetközi regénypályázatát. A versenyen bármilyen nyelvű kézirattal részt lehetett venni, a magyar pályamunka ezernyolcszáz regény

között érkezett be az első helyre. A londoni mérkőzésen hirtelen föltűnt budapesti író világsikerére jellemző, hogy könyvét két év alatt tizenkét nyelvre fordították le. (Angol, olasz, német, holland, svéd, norvég, dán, francia, spanyol, cseh, lengyel, héber.) — Munkái: Mártír. Novellák. Budapest, 1921. — Budapesti kaland. Regény. Budapest, 1932. (Két iskolatárs története: az egyik Budapesten marad és elpusztul, a másik kivándorol Délafrikába és milliomos lesz. Az ezerfontos nemzetközi díjjal kitüntetett regény magyar kiadása negyvenezer példányban kelt el a hazai könyvpiacon. A ragyogó siker egyik magyarázata, hogy az író a saját nemzedékének történetét a problémák és jelenségek időszerű megérzésével írta meg, és rendkívüli mesebőségével nagy meglepetést okozott. A világháború utáni kor fiataljainak erkölcsi keresztmetszetét nemzetközi viszonylatban is elfogadható egyetemességgel mutatta be. A harmincévesek más országokban is hasonló helyzetben s ugyanolyan életelvekkel vergődtek, mint nálunk. Lesujtó erkölcsi mélységek, csekély örömek. Az életből kitűnően átültetett normális típusok zsákmányra leső, kalandortermészetű, haszontalan egyének társaságában jelentek meg a regény lapjain. Csupa éhes férfi és nő, az anyagi érvényesülésért mindenre képes siserahad. Zsidók, félzsidók, keresztények vegyesen. Jövőjük előtt feneketlen mélység.) — Ind. 7·15. Via Bodenbach. Regény. Budapest, 1932. (Egy mérnök szerelmi kalandja a vasúton. A csekély meseanyag mellett sok elmélkedés. A szerző elbeszélőmódja, csakúgy, mint előbbi regényében, hasonlít a filmstílushoz: elharapott kifejezések, gyorsmozgású mondatok, szaggatott beszéd.) — A boldog emberöltő. Regény. Budapest, 1935. (Ez sem untató mű, de itt-ott kilép az irodalomból, és hol a nagyszabású riport, hol a jó értelemben vett ponyva határszéleit súrolja. Háttere a világháború kora. Tárgya egy pesti karriér története.) — Bűnösök. Regény. Budapest, 1935. (Két hőse: a gazdag gyáros és a gyilkos munkásfiú.) — Tóparti muzsika. Novellák. Budapest, 1935. (Fővárosi életképek, pesti alakok.) — A tévedés. Regény. Budapest, 1938. (Házasság, szerelem, válás.)

KRUDY GYULA (szül. 1878. október 21. Nyíregyháza; megh. 1933. május 12. Budapest), hírlapíró. — Eleinte vidéki újságíró

volt, 1896-ban a fővárosba költözött, s az itteni szerkesztőségekben dolgozott. Írói törekvéseit mindaddig alig vették észre, amíg a nyírségi tájakról és a felvidéki városokról írt, de a vállveregető kritikát egyszeriben fölváltotta a szenzáció lármája, amikor A vörös postakocsi megjelent. (1913.) Az érzéki részletek többi regényében is megtették hatásukat. Munkáit a kiadók szívesen bocsátották közre, a bírálók lelkesen magasztalták, a közönség örömmel olvasta. A pesti éjtszakák hírhedt alakjainak dicsőítése, a laza erkölcsökkel való játszogatás, a sikamlós dolgok érzelmes kiteregetése széles körökben tetszett. Még azt is megbocsátották, hogy az író nem tud épkézláb mesét szőni, minden drámai feszültséget meglazít lírai bőbeszédűségével, folytonosan ismétli krónikás mesélgetéseit. — Munkái: Szöktetés a kaszárnyából. Novellák. Esztergom, 1896. — Üres a fészek. Novellák. Budapest, 1897. — Ifjúság. Rajzok. Budapest, 1899. — A víg ember bús meséi. Novellák. Budapest, 1900. — Az álmok hőse. Novellák. Budapest, 1906. — A podolini kísértet. Regény. Budapest, 1906. — Pajkos Gaálék. Novellák. Budapest, 1906. — Andráscik örököse. Regény. Budapest, 1909. — Francia kastély. Regény. Budapest, 1912. — Szindbád utazásai. Novellisztikus visszaemlékezések. Budapest, 1912. — Zoltánka. Színmű. Magyar Színház: 1913. (Petőfi Sándor özvegyének és fiának története. Hosszadalmas novella párbeszédekbe tagolva s eléggé kegyeletsértő földolgozásban.) — A vörös postakocsi. Regény. Budapest, 1913. (Az 1890-es évek félvilági életének rajza.) — Aranykéz-utcai szép napok. Novellák. Békéscsaba, 1916. — Szindbád feltámadása. Novellisztikus visszaemlékezések. Budapest, 1916. — Napraforgó. Regény. Budapest, 1918. — Pesti album. Rajzok. Budapest, 1919. — Álmoskönyv. Budapest, 1920. — A betyár álma. Novellák. Budapest, 1920. — N. N. Regény. Budapest, 1922. — Ál-Petőfi. Regény. Budapest, 1922. — Hét bagoly. Regény. Budapest, 1922. (A pesti íróvilág a kiegyezés kora után.) — Rózsa Sándor. Regény. Budapest, 1923. — A tegnapok ködlovagjai. Novellisztikus visszaemlékezések. Budapest, 1925. — Ady Endre éjtszakái. Emlékek. Budapest, 1925. — Mohács. Regény. Budapest, 1926. — Válogatott munkáinak tízkötetes kiadása 1928-ban jelent meg. — Boldogult

úrfikoromban. Regény. Budapest, 1930. — Festett király. Regény. Budapest, 1931. — Az élet álom. Novellák. Budapest, 1932. — Az első Habsburg. Regény. Budapest, 1933.

KUNCZ ALADÁR (szül. 1886. Arad; megh. 1931. június 24. Budapest), állami gimnáziumi tanár. — Budapesten tanított, 1914-ben mint Párizsban tartózkodó magyar állampolgárt nem engedték vissza Magyarországba, internáltságából csak a világháború befejezése után szabadult meg. Egy ideig Budapesten folytatta tanári működését, azután átment Kolozsvárra, s az erdélyi magyar irodalom kiépítése érdekében baráti munkára csoportosította az ottani írókat. Derűs egyéniségének nagy része volt abban, hogy a kolozsvári szerkesztőségek tagjai, sőt a távolabbi írók is a bizalmas munkaközösség jegyében egyesültek egymással. Mint az Ellenzék napilap szerkesztője sok szolgálatot tett a szellemi életnek, később az Erdélyi Helikont is buzgó lelkes munkakészséggel szerkesztette. A régibb nemzedék tagjai nem nagyon lelkesedtek irányító tevékenységéért, mert a nyugatos eszmék radikális szellemű híve volt, de az új nemzedék annál nagyobb hódolattal csoportosult személye köré. Negyvenöt éves volt, amikor egy budapesti klinikán elhúnyt. — Munkái: Toldy Ferenc. Budapest, 1907. (Irodalomtörténeti értekezés.) — Fekete kolostor. Följegyzések. Kolozsvár, 1931. (A novellisztikus memoár fordításai a külföldi irodalmakban is nagy hatást tettek.) — Felleg a város felett. Regény. Kolozsvár, 1931. (Ez a könyve is, mint az előbbi, halála évében jelent meg. Többé-kevésbbé kulcsregény.)

LACZKÓ GÉZA (szül. 1884. december 3. Budapest), leánygimnáziumi tanár, utóbb a Pesti Napló szerkesztője. — Bírálói a műfaji újítók és nyelvművészeti alkotók közé sorolták; dícsérték klasszikus ötvözésű novelláit, ötletes tanulmányait: méltán, mert az író és a tudós szerencsésen találkozott alkotásaiban. — Munkái: A porosz levél. Novellák. Budapest, 1910. — Noémi fia. Regény. Budapest, 1916. — Német maszlag, török áfium. Regény. Budapest, 1918. — Sátán Trismegistos olvasója. Novellák. Budapest, 1926. — Szent Iván tüze. Regény. Budapest, 1932. — Sánta Ámor. Novellák. Budapest, 1936. — Királyhágó. Regény. Budapest, 1938.

LAKATOS LÁSZLÓ (szül. 1882. július 17. Budapest), hírlapíró. — Kiábrándult mosolyú, kesernyés hangú, tépelődő író. Mindenben nazugságot lát. A történelem hőseit éppen olyan gúnyos örömmel rántja le az apró emberek sorába, mint amilyen fanyar humorral veszi sorra a fővárosi élet szemfényvesztő alakjait. Szatira, paradoxon, aforizma : ezek írói megjelenésének legjellegzetesebb megnyilatkozásai. Leleplező hajlama valóságos szenvedéllyé alakul, amikor lipótvárosi zsidó alakjait vezeti olvasói elé. — Munkái : Mély húron. Novellák. Budapest, 1913. — Tavaszi játék. Regény. Budapest, 1914. — Egy pesti leány története. Regény. Budapest, 1914. — A halhatatlan hercegnő. Novellák. Budapest, 1914. — Egy válópör története. Regény. Budapest, 1918. — A fakír. Dráma. Budapest, 1921. — Nehéz idők. Rajzok, jelenetek. Budapest, 1924. — A teve. Regény. Budapest, 1925. — Angora-macska. Könyv a nőről. Budapest, 1929. — Lipótváros. Színmű. Vígszínház : 1931. — Fiatalember a békében. Írás az emberekről. Budapest, 1933. — A gazdag ember. Vígjáték. Magyar Színház : 1935.

LÁZÁR ISTVÁN (szül. 1881. december 13. Gyergyószentmiklós, Csík megye ; megh. 1936. május 28. Budapest), fővárosi hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Dalok egy aranyhajú leányról. Versek. Budapest, 1903. — Híres földön, székely földön. Versek. Budapest, 1906. — Jézus. Drámai költemény. Budapest, 1908. — Sátán. Regény. Budapest, 1911. — Betulia virága. Regény. Budapest, 1912. — Hágár. Regény. Budapest, 1913. — Eszter. Regény. Budapest, 1915. — A fekete grófné. Regény. Budapest, 1915. — Ruth. Regény. Budapest, 1918. — Erdély. Novellák. Budapest, 1920. — A vörös számum. Regény. Budapest, 1920. — A nap lelke. Regény. Budapest, 1921. — Krisztus. Regény. Budapest, 1925. — Istenek harca. Regény. Budapest, 1925. — A múmia. Regény. Budapest, 1925. — A Nílus rózsája. Regény. Budapest, 1926. — Aranykapuk városa. Regény. Budapest, 1927. — Szent Gellért. Regény. Budapest, 1930. — Omlik az udvarház. Erdélyi emlékek. Budapest, 1933.

MAKKAI SÁNDOR (szül. 1890. május 13. Nagyenyed), kolozsvári teológiai tanár, 1926-tól erdélyi református püspök, 1936-tól a debreceni egyetem hittudományi karának tanára. — Mint

gondolkodó, mint szónok és mint tanulmányíró a legkülömb székelyek közül való. Igehirdetésének sugalló ereje, tudományos értekezéseinek eszméltető hatása és irodalmi tanulmányainak előkelő stílusa méltán kötelezte elismerésre kortársait. Csupán ítélőerejét lehetett kétségbe vonni. Ady Endre vallásosságáról szóló fejtegetései ingerült hangú irodalmi pert támasztottak, és rajongó Ady-kultusza ellen zúdították a keresztény-nacionalista kritikát. — Munkái: Számadás. Versek. Kolozsvár, 1912. — Kapu előtt. Regény. Kolozsvár, 1921. — Élet fejedelme. Novellák. Kolozsvár, 1924. — Megszólalnak a kövek. Novellák. Kolozsvár, 1925. (Történeti hősei: Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, Apafi Mihály. Szimbolista meséiben jelképes túlzások: Öntudat király, Hit királyné, Képzelet királyfi.) — Ördögszekér. Regény. Kolozsvár, 1925. (Az 1929. évi Péczely-díjról szóló akadémiai előadói jelentés rámutatott arra, hogy az Ördögszekér jogot formálhatna a komoly mérlegelésre, de «a regény erkölcsi világa nem a miénk, s Akadémiánk már ismételten állást foglalt az ellen, hogy akadémiai koszorút juttassunk olyan műnek, amely sérti az erkölcsi érzéket».) — Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. Kolozsvár, 1927. (A szerző az egyik református diákszövetség fölkérésére írta meg könyvét, és mintegy lelkiatyai minőségben szállt szembe «a hivatalos irodalom» Ady-értékelésével. «Az ifjúság vád alá kerül azért, hogy prófétájául fogadta ezt a költőt, hogy könyveit mohón olvassa, és pedig a régebbi nagy nemzeti költők elhanyagolásával és lebecsülésével, hogy ideáljának, mintaképének tekinti a Halál Rokonát, akit életében is követni akar.» Hogyha az ifjúság nevelői, úgymond, egy költőt az ifjúságra nézve veszedelmesnek tartanak, ezt a veszedelmet semmiképpen el nem pusztíthatják a költő agyondorongolásával vagy olvasásának eltiltásával; ellenkezően, arra kell törekedniök, hogy alaposan és megértően ismertessék a költőt. Lehet-e Ady a magyar ifjúság követendő mintaképe? «Világos, hogy nem lehet, nem is akart az lenni, és nem is volt az soha. De tragikus életében és költészetében a magyar lélek olyan válságai, bűnei és szépségei nyiladoztak ki, melyek együttvéve hatalmas életformáló tanulsággá tömörülhetnek egy öntudatos nemzedék lelkében. Ezt a tanulságot elzárni a jövendő

elől senkinek nincs joga, de senkinek nincs hatalma se, mert az a tanulság azért küldetett, hogy hasson és neveljen.» A püspök több helyen gúnyosan nyilatkozik a sallangos hazafiság színesen dörgő frázisairól s az erkölcs diadaláért lelkesülő pedagógusokról. Adyt, az önző és másokkal nem törődő zsenit, nem lehet a mindennapi emberek mértékével megítélni. Ha Ady életéből és költészetéből «pedagógiai következtetéseket vonunk le, akkor szegény Ady nagyon rosszul jő ki a dologból. Csakhogy egészen más, ha a tanító úr önző és nem törődik a családjával, mint ha Ady Endre nem ad példát az önzetlenségre és szép családi életre. Mert a tanító úr nem zseni és neki nem az a végzete, mint Ady Endrének.» Az effajta pedagógusokból nem kér a püspök ; tegyük hozzá, hogy a keresztény hívők sem kérnek az olyan lelkipásztorokból, akik kétféle lelki mértékkel osztogatják az isteni igazságot az emberek számára. A könyv a magyar anyaországban erős ellenérzést váltott ki, Szász Károly tanulmányszerű bírálatban utasította vissza a püspök állításait, de Erdély tapsolt a Makkai-elveknek. Ez nem csodálható. Az ottani legnépszerűbb folyóirat, az Erdélyi Helikon, a Nyugat hagyományaiból táplálkozott, az erdélyi líra az adyzmus és a transzszilvanizmus keveréke volt, s magában Ady Endrében az erdélyi embert védték a királyhágóntúli magyarok.) — Ágnes. Regény. Kolozsvár, 1928. — Magunk revíziója. Előadások. Kolozsvár, 1931. — Erdélyi szemmel. Tanulmányok. Kolozsvár, 1932. — Harc a szobor ellen. Tanulmányok. Kolozsvár, 1933. — A táltoskirály. Regény. Kolozsvár, 1933. — Sárga vihar. Regény. Kolozsvár, 1934. — Az élet kérdezett. Tanulmányok. Budapest, 1935. — Holttenger. Regény. Budapest, 1936. (Egy erdélyi református lelkipásztor küzdelme az elmaradt falusi néppel. Igen jó társadalmi rajz. Az író fájdalmas szeretettel tekint hősére és a falusi népre.) — Magyarok csillaga. Regény. Budapest, 1937. (A pogányság és kereszténység összeütközése Szent István király korában.) — Magyar nevelés, magyar műveltség. Tanulmányok. Budapest, 1937. — Tudománnyal és fegyverrel. Tanulmányok. Budapest, 1939.

MARKOVITS RODION (szül. 1888. Kisgérce, Ugocsa megye), ügyvéd, hírlapíró. — A világháború idején hadifogságba került, haza-

térése után Szatmáron megnyitotta ügyvédi irodáját, mint újságíró a szatmári és kolozsvári lapokba dolgozott. Később Szatmárról Budapestre, innen a Temesvári Hírlap szerkesztőségébe került. — Munkái: Szibériai garnizon. Kollektív riportregény. Budapest, 1928. (Először a kolozsvári Keleti Újság hasábjain jelent meg folytatásokban. Budapesti kiadásának rendkívüli könyvsikere volt, rövid időn belül hatvanezer példány fogyott el belőle, lefordították német, angol, holland, francia, olasz, spanyol, román nyelvre is. Mivel a szerző nem számított ilyen sikerre, a magyar kiadás jogát kétezer pengő örökárért adta el szerencsés kiadójának. A regény angol fordításáról a Times Literary Supplement angol irodalmi szemle 1930. évfolyamában azt olvassuk, hogy a könyvet «metsző szellemessége és humora, nemkülönben a mi szemléletünktől való merő különbözősége, kiváló jelességű háborús regénnyé avatják. Kérdés, mennyire élethívek egyes jelenetei. Ha a szerző nem torzította el ezeket azon a mértéken túl, amely minden szatirikusnak joga, szörnyű vádat jelentenek a magyar hadsereggel és különösen a magyar tisztikarral szemben. Semmi ehhez foghatót nem találunk angol, francia és német könyvekben. A hivatásos magyar tisztek, akik e lapokon megjelennek, szinte érthetetlenül rossz katonák. Mintha teljesen híján volnának mindenféle ismeretnek, legénységük iránt semminemű érdeklődésük nincsen, harci vágyuk nagyon csekély. Kicsinyes szertartásosságuk, haditörvényszék-játékuk, kihívásaik olyan párbajokra, miket a háború befejezte után fognak megvívni, nevetségesek.») — Aranyvonat. Budapest, 1929. (Az előbbi regény folytatása, helyesebben kiegészítése. A könyvek sorsára jellemző, hogy ezt a regényt már hidegen fogadta a közönség. Nem tetszett a kritikának sem, bár tárgya szélesebbkörű volt, meséje izgalmasabb és színesebb, mint a Szibériai garnizoné.) — Sánta farsang. Regény. Budapest, 1933. (A falu szerelmi élete a világháború idején, amikor a férfiak a harctereken küzdenek.)

MÁRAI SÁNDOR (szül. 1900. április 11. Kassa), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság tagja. — Publicisztikai működésével a polgári szabadelvűség eszmekörét szolgálta, vezércikkeinek nagy olvasóközönsége volt. Széles távlatokat átölelő európaiságát, tartalmi

magasrendűségét, kritikai szemléletének merész megnyilvánulásait még ellenfelei is dícsérték. Tetszett különös lírája, zörejtelenül ömlő és mégis ellenállhatatlanul sodró stílusa. Vallomásai és emberelemzései mindenkit megleptek. — Munkái: Emberi hang. Versek. Kassa, 1921. — Bébi vagy az első szerelem. Regény. Budapest, 1928. (Egy öregedő tanár naplója. A magába vonuló férfi beleszeret osztályának egyik leánynövendékébe, s tragikomikus szenvedélye kiforgatja lelki egyensúlyából.) — Mint a hal vagy a néger. Versek. Budapest, 1929. — A zendülők. Regény. Budapest, 1930. (Ultramodern ifjak beteg világa. Öt diák szövetkezik a felnőttek ellen, föl akarnak szabadulni erkölcsi gúzsbakötésük alól, zsarnokinak látják az egész társadalmat.) — Idegen emberek. Regény. Budapest, 1930. (Egy magyar fiú élményei Párizsban. Mint minden jövevény, ő is örökre idegen marad a franciák között, hiába imádja Párizst.) — Műsoron kívül. Cikkek. Budapest, 1931. — Csutora. Regény. Budapest, 1932. (Emberi vallomások egy eb természetrajzán keresztül. A kutya története allegória. Az író így tudja legvértezettebben elmondani szabad véleményét a világháborús korszak új emberfajtáiról és idegéletéről.) — A sziget. Regény. Budapest, 1933. (Egy elmebajos tanár története. A beteg ember gyilkolással csillapítja le emésztő belső nyugtalanságait, lelkifurdalása nincs, úgy érzi, új törvényt fedezett föl: az embert nem a jóság váltja meg, hanem a bűn.) — A szegények iskolája. Elmélkedések. Budapest, 1933. — Bolhapiac. Alakok és jelenségek az életből. Budapest, 1934. — Egy polgár vallomásai. Két kötet. Budapest, 1934–1935. (A regényes önvallomásoknak nagy hatása volt, a mű közel tízezer példányban terjedt el.) — Válás Budán. Regény. Budapest, 1935. (Egy orvos feleséggyilkossága.) — Napnyugati őrjárat. Budapest, 1936. (A regényes útirajz három főállomása: Bécs, Párizs, London.) — Kabala. Jelenetek, jellemrajzok, elmélkedések. Budapest, 1937. — A féltékenyek. Regény. Budapest, 1937. — A négy évszak. Hírlapi cikkek, vázlatok, jegyzetek. Budapest, 1938. — Istenek nyomában. Útirajzok. Budapest, 1938.

Mohácsi Jenő (szül. 1886. március 28. Mohács), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság külső tagja. — Az ember tragédiáját sze-

rencsés ihletéssel fordította németre. Számos sikerült operaszöveget írt. — Munkái: Hamu. Színmű. 1908. — Janus lelke. Versek. Budapest, 1909. — A fejedelmi hajó. Színmű. 1912. — Stella. Novellák. Budapest, 1928. — Lidércke. Életrajzi regény. Budapest, 1935. (Hőse Madách Imre boldogtalan életű neje: Fráter Erzsi. Az író inkább menti, semmint elítéli a megrázó emlékű asszonyt. A történeti hűséghez ragaszkodik, a kényes helyeket tapintatosan hidalja át. Könyve Harsányi Zsolt Madách-életregényének értékes párja.)

MOLNÁR ÁKOS (szül. 1895. december 10. Budapest), tisztviselő. — Társadalmi regényeinek indítékai jórészt a freudi tételek gondolatvilágában gyökereznek. Történeti regényírásának hősei jól választott alakok. — Munkái: Gyereknek lenni. Novellák. Budapest, 1926. — Végre egy jó házasság. Regény. Budapest, 1929. (Egy szalmaözvegy-kishivatalnok tragikomikus szerelmi kalandja az írók klikkéletének szatirikus rajzával. Mikszáth-regénydíj.) — Jóslat. Novellák. Budapest, 1932. — Tizenkét lépés. Regény. Budapest, 1933. (Az erkölcsi ellenállóképesség drámája egy tanár szerelmi életében.) — A császár dajkája. Regény. Budapest, 1935. (Varga Katalin erdélyi nemesasszony története az 1848-as szabadságharc előtt. A rajongó nő tragikus eredménytelenséggel küzd a zalatnai román bányamunkásokért, védi az igaztalanul szenvedőket, együtt harcol a kizsákmányolt jobbágyokkal. Forradalmár-szellem, de egyben a keresztény emberszeretet megtestesítője.) — A hitehagyott. Regény. Budapest, 1937. (Fortunatus Imre tizenhatodik századi zsidó kalandor története.) — A kínai lány. Novellák. Budapest, 1939.

MOLTER KÁROLY (szül. 1890. december 2. Óverbász, Bács-Bodrog megye), a marosvásárhelyi református gimnázium tanára. — Elbeszélő köteteinek az irónikus humor a legjellemzőbb vonása. Ez csillan elő szépirodalmi kritikáiból is. — Munkái: Harambasák. Színmű. Marosvásárhely, 1920. — Majdnem hősök. Novellák. Marosvásárhely, 1925. — Özvegyország. Színmű. Marosvásárhely, 1926. — Metania R. T. Regény. Kolozsvár, 1929. (Swifti nyomokon haladó szatirikus mű.) — Tibold Márton. Regény. Budapest, 1937. (Hogyan lesz a magyarországi német

fiúból lelkes magyar ember? Én-regény, sok érdekes részlettel.)

MOLY TAMÁS (szül. 1875. január 27. Budapest), hírlapíró. — A detektiv-regény első tehetséges művelője irodalmunkban. A Sherlock Holmes-féle külföldi betörő-történetek fordításai nálunk is népszerű olvasmányokká váltak, a magyar szerző azonban az Arsene Lupin-féle típus felfogásával dolgozott, azaz a kedélyes kalandor-históriák receptje szerint mesélt a detektívek és szélhámosok küzdelmeiről. Másik kedvelt tárgyköre volt a színészvilág és artistaélet. Ezekbe a látszólag könnyű fajsúlyú témákba belevitte a komoly elbeszélő írói becsvágyát. — Munkái: Vörösbegy kalandjai. Regény. Budapest, 1918–1920. — Box. Novellák. Budapest, 1919. — Szegedi Emma színésznő. Regény. Budapest, 1920. — Kalandok és kalandorok. Novellák. Budapest, 1920. — Álarcos játék. Regény. Budapest, 1921. — Karnevál. Novella. Budapest, 1925.

NAGY ENDRE (szül. 1877. február 5. Nagyszöllős, Ugocsa megye; megh. 1938. május 5. Budapest), nagyváradi hírlapíró, utóbb Budapesten több politikai napilap belső munkatársa, 1907. után színigazgató. — Méltán nevezhető a magyar kabaré atyjának: az első igazi irodalmi tarkaszínpadot ő alapította meg és tette népszerűvé a fővárosban. A színpadi apróságok, gúnyos párbeszédek, évődő monológok műfajában iskolát teremtett. — Munkái: A birsai vándorforrás. Regény. Budapest, 1905. — A Geödhyek. Regény. Budapest, 1906. — Apostol a Hódságon. Regény. Budapest, 1907. — A misokai földkirály. Novellák. Budapest, 1908. — A zseni. Tragikomédia. Vígszínház: 1911. (A M. T. Akadémia Vojnits-díjával jutalmazott színmű.) — A polaji győző. Novellák. Budapest, 1912. — A miniszterelnök úr. Vígjáték. Magyar Színház: 1912. — Szeplőtlen asszony. Regény. Budapest, 1916. — Gróf Mách Zsigmond. Regény. Budapest, 1919. — Lukits Milos kalandjai. Novellák. Budapest, 1927. — A kabaré regénye. Budapest, 1935. (A tarkaszínpad eszméjét és gyakorlatát Nagy Endre nem a franciák nyomán valósította meg, hanem a maga leleményéből tervezte ki. Sajátosan helyi ízű kabaréja egészen más volt, mint a párisi irodalmi

kocsma. Mások nem tudtak zöld ágra vergődni a külföldi stílus meghonosításával, ő a maga elgondolását sikerre vitte. Személye és közönsége között pajtáskodóan bizalmas viszony fejlődött, népszerűsége egyre nőtt, műsorszámait viharos tetszés kísérte. Az új irodalmi törekvések kibontakozása sokat köszönhetett munkásságának.)

NÉMETH LÁSZLÓ (1901–). — Tanulmányírói munkásságáról: a kritikusok között. — Szépirodalmi munkái: Gyász. Regény. Budapest, 1935. (Egy özvegységre jutott fiatal parasztasszony sorsa.) — Bűn. Regény. Budapest, 1936. (Események egy budai ház építése körül.) — Villámfénynél. Színmű. Nemzeti Színház Kamaraszínháza: 1938. (Egy vidéki körorvos lelki vívódásai.) — Kocsik szeptemberben. Regény. Budapest, 1938. (Jó Péter parasztfiú története.) — Alsóvárosi búcsú. Regény. Budapest, 1939. (Az előbbi regény folytatása.) — VII. Gergely. Dráma. Nemzeti Színház: 1939. (A pápaság és a császárság harcának dramatizálása.) — Papucshős. Színmű. Nemzeti Színház: 1939. (Egy rabszolgalelkű férj családi komédiája.) — Szerdai fogadónap. Regény. Budapest, 1939. (Jó Péter történetének harmadik része.)

PEKÁR GYULA (szül. 1867. november 8. Debrecen; megh. 1937. augusztus 19.), országgyűlési képviselő, egy időben közoktatásügyi államtitkár, a Petőfi-Társaság elnöke, a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja. — A bírói pályára készült, de irodalmi sikerei után lemondott a budapesti törvényszéknél viselt hivataláról. Beutazta Európát és Amerikát, éveket töltött Párizsban. Mint politikus Tisza István híve volt. Sikereivel együtt nőtt ellenségeinek száma. Konzervatív-nacionalista irodalompolitikáját elkeseredetten támadták, munkásságának értékéről a napisajtó minél rosszabb véleményt iparkodott kelteni. A szívós sajtóhadjárat nem tántorította el keresztény-nemzeti eszményeitől. A proletárdiktatúra idején az ellenforradalmi szövetség egyik vezére volt, a vörös uralom bukása után a hazafias erőfeszítéseket teljes lélekkel támogatta. A megszálló hatalmakkal folytatott tárgyalásokon mint összekötő miniszter vett részt. Utóbb az irodalmi társaságok és társadalmi egyesületek egész serege választotta meg elnökévé, a nemzeti ideálok megalkuvást nem tűrő szellemét kép-

viselte valamennyi testületben. Különösen a Petőfi-Társaság élén szerzett kitűnő érdemeket remekíróink kultuszának terjesztésével, új tagokat avató bes édeivel és bátorszellemű elnöki megnyitóival. Írói vezérkara élén bejárta az országot, a nemzeti irodalom eszméjének tömegeket nyert meg, mindenütt élesztette az irodalom szeretetét. A világháború után a magyar szellemnek ő nyitott először kaput Franciaország felé: az ellenséges érzelmű Párisban Petőfi-ünnepet rendezett. Írói pályáját a Petőfi-Társaság 1935-ben a Jókai-nagydíjjal tüntette ki. — Ez a pálya az 1890-es években másfelé indult, mint ahová később érkezett. Pekár Gyulát eleinte világpolgári vonások jellemezték. Érzékcsiklandó franciásság áramlott irodalmunkba munkáin keresztül. Szerelmi történetei bizonyos értelemben megütközést keltettek. Regényeiben és novelláiban az ellenállhatatlan nőcsábítók egész sokasága rajzott föl, többnyire donjuani hajlamú kapitányok, főhadnagyok, hadnagyok és kadétok, élükön Dodó főhadnaggyal. Az író éles szemmel figyelte a huszártiszteket, romantikus alakjaira görögtüzes megvilágítást szórt. Aranysujtásos katonái csodálatosan szép férfiak, vakmerők, félelmesek, hidegvérűek és lángolók; társaságbeli hölgyei igéző leányok és vulkanikus pillantású asszonyok. A tisztek gúnyos megvetéssel néznek a tintavérű civilekre, a gyámoltalan férjekre és egyéb alkalmatlan emberekre; a hölgyek élnek-halnak ördöngős gavallérjaikért. A kaland vége rendesen az, hogy a tiszt szeretőjévé teszi a férjes asszonyt. Ha az író bengáli tüzét kioltjuk, elég szomorú társaság bontakozik ki előttünk: katonatisztek, akik a zsidókat megpofozzák, a keresztényeket összevagdalják, közkatonáikat és altisztjeiket kínozzák. Életük a dorbézolásban, iszákosságban, kártyában, táncban, dulakodásban s mindenekfölött a férjes asszonyok iparszerű elcsábításában merül ki. Ez az osztrák-magyar katonai típus a távolabb állókban nem kelthetett jó véleményt a tisztikarról, az írónak azonban megvolt a maga hatásos egyéni stílusa, szerelmi históriáit érzéki tűz fűtötte át, mesemondása színes volt. Innen indult ki pályája, a huszártörténetekből, hogy később hatalmas kanyarodással forduljon érdemesebb tárgyak felé. — Munkái: Dodó főhadnagy problémái. Novellák. Budapest, 1894. — Homályban. Novellák. Budapest,

1894. — Lavina. Regény. Budapest, 1895. — Az aranykesztyűs kisasszony. Novellák. Budapest, 1896. — Hatalom. Regény. Budapest, 1897. — A szoborszép asszony. Novellák. Budapest, 1897. — Délen és északon. Útirajzok. Budapest, 1898. — Don Juan. Tanulmány. Budapest, 1899. — Livió főhadnagy. Regény. Budapest, 1899. — Dodó főhadnagy. Vígjáték. Vígszínház: 1899. — Spanyolország. Útirajzok. Budapest, 1900. — Manőver-szerelem. Novellák. Budapest, 1902. — Pasztellek. Novellák. Budapest, 1902. — Rokokó-idillek. Novellák. Budapest, 1903. — A liliomos asszony. Regény. Budapest, 1903. — Mátyás és Beatrix. Színmű. Nemzeti Színház: 1904. — Vitézi románcok. Novellák. Budapest, 1907. — Atalanta csókja. Novellák. Budapest, 1908. — Tatárrabság. Regény. Budapest, 1908. (A M. T. Akadémia Péczely-díjával kitüntetett mű.) — A frígiai sapka. Novellák. Budapest. 1909. — A kölcsönkért kastély. Novellák. Budapest, 1910. — Drághy Éva esküvője. Színmű. Nemzeti Színház: 1911. — A Szerechenek összeesküvése. Novellák. Budapest, 1913. — A kölcsönkért kastély. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1914. (A M. T. Akadémia Vojnits-díjával kitüntetett mű.) — A szép Pongráczné krinolinja. Novellák. Budapest, 1917. — A mezitlábas grófk'sasszony. Novellák. Budapest, 1918. — Magyar költők szerelmei. Tanulmányok. Budapest, 1920. — A bresztováci szent. Novellák. Budapest, 1920. — Topáz királyné. Novellák. Budapest, 1920. — Az amazonkirálynő. Regény. Budapest, 1920. — Danton. Dráma. Nemzeti Színház: 1920. (A M. T. Akadémia Vojnits-díjával kitüntetett mű.) — Lord Burlington arcképe. Regény. Budapest, 1925. — Bizarr percek. Novellák. Budapest, 1926. — Az ezüsthomlokú vándor. Regény. Budapest, 1926. — A tízezer mérföldes sárkány. Regény. Budapest, 1929. — Az ördög az Ámen árnyékában. Novellák. Budapest, 1933. — Attila. Regény. Budapest, 1935. — A talizmán. Regény. Budapest, 1937. — Ultima canzone. Novellák. Budapest, 1939.

Reményi József (szül. 1891.), amerikai magyar író, az ottani magyar és angol lapok munkatársa, a clevelandi egyetemen az egyetemes irodalomtörténet tanára. — Első írásai a Hétben jelentek meg. A világháború előtt az Amerikai Egyesült Államokban tele-

pedett le, konzulátusi tiszviselő volt osztrák-magyar szolgálatban. Utóbb hírlapírással kereste kenyerét, 1926-tól kezdve egyetemi tanszéket nyert. — Elbeszélő kötetei a mesetartalmon kívül részben érdekes riportok is Angol-Amerika életéről, sok önelemzéssel, gondolatokkal, szemlélődéssel. — Munkái közül kiemelhetők: Éjféli emberek. Pozsony, 1913. — Amerika. Novellák. New-York, 1915. — A sárga szekfű. Novellák. 1916. — Jó hinni. Regény. Budapest, 1922. (A regénytrilógia első része: Barth János útnak indul egy felvidéki városból az Amerikai Egyesült Államokba.) — Emberek, ne sírjatok. Regény. Berlin, 1926. (A regénytrilógia második része: Barth János az amerikai élet küzdelmeiben.) — Élni kell! Regény. Kassa, 1931. (A regénytrilógia harmadik része: Barth János szerelmi kalandja és házassága.) — Idegenben. Verses életregény. Budapest, 1934. (Az amerikai élet hangulatainak megnyilatkozása az intellektuális lélek tükrében.) — Szerelmesek voltak. Regény. Budapest, 1936. (Tükörkép az amerikai magyar családok életéből, egy szerelmespár tragikus története.) — Amerikai írók. Tanulmányok. Budapest, 1937.

Sas Ede (szül. 1869. december 23. Budapest; megh. 1928. június 27. Budapest), a Nagyvárad napilap szerkesztője, a nagyváradi Szigligeti-Társaság elnöke, a háborús összeomlás után budapesti hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Számos elevenszellemű regényt írt. Meseötleteit ügyesen szélesítette ki fordulatos tárcákká. Sikerült írói fogása volt, hogy egy-egy prózai embert mesebeli lényekkel, tündérekkel, bűvölőkkel hozott össze, s kiaknázta a furcsa helyzet komikumát. — Munkái: Álarc nélkül. Novellák. Nagyvárad, 1892. — Házasságok. Novellák. Budapest, 1895. — Klára szerdái. Novellák. Budapest, 1896. — Mesék a valóságról. Versek. Budapest, 1900. — Mai hősök. Novellák. Budapest, 1902. — Aratás. Versek. Budapest, 1902. — Én vagyok az élet. Regény. Budapest, 1903. — Mai tündérek. Elbeszélő kötet. Budapest, 1905. — Desdemona leánya. Regény. Budapest, 1906. — Az utolsó állomás. Regény. Budapest, 1908. — A bölcs meg a bolond. Elbeszélő kötet. Budapest, 1912. — A fehér város. Versek. Budapest, 1917. — Bolond Istók. Daljáték. Városi Szín-

ház : 1923. — A nagy láz. Regény. Budapest, 1926. — A megújrázott élet. Novellák. Budapest, 1927.

SÁRKÖZI GYÖRGY (szül. 1899. január 22. Budapest), hírlapíró. — Vallásos szellemű lírai költeményeivel vonta magára a figyelmet, később Mednyánszky-regénye keltett érdeklődést. Az élet valóságaitól elvonatkozó, borongó alaphangú lírikus volt. Mint regényíró, a magára maradt lélek céltalanságának részvéttel teljes figyelője. — Munkái : Angyalok harca. Versek. Budapest, 1926. — Váltott lélekkel. Versek. Budapest, 1928. — Mint oldott kéve. Regény. Budapest, 1931. (Báró Mednyánszky László tragikus élete. A felvidéki fiatal arisztokrata az 1848-as szabadságharcban mint katolikus tábori főpap működik, a világosi fegyverletétel után külföldre menekül, az emigrációból Ausztráliába sodródik, végül öngyilkos lesz.) — Szilveszter. Novellák. Budapest, 1934. — Viola. Regény. Budapest, 1935. (A pesti kispolgári lakások eseménytelen életének bemutatása. Hősnője kötelességtudó leány, távol minden kalandos szerelmi vágytól. Hétköznapi élete úgy úszik el a jelentéktelen családi dolgok felszínén, mint ezer és ezer más robotos társáé.) — Dózsa. Történeti dráma. Budapest, 1939.

SCHÖPFLIN ALADÁR (szül. 1872. október 4. Maniga, Nyitra megye), a Franklin-Társulat irodalmi titkára, a Kisfaludy-Társaság tagja. — Szépirodalmi munkáiban nemcsak egyes jellegzetes személyek és érdekes helyzetek éles megfigyelője, hanem a lelki vívódások gondos elemzője is. Ízléses regényei vidéki emlékeinek képeit újítják meg, vagy eredeti mozgású fővárosi alakokat vetítenek olvasói elé. Meséit a színpad számára akként dolgozta át, hogy nem puszta dramatizálást nyujtott, hanem a képzeletét foglalkoztató indítékokat új megoldásban építette föl. — Munkái : A pirosruhás nő. Regény. Budapest, 1921. — Mossóczy Pál szép nyara. Regény. Budapest, 1922. — Kitli János szerencséje. Regény. Budapest, 1925. — Vége a szép nyárnak. Színmű. Kamara Színház : 1925. — A pirosruhás nő. Színmű. Nemzeti Színház : 1926. — Balatoni tragédia. Regény. Budapest, 1927. — Vihar az akváriumban. Regény. Budapest, 1939.

SIPOS DOMOKOS (szül. 1892. augusztus 4. Dicsőszentmárton,

Kisküküllő megye; megh. 1927. december 22. Dicsőszentmárton) városi hivatalnok, utóbb vármegyei tisztviselő, a román uralom idején az egyik dicsőszentmártoni nyomda igazgatója és a Kisküküllő című erdélyi hetilap szerkesztője. — Írói pályája korai halála miatt hamar lezárult, írásai értékes igéretek maradtak. Az elmúlás gondolata reménytelenül gyötörte, bánatos hangulatának költői erővel adott kifejezést. Kis versgyűjteménye igazi halál-líra. — Munkái: Istenem, hol vagy? Novellák. Kolozsvár, 1922. — Vágtat a halál. Versek. Szentimrei Jenő bevezető életrajzával. Kolozsvár, 1927. — Vajudó idők. Novellák. Kolozsvár, 1928.

Surányi Miklós (szül. 1882. február 16. Felsőmindszent, Baranya megye; megh. 1936. június 23. Budapest), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Dunántúli katolikus gazdatiszti családból származott, a pécsi ciszterciendi gimnáziumban végezte tanulmányait, egy évvel előbb tett érettségi vizsgálatot, mint az ugyanoda járó Babits Mihály. Mivel szülei Pécsett laktak, beiratkozott a pécsi jogakadémiára, bár hajlamai inkább a budapesti egyetem esztétikai és művészettörténeti előadásai felé vonták. Később sikerült feljutnia a fővárosba, bekerült a Magyarország szerkesztőségébe, de újságírói tapasztalatai csakhamar elvették kedvét a zsurnaliszta-élettől. Biztosabb állás után nézett. Máramaros főispánja kinevezte vármegyei levéltárosnak, kényelmes hivatala mellett a főispán titkárja volt, és lapot szerkesztett Máramarosszigeten. Első regényével a világháború zajában, 1916-ban keltette föl a figyelmet. Időközben kinevezték vármegyei főlevéltárnokká, 1918-ban nyugdíjazását kérte, s felköltözött Budapestre. Ettől kezdve az irodalomnak szentelte egész erejét. 1924-ben a Nemzeti Újság munkatársa, majd a Budapesti Hírlap szerkesztője lett, utóbb visszavonult a hírlapírástól. Mint szabad író, sokkal nyugodtabban áldozhatott tervei megvalósításának. — Munkái: A trianoni páva. Regény. Budapest, 1916. (Az író ezzel a könyvével tűnt föl harmincnégy éves korában. A regény tárgyára Petrovay Miklós máramarosszigeti főlevéltáros hívta föl figyelmét. A tömérdek régi anekdotát tudó vármegyei nemesúr valóban megtörtént eseményt mondott el az

írónak : egyik elődе házasságának históriáját. A regényt először A Hét közölte.) — A szent hegy. Regény. Budapest, 1917. (A regényt az 1919. évi akadémiai Péczely-díj odaítélésére kiküldött bizottság a megelőző két év legjobb elbeszélő munkájának jelentette ki, de jutalmat mégsem javasolt számára, annyira egészségtelennek találta erkölcsi levegőjét. Az előadói jelentés szerint a szerző hajszolja az érzékiséget, életfölfogásával sérti az olvasók erkölcsi érzékét, a középkori apácakolostorok életét nem a történetíró tárgyilagosságával nézi, hanem a kereszténység ellenségeinek torzító szemüvegén át. Idegizgató erotikum, fékevesztett testiség árad regényéből ; a szerelmi botrányok rajzaiban egyformán vét a történeti hűség, lélektani igazság, erkölcs és jóízlés ellen.) — Floriche. Novellák. Budapest, 1918. (Az író ekkor Budapestre költözött Máramarosszigetről.) — Kantate. Regény. Budapest, 1918. (A regényt Heinrich Gusztáv az Irodalomtörténet 1921. évfolyamában szigorúan bírálta. «A szerző nagyon hajlik a pornografiához, noha hangsúlyozandónak tartom, hogy piszkos érzéki helyzetek rajzolásába nem téved : a részletek kiszínezését az olvasónak eléggé felizgatott képzeletére bízza. De asszony és újra asszony, szerelem és újra szerelem, néha minden ok és cél nélkül!») — Domoszlay. Regény. Budapest, 1920. (Hőse, a kiéltségében is sajnálatot keltő utolsó Domoszlay, a világháborút követő forradalmi idők áldozata.) — A mester. Regény. Budapest, 1921. (Egy nagy művész változatos sorsa, annak igazolására, hogy az élet puszta szerencsejáték.) — A gyujtogató. Regény. Budapest, 1922. (Egyik igen érdekes alakja Gundy Miklós, az Anatole France bölcselkedő abbéjára emlékeztető dunántúli plébános.) — A mindenható asszony. Regény. Budapest, 1923. — Elíziumi mezőkön. Tanulmányok. Budapest, 1924. — A nápolyi asszony. Regény. Budapest, 1924. (A M. T. Akadémia Péczely-díjával jutalmazott mű. Néhány év leforgása alatt öt kiadása jelent meg. Az író ezzel a regényével aratta legnagyobb sikerét.) — A halhatatlan ember. Dráma. Nemzeti Színház : 1925. (A Mátyás király korában játszó romantikus történeti színdarab hőse Galeotto Marzio.) — A szörnyeteg. Regény. Budapest, 1926. (Társadalmi háttere Kairo nemzetközi világa : itt lesz szerelmének és embergyűlöleté-

nek áldozata egy visszataszító külsejű, beteg magyar orvos.) — Noé bárkája. Regény. Budapest, 1928. — Ketten. Novellák. Budapest, 1928. — Csodavárók. Regény. Budapest, 1929. (A csodavárók a történeti származásukkal és társadalmi előkelőségükkel büszkélkedő dzsentri-ivadékok : várják a sorsukat magasba lendítő csodát, de sem magukért, sem az új Magyarországért nem tesznek semmit, mert faji erejük már elernyedt, gyakorlati érzékük nincs, álmodozva tekintenek az új életformákra. A multból élnek, úri mivoltuk átérzésében élik ki magukat, nem vesznek tudomást a megváltozott viszonyokról, az idők sodra elpusztítja őket. A regényíró nem irányzatosan beszéli el történetüket, inkább szánja őket, mint egy letűnt kor figyelmet érdemlő emlékeit.) — Tömeg és lángész. Tanulmányok. Budapest, 1932. (Az író a magyar esszé-irodalomnak is egyik kiváló művelője. Bölcselő szellemű, előkelő stílusú fejtegető. A társadalmi kérdéseket épen olyan mélyenjáró elemzéssel világítja meg, mint az irodalmi problémákat.) — Aranybástya. Színmű. Nemzeti Színház : 1934. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével kitüntetett mű. A szerző erősen hangsúlyozta hírlapi nyilatkozataiban, hogy távol áll tőle minden antiszemitizmus vagy filoszemitizmus, csak irodalmilag akart felelni arra a kérdésre, milyen a zsidóság helyzete a keresztény Európában, miért izgatja az emberiséget a zsidókérdés, mi az oka annak, hogy amíg hatalmas nemzetek elsüllyedtek a világtörténelem óceánjában, a társtalan zsidóság ma is itt él közöttünk egy föld nélkül való eszmei országban és egyre növekedő hatalmú nemzeti közösségben. Felfogása szerint mind a zsidóban, mind a keresztényben tisztelni kell az embert, annak ellenére, hogy a keresztény és zsidó életszemlélet összeolvadása lehetetlenség.) — Egyedül vagyunk. Regény. Budapest, 1936. (A regényes életírás nagy föl'háborodást keltett, mert a szerző részletesen tárgyalta Széchenyi István szerelmét sógornője, Karolina iránt. A legnagyobb magyar tisztelői úgy fogták föl a dolgot, hogy a Karolina-ügy előrántása Széchenyi István emlékének súlyos meggyalázása. Hiába védekezett a szerző azzal, hogy a Karolina-esetet a maga léha kalandszerűségéből nagy emberi szenvedéllyé alakította át, a Karolina-komplexumban nem láttak egyebet cinikus írói el-

járásnál. A mű, panaszolták, a gróf nemi életének megdöbbentő föltárása. A gróf erkölcsi mocsárban fetreng, nem más tudatlan és lelkiismeretlen mágnásnál, tivornyázó nőbolondnál, hiába akarja a szerző később kiemelni bűnei posványából. Ha egy nemzetközi kalandorról írt volna így a szerző, vitatták a felszólalók, akkor a beteg idegeknek ez a pornográf rajza talán menthető lett volna, de minden magyar ember személyes jóbarátját és nemzeti jótevőjét ilyen színben festeni : az érzékiség botránykrónikája. Az esettel kapcsolatosan Sopron megye egyik 1936. évi törvényhatósági gyűlése tiltakozott az életrajzi regényeknek azon fajtája ellen, amely az érzékiség mocsarában hempergeti meg a történeti nagyságokat s a közönség idegingerlése céljából a kéjelgés buja rajzát tűzi ki céljául, még a történelem meghamisítása árán is. A soproniak megállapították, hogy Surányi Miklós Széchenyi-regénye megmételyezi a magyar ifjúság lelkét, s ezért azzal az egyhangúlag elfogadott határozattal fordultak a közoktatásügyi kormányzathoz, hogy a megbélyegzett munkát tiltsa ki valamennyi iskolából. Az országgyűlés felsőházában gróf Széchenyi Aladár a Széchenyi-nemzetség nevében nyilvánosan tiltakozott a Széchenyi-naplók effajta felhasználása ellen : «Borzalommal és undorral értesültem ennek a regénynek a tartalmáról, mert a legválogatottabb erkölcstelenségek gyűjteménye ez. Olyan cselekedetekről ír az író, amelyek sohasem történtek meg. De ha igaza lenne is, akkor sem lett volna szabad egy magyar embernek a legnagyobb magyar emlékét bemocskolni.»)

Szántó György (szül. 1893. Vágújhely, Nyitra megye), festőművész. A világháború idején a budapesti műegyetemről a harctérre került, sebesülése következtében félszemét elvesztette, a háború után Bécsben egy ideig még számos képet festett, azután elvesztette másik szeme világát is. Vaksága nem fosztotta meg akaraterejétől. Visszavonult Aradra s szépirodalmi munkáinak írásában talált tragikus sorsára enyhülést. — Regényeiben a mese száguld, a képek peregnek, színfoltok váltogatják egymást. Eseménye, színtere, alakja tömérdek. Rapszodikus stílusú riportregényein és heves iramú filmregényein kívül magasabb becsvágyú elbeszélő munkái is vannak. Térben és időben távoleső

dolgokat egymás közelébe röpít. Az események belső rugóinak magyarázatában, lélekrajzban, jellemfestésben feltűnően gyenge, ízlése is messze elmarad mesélő szenvedélye mögött. — Munkái : Sebastianus útja elvégeztetett. Regény. Arad, 1924. (Megvakulásáról szóló önéletrajzi regény.) — A kék lovas. Novellák. Arad, 1924. — Schumannal a karneválban. Versek. Arad, 1925. — Mata Hari. Regény. Kolozsvár, 1928. (Hőse a világháború egyik hírhedt kémnője.) — Bábel tornya. Regény. Budapest, 1929. (Egy magyar építőmester a tatárjárás korában.) — A bölcső. Regény. Budapest, 1929. (Kőrösi Csoma Sándor élete és kora.) — A földgömb. Regény. Budapest, 1929. (Hőse Marlowe, a tizenhatodik századi angol drámaíró.) — Utolsó hajnal, első hajnal. Regény. Budapest, 1930. (Kleopatra királynő és kora.) — Az élő mult. Regény. Budapest, 1933. (Orosz földön játszó szerelmi történet.) — Stradivári. Regény. Budapest, 1933. (Egy mesterhegedű tulajdonosainak története harmadfél évszázadon keresztül. A pőre mezitelenségektől hemzsegő, szemérmetlenül érzéki regényt Bartha József a Cél hasábjain keményen megrótta : «Hogy pedig ez a szépirodalmi világító fáklya az erdélyi véka alá ne rejtessék, és általa a csonka anyaország olvasó fiatalsága is nemesedjék : nemcsak Kolozsvárott adták ki 1934-ben, hanem egy zsidó kiadó részvénytársaság által a következő évben Budapesten is megjelentették. Többször szóba került már az irodalomban a külön erdélyi felfogás : a transzszilvánizmus. Nos hát, ha ilyen a külön erdélyi szellemnek a virága, akkor csak hadd maradjon ott a Királyhágón túl. Mi nem kérünk belőle, mert itthon is van az efféle zsidó-magyar dísztermelvényekből éppen elegendő.») — Fekete éveim. Budapest, 1935. (Naturalista önéletrajz, az író világtalanságának története. Érzelmesség vagy kétségbeesés nincsen vallomásaiban, ellenkezően, bámulatos, milyen nyugalommal tekint vészesen közeledő vaksága felé. Magánügyeinek föltárása az ízlés és erkölcs durva áthágása. Alantas érzékiség fűti, az erkölcsi elveken nevet, a szemérem parancsairól fogalma sincs. Szerelmi kalandjainak leleplezésével elképeszti mindazokat, akiknek szívéből még nem halt ki a jóérzés.) — Aranyágacska. Regény. Budapest, 1935. (Kun László és III. Endre király kora.) — Sátoros

király. Színmű. Nemzeti Színház: 1939. (Kun László király tragédiája.) — Meléte. Regény. Budapest, 1938. (Az ógörög kor, a napoleoni kor és a mai kor különös összetalálkozása Málta szigetén. Az író a hármas cselekvény szálait közös mesébe sűríti, a történelem tényeit romantikus elképzelésekkel teszi színessé. Mitosz, história, film.)

Szekula Jenő (szül. 1880. december 29. Kula, Bács-Bodrog megye), hírlapíró. — Változatos színterű elbeszélő köteteivel vonta magára a figyelmet. Bemutatta Akvinkum római világát, izgalmas kalandregényeket írt, fölhasználta bácskai életének és háborús szenvedéseinek emlékeit. — Munkái: A fekete báró. Regény. Budapest, 1913. — Dr. Pokol. Novellák. Budapest, 1919. — Ezüst álarc. Regény. Budapest, 1919. — Bolondvár. Regény. Budapest, 1920. — Akvinkum. Regény. Budapest, 1922. — A zombori százszorszép kisasszony. Regény. Budapest, 1922. — A faltörő kos. Regény. Budapest, 1924. — A négykezűek. Regény. Budapest, 1925. — Éden a pokol fölött. Regény. Budapest, 1926. — A római nő és a rabszolga. Regény. Budapest, 1926. — Kóbor rémek. Regény. Budapest, 1927. — Tűzhenger. Regény. Budapest, 1928. — Szerencsecsillag. Regény. Budapest, 1928. — Az elszabadult lélek. Regény. Budapest, 1929. — Az eszkimó lány. Regény. Budapest, 1930. — A hajóroncs. Regény. Budapest, 1931. — A palánkai vadludak. Regény. Budapest, 1935.

Szenteleky Kornél (1893–1933) nagybecskereki orvos. — Az idő előtt elhúnyt író a jugoszláviai magyar irodalom egyik életrekeltője volt. Maga köré toborozta írótársait, folyóiratot teremtett, megindította a vajdasági könyvkiadást. A délvidéki magyar írók még nehezebb helyzetben vergődtek, mint az erdélyiek és a felvidékiek: kiadók és könyvvásárlók nélkül dolgoztak a dicsőségért. Ha akadt is olvasójuk, nagyon kevés volt. A közönség közömbösségének megtörésében Szenteleky Kornél szerezte a legnagyobb érdemeket. Őmaga apai ágon szerb származású volt, családi nevén Stankovits, de gondolkodásában, érzelmeiben, tollában lelkes magyar. A bácskai és bánsági írók a magyar irodalom Kazinczyjának nevezték, annyira kitűnt önzetlen szervező munkájával. — Munkái: Isola bella. Regény. Kolozsvár, 1931.

(Egy magyar újságíró és egy dán szocialista nő szerelme Olaszországban.) — A fény felgyúl és ellobog. Dráma. (Bölcselő szellemű mű a lét legnagyobb kérdéseiről.)

Szeő Demeter (szül. 1867. június 2. Nagyberezna, Ung megye ; megh. 1936. március 16. Budapest), családi nevén Gróh István, középiskolai rajztanár, utóbb az Iparművészeti Főiskola igazgatója, a Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetségének elnöke. Hatvankilenc éves korában halt meg. — A magyar iparművészet egyik legkiválóbb értéke volt, érdemes festőművész, középkori falfestmények feltárója, régi templomok helyreállítója. Szépirodalmi könyveinek legnagyobb része családi nevén jelent meg, zsidó-regényét Szeő Demeter néven bocsátotta közre. — Munkái : Nobel Árpád kalandjai. Regény. Budapest, 1912. — Két farkas. Regény. Budapest, 1925. — Az idealista Perbetei. Regény. Budapest, 1925. — A harsányi Vénusz. Regény. Budapest, 1926. — Zsidó vagyok. Regény. Budapest, 1933.

Székely Mózes, családi nevén Daday Loránt, erdélyi földbirtokos. Meglepetésszerűen tűnt föl első regényével, második regénye miatt a kolozsvári román hadbíróság félévi börtönre ítélte. — Munkái : Zátony. Regény. Budapest, 1930. (A regényben Erdély siralma zendült meg. Egy magyar százados a flandriai harctérről megvakulva kerül haza szülőfalujába, átszenvedi a román megszállással járó viszontagságok minden gyötrelmét, földbirtoka tönkremegy, lelke összeroppan, végső elkeseredésében öngyilkos lesz. Az író nem valami szerencsés gondolata, hogy a történetet a tragikus sorsú földbirtokos-katonatiszt kutyájával beszélteti el. Sok elemi hiba van a regényben, a könyv nem az íróművész, hanem a tehetséges naturalista munkája, de mint korjellemző bizonyíték annál inkább beletartozik az irodalomtörténetbe, mert faragatlanságai ellenére is figyelmet érdemlő természetes erő tör elő lapjairól. Az erdélyi magyarság kétségbeesett lelkiállapotát, a magyar-román falu lakosságának nyugtalanságát, a törvényes rend megszűnését, a ragadozó vérszomjat lángoló színekkel festi. A regény megjelenését nagy könyvsiker követte, a kritika is méltányló hangon emlékezett meg az akkor még ismeretlen személyű, álnevű szerző tehetségéről.) — Csütörtök.

Regény. Budapest, 1935. (Az erdélyi románok kiábrándulásának megvilágítása. Fölszabadítóként várják az óromániai testvéreket, s nekik is szenvedniök kell a regáti szellem miatt. A fajszeretet szembeállítja őket a magyarokkal, az új idők lesujtó tapasztalatokkal rontják meg életüket. A regény néhány példánya a magyar fővárosból Erdélybe is elkerült, az írót a román csendőrség letartóztatta. Államellenes izgatással és fölszabadító lázítással vádolták meg, ügyét a polgári bíróságtól hazaárulás címén áttették a katonai törvényszékhez, s bűnösnek mondták ki a terhére rótt cselekvényben. A tanuk között Vajda-Vojvoda Sándor volt román miniszterelnök a vádlott javára vallott. Az író bírálatát tárgyilagosnak ismerte el, s hivatkozott arra, hogy hasonló politikai beállítások bármelyik román népgyűlésen is elhangzanak. «Én — úgymond — az írót nem büntetném meg azért, mert munkáiban tükröt tart elénk, amelyben megláthatjuk saját hibáinkat. Ez a könyv egy magyarnak a panasza, s bár nálunk a kisebbségeknek jobb dolguk van, mint bárhol másutt, nem követelhetjük a magyaroktól, hogy szeressenek bennünket.»)

Szini Gyula (szül. 1876. október 9. Budapest; megh. 1932. május 18. Budapest), hírlapíró. — Stilizáló hajlamú, finomságokat kereső novellista. Eszményképe: a forma előkelősége, az előadás csiszoltsága, a halkan zenélő mondat. Gondosan kidolgozott munkáiban sok a jelképes tartalom, meseszerűség, álmodozás. Lágy színek, tompított hangok, a valóság és látomás kergetőzése. — Munkái: Trilibi. Novellák. Budapest, 1907. — Lelki kalandok. Novellák. Budapest, 1908. — Egy sápadt asszony. Regény. Budapest, 1910. — Vándortáska. Tanulmányok, útirajzok. Budapest, 1911. — A rózsaszínű hó. Novellák. Budapest, 1913. — Pára. Novellák. Budapest, 1916. — Tűzfészek. Regény. Budapest, 1916. — A fekete pásztor. Színmű. Belvárosi Színház: 1917. — Profán szerelem. Regény. Budapest, 1914. — Porcellán muzsika. Regény. Budapest, 1918. — A smaragd. Novellák. Budapest, 1919. — A bűbájos. Regény. Budapest, 1921. — Marion. Regény. Budapest, 1921. — Irói arcképek. Budapest, 1922. — Dr. Homo kísérlete. Regény. Budapest, 1927.

— Jókai. Egy élet regénye. Budapest 1928. — Spinét és szakszofón. Regény. Budapest, 1932.

SZITNYAI ZOLTÁN (szül. 1893. május 27. Selmecbánya, Hont megye), győri tisztviselő, utóbb fővárosi hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Munkái: Bolondok tornya. Novellák. Békéscsaba, 1927. — Élni akarok. Regény. Budapest, 1929. — Az ég, a tó. Novellák. Budapest, 1929. — Lángoló hegyek. Regény. Budapest, 1931. — Hodinai Hodinák. Regény. Budapest, 1936. — Benn a bárány. Novellák. Budapest, 1937. — Tánc. Regény. Budapest, 1938. — A bocs. Regény. Budapest, 1939. — Ember nélkül. Regény. Budapest, 1939. — A kegyelmes úr rokona. Regény. Budapest, 1940.

SZŐLLŐSI ZSIGMOND (szül. 1872. augusztus 15. Tiszaszőllős, Heves megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Fínom ízléssel, előkelő stílussal dolgozott egész pályáján. Bölcselő szellemű író volt, a gyámoltalan emberek védője. Hírlapi elmélkedései magasan kiemelkedtek az újságcikkek tengeréből, novelláiban az elbeszélő hang és a mesélő lelemény frissen áradt. — Munkái: Az Ollenburg-dinasztia. Novellák. Budapest, 1899. — Közönséges halandók. Novellák. Budapest, 1902. — A híres Bodolay. Novellák. Budapest, 1905. — Palma di Palma. Novellák. Budapest, 1908. — György úr. Vígjáték. Budapest, 1909. — A férfi szerelme. Novellák. Budapest, 1910. — Hihetetlen történetek. Novellák. Budapest, 1912. — Párbaj a korzón. Novellák. Budapest, 1918.

SZOMAHÁZY ISTVÁN (szül. 1864. február 28. Veszprém; megh. 1927. november 10. Budapest), hírlapíró. — Egyrészt a pesti zsidóság specialistája volt, másrészt franciás könnyedségű, ötletes elbeszélő. Nem akart többet elérni a mulattatásnál, szórakoztatni azonban jól tudta közönségét, unalmas részek ritkán akadtak könyveiben. A modern nagyváros új típusait, különösen a kenyérkereső emancipált nőt, eszményi megvilágításban mutatta be. Olyan alakokat keresett ki, akik hirtelen nőttek bele a főváros társadalmába. A dolgozó nők, a doktorkisasszonyok, az írógépes hivatalnokleányok az ő elbeszéléseiben és regényeiben versenytárs nélkül álló, bámulatos pályasikerű, aranyos és élelmes höl-

gyek. Nagyvárosi romantikáját derűs humor és enyhe irónia tette még népszerűbbé. — Munkái: Mesék az írógépről. Regény. Budapest, 1905. — A méltóságos asszony. Regény. Budapest, 1906. — Dr. Kaposi Márta. Regény. Budapest, 1909. — Lila test, sárga sapka. Regény. Budapest, 1909. — Kolonics házassága. Regény. Budapest, 1910. — Prof. Villányi. Regény. Budapest, 1914. — Januári rege és más komédiák. Egyfelvonásos színművek. Budapest, 1925.

TABÉRY GÉZA (szül. 1890. július 17. Nagyvárad), nagyváradi hírlapíró. — Az elcsatolt Keletmagyarország irodalmi életében jelentős helyet töltött be. Az erdélyi színpadokon több színművét játszották. — Munkái: Néma harc. Regény. Békéscsaba, 1911. — Klematiszos udvar. Novellák. Békéscsaba, 1914. — Veszta Flagelláns. Novellák. Békéscsaba, 1917. — Át a Golgotán. Regény. Békéscsaba, 1917. — Forradalmi versek. Békéscsaba, 1918. — Mimikri. Színmű. Kolozsvár, 1921. — Álomhajó. Színmű. Nagyvárad, 1922. — A kolozsvári bál. Színmű. Kolozsvár, 1923. — Szarvasbika. Regény. Kolozsvár, 1925. — Tűzmadár. Regény. Kolozsvár, 1926. — Vértorony. Regény. Kolozsvár, 1929. — Emlékkönyv. Az erdélyi irodalomról. Kolozsvár, 1930. — Októberi emberek. Regény. Kolozsvár, 1934. — Fekete ablak. Regény. Budapest, 1936.

TÉREY SÁNDOR (szül. 1886. október 1. Debrecen), debreceni ügyvéd. — Mint lírikus a francia parnasszusi költők tanítványa. Baudelaire- és Verlaine-fordításai az eredeti költemények hangulatát fínoman tolmácsoló versek. Franciára fordította és Franciaországban közrebocsátotta Ady Endre válogatott lírai remekeit. Regényeiben a lelki fejlődés rajzára vetette a legfőbb súlyt. Egyik hőse egy kiváló zeneművész, a másik egy börtönőr fia, a harmadik egy szomorú sorsú parasztember. — Munkái: Feltámadás. Versek. Budapest, 1920. — Magányos ember. Versek. Budapest, 1922. — Visszatérés. Regény. Budapest, 1924. (A Kisfaludy-Társaság pályadíjával jutalmazott mű.) — Berg Kristóf lelkiismerete. Regény. Budapest, 1929. — A föld lelke. Regény. Budapest, 1932.

TÖRÖK GYULA (szül. 1888. július 16. Simánd, Arad megye;

megh. 1918. október 20. Budapest), kolozsvári hírlapíró, utóbb több budapesti napilap belső munkatársa. — Váratlanul tűnt föl, s hirtelen húnyt el a világháború idején. Halálakor mindössze harminc éves volt. — Munkái: Szerelmes szívünk. Novellák. Budapest, 1917. (A szerelmi történetek mellett néhány mástárgyú elbeszélés is.) — A porban. Regény. Budapest, 1918. (Először a Magyar Hírlapban jelent meg, könyvalakú kiadását a kritika elismeréssel fogadta.) — A zöldköves gyűrű. Regény. Budapest, 1918. (A dzsentri-probléma eszmeköre. Kortársai ezt a regényét is méltánylással üdvözölték.) — Fehér virág. Novellák. Budapest, 1919. (Halála után megjelent kötet.) — A halszemű három fia. Novellák. Budapest, 1919. (Halála után megjelent kötet.)

Török Sándor (szül. 1904. február 25. Homoródaróc, Udvarhely megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. — Az 1920-as évek végén Erdélyből menekült a magyar anyaországba, tehetségével hamar figyelmet keltett, néhány év alatt a beérkezett írók közé került. — Munkái: Egy eszelős fickó, s ami körülötte akad. Regényes korkép. Budapest, 1929. — Az idegen város. Regény. Budapest, 1932. — Bankett a Kék Szarvasban. Regény. Budapest, 1933. — Vidéken volt primadonna. Regény. Budapest, 1933. — Szegény embert még az ág is húzza. Regény. Budapest, 1934. — Az idegen város. Színmű. Nemzeti Színház: 1934. — Bankett a Kék Szarvasban. Színmű. Nemzeti Színház: 1934. — És mégsem forog a föld. Regény. Budapest, 1935. — Április. Színmű. Nemzeti Színház: 1936. — A komédiás. Színmű. Nemzeti Színház: 1936. — Valaki kopog. Regény. Budapest, 1937. — Örök vasárnapok. Regény. Budapest, 1939. — Fabriczi, a kötéltáncos. Novellák. Budapest, 1939.

Vaszary Gábor (szül. 1897. június 7. Budapest), festőművész, hírlapíró. — Mankai Monpti. Regény. Budapest, 1934. — Monpti. Életkép. Kamara Színház: 1935. — Ő. Regény. Budapest, 1935. — Csak te. Regény. Budapest, 1936. — Vigyázz, ha jön a nő. Regény. Budapest, 1936. — Szerelemről szó sincs. Bohózat. Royal-Színház: 1937. — Ketten Páris ellen. Regény. Budapest, 1937. — Hárman egymás ellen. Regény. Budapest,

1938. — Szegény fiatalok. Regény. Budapest, 1938. — A szőkékkel mindig baj van. Regény. Budapest, 1939.

VIRTER FERENC (szül. 1875. február 19. Hódság, Bács-Bodrog megye ; megh. 1924. március 6. Budapest), hírlapíró, az Uránia Színház igazgatója. — Bekalandozta az Egyesült Államokat, résztvett a spanyol-amerikai háborúban, jól ismerte az Újvilág angol társadalmát s abban a kivándorolt magyarok helyzetét. Novellái közül nem egyben megdöbbentő történetet mondott el, olyanformán, mint Kálnoki Bedő Béla a maga afrikai elbeszéléseiben. Ezek a délszaki históriák jól éreztették az amerikai tájak hangulatait. — Munkái : Atlanti történetek. Novellák. Budapest, 1901. — Párisi elbeszélések. Budapest, 1906.

ZILAHY LAJOS (szül. 1891. március 27. Nagyszalonta), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Tanulmányait a nagyszalontai, erzsébetvárosi és máramarosszigeti gimnáziumban végezte, Nagyszalontán ügyvédi irodában dolgozott, Budapesten jogi vizsgákat tett, a világháború idején bevonult katonának és súlyosan megsebesült. Ekkor adta ki első könyvét : költeményeinek gyűjteményét. A kötethez Beöthy Zsolt írt előszót, ő mutatott rá először a fiatal író tehetségére. Zilahy Lajos azontúl már csak ritkán írt verset, különféle szerkesztőségekben dolgozott, a színházak népszerű szerzője lett. — Munkái : Versek. Budapest, 1916. — Az ökör és más komédiák. Kis színművek. Budapest, 1920. — Halálos tavasz. Regény. Budapest, 1922. (Később a szerző filmre is földolgozta. A filmváltozat 1940-ben rendkívüli sikert aratott.) — Szépapám szerelme. Regény. Budapest, 1923. — Hazajáró lélek. Színmű. Nemzeti Színház : 1923. — Az ezüstszárnyú szélmalom. Novellák. Budapest, 1924. — Süt a nap. Színmű. Nemzeti Színház : 1924. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével kitüntetett mű.) — Csillagok. Színmű. Nemzeti Színház : 1925. — Zenebohócok. Színmű. Nemzeti Színház : 1925. — Két fogoly. Regény. Budapest, 1927. (A regénynek rendkívüli könyvsikere volt. Rövid időn belül 20,000 példány fogyott el belőle. Lefordították több idegen nyelvre is.) — A fehér szarvas. Színmű. Nemzeti Színház : 1927. — A világbajnok. Bohózat. Vígszínház : 1927. — Szibéria. Színmű. Nemzeti Szín-

ház : 1928. — Valamit visz a víz. Regény. Budapest, 1928. — A tábornok. Színmű. Nemzeti Színház : 1928. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével kitüntetett mű.) — Zilahy Lajos összegyűjtött munkái. Tíz kötet. Budapest, 1929. — Leona. Színmű. Nemzeti Színház : 1930. — A szökevény. Regény. Budapest, 1930. — Tűzmadár. Színmű. Belvárosi Színház : 1932. — A lélek kialszik. Regény. Budapest, 1932. — Fehér hajó. Novellák. Budapest, 1935. — A fegyverek visszanéznek. Regény. Budapest, 1936. — A szűz és a gödölye. Színmű. Magyar Színház : 1937. (A M. T. Akadémia Vojnits-érmével kitüntetett mű.) — A földönfutó város. Regény. Budapest, 1939.

Zsolt Béla (szül. 1898. január 8. Komárom), hírlapíró. — Fínoman megírt költeményekkel indult meg pályáján, csakhamar mint publicista tört előre. Vezércikkeivel a polgári radikálizmus eszmekörét szolgálta, regényeiben a nagyvárosi zsidó kispolgárok szépirodalmi rajzára törekedett. Közönséges alakjairól sok rosszat mondott el, pletyka és szellemesség keveredett írásaiban. Kritikusai Lewis Sinclaire amerikai regényíróhoz hasonlították, mert vele egyező felfogással vezette olvasói elé riportszerűen megfigyelt társadalmát. — Munkái : Hiába minden. Versek. Budapest, 1921. — Igaz könyv. Versek. Budapest, 1923. — Vadvizek. Versek. Budapest, 1925. — Házassággal végződik. Regény. Budapest, 1926. — A hajléktalan lélek. Regény. Budapest, 1927. — Erzsébetváros. Színmű. Művész Színház : 1929. — Gerson és neje. Regény. Budapest, 1930. — Bellegarde. Regény. Budapest, 1931. — A királynő családja. Regény. Budapest, 1932. — Oktogon. Színmű. Magyar Színház : 1932. — Kínos ügy. Regény. Budapest, 1935. — Villámcsapás. Regény. Budapest, 1937. — A Wesselényi-utcai összeesküvés. Regény. Budapest, 1937. — Kakasviadal. Regény. Budapest, 1938.

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — Lázár Béla : A tegnap, a ma és a holnap. Kritikai tanulmányok. Két kötet. Budapest, 1896—1900. — A Péczely-jutalomról szóló akadémiai jelentések. Akadémiai Értesítő. 1900. évf.-tól. — Kárpáti Aurél : Cholnoky Viktor . Új Élet. 1912. évf. — Ferenczi Zoltán szerkeszté-

sében : A magyar irodalom története 1900-ig. Budapest, 1913. — Deák Viktor : Biró Lajos színdarabjai. Magyar Kultúra. 1914. évf. — Karinthy Frigyes : Írások írókról. Békéscsaba, 1914. — Cholnoky László : Cholnoky Viktor. Nyugat. 1916. évf. — Gulyás Pál : Magyar szépirodalom idegen nyelven. Budapest, 1917. — Schöpflin Aladár : Magyar írók. Budapest, 1917. — Kárpáti Aurél : A búsképű lovag. Budapest, 1920. — Révay Mór János : Írók, könyvek, kiadók. Két kötet. Budapest, 1920. — Harsányi Zsolt : Török Gyula fertálymágnás és költő. Nyugat. 1922. évf. — Alszeghy Zsolt : Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Gyergyai Albert : Schöpflin Aladár. Nyugat. 1924. évf. — Zoltvány Irén : Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — Rédey Tivadar : Surányi Miklós irodalmi tanulmányai. Napkelet. 1925. évf. — Babits Mihály : Karinthy Frigyes. Nyugat. 1926. évf. — Bartha József : Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — György Lajos : Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 1926. — Kardos László : Karinthy Frigyes. Nyugat. 1926. évf. — Kéky Lajos : Erdélyi elbeszélők. Budapesti Szemle. 1926. évf. — Keller Imre : Irodalmi mozaikok, Kassa, 1926. — Kiss Ernő : Erdélyi regények. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1926. évf. — U. az : Gyallay Domokos. Pásztortűz. 1926. évf. — Ványi Ferenc : Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1926. — Benedek Marcell : Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Farkas Gyula : Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Zulawski Andor : Az új magyar irodalom problémái. Budapest, 1927. — Biczó Ferenc : Az elszakított Erdély és Felvidék irodalmi élete. Kaposvári egyesületi leányliceum értesítője. 1928. — Karácsony Sándor : Zilahy Lajos. Protestáns Szemle. 1928. évf. — Kristóf György : Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt. Kolozsvár, 1928. — Nánay Béla : Bánffy Miklós, Szabó Mária, Tabéry Géza. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Oláh Gábor : Makkai Sándor. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Ruzitska Mária : Zilahy Lajos. Budapest, 1928. — Szentimrei Jenő : Kós Károly. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Szondy György szerkesztésében : Kelet, észak, dél. Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból.

Debrecen és Budapest, 1928. — Várkonyi Nándor: Török Gyula. Híd. 1928. évf. — Alszeghy Zsolt: Krudy Gyula. Irodalomtörténet. 1929. évf. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Boross István: Karinthy Frigyes. Mezőtúr, 1929. — Harsányi Kálmán: Emberek, írások, problémák. Budapest, 1929. — Újvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Bisztray Gyula: Törpe nagy regények. Magyar Szemle. 1930. évf. — U. az: Szibéria a magyar irodalomban. U. o. 1930. évf. — Kováts József: Török Gyula élete. Kolozsvár, 1930. — Kristóf György: Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — U. az: Bethlen Gábor és a magyar irodalom. Budapesti Szemle. 1930. évf. — Mályusz Elemér: Történeti regények történelem nélkül. Magyar Szemle. 1930. évf. — Az Erdélyi Helikon emlékszáma Kuncz Aladár halálakor. 1931. évf. — Gyergyai Albert: Ambrus Zoltán. Nyugat. 1931. évf. — Halász Gábor: Regényeink társadalmi szemlélete. Magyar Szemle. 1931. évf. — Hein Tádé: Zilahy Lajos. Pannonhalmi Szemle. 1931. évf. — U. az: Surányi Miklós. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1931. — Kristóf György: Kritikai szempontok Erdély irodalmi életében. Kolozsvár, 1931. — Zsoldos Jenő: Kóbor Tamás regényköltészetének zsidó tartalma. Magyar Zsidó Szemle. 1931. évf. — Németh László: A Nyugat elődei. Tanú. 1932. évf. — Olasz Péter: A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Possonyi László cikkei a Korunk Szava 1932. évf.-ban. — Schöpflin Aladár: A hírlapíró Ambrus Zoltán. A Sajtó. 1932. évf. — Az Erdélyi Helikon ünnepi száma Kós Károly tiszteletére. 1933. évf. — Halasy-Nagy József: Surányi Miklós. Győri Szemle. 1933. évf. — Kosztolányi Dezső: Karinthy torzító művészete. Nyugat. 1933. évf. — Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi Szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Dávidné Angyal Paula: Ambrus Zoltán. Budapest, 1934. — Deér József: Újabb történeti regények. Magyar Szemle. 1934. évf. — Halmi Bódog: Irói arcképek. Budapest, 1934. — Jancsó Elemér: Az erdélyi magyar líra

tizenöt éve. Kolozsvár, 1934. — Kristóf György: Az erdélyi irodalom multja és jelene. Kolozsvár, 1934. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Tóth Ervin: Nyirő József. Hajdúnánás, 1934. — Csiszár Béla: Ambrus Zoltán. Budapest, 1935. — Halmi Bódog: Kóbor Tamás, az író és az ember. Budapest, 1935.— Jékely Zoltán: Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kuncz Aladár. Budapest, 1935. — Lázár Béla: Az Amazonkirálynő. Koszorú. 1935. évf. — Balogh Jenő: Egyedül vagyunk. Surányi Miklós Széchenyi-regényéről. Budapesti Szemle. 1936. évf. — Faragó Erzsébet: Cholnoky Viktor. Budapest, 1936. — Gockler Imre: Szent István király a magyar irodalomban. Budapest, 1936. — Kállay Miklós: Surányi Miklós. Katolikus Szemle. 1936. évf. — Rass Károly: A mi regényirodalmunk. Múzeum. 1936. évf. — Vetéssy Géza: Attila alakja a XX. század magyar irodalmában. Pallas Debrecina. Szerk. Zsigmond Ferenc. Debrecen, 1936. — Zsoldos Jenő: Cholnoky Viktor és a sémi kultúra. Libanon. 1936. évf. — A Petőfi-Társaság közlönyének, a Koszorúnak, Pekár Gyula-emlékszáma. 1937. évf. — Bóka László: Csáth Géza novellái. Budapest, 1937. — Farkas Lajos: Szini Gyula. Budapest, 1937. — Halasy-Nagy József: Surányi Miklós. Budapest, 1937. — Halmi Bódog. Fejek. Budapest, 1937. — Komlós Aladár: Írók és elvek. Budapest, 1937. — Miklósy Lajos: A modern magyar regény. Pécs, 1937. — Lázár Béla: Pekár Gyula. Budapest, 1937. — Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Szegedi Emil: Szenteleky Kornél, a vajdasági magyar irodalom Kazinczyja. Láthatár. 1937. évf. — Falus Lilla: A világháború a magyar regény- és memoire-irodalomban. Budapest, 1938. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Lázár Béla: Pekár Gyula. Budapest, 1939. — U. az: Pekár Gyula párizsi évei. Pap Károly-emlékkönyv. Debrecen, 1939. — Lengyel Imre: Török Gyula, az író. U. o. 1939. — Várkonyi Nándor: Harsányi Zsolt. Pannonia. 1939. évf. — U. az: Márai Sándor. U. o. 1940. évf.

NATURALISTÁK, SZOCIALISTÁK, EXPRESSZIONISTÁK.

A KÖLTŐI alkotások egy része felüdíti az olvasót, nemes érzelmeket ültet a lélekbe, kibékíti az élettel; másik része a megrázó lelki élményeket sötéten tárja föl, komor kérdésekkel vívódik, bús gondolatokat ébreszt; nem egy író az emberiség nemtelen indulatait szólaltatjameg, lelki gyötrelmeket okoz olvasóinak, szennyes felhőket kerget a kedély láthatárára. Az optimista művészi játéktól az anarchista szellemi rombolásig a költői alkotások számtalan változata hullámzik az olvasóközönség előtt.

A régi ideális mesemondás és az újabb reális elbeszélés a huszadik század elején kezdett átváltozni a nyers igazság és sötét erkölcstelenség jeleneteinek ábrázolásává. Az élet aljas mozzanatait rideg meztelenségében tükröző naturalista irány az impresszionista és szimbolista írói törekvéseknek éppen olyan kísérője volt, mint annak idején a népiesség a romantikának.

A naturalisták teljes merevségében vallották azt a fölfogást, hogy a művészetek feladata az igazság könyörtelen ábrázolása. A képzeletnek nem iparkodtak teret juttatni, a társalgás fínomabb fordulatait száműzték, a vonzó helyett a rútat kutatták föl, szemet húnytak a jóság megnyilvánu-

lásai előtt. Így többé-kevésbbé megbízhatatlan lett az ő világképük is, annál inkább, mert a romantikus fantáziát végeredményben ők sem tudták kiküszöbölni, sőt hamar kiderült, hogy művészibb értékek inkább csak a romantikus naturalistákban találhatók, nem pedig az alkotó képzelet nélkül dolgozó fényképezőkben.

A politikai irányzatosság nem egy naturalistában kirívóan érvényesült. Egyesek a szocialista felfogást népszerűsítették működésükkel, mások a szabadgondolkodók segítségére siettek, voltak, akik ellenségeik irígyelt alakjairól készítettek torzított másolatokat. A régi esztétikai elmélet a művészet célját a szép ábrázolásában látta, a naturalisták ennek homlokegyenest ellenkezőjét iparkodtak megvalósítani. Ez az újítás megütközést keltett, s nem egyszer a gyűlölet levegőjébe helyezte a merészebb életábrázolókat az olvasóközönség előtt.

A naturalista irány a természettudományos gondolkodás kialakulásához kapcsolható, s a realizmus természetszerű továbbfejlődése volt. A hideg megfigyeléssel gyűjtött elbeszélő anyag, a leírások túltengő térfoglalása, a régi erkölcsi álláspont kizárása és a nyelv nyersesége többékevésbbé azonos stílusban feneklett meg. Ez a stílus, ez a világszemlélet szívesen állt nemcsak a hagyományok kigúnyolóinak, hanem a forradalmi törekvések mozgatóinak szolgálatára is: akarva és akaratlanul.

A szocialisták nem tartották közömbösnek, hogy elbeszélőik mennyire érvényesítik munkáikban a baloldali szellemet. Minden regény — mondották — amely a jobboldali célkitüzéseknek ellentmond, hasznos regény a szo-

cialista szemében, föltéve hogy izgató anyagát ügyes kéz alakítja. Maga a tárgy, a meseanyag, az ábrázolás hűsége még nem teszi a regényt szocialistává. Ehhez az irányzatosság termékeny szándéka is szükséges.

A főváros mocsárvilágát búvárló naturalista irodalom Révész Béla-val (1876–) indult meg. Szocialista elbeszélő volt, jó ideig az első, akiben az agitátor mellett a tehetséges író is jelentkezett. Hősei: a munkás, inas, rikkancs, koldus, csavargó, pincelakó, cseléd, szobaúr, szobaasszony, kávéházi felírónő. Ezekben a brutális külvárosi történetekben sok az élettapasztalat, de hiányzik az elbeszélés zavartalan művészi hatása. Az író fárasztó lírizálással törekszik életre kelteni alakjait, mesealkotó készsége nem friss. Súlyosan igazságtalan is a maga életszemléletében: álnoklelkűnek hisz minden vagyonos embert, és mártirnak vall minden proletárt. Osztályharcos életszemlélete később engedett merevségéből, stílusa azonban az expresszionista kifejező mód felé haladt: hol rikító mondatszínezéssel, hol önkényes nyelvhasználattal, hol furcsa gondolatkapcsolásokkal szórakoztatta olvasóit. Ha nincs ez a különcködése, ha nem annyira bizonytalan a nyelvérzéke, írásai bizonyára szélesebb körökre is megtették volna hatásukat.

A külvárosok világának bemutatásán kívül megpróbálkozott a falu rajzával is. A parasztok nyomorúságát, a kivándorlás testet-lelket megrontó következményeit, a háborús világgal járó erkölcsi romlottságot megdöbbentő színezéssel tűzte tollára. A német és orosz naturalistáktól sokat tanult, egyik-másik alakja és helyzete akaratlanul is

bennegyökerezett Zola regényeiben. A hazai élet sötéten egyoldalú bemutatásával egyrészt a munkás-propaganda céljait szolgálta, másrészt javítani akart a proletároktól elzárkózó polgári társadalom közömbösségén. A tömegért folytatott küzdelmében a szenvedő emberekkel való fájdalmas együttérzés vezette. Írásaiból nagyobbára nem harsogott ki hevesebb agitáció vagy bosszút szomjazó fenyegetődzés. Inkább csak tárgykörében, társadalomszemléletében és kifejezési formáiban halmozta fel szocialis gyujtóanyagát. Filozófiája lassankint a magános lélek búsorgásává vált, képei lírába oldódtak. Stílusát egyébiránt csak azok tudták élvezni, akik idejekorán hozzászoktatták ízlésüket a minden kikristályosodott nyelvi hagyományt szeszélyesen kerülő expresszionista kifejező módhoz.

Révész Béla nemcsak szocialista volt, hanem zsidó író is. Az izraelita felekezeti sajtó találóan állapította meg róla, hogy egyéni alakjaival és tipikus figuráival kiszélesítette a magyar irodalom zsidó arcképcsarnokát. Talmudi sorsszemlélete az ősi héber hagyományok iránt érzett ragaszkodásából eredt, hitét minden alkalommal bátran megvallotta. Ezért torzultak el tollán a magyar alakok, ezért kuszálódtak kifejezései keleti tarkaságba. A magyar nyelvérzék megdöbbenve menekült soha meg nem szokható idegenszerűségei elől. De azért bizonyára elegen voltak, akik gyönyörködtek mondatszövésének expresszionista furcsaságaiban. *(A nagy börtön, Találkozás Hamupipőkével, Nyomor, Vonagló falvak, Miniatűrök, Esztergomi lélek, Ady-trilógia.)*

A szocialista világnézetű írók között Kassák Lajos

(1887–) a legforradalmibb tehetség. Elbeszélő munkáinak lapjairól a pesti kültelkek lakói komor reménytelenséggel lépnek elő: jobb sorsra érdemes nők, züllésnek induló munkások, szurtos inasgyerekek, állati indulatú hajléktalanok, veszedelmes nyomorékok, javíthatatlan részegek. Ezekben a proletártörténetekben itt-ott az orosz írók indító hatása látszik, de még inkább az, hogy az író átélt dolgokról számol be, megfigyelt alakokat rajzol. Biztos kézzel halássza ki személyeiket, hogy egy-egy lehangoló történet középpontjává tegye őket. Szerencsétlenségek, civódások, verekedések követik egymást munkáiban. Egyikmásik emberbarmában vad indulat tombol, az erőszakosságokat nyers szerelemmel vegyíti, a tömeglélek visszataszító megnyilvánulásait lázas érdeklődéssel árnyalja. Sokszor kibukkan prózájából a nemesebb nyelvhagyományokat nem ismerő naturalista, máskor számos figyelemreméltó újszerűség jelentkezik stílusában. Rideg materializmusából nem hiányoznak a szimbolikus részletek sem.

Legsikerültebb munkája: *Egy ember élete* (1927). Borzalmas őszinteségű élménysorozat ez: életének viharos története. Úgy hat, mint egy izgalmas kalandorregény; mintha egy tizenhetedik századi csavargó-elbeszélés hősét ültették volna át a gyárvárosok korszakába; mégis igaz történet: a mélységben vergődő proletárok életének s a szocialista munkásmozgalmak lelkiségének kútfő-értékű forrása. — Ahol az író nem a külvárosok népéről szól, ott szavahihetősége többnyire kudarcot vall. A polgári társadalmat üvegen keresztül, a távolból szemléli, csak mozgó alakjaikat látja, családi életüket és társalgásuk nemesebb

formáit nem ismeri. Olvasmányaiból merített úriemberei puszta elgondolások, a hiányzó élettapasztalat báb-alkotásai. *(Napok, a mi napjaink.)* — Annál életszerűbb ott, ahol a kültelkek nyomortelepeit mutatja be sok gonosztevő-típussal és nem egy rokonszenves proletárral. *(Angyalföld.)*

Kassák Lajos a marxista agitátor fanatizmusával futotta meg írói állomásait. A szocializmus minden problémát megoldott számára, mint ahogy az óceániai szigetek őslakóinak valamennyi életkérdésére megadja a választ csalhatatlan fetis-imádásuk. Ez a vakhitű gőg nem egyszer kellemetlen prédikálóvá tette még érdemesebb munkáiban is, de később már nem rohant tűzön-vizen át a vörös zászló felé. Hogy alkalomadtán — írói fejlődésének későbbi állomásain — a novellában is tudott mesteri munkát alkotni, ezt megmutatta *Három történet*ével (1936). A külvárosi proletár tengődését, vágyakozásait, vigasztalanul durva és reménytelenül kiszolgáltatott életét a hangulati színezés olyan biztos ecsetvonásaival vitte olvasói elé, hogy a munkásírók közül egy sem léphetett a nyomába. De kevesen közelítették meg a polgári írók közül is.

Az expresszionista stíluskísérlet Kassák Lajossal domborodott ki irodalmunkban. A nagytehetségű magyar proletáríró az 1910-es évek német expresszionistáit követte, a formarombolásban és kifejezésfintorokban az ő nyomukon indult. Hűségesen átvette elveiket. A művész minden alakítás nélkül vetítse bele a világba a maga szándékait, tanusítson visszautasító magatartást minden addigi stílussal szemben. Riassza meg a polgárok világát, hirdessen a köz-

érzülettel ellenkező tanításokat. Ha a korszellem pacifista, legyen az író militarista ; ha fegyverek csörögnek, csapjon zajt az író az örök béke eszméi mellett. Lázítson merészen, szítsa a proletár-elégedetlenség tüzét, vállaljon közösséget a nyomorral.

Nagy Lajos (1883–) írói megnyilatkozásának legjellemzőbb módja a romantikát messze kerülő szatirikus írásforma. Az irányzatosságot a proletár-igazság javára alkalmazza munkáiban. A társadalmi igazságtalanság kutatására célzó törekvésében többször túlmegy az erkölcsi ostorozás művészi határain, másrészt meglepő, milyen egyszerű eszközökkel éri el hatását. Marxista világszemlélet irányítja, a magántulajdon elvéből folyó életberendezést keserű gúnynyal szemléli, állásfoglalása azoké, akik magukat vigasztalhatatlanul elnyomottaknak érzik. A nagyvárosi bérházak világában éppen úgy otthon van, mint a falu természetrajzában. A nép gondolkodását átalakító eseményekbe a szocialista megfigyelő világnézetével pillant bele, az emberi alakok mellett gondot fordít a korkérdések megvitatására is. Ahogyan látja a magyar vidék életét, amint fölvezeti a körúti kávéház asztalai mellett a nagyváros jellemző alakjait : különleges tehetségű embermagyarázat. Hűvös tárgyilagosság a szemlélődésben, éles szem a jellegzetes személyek meglátásában, kíméletlen bátorság az emberi gyarlóságok leleplezésében ; másfelől : fanyar humor, kötekedő irónia, szellemes kifejezőerő. *(Bérház, Kiskunhalom, Budapest nagykávéház, Három boltoskisasszony, A falu álarca.)*

Az expresszionista stílus más írók munkáiban is jelent-

kezett. Különösen Szabó Dezső (1879–) folytatta eredményesen az új divat kezdeményezését.

Hatásos regénye, *Az elsodort falu* (1919), nagy kérdéseket mozgatott. Hogyan pusztul a világháború idején az itthoni magyarság, hogyan törnek előre a zsidók a magyarok országában? A székely falu értelmisége és parasztsága visszataszító színben lép az olvasó elé a mű lapjairól, a vezércikkszerűség és alak-elrajzolás is túlságosan erős a regényben, de a stílus gazdag áradása és a hangulat lázas líraisága igazi írói erőre vall. Szabó Dezső forrongó lelkű, szertelen fantáziájú, agitátor-természetű regényíró. Népies és romantikus, naturalista és futurista, művész és kontár egy személyben. Szelíden szól és deklamál, érzeleg és átkozódik, prédikál és rikolt. Legtöbb regénye úgy hat, mint valami lázálom: eszelős alakok, bomlot jelenetek, sunyi szitkozódások kergetik egymást.

Személyeskedő írásaiban sok a paraszti pőreség, az ocsmány csúfolódás, de ott, ahol nem zaklatja a gyűlölet és irígység, hangulatkeltő képessége és stílusformáló tehetsége igen erős. Kedvelt műfaja a regény álarcában bujkáló pamflet. Az álpátosz és az idétlen stílromantika éppen olyan jellemző ezekre a munkáira, mint a hamis szavaló hang és a félszeg hősi póz. Van benne minden: színfalhasogató hazafiaskodás, modoros erkölcsprédikálás, tolakodó líraiság, tajtékzó antiszemitizmus, mefisztói kereszténygyalázás, arcpirító pornografia, érzelgő nihilizmus s a különböző fajokból eredt embereknek egymás ellen uszítása. Ősi paraszt-erő tör elő írásaiból, nem egyszer még dühös rikácsolása is sikeresen hat. Nincsen csúnyább szájú

magyar író nála, de tajtékzó hempergéseiben groteszkül érdekes. Igaz, ha lerántjuk írásairól a rikító stílusvirágokat, nem marad azokban ép csont, ép izom, ép szövet. Egyformák a hősei, papírosízűek a helyzetei.

Alapjában véve nem elbeszélő, hanem publicista tehetség. Regényei és elbeszélései inkább csak alkalmak arra, hogy zajt üssön politikai felfogása és társadalmi eszméi mellett. Hogy kritikátlansága mellett okos dolgokat is mond, kétségbevonhatatlan, de ezek az okosságok az oktalanságoknak olyan zagyvalékában úszkálnak, hogy a józan ítélőerő elálmélkodik a komikus-drasztikus egyveleg láttára. Önmagának dicsőítése a lelki betegség határvonalait súrolja. Csak egy fontos személyt ismer Magyarországon : saját magát. Egy ember mellett tart ki makacsul : önmaga mellett.

Stílus-sikerének fő titka az volt, hogy az expresszionizmus szokatlan kifejezéseit ő formálta először patetikus érthetőségekké, nyelvszínező tehetségével neki sikerült leginkább a robbanó hatású próza befogadásának biztosítása. A Révész—Kassák-csoport külföldi behozatala Szabó Dezső stilizálásában vált élvezhetővé. Az új művészkedést gyorsan eltanulták a jelentéktelenebb írók is, a reformstílus csakhamar halálra únt mesterséggé vált, az újításokon kapkodó közönség évről-évre jobban kiábrándult divatos íróiból. Mégis ez a stílus új színeket hozott a magyar prózába. A mulatságos csináltság zavaros áradása lassankint lefolyt, egy csomó friss fordulat megmaradt a nyelvben.

Tersánszky Jenő (1888–) a világháború idején tűnt

fel, ekkor jelent meg *Viszontlátásra, drága* (1917) című regénye. Ebben a mohón naturalista elbeszélő munkájában rámutatott arra a kikerülhetetlen végzetre, amely ott lebeg mindenki körül a tragikus időkben, s a jókat roszszakká, a boldogokat boldogtalanokká teszi. Hőse egy galiciai leány, a háború elesettje, a kényszerű szeretkezések romlásba döntött áldozata. — Háborús regény *Margarétás dala* is (1929). Alakjain ott van a katasztrófákat átélt író megfigyelésének minden élessége és sok igazsága. Nincs benne semmi érzelmesség. A magyar tartalékos hadnagy és az idegen artista-lány szerelmét nem teszi köznapivá a megszokott házassági megoldással.

Vidámabbak kisvárosi történetei, csavargó-elbeszélései, naplopó-históriái. Sok furfangos fickót vezet olvasói elé igen érdekesen. Szereti azokat a jókedvű munkakerülőket, akik eszesek ugyan, de irtóznak a komoly munkától. Megvan az egyéni stílusa, aminthogy környezetrajzában is sok az értékes eredetiség. Természetes elbeszélő módja nemcsak új alakok életrekeltésével, hanem eddig még észre nem vett helyzetek fölfedezésével is párosul. A hamiskártyásokat, cirkuszos embereket, muzsikus cigányokat és egyéb ágrólszakadt embereket friss látással hozza olvasói közvetlen közelébe. *(A két zöld ász, A repülő család, A rossz szomszédok.)*

Kakuk Marciról szóló könyvei az egyéni zamatú kalandortörténeteknek pompás darabjai. Kakuk Marciban, a kedélyes csavargóban, remek figurát teremtett. Hőse a csapszékek népe között viszi végbe vitézi tetteit, megfordul mindenütt, ahol a rongyosokat nem fogadják gyanús szem-

mel. A markalfi furfang, parlagi kópéság, borsos szabadszájúság nélkülözhetetlen fűszerei ezeknek a csalafinta históriáknak, nem is illik más hozzájuk a vastag tréfával. Ezekből a Kakuk-történetekből egy nagyszabású magyar pikaro-regény körvonalai bontakoznak ki. Az egyes részek egymástól független és magukban is befejezett alkotások, de a hős személye, a hangulat egysége, a nyelv sajátossága az önálló kisebb darabokat szorosan összefűzi egymással. *(Kakuk Marci ifjúsága, Kakuk Marci a zendülők között, Kakuk Marci vadászkalandja, Kakuk Marci szerencséje, Kakuk Marci kortesúton.)*

A szerelmes csóka vídám állatregény: egy eszes madár története. A csókák világa olyan, mint az emberi társadalom, de a csókák a maguk sorsán kívül élénken figyelik az emberek dolgait is. Kiderül, hogy a madarak gondolkodása hasonló az emberekéhez, a férfiak és a nők úgy cselekszenek, mint a madarak, csak kevésbbé eszesen, több bolondossággal. A tollas hős maga beszéli el élete folyását; derűs história, laza erkölcsű, eredeti humorú.

Kodolányi János (1899–) a drávamenti Ormánság népének specialistája. Ennek a konok kálvinista fajnak lelkiségén keresztül mutat rá arra, hogy a világháború milyen rombolást vitt végbe a falusi emberek jóérzésében és gondolkodásában. A bomlási folyamatot nem a szerelmi történetek unalmas históriáival, hanem a földéhség, kapzsiság, irígység, pörösködés és egyéb falusi dolgok hatásosan megírt jeleneteivel ábrázolja. Megfigyelése szerint a drávamenti magyar községekből kihalt a vallásosság és erkölcs, az emberszerető igénytelenség helyébe a pénzvágy és

gyűlölet lépett, az embereket még a szerelmi életben is az önzés és számítás mozgatja. Vígasztalan szemlélődés és kiábrándító lelki elemzés jellemzi az írót. *(Szép Zsuzska, Börtön, Kántor József megdicsőülése.)*

Történeti regényírásában a tatárjárás világát drámai erővel jelenítette meg. *A vas fiai* (1936) nagy mű, a magyar elbeszélő irodalom egyik remeke. Egy balul sikerült leányrablás miatt három dunántúli legény földönfutó lesz, ez a regény kiindulópontja, ebből a magból fejleszti az író középkori korképét. Mert a mű inkább hatalmas méretű korkép, semmint érdekfeszítő bonyodalmakban gazdag regény ; az író nem a gazdag képzeletű mesemondók közül való, hanem a magukat távoli időkbe biztos erővel beleélő korföltámasztók közül. Van valami különös varázsa ennek a zord históriai megelevenítésnek, főkép azok számára, akiknek alaposabb a történelmi tudásuk. Ilyenek voltak az akkori emberek, így éltek a tizenharmadik század magyarjai. A kortárs borzongásával kísérjük sorsukat. Az író sok tudományos anyagot, népéleti leírást és tájrajzot sűrített földolgozásába, helyenkint aprólékossá tette meséjét, itt-ott nem óvakodott a vaskos csiklandósságoktól sem. Mindezek ellenére kiváló értékű művet alkotott, s még nyelvi tekintetben is méltán megérdemelte a kritika elismerését. Archaizáló nyelve tele van ötletes fordulatokkal. Ez a nyelv az árpádkori magyar beszéd hangulatának hatását kelti, a tárgyi valóság a párbeszédek régiességével ízlésesen párosul. A regény a IV. Béla király korabeli Magyarország világának művészi keresztmetszete, gazdag társadalomrajz az Árpádok világából.

Kodolányi János középkor-szemléletének másik nevezetes megnyilvánulása *Julianus barát*ról (1938) szóló regénye. A hőslelkű domonkosrendi szerzetes elindul hazájából Ázsia felé, s hosszas küzdelmek árán elérkezik a magyarok őshazájába, Magna Hungariába. A barát alakja köré fölépül II. Endre és IV. Béla király korának egész társadalma, az akkori élet tökéletes keresztmetszete. Nagyarányú körkép ez, kiváló megjelenítő erő alkotása. Az írónak annyi a mondanivalója, tudományos érdeklődésével olyan lelkesen ássa bele magát a tizenharmadik századi Magyarország belső világába, hogy feszült figyelmet kíván olvasóitól.

Színműírásában a *Földindulás*sal (1939) aratott legnagyobb sikert. Belesűrítette dunántúli megfigyeléseit, s egy parasztcsalád történetével föl akarta hívni a figyelmet a falu életének sebeire. Irányzatos drámát írt, elsősorban az egy-gyermek-rendszer ellen. Története tele van belső feszültséggel, sötét indulatok kirobbanásaival, sorskérdések viharzó jajveszékelésével. A rendkívül hatásos jelenetek feneketlen lelki mélységekről rántják le a leplet, a párbeszédekben szín van és erő. — A *Végrendelet* (1939) már túlságosan kiélezi az ormánsági falu erkölcsi süllyedtségét, s épen nem éri el célját nyers színfoltjaival. A földbirtok égető kérdéseinek tárgyalásában annyira kietlenné válik a történet, hogy a darabot csak a szerző alakábrázoló ereje és nyelvének ősi zamata menti meg az összeomlástól. A naturalista szellemnek mindenesetre egyik jellemző terméke ez a színmű is.

Ki hitte volna, hogy a székelyekről még lehet újat mon-

dani? S új lehet a nyelv is, a nélkül, hogy a tájszólás modorossága bosszantaná az olvasót. Tamási Áron (1897–) megmutatta elbeszélő köteteiben, hogy a tehetség a kiaknázottnak vélt területeken is nem remélt értékeket hozhat felszínre. — A Tamási-novellák között számos művészi érték akad. A gyermek mindent megnagyító képzelete ölelkezik bennük a székely legény humorával, agyafúrtságával, talpraesett feleselgetéseivel. Egyrészt emberfölötti erő, misztikum, exotikum; másrészt a nyers valóság, huzakodó párbeszédek, hirtelen verekedés; közbül olyan remek elbeszélések, amelyek csak a legszerencsésebb ihlet óráiban foganhattak. Még ahol nem kerekíti is ki történeteit, ahol bizonytalanul bukdácsol is egy-egy sikertelenül választott tárgy göröngyei között, ott is lépten-nyomon kivillan novellisztikus hivatottsága. *(Lélekindulás, Erdélyi csillagok, Helytelen világ.)*

Első regényében, a *Szűzmáriás királyfi*ban (1928), a naturalizmus a miszticizmussal keveredik, az ízesség az ízetlenséggel vegyül. Nemcsak meséjére vonatkozik ez, nyelve is ilyen. Tehetség, de a nemes érc között sok salakkal. Hőse, a nagyrahivatott székely fiú, különös kalandokon megy át, végül minden összeomlik körülötte. — A *Címeresek* (1931) lapjain mesterkéltség és naívság, ellágyulás és kajánság bujkál. Az író olvasóinak elképesztésére törekszik, természetes elbeszélő adományát irányzatos kitalálásokkal rongálja. Ahol legjobban tör a monumentális felé, többnyire ott a legkezdetlegesebb. Szeszélyes áradású elbeszélése során visszataszító testi-lelki rothadásban mutatja be a trianoni idők erdélyi magyar értelmiségét.

Ábel-trilógiájának első része, *Ábel a rengetegben* (1932), a legeredetibb magyar regények egyike. Szakállas Ábel, a hargitai ifjú erdőpásztor, úgy él a székelyföldi rengetegben, mint az ősember, de azért megismerkedik az urak és parasztok világával is. A talpraesett fiú győzelmesen állja meg a helyét a reázúduló veszedelmekkel szemben. Ez a remekbe készült könyv a magyar faj szellemi felsőbbségének és elpusztíthatatlan találékonyságának bizonyítéka. Az író fényes elbeszélő. Különösen ott van elemében, ahol humorizálhat. A humort nem kell erőltetnie, gazdagon bugyog az föl lelkéből. Tréfálkozása nem egyszer a szatira felé hajlik, ebben is igen erős. — A trilógia második része: *Ábel az országban* (1933). Az első rész gyöngyöző üdesége ebben a kötetben vaskos naturalizmusba fullad, egyes fejezetekbe ízléstelen trágárságok keverednek. A fiú a vasúton, néhány kisebb vidéki helyen és Kolozsvárt különös dolgokkal ismerkedik meg. Környezete lépten-nyomon falhoz akarja állítani, de ő túljár minden ellenfele eszén, megtréfál mindenkit, kivergődik a legnehezebb helyzetekből is. — *Ábel Amerikában* (1934), a befejező rész, a csavaros eszű ifjú újvilági kalandjait beszéli el. Ábel alapjában véve nem sokat lát az Egyesült Államok világából, de ahol megfordul, egészséges esze sehol sem hagyja cserben. Életrevaló, derűslelkű, erkölcseiben megingathatatlan. Az ipari munka lázas versenye nincsen kedvére, szíve a földért ver, visszavágyik hazájába. Amerikában is sokszor kerül fonák helyzetekbe, nem egyszer pórul jár, apró botlásai mulatságosak. Furcsa ellentét, hogy az Isten háta mögött fekvő székely faluból kikerült legényke New-

York forgatagában próbál szerencsét, ennek a helyzetnek egy a megoldása: Ábel hazatér Erdélybe. — Tamási Áron a regény-trilógia megírásával nagy dolgot művelt. Ábel alakjának megalkotása hozzákovácsolta nevét a hősöket teremtő magyar írók irodalomtörténeti fényű neveihez. Gvadányi József peleskei nótáriusától kezdve János vitézen és Toldi Miklóson keresztül sok költői személy vésődött a magyar olvasók képzeletvilágába, ezeknek a sorában ott áll Ábel is, a székely ifjú. Szerény önbizalom sugárzik alakjáról, megejtő frisseség árad történetéből. Sorsának különös fordulatait érdeklődéssel kísérjük, tapasztalataiból mosolygva tanulunk, az író elbeszélő módjában gyönyörűségünk telik. Ez a mesemondás, ez a társalgás, ez a természetesen elmélkedő és elmésen cikázó nyelv tele van a havasok levegőjének üdeségével.

Színdarabjai közül a *Tündöklő Jeromos* (1936) a parasztkomédia és a misztérium szövedéke. A játék ördögi cselszövője veszedelmet visz a faluba, de hatalma végül is megtörik az emberi jóérzés erején. A természetes történetet titokzatos háttérbe helyezte a szerző, húsból-vérből fölépített személyeinek életébe érzékfölötti vonatkozásokat vitt, hősei sorsok és eszmék jelképezői. Népmesei különösségek olvadnak össze a darabban játékos humorral. A bonyodalom vége megnyugtató. Az ördög rajtaveszt mesterkedésein, a székely falu nyugalma visszatér.

A nép fiainak faluszemléletéről Szabó Pál (1893–) számolt be regényírásában. A tiszántúli paraszt gondolatvilágát őszintén, nyersen, darabosan vetette papírra. Politikai irányzatosság villogott elő könyveiből, nehezen tür-

tőztethető úrgyűlölet, a falu értelmiségének ellenséges szemmel való méregetése. A földbirtokost, papot, tanítót, jegyzőt, postamestert Szabó Pál nem tartotta hivatásuk magaslatán álló embereknek, a tanult középosztály fiairól és leányairól kevés jót mondott. — *Emberek* (1931) című regénye egy falusi legény élete a békében, a háborúban és az utána következő időkben. — A *Békalencse* (1932) hősei: a gazdalegény, a segédjegyző, a tanítókisasszony. A szerelmi történet mellett a falu úriembereinek mihaszna élete. — *Papok, vasárnapok* (1933): egy fiatal református pap lelki elernyedése a falu posványos életében. Még a parasztok is erkölcstelen emberek. — Szabó Pált, a földműves-írót, az olvasóközönség egy része épen olvan szívesen fogadta, mint annak idején Kassák Lajost, az iparos-írót. Első könyvét, én-regényét, németre, angolra, olaszra és horvátra is lefordították. A figyelmet megérdemelte, mert nem volt utánzó, hanem ösztönös őstehetség.

Remenyik Zsigmond-nak (1902–) belső feszültségekkel terhes írásai erkölcsi ítéletmondások önmagáról és a világról. Magát sem veszi ki az író a meggondolatlan dőreségek, silány tettek, végzetszerű ballépések elkövetői közül, de azzal, hogy bűnbánatot tart emlékeinek sötét romjain, kiengeszteli olvasóit. Elbeszéléseinek sejtelmes zsongását különös hangok kísérik, életszemlélete a társadalomból kiábrándult lélek fanyar emberlátása. Hittünk az egyének szabadságában, a nemzetek jogaiban, a törvény igazságosságában s bebizonyosodott, hogy hamis képzelődésben éltünk. «A művelődésre való készség, az igazságra való hajlandóság és a szabadsághoz való ragaszkodás űzött ürgék

módjára, gyenge és silány szellőcske módjára megbúvik és szétfoszlik erősebb és hatalmasabb erők előtt. Ez is törvény, be kell látni, a jelek szerint erősebb és hatalmasabb, mint a mi gyenge és foszladozó törvényünk. Hát ha így él, így alakul és így forog ez a világ, hát forogjon, alakuljon és éljen így! A világ már olyan, amilyen, kár is búslakodni ezen. Ha félelem és elnyomatás nélkül nem élhet az ember, hát éljen elnyomatásban és félelemben, ha bunkósbot és ostor kell cserzett bőrének, hát elő az ostorokkal és bunkósbotokkal. Ki tudja, hátha valóban ez a törvény, hátha ez az élet törvénye valóban, s a műveltség és a szabadság csak hamis és silány illúziók. Ne békétlenkedjünk hát, barátaim, ordítsunk mi is, feledjük mi is a műveltséget és a megértést, a belátást és a szabadságot, kövessük a hatalmas emberi törvény parancsait, ragadjunk kést és bunkósbotot, ostort és zörgő láncokat, hazudjunk és pártoskodjunk, romboljunk és félemlítsünk, erőszakoskodjunk és belátástalankodjunk, és hogyha már ez az emberi törvény, békétlenkedjünk, gyujtogassunk és pusztítsunk! Ássunk árkokat és hajtsuk árkot ásni a népet, vonuljunk dobogva, és kényszerítsünk dobogva vonulásra mindenkit, aki él!» *(Vész és kaland.)*

Elbeszélők és színműírók:

BARTA LAJOS (szül. 1871.), hírlapíró, a proletárdiktatúra bukása után bécsi és pozsonyi szerkesztőségek tagja. — Mint a Nyugat, Világ és Népszava munkatársa tűnt fel elbeszéléseivel 1910. után. Kedvelt hősei a mezőgazdasági proletárok. A dunántúli barlanglakókról, a nyomortanyákon sínylődő parasztokról, általában a falu páriáiról írt történetei erős írói tehetség alkotásai. Irányzatossága éles, nyelve idegenszerűségekkel terhelt. — Mun-

kái: Parasztok. Magyar Színház: 1911. — Tavaszi mámor. Új Színpad: 1912. — Szerelem. Vígszínház: 1916. — Zsuzsi. Nemzeti Színház: 1916. — Az élet arca. Novellák. Budapest, 1917. — Czinzeri és Czinzera. Elbeszélő kötet. Budapest, 1917. — Az elsüllyedt világ. Novellák. Budapest, 1918. — Kezdetben vala az ige. Regény. Budapest, 1918. — Örvény. Nemzeti Színház: 1919. — A sötét ház. Vígszínház: 1919. — Munkáinak gyűjteményes kiadása 1929-ben jelent meg Pozsonyban.

DALLOS SÁNDOR (szül. 1901. október 31. Győrszentmárton, Győr megye), hírlapíró. — Kitünően ismeri a társadalom alsó rétegeit: a föld népét éppen úgy, mint a nagyvárosi bérkaszárnyák lakóit. Sok vigasztaló nincsen életlátásában. Az átélés hitelével tárja föl az elesett munkanélküliek sorsát, a szegénység életkérdéseit, a küzdelmekben az örök emberi arcot. — Munkái: Betegek. Novellák. Budapest, 1932. — Mint a kóbor kutyák. Novellák. Debrecen, 1934. — Dunántúli legendás könyv. Mesék. Budapest, 1938. — Az ember nyomában. Regény, Budapest, 1938. (Az író önéletrajzának első része.)

KASSÁK LAJOS (szül. 1887. március 21. Érsekújvár, Nyitra megye), szerkesztő. Nehéz sorsban élő mesterlegény volt, vidéki lakatosműhelyekben dolgozott, később gyári munkás lett Budapesten. Agitátor-természete miatt egyik munkahelyén sem volt maradása. Gyalogszerrel bejárta Németországot, elvetődött Párizsba, napszámosmunkából és koldulásból élt. — 1915-ben megindította Tett című progresszív folyóiratát, utóbb a Ma köré csoportosította futurista híveit. 1919-ben a kommunistákkal együtt Bécsbe menekült s néhány elvtársa segítségével a bécsi Ma folyóiratban folytatta szellemi munkásságát. Később hazatért. Politikai izgatásért, osztályellentétek szításáért, írásainak hangneméért nem egyszer állították a törvényszék elé, néha elítélték, olykor elkobozták egy-egy könyvét. — Mint író fölötte csekély iskolai alapra támaszkodhatott, de szorgalmával pótolta műveltségének hézagait. Egy gimnáziumi osztály sikertelen megpróbálásával állt be lakatosinasnak, tizenhét éves korában még nem tudta, ki volt Petőfi. Írói pályáján végigjárta az impresszionizmus, expresszionizmus, futurizmus, aktivizmus, dadaizmus és kubiz-

mus minden állomását, de java munkáiban, amikor józan prózát írt, megmaradt egyre egyszerűsödő beszédű naturalistának. Verses munkáiban a formával való csökönyös küzdelme bámulatos kihágásokra ragadta. Mindez a fogyatékossága rendszertelen tanulmányaiból és önkritikájának szembeszökő hiányából magyarázható. Testestül-lelkestül proletár-írónak érezte magát, de azért legkevésbbé sem vetette meg a burzsuj-sajtó nyilvánosságát. A polgári szerkesztők szívesen hivalkodtak nevével, a kapitalista kiadók készséggel támogatták, ha megfelelő haszon ígérkezett könyveinek kinyomtatásából. A jómódú közönség leginkább az ő írásain keresztül iparkodott belepillantani a főváros körül húzódó elővárosok siralmas életébe. — Munkái: Életsiratás. Novellák. Budapest, 1912. (Hősei nyomorúságos életű felvidéki tót parasztok és a budapesti külvárosok proletárjai.) — Isten báránykái. Három egyfelvonásos. Budapest, 1914. (Fehér éjtszakák, Isten báránykái, Ólomvitézek.) — Eposz Wagner maszkjában. Versek. Budapest, 1915. (Háborús versgyűjtemény pacifista érzelmekkel.) — Misilló királysága. Regény. Budapest, 1916. (Hőse leányt vásárol magának, beleszeret a nőbe, ez lesz a végzete. A parasztregényben nincsen szocialista irányzatosság, a politikai árnyalást a felvidéki tót világ sötét rajza pótolja.) — Khalabresz csodálatos púpja. Novellák. Budapest, 1918. (Többnyire halálos végű, vértől gőzölgő történetek.) — Máglyák énekelnek. Forradalmi eposz. 1920. (Ez az emigrációs könyv és az író következő kötetei Bécsben jelentek meg.) — Világanyám. Versek. Bécs, 1922. — Novellás könyv. Bécs, 1922. — Egy ember élete. Önéletrajz. Nyolc kötet. Budapest, 1927—1934. (Az író nem ismer kíméletet sem maga, sem mások iránt. Nem szépít, nem túloz. Leplezetlenül bevallja, hogy nem volt szíve még azokhoz sem, akiknek sok mindent köszönhetett. Vannak visszataszító fejezetei, vannak lenyügöző részei. A lakatosinas, a vasmunkás és a későbbi szerkesztő önző élete sok helyen vetekszik a legsikerültebb romantikus elbeszélések érdekességével. Embertársai csak addig érdeklik az írót, amíg terveinek szolgálatába állíthatja őket. Nem hatja meg semmi az életben, megveti a nemes eszméket, durva lenézéssel pillant a jóságra, szépségre, nagylelkűségre. Élete történeté-

nek fonalait mindenütt biztos erővel markolja meg. Az önéletrajz nyolcadik kötetéért, a szovjeturalom korának forradalmi színezésű bemutatásáért, a magyar királyi Kúria 1936-ban egyhónapi fogházra ítélte az írót.) — Napok, a mi napjaink. Regény. Budapest, 1928. (Egy főügyész kommunista lesz, utóbb megöli magát.) — Angyalföld. Regény. Budapest, 1929. (A külvárosi tömegek élete, nyomora, bűnei. Társadalomrajz az író programmjának illusztrálására. «Én ismerem a munkásokat, és szeretem őket, mert ők szültek engem, ők ringatták a bölcsőmet, és ők neveltek föl egy fejjel magasabbra az ő életüknél.» Szocialista regény, a nélkül, hogy izgatna a jobb sorsban élő társadalmi osztályok ellen. Egyik hősét a szocializmus tisztességes emberré teszi.) — Marika, énekelj. Regény. Budapest, 1929. (Hősnője tönkremegy a nagyvárosban, hazamegy falujába, öngyilkos lesz. A cselédregény a falusi élet újszerű rajzán kívül azért is érdemes a figyelemre, mert az író a háztartási alkalmazottak szemén keresztül figyeli a polgári tűzhelyek eseményeit.) — Megnőttek és elindultak. Regény. Budapest, 1931. (A proletár fiatalság problémái a szocialista író irányregényszerű megvilágításában. Személyei az öregebb nemzedékkel szembenálló inasok, gyári ifjúmunkások, kültelki munkanélküliek s néhány burzsuj fiú és leány. Az író együttérez züllésnek induló sihedereivel, politikai propagandát űz a mesemondó álarcában. Polgári alakjai elkoptatott papírosfigurák.) — A telep. Regény. Budapest, 1933. (Érdektelen történet a társadalom elesettjeiről.) — Munkanélküliek. Regény. Budapest, 1933. (Az ágyrajárók, hajléktalanok, kétségbeesettek regénye két munkanélküli munkás keserves sorsában.) — Földem, virágom. Válogatott versek. 1915—1935. Budapest, 1935. (A költő legjellemzőbb versei: Mesteremberek, Örömhöz, Anyaság, Gyilkosok, Vigyázz, Fiatal munkás, Boldog köszönés, Márciusok, Idő szomorúsága.) — Három történet. Novellák. Budapest, 1936. (Legsikerültebb a gyűjtemény harmadik novellája: Egy ember és a többiek.) — Akik eltévedtek. Regény. Budapest, 1936. (A parasztfiúból ügyvéd lesz, munkanélkülisége a kültelki nyomortanyákra juttatja, élete reménytelenségét öngyilkossággal oldja meg. A regényt a szocialisták kedvetlenül fogadták, mert nem

látták eléggé kidomborítva benne az osztályszempontot. A szerzőnek szemére vetették : miért nem csinál proletárirodalmat, ha igazán szocialista. «Aki így beszél, az valószínűleg már nem akar velünk együtt dolgozni. Úgy látszik, magából már elégedett burzsuj lett, szégyel bennünket, mi azonban büszkék vagyunk rá, hogy proletárok vagyunk, mert a világ emberisége mindent nekünk munkásoknak köszönhet.» A támadásokra a szerző a Szocializmus 1936. évfolyamában egy Gorkij-idézettel és egy Marx-idézettel válaszolt. Gorkij szerint : «A hitványságokat a saját körünkben is le kell leplezni, s ha a parasztunk vadállat, meg kell ezt neki mondanunk, valamint ha a munkás a kasztszellem utálatos hangján jelenti ki, hogy én proletár vagyok, mint ahogyan a nemesúr azt, hogy én nemesember vagyok : azt a munkást kíméletlenül nevetségessé kell tenni.» Marx szerint : «A költő elsorvad, ha a költészet eszközzé válik számára. Az az író, aki odáig alacsonyodik le, hogy eszközzé silányítja művészetét, megérdemli a legszigorúbb büntetést.» Végtelenül káros követelésnek tartom, írta Kassák, ha az irodalmat részlet-tendenciák szolgálatába állítjuk. Harminc évvel azelőtt, mint iskolázatlan munkást, nyomorgatottságom vitt bele a szocialista mozgalomba, ködös vágyaim a szocializmus tanításaiban kaptak értelmet, s harminc év kellett ahhoz, hogy ismét visszajussak az emberhez. Nem elveimből ábrándultam ki, nem osztályomtól fordultam el, csak érzem, hogy osztályelnyomottságomból emberré küzdöttem föl magam. Nem akarok, helyesebben mondva, nem tudok proletárirodalmat csinálni, mert legbensőbb meggyőződésem, hogy proletárnak lenni nem sors, hanem állapot, amelyen változtatni lehet. Minél általánosabb jellege van a művészetnek, annál kevésbbé osztályszempontú, s annál osztályfelszabadítóbb. Aki írását a közvetlen napi harcok alkalmi eszközévé süllyeszti, elárulja művészi hivatását, s munkája alig lesz egyéb többé-kevésbbé hasznos piaci árunál. Nem szocialista könyvet írtam a szó mozgalmi értelmében, hanem olyant, amelyet minden szocialista örömmel fogadhat, mert emberekről beszélek, akiknek életében a mi sorsunk is benne foglaltatik. Az igazi művészetnek ennél nem lehet magasabb és egyben emberibb célja.) — Anyám címére. Elmélkedések. Budapest, 1938.

(Anyjához intézett levelek alakjában mondja el nézeteit a társadalomról, irodalomról, élete pályájáról, időszerű kérdésekről.) — Ajándék az asszonynak. Versek. Budapest, 1938. (A költő panaszai vers-külsejű prózában.) — Egy kosár gyümölcs. Regény. Budapest, 1939. (Egy vidéki adóhivatalnok élete.) — Fujjad csak furulyádat. Versek. Budapest, 1939. (Líra kötetlen versformában. A mérték és a rím hiányát a belső zeneiség pótolja, de inkább csak elméletben.)

KODOLÁNYI JÁNOS (szül. 1899. március 13. Telki, Pest megye), hírlapíró. — Rokonérzése a proletárvilág mellé állította, az agrárdemokrácia kiépítésének volt a híve. A parasztlélek jelenségeit szenvedélyes érdeklődéssel figyelte. — Munkái: Kitárt lélekkel. Versek. Budapest, 1918. — Üzenet enyéimnek. Versek. Budapest, 1921. — Szép Zsuzska. Regény. Budapest, 1924. — Börtön. Regény. Budapest, 1925. — Kántor József megdicsőülése. Regény. Budapest, 1926. — Tavaszi fagy. Regény. Budapest, 1926. — Szakadékok. Regény. Budapest, 1928. — Két lányarc. Regény. Budapest, 1929. — Futótűz. Regény. Budapest, 1929. — Sötétség. Novellák. Debrecen, 1933. — Küszöb. Novellák. Budapest, 1933. — Fekete víz. Regény. Budapest, 1935. — A vas fiai. Regény. Budapest, 1936. — Boldog Margit. Regény. Budapest, 1937. — Pogány tűz. Tragédia. Nemzeti Színház: 1937. — A csend országa. Budapest, 1938. — Vidéki történet. Színmű. Nemzeti Színház: 1938. — Julianus barát. Regény. Budapest, 1938. — József, az ács. Novellák. Budapest, 1939. — Földindulás. Színmű. Belvárosi Színház: 1939. — Végrendelet. Színmű. Belvárosi Színház: 1939. — Suomi titka. Finn testvéreink élete. Budapest, 1939. — Ormánság. Három regény. Budapest, 1939. (Szép Zsuzska, Börtön, Kántor József megdicsőülése.) — Süllyedő világ. Regény. Budapest, 1940. (Önéletrajz.)

NAGY LAJOS (szül. 1883. február 5. Apostag, Pest megye), hírlapíró. — Az Andrássy-út és a Fiatalemberek című elbeszélő köteteivel tűnt fel, ezeket számos más könyve követte. — Vadember. Regény. Budapest, 1926. — Bérház. Novellák. Budapest, 1931. — Kiskunhalom. Egy falu élete. Budapest, 1934. — Budapest nagykávéház. Regény. Budapest, 1936. — Három boltos-

kisasszony. Regény. Budapest, 1937. — A falu álarca. Megfigyelések. Budapest, 1938.

REMENYIK ZSIGMOND (szül. 1900. július 19. Dormánd, Heves megye), író. Körülutazta a világot, éveket töltött Amerikában. — Lázongó természetű mesélő, töprengő szellem. Történetei a süllyedés-regény típusába tartoznak. A rendetlen életek elmondásában, csavargó-ösztönök leleplezésében érdekes hangulatkísérettel közli életbölcselő nyilatkozatait. — Apokalypsis Humana című regénysorozata 1932-ben indult meg. (Kötetei: Bolhacirkusz I., Mese habbal, Költő és a valóság, Nagytakarítás vagy a szellem kötéltánca, Bűntudat, Téli gondok, Sarjadó fű, Vész és kaland.)

RÉVÉSZ BÉLA (szül. 1876. február 17. Esztergom), hírlapíró, a Népszava munkatársa. — Ady Endrének egyik legbensőbb barátja volt. Írói munkásságáért Budapest közgyűlése 1912-ben a fővárosi irodalmi díjjal tüntette ki. A szocialisták és zsidók egyformán büszkék voltak tehetségére. Huszonöt éves írói jubileuma alkalmából Garami Ernő szerkesztő, a későbbi miniszter, így ünnepelte a Népszava hasábjain: «Ez az író nekünk ír, rólunk ír, hozzánk ír, ez az író a miénk. Minden írásának minden betűjével a szocialista szem meglátásait jegyezte föl, a szocialista lélek rezdüléseit kottázta le. Sok gyönyörű írással ajándékozta meg a magyar irodalmat, de sok műve között egy sincs, amely ne volna szocialista könyvtárba, szocialista olvasó kezébe való, s amely e mellett ne volna remekbe faragott alkotása a magyar nyelvnek. Ezzel a színültig való magyarságával is azt példázza Révész Béla, hogy milyen hazugság a nacionalizmus. A nacionalizmus írói között egy sem akad, aki akár művész, akár magyar író gyanánt az ő lába nyomatába mindenestől el nem férne.» Hasonló lelkendezéssel nyilatkozott róla a szocialisták enciklopédiája, a Társadalmi Lexikon: «Írói munkássága egyik fontos és nagyértékű fejezete az új magyar irodalomnak. Stílus és témaválasztás terén működése, akárcsak Adyé a lírában, úttörő volt. Érzéki és újító nyelvének csodálatos megjelenítő készsége van, és az a nagy luxus, amit írásainak ötvözött csiszoltsága, a merész szófűzések, a Vörösmartyra emlékeztető káprázatos képek jelentenek, színes

pompájukkal fokozzák az ellentétet a mondanivaló irányával szemben, és még jobban megmarkolják szívünket.» — Azok számára, akik a Révész-stílusban az expresszionizmus magyarországi úttörését ünnepelték, maga az író így nyilatkozott: «Be kell vallanom őszintén, hogyha én expresszionizmust műveltem, azt utólag tudtam meg. Ez a hang, ez a stílus, ez az irodalmi forma bennem van, amióta lélekzem. Híre-hamva sem volt még sem magyar földön, sem másfelé az expresszionizmusnak, amikor én már úgy írtam, ahogy írtam. Már szereplő író voltam, amikor figyelmeztettek a külföldi impresszionizmusra. Hogy egyes külföldi írók úgy írnak, ahogy én. Amikorára pedig az expresszionizmus Magyarországra érkezett, a magyar irodalomban vezéréül akartak tekinteni. Velem is az történt, ami az expresszionizmus más művelőivel, s más irodalmakban is az érkező új írókkal. Kellett, hogy az expresszió felborítsa a megmerevedett irodalmi formákat, felverje az új zengést, hangot tudjon adni azokról az újságokról, amelyekkel az új élet, a más élet járt fölöttünk.» Munkái: Emberek harca. Novellák. Budapest, 1899. — Forgatagban. Novellák. Budapest, 1903. — Új novellák. Budapest, 1904. — Genovéva arca. Novellák. Budapest, 1907. — A nagy börtön. Novellák. Budapest, 1907. — Találkozás Hamupipőkével. Novellák. Budapest, 1909. — Velük, értük. Novellák. Budapest, 1911. — Nyomor. Novellák. Budapest, 1913. — Vonagló falvak. Regény. Budapest, 1914. — Beethoven. Hangulatok. Budapest, 1914. — Miniatűrök. Hangulatok. Budapest, 1918. — Egyedül mindenkivel. Novellák. Budapest, 1922. — Orkán. Novellák. Budapest, 1924. — Újra és mindíg. Novellák. Budapest, 1927. — Proletárok. Novellák. Budapest, 1927. — Esztergomi lélek. Hangulatok. Budapest, 1934. — Révész Béla Ady-trilógiája. Budapest, 1935. (Előbbi Ady-köteteinek gyűjteménye.)

SÁSDI SÁNDOR (szül. 1898. szeptember 3. Varga, Baranya megye), hírlapíró. — Az Ormánság parasztjainak ábrázolója, a világháború után újjáéledő dunántúli falu lelkének figyelője. Színei sötétek, földműveseiben kevés az emberi együttérzésre hangoló vonás. Beszéltetni igen jól tudja parasztjait. — Munkái: Vadludak. Regény. Budapest, 1927. — Hanna nagy útja. Regény.

Budapest, 1928. — Nyolc hold föld. Regény. Budapest, 1929. — Megtalált út. Regény. Budapest, 1930. — Szívrehulló kő. Regény. Budapest, 1932. — Egy nyár története. Regény. Budapest, 1934. — Ősz felé. Regény. Budapest, 1938.

Szabó Dezső (szül. 1879. július 6. Kolozsvár), középiskolai tanár, utóbb író. — Az Eötvös-kollégium neveltje volt, a közoktatásügyi minisztérium ösztöndíjával Párizsban fejezte be tanulmányait, mint állami tanár vidéki reáliskolákban tanított. Az ellenforradalom nemzeti mozgalmai belesodorták a politikába, lemondott tanári állásáról, útnak indította a keresztény írók szövetségét, keményen harcolt a zsidóság ellen. Később elhagyta jobboldali barátait, és hol a baloldali törekvéseket támogatta, hol a maga különleges társadalmi eszméiért emelt szót. Ellenzékisége széles körökben tetszett, nyilvános előadásai fölizgatták a közönség érdeklődését. Mint antiszemita agitátornak rengeteg híve volt, később, amikor a német és szláv eredetű magyarokkal szemben a fajmagyarság hatalmi fölényét sürgette, sokan elfordultak tőle, mert veszedelmes nemzetrobbantást láttak álláspontjában. Még több ellenséget szerzett barátainak és jótevőinek meghurcolásával. Tehetség, érdem, kor, rang, közbecsülés csak fokozta ingerlékenységét. Alig volt nevezetesebb ember az országban, akit meg ne rohant volna ráfogásaival, csúfolódásaival, irígységével. Babits Mihály, Herczeg Ferenc, Tormay Cecil és nagyon sokan mások állandó célpontjai voltak ártó szándékának, kaján torzításainak, tajtékos rosszhiszeműségének. Ha védett is valakit, kiszámíthatatlan indulatában csakhamar pártfogoltja ellen fordult. A harcot a marakodásért szerette, nem az eszmék tisztázásáért. A forradalmár-ifjak rajongtak személyéért, de az idősebb nemzedék Kenedy Géza szavait idézte: «Munkáit ismerem. Mindig érdekelt, amit írt. De nem azért érdeklődöm munkái iránt, amiért a fölkelő nap látványa mindig meghat, hanem azért, amiért az emberek kiszaladnak az utcára, amikor az utcán veszett kutya szalad végig. Ugyan mit fog az csinálni: kit harap meg?» (Báró Hatvany regementje. Szózat. 1923. évf. május 27.) Munkáinak egy részét tisztátalan írásfajtának minősítették, személyeskedő cikkeiben undort keltő sajtótermékeket láttak, róla magáról kialakult az a

vélemény, hogy kiváló egyének alakjainak beszennyezésében, cifra mondások felröppentésében, hazug helyzetek kitalálásában versenyen kívül áll. Még legsikerültebb írásaiból is a mérgezett fantáziájú ponyvaíró lép elő időnkint az olvasók elé. — Elsodort falujának magyarjai a temető helyett kocsmába viszik a halottat, leisszák magukat, vad röhögéssel felültetik a hullát, pálinkásüveget nyomnak a kezébe s ordítoznak, táncolnak, szeretkeznek körülötte. — Egyik regényében a gyönyörű úrileány mindenkivel viszonyt köt, még egy majommal is. — Elbeszélései egyikében a falu mellett ott áll a feszület, rajta a megfeszített Jézus, előtte egy asszony: a boldogtalan teremtés Jézus segítségét kéri, de a feszület türelmetlenül förmed rá: «Nem tehetem, nagysád, pléhből vagyok.» — A katolikusokról így ír: «Halott vagy kereszténység. Sírod körül két durva csoport tiprása alatt habzik a sár. Az egyik az apró lebujszentek csoportja: marionette-Krisztussal, marionette-Máriával, és azt hazudják, hogy ez az élő és éltető kereszténység. A másik a természettudományosok csoportja. A természettudományos ketrec éppúgy korlátoltság, mint a vallás-erkölcsi.» — A protestánsokról: «Megárad a szokott kálvinista frázisok zuhataga. Hogy milyen nagy fene isten az Úristen, hogy milyen nagy a kiterjesztett erősség, milyen fényes a nap és milyen sötét a sötétség. Ebben az ötszáz méteres moziban tömörítve látom a magyar protestántizmus minden gyökérbetegségét: a modern gondolatok és a katolicizmus szimmetrikusan egyforma, sunyi gyűlöletét.» — A zsidókról: «E gaz népet ítélőszék elé kellett volna idézni a háborúban való alávaló lapulása és uzsoráskodása miatt. Bűnei az égre kiáltottak haza, nemzet, vér s élet ellen: íme, akiket agyon kellett volna ütni, azok a halál, az ön-döglés szagával kajmós orrukban vabank-ot kezdtek játszani, s ahogy a zavarosban mindíg halásztak, úgy a forradalom tébolyában hősök maszkjába bújtak, s kik fegyvert nem fogtak, hogy az ellenséggel szembeszálljanak, most a szabadságot akarták kivívni, s mint zsidó makkabeusok gerálták magukat, lődöztek a levegőbe, rémítgették az embereket, vadították a fegyelmetlenségbe, s hanyatt-homlok rendetlenségbe kergették az országot. Tetszik egy kis kommunizmus? Azt mi megcsináljuk; mit ne

tudnánk mi megcsinálni!» — Oláh származásával kapcsolatban a magyarsággal való szakításáról: «Végleg kilépek a magyar sorsközösségből, Romániába megyek, felveszem a román állampolgárságot, Bukarestbe költözöm, s minden erőmmel azon leszek, hogy új nemzetem hitében minden konzekvenciák levonásával beleilleszkedjem, kultúrájának hasznára váljak, és életének szerves részévé legyek.» — A lélekről: «Lélek, ilyen piszkos kis házi nyavalyát nem tartok magamnál. Hagyom ezt a kereszténveknek. Én útálom a lelket, mint az ótvart, mint a rühöt, mint a csalást.» — A régi magyar irodalomról: «A patentirozott magyarok hitvány régi irodalmuk cafatjaiban bolházzák a nemzeti szellemet.» — Munkái: Nincs menekvés. Regény. Budapest, 1917. (Egy öngyilkosság története. Főszemélye beteg lélek, az író eszményített képmása.) — Napló és elbeszélések. Gyoma, 1918. (Az író tanári élményei és kéjjel torzított tanáralakjai mellett több értékes novella.) — Mesék a kacagó emberről. Novellák. Budapest, 1919. («Ezek a mesék nem mesék, ezek az elbeszélések nem elbeszélések és én nem vagyok író. Éppen úgy nevezhetnének evőnek, járónak vagy cipőgombolónak, mert eszem is, járok is, be is gombolom a cipőm. Az író nevet különben is mélyen megvetem: az emberiség szemetét ismertem meg e név alatt.») — Az elsodort falu. Regény. Budapest, 1919. (A zsidógyűlölő regénynek rendkívüli hatása volt. A kritika súlyos kifogásokat emelt ugyan ellene, de az olvasók lelkesedtek minden soráért.) — Egyenes úton. Tanulmányok. Budapest, 1920. (Berzsenyi, Eötvös, Petőfi, Ady pályájáról és néhány más témáról.) — Tanulmányok és jegyzetek. Budapest, 1920. (Francia írókról, modern irodalmi jelenségekről. Előszavában a szerző visszapillant pályájára, megemlíti a könyörtelen zsidó imperializmust, és büszkén hivatkozik a maga szerepére: «A kommunizmusnak kendőzött zsidó uralom alatt az irodalomban az egyetlen merész és kiáltó tiltakozása voltam a kereszténységnek s a magyarságnak.») — Csodálatos élet. Regény. Budapest, 1921. (Szabó Pista székely legény különös története. A pompás epizódok, nyelvi érdekességek és lírai aláfestések mellett sok zagyvalék, kurjantás, lázálom.) — Ölj! Novellák. Budapest, 1921. (Az író szereti a vérvörös témákat, rikító jeleneteket, érzelgős megoldá-

sokat. Ha szóözöne egyhúrú is, bizonyos, hogy tud bánni a nyelvvel.) — Jaj! Novellák. Budapest, 1923. (Az elbeszélések cselekménymagja kicsi, az író elbeszélő képzelete satnya, annál erősebb a stílusfantáziája. Durva szabadszájúsága színpadias műkönnyekkel váltakozik, írni azonban tud. Ezért az egyéni stilizálásért az olvasó szívesen elnézi meseszegénységét, idétlen csúfolódását, folytonos ismétléseit.) — Segítség! Regény. Budapest, 1925. (Boór Bálint szobrászművész és félisten görögtüzes tragédiája a magyar posványban. A felülmúlhatatlan titán körül tömérdek közéleti alak nyüzsög. Kulcsregény ez is, mint általában Szabó Dezső majd mindegyik elbeszélése. Az első pillanatra felismerhető személyeket az emberi elaljasodás minden lehető vonásával ékteleníti. Nagyszabású pamfletjének előszavából kiderül, hogy az általános aljasság tengerében őmaga fölötte nagy férfiú. Pázmány Péter, Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel és Katona József jelentőségével méri össze személyét.) — Tenger és temető. Novellák. Budapest, 1926. (Hányódás-vetődés a naív romantika és az érzelgő nihilizmus állomásai között. A dagályos prédikálások mellett a váratlan magábaszállás fordulatai. Az unalmas részletek és kongó frázisok ebből a kötetéből sem hiányzanak.) — A magyar protestantizmus problémái. Budapest, 1926. (A református író pályája elejétől fogva ócsárolta és gúnyolta hitfeleit. Nem átallotta azt írni, hogy a protestantizmusnak nincs többé pozitív mondanivalója, tanításai nem adnak irányítást a mai ember számára, külső mozgásának bántó ízléstelenségei mellett a modern gondolatok és a katolicizmus alattomos gyűlölete jellemzi.) — Szabó Dezső művei. Tizenhat kötet. Budapest, 1926. (Összes munkáinak sorozata. A tizenhat kötetből és az utána következő többi Szabó-könyvből a stílus-tehetség hatalmas lánggal lobog elő, de ezzel együtt száll a füst, a korom, a szenny. Az író az irígység, gyűlölet, kárörvendés embere, önmagán kívül nem szeret senkit, szociális érzése vihogó frázis, nagyhangú magyarkodása untató hatásvadászat.) — Kritikai füzetek. 1. szám : Filozopter az irodalomban. Budapest, 1929. (Pamflet Babits Mihályról. Ettől kezdve számos kisebb elbeszélés, elmélkedés, tanulmány.) — Megered az eső. Regénytöredék. Budapest, 1931. (Az Elsodort falu foly-

tatása. Képek az 1918-as októberi forradalom idejéből. Meseszövése jelentéktelenül gyönge. Korfestése hatalmas. Eleven mintákról készült jellemképei fényesen sikerültek. Stílusa erőtől és színtől duzzadó. Alapgondolata: az országot a zsidósággal szemben csak a keresztény fajmagyarság mentheti meg.) — Feltámadás Makucskán. Két novella. Budapest, 1932. (Csanády György Szabó-tanulmányával.) — Karácsony Kolozsvárt. Regény. Budapest, 1932. (Mint a legtöbb Szabó-könyvnek, ennek is maga az író a hőse. Ő a legnagyobb ember, magánügyei nemzeti ügyek, mellette csupa akasztófavirág él az országban. A nagyzási hóbort kellemetlen vonásai mellett a pamflet sok ügyes fogása lép elő a könyvből. A magát folyton ismétlő író akkor van elemében, amikor pamfletrészeket ír. Egyébként, ha meg akarja hatni olvasóit, kiállhatatlanul érzeleg. A siránkozásban éppen olyan túlzó, mint a szavalásban.) — A kötél legendája. Novella. Budapest, 1934. (Az író véleménye a magyar társadalomról egy «legenda» keretében. A történet végén nem akasztják föl a halálra ítélt bűnöst; ellenkezően: égi csoda következtében az ország előkelőségei esengenek kivégzésükért. Az egész országgyűlés fut a bitófa kötele után; a maguk felakasztásáért rimánkodnak a miniszterek, a képviselők, a papok; a kötél után nyúlkálnak az orvosok ezrei, a jobboldali és baloldali írók, az egyetemi hallgatók és tanáraik, a grófok, katonák, ügyvédek és mindenfajta emberek. Azután jön a másik csoda: az általános bűnbánat után az egyetemes öröm, jólét, tánc. «A kegyelmes érsek úr is felfogja reverendáját, és illően kezdi járni egy tisztes idősebb asszonnyal, aki sült tököt árul a vérmezői vásárcsarnokban. A méltóságos kálvinista püspök csak nyel, csak nyel, csak nézi őket. Egyszerre kiált egy nagyot: Legyen esztéta a rühös kutya, én most ember vagyok! Azzal átnyalábolja Rücskös Márit, aki ugyan soha egy hasonlatot vagy metafórát sem csinált, de a két középső ujjával úgy ki tudja fújni az orrát, hogy csuda.» És így tovább, a kamaszdiákok élcelődő stílusában. Ebből az éretlen diákstílusból ritkán tudott kiemelkedni az író.) — Szabó Dezső újabb művei. Prózai munkák. Budapest, 1934-től. (Havi füzetek alakjában jelentek meg: 1940 elejéig 56 szám. Nagyobbára időszerű kérdéseket vitatott meg

bennük.) — Az egész látóhatár. Tanulmányok. Három kötet. Budapest, 1939. (Régibb és újabb prózai írásainak gyűjteménye. Politikai, társadalmi és irodalmi kérdések.)

SZABÓ PÁL (szül. 1894. március 20. Orosháza, Békés megye), biharmegyei földmíves, egyholdas kisgazda, a Kelet Népe szerkesztője. — Az elemi osztályok elvégzése után sokat olvasott, ismeretei túlnőttek a népiskola tudáskörén. Az irodalomban már úgy jelentkezett, mintha az írás tanult mestersége lett volna. Szellemi munkájában olvasmányai irányították. — Munkái: Emberek. Regény. Budapest, 1931. — Békalencse. Regény, Budapest, 1932. — Papok, vasárnapok. Regény. Budapest, 1933. — Csodavárás. Regény. Budapest, 1936. — Szakadék. Regény. Budapest, 1939.

TAMÁSI ÁRON (szül. 1897. szeptember 20. Farkaslaka, Udvarhely megye), hírlapíró. Egyszerű katolikus székely gazdacsaládból származott, középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban végezte, a világháború idején a harctéren volt, utána beiratkozott a kolozsvári kereskedelmi akadémiára. Bankhivatalnoki alkalmazásával egyidőben indult meg írói pályája. Mivel úgy látta, hogy itthon nem tud érvényesülni, néhány évet töltött az Amerikai Egyesült Államokban. Különféle munkák vállalásával kereste kenyerét: másolt, kocsikat mosott, gallérokat vasalt, kőmívesmunkát vállalt, kifutói munkát végzett. Itthon 1925. táján fedezték föl írói tehetségét, ettől kezdve az irodalomnak szentelte minden idejét. — Munkái: Lélekindulás. Novellák. Kolozsvár, 1925. (Első kötete Erdély határain túl is föltűnést keltett, a magyar anyaország kritikusai elismerő hangon foglalkoztak a kötettel. Különösen tetszett ösztönösen áradó költészete, és személyeinek játékos társalgása. A Tamási-típusú szócsata a mese továbbfejlesztésének állandó hajtóereje. A legtöbb író a mese mellé mintegy toldalékul vagy fűszerül aggatja párbeszédeit, Tamási Áron a párbeszédekből fejleszti tovább cselekvényét.) — Szűzmáriás királyfi. Regény. Kolozsvár, 1928. (A regény kompozíciója nem szerencsés, az anyag széthull az író kezében, a mesemondás és jellemzés egyenetlenségei helyenkint bántóan balfogásúak, de azért a regény tele van őserővel. Az író a lélek leg-

mélyéig fölfedi népe gondolkodását, másrészt meseszerűen kialakított jelképes világot ábrázol. Nyelve nem keresett nyelv, mégis igazi egyéni hangú megszólalás.) — Erdélyi csillagok. Novellák. Kolozsvár, 1929. (Néhány remek elbeszélés mellett több irányzatos novella. Az író ellenségesen tekint az úri osztályra, fanyar kritikával szól a hagyományos értékekről. Túlzásai baloldali pártszemléletéből erednek. Sok álnok embert látott maga körül, megfigyelései általánosításokra ragadták.) — Címeresek. Regény. Kolozsvár, 1931. (Az erdélyi magyar nemesség és arisztokrácia bomlása a világháború után és a román megszállás idején. Az olvasó nem azért veti kedvetlenül félre a pornográf rémtörténetet, mert az ízlés és önkritika teljes hiányát látja a könyvben, hanem azért, mert a regény szerzője nem tudja meggyőzni közönségét mesemondása igazságáról. Tamási Áron itt nem néz a dolgok mélyére, csak a mocsok iránt van érzéke, ennek ábrázolásából durván kilóg pártpolitikai célzatossága. Ha társadalmi rajza igaz, az erdélyi magyarság megérdemelte sorsát, de néhány haszontalan nemes úr és silány mágnás esetéből nem lett volna szabad ilyen sötét korképet összeütni. A kiforratlan mű alapgondolata az, hogy Erdély elvesztését a magyar uralkodó osztály hitványsága okozta. Ilyen értelemben valóságos pamfletregény, tele vádaskodással, fülledt levegőjű pletykaságokkal, ízléstelen érzékiséggel. A regény ellen még a baloldali sajtó is fölemelte a szavát. Ignotus Hugó «bolond és erőltetett» könyvnek nevezte a regényt, amelynek mondanivalója szemfényvesztés. «Azzal a gőgösködő hányavetiséggel van írva, mely reméli, hogy geniális, de azért rikkant akkorákat, mert nem biztos benne.» Az egyik érdemes erdélyi kritikus, Rass Károly szerint: «Pornográf história és nyelvöltögetés azokra, akik címereket örököltek őseiktől. Miért kellett ezt a sok ürességet és oktalanságot feltálalni az erdélyi magyarságnak? Irói lelkiismeretesség-e az, hogy valaki éretlen dilettantizmussal mészárszékre dobjon történelmi osztályokat olyan dolgokért, amelyekért ők nem felelősek?») — Helytelen világ. Novellák. Kolozsvár és Budapest, 1931. (Újabb elbeszéléseinek gyűjteményében is van néhány pompásan sikerült novella.) — Ábel a rengetegben. Regény. Kolozsvár, 1932. (A hargitai Robin-

zont élő alak után mintázta az író. A téma szerencsés megtalálására egy kolozsvári szolgalegény mesélgetései adták meg az első indítást. A leleményes falusi legény évekkel ezelőtt erdőcsősz volt a székely hegyekben.) — Ábel az országban. Regény. Kolozsvár és Budapest, 1933. (A regényt a kritika kedvetlenül fogadta. Amilyen egyhangú örömmel üdvözölték az írót a regénytrilógia első részének megjelenése alkalmával, annyira megrótták a második részért. Ez a kötet — panaszolta a közvélemény hangulatát tolmácsoló bírálat — tele van sajnálatos botlásokkal, egész csomó ocsmánysággal, erkölcsi szeméttel, disznólkodásokkal, szabadszájú és mosdatlan részletekkel. Egyrészt zűrzavar, másrészt az amerikai burleszk mozi-filmekre emlékeztető groteszk erőlködések, amelyekből hiányzik minden logika.) — Ábel Amerikában. Regény. Kolozsvár és Budapest, 1934. (A kópéságok befejezése gyorsan pergő helyzetképekben. A derék székely fiú kijárja az élet iskoláját és férfilélekké érik. Személyében a kisebbségi sorsra jutott magyarság jövőjét az optimizmus reménytkeltő felfogásával világította meg az író.) — Az énekes madár. Színmű. Kassa, 1934. (Háromfelvonásos népies mesejáték. Két fiatal szerelmes története. Az egyik fővárosi alkalmi színpadon 1935-ben mutatták be. A kritika a székely népszínmű új hangját, eredeti humorát, misztikus árnyalásait elismeréssel emelte ki.) — Jégtörő Mátyás. Regény. Budapest, 1936. (Népmesei képzelettel alkotott székely história. Egy kóbor lélek elszabadul a végtelenből, s a földön különféle állati testekben és emberi alakban folytatja vándorlásait. Közben elénktárul egy székely falu embereinek sorsa.) — Rügyek és reménység. Novellák. Kolozsvár, 1936. (Történetek a Hargita aljáról.) — Tündöklő Jeromos. Színmű. Kolozsvári Magyar Színház: 1936. (Az 1936. évi erdélyi drámapályázaton nyolcvanhárom pályaműből közül ez a darab nyerte meg a jutalmat. 1939-ben a Nemzeti Színházban is előadták. Az átdolgozott színjátékot a kritika nem fogadta kedvezően. Meséjében a politikai szatira és a misztikus parasztdráma nyersanyagszerű keverékét látták.) — Ragyog egy csillag. Regény. Budapest, 1938. (Jégtörő Mátyás további sorsa. A kóborló lélek egy székely újszülött testébe költözik. A kis parasztfiú sorsa körül humoros valóságok és mese-

szerű elképzelések játszódnak le.) — Virágveszedelem. Novellák. Budapest, 1939. (Legjellemzőbb elbeszéléseinek gyűjteménye.) — Szülőföldem. Emlékek. Budapest, 1939. (Az író bejárja szülőfaluját.)

TERSÁNSZKY JENŐ (szül. 1888. szeptember 12. Nagybánya, Szatmár megye), hírlapíró. — Egy ideig jogot tanult, a harctéren olasz fogságba esett, hazatérése után írói tollával próbálta biztosítani megélhetését, ez azonban nehezen ment. Életére nehéz csapások zúdultak. — Munkái: Viszontlátásra, drága. Regény. Budapest, 1917. — Kísérletek, ifjúság. Novellák. Budapest, 1918. — A kék gondviselés. Regény. Budapest, 1919. — A két zöld ász. Regény. Budapest, 1922. — Kakuk Marci ifjúsága. Regény. Budapest, 1923. — A repülő család. Regény. Budapest, 1923. — Rossz szomszédok. Regény. Budapest, 1926. — Margarétás dal. Regény. Budapest, 1929. — Cigányok. Színmű. Kamara Színház: 1930. — Szerenád. Regény. Budapest, 1934. — Kakuk Marci a zendülők között. Regény. Budapest, 1934. — Kakuk Marci vadászkalandja. Regény. Budapest, 1934. — Kakuk Marci szerencséje. Novellák. Budapest, 1936. — Legenda a nyúlpaprikásról. Regény. Budapest, 1936. — Kakuk Marci kortesúton. Regény. Budapest, 1937. — A szerelmes csóka. Regény. Budapest, 1937. — A vezérbika emlékiratai. Regény. Budapest, 1938. — A magyarok története. Könyv az ifjúság számára. Budapest, 1938.

Irodalom. — Fülep Lajos: Szabó Dezső regénye. Nyugat. 1919. évf. — Dóczy Jenő: Szabó Dezső, az ellenforradalmár. U. o. 1921. évf. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923–1930. évf. — Borbély István: Nyírő József mint novellaíró. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Schöpflin Aladár: Tersánszky. Nyugat. 1926. évf. — Németh László: Tamási Áron. Protestáns Szemle. 1927. évf. — Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. Budapest, 1927. — U. az: Irodalompolitika. Budapest, 1928. — Madzsar József szerkesztésében: Társadalmi lexikon. Budapest, 1928. — Szondy György szerkesztésében: Kelet, észak, dél. Arcképek és vázla-

tok a kisebbségi magyar irodalomból. Debrecen és Budapest, 1928. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929–1930. — Halász Gábor: A magyar regény problémája. Magyar Szemle. 1929. évf. — Harsányi Kálmán: Emberek, írások, problémák. Budapest, 1929. — Újvári Péter szerkesztésében: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Bisztray Gyula: Széppróznánk legújabb irányai. Magyar Szemle. 1930. évf. — Mályusz Elemér: Történeti regények történelem nélkül. Magyar Szemle. 1939. évf. — Németh László: Tamási Áron. Nyugat. 1931. évf. — Olasz Péter: A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Possonyi László cikkei a Korunk Szava 1932. évf.-ban. — Supka Géza: Szabó Dezső. Literatura. 1932. évf. — Grandpierre Emil: Tamási Áron. Protestáns Szemle. 1933. évf. — Komlós Aladár: Kassák Lajos. Erdélyi Helikon. 1933. évf. — Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi Szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Halmi Bódog: Írói arcképek. Budapest, 1934. — Harsányi István: Szabó Pál. Protestáns Szemle. 1934. évf. — Katona Jenő: Két erdélyi író. Magyar Szemle. 1934. évf. — Schreiber Erzsébet: Zola és a magyar irodalom. Pécs, 1934. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Két kötet. Kolozsvár, 1934. — Varga Károly: Szabó Dezső ideológiája. Debreceni Szemle. 1934. évf. — Kozocsa Sándor: Korunk társadalomszemlélete regényirodalmunkban. Napkelet. 1935. évf. — Samu János: Szabó Dezső. Budapest, 1935. — Erdély Ernő: Szabó Dezső regénykölteszete. Pécs, 1936. — Láng István: Szabó Dezső líraisága. Pallas Debrecina. Szerk. Zsigmond Ferenc. Debrecen, 1936. — Rass Károly: A mi regényirodalmunk. Múzeum. 1936. évf. — Gergely Gergely: Szabó Dezső stílusa. Szeged, 1937. — Komlós Aladár: Írók és elvek. Budapest, 1937. — Miklósy Lajos: A modern magyar regény. Pécs, 1937. — Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. — Szabó Zoltán: Kodolányi János regényei. Katolikus Szemle. 1937. évf. — Koczogh Ákos: Expresszionizmus. Budapest, 1938. — Kozocsa

Sándor : Jégtörő Mátyás, a székely regényhős. Katolikus Szemle. 1938. évf. — Zsoldos Jenő : Révész Béla és a zsidóság. Libanon. 1938. évf. — A Magyar Élet Szabó Dezső-száma. 1939. évf. — A Magyar Út Szabó Dezső-száma. 1939. évf. — Debreczy Sándor : Az erdélyi modern szépprózа néphőse. Kristóf György-emlékkönyv. Kolozsvár, 1939. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Sőtér István : A regényíró Kodolányi. Magyar Szemle. 1939. évf.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A KATOLIKUS IRÁNY.

Erkölcs dolgában egyetlen író sem háríthatja el magától a felelősséget. Nincs az a lángelme, amelynek joga volna arra, hogy megrontsa olvasói lelkét. Ez a katolikus álláspont, ehhez a felfogáshoz ragaszkodtak ennek a határozottan konzervatív-nacionalista szellemi iránynak keresztény világnézetű írói.

A katolikus író az ember rendeltetését nem tekinti befejezettnek a földi élettel: életszemlélete ehhez a meggyőződéshez igazodik. Hisz a Gondviselésben, nem az esetlegességek sorozatának fogja fel az ember sorsát. Az irodalom többi irányától nem is választja el más, mint a világfelfogás fenköltsége. Az erény ezen a földön együtt jár a bűnnel, a katolikus író mind a kettőt meglátja, csak éppen nem feneklik meg a bűn kiélvezésében, mint a dekadens életélvezés jogosultságának annyi hirdetője. A katolikus irány nem a hitbuzgalmi irodalmat akarja életre kelteni, hanem művészi alkotásokat teremt, s a szépség eszközeivel gyönyörködteti olvasóit. Tárgykörében alig van korlátja, de a feldolgozás katolikus lelkiségét nem dobhatja el.

A falun élő pap-íróknak módjukban áll a nép aprólékos megfigyelése. Az egyszerű embereknek ők a tanácsadói, híveik személyes ügyeit minden oldaláról ismerik. Domon-

KOS ISTVÁN (1862–1923) szívében krisztusi szeretet élt népe iránt, a lelkipásztor bensőséges részvétével fordult magyarjai felé. Ismerte a dunántúli parasztság minden dolgát, a népköltészet bájával dolgozta föl történeteit. A békebeli falu eseményei és a háborús világ gondjai egyforma költőiséggel elevenedtek meg elbeszéléseiben. Olykor kissé vontatot tmesélő, annál erősebb a hangulatok fölkeltésében. Az élet szomorú mozzanatai iránt erős a fogékonysága, de katolikus világnézetének kiengesztelő megnyugvása nem hiányzik legtragikusabb tárgyaiból sem. *(Barázdák a szántóföldön, Atyámfiai, A muszka pipa.)*

KINCS ISTVÁN (1867–) elbeszélései és regényei tele vannak üdítő jellemvonásokkal. Az író a dunántúli kisvárosok társadalmát egészséges humorral mutatta be, szatirája sem volt éles, a napsugarat jobban szerette az élet árnyékos oldalainál. Bölcs emberszemlélete életszerű stílussal, természetessége derűs ötletekkel párosult. Szeretettel pillantott vasmegyei nemesuraira, városi polgáraira, földesgazdáira, zselléreire. Alakjai frissen mozogtak, sötétlelkű ember kevés akadt köztük. Elbeszélő kötetei a magyarság hagyományaihoz ragaszkodó, keresztény szellemű családi irodalomnak lélekvidító termékei. *(Magyar ég alatt, A leánymamák fia, A szegénység vára.)*

ANDOR JÓZSEF (1871–1918) hősei az élet ezer bajával küzdő városi középosztály tagjai. Az író figyelmét különösen a fiatal leányok lelki világa kötötte le: a romlatlan költői lélek idealizmusával pillantott nőalakjaira. Novellái és regényei léleknemesítő történetek, a nélkül, hogy előtérbe állította volna moralizáló célzatát. Kevés olyan kor-

társa volt, aki az emberi jóérzés fölkeltésére hasonló elvszerűséggel törekedett volna. Katolikus világnézete merev ellentétben állott a huszadik század erotikus irányzatával. — *Két világ között* (1902) című regényében a keresztény társadalom felé törekvő gazdag zsidóság jellemző alakjait rajzolta meg, a két ellentétes szellem fölvázolásának biztos vonásaival. A krisztusi világnézet eszményítve jelent meg az olvasók előtt, de a zsidó lélek rajzában sem volt antiszemita ingerültség. — *A tanítónő* (1914) az idealista és materialista álláspont küzdelmeinek bemutatása. Hősét, a falusi tanítókisasszonyt, az élet tapasztalatai meggyőzik arról, hogy vallástalan ábrándozásokkal nem lehet megváltani a világot, az életnek csak a hit adhat igazi tartalmat. — A *Boldog otthon* (1916) a keresztény családi élet bensőségének környezetrajza három fiatal leány sorsának elbeszélésében. A regénybe életbölcselő elemeket vitt az író, a történés szövetét fínom lírával szőtte át. A katolikus világnézet ebből a munkájából is friss erővel árad. — Andor József novellái és regényei a katolikus lelkiség nem közönséges megnyilvánulásai. Az író megingathatatlan hite nem erkölcsi prédikációkban bontakozott ki, hanem képzeletének tisztaságában. Hőseit nemes emberszeretettel nézte, ellenségeskedő osztályszemléletet nem csempészett írásaiba. Idealista volt, nemes ízlésű elbeszélő. Korszerű témáira az etikai alapon álló költészet lelki összhangjával világított rá.

A katolikus középkor és a török hódoltság világa eleven erővel bontakozott ki Tarczai György (1872–1931) munkáiból. Az író mélyreható történeti tanulmányokkal

alapozta meg elbeszéléseit, s nagy kedvvel vonta bele környezetrajzába az elmult századok képzőművészeti alkotásainak leírását. Eperjes, Bártfa, Lőcse, Kassa, Buda kövei sorra megelevenedtek munkáiban. Katolikus lelkisége jól illett középkori romantikájához. Személyei nemcsak éltek és mozogtak, hanem belső világukkal is megnyilatkoztak az olvasók előtt. A többi magyar történeti regényíró inkább csak a fejedelmi udvarokkal, a főrangú személyekkel és a nemesurakkal foglalkozott. Tarczai György megrajzolta a régi századok polgári társadalmát, a céhek és műhelyek életét, az iparosok és kereskedők világát is. — Első történeti regénye, a *Masolino* (1903), Zsigmond király korának föltámasztása. Hőse a tizenötödik századi híres olasz festő, háttere a magyar környezet és az ébredő renaissance-kor. — A *Vitus mester álmá*ban (1918) a Mátyás király korabeli világhírű fafaragó mesternek, a stószi Vidnek, a művészettörténelem Veit Stossának, élettörténetét öntötte regényes formába. Vitus mester élettörténetének fonalán megelevenednek az akkori művészeti és mesterségi élet törekvései és eredményei. A budai, krakkói és nürnbergi polgárok körében nevezetes történeti személyek tűnnek föl ; a családi tűzhelyek hangulata egybeolvad a templomi boltozatok fenségével. A magyar renaissance-kor művészi álmait ez a regény ábrázolja leghívebben. — *Mikó solymár* (1929) a tatárjárás korába vezet. Egy felvidéki történet kapcsán megeleveníti a IV. Béla király korabeli magyarság életét, a várak lakóit, a szepesi és sárosi tájakat. A tizenharmadik század korhű festése sok vonzó vonással lép elénk a regényben. — Tarczai

György katolikussága nem puszta díszlet, hanem az életszemlélet hithűségéből sugárzó világnézet; nem egyszerű betét, hanem írásainak lényege, elpusztíthatatlan erkölcsi egészség.

Váth János (1887–) a regionális irodalom művelője. Érdeklődésének legfőbb tárgya a balatoni ember és környezete. Lelke mélyéig ismeri a Balaton-vidék népét, s annyi kiváló dunántúli író után is tud újat mondani Veszprém és Zala magyarjairól. Rajzaiban, elbeszéléseiben, regényeiben egy tünedező világ képe eredeti színezéssel jelenik meg. A hang és hangulat népiességét, a helyi szólásokat és tájszavakat az író saját szóképzései, igésítései, kifejezésformái kísérik: ez a stílus-sajátság különös ízt ad számos Váth-írásnak. Az erkölcsi alapgondolat sohasem hiányzik Váth János munkáiból, életszemléletét a meggyőződéses katolicizmus irányítja. *(Balatoni levegőben, A nádi farkas, Pannontenger csillaga, Lápvilágban.)*

Tóth László (1889–) verses munkái a művészi érzékű költő fínom alkotásai, regényei és novellái a lélek nyugtalan igazságkeresésének kifejezői. Elbeszélő munkáiban feleleteket keres korszerű kérdésekre, egy-egy hősének társadalmi pályatörése köré eleven ütemben fűzi meséjét. Könnyed meseszövő, elmélyedő lélekelemző. Halk lírájába drámai feszültségű jelenetek kapcsolódnak. Világszemlélete az erkölcsi felelősségét mélyen átérző íróé. *(Ami erősebb nálunk, Pénztár 9–2-ig, Magányos jegenye.)*

Az elbeszélő irodalom mellett a színműirodalom erősen háttérbe szorult, de azért Kállay Miklósban és Sik Sándorban a katolikus szellemű dráma is megkapta a maga

hivatott művelőit. — KÁLLAY MIKLÓS (1885–) sokoldalú író: kritikus, esztétikus, publicista, műfordító, elbeszélő és színműíró egy személyben. Színművei közül *A liliomos királyfi* (1930) Szent Imre herceg történetének legendai szellemű feldolgozása. Nehéz tárgy drámának, bár a mélabús legenda dramatizálásával, a krónikás részek cselekvényes átköltésével már többen megpróbálkoztak s nem sikertelenül. — *A roninok kincse* (1936) sorstragédia negyvenhét nipponi lovagról, a hűség és önfeláldozás hőseiről. Japán tragédiájában új hangulatot, új alakokat, új színeket keresett a szerző, meg akarta érzékíteni a kelet lelkét, drámában mondott éneket Nippon legjobbjainak világnézetéről. A darab előadásakor a Nemzeti Színház eredeti stilizálással, korszerű jelmezekkel, japán modorú mozdulatokkal mutatta be a keresztény társadalomtól annyira eltérő ázsiai világot. — *Godiva* (1938) misztérium a kegyeletlen középkori lovagról. A vesztébe rohanó szilaj urat két nemes lélek menti meg az elkárhozástól. A mű forrása a Godiva-legenda, ezt a vallásos történetet nemes költészettel dolgozta fel az író. A Halál, a Sátán és az Angyal sodorják az emberi életet elvesztő és megmentő szálakat, az önfeláldozás isteni sugallata hint bűntudatot és megtérést a megátalkodott lelkekbe. A jó és rossz harcában a hit malasztja arat diadalt. — Meseszerű elemek tarkítják *Rontó Pál* (1939) történetét is. A vídám játék forrása gróf Gvadányi József verses elbeszélése. A színmű inkább epikus jellegű, a drámai feszültséget a látványos jelenetek változatossága pótolja. — Regényeiben a katolikus lélek válságai foglalkoztatták legélénkebben a szerzőt. Véres

korszakokat idézett lelki szemei elé, legnehezebb küzdelmeiben mutatta be a szorongatott egyházat. A titokzatosság beleszövődött elbeszélésének számos részletébe, a történeti tér mögé rejtelmes erők működését helyezte. A sötét fordulatok, gyilkos merényletek, megdöbbentő fordulatok elemi erővel vonzották, a sátáni megszállottság és a babonák világa látomássá vált képzeletében. *(Magóg fiai.)* — Báthory-életregényében már nem módosíthatta túlságosan a történelem hiteles adatait álomvilága kedvéért, e nélkül is szép emléket állított Erdély erőskezű fejedelmének és Lengyelország nagy királyának. *(Báthory István.)*

A katolikus írók és hírlapírók tömörülése, az Országos Pázmány-Egyesület, továbbá a budapesti országos katolikus nagygyűlés és az esztergomi katolikus nyári egyetem többször foglalkozott a katolikus irodalom időszerű kérdéseivel. Ezeken az összejöveteleken a katolikus tudomány kiválóságai többször kifejtették álláspontjukat a katolikus irodalom lényegéről: A katolikus írónak nem szabad visszariadnia az élet legsötétebb problémáitól sem, csak katolikus világnézettel kell szemlélnie a dolgokat. A katolikus író ne szakadjon el soha a földtől, de azért mindíg a magasságok felé törjön. Nincs külön katolikus író csak író van, aki katolikus: életében és hivatásában egyaránt. Az igazi író ne féljen semmiféle témától, szóljon hozzá katolikus lélekkel az élet minden sorsfordulatához.

Mi a katolikus kritika? Egy katolikus tudós szerint: «Művészi és világnézeti hitvallás, melyet a meggyőződés tisztasága és megvesztegethetetlensége diktál». A kritika katolicitása fokozottabb hangsúlyozása annak, hogy tudva és akarva hamisat a becsületes bíráló nem mondhat. Első feladatunk, hogy teljes megértéssel helyezkedjünk bele a költő lelkébe, s a lélek megértése alapján ítéljünk a tartalom és forma felett, hiszen a szépség három tényező harmóniája: a léleké, a tartalomé és a kifejezésé. De hogy értsük meg a velünk merőben ellentétes lelket? «A katolikus kritikát

épen ezen a ponton éri a legkeményebb elítélés : azt vetik ellene, hogy a művészi kritikának nincs köze a lélekhez, csak a kifejezéshez. Másrészt azzal bélyegzik meg, hogy megmerevedett dogmák szerint ítél.» Ámde nincs öntudatos ember, akinek ne lenne világnézete, önkéntelenül is valamelyik világfelfogáshoz illeszkedik mindenki, a katolikus kritikustól sem lehet megtagadni a világnézet jogát ; fontos csak az, hogy valóban e szerint a kipróbált világfelfogás szerint ítéljen. A katolikus világnézet semmivel sem merevebb, mint minden más, hatalomra jutó világnézet. A világnézet merevségét a benne élők hivatottak megállapítani, mert a szembenállónak mindig a másik világnézete tetszik szorosnak. Ezen az alapon a katolikus kritika jogosságát tagadni nem lehet. A világnézeti szempontnak a kritikából való száműzése helytelen álláspont. Hiába mondják, hogy a művészet önmagáért van, minek abba világnézetet kavarni? A művészet belekapcsolódik az emberi életbe, mindnyájan a család, nemzet, emberiség közösségébe születünk, a közösség javáért folyó munka megköveteli a kritikustól a világnézeti állásfoglalást. Viszont az is igaz, hogy a világnézeti célzatosság nem állhat ellensúlyul a művészet fogyatékosságaival szemben. A bíráló csak azt ítélheti szépnek, ami igazán szép, s nem véthet az igazság ellen a szépségen levő foltok elhallgatásával. «A multban, s talán még ma is, a katolikus író a tulsó világnézet embereinél lenézéssel és becsmérléssel találkozott. Elég ennek igazolásául a költők közül arra a kritikára hivatkoznom, ami Sik Sándornak és Mécs Lászlónak jutott a Nyugat hasábjain. De az is kétségtelen, hogy nem lenne katolikus álláspont ezzel szemben hasonló kottériaszellemet teremteni.»

Elbeszélők és drámaírók :

ANDOR JÓZSEF (szül. 1871. október 3. Nyíregyháza ; megh. 1918. október 9. Budapest), budapesti állami gimnáziumi igazgató, az Élet szerkesztője, a Szent István Akadémia tagja. — Első elbeszélései a Budapesti Hírlapban Cyprián néven jelentek meg, s annyira fölkeltették a figyelmet, hogy sokan Herczeg Ferencet sejtették az álnevű íróban. Később, mint az Élet szerkesztője, egész kis írói kört csoportosított maga mellé, számos szépirodalmi tehetséget fedezett föl, ezek azonban akkor, amikor már nevüket

kiemelte a homályból, többnyire búcsút mondtak folyóiratának, mert nem tudott annyit fizetni, mint más kiadók. Lelkesen küzdött a sárban fetrengő irodalmi irányok ellen, férfias bátorsággal mutatott rá a korabeli szellemi élet erkölcsi züllésére. — Munkái: Elbeszélések. Budapest, 1897. — Két szív. Regény. Budapest, 1899. — Utak az életben. Novellák. Budapest, 1899. — Margitka szökése. Novellák. Budapest, 1900. — Tünedező világ. Novellák. Budapest, 1900. — Anyaföldön. Novellák. Budapest, 1901. — Két világ között. Regény. Budapest, 1902. — Újabb elbeszélések. Budapest, 1907. — Nagy Lajos magyar király. Regényes korrajz az ifjúság számára. Budapest, 1908. — Ijjas Tamás végzete. Regény. Budapest, 1909. — A tanítónő. Regény. Budapest, 1914. — Boldog otthon. Regény. Budapest, 1916.

ANKA JÁNOS (szül. 1883. május 5. Mezőtóhát, Aranyos-Torda megye), hírlapíró, az Élet és a Nép szerkesztője, utóbb fővárosi tisztviselő. — Líráját vallásos megnyugvás és szociális részvét jellemzi, prózai munkái keresztény világnézetű filozófus-szellem kisugárzásai. — Munkái: A rózori legenda. Novellák. Budapest, 1909. — Tengerszemek. Versek. Budapest, 1912. — Csaba királyfi él. Regény. Budapest, 1921. — A fűszál evangéliuma. Elmélkedések. Budapest, 1926. — Az örök ember. Gondolatok. Budapest, 1931. — Dániel úr. Regény. Budapest, 1939.

BALLA BORISZ (szül. 1903. augusztus 19. Pétervár), hírlapíró, utóbb miniszteri tisztviselő, a Szent István Akadémia tagja. — Két publicista társával, Aradi Zsolttal és Possonyi Lászlóval együtt, a szociális gondolatokat valló modern katolicizmus ügyéért jelentékeny hatással dolgozott. Szépirodalmi munkásságát a magasabbrendű világszemléleten kívül az isteni gondolattal való szerves kapcsolat jellemzi. — Munkái: A früegeni legenda. Regény. Budapest, 1928. (Ábrándos szerelem a tiroli hegyekben. Vallásos ihletésű sorstragédia.) — Niczky növendék. Regény. Budapest, 1931. (Egy katonai iskolában serdülő tanuló rajongó szerelme. A nem katonának való fiatal lélek reménytelenül vergődik a sivár környezetben. A katolikus erkölcs lélekalakító ereje itt is belenyúl a regény hősének sorsába.) — A lélek útjai. Útijegyzetek, tanulmányok. Budapest, 1934. (A kötetet a katolicizmus

irodalomépítő erejében való hit szelleme hatja át.) — A megsebzett. Regény. Budapest, 1938. (Egy megtérés története. Hőse, a léha gavallér, ráeszmél üres életére, s megtalálja az utat a katolikus igazságok éltető forrásához.) — Novellák. Budapest, 1939. (Hősei különös lelki válságok útján találják meg kapcsolatukat Istennel.)

DOMONKOS ISTVÁN (szül. 1862. augusztus 19. Győr; megh. 1923. augusztus 9. Nyúlfalu, Győr megye), nyúlfalusi plébános, a Szent István Akadémia tagja. — Munkái: Barázdák a szántóföldön. Novellák. Budapest, 1905. — Atyámfiai. Novellák. Budapest, 1914. — A muszka pipa. Novellák. Budapest, 1916. — A kard joga. Novella. Budapest, 1917.

FINTA SÁNDOR (1889—). Életéről és munkáiról: a költők között. — Elbeszélő kötetei: Rózsavár. Regény. Budapest, 1922. (A dunántúli kisváros képe a világháború és forradalmak korában. Átélt dolgok eleven alakokkal.) — Szakállas Kitykirity. Regény. Szombathely, 1926. (Két félkegyelmű ember története a Rába partján.) — Vásárosok. Regény. Szombathely, 1933. (Hősei: győri kisiparosok.)

GÁSPÁR JENŐ (1894—). — Életéről és munkáiról: a költők között. — A lírai fínomság regényeinek is egyik jellemző vonása. (A világ orvosa, A nagy tavasz.)

HARSÁNYI LAJOS (1883—). — Életéről és munkáiról: a költők között. — Elbeszélő kötetei: A halálfejű pille. Novellák. Budapest, 1915. — Az óra egyet üt. Regény. Budapest, 1916. — A szent asszony. Regény. Budapest, 1928. — Az elragadott herceg. Regény. Budapest, 1930. — A nem porladókezű király. Regény. Budapest, 1933.

IJJAS ANTAL (szül. 1906. Szentgotthárd, Vas megye), hírlapíró, a Mária Kongregáció folyóirat szerkesztője. — Regényeiben sóvárgó érdeklődéssel fordul az olasz föld multja felé, elbeszélésein rajta van a történeti szellem ihlető ereje. Katolikus életértékelése a stílus gondjával jelenik meg minden írásában. — Munkái: Sienai legenda. Regény. Budapest, 1934. — Az üzenet. Novellák. Budapest, 1937. — Mirandola fordulása. Regény. Budapest, 1937.

JÁNOSSY BÉLA (szül. 1883. október 20. Erdőszentgyörgy,

Maros-Torda megye), hírlapíró, utóbb az erdélyi katolikus egyházszervezet titkára, a kolozsvári Hírnök folyóirat szerkesztője, a Petőfi-Társaság tagja. — Költészetében nemcsak lírikus, hanem az Erdélyben teljesen elhanyagolt verses elbeszélés művelője is. — Munkái: Emberszívek. Novellák. Kolozsvár, 1907. — Virágénekek. Versek. Kolozsvár, 1908. — Az élet mellől. Novellák. Kolozsvár, 1911. — Magyar földön. Novellák. Kolozsvár, 1913. — Véres galamb. Versek. Kolozsvár, 1918. — Halhatatlan halál. Dráma. Kolozsvár, 1922. — Petőfi. Dráma. Kolozsvár, 1923. — A császár bűnbakjai. Regény. Kolozsvár, 1924. — Ferenc, a csodálatos ember. Versek. Kolozsvár, 1928. — Terézia nővér. Színmű. Kolozsvár, 1928. — Szivárvány. Novellák. Kolozsvár, 1929. — Vejemuram. Vígjáték. Kolozsvár, 1929. — Mister Nemere. Regény. Kolozsvár, 1929. — Krisztus útja a Kálvárián. Drámai költemény. Kolozsvár, 1933. — Égő csipkebokor. Versek. Kolozsvár, 1934. — Király daliája. Költői elbeszélés. Kolozsvár, 1935.

KÁLLAY MIKLÓS (szül. 1885. október 7. Eger), hírlapíró, a Napkelet szerkesztője, a Szent István Akadémia, Kisfaludy Társaság és Petőfi Társaság tagja. — Drámaírói munkásságát a Petőfi Társaság 1937-ben a Madách-nagydíjjal tüntette ki. — Verses fordításai közül legjobban Rilke-átültetései keltettek figyelmet, prózai fordításainak a teljes magyar Ezeregyéjtszaka a koronája. — Esztétikai munkásságáról: a kritikusok között. — Munkái: A liliomos királyfi. Színmű. Nemzeti Színház: 1930. — Trón a vérhegyen. Regény. Budapest, 1933. (Erzsébet angol királynő uralkodásának regényes krónikája.) — A roninok kincse. Színmű. Nemzeti Színház: 1936. — Godiva. Színmű. Nemzeti Színház: 1938. — Magóg fiai. Regény. Budapest, 1938. (A délfrancia eretnekek kiirtása III. Ince pápa korában.) — Báthory István. Regény. Budapest, 1939. (A magyar-lengyel sorsközösség könyve.) — Rontó Pál. Színmű. Nemzeti Színház: 1939. (Párosrímű tizenkettős versekben.) — A murányi amazon. Regény. Budapest, 1940. (Széchy Mária életének regénye.)

KINCS ISTVÁN (szül. 1867. december 20. Felsőőr, Vas megye), katolikus áldozópap, kőszegi apátplébános, a Szent István Aka-

démia tagja. — Munkái: Tarka világ. Novellák. Szombathely, 1895. — Magyar ég alatt. Novellák. Budapest, 1898. — Rajzok a kurucvilágból. Novellák. Budapest, 1899. — A leánymamák fia. Regény. Budapest, 1904. — Romok a rom fölött. Történeti elbeszélés. Budapest, 1906. — A szegénység vára. Regény. Kőszeg, 1927. — Makula nélkül. Regény. 1927. — Édes Bözsike. Novellák. Kőszeg, 1928.

PÁL ÖDÖN (1884–). — Tudományos munkásságáról Pitroff Pál néven: az irodalomtörténetírók között. — Szépirodalmi munkáiban nemes világfelfogású, nemzeti szellemű lírikus és elbeszélő, a dunántúli tájak hangulatainak érzékeltetője. — Munkái: Tárogató. Versek. Budapest, 1922. — Fekete rózsa. Versek. Budapest, 1923. — Tündérfa. Regény. Budapest, 1925. — A bujdosó vagyon. Regény. Budapest, 1926. — A felhők kapitánya. Regény. Budapest, 1928.

SIK SÁNDOR (1889–). Életéről és munkáiról: a költők között. — Elbeszélő kötetei és drámái: Ébredés. Színmű. Budapest, 1915. — Alexius. Misztérium. Budapest, 1918. — Hét szép história. Novellák. Budapest, 1921. — Zrínyi. Tragédia. Budapest, 1923. — A boldog ember inge. Mesedráma. Budapest, 1930. — István király. Tragédia. Budapest, 1934.

TARCZAI GYÖRGY (szül. 1872. május 21. Eperjes, Sáros megye; megh. 1931. március 23. Budapest), családi nevén Divald Kornél, a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselője, a M. T. Akadémia és Szent István Akadémia tagja. — Mint tudományos kutató, a legérdemesebb művészettörténetírók egyike. (Művészettörténeti korrajzok, Szepes vármegye művészeti emlékei, Magyarország középkori képzőművészete, Budapest művészete a török hódoltság előtt, Magyarország művészeti emlékei, A magyar iparművészet története, A M. T. Akadémia palotája és gyűjteményei, Felvidéki séták.) — Elbeszéléseivel már 1900. előtt feltűnt, mivel azonban kiadói reklám nem dolgozott mellette, a kisebb tehetségű írók is háttérbe szorították. — Munkái: Hétszer özvegy. Novellák. Miskolc, 1896. — Törökvilág Budán. Novellák. Miskolc, 1898. — Németvilág Budán. Novellák. Budapest, 1898. — Dénk vitéz Rómában. Történeti elbeszélés. Budapest, 1900. — Budai his-

tóriák. Novellák. Két kötet. Budapest, 1903. — Masolino. Regény. Budapest, 1903. — Szent Margit legendás könyve. Budapest, 1904. — A zengő hegy. Novellák. Budapest, 1904. — Az egetverő hegy. Novellák. Budapest, 1906. — Öt novella. Budapest, 1913. — Felvidéki históriák. Novellák. Budapest, 1914. — Magyar legendák. Budapest, 1914. — Vitus mester álma. Regény. Budapest, 1918. — Holicsi képeskönyv. Novellák. Budapest, 1924. — A budai gyár. Novellák. Budapest, 1927. — Margit-legendák. Budapest, 1927. — Mikó solymár. Regény. Budapest, 1929. — Az Árpád-ház szentjei. Budapest, 1930. — Masolino. Regény. Új kiadás. Budapest, 1932. (Várdai Béla bevezető tanulmányával.)

TÓTH LÁSZLÓ (szül. 1889. december 22. Budapest), a Nemzeti Újság szerkesztője, a Szent István Akadémia tagja. — Mint a keresztény napisajtó egyik vezérpublicistája, tevékeny részt vett a nemzeti szellemű újságírói társadalom szervezésében. — Verses munkái a művészi érzékű költő fínom alkotásai, regényeiben feleleteket keres az élet időszerű kérdéseire. Eleven meseszövő, de elmélyedő figyelemmel elemzi hőseinek lelki fejlődését is. Halk lírájába drámai feszültségű jelenetek kapcsolódnak. Világszemlélete az erkölcsi felelősségét mélyen átérző íróé. — Munkái: Versek. Budapest, 1922. — Májusfa. Színmű. Nemzeti Színház: 1923. (Verses színjáték.) — Különös kérő. Regény. Budapest, 1930. (A háború előtti magyar társadalom.) — A tehetségtelen. Regény. Budapest, 1933. (A világsiker problémája.) — Ami erősebb nálunk. Regény. Budapest, 1934. (Egy tudományos fölfedezés végzetes következményei.) — Pénztár 9—2-ig. Elbeszélő kötet. Budapest, 1938. (Három nagyobb elbeszélés.) — Magányos jegenye. Regény. Budapest, 1940. (Egy századvégi gyermek története.)

VÁTH JÁNOS (szül. 1887. március 3. Balatonkenese, Veszprém megye), családi nevén Horváth János, dunántúl katolikus tanító, utóbb a balatonalmádi állami elemi iskola igazgatója. — Munkái: Balatoni levegőben. Novellák. Veszprém, 1911. — A nádi farkas. Regény. Budapest, 1916. — Pannontenger csillaga. Novellák. Szombathely, 1917. — Balatoniemberek. Arcképek. Balatonfüred, 1920. — Szirtomlás. Regény. Szombathely, 1920. — Nyírt Sámso-

nok. Novellák. 1923. — Imitatio Christi. Novellák. Arad, 1925. — Ungok, nádak, rónavizek. Novellák. Szombathely, 1926. — Lápvilágban. Életképek. Budapest, 1927. — Váth János munkái. Tíz kötet. Balatonfüred, 1929–1932. (Bánhegyi Jób bevezető tanulmányával.) — Magyar katolikus szépirodalom. Tanulmány. Kalocsa, 1933. — A déli harangszó. Regény. Budapest, 1934. — Halásztűznél. Elbeszélések. Balatonfüred, 1937. — Solt anyja. Regény. Balatonfüred, 1939. — Szív a kövek között. Regény. Pécs, 1940.

ZAYMUS GYULA (szül. 1893. Budapest), katolikus áldozópap, budapesti plébános. — Gazdag katolikus lelkiség, romantikus képzelet, hajlam a fantasztikum felé: ezek alapvető vonásai regényírásának. Nem untatja olvasóit fárasztó leírásokkal, kerüli a hosszadalmas elmélkedéseket. Gyorsütemű elbeszélő, eleven stílusú. — Elbeszélő kötetei: Amadeus, a koldusbarát. Budapest, 1925. — Nászvirág. Budapest, 1927. — Éjféli vendég. Budapest, 1928. — Egetjáró királyleány. Budapest, 1930. — Marék parázs. Budapest, 1933. — Lámpát szeretnék gyujtani. Budapest, 1934. — Ninon kisasszony. Budapest, 1935. — Izzó talajon. Budapest, 1937. — Én választottalak ki titeket. Budapest, 1937. — János mester. Budapest, 1939.

Irodalom. — Várdai Béla: Tarczai György. Katolikus Szemle. 1915. évf. — Az Élet Andor József-emlékszáma. 1918. évf. (Anka János, Boros Ferenc, Prohászka Ottokár, Tarczai György és Vass József cikkeivel.) — Várdai Béla: Tarczai György. Élet. 1918. évf. — Divald Kornél: Andor József emlékezete. Magyar Kultúra. 1921. évf. — Várdai Béla: Katolicizmus és irodalom. Budapest, 1921. — Váth János: Domonkos István. Magyar Kultúra. 1921. évf. — Alszeghy Zsolt: Domonkos István. Élet. 1922. évf. — U. az: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923–1930. évf. — U. az: Vázlatok. Budapest, 1925. — Váth János szerkesztésében: Vidéki írók. Veszprém, 1925. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Harangi László: Kincs István. Magyar Kultúra. 1928. évf. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929–1930. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom.

Pécs, 1929. — Bangha Béla: Katolikus lexikon. Négy kötet. Budapest, 1931—1933. — Olasz Péter: A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Bisztray Gyula: Váth János munkái. Magyar Szemle. 1933. évf. — Kutassy János: Váth János. Keszthely, 1933. — U. az: Váth János. Magyar Kultúra. 1933. évf. — Váth János: Magyar katolikus szépirodalom. Kalocsa, 1933. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi Szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf.-tól. — Martinkovics Lajos: Kincs István. Sopron, 1934. — Tiborc Lajos: Andor József. Budapest, 1934. — Várdai Béla: Tarczai György regényköltészete. Élet. 1934. évf. — Ágoston Julián: A katolikus irodalom problémái. Korunk Szava. 1935. évf. — Orosz Iván: A Pannontenger mesemondója. Tanulmány Váth Jánosról. Szarvas, 1936. — Werger Márton: Tarczai György. Székesfehérvár, 1937. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Kozocsa Sándor: Kállay Miklós. Katolikus Szemle. 1940. évf.

A ZSIDÓ IRÁNY.

Az 1929. évi Magyar Zsidó Lexikon meghatározása szerint: «Zsidó irodalom mindazoknak az írásműveknek a foglalatja, melyeket zsidók írtak zsidó szellemben. Nem határozhat e tekintetben a nyelv. Nem lehet a zsidó irodalomból kirekeszteni a nem-vallásos jellegű műveket sem, mert a zsidó szellem nem csupán vallásos szellem, hanem világias is, és átfogja a nép érzelmi és gazdasági világát is.»

A keresztény magyar írók a tizennyolcadik század végétől kezdve egyre sűrűbben szerepeltették elbeszélő munkáikban és színműveikben a zsidó alakokat. A zsidó emberöltőkön keresztül komikus figuraként mozgott a magyar novellákban, regényekben, drámákban. Eleinte ügyefogyott gyávákká, furfangos csalókká, közveszélyes uzsorásokká színezték ki személyeiket, később megjelentek a keresztény hősök mellett a lelkesen eszményített zsidók alakjai is. Mindezek többnyire tipikus jellemzések voltak, külső megfigyelések, célzatos torzítások, naiv idealizálások. Az egyoldalúság csak akkor szűnt meg, amikor a zsidó származású írók is megkezdték emberábrázoló munkájukat.

Ágai Adolf, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Erdős Renée, Farkas Pál, Földes Imre, Lengyel Menyhért, Molnár

Ferenc, Szomory Dezső, Zsolt Béla és mások munkáiban sok érdekes zsidó alak lépett az olvasók elé, munkáik azonban nem tették vagy csak részben tették őket a zsidó irány íróivá. 1900-ig csak két író vállalta leplezetlen hangsúlyozással a zsidóságot: Kóbor Tamás (1867–) és Révész Béla (1876–). Kóbor Tamás a hithűség és a modernség összeütközésének epikusa volt, Révész Béla a líraiságot vitte bele a maga zsidó világába. Kettőjük munkáiból a zsidó élet, zsidó hangulat, zsidó összetartás vallomásai hol lágy elérzékenyüléssel, hol keserű kritikával verődtek vissza. Hőseikben és mellékszemélyeikben nem a magyarokhoz áthasonult szalonizraeliták, hanem az ortodox lelkiségű gettó-ivadékok alakjai jelentek meg.

A két legjellegzetesebb zsidó költőnek — Kiss Arnold-nak (1869–) és Patai József-nek (1882–) — prózai munkássága a szentírási szellem szolgálatában állt. Írásaikat gyökeréig áthatotta a héber hagyományok iránt érzett rajongásuk, elbeszéléseik a hagyományaihoz ragaszkodó magyarországi zsidóság gondolkodásának tükörképei voltak. Mindkettőjüknek elég módjuk volt bepillantani a gettó életébe. A keresztény megfigyelés elől elzárt különös világ alakjait hol szánalommal, hol derűsen ábrázolták. Vérségi szeretetük nem gátolta őket abban, hogy rá ne mutassanak a zsidó élet visszásságaira is. Legnagyobb erejük a hitéleti hangulat visszatükröztetésében állott.

A mult és a jelen romantikus megvilágításban jelent meg Szabolcsi Lajos (1890–) írásainak lapjain. A véres üldözések történeti eseményei, a zsidó legendák misztikus világa, az orosz-lengyel tájaktól a magyar földön át Palesz-

tináig ágazó faj lelki válságai erős eszményítéssel lobbantak föl ezekben az érzelmes-lázas írásokban. Az író részint a zsidóság egyetemes történetéből, részint a magyarországi zsidók életéből merítette témáit. Helyet kapott elbeszélő munkáiban a jiddis világ etnografiai érdekességű rajza is.

A fajzsidóság fantáziája és etikája, a talmudi hagyományoktól áthatott életszemlélet, a zsidó humor és szatira Újvári Péter (1869–1931) munkáiból áradt legönfeledtebb ortodox mámorral. A magyar zsidó irodalomnak ezt a lelkes prózaíróját a magyarországi cionisták egy rangban emlegetik az egyetemes zsidóság írói kiválóságaival, a maguk külön fajiságát öntudatosan hangoztató jiddis és héber elbeszélőkkel. Újvári Péter regényeiben a zsidó faji öntudat és a kereszténységtől mereven elkülönülő rajongó hitbuzgalom bátran buzgott. *(Az új keresztény, A mécs mellett.)* Ezek az elbeszélő munkák annyira zsidó jellegűek, hogy az ortodox zsidó esztétikusok felfogása szerint csak másodfokon illeszthetők bele a magyar irodalomba, elsőfokon a nemzetközi zsidó irodalom alkotórészei. Az Újvári-stílusú irodalom problémakör, gondolatvilág, érzelemkisugárzás, társadalomszemlélet és környezetrajz dolgában teljesen elkülönül a keresztény irodalomtól. Az Újvári-szabású írók — itthon és a külföldön — nem izraelita vallásuk miatt zsidók, nem is azért, mert zsidókat ábrázolnak, hanem szellemük miatt. Ez a sajátságosan egyedülálló szellem nyilatkozik meg az író legjellemzőbb színdarabjában: a *Leviátán*ban is. A rejtelmes világban élő kaftános-tincses sorsüldözöttek ajkain szokatlanul hangzik a magyar szó, természetük az ősi zsidóságé, társadalmuk

merőben külön alakulat. A pogromtól való rettegés, a Messiás várása, a csodákba vetett hit, az imádságos önmegadás, az öregek merev fanatizmusa misztikusan vegyül a tragédiában a harcra kész ifjú zsidóság új eszméivel. Perec, a fiatal zsidó hős, Chawele, a szerencsétlen leányasszony; Jankele, az eszelős fiú; népük balsorsának szánalmas megtestesítői. A dráma jeleneteit a zsidó nacionalizmus lelkesültsége és a fajáért rajongó író együttérző izgalma hatja át.

Pap Károly (1900–) a keresztényekhez át nem hasonuló zsidó vallásos álláspont megvallásában elment az önmarcangolás végső határáig. Ortodox lelkisége nem keltett visszatetszést a keresztények között, mert kihívó irányzatosság nem volt munkáiban. Egyesek rokonszenvesnek találták, hogy fajiságát nyiltan hirdeti, s történeteihez nem a keresztények között keres hősöket. Héber hangulatokkal átszőtt talmudi világszemlélete egyénien színezte elbeszélő munkáit. Éles emberábrázolása különösen feltűnt, személyes élményeinek novellisztikus átírásából a hivatott író alakja lépett az olvasóközönség elé. *Azarel* (1937) című regénye egy ádáz ndulatú zsidó fiú története. Azarel György, a zsidó pap fia, a rabbicsalád komor világában nevelkedik, boldogtalannak érzi magát hozzátartozói között, úgy látja, hogy föl kell lázadnia az érzékenységét gyötrő faji jellemvonások ellen. Az íróban az őszinteségből sarjadó leleplező hajlam igen erős, zsidó környezetrajza naturalista önkínzás. Egy zártvilágú népcsoportnak minden tragikuma megszólal hőse sorsában. «O, túlontúl jól ismerem én a hazug álmokból felriasztott zsidó lelket:

a magatehetetlen kínos borzongást, a rémült menekülést a még hazugabb álmokba, a menekültében is visszavicsorgó dühöt, a fajszeretettel takaródzó szemforgató önszeretet kenetes felkiáltásait, a mindenben kételkedő önmegnyugtatást, a rezignált vagy cinikus kézlegyintést, de ismerem az őszintén önmagára ismerő zsidó lelket is, aki nem menekül és nem hazudik, hanem szembenéz azzal, aki ő, és így szól megborzadva: „Jaj nekem, meztelen vagyok egészen és idegen mindenütt, idegen vagyok önmagamban és idegen másban, ó Istenem, atyám mutasd meg nekem, hol van az én országom és nyugalmam világa?"».

A világháború idején Ágoston Péter, a későbbi bolsevista népbiztos, tisztázni akarta a zsidók és a nem-zsidók egymáshoz való viszonyának kérdését. Rámutatott arra, hogy ezt a problémát épen a zsidóság érdekében szükséges elfogulatlanul tárgyalni. «A zsidók rendszerint nem szeretik, ha a zsidókérdésről beszélnek. Azt hiszik, hogyha nem beszélnek róla, akkor nincs is. Már pedig a zsidók legfőbb óhaja, hogy ne legyen zsidókérdés.» Pedig, úgymond, zsidókérdés van, s az antiszemitizmus nincsen valláshoz, ranghoz, műveltséghez kötve; a zsidógyűlölet az előkelő körökben épen úgy megtalálható, mint a munkások között. Az antiszemiták vádjai súlyosak. A zsidó türelmetlen mindenkivel szemben, a maga fajtáját vakon magasztalja, a kereszténveket lenézi. Ameddig elnyomják, addig alázatos; amikor felülkerekedik, dölyfös és könyörtelen. Nem érez senki iránt tiszteletet, minden pályáról kiszorítja a kereszténveket. Irtózik a más népekhez való áthasonulástól, szaporaságával és veszélyes jellemvonásaival fenyegeti a befogadó nemzeteket. Az egész földkerekséget meg akarja hódítani, kozmopolita és forradalmár, valóságos állam az államban. Ezzel a nehéz kérdéssel végre is foglalkozni kell, hacsak azt nem akarjuk, hogy a zsidóellenes hangulat végzetes összeütközésekre ne vezessen. (A zsidók útja. Nagyvárad, 1917.) — A szabadgondolkodó szerző fejtegetései nagy feltűnést keltettek,

Jászi Oszkár folyóirata, a Huszadik Század, körkérdést intézett a magyar társadalom kiválóságaihoz, s a nyilatkozatokat sorra közölte. (A zsidókérdés Magyarországon. Különnyomat a Huszadik Századból. Budapest, 1917.) — Concha Győző szerint a zsidóság Magyarországon 1867. óta olyan ugrásszerűen haladt előre a földbirtok, kereskedelem, nagyipar, értelmiségi pályák, irodalom, művészet és napisajtó terén, s a kereszténységet a maga faji összetartásával és élelmességével annyira háttérbe szorította, hogy rohamos emelkedése általános félelmet kelt. Egyebet is tett a zsidóság : lenézte és gúnyolta a magyarságot. Mindannak, amit a magyar akár politikai, akár társadalmi, akár tudományos, akár szépirodalmi téren ezeréves ittléte alatt alkotott, kicsinylés lett a sorsa. Az idegenek esetleg lenézhetik a magyarságot, de a közöttünk élő zsidóknak meg kell becsülniök nemzetünket. «Ha tehát a zsidóság köréből nagy számban támadnak írók, tudósok, mecénások, szociológusok és állampolitikusok, akik a magyar irodalom, tudomány, magyar erkölcs és jog s a magyar állami és társadalmi rend eddigi eredményeit és alkotásait kicsinylik, becsmérlik, gúnyolják, s e szerintük történelmi ócskaságokat nyugatról hozott újdon utánzatokkal törekszenek kiszorítani, a nemzet magát egész lelki valójában megtámadva látja, s az ily irányú zsidókat, ha magyarul beszélnek is, írnak is, saját kebelében élő ellenségeinek tekinti.» (U. o.) — Ravasz László szerint a zsidókérdés állandó kísérője a történelemnek ; a zsidóság nem vallás, hanem a világcivilizáció testébe szétszóródott faj ; ahol a zsidóság letelepedett, ott mindenütt megtartotta a maga különállását, nem szívódott fel sehol sem. A zsidó lelkiség állandó vonásai valóságos világnézeti alapelvekké jegecesedtek. A zsidó összehalmozza a vagyont, kiélvezi az életet ; a mellett dühös szabadgondolkodó és szocialista, minden forradalmi iránynak nemcsak megértője, hanem lelkes propagálója is. Faji ellenszenvek nem támadnak ok nélkül, azok mindig az életösztön mélységéből születnek, a társadalmi tapasztalatok adják meg bennük a vészjelet, amikor a nemzeti lét veszedelemben van. Ez az ősi igazság, nem pedig az, mintha az antiszemitizmus jogosulatlan érzelem volna, valami irígységféle a zsidók teljesítményeinek láttára. (U. o.) — A Huszadik Század

ankétján és az Egyenlőség hasábjain keresztények és zsidók, tárgyilagos szemlélődők és meggyőződéses antiszemiták vegyesen nyilatkoztak. A filoszemiták közül Ady Endre ment legtovább. Szerinte a világot a zsidóság és a szociáldemokrácia váltja meg a «buta reakció hitványaival» szemben. «Az én hitem a szükséges és helyes adagnyi antiszemitizmus mellett az, hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót.» Klerikálizmus, agrárizmus, Szent Imre-egylet, Bethlen Gábor-kör : mind összesöpri majd őket a szociáldemokrácia. A zsidóság segítségünkre jött, s velük összeolvadva vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. «A kultúra és továbbmenés tehát a Balkánfajták közé ékelt korcs-magyarság számára : a nem épen tökéletes, de hasznos zsidóság.» (Ady Endre : A zsidóságról. Hírlapi cikkek gyűjteménye. Nagyvárad, 1919.)

A világháború után hatalmas méretű zsidóellenes irodalom támadt. Zsidók és keresztények egyformán kifejtették álláspontjukat az antiszemitizmus kérdésében. (A napilapokon s A Cél és Egyenlőség évfolyamain kívül különösen a következő munkák : Dánér Béla : A magyarországi zsidókérdés megoldása. Budapest, 1919. U. az : Uj Magyarország felé. Budapest, 1919. Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység. Budapest, 1920. Zsilinszky Endre : Nemzeti újjászületés és sajtó. Budapest, 1920. Kmoskó Mihály : A zsidóság világuralmi törekvései. Budapest, 1921. Lendvai István : A harmadik Magyarország. Budapest, 1921. Kovács Alajos : A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Budapest, 1922.) — A nyilatkozatok közül Prohászka Ottokár vallomása : «A zsidók folyton azt emlegetik, hogy az emberek megfeledkeztek a krisztusi szeretetről, és a gyűlöletet teszik eszméikké. Nem így van, mert mi nem antiszemiták, hanem hungaristák vagyunk. Szégyen, gyalázat egy nép számára, ha a vezetést idegennek adja át saját otthonában, és saját maga állítja ki és pecsételi le saját szégyenének bélyegével azt a bizonyítványt, hogy életképtelen. Mi a magyar hazát akarjuk szeretni, mi azt akarjuk, hogy itt első sorban a magyarságé legyen a vezetés. Nekem nincs kifogásom az ellen, hogy a zsidó boldoguljon ; az a kifogásom, hogy amikor ő boldogul, az én testvéreimnek rovására boldogul.»

(Fekete csillagzat a magyarság egén. A Nép. 1922. évf. november 14.) — Méhely Lajos szerint: «Mint két éles tőr keresztezik egymást a magyar és a zsidó faj életérdekei. Itt nincs és nem lehet megalkuvás, mert egy kabátban csak egy ember fér el, s a másik, akinek nem jutott, kabát nélkül marad. Ez a példa az örök ellentétnek a forrása, mert a zsidó mindíg az egész kabátot, az egész ökröt, az egész házat s az egész országot akarja. Ebben a mohó akarásban pedig a hatalmasan lobogó faji öntudat, a vértudat biztos ösztöne vezérli, melynél fogva valamennyi zsidó mindíg és mindenhol egy testvérként mozdítja elő egymás céljait és törekvéseit. Ez a mohóság, kapzsiság és telhetetlenség, ez a csaknem kielégíthetetlen étvágy s a kielégítést célzó eszközök sajátossága, mindezen tulajdonságok ősforrásával, a nekünk örökké idegen fajisággal együtt, a legfőbb oka annak az ellenszenvnek, melyet a zsidóság iránt valamennyi más faj az egész világon táplál. Ezt az ellenérzést lehet tagadni, lehet tompítani, sőt teljesen is megfékezni, de kiirtani lehetetlen, annál kevésbbé, mert kölcsönös. Aki nem hisz benne, az vagy teljesen értelmetlenül jár az élet nagy színpadján, vagy képmutató.» (Kultúra, magyarság és szelekció. A Nép. 1922. évf. november 19.) — Milotay István szerint még a magyarországi roppant zsidó vagyonok urai is csak látszatra alkalmazkodnak a nemzeti közösséghez, valójában pedig mélységes faji egységben és eltéphetetlen vérségi közösségben élnek. Felfogásuk: «Érzelmileg, lelkileg semmi közöm ehhez az országhoz, csak anyagilag van közöm hozzá, csak ebből a szempontból érdekel. Lelkileg egy más országban, egy más államban, egy más faji és népi közösségben élek. Kalapot kell emelni a faji erő, a vérségi kötelékek elpusztíthatatlan parancsa előtt, az ösztön és az öntudat előtt, amelyet nem lehet elásni, eltemetni, se társadalmi, vagyoni előnyökkel megvesztegetni, kiirtani; amely kitör és előáll és leleplezi magát és kéri jogait. A mi új földesurainkkal szemben mindenesetre könnyebb dolgunk lett volna, ha már ötven, száz vagy százötven évvel azelőtt nyíltan erre az útra lépnek. Mindenesetre őszintébb, korrektebb lett volna a játszma. Száz évig színlelni, s a színlelés címe alatt mindent elszedni és elfogadni a másik féltől, beolvadást és azonulást hazudni, s aztán egyszerre

szembefordulni vele és a szemébe nevetni : ez nem az, amit tisztességes játéknak neveznek.» (Az ősi rögökért. Magyarság. 1933. évf. szeptember 3.)

A zsidóság tiltakozott a vádak ellen. — Alexander Bernát szerint a zsidókérdést egyrészt a faji gyűlölködés, másrészt a versenytől való félelem idézi elő. A zsidóságot azzal vádolják, hogy minden tettüket üzleti érdekeik irányítják, a velük való érintkezés kellemetlen, nincsen bennük semmi úri vonás. A zsidóság romboló elem, veszedelmes nép, mindenütt szocializmust és anarchizmust teremt. A zsidók erkölcsi szempontból megbízhatatlanok, mindenfajta bűnre kaphatók, a pénz az istenük. Az összes vádakra egyetlenegy érvvel lehet felelni. A zsidóságot a gettóba zárták, fejlődésében megakasztották, a gettóból kiszabadult nép még nem tud olyan magatartású lenni, mint a keresztény társadalom. A zsidóság fölötte értékes faj, gondolkodása rendkívül éles, a tudományok fejlesztésében fényes érdemű. «Mik vagyunk? Minden fennhéjázás nélkül mondhatom : az eszmék hordozói és az eszmék terjesztői vagyunk.» (A zsidókérdés Magyarországon. Budapest, 1917.) — Patai József szerint a zsidókérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság. Az ezerfelé szétszóródott faj mindenütt magával hordta a zsidókérdés gyökereit, e probléma vonatkozásai alól egyetlen ország zsidósága sem vonhatja ki magát. Ha túlzott óvatosságból sokan tagadják is, hogy közük van a külföldi zsidósághoz, őszinte perceikben ezeknek is megrezdül a lelkük a zsidó szóra, akár Litvániában, akár Marokkóban bántják őket. Ha a zsidóság úgy bele tudna olvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és a besenyők, akkor nem volna többé zsidókérdés a világon, a zsidóság azonban minden korban és mindenütt védekezett a megsemmisülés ellen. «De ha olyan természetesnek találjuk a zsidó faj ösztönös törekvését, hogy önmagát fenntartsa, bele kell törődnünk abba is, hogy esetleg a nem-zsidó fajok a maguk érvényesülése érdekében a zsidó faj visszaszorítására törekszenek. Bele kell nyugodnunk abba, hogy amíg a fajok és gazdasági érdekek harca tart, mindíg lesz antiszemitizmus a világon. Amikor a Wagnerek, Mommsenek, Bismarckok zsidógyűlöletet hirdetnek, nem lehet az antiszemitizmust

hetykén a Lipótmezőre vagy Illavára küldeni, hanem számolni kell vele, mint tényezővel, mint álláspontal, amely ellen való védekezésben nagyon is meg kell válogatnunk a fegyvereket. Hiába verdessük a mellünket, hogy mi csak izraelita vallású magyarok, németek, törökök, bolgárok vagyunk, hiába akarunk a hazafiságban hiperhazafiak lenni, sőt az utolsó lépést is hiába teszik meg némelyek: zsidóknak tekintik a valláscseréig asszimilálódott zsidókat is. Nemcsak a zsidó faj nem tud és nem akar a megsemmisülésig asszimilálódni, hanem bensőleg a nem-zsidó fajok sem kívánják a zsidóság asszimilálását.» A zsidókérdés nem oldható meg sem Magyarországon, sem egyebütt. «Ha akár a zsidók, akár a nem-zsidók társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai megváltoznának, a zsidókérdés továbbra is fennmaradna vagy feltámadna új változatban. A forradalmi Franciaországban, ahol a zsidók szinte harakirihez hasonló asszimilációt hajtottak végre önmagukon, oly erős antiszemitizmus támadt fel, hogy Oroszországot is megszégyeníti. Társadalmi vagy törvényhozási reform nem segít. Emancipáció és asszimiláció egyaránt csődöt mondott. Még privilégiumos törvények sem használnak. Ha például, némely hitsorsos utópiája szerint, a törvényhozás olyan bűncselekménynek minősítené az antiszemitizmust, mint a felségsértést, ép oly rossz szolgálatot tenne a zsidóságnak, mint azok a zsidók, akik mihelyt a zsidóságot bíráló szó hangzik el valahol, mindjárt akasztófa után kiáltanak.» (U. o.) — Vázsonyi Vilmos szerint a magyar politika törpe nagyságai a proletárdiktatúrával kapcsolatosan minden bűnt a zsidóságra kennek, pedig ez súlyos igazságtalanság. «A felekezeti reakció a saját létjogosultságának igazolására azt hozza föl, hogy a zsidó fajtához tartozó entellektüelek egy része vezető szerepet játszott a forradalom és a szovjetkormány előkészítésében. Ezt a tényt tagadni nem lehet, és el kell ismernem, hogy a zsidó származású írók egy részének valóban sok van a rovásán, minthogy elősegítették a cinizmusnak, a destrukciónak a terjedését, és kicsúfolták a nemzeti ideált. Minthogy a reakció rendszerint úgy állítja be a dolgot, hogy az összes zsidók szolidárisak egymással, holott erről a valóságban szó sincs, ez a szolidaritás nem létezik, e beállítás általánosító jellege miatt viszont

a zsidóság egy részének mindig igazságtalanul szenvednie kell; előreláttam, hogy ez a destruktív irány a forradalom bukása után elkeseredett zsidógyűlöletre kell, hogy vezessen. A forradalom kitörése után három héttel kelt és száműzetésemből írt levelemben megjósoltam ezt: Szörnyű a bűn, írtam, és szörnyű lesz a bűnhődés. Fel kell azonban vetnem a kérdést: a szóbanforgó zsidók egymagukban csinálták-e a forradalmat? Nem! Ők undorító mohóságukban mindössze az előtérbe tolakodtak. Sohasem sikerült volna nekik Szent István régi és dicsőséges birodalmát tönkretenni, ha az országos méltóságok viselői, a vezető középosztály, a tisztviselői kar és a katonatisztek nem szegték volna meg esküjüket, ha nem segítettek volna a rombolásban, s hisztérikus rémületben nem vetették volna magukat a forradalom bálványai előtt a porba. Hol volt a magyar társadalom ellenállóereje a szovjeturalom kitörésekor? Egy arisztokrata hazárdjátékos hazánkat a proletárdiktatúrának játszotta a kezére, s ekkor megismétlődött az a színjáték, amelynek a forradalom kitörésekor voltunk tanúi: a tisztviselői és a katonatiszti kar kevés kivétellel engedett a terrornak, és szolgálta a szovjetet egészen addig, amíg idegen segítség meg nem szabadított e zsarnokságtól. A zsidóknak is vannak fogyatékosságaik és hibáik, viszont nagy általánosságban el lehet mondani, hogy a zsidók hazafias együttérzéssel dolgoztak a modern Magyarország felépítésén, és külföldi hitsorsosaik nem egyszer vetették a szemükre a magyar zsidóknak, hogy csak magyaroknak érzik magukat. Épp azért igazságtalan és nemzeti szempontból egyenesen nevetséges és árulásszerű, ha ma a reakció a zsidókból nemzetiséget akar csinálni. Ki merészel kiutasítani bennünket abból az országból, amelyben nemcsak a saját munkánk szól mellettünk, de szülőink és nagyszülőink drága sírjai is?» (A zsidókérdés. Egyenlőség. 1919. évf. november 9.). — Ignotus Hugó szerint a németországi események nyilván mutatják, hogy a zsidókérdésnek nincsen megoldása; a zsidóság mindíg idegen test marad minden nemzeten belül. Ha valahol volt asszimiláció, Németországban volt; s ha erre az a felelet, hogy a zsidó kiutasítást érdemlő jövevény, akkor a zsidók teremtsék meg végre komolyan a külön zsidó országot a zsidó élet és zsidó munka számára. Ha

még külön a németek is kiközösítik a zsidókat, a zsidók sorakozzanak a cionizmus mellé, s a semmiből is alkossanak fajtájuknak mesterséges hazát. (A zsidó szolidaritás. Magyar Hírlap. 1933. évf. május 21.)

Kovács Alajos akadémiai tag, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója, a szociológus és statisztikus szempontjából mérlegelte a zsidóság magyarországi térfoglalásának eredményeit és következményeit. «Lehetnek, sőt vannak a magyarországi zsidók között is olyanok, akik a magyar nemzettel, a magyarsággal annyira összeforrottnak érzik magukat, hogy magyar voltukat előbbre tartják, mint zsidó származásukat. Ezek azonban, sajnos, csak kivételek. A túlnyomó nagy többség, mint a közelmult keserű tapasztalatai megmutatták, lélekben messze van a magyarság érzéseitől és törekvéseitől. Mi sokan, akik a világháború előtti liberalizmus eszmekörében növekedtünk fel, s akik el voltunk telve izzó fajszeretettel és azzal a vággyal, hogy nemzetünket minél nagyobbnak, minél hatalmasabbnak lássuk, a magyarországi zsidóságban a magyar faj szupremáciájának harcosát, a magyar nemzeti állam kiépítésének hathatós segítőtársait láttuk. Statisztikánkban örömmel állapítottuk meg, hogy a zsidóság milyen rohamosan magyarosodik, s hogy a nemzetiségi vidékeken sok helyen a zsidóság az előretolt őrszeme a magyarságnak, s hogy ott egyedül vagy túlnyomóan képviseli és propagálja a magyar nemzeti állam eszményét. Külsőségek után indultunk. A zsidóság elkábított bennünket azzal, hogy nyelvünket rohamosan magáévá tette, vagy ha nem is tette, a népszámlálásoknál magát túlnyomóan magyar nyelvűnek vallotta. Lelkileg azonban zsidó maradt. A világháború alatt s még inkább az azt követő összeomlás idején a zsidóság megmutatta igazi arculatát. E korszak borzalmai még mindnyájunk élénk emlékezetében vannak. Láttuk, hogy az őszirózsás forradalom után a zsidóság hogyan lepte el a hivatalokat és a hatalmi állásokat, s Kun Béla idejében, mint diadalmas faj, hogyan tette lábát a letiport, száz sebből vérző magyar nemzet nyakára. A kivételek itt se tévesszenek meg bennünket. Ha volt is a bolsevizmusnak néhány zsidó áldozata, az elvitathatatlan, hogy a proletárdiktatúrában a zsidóság a maga

nemzetközi érzésének, hatalmi vágyának diadalát látta, s tetszelgett abban, hogy a magyar nemzetet a zsidóság vezeti pórázon. A bosszú érzete is dolgozott benne a magyar nemességgel és értelmiséggel szemben, amely őseit századokon át visszaszorította s terjeszkedni nem engedte. Nem tudta ezt elfelejteni, holott a mai generáció már a teljes jogegyenlőségben nőtt fel, s mégis a hála helyett a bosszú érzetét táplálta lelkében jótevője iránt. A jogegyenlőség révén megszerzett gazdasági hatalom kevés volt neki, a politikai hatalmat is a kezében akarta tudni. Az a bizalom, amely a háború előtt kétségtelenül megvolt a legtöbb jóhiszemű magyar emberben a zsidósággal szemben, ezeknek a jelenségeknek és keserű tapasztalatoknak következtében teljesen megingott a magyarságban. A háború előtt is voltak már aggódó hazafiak, akik nyugtalansággal szemlélték a zsidók számbeli és vagyoni térfoglalását ; ezeket a jóhiszeműek, az ábrándos magyarok azzal szerelték le, s ezt a zsidó sajtó is állandóan szuggerálta, hogy hiszen mindegy, hogy milyen felekezetű magyar kezébe kerül a földbirtok, a vagyon, a zsidóság csak vallás és nem faj, melynek külön nemzeti érdekei volnának. Ha a magyar zsidó vagyonosodik, az az egyetemes magyar nemzet vagyonosodását és ezzel erősítését szolgálja. A tapasztaltak azonban megmutatták, hogy a zsidóság főképpen vallási elkülönzöttsége, egyetlen fajhoz való tartozósága, történelmi hagyományai és egész testi és szellemi struktúrája folytán egy megemészthetetlen, asszimilálhatatlan faj, amely a nemzetet alkotó többi réteghez nem mérhető egyenlő mértékkel. Ki kell mondanunk az ítéletet : a zsidóság idegen, sőt nagy részében ellenséges indulatú tetem a nemzet testében, megvan tehát minden okunk rá. hogy védekezzünk számbeli, vagyoni és kultúrális térfoglalása ellen.» E térfoglalás néhány számadata egyes foglalkozási ágakban egyenesen megdöbbentő. Az ország öt százalékát alkotó zsidóság már a világháború előtt annyira előretört, hogy száz nyomdatulajdonos közül 57 volt a zsidó, száz önálló kereskedő közül 52, száz orvos közül 49, száz ügyvéd közül 45, száz hírlapíró közül 42, száz mérnök közül 38 ; a magántisztviselőknek, könyvkiadóknak, lapszerkesztőknek több mint fele zsidó volt ; az ezer holdon felül levő földbirtokokból 20 szá-

zalék, az ugyanilyen földbérletekből 76 százalék esett a zsidókra. «Aki csak egy kissé szívén viseli nemzete sorsát, azt nem hagyhatják közömbösen ezek a száraz, de mégis beszédes számok. A nemzet beteg, mert szervezetébe beékelődött egy idegen test, amely csak kis részben tud a szervezetbe beolvadni, megmaradt teteme azonban mindinkább nő, s a befogadó testnek mindig több és több életerejét szívja el. Itt vagy gyökeres operációra, vagy hosszadalmas, de rendszeres gyógykezelésre van szükség.» (A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Budapest, 1922.)

Csatoljuk végül a vita anyagához azt a történeti adalékot, hogy a legfelsőbb magyar bíróság, a királyi Kúria, szintén nyilatkozott a zsidókérdésben. Az 1932. évi kúriai döntés a magyar törvényekre való hivatkozással a mellett foglalt állást, hogy: «a zsidóság nem faj, hanem hitfelekezet.» — A világhírű angol Jewish Encyclopaedia, a huszadik századnak egyik nagyszabású kiadványa, amelyet a földkerekség négyszáz legkiválóbb zsidó tudósa és rabbija írt, egészen máskép vélekedik erről a dologról. Még csak vitázni sem lehet arról — állapítja meg a Jewish Encyclopaedia — hogy a zsidó nem faj, akár a tudomány igazságait, akár a gyakorlati életet tekintsük. — Az Újvári Péter szerkesztésében megjelent 1929. évi Magyar Zsidó Lexikon szintén hangsúlyozza, hogy munkatársai nem tesznek különbséget a felekezetük körében élő és a felekezetükből kilépett zsidók között. «A hagyományos zsidó felfogás nem tűr ilyen szelektálást, mert a zsidósághoz való tartozást nem a vallás, hanem a származás dönti el. Ezt az elvet érvényesítik a külföldön készült lexikonok is, amelyek valláscsere miatt senkit sem közösítenek ki a zsidó értékek lajstromából.»

A magyar irodalomban az 1840-es évektől kezdve tünnek föl a zsidó származású elbeszélők és drámaírók. (Hugó Károly: 1846, Szegfi Mór: 1846, Ágai Adolf: 1854, Rózsaági Antal: 1859, Wohl Stefánia: 1865, Dóczy Lajos: 1872, Hevesi Lajos: 1872, Milkó Izidor: 1880, Bródy Sándor: 1884, Gerő Károly: 1885, Kabos Ede: 1885, Tábori Róbert: 1885, Békefi Antal: 1886, Hevesi József: 1886, Sebők Zsigmond: 1887, Gerő Ödön: 1890, Karczag Vilmos: 1892.) Nagyobb részük teljesen azonosította magát a nemzeti hagyományokkal, a kisebbik rész munkás-

ságának megvolt a maga zsidó íze. (Szomory Dezső : Péntek este, 1896; Kóbor Tamás : Budapest, 1901, Ki a gettóból, 1911.; Molnár Ferenc : A doktor úr, 1902; Pesti erkölcsök, 1904.; Földes Imre : Grün Lili, 1916; Bródy Sándor : Lyon Lea, 1917; Biró Lajos : A bazini zsidók, 1921; Erdős Renée : Az új sarj, 1920; Báró Herzfeld Clarisse, 1926.)

A huszadik században fellépett az önálló zsidó fajiságot és a külön héber nyelviséget erősen hangsúlyozó cionizmus is. A zsidó irány írói az 1900-as évektől kezdve hirtelen előléptek, s egyre növekedő lelkesedéssel művelték a maguk magyarnyelvű zsidó irodalmát.

Elbeszélők és színműírók :

Kiss Arnold (1869–). — Írói pályájáról : a zsidó irány költői között.

Pap Károly (szül. 1900. szeptember 24. Sopron), hírlapíró. — A Nyugat írói között tűnt föl az 1920-as években. Elbeszélő munkáit az ősi fajzsidóság gondolatvilágához kapcsolta, szívesen élt a vallásos bölcselkedés eszközeivel. Messiás-regénye (Megszabadítottál a haláltól) éppen olyan sajátságos keleti hangulatú könyv, mint amilyen különös árnyalású a magyar falu rajza egy festő tragikus történetében (A nyolcadik stáció). — Munkái : Mikáél. Novellák. Budapest, 1929. — Megszabadítottál a haláltól. Regény. Budapest, 1932. — A nyolcadik stáció. Regény. Budapest, 1934. — Irgalom. Novellák. Budapest, 1936. — Azarel. Regény. Budapest, 1937. (A regény megjelenése után a héber nemzeti eszmékért lángoló zsidóság egyesülete, a Magyar Cionista Szövetség, irodalmi törvényszéket hívott össze, hogy kérdőre vonja az írót : miért rajzolta könyvében a zsidóságot ellenszenvesen? A tárgyaláson hivatalos vádló és védő lépett föl, tanuk mutattak rá a regény érdemeire, szakértők boncolták a mű dícsérhető és kifogásolható részeit.)

Patai József (1882–), a Mult És Jövő szerkesztője. — Írói pályájáról : a zsidó irány költői között. — Felesége, Patai Edit, költő és regényíró ; leánya, Patai Éva, egy héber Palesztina-regény szerzője ; fia, Patai Ráfael, a jeruzsálemi Héber Egyetem első doktora. — Palesztinában sokszor ünnepelték úttörő érdemeiért.

A legkiválóbb héber írók és tudósok állapították meg róla, hogy magyarországi érdemei a cionizmus szempontjából történeti jelentőségűek : az asszimiláns zsidó házakba belevitte folyóiratával Erec Jiszrael levegőjét, társadalmi működésével szellemi hidat vert Magyarország és Palesztina között, irodalmi munkásságában a héber hagyományok művészi szolgálata volt legfőbb célja, azzal a törekvéssel, hogy a zsidóság közös világa mellett magyar hazájának is használjon.

Szabolcsi Lajos (szül. 1890. október 17. Budapest), az Egyenlőség zsidó hetilap szerkesztője. — Mint felekezeti publicista évtizedeken át hevesen harcolt az antiszemita törekvésekkel szemben. A numerus clausus miatt külföldi egyetemekre kényszerült zsidó diákok anyagi támogatásának ügyét meglepő eredményekkel karolta föl hittestvérei körében. — Szépirodalmi munkái : Vasárnapok. Versek. Budapest, 1910. — Rokokó. Versek. Budapest, 1913. — A föld. Regény. Budapest, 1914. — A csillag fia. Regény. Budapest, 1918. — A leveleki menyegző. Elbeszélő kötet. Budapest, 1920. — Az áruló. Tragédia. Budapest, 1922. — Délibáb. Novellák, rajzok. Budapest, 1927. — Szól a kakas már. Versek. Budapest, 1929. — Középkor. Dráma. Magyar Színház : 1930.

Újvári Péter (szül. 1869. április 24. Tolcsva, Zemplén megye ; megh. 1931. január 16. Budapest), hírlapíró, a Magyar Zsidó Lexikon szerkesztője. Atyja, Groszmann Wolf érsekújvári rabbi, a papi pályára szánta, mint talmudista évekig szorgalmasan tanult a jesivák bóherei között, később újságíró lett. Egyideig a Szeged És Vidéke című lapot szerkesztette, később Budapesten dolgozott, 1915-ben a Budapesti Újságírók Egyesületének főtitkárává választották. A zsidó közélet kérdései állandóan foglalkoztatták. A forradalmak után Kolozsvárra költözött, s mint az Új Kelet napilap munkatársa lelkesen támogatta az erdélyi zsidóság politikai törekvéseit. Utóbb a Felvidéken szerkesztett néhány újságot. 1926-tól kezdve a budapesti sajtóban harcolt a zsidóság érdekeiért. Cikkeit az ausztriai, németországi, lengyelországi és amerikai lapok is szívesen közölték, munkáit Kohut Adolf németre, Holder József jiddisre fordította. Angol és német fordításban is megjelent néhány

könyve. — A zsidó felekezeti lapok hasábjain és a zsidó kézben levő újságokban számos elbeszélése és regénye jelent meg. (Legendák és krónikák, Az új keresztény, Földanyánk lovagjai, A túlsó parton, Ember Ádám három élete, Matronita, Messiásvárók, A mécs mellett.) — A Magyar Zsidó Lexikon a következőket írja róla : «Regényeivel megteremti a magyar zsidó irodalmat, és felkelti az érdeklődést a zsidóság élő problémái iránt. Figyelmét megragadja a zsidó mult nagyszerűsége, de munkáinak javarészében a magyar zsidó életét írja meg : a keleti hegyvidék zsidóit, a jesiva bóherjeit, a városivá lett zsidót, sőt a parvenű és kikeresztelkedett zsidó típusát is. Munkáiban a zsidó néplélek él, de nyelvezete a tiszta magyar stílusművészet alkotása». — Munkái közül kiemelhetők : Az új keresztény. Regény. Budapest, 1909. (Először az Egyenlőség zsidó hetilap hasábjain jelent meg. Az író modern ember, de a talmud életbölcseségével szemléli a világot. Vallásos meggyőződése, faji együttérzése, hangulatkeltő ereje és eleven stílusa már ebben a regényében is feltűnik.) — Magyar Zsidó Lexikon. Szerkesztette Újvári Péter. Budapest, 1929. (A zsidó és volt-zsidó írók és tudósok életrajzaira nézve igen értékes forrásmunka. A zsidó származásúak közül azokat, akik már kereszténynek születtek, nem veszi számításba, bár az az elvi álláspontja, hogy akár az apai, akár az anyai ág zsidó eredete elválaszthatatlan faji kötelékekkel kapcsolja a leszármazottakat a zsidósághoz.) — A mécs mellett. Regény. Budapest, 1931. (Bevezető tanulmány kíséretében sajtó alá rendezték : Újvári László és Újvári Imre. A regényben a falusi hitközségek zsidósága eszményített megvilágításban jelenik meg. De ha idealizál is a szerző, hogy vonzóbbá tegye ortodox alakjait, a faji szemlélet igazságával mutatja be az ősi hagyományaihoz tántoríthatatlanul ragaszkodó népet. A falusi zsidók nem törődnek a világ haladásával, most is a régi olajmécses mellett hajolnak bele a szent könyvekbe. Zárt társadalmuk élete olyan, mint a régi hitközségekké évszázadokkal azelőtt.) — Leviátán. Dráma. Budapest, 1939. (Szövegét Holder József magyarországi jiddis író a keleti zsidók német zsargonján is megszólaltatta : «A drámát én fordítottam jiddisre, mert éreztem, hogy tulajdonképen a jiddis színpadnak íródott

magyarul. A jiddis színpad részére, mely alatt a nagy jiddis színpadot értem : a varsóit, a newyorkit, a chicagóit, stb. Már témájánál fogva is csak olyan zsidók elé kerülhet, akik egy igazi zsidó színháznak látogatói.» Megjegyzendő, hogy a jiddis nyelv Oroszországban, Lengyelországban és Amerikában milliós zsidó tömegeknek az anyanyelve, s a legutóbbi emberöltők alatt irodalmi szempontból is gazdagon fejlődött.)

Irodalom. — Kiss Sándor : Modern szépirodalmunk és a zsidóság. A Cél. 1917. évf. — U. az : Irodalmunk elzsidósodása. U. o. 1918. évf. — Kovács Alajos : A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Budapest, 1922. — Újvári Péter szerkesztésében : Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Németh László : Pap Károly. Nyugat. 1931. évf. — Szabó Vilmos : Emlékezés Újvári Péterről. Mult És Jövő. 1933. évf. — A Mult És Jövő Patai József-emlékszáma. 1935. évf. — Bosnyák Zoltán : Fővárosunk elzsidósodása. Budapest, 1935. — Pap Károly : Zsidó sebek és bűnök. Budapest, 1935. — Fejér Lajos : Zsidóság. Budapest, 1936. — Komlós Aladár : Egy megírandó magyar zsidó irodalomtörténet elé. Libánon. 1936. évf. — Pap Izsák : Patai Edit, a költő. Budapest, 1936. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

A SZÍNMŰIRODALOM.

A SZÍNHÁZAK a huszadik század elején többnyire nem a művészet templomai voltak, hanem a könnyű fajsúlyú tömegmulattatás helyei. Fönntartóik és irányítóik hangzatos jelszavakkal takarták üzleti céljaikat, idegenkedtek minden költői emelkedettségtől, főkép a házasságtörő színdarabokra vadásztak, hogy a közönség szerelmi ösztöneit dédelgethessék. A közönség szinte megkövetelte, hogy minden darabban ott legyenek a szeretőik után futkosó polgárasszonyok alakjai és az ellenállhatatlan démonok hódításai. A pénzért dolgozó szerzők az élelmes színigazgatókkal együtt szívesen kiszolgálták az éhes vágyakat.

Egyik-másik kritikus bosszankodva foglalkozott ezzel a nyomorúságos helyzettel. Magának a Nyugatnak egyik főerőssége, Ambrus Zoltán is panaszosan említette, milyen társadalmi veszedelmeket okozhatnak a nemi kihágásokkal foglalkozó színdarabok. Azt mindenki tudja — írta a Magyar Figyelőben — hogy a tűzbiztonság elhanyagolása borzasztó szerencsétlenségekre vezet, de azt nem akarjuk észrevenni, hogy a laza erkölcsi felfogás tönkreteheti egész nemzedékek testi-lelki egészségét. Az irodalom szabadságának jelszava nem lehet jogcím a szellemi gyujtogatásra. Az irodalmi máz és a tollforgató ügyeskedés nem teheti felelőtlenné az érzékcsiklandozással üzérkedő szerzőt.

A színielőadások szuggesztív ereje végzetes. Ma már ott vagyunk, hogy bátorság kell olyan színdarab írásához, amelyben nincs valami érzéki probléma, pedig az irodalomnak nem az a célja, hogy az embereket minél csiklandósabb nemi életre serkentse. Budapest színházainak látogatói a leglehább színházi közönség a világon, ha ugyan nem számítjuk színházi közönségnek azt a tömeget, amely az amerikai aranyásók csapszékeiben hallgatja a vándorénekeseket.

Egy-egy színmű előadását a hírlapi bírálatok zajos hangversenye kísérte, a hatásosabb daraboknak a közönségsikeren kívül megvolt az anyagi jövedelmük is, nem csoda, ha a szerzők legnagyobb része szívesen lemondott az irodalmi célokról. A verseskönyvek és elbeszélő kötetek nyomán csak mérsékelten jelentkeztek a kritikák, a színdarabokat zajos tapsok között játszották az egész országban. Felvirradt az export-drámák kora is. A zsidóság hatalmas nemzetközi összeköttetései lehetővé tették, hogy a színházi ügynökségek útján egész Amerikáig eljuttassák a szenzációsabb színdarabokat. A keresztény írók közül inkább csak Herczeg Ferencnek juttattak helyet a külföldi színházi piacokon, a zsidó írók Berlintől Rómáig és Moszkvától New Yorkig mindenfelé szóhoz jutottak.

A történeti dráma terén Herczeg Ferenc, a népszínműben Gárdonyi Géza munkássága jelentett új kezdeményezést. A társadalmi színmű és a vígjáték is gyors szárnycsapásokkal ment előre. Különös elgondolású darabok születtek. A magyar szerzők alakrajzolása, jelenetező ereje, gyorsütemű párbeszédei versenyeztek a leghatásosabb kül-

földi színjátékok jellemfestő, mesebonyolító és dialogizáló ötletességével. Egyes színpadi írók szerencsés ihletésben fogant darabjaikkal drámaírói tehetségük elismerésére kényszerítették a külföldet is. A színmű végzete, hogy esztétikai időállóságban nem vetekedhetik sem a költeménnyel, sem az elbeszéléssel, s többnyire még akkor is gyorsan avul, ha szerzője versben írja szövegét; mégis ki kell emelnünk e korszak szerzőinek műfajfejlesztő érdemeit.

Szomory Dezső (1869–) Ibsen és a francia impresszionisták tanítványaként lépett föl. Először *Péntek este* (1896) című egyfelvonásos színművével keltette föl a figyelmet, azután elfeledték, csak később tűnt fel újra. Első színpadi kísérlete szimbolista levegőjű dráma volt, meséje mindössze annyi, hogy a keresztény földesúr megszökteti a zsidó rabbi feleségét. A sejtelmes hangulatkeltés és a nyelv színező ereje már itt is szembeszökő. Az agyonstilizált mondatszövés csak jóval később jelentkezett az író munkáiban. — *A nagyasszony* (1910) erős hatást tett, tündöklő korrajzot láttak benne, bár inkább csak lazán összefűzött történeti képek sorozata volt. Mária Terézia és udvara költői eszményítéssel lépett a színműben a nézőközönség elé. — Művészi szempontból sokkal sikerültebb alkotás volt: *II. József császár* (1918). Ebből a történeti tragédiából a felvilágosult abszolutizmus fejedelmének alakja nagy erővel bontakozik ki. A tragédia elején még hatalma tetőpontján áll a császár, törhetetlen akarattal adja ki rendeleteit, hevesen cáfolja az alkotmányt védő magyar mágnásokat, szilárdan áll a pápával szemben; azután követ-

kezik a szerencsétlen török háború, s ennek nyomán a nemzeti önérzetükben, vallásos érzésükben, rendi büszkeségükben és anyagi érdekeikben mélyen sértett urak és papok lázongása. A népboldogító idealista szemben találja magát az uralkodó osztályokkal, hatalmas birodalma bomladozik, nincs hova fordulnia. Halálos betegség gyötri, de még mindig küzd végzete ellen, állhatatos kötelességtudással dolgozik tovább; hiába minden, meg kell semmisítenie élete munkáját; rendeleteit visszavonja, s rettentő csalódással válik meg az élettől. Boldogtalan szerelme Eleonóra hercegnő iránt még teljesebbé teszi tragikumát. — *II. Lajos király*ban (1922) előtérbe lép a szerző számos visszatetsző írói jellemvonása. A tragédia háttere a mohácsi veszedelem, de a történelem igazságából, a kor lelkéből, a nemzet pusztulásának megrázó katasztrófájából csak keveset érzünk. A király bábszerű alak, idegbeteg pesti ifjú, átvetve a középkor és újkor találkozó pontjára; versenytársa, Szapolyai János erdélyi vajda, szerelmes Mária királynéba; a köznapi, durva lélek a magasban álló bűbájos nőbe. A szereplők lázas önkívületben lépkednek, ajkaikon a pátosz szakadatlan tirádái. A dagályosság mellett van ebben a királydrámában lendület is, de az egész darabot a drámaíró beszéli végig a maga jellegzetesen dekadens képeivel és változatlanul egyforma lírai mondataival. Mintha az 1800. körüli lovagdrámák jelenetei és hangulatai újulnának meg a tragédiában. Az író költészetét a pesti nyelv magyartalanságai és egyes szerencsétlenül kigondolt kifejezései halálra sebzik. A király, szegény: «mintegy hulla a sok gyertyával, aki ég»; Lajos és Mária «mint két

eb ugatja ezt: Tolnán!»; egy felhördülés: «Keresztvizemre! Miért nem szólsz hát?».

Modern tárgyú színdarabjainak egy részére mocsári pára nehezedik. Ezek a pesti életképek csak úgy duzzadnak az erkölcstelenségtől. *(Györgyike, drága gyermek, Bella.)* Más színműveiben az alakrajzoló álmodozás és a stílus különc nyeglesége a beteges túlzás határán mozog. Elképesztő helyzetek jelennek meg itt olyan dialógusok kíséretében, amelyeket a magyar nyelvérzék nem fogad el soha. *(A rajongó Bolzay-leány, Szabóky Zsigmond Ráfael.)* Munkáiból tömegével idézhetők ilyen mondatok: «Csavargok a nagyvilágban, szegény kaszírnő, aki megy.» Vagy: «Szeretem a fiatal papokat, mikor mennek a római alkonyatban olyan arcokkal, mint egy-egy angyal, aki van.» Vagy: «De nekünk itt van egy Zsigmond, aki alapít és alakít, egy dekoratív, egy karikatív, egy intuitív, egy inisziatív, egy konstruktív, aki itt ül rajtunk, mint egy sárkány, mint egy sátán, mint egy bálvány, mint egy Bánk bán.»

Képzeletében romantikus, hangulataiban dekadens, stílusának csináltságában tüntetően magyartalan novelláinak és regényeinek lapjain is. Hősei beteg idegzetű emberek: nagyzolók, élvhajhászók, degeneráltak, szélhámosok, gyilkosok. *(Az isteni kert, A pékné, Az élet diadala, A selyemzsinór, A mennyei küldönc.)* Csupa elsatnyult ponyva. Vagy a legfelsőbb körök merev bábjait átszatta elcsigázott torzításokkal, vagy a külvárosok szennyes csőcselékével bibelődött. Időnkint igen elvont és fölötte unalmas elmélkedő alakokon keresztül öntötte líráját. Szigorúbb kriti-

kusai affektálást és pózolást vetettek szemére, kiállhatatlan színészkedésnek nyilvánították végletességeit, pedig ebben nyilvánult meg alapegyénisége, ebben bontakozott ki őszintesége; ha nem így ír, akkor viselt volna álarcot. Csökönyös önhittséggel rótta a maga külön útjait, nem törődött azzal, mit mondanak bírálói. Hősei ajkaival ő maga beszélt. Minden alakjának egy volt a nyelve: az orosz nagyherceg hanglejtése semmiben sem különbözött a pesti péklegényétől. A lassan mozgó mesék, ünnepélyesen színezett helyzetek, zenei pompára törő leírások a stílus agyoncifrázásával jelentek meg írásaiban. Élvezettel használta a helyes magyar beszédet arculverő mondatszerkezeteket, a legfurcsább szók és kifejezések halmozásával döbbentette meg olvasóit. Olykor tagadhatatlanul megkapó pátoszú, és nyelvbotlásaiban is merészen hangzatos beszédű volt, máskor kihívóan rontott magyarságú és kibírhatatlanul jajgató, nevetségesen nyafogó. Nem a magyar nyelv szólalt meg munkáiban, hanem a szomoryzmus nyelve.

Prózai munkái között néhány pompás novelláján kívül önéletrajzi vonatkozású írásai érnek legtöbbet. Zavartalan hatású fejezete alig van, de lírája nem egyszer hangulatkeltően zsong. *(Levelek egy barátnőmhöz, A párizsi regény.)*

A huszadik század első harmadának magyar színpadán Herczeg Ferenc mellett Molnár Ferenc (1878–) volt a legünnepeltebb író. Első hatalmas sikerét *Az ördög* (1907) című színművével aratta. Hősének mindentudó alakjában ő maga szólalt meg, hogy lerántsa a leplet az emberi cselekedetek titkos rugóiról. Az ördög kihívó világfelfogás

képviselője: kísértő, leálcázó, erkölcsromboló egy személyben. A bűnös ösztönök és az erkölcsi álláspont küzdelmében az érzéki vágy győz, s az író tapsol a házasságtörés diadalának. Kéj, titkos szerelem, házasságtörés: mi van ebben? «Hát ez rossz, ez a gondolat? Dehogy rossz Jó ez, jó meleg, sugárzik belőle minden, ami fényes öröm csak van ebben a ti szomorú életetekben! Az élet arravaló, hogy elégjetek benne. Forrni kell, égni, másokon végigtiporni. Tudom, tudom, komisz beszéd. De ne hazudjunk. A diadalmas világ a kedves és okos komiszaké, ide nézzetek rám, enyém a világ, és amit én itt a fületekbe duruzsolok, az mindenkinek a titkos vallása. Ez nem vízzel keresztel, hanem tűzzel. Magatokat szeressétek, puha bársonyban járjatok, igyatok sok édes bort, csókoljátok egymás száját, és részegedjetek meg, gyermekeim, részegedjetek meg.» Ez a beszéd az élvezetek dicsőítése, a kerítő démon hangja; kigunyolása minden spártai világnézetnek, sztoikus életbölcseségnek, keresztény erkölcsnek.

A *Liliom*ban (1909) naturalisztikus elemek fonódnak össze szimbolikus mozzanatokkal. Hősének, a városligeti hintáslegénynek, szomorú sorsából elbúsító emberi tragikum bukkan elő. Az író nem elégedett meg a színpadi hatással, hanem költőiszínt is adott darabjának. Ez annál nehezebb volt, mert a külvárosi csirkefogó alakja nyomorult lelkiség megtestesítője. A züllött bicskásban csak itt-ott csillan meg némiemberi jóérzés. Költészetet vegyíteni a salakba, érdeklődést kelteni a söpredék iránt, kibékíteni a földi szennyet a földöntúli dolgokkal: ennek a feladatnak pompás megoldása erősen rávilágított a szerző nem minden-

napi tehetségére. A humor és fantasztikum játékos vegyítése, a mesteri jelenetezés, a ki nem apadó lelemény és a költői erő felvillanásai ezt a színdarabot teszik Molnár Ferenc legjobb drámájává. A Liliom bejárta a világ igen sok színpadát, s ezt a tényt nem lehet pusztán a színházi ügynökségek élelmes összeköttetéseinek, a zsidóság nemzetközi összetartó erejének tulajdonítani.

A Molnár-darabokat állandóan nagy sikerrel játszották. — *A testőr:* a színpad különös világának bemutatása, az álöltözet játéka. — *A farkas:* a szerelem és féltékenység jelenetsorozata egy álomkép kapcsán. — *Fehér felhő* háborús színdarab, tele lelkes magyarsággal. — *A hattyú:* a hercegkisasszony és a szerelmes nevelő története. — *Égi és földi szerelem:* mese az anya és leánya közös szerelméről. — *A vörös malom:* egy fantasztikus lélekrontás mozgalmas képsorozata. — *Az üvegcipő:* a szerelmes külvárosi cselédleány históriája. — *Harmónia:* a dalegyesületi elnök szerelmi kalandja. — *Csoda a hegyek közt:* legenda a megölt és feltámasztott kisfiúról és a csodálatos ügyvédről.

Ezekben a darabjaiban az élet sokféle helyzetein kívül ismételten bekalandozza az álmok országát, az ördögök birodalmát és a mennyországot. Megragad egy jó ötletet, gyors ütemben gördíti jeleneteit, meglepetést keltő kavarodást támaszt egy-egy fordulat köré. Mindenütt érdekes helyzetek és eleven párbeszédek. Ritka színpadi készségű író: csupa szellem. Darabjaiban a reális megfigyelések szimbolikus és naturalista részletekkel vegyülnek, cinikus életfilozófia ölelkezik bennük ellágyuló életszemlélettel, szójátékok kergetik egymást. Ideges nagyvárosi alakjai

lehetően titkolják érzelmességüket, de érzelmességük kikivillan gúnyolódó álarcuk mögül.

Emberszemléletéért, erkölcsi álláspontjáért, sikamlós fordulataiért eleget támadták. Színműveiben a fölényesek, ravaszok, hazugok és csalók ellökik útjukból a szerény embereket, a jóérzésű személyek többnyire nevetségesekké válnak, a naív lelkeket gúnyos kacagással vezetik félre. Néha az egész színpadi társaság összefog egy-egy jámborabb szerelmes vagy hiszékenyebb férj becsapására. A lelkük mélyéig silány alakok mellett akad természetesen idealista hős és hősnő is, vagy legalább olyan személy, akitől az úri gondolkodású olvasó nem fordul el megvetéssel. A szerelmeskedések mellett fel-felbukkan a kapitalizmus kapzsi önzése, a kisemberek reménytelen lázadása a pénz hatalma ellen, egy-egy ébren vagy álomban véghezvitt mámoros tett, elszánt csábítás, gyilkos szándék. A féltékeny színész álruhába öltözik, s így udvarol nejének, hogy testőrruhájában kiismerhesse, megfenyíthesse, meghódíthassa ; a kereskedősegéd éjjel ittas fővel megöli a kirakat viaszbábját, mert ennek alakját főnökéről mintázták, s a dúsgazdag embertől félti szerelmesét ; az ördög csodálatos malmot szerkeszt a pokolban, hogy megrontsa vele a legjobb embert. A filmszerű hősök nyomában ott vannak az élettől sugárzó alakok és a valóságból átvett helyzetek. És ott van az író ösztönszerű találékonysága, gondos számítással mérlegelt mese-fölépítése, a színpadi helyzetek izgalmassága, a társalgás lankadatlan sziporkázása.

Molnár Ferenc a nagyvárossá fejlett mulató Budapest életét és hangulatát minden színműíró-kortársánál tehet-

ségesebben szólaltatta meg. Egyrészt a tehetős polgári családok irónikus bírálója volt, másrészt a külvárosok romantikusa, a mocsárból nőtt liliomok megéneklője, a romlott környezetben a jóság megnyilvánulásainak fölfedezője. Az érzelmesség mezével vonta be az élet prózai jeleneteit, groteszk vonásokat vitt neuraszténiás alakjaiba. Az igazi nemes lelkek világa idegen volt lelkétől, nem hitt az önzetlenségben, haszonlesőnek látta az egész emberiséget. Színdarabjainak legnagyobb részét a szerelmi játékok kéjes elgondolásai sugallták. Frivol életszemlélete megfosztotta attól a dicsőségtől, hogy igazi klasszikussá lehessen. Bizonyos azonban, hogy sok ujságot hozott, a halálra unt szerelmi történetek csillogást nyertek tollán, s ha ez a fény később fakulni fog is — hiszen az irodalmi munkákban csak a lélekbemarkoló költőiség őrzi meg varázsát — a magyar dráma előbbrelendítésének érdeme nem vitatható el tehetségétől.

Novelláiban és regényeiben a pesti bérházak világa korjellemző erővel elevenedett meg. Könnyed stílusú, irónikus hajlamú, ötletes elbeszélő. Világosan gondolkodott, világosan írt. A világ folyását a maga eredeti módján szemlélte, korán megtalálta sajátos kifejező formáját, látó szemmel pillantott a nagyvárosi élet félszegségeire, szellemes szatirával rajzolta tipikus alakjait. Részvéttel szólt a társadalom számkivetettjeiről, mosolyogva tekintett a gyermekekre, változatos helyzetekben mutatta be a nők szerelmi leleményességét, a zsidóságból gazdag arcképsorozatot gyűjtött írói albumába. A nagyváros kozmopolita életét már őelőtte is többen megfigyelték, de a világvárosi

hangulatba ő vitt először szembeszőkően egyéni ízt. A hagyományos erkölcsi felfogás kigúnyolása, az emberszemlélet fölényes gőgje és a hang kihívó hetykesége különös színt adott írásainak: az olvasók részint bosszankodtak hősei szemtelenségén, részint csodálták elmésségüket. Elsősorban a szerelem kérdése foglalkoztatta: ez kellett közönségének, még pedig abban a többé-kevésbbé érzékcsiklandó csomagolásban, ahogyan ő azt átnyujtotta.

Első regénye, *Az éhes város* (1900), csúfondáros kulcsregény volt: országos nevű emberek kigúnyolása. — *Egy gazdátlan csónak története* (1901), érző szívvel megírt történet egy fiatal leány tragédiájáról. — Különösen vonzó könyve: *A Pál-utcai fiúk* (1907). Ebben az ifjúsági regényben meleg érzéssel mélyedt el a pesti diákok világába. Ha nem is «eposz» a gyermekvilágból, amint egyik irodalomtörténetírónk jellemezte, mindenesetre jó könyv. — *Muzsikájában* (1908) legjellemzőbb elbeszéléseit gyűjtötte össze. Sikerült alakjai a sok közül: az elkopott vén színész, a városligeti csirkefogó, a szenet lopó fuvarosok és a gőzfürdő hajnali vendégei. — A szűkszavú novellának igazán mestere: néhány biztoskezű vonással egész embert rajzol, egy-két mondattal belevilágít a sors mélységeibe.

Regényei az egységes hangulatnak és zárt szerkezetnek már nem ilyen sikerült alkotásai. — Az *Andor*ban (1918) a tehetős pesti zsidó fiatalemberek életét mutatta be a világháború előtti évekből. A regény hőse Pest éjjeli világának, a főváros mohó érzékiségének csüggesztő típusa. Ezt a testben-lélekben elernyedt, világfájdalmas alakot a maga megszokott élvezetein és egy-egy újabb nőn kívül

alig érdekli valami. Tragikum nincsen sorsában, alakjából hiányzanak a rokonszenvet keltő vonások. Lelki rajza éppen olyan jó, mint amilyen pompás megfigyelőre vall a nagyvárosi környezetrajz. — *A gőzoszlop* (1926) egy kalandor élettörténetéből ad részleteket, reális megfigyelésekkel, irreális fantázia-játékkal. A magát huszárkapitánynak képzelő szélhámos alakja köré egész sor anekdota jegecedik : az író ezekben igen ügyes. — *A zenélő angyal* (1933) a hangulatok regénye egy Velencében játszó szerelmi történet során. Szerelem és csalódás egy érzelmes pesti leány szívében. A lagunák városának olvadó színei az író tollán. Fínom női lélekrajz velencei keretben.

Lengyel Menyhért (1880–) *A hálás utókorral* (1907) keltette föl a figyelmet. A színmű hőse, Ruyder Dénes művészettörténetíró, kiváló tehetségű ember, rajongó idealista ; vakon bízik az igazság diadalában, nem vet számot az emberi rosszindulattal, emelt fővel halad a maga útján. Végzete hamar eléri. Felesége nem érti meg, környezetében álnok alakok mozognak, a kormány mást nevez ki helyette az őt illető állásba, kiadója visszaküldi kéziratát, még a szocialista vezérek is rátámadnak, mert engedelmük nélkül fölvilágosító előadásokat mert tartani a népnek. Mikor minden összeomlik körülötte, nyomtalanul eltűnik ; azt hiszi mindenki, hogy öngyilkos lett. Ekkor váratlan fordulat áll be megítélésében : kiderítik róla, milyen nagy tudós volt, mennyire érdemes az utókor hálájára ; munkáit kiadják, házát emléktáblával jelölik meg, ünneplő beszédeket mondanak róla. A külföldi rejtekhelyéről hazaérkező Ruyder felbőszülve látja ezeket a szemforgató művelete-

ket, de csakhamar lehiggad: miért leplezze le magát, miért küzdjön újra, nem jobb-e visszavonulni minden emberi marakodástól? A régi ember nem támad fel többé, az új ember pusztán élni akar, nem kell neki reklám, dicsőség, hazugság; hadd élősködjenek mások az ő alkotásaiból; most már nem is akar különb lenni, mint ünneplői és kizsákmányolói, inkább évjáradékot fogad el ellenségeitől. A darabból gúnyos emberszemlélet és keserű társadalombírálat árad: a kiábrándult tudós-lélek tragikomédiája. A szerző a hitványságokat erkölcsi undorral nézi, alakjait éles szatirával mozgatja, személyei érdeklődést keltenek maguk körül. Kopott helyzetek nincsenek a színműben, szerelmi jelenetek sem csiklandozzák az érzékiséget. A színmű annak idején messze kitűnt a vele egykorú házasságtörési tragédiák és sikamlós vígjátékok azonos típusú egyformaságából.

Színdarabjainak biztos fölépítésével és hatásos játszásra alkalmas szerepeivel sokszor aratott sikert az író. Olykor a legmélyebb társadalmi és lelki problémák felé nyúlt. — A *Taifun* (1909) japáni témája nagy hatást tett a közönségre. Nemcsak exotikus színdarab volt ez, hanem faji dráma is. A japánok szembenállnak az európai viszonyokkal, szellemük különb a fehér emberekénél, a két világ között tátongó szakadéknak megvan a maga regényes hangulata. A közösségi érzettől áthatott, fegyelmezett sárga faj éberen figyeli az egyéni akarat európai szabadságát, de legtehetségesebb emberük mégis beleesik egy elég közönséges lelkű félvilági nő hálójába. — *A Próféta* (1909) hősét, az ausztráliai szigetvilágba kerülő angol szélhámost, a vad-

emberek rajongó szeretete megtisztítja lelkében, a léha ember erkölcsében újjászületik, s az őserdő fái alatt átalakul igehirdető apostollá. — Lengyel Menyhért az újszerű témák megragadásában, a helyzetek hatásos kiválogatásában és a párbeszédek elevenségében a legösztönösebb színpadi szerzők egyike. Derűsebb színdarabjai közül irodalmi szempontból kiemelkedő Cervantes világhírű regényének egyik epizódjára épített vígjátéka: *Sancho Pansa királysága.*

Földes Imre (1881–) történeti drámáival tűnt föl, közönség-sikereit társadalmi színműveivel aratta. Időszerű témákat dobott nézőközönsége elé: a katonák életét, a hivatalnokok nyomorúságát, a szocialista agitátor történetét, a kaszinói szerencsejátékok erkölcstelenségét. — *A császár katonái*ban (1908) az osztrák-magyar közös hadsereg nemzetellenes világát az ellenzéki korszellem keserűségével mutatta be. Hazafias irányzatossága eleven megfigyelő erővel párosult, a politikai hangulatokat hatásosan szőtte biztos színpadi érzékkel földolgozott meséjébe. — A *Hivatalnok urak* (1909) a magántisztviselők vergődésének drámája. A hivatalszobák szerencsétlen alkalmazottainak urat kell játszaniok, s alig van betevő falatjuk. Még a szervezett munkásoknak is jobb a dolguk, mert nincsenek annyira kiszolgáltatva a kapitalizmus önkényének. — Földes Imre többé-kevésbbé szocialista irányzatú színművei a színpadi hatás tervszerű fokozásában, a megrázó jelenetek kiélezésében s a korjellemző életképszerűségben zajos hatást keltettek. Különösen jó volt darabjaiban a fővárosi zsidóság rajza.

Hevesi Sándor (1873–) történeti vígjátéka, *A hadifogoly* (1917), ötletesen mutatta be I. Ferenc francia királyt, V. Károly német-római császárt és környezetüket. A két főhős a német és francia természet ábrázolója. A szerző a huszadik századi világháború érzéskörét fínom színezéssel vetítette vissza a tizenhatodik századba. — Társadalmi vígjátékai közül az *Elzevír* (1925) bensőséges hangulatú színdarab: gondosan jellemzett alakok életsora egy antikvárius-bolt táján. — *Császár és komédiás* (1919) költői lendületű tragédia: a Diocletianus császár korában élő Genesius színész megtérésének története. A pogány művész átalakul lelkében és igaz kereszténnyé lesz. Az író a tragikus témába való költői beleolvadással keltette életre a pogány fölfogás küzdelmét a keresztény lelkiséggel. Hőse mártírsorsában leereszkedett az emberi lélek mélységeibe, hogy megmutassa, mikép tör előre minden erőszak ellenére is a kereszténységnek az egész ókori társadalmat átalakító győzelmes világa. — 1514: a II. Ulászló király korabeli véres pórlázadás drámai feldolgozása (1921). Hőse tulajdonképen nem Dózsa György, a parasztvezér, hanem Bakócz Tamás, az esztergomi érsek. A jobbágyszármazású főpap rá akarja zúdítani a parasztság százezreit a törökre, hogy megmentse az országot, de tájékozatlanul áll a tömeghangulattal szemben, s Dózsa Györgyben nem találja meg azt a vezért, aki méltó utódja volna Hunyadi Jánosnak. A föld népe nem menti meg a hazát, a testvérgyűlölet a lázadás leverése után még nagyobb lesz, a lesujtott érsek tragikumát nyomon kíséri az ország reménytelen végzete.

Voinovich Géza (1877–) színművei költői szellemű, előkelő stílusú drámai alkotások. — *Mohács* (1922): a nemzet tragédiájának komor vonásokkal megfestett képe. Tárgya a nagybirtokos-főrangúak harcai a középbirtokosnemességgel II. Lajos király korában, a királyi pár küzdelme az ország megmentéséért, Zápolya János nagyravágyó tervei s a tehetetlen vergődések végén a haza bukása. Az események középpontjában a nemesakaratú, de erőtlen király áll; körülötte egyének és típusok, valóságok és jelképek, önfeláldozó fellobbanások és önző indulatok. A szerzőnek gondja van arra, hogy hőseit lehetően a kor nyelvén beszéltesse, s mindegyik személyének meglegyen a maga jellemző beszédmódja. — *Magyar passió* (1931): keretes dráma. A színműben a szerzetesek előadják a hívők serege előtt a Szentírás megragadó jeleneteit Kain testvérgyilkosságától a megváltás korszakáig. Maga a főtörténet Mátyás király uralkodása idején a kassai dóm előtt játszódik le. A város magyar, német és tót lakossága templomot épít, s a domonkosrendi és ferencrendi szerzetesek ekkor adják elő misztérium-játékukat. Az ótestamentumi és újtestamentumi jelenetekbe hazai vonatkozások szövődnek. A tragikus magyar sorsra való eszmélés fájdalma a középkori misztériumok hangulatával művészi módon olvad össze a színjátékban.

A színműirodalomban nem a nehezebb fajsúlyú íróké volt a siker és dicsőség, hanem a fürge szórakoztatóké. A szerzők többnyire négy tényezőnek köszönhették diadalaikat: érzékcsiklandó meséiknek, jelenetező ügyességüknek, a színészek pompás játékának és a hallatlan élelmességgel működő reklámnak.

Mikor Heinrich Gusztáv a Magyar Tudományos Akadémia

egyik 1911. évi ülésén felolvasta a Vojnits-jutalomról szóló jelentését, nem állta meg, hogy rá ne világítson a magyarországi színműírói viszonyokra: «Ime, tisztelt Akadémia, a mult évi termés: részben tehetséges, részben tehetségtelen embereknek ügyesen összeütött eltévelyedései, egy beteges esztétikai és erkölcsi iránynak igazi érték nélkül szűkölködő termékei, stíl és világnézet szempontjából nagyon kifogásos alkotásai, melyek a közönségnek durva ösztöneire számítottak, és ezért is, de a nagy dob segítségével is, kitűnő előadásban nem közönséges színi sikert arattak. Az irodalomnak vagy éppen a költészetnek az ügyes technikával megácsolt, éppenséggel nem örvendetes termékekhez semmi köze.» Ezek a darabok úgy el fognak tűnni, mintha sohasem lettek volna, legfeljebb a jövő irodalomtörténetírói említik meg majd egyiket vagy másikat a színház egy beteges korszakának jellemzésére. Mert milyenek ezek a darabok? «Tárgyuk majdnem kivétel nélkül a szerelem, de nem ennek az érzésnek fölemelő, nemesítő, még keserveiben is boldogító fajtája, hanem a vadállati, érzéki ösztön, mely oly könnyen csábít beteges túlzásokra és mindenféle perverzitásra. A probléma nem az, hogy férfi és nő vonzódnak egymáshoz, és bírni óhajtják egymást egész életükre, mert úgy érzik, hogy csak ez esetben élhetnek boldog életet; hanem egyszerűen az, hogy a férfinak nő kell és a nőnek férfi, rendesen a másé, nem életük boldogítására, hanem csak azért, mert most épp erre hajtja fölkorbácsolt vérük, holnap majd másra: fő a pillanatnyi állati ösztön gyors kielégítése. A társadalmi erkölcs követelményei még szóba is alig kerülnek, vagy ha kivételesen mégis felmerülnek, fölényes cinizmussal mint elavult előítéletek gúny tárgyává lesznek. Valóban hihetetlen, hogy e darabokban mit fejtegetnek a színen ezer ember jelenlétében: amit tisztességtudó férfi vagy nő még négyszemközt sem merne kifejezésre juttatni vagy legfeljebb házi orvosával szemben. A nemi problémáknak e majdnem kizárólagos, szemérmetlen és kíméletlen tárgyalása nálunk annyira divat lett, hogy a közönségnek más darab már nem is igen kell, és az írók ennek következtében alig is írnak más darabot. Ez természetes cirkulus: az írók demoralizálják a közönséget, mely azután megköveteli, hogy az

író maradjon hozzá méltó. A rohamos dekadenciát különben a magánszínházaknak üzletre utalt vezetői indították meg, akik külföldről a legrondább árut hozták be és ennek dédelgetésével elrontották a közönséget, és utóbb a hazai írókat is. A nagy színi sikernek egy másik oka a hatalmas és ügyes reklám. Már hetekkel az új darab első előadása előtt olvassuk minden újságban, hogy valami nagyszerű van útban, hogy már a próbákon is óriási volt a siker, hogy van a darabban egypár jelenet, mely merészségben eddigelé példátlan, hogy a legkedveltebb színésznőknek még soha életükben nem volt szerepük, melyben tehetségük minden fényoldalát, esetleg testük minden báját annyira ragyogtathatták volna. A színi irodák e bevezetéssel nem elégszenek meg : néhány előadás után ‚szenzációs' vagy ‚diadalmas' remekké nevezik ki az új darabot és nem győzik ismételni, hogy zsúfolt, sőt ‚táblás' ház nézte végig a tegnapi előadást is, és a jegyek már hetekre le vannak foglalva. Hogyne lenne a közönség kíváncsi az ily ‚szenzációs' és ‚diadalmas' darabra, hogyne óhajtana mindenki a ‚táblás' házban megjelenni! És a színi irodák munkáját folytatja a színi kritika, mely Magyarországon még sohasem volt imponáló többségében oly lelkiismeretlen és hitvány, mint mai nap. A pajtáskodás valóságos orgiákat ül, és a ‚kéz kezet mos' elve érvényesíti meggyőződéseket teremtő erejét. Csak kivételesen hallunk őszinte, igaz, komoly hangot, melyről a közönség természetesen azt hiszi, hogy irígy ellenségtől vagy elmaradott vaskalaptól származik. Így lett a színházból, a Schiller nevelő ‚morális intézetéből' üzleti bódé, rondán szórakoztató, trágáran mulattató helyiség, amelyben a tulajdonosok és színműírók nagyszerű üzleteket csinálnak, a közönség pedig drága pénzért gyanús illatú moslékot kap szellemi és erkölcsi táplálékul.» (Jelentés az 1910. évi Vojnits-jutalomról. Akadémiai Értesítő. 1911. évf.)

Az akadémiai Vojnits-jutalmak színműbírálatait évről-évre heveshangú hírlapi tiltakozások fogadták. A napisajtó egy része meg akarta vonni az Akadémiától a nyilvános kritikának azt a természetes jogát, amelyet nyomatékosan megkövetelt a legsötétebb külvárosi sajtótermékek számára is. A gúnyolódások, sértések, gyalázkodások özöne zúdult az Akadémiára a jutalom odaítélése

idején. «Szó sincs róla, nem lehetett irígylendő a bíráló bizottság s különösen az előadó helyzete : mérget vehetett rá, hogy másnap reggel az ő tökfilkó- és múmia-mivoltát kikiáltó újságcikkek mellett szürcsölgeti kávéját egy pár millió írástudó magyar. Pedig hát ő sem pályázott semmi jutalomra : s mégis kritikát kapott, még pedig milyet! Mindamellett kár volna felhagyni a bíráló munkával, s kár volna meggyökerezni engedni azt a felfogást, hogy terrorral elnémíthatni a jogosult kritikát. Mert hogy jogosult, azt jóhiszeműleg senki sem merné tagadni. Nem pedig főkép az az újságíró, aki napról-napra kritikát mond a közélet kisebb-nagyobb szereplőinek nemcsak alkotásairól és jelentőségéről, hanem egyéniségéről, jelleméről, becsületéről is. S kell is, hogy kritikában részesüljön minden, ami a magánéletből kilépve közüggyé válik. De közügy az irodalom is, az a színműirodalom is. És mindenki, a legutolsó színházlátogatónak is megcsorbíthatatlan joga, hogy elmondja, leírja, kinyomassa, ha neki úgy tetszik s ha tudja, a maga véleményét. Azzal, hogy valaki akadémikus lett, ezt a jogát nyilván nem veszítette el. Aki pedig a kritikát nem tűri, tegye le a tollat, s olyan szerszámra igazítsa magát, mellyel örökre elhúzódhat az akadémiai kritika gyűlölt figyelme elől.» (Irodalomtörténet. 1914. évf.) Később a jobboldali sajtó szót emelt az országosan végigszidalmazott akadémiai színműirodalmi jelentések védelmére. «Az Akadémia ítélete zordon, de igazságos ítélet, csak a nemzeti köztudat véleményét fejezi ki, s amikor ezt megmondjuk, mindjárt csodálkozunk azon, amikor azok, akik ezt a kritikát kapták, arra hivatkoznak, hogy az Akadémia jogosulatlanul szól bele a dologba : ők a Vojnits-díjra nem pályáztak, kikérik tehát maguknak a kritikát. A kritikát ők nem kérték, ez igaz, de mindenkinek, aki a nyilvánosság előtt szerepel, éppúgy el kell viselnie és el kell tűrnie a kritikát, mint ahogy jóleső érzéssel veszi fel akár a színpadi osztalékot, akár a kiadói részesedést. Ezt a terrort a kritika szabadsága ellen csak olyanok hangoztathatják, akik valóban nem ismernek el más kritikát, csak a kasszasikert, amelynek növekedését hajszolván, hajlandók az irodalmi célok feláldozására, a gondolatok lenyakazására és az erotikus vágy hajhászására.» (Nemzeti Újság. 1932. évf. február 24.)

Színműírók :

Babits Mihály, Bánffy Miklós, Bethlen Margit, Bibó Lajos, Biró Lajos, Bókay János, Bónyi Adorján, Csathó Kálmán, Erdős Renée, Farkas Pál, Gárdonyi Géza, Harsányi Kálmán, Harsányi Zsolt, Hatvany Lili, Hegedüs Loránt, Hegedüs Sándor, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Hunyady Sándor, Karinthy Frigyes, Kállay Miklós, Lakatos László, Mariay Ödön, Martos Ferenc, Mohácsi Jenő, Móricz Zsigmond, Nagy Endre, Németh László, Pekár Gyula, Schöpflin Aladár, Sik Sándor, Surányi Miklós, Szász Károly, Szemere György, Szép Ernő, Tersánszky Jenő, Török Sándor, Vaszary Gábor és Zsolt Béla színműveiről : az elbeszélő munkásságukat tárgyaló fejezetekben.

Bakonyi Károly (szül. 1873. július 29. Nagyvárad ; megh. 1926. október 25. Budapest), földmívelésügyi miniszteri tanácsos. — Mint szövegíró a magyar operettirodalom fejlesztésében kiváló érdemű. A Király Színházban 1904. őszén bemutatott János vitéze 1921-ig hatszáz előadást ért Budapesten. (Petőfi Sándor költeménye alapján, Heltai Jenő verseivel, Kacsóh Pongrác zenéjével.) Martos Ferenc társaságában írt Bob hercegét a német és amerikai színpadokon zajos sikerrel játszották. (Huszka Jenő zenéjével.) Még nagyobb hatást keltett a külföldön a Tatárjárás. (Kálmán Imre zenéjének ez az operett tört utat Európában és Amerikában.) Szerencséskezű szerzőnek bizonyult más librettók írásában is. (Obsitos, Rákóczi, Hamupipőke, Nemtudomka, Mágnás Miska, Gróf Rinaldó.) Tehetsége az operett-szövegkönyvek szerzésében bontakozott ki, zenétlen színművei csak múló sikert hoztak számára. (Kun László, történeti tragédia, Nemzeti Színház ; Szent Péter esernyője, színmű Mikszáth Kálmán regénye nyomán, Magyar Színház.)

Balázs Sándor (szül. 1883. szeptember 17. Nagygeresd, Sopron megye), budapesti állami gimnáziumi tanár, három akadémiai drámai pályadíj nyertese. — Több darabját jelentős sikerrel játszották a fővárosi színházakban. Ezekben a színművekben a biztoskezű színpadi szerző erényei a költői tollú író jellemvonásaival egyesültek. Novelláit a forma művésziessége, a mesemondás biztossága és az elbeszélő hang könnyedsége emelte ki

e korszak szépirodalmi terméséből. — Munkái: A feleségünk. Vígjáték. Magyar Színház: 1913. — Mátyás után. Három egyfelvonásos. Budapest, 1914. — Kisváros. Novellák. Budapest, 1920. — Álarcosok. Színmű. Nemzeti Színház: 1921. — Függöny legördül. Novellák. Budapest, 1921. — Öreg tekintetes. Színmű. Nemzeti Színház: 1933. (A darabot Gárdonyi Géza regényéből írta, de önálló elgondolással, új alakokkal, eredeti jelenetekkel. Az öreg földbirtokos elveszti ugyan vagyona nagy részét, de leányában nem csalódik, visszatér falujába, új életet kezd.) — Mindenki lépik egyet. Vígjáték. Magyar Színház: 1935. (Mikszáth Kálmán novellája nyomán. Ez is igen tehetséges átdolgozás, nem puszta dramatizálás.) — Bikfic tanár úr. Vígjáték. Magyar Színház: 1936. (A magyar kisváros rajza egy tanár tragikomédiájában. Hazug társadalmi erkölcs, örök emberi szemforgatás.)

Boross Elemér (szül. 1900. február 4. Budapest), hírlapíró. — Időszerű társadalmi kérdésekkel foglalkozó színdarabjai közül legjobbak voltak keserűhangú tragikomédiái. Az erkölcsi emelkedettség mellett eleven színpadi érzék és sok életigazság jelentkezett kiábrándító helyzetképeiben. Nem puszta párbeszédes riportokat írt, hanem irodalmi színvonalra törő korképeket. — Vakablak. Színmű. Új Színház: 1929. (Leverő jelenetek a nagyváros elesettjeinek életéből.) — Világrekord. Vígjáték. Kamaraszínház: 1932. (Szatira a modern élet sportőrülete ellen. A szerző lenézi a rekord-teljesítmények bajnokait, ötletesen állítja pellengérre a testi erő kultuszát, rámutat a szellemi alkotás háttérbeszorulására: mindez erős gondolati elemmel és metsző igazsággal. Az izomember a maga értelmi korlátoltságában népszerű hős lesz, a lángészt még menyasszonya is elhagyja a nyers erőnek tapsoló tömegőrület sodrában.) — Forgószél. Tragikomédia. Kamaraszínház: 1932. (Képek a világháborúra következő emberöltő nyomorúságából. A kenyérért való reménytelen harc öngyilkosságba kergeti az embereket, az ész és erkölcs nem boldogul, a tanulatlanok és szélhámosok nagyurakká lesznek. A darab hősének tragikus sorsa a harmincévesek katasztrófájának jelképe.) — Éneklő fűrész. Regény. Budapest, 1938. (Élet és erkölcs a háború után.)

Bosnyák Zoltán (szül. 1861. október 10. Balatontúr, Somogymegye) miniszteri tanácsos, utóbb államtitkár a belügyminisztériumban. Mint a gyermekvédelmi osztály főnöke megalkotta az elhagyott gyermekek állami felkarolásának szervezetét. — Irányzatos társadalmi drámáit a millennium korától kezdve gyakran játszották a Nemzeti Színházban. Mindíg volt bennük néhány hatásos jelenet és többé-kevésbbé tetszetős társadalomjavító szándék. (Becsületbíró, Tisztító tűz, Mirette.) — Legjellegzetesebb színműve: Sursum corda. Nemzeti Színház: 1904. (Hőse, a radikális gróf, kiábrándul a mágnásokból, Marxot olvassa, és nőül veszi a falusi rabbi leányát, a parlamentben a szocializmus mellé áll, és még akkor is megmarad elvei szolgálatában, amikor családja kitagadja és nyomorba jut.)

Bródy Sándor (1863—1924), hírlapíró. — Irodalomtörténeti jelentőségének súlypontja a tizenkilencedik századra esik. A huszadik századból három jellemző színdarabját emeljük ki: A dada. Színmű. Vígszínház: 1902. (A fővárosi erkölcsrajzban egyik régibb elbeszélését dolgozta föl a szerző. A züllés útjára hajszolt parasztleány alakja és a pesti zsidó környezet rajza megragadta a közönség érdeklődését.) — A tanítónő. Színmű. Vígszínház: 1908. (A falusi életkép hőse, egy csinos fiatal leány, tanítónői állást kap a faluban, elcsábítására otromba formájú nővadászat indul meg: a szolgabíró, a káplán, a tanító és mások mind számot tartanak a leányra, végül egy gazdag földbirtokos feleségül veszi. Ahány magyar alak van ebben az erkölcsrajzban, mind együgyű bugris vagy romlott szoknyahős. A szerző torzító tükröt tart a magyar falu társadalma elé, s kedvteléssel gyűjti csokorba vidéki figuráit, ezeket a tolakodó, félszeg, műveletlen embereket. Irányzatos életképe 1908-ban zajos tapsok között került színre a Vígszínház közönsége előtt. Az akadémiai Vojnits-jutalom előadója, Heinrich Gusztáv, behatóan foglalkozott a darabbal, s a színművet a német Birch-Pfeiffer asszony dramatizálásainak gyönge színvonalára helyezte, azzal a hozzáadással, hogy a szerző alakjai nem igazi emberek. «A darabnak legkisebb irodalmi értéke sincsen, de figyelmet érdemel nyelve miatt, mellyel, úgy látszik, egy új magyar nyelvjárás kopogtat az irodalom kapuján. Le kellene

írnom az egész darabot, hogy helyes fogalmat adjak a szerző hihetetlen magyarságáról. Itt-ott igen magyaros akar lenni, és úgy látszik, próbál a nép nyelvén beszélni, de persze siker nélkül, mert nincs egészséges nyelvérzéke, a nép nyelvét pedig nem tanulmányozta. Valószínűen azt hiszi, hogy a rossz magyarság már eo ipso népnyelv. Ideje volna már, hogy szakférfiaink ezt a külvárosi romlott zsargont, mely nemcsak ebben a darabban uralkodik, figyelmükre méltassák.» Néhány példa : a kántor pipázik magának ; a legalsóbb faluban is van egy főúr ; az anyám kérdezett önre.) — A medikus. Színmű. Vígszínház : 1911. (A szokásos Bródy-egyveleg : van benne költői ellágyulás, az emberi lélek mélységeibe villantás, kaján hang, sokszoros ízléstelenség. A zsidó orvosnövendéknek feleségül kell vennie a nem kívánt leányt, mert jövendőbelije hozományából végzi tanulmányait : e tárgy körül forognak a darab jelenetei. A férfi kineveltetni magát a nő költségén, a családi üzletből házasság lesz. Néhány példa a fővárosi életkép és egyben zsidó erkölcsrajz nyelvéből : a föld dosztig tele van a legfínomabb ennivalókkal ; ez pechelt el bennünket ; mit álmodoztál neki?)

DRÉGELY GÁBOR (szül. 1883. november 24. Budapest), mérnök. — Mint vígjátékírónak itthon és a külföldön nagy sikerei voltak. — Színművei közül kiemelhetők : A szerencse fia. Komédia. Magyar Színház : 1908. (Játszották : Berlin, Bécs, Bukarest, Hamburg, Kopenhága, Lipcse, London, Stockholm, Szófia, Varsó, Zágráb és más külföldi városok színpadjain.) — Az isteni szikra. Komédia. Magyar Színház : 1913. (Bolgár előadása Szófiában.) — A kisasszony férje. Vígjáték. Magyar Színház : 1915. (Akadémiai Vojnits-díjat nyert. Tárgya egy mulatságos házassági történet. Érdeme, hogy fehér darab, a mellett mégis zajos hatást keltő, eleven alakokat mozgató, gyors ütemű bohózat. Színre került New-Yorkban is.)

FERENCZY FERENC (szül. 1861. Bécs ; megh. 1930. január 11. Budapest), kereskedelemügyi miniszteri tanácsos, a Petőfi-Társaság tagja. — Drámai formaérzéke erős volt, dialógusai elmésen gördültek. — Munkái : A tündöklő csúcs. Novellák. Budapest, 1896. (Filozófiai magvú elbeszélések szimbolikus kidolgozással.) — Rab-

lélek. Színmű. Várszínház : 1901. (Hősnője a mult rabja, az elhúnyt vőlegény igézete alatt áll, az új vőlegény csak nehezen tudja megtörni lelkibetegségét. A kiengesztelő végződésű drámán Ibsen Tenger asszonyának hatása érzik.) — Pogány Gábor. Színmű. Nemzeti Színház : 1902. (Szerelmi válságok egy előkelő család vagyoni romlásával kapcsolatban.) — Flirt. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1904. (Társasági bonyodalmak jól megfigyelt alakokkal a századeleji Budapest előkelő életéből. A darab szellemén itt-ott érezhető Maurice Donnay hatása.) — A nagy érzés. Színmű. Nemzeti Színház : 1906. (Tragikus szerelmi történet.) — Az örök küzdelem. Színmű. Nemzeti Színház : 1909. (Tárgya a férj hűtlensége megnyugtató megoldással.) — A szerelem útjai. Színjáték. Nemzeti Színház : 1912. (A szerelem változatai az emberiség történetének egyes korszakaiban. Színterek : az ősvadon, Salamon király palotája, Sappho görög udvara, a középkori olasz apácakolostor. Keretes színdarab : a négy történeti képet egy modern szerelmi jelenet indítja meg és zárja be szerves egybekapcsolódással.) — Mimikri. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1926. (Az örök küzdelem átdolgozása.)

Fodor László (szül. 1898. március 28. Budapest), hírlapíró. — Biztos színpadismerettel készült színműveit a külföldön is nagy sikerrel játszották. Erőssége a mulattató társalgó-vígjáték, többkevesebb erotikus árnyalással. — Színművei közül kiemelhetők : Navarrai Margit. Vígjáték. Magyar Színház : 1923. (Londonban is játszották.) — Dr. Szabó Juci. Vígjáték. Magyar Színház : 1926. (A maga munkájából élő, öntudatos diplomás leány szerelmi története. Bemutatták a német, cseh és amerikai színpadokon is.) — A templom egere. Vígjáték. Vígszínház : 1927. (Bécsben és Berlinben többszáz előadást ért.) — Érettségi. Színmű. Pesti Színház : 1935. (Érzékeny képek egy leánygimnázium világából.) — Társasjáték. Színmű. Vígszínház : 1936. (Élet a milliomos nagyvállalkozó körül.) — Születésnapi ajándék. Színmű. Vígszínház : 1939. (Egy párizsi leány a francia gyarmaton.)

Földes Imre (szül. 1881. szeptember 15. Kaposvár, Somogy-megye), fővárosi tisztviselő. — Történeti verses drámáival az 1900-as évek elején több akadémiai pályadíjat nyert. (A király

arája, Dacos lelkek, Hadik-huszárok.) — Színművei közül kiemelhetők: A császár katonái. Dráma. Magyar Színház: 1908. (A romantikus drámaíró itt már erősen realista. Katonai alakrajzaiba erős torzítások vegyültek.) — Hivatalnok urak. Dráma. Magyar Színház: 1909. (Az alapjában jóérzésű emberek elbuknak az ínség útvesztői között, a silány emberek boldogulnak. Hiábavaló a munka, semmit sem ér a takarékosság.) — A kuruzsló. Színmű. Magyar Színház: 1909. (Az orvos és közönsége.) — Nincs tovább. Színmű. Vígszínház: 1911. (Iránydráma a kártyázás ellen. A szerencsejáték nyomában erkölcsi és anyagi pusztulás. A pesti kaszinói élet elfajulása.) — Fekete ország. Regény. Budapest, 1912. (Szatirikus irányregény a konzervatív társadalmi rend ellen. Radikális-szocialista kritikája főképp a klerikalizmus ellen irányul.) — Halló! Vígjáték. Magyar Színház: 1913. (Német előadása Bécsben, horvát előadása Zágrábban.) — A vörös szegfű. Színmű. Magyar Színház: 1914. (Egy szocialista agitátor története.) — Grün Lili. Vígjáték. Magyar Színház: 1916. (A pesti zsidó kispolgárság fényképe. A találó életképet Palesztinában héber nyelven is előadták.) — Terike. Színmű. Belvárosi Színház: 1919. (A derűs vidéki történet katalán nyelven is színre került.) — Tüzek az éjtszakában. Dráma. Új Színház: 1928. (Az irredenta színdarab egy magyar színtársulat vergődését mutatja be a megszállt országrészekben. A színészek szerencsétlen sorsa egyúttal az elszakított magyarság gyötrelmeinek ábrázolója.) — Égő város. Dráma. Új Színház: 1928. (Az előbbi színdarab a román megszállás, ez a dráma a cseh uralom néhány szomorú jelenetét mutatta be.) — Ifj. Horváth Pál. Színmű. Nemzeti Színház: 1936. (A diplomás fiatalok állástalanságának hatásos feldolgozása.)

Hajó Sándor (szül. 1876. február 11. Budapest), magántisztviselő, utóbb hírlapíró. — Eleven életképeiben korszerű alakok jelentek meg. — Fiúk és lányok. Színmű. Magyar Színház: 1911. (A fiatalság érzéki ébredésének rajza.) — Lakájok. Színmű. Vígszínház: 1913. (Fordulatos jelenetei mellett cseléd-alakjai is figyelmet érdemlők.) — Délibáb-utca 7. Színmű. Vígszínház: 1915. (A háborús magánkórházak és önkéntes ápolónők szatirája.) — A nap lovagja. Színmű. Vígszínház: 1916. (Bródy Sándor

regényének sikerült dramatizálása.) — Az ötvenéves férfi. Színmű. Belvárosi Színház: 1919. (Tisza István alakjának színpadravitele.)

HEVESI SÁNDOR (szül. 1873. május 3. Nagykanizsa, Zala megye; megh. 1939. szeptember 8. Budapest), a Nemzeti Színház igazgatója, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Eleinte középiskolai tanár és hírlapíró volt, 1902-ben meghívták a Nemzeti Színházhoz rendezőnek. Itt és más színházakban ritka hozzáértéssel vitte keresztül a modern színpadi rendezés elveit. 1912-ben az Operaház főrendezője lett, 1922-től 1932-ig a Nemzeti Színházat igazgatta. Emlékezetes működést fejtett ki 1904. körül a Thalia-Társaság irányításával. Ennek a művészi társulásnak az volt a célja, hogy új írókat mutasson be, új színészeket fedezzen föl és új játékstílust honosítson meg. Az újítások meghonosításában Hevesi Sándornak döntő része volt. — Dramaturgiai tanulmányai széleskörű tanultság és gazdag tapasztalatok gyümölcsei. (Katona József, Shakespeare, Színház). — Fordításainak száma rendkívül nagy. (Andersen, Balzac, Dickens, Ibsen, Molière, Shakespeare, Shaw, Wilde.) — Kiváló sikerrel alkalmazta színre Jókai Mór regényeit. (Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A kőszívű ember fiai, Fekete gyémántok, Szegény gazdagok, Az új földesúr.) — Zajos tetszéssel fogadták Mikszáth-dramatizálásait is. (Tavaszi rügyek, Frivol akta, Grisits bort vesz hitelbe.) — Színművei: Az apja fia. Vígjáték. Magyar Színház: 1911. (Családi komédia.) — A Madonna rózsája. Tragédia. Nemzeti Színház: 1915. (Olasz háttér, condottiere-korszak, romantika.) — A hadifogoly. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1916. (Nemes lendület, jellemző erő, társalgó ötletesség) — Görögtűz. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1918. (Életkép a színészek világából.) — Császár és komédiás. Tragédia. Nemzeti Színház: 1919. (A darabot néhány héttel a bolsevista uralom előtt, a keresztényellenes utcai forradalom lázában játszották.) — 1514. Tragédia. Nemzeti Színház: 1921. (Dózsa György és Bakócz Tamás sorsában az ország tragédiája.) — A gyilkos álarc. Fantazmagória. Andrássy-úti Színház: 1923. (A színészlélek komédiája és tragédiája.) — Elzevír. Vígjáték. Kamara Színház: 1925. (A szerző derűsebb darabjai

közül ez a legszebb.) — Az amazon. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1928. (A holtnak híresztelt művész története.) — A bűvészinas. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1938. (Egy zongoraművész házassága.)

LENGYEL MENYHÉRT (szül. 1880. január 12. Balmazújváros, Hajdú megye), kassai magántisztviselő, később budapesti író. Hírlapi cikkeket írt, egy időben színházat igazgatott, film-feldolgozásait külföldön is szívesen látták. Hosszabb ideig tartózkodott Amerikában és Londonban. — Munkái : A nagy fejedelem. Dráma. Thalia-Társaság színpada : 1907. (Az írók figyelmét ezzel a darabjával keltette föl.) — A hálás utókor. Színmű. Nemzeti Színház : 1907. (Molnár Ferenc Ördögével szemben megnyerte a M. T. Akadémia Vojnits-díját. Alexander Bernát bíráló-bizottsági jelentése szerint : «Ha van hibája a darabnak, akkor kiforratlansága az. Lélektani rajz és szatira küzdenek benne az elsőségért, ez teszi nyugtalanná a darabot. De ezek a fiatalságnak a hibái. A szerzőben nagyrabecsüljük azt a komoly, művészi törekvést, mellyel útja felé tör. Végre egy darab, mely legalább jobb jövőt ígér, mely nem jár taposott utakon, mely lemond a zajos sikerről, de semmi engedményt nem tesz az alantas ízlésnek, nem csiklandozza érzékiségünket.») — Falusi idill. Színmű. Magyar Színház : 1909. (Szatirikus támadás a vidéki magyarság csekély kultúrája ellen.) — A szűz. Színmű. Magyar Színház : 1909. (Társszerző : Hatvany Lajos.) — Taifun. Dráma. Vígszínház : 1909. (A feltűnést keltő darabot számos európai és amerikai színpadon zajos tapsok között játszották. Világsikerét nagyban segítette, hogy a japáni lélek rejtélyeivel foglalkozott. Dalmű-átdolgozása 1926-ban került színre a budapesti Operaházban Szántó Tivadar zenéjével.) — Próféta. Színmű. Vígszínház : 1911. (Problémája : a primitív kultúra összeütközése az európai lélekkel.) — A cárnő. Színmű. Nemzeti Színház : 1912. (Társszerző: Biró Lajos.) — Róza néni. Vígjáték. Magyar Színház : 1913. (Beviláğítás a külvárosok züllött világába.) — A táncosnő. Színmű. Vígszínház : 1915. (Mint több más darabját, ezt is sokszor játszották külföldön.) — Charlotte kisasszony. Dráma. Nemzeti Színház : 1918. (Egy francia kémnő és egy magyar tiszt szerelmi története az utolsó

nemesi fölkelés idejéből.) — Sancho Pansa királysága. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1919. (Egy spanyol herceg tréfából megteszi az egyszerű parasztot Baratária kormányzójává. Kiderül, hogy Sancha Pansa jobban kormányoz az uraknál. Erőszakkal kell megfosztani méltóságától. A politikai célzatú vígjáték sok igazságot mond, szándékos kortévesztései még fokozzák bohózatos hatását.) — Amerikai napló. Budapest, 1922. (Útiképek, megfigyelések.) — Antónia. Vígjáték. Vígszínház: 1924. (Problémákkal most már ritkán bajlódott, inkább egy-egy kiváló színész számára írt hatásos főszerepet.) — A waterlói csata. Komédia. Renaissance Színház: 1924. (A film üzleti világa ebben a bohózatos vígjátékban vonult be a magyar színpadra, élelmes zsidó-alakjai mulatságos figurák.) — Seybold. Vígjáték. Vígszínház: 1926. (Közönség-sikerre dolgozó mulatságos darab.) — A postáskisasszony. Színmű. Vígszínház: 1927. (A népszerűbb színészek alakjaira szabott szerepekkel.) — Földnélküli János. Vígjáték. Belvárosi Színház: 1929. (Társszerző: Karinthy Frigyes.) — A boldog város. Regény. Budapest, 1931. (Álomszerű keretbe helyezett szerelmi történet.) — A kínai lány. Színmű. Nemzeti Színház: 1931. (Az orvosi egyetemet végzett sárgabőrű leány Berlinből visszatér Pekingbe, német orvos-szerelmese fölkeresi, s megmenti egy kínai kalandor karmai közül. A kritika filmszerű rémdrámát látott a darabban, s szemére vetette a szerzőnek, hogy moziszerűségével a csekélyigényű közönség szenzációéhségét akarta kielégíteni.) — Evelyn. Színmű. Vígszínház: 1931. (Egy nő két életet él és veszedelmes helyzetbe sodródik.)

Molnár Ferenc (szül. 1878. január 12. Budapest), hírlapíró, a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. Gimnáziumi tanulmányait a budapesti református gimnáziumban végezte, jogot a genfi és budapesti egyetemeken tanult. 1896-ban már a Budapesti Napló szerkesztőségének tagja volt, humoros cikkeivel és komoly tárcáival hamar figyelmet keltett. Pályájának hatalmas ívelése 1907-ben kezdődött. Színművei ettől az időtől kezdve egyre híresebb és gazdagabb emberré tették. — Írói munkássága Wilde, Maupassant és a modern francia vígjátékírók hatása alatt indult meg, néhány évi kísérletezés

után önálló útra tért. A Hét, Budapesti Napló, Pesti Napló és Pesti Hírlap hasábjain megjelent írásai rendkívül népszerűvé tették nevét. Termékeny tárcaíró volt, az időszerű közéleti kérdéseket elmés fordulatokkal vitatta meg, irónikus elmefuttatásai különösen tetszettek. A társadalmi élet sok fonák jelenségére mutatott rá eredeti felfogással. — Nemcsak a baloldali sajtó fogadta munkáit kitörő örömmel négy évtizeden át, hanem a jobboldali hírlapírás is elismerően szólt színműveiről. Darabjai a külföldön fényes sikert arattak, s nemcsak ott, ahol a zsidóság irányította a közvéleményt. Európában angol, bolgár, cseh, dán, finn, francia, görög, hollandi, horvát, lengyel, német, norvég, olasz, orosz, román, spanyol, svéd, szerb nyelven, Amerikában angol, német, olasz, spanyol nyelven, Ázsiában héberül és japánul játszották színműveit. — Munkái: Magdolna és egyéb elbeszélések. Budapest, 1897. (Első kötetének megjelenésekor tizenkilenc éves volt, hírlapíró és joghallgató. Kiadója nem akadt, novellagyűjteményét előfizetés útján bocsátotta közre.) — A csókok éjtszakája és egyéb elbeszélések. Budapest, 1898. (A novellagyűjteményt nagyobbára A Hétben megjelent elbeszéléseiből állította össze. Ennek a kötetnek már akadt kiadója Vass József antikvárius személyében. A kritika a második kötetnél is várakozó álláspontra helyezkedett a szerzővel szemben, bár néhány művészi novellája méltán fölkeltette a figyelmet. A bírálók úgy látták, hogy az elbeszélő hang ügyes mestere, de stílusa pongyola, mesehangja többé-kevésbbé Maupassanté.) — Az éhes város. Regény. Budapest, 1900. (A regény szatirikusan rajzolt alakjai mögött föl lehetett ismerni az akkori magyar közélet számos vezéregyéniségének karikatúráját. Az író a fiatal óriások rosszmájúságával rontott az öregeknek, fölényes gúnnyal csipkedte az irodalmi maradiságot, megmondta cseppet sem hízelgő véleményét a konzervatív politikusoknak is.) — Egy gazdátlan csónak története. Regény. Budapest, 1901. (Először A Hét hasábjain jelent meg folytatásokban. Nagy sikert aratott.) — Józsi és egyéb kis komédiák. Budapest, 1902. (Humoreszkek gyűjteménye.) — A doktor úr. Bohózat. Vígszínház: 1902. (Főbb személyei: az ügyvéd, a felesége, a házibarát és egy betörő. A szerző ügyes színpadi készségével és

tipikusan zsidó fővárosi alakjaival egyaránt feltűnt. Ignotus újjongva állapította meg A Hétben, hogy «ez a fiatalember, kiben az utcai gyerek pajkossága az emberismerő kárörömével vegyül, már teljesen budapesti termék.») — Éva. Regény. Budapest, 1903. (Visszhangtalan könyv.) — Józsi. Bohózat. Vígszínház: 1904. (Egy szemtelen fickó históriája. A darab nem tetszett a közönségnek, a szerző elhatározta, hogy többet nem kísérletezik a színműírással.) — Rabok. Regény. Budapest, 1907. (Nem sikerült.) — A Pál-utcai fiúk. Ifjúsági regény. Budapest, 1907. (Mikor Beöthy Zsolt 1911-ben a Kisfaludy-Társaság tagjául ajánlotta Molnár Ferencet, ezt írta a könyvről: «Egy valóságos kis gyermek-eposz az egész. Mély emberi meghatottságunkban lehetetlen nem éreznünk, hogy a kis hősökben az erősödő, a jövendő magyarság lelke lüktet.» Az értékes könyvet a világ minden művelt nyelvére lefordították, a regény még Oroszországban és Japánban is több kiadást ért, az amerikai zsidóság a newyorki városi iskolákban kötelező iskolai olvasmánnyá tette. Szövegét néma filmre és hangos filmre egyaránt földolgozták.) — Az ördög. Vígjáték. Vígszínház: 1907. (A könnyedén pergő darab nehezen készült. Az író hónapokig dolgozott rajta, ismételten átírta szövegét, még a színházi próbák alatt is folyton simított egyes részein. Vígjátéka nagy sikert aratott a külföldön is: Bécsben, Berlinben, Torinóban, Varsóban, Szentpéterváron, Hágában, Stockholmban, Oslóban, Koppenhágában, Londonban, Szófiában, Bukarestben, Konstantinápolyban, Newyorkban, Rio de Janeiróban, Buenos Airesben és egyebütt. De az erkölcstelenség vádja is felhangzott sok helyen. Cinikus és frivol életszemléletet vetettek a szerző szemére. Mikor a Vojnits-díj odaítélése alkalmából az akadémiai bíráló-bizottság két tagja, Ferenczi Zoltán és Négyesy László, 1908-ban Az ördögöt szemelte ki megjutalmazásra, a harmadik bizottsági tag, Heinrich Gusztáv, óvást emelt a javaslat ellen, mert erkölcsellenes támadást látott a színműben; különvéleményét nem foglalta ugyan írásba, de a bizottsági jelentésbe belevétette, hogy inkább Lengyel Menyhért Hálás Utókorát tartaná kitüntetésre alkalmas darabnak. Az előadói jelentés szövegezője, Ferenczi Zoltán, részletesen kifejtette, miért helyes Az ördög megjutalma-

zása. A színmű Budapesten szokatlan sikert aratott, külföldi elterjedése biztosítva van ; könyvárusi sikerét az jelzi, hogy immár ötödik kiadása került forgalomba ; színpadi diadala mellett irodalmi értéke is kétségtelen. Tagadhatatlan — írta jelentésében — hogy az ördög alakjának beállításához és a mű morális voltához szó fér. «Ismeretes, hogy a moralitás kérdését számtalanszor felvetették művészeti alkotásokkal szemben, és véglegesen megoldani maig sem lehetett. Tudjuk azt is, hogy a kortársak immorálisnak mondták azt, amit az utókor egyideig nem mondott annak, máskor meg újra hajlandó volt elítélni és megfordítva. Általában azt kívánjuk megjegyezni, hogy az nem áll, mintha az erkölcsi örök törvények ingadozók volnának, vagy valaha is azok lettek volna. A tízparancsolat már néhányezer éves, és mindig egyforma erősek voltak tanai, és azok ma is. Csak kettő igaz. Az egyik az, hogy a morál iránt ingadozó korokban az emberek kevésbbé szigorúan alkalmazzák e törvényeket az egyes esetekben ; azaz elnézőbbek. A másik az, hogy korok szerint más-más erkölcsi törvények iránt nyilatkozik kisebb-nagyobb mérvű engedékenység, holott egy másik erkölcsi törvény oly szigorúan áll, hogy jaj annak, aki ellene vét. Korunk szekszuális morálja ma láthatóan közelebb áll pár fokkal az immoralitáshoz, mint például csak a mi fiatalabb éveinkben is. Maga az ördög mindenesetre immorális tant hirdet ; de ez másként nem is lehet ; azért ördög. Az ördög tana, az élvezethez való természetes jog, az élvezeti materializmus tana szemben áll az erkölcsi világrenddel. És ez a tan ebben a darabban kétségbevonhatatlanul győz ; holott pedig ez a tan nem mindenkinek a titkos vallása. De semmi sem bizonyítja, hogy ez a tan a szerzőnek is tana volna. Ő sehol sem mondja maga, hogy ez helyes, igaz ; csak azt, hogy az életben van ilyen is, van ez is, és mert van, az írónak van joga hozzányúlni. Mikor a művészek alkotnak, nem naplót írnak személyes érzelmeikről ; a művészi tárgyilagosság szempontjából sem nem morálisak, sem nem immorálisak, hanem mintegy amorálisak, vagy legalább is azoknak látszanak.» Az Akadémia összes ülése megütközve hallgatta ezt a bizottsági jelentést, hosszabb vita után elvetette a javaslatot, s újabb bizottságot küldött ki a jutalom ügyében :

Alexander Bernátot, Hegedüs Istvánt, Kozma Andort. Ez a bizottság Lengyel Menyhért Hálás utókora mellett foglalt állást, ez a színmű kapta meg a jutalmat. Alexander Bernát bíráló-bizottsági jelentése szerint: «Abban egyetért a gondolkodók nagy többsége, hogy a művészetben a művészeti szempont a fő, melynek alá van rendelve minden. Fosszuk meg a művészetet ettől az autonómiájától, tegyük más célok szolgájává, és megsebeztük halálosan. Mégis valljuk, hogy az élet nagy értékei harmóniában vannak egymással. Ami művészi alakot öltött, az nem lehet erkölcstelen; ami erkölcstelen, nem ölthet művészi formát. A képzőművészetben és az irodalomban nagyon is elvadultak az erkölcsök, azaz nem művészi élvezetet keres a közönség, és sok tehetség a közönség kedvteléseinek szolgájává alacsonyul. Az érzékek ingerlésével különösen a nem tehetséges író és művész leplezi nem egyszer tehetsége hiányát, és a mai közönség hálásan fogadja a szemérmetlenséget.» Az akadémiai döntést ezúttal nem követte nagyobb hírlapi zaj, mert a filoszemita sajtó — a bíráló és a két színműíró személyét tekintve — nem foghatott rá semmi antiszemitizmust és vaskalaposságot az Akadémiára.) — Muzsika. Novellák. Budapest, 1908. (Értékes elbeszélések gyűjteménye.) — Ketten beszélnek. Tárcák, rajzok. Budapest, 1909. (Könnyebb fajsúlyú írások párbeszédes alakban. Jó anyaggyűjtemény a budapesti zsidóság világfelfogására, élcelő hajlamára, társalgó nyelvére.) — Liliom. Egy csirkefogó élete és halála. Külvárosi legenda. Vígszínház: 1909. (A színművet az irodalomtörténeti szempontú kritika vegyes érzelmekkel fogadta: rámutatott a szerző tehetségére, de a főváros mocsárvilágának eszményesítéséért nem lelkesedett. «A hős lelkiértékének, jegyezte meg Négyesy László a Vojnits-jutalomról szóló akadémiai jelentésében, éppen nem felel meg a nagy túlvilági apparátus és az elégtétel, azért megindultságunkat is szinte sajnáljuk tőle. Végre is egy naplopó, aki léhaságon kívül semmi jóra nem való, akit a boldogító emberi érzés ösztöne sem bír egyébre hajtani, mint gaztettre, nem lehet mélyebb és bensőbb részvétünk tárgya, bármennyire is kell bámulnunk a szerző művészetét, aki e léhűtő iránt a darab folyamán nem egyszer melegebb szimpatiát tudott kelteni.» Hidegen fogadta a darabot

a Vígszínház közönsége is. A színmű a bemutató előadás után mindössze huszonhatszor került színre. Annál nagyobb sikerrel jártak későbbi fölújításai, annál előzékenyebben fogadta a külföld. A pesti hintáslegény és a kis cselédleány szerelmének történetét még Japánban is előadták.) — A testőr. Vígjáték. Vígszínház: 1910. (A színész szereti feleségét, a színésznőt, de féltékeny reá, s egy testőr álöltözetében udvarolni kezd nejének. Bízik abban, hogy nagy művész, és neje nem fog ráismerni. Csakugyan kétséges, ráismer-e vagy nem; a lázas jeleneteknek kibékülés a vége. A levegőben lógó történet valószínűtlenségét a szerző sziporkázó szellemességgel kendőzi, a papíros-elgondolású meséből hatásos jelenetsorozatot alkot. Heinrich Gusztáv a Vojnits-jutalomról szóló 1911. évi jelentésében megjegyezte, hogy a darab ötlete nem új, mert a bécsi Ludasi-Gans egyfelvonásosában, a Frauentreuében, szóról-szóra megvan. «Részemről nem helyezek erre nagy súlyt, valamint a cselekvénynek rendkívüli valószínűtlenségére sem: farsangi tréfának veszem az egészet, melynél a köznapi realizmus és józan ész követelményeit két órára bátran félretehetjük; de mennyivel ügyesebben járt el Ludasi, aki az egész históriát egyetlenegy felvonásba szorította, úgyhogy a nézőnek ideje sem marad arra, hogy a színen lefolyó helyzetek lehetőségét latolgassa.») — Hétágú síp. Tréfák, karcolatok, tárcák. Budapest, 1911. (A lipótvárosi zsidó társasélet komikus jelenségeinek és számos más pesti furcsaságnak elmés gúnyolása.) — Ma, tegnap, tegnapelőtt. Csevegések. Budapest, 1911. (Hasonló szellemű gyűjtemény.) — A farkas. Színjáték. Magyar Színház: 1912. (A darab a kölcsönös kiábrándulás tragikomédiája. Megjelenik a feleség leánykori udvarlója, kibontakozik egy álomsorozat, az életkép szinte tragédiává fejlődik, de az asszony felocsúdik a végigálmodott érzéki mámorból, s rátér a mindennapi élet józan útjára. Tanulság: akkor cselekszünk okosan, ha életünket nem rontjuk meg érzelmes ábrándozásokkal, hamis képzelődéssel, regényes színészkedéssel. Mint A testőrt, nagy sikerrel játszották A farkast is. Németül már a magyar előadás évében színre került, horvátul 1913-ban adták elő Zágrábban, Amerikába 1914-ben jutott át.) — Kis hármaskönyv. Budapest, 1914. (Értékes elbeszélések,

fordulatos történetek, pompás rajzok, furcsa figurák gyűjteménye.) — Egy haditudósító emlékei. Budapest, 1916. (Az író a világháború idején Az Est harctéri kiküldöttje volt. Háborús rajzaiban a magyar katonai erényeknek szép emléket emelt.) — A fehér felhő. Mirákulum. Nemzeti Színház: 1916. (Egyfelvonásos színmű öt változásban. 1917-ben megnyerte a M. T. Akadémia Vojnits-díját. A faluban és a mennyország szélén lejátszódó mese a világháború hős katonáinak dicsőítése. A földi valóság és az égi csoda nemes összhangban olvad egybe. A színpadi író ezúttal nemzeti szellemű költő is volt.) — Farsang. Színmű. Vígszínház: 1916. (Szerelmi bonyodalom egy mulatság alkalmával talált drágakő körül. A szerző ezúttal történeti színművet írt, meséje az 1850-es évek vége felé játszik Pesten. A korrajzi árnyalások hiányoznak belőle, történeti levegője nincs.) — Úri divat. Vígjáték. Nemzeti Színház: 1917. (Az emberi jóság nyomán előbukkanó bajok komédiája. Hősei: az üzletember, a gróf és a gépírónő.) — Az aruvimi erdő titka. Budapest, 1917. (Szatirák.) — Ismerősök. Budapest, 1917. (Elbeszélő kötet.) — Andor. Regény. Budapest, 1918. (A nagy könyvsikerrel büszkélkedő regényt a kritika fanyaron fogadta. Még a zsidó-radikális irodalmi körökben sem keltett jó hatást. Lukács György a Huszadik Században feltűnést keltő cikket írt a szerzőről, s szemére vetette azt, hogy egy-egy ötletét különféle fogásokkal és szellemeskedésekkel regénnyé vagy drámává dagasztja és higítja föl. Új regénye az éleslátó cinizmus és nyavalygó szentimentalizmus vegyülete, unalmas és egyhangú munka, mely a moral insanity sorsként való uralmát jelenti. Molnár Ferenc, úgymond, képtelen igazi átfogó alkotásra, világnézete nincs, az életből csak egyes elszigetelt jelenségeket lát meg. Regényében az üres pesti életek belső céltalanságát limonádéba olvasztott sivárlelkűséggel dicsőíti.) — A hattyú. Vígjáték. Vígszínház: 1920. (A hercegkisasszony és a nevelő szerelmét újszerűen állítja be a szerző, ez a modern beállítás jobban megfelel az élet prózájának, mint a régi romantikus-tragikus mese.) — Színház. Három egyfelvonásos. Magyar Színház: 1921. (Három hatásos életkép: Előjáték Lear királyhoz, Marsall, Az ibolya.) — Égi és földi szerelem. Dráma. Magyar Színház: 1922. (A rajongó

leány öngyilkos lesz, mert elváltan élő édesanyjába az a fiatalember szerelmes, akit ő is szeret.) — A vörös malom. Szín áték. Magyar Színház: 1932. (A huszonhat képből álló dráma csupa mozgalom és feszültség, a benne mozgó alakok filmszerűek, a mese elgondolása költői magvú. Az ördög csodálatos malmot szerkeszt a pokolban, hogy megronthassa a legjobb embert is. Következik a próba: a mintaember átalakítása. A tiszta lelket az alvilági szerkezet segítségével gazemberré teszik, már-már teljes mértékben sikerül a csodálatos lélekrontás, amikor a malom tönkremegy, mert az emberi szívnek egy csöppnyi gyémántja rozzanttá teszi a pokoli gépet.) — Az üvegcipő. Vígjáték. Vígszínház: 1924. (A darab külvárosi környezete hasonló a Liliomához. A proletárok alakjai hol az élet mocskában jelennek meg, hol érzelmesen romantikus megvilágításban.) — Riviera. Vígjáték. Renaissance Színház: 1926. (A kereskedősegéd, az elárusító kisasszony és az áruháztulajdonos szerelmi versenye.) — Játék a kastélyban. Anekdóta. Magyar Színház: 1926. (Három felvonása az írók, színészek és zeneszerzők világából veszi tárgyát.) — A gőzoszlop. Regény. Budapest, 1926. (Elbeszélő kötetét a közönség is, a kritika is kedvezően fogadta.) — Olympia. Vígjáték. Magyar Színház: 1928. (A gőgös hercegnő és a talpraesett huszárkapitány szerelmi küzdelme.) — Egy, kettő, három. Vígjáték. Vígszínház: 1929. (Hogyan lesz a taxisoffőrből egy óra leforgása alatt vezérigazgató, főkonzul, dúsgazdag vő? Száguldó ütemű darab, a pénz mindent legyőző hatalmának szatirája, eleven mozi a színpadon.) — A jó tündér. Vígjáték. Vígszínház: 1930. (Egy pesti jegyszedő-lány szerelmi pályája, sok tarka ötlettel.) — Valaki. Vígjáték. Belvárosi Színház: 1932. (A férjvadászat és szélhámosság komédiája.) — Harmónia. Családi idill. Magyar Színház: 1932. (A darab hőse szerelmi kalandjával vihart támaszt maga körül. Amikor veszedelembe jut, környezete megdaloltatásával húzza ki magát a bajból. Tanulság: nevessünk az emberek gyarlóságain, csillapodjunk le, a helyett, hogy dühöngenénk.) — A zenélő angyal. Regény. Budapest, 1933. (Fordításait a külföldi kritika is jól fogadta.) — Az ismeretlen leány. Dráma. Vígszínház: 1934. (Egy jobb sorsra érdemes prostituált leány új életet akar kezdeni, kétségbe-

esetten küzd boldogságáért, de az emberekben nincs krisztusi érzés, a polgári társadalom világából kirekesztett leány öngyilkos lesz.) — Nagy szerelem. Színmű. Vígszínház: 1935. (Történet a pesti divatszalonok világából. Két nőtestvér közös szerelme békés megoldással.) — Csoda a hegyek közt. Legenda. Vígszínház: 1936. (Könyvalakban már három évvel azelőtt megjelent, de előadásra csak a Vígszínház negyvenéves fennállásának évfordulóján került. Meséje egy gyermekgyilkosság körül bonyolódik. Az emberi gonoszság már-már halálba taszít egy szegény cselédleányt, amikor megjelenik az égi ügyvéd és titokzatos erejével tanuságot tesz az árva kis cseléd igazsága mellett. A mesedrámában a valóság összeolvad a földöntúlisággal, a realitás a fantáziával. Bizonyos megittasulás, szelíd szívjóság és az emberi szerencsétlenségek kiengesztelő szemlélete van a darabban. Mintha azt mondaná a szerző: van a földi valóságoknál magasabbrendű földöntúli akarat is, ez a felsőbb erő a kifürkészhetetlen szándékaival időnkint belenyúl az emberi sorsokba. A halott gyermek föltámasztása körül kialakul a szorongás drámája, a nézők megrendülve figyelik az izgalmas fordulatokat.) — A zöld huszár. Regény. Budapest, 1937. (Egy kasszatündér szerelme és öngyilkossága.) — Delila. Vígjáték. Vígszínház: 1938. (Hogyan védi meg férjét a pincérleány szerelmi hálójától az eszes vendéglősné? A hírlapi bírálat nemcsak a kitűnően összeválogatott színészeket dícsérte, hanem a molnári szellemesség szikrázását is. És azt, hogy a darab igazi vígjáték: gyors iramú, zavartalan pergésű, rohamos kibontakozású, tele pajkos csúfolódással, kibékítő humorral. Hozzátették azonban, hogy mesélőleleménye a régi, a mindig megszokott: az érzéki vágyódás döntő cselekedetbe akar kirobbani, de végre ellanyhul a hős, megalkuszik a körülményekkel, és éli tovább a kiábrándult polgár nyugodt életét.) — Őszi utazás. Regény. Budapest, 1939. (Filmszerű kémtörténet. Egy vidéki úrilány szerelmi esete a nemzetközi kalandorral.)

Orbók Attila (szül. 1888. szeptember 17. Pozsony), hírlapíró, a világháború után nemzetgyűlési képviselő. — Regényeiben a forradalmi idők erkölcseit éles vonásokkal festette, színdarabjait a német és francia színpadokon is sikerrel adták elő. —

Színművei közül kiemelhetők: A tünemény, A király negyven lóerős autója, Fiacskám, A népbiztos. — Testvérbátyja, Orbók Loránt (1884–1924) középiskolai tanár, szintén szerencsés tehetségű színpadi szerző volt. Magyar darabjain kívül (A tündér) spanyol nyelven is írt színműveket. A világháború idején nem tudott hazajutni Spanyolországból, így lett spanyol íróvá. Ottani írói neve: Lorenzo Azértis. (Darabjait nemcsak a spanyol anyaországban, hanem Délamerika spanyol államaiban s az angol és német színpadokon is sokszor játszották zajos sikerrel.)

Porzsolt Kálmán (szül. 1860. november 19. Ludas, Heves megye), hírlapíró, a Petőfi-Társaság tagja. Éveken át igazgatta a Népszínházat. Tóth Béla halála után átvette a Pesti Hírlapban az Esti Levelek népszerű rovatát. Mint publicista számos eszmét vetett föl, mint szervező nem egy szerencsés gondolatot valósított meg. (A magyar sport fejlesztése, népkönyvtárak alapítása, a Dunántúli Közművelődési Egyesület megteremtése.) Regényeiben keserű világfelfogással mutatta be élesen megfigyelt alakjait. Több drámai pályadíjat nyert. Színi kritikusnak is a nevesebbek közül való. — Munkái: Sport és szerelem. Novellák. Budapest, 1887. — Gyermekkirály. Tragédia. Budapest, 1900. — Az asszony. Színmű. Budapest, 1906. — Iskolatársak. Vígjáték. Budapest, 1907. — Egy nyugalmazott gavallér emlékiratai. Budapest, 1913. — Zsolt Esti Levelei. Budapest, 1913. — Embervásár. Regény. Budapest, 1920.

Szenes Béla (szül. 1894. január 18. Budapest; megh. 1927. május 26. Budapest), hírlapíró. — Vígjátékaival az 1920-as években nagy sikerei voltak. Néhány darabja a külföldi színpadokra is eljutott. — Színművei: A buta ember. Vígjáték. Belvárosi Színház: 1921. — A gazdag leány. Vígjáték. Belvárosi Színház: 1921. — Végállomás. Vígjáték. Renaissance Színház: 1923. — Az alvó férj. Vígjáték. Vígszínház: 1926. — Nem nősülök. Vígjáték. Vígszínház: 1926.

Szécsi Ferenc (szül. 1861. május 16. Budapest), hírlapíró, ügyvéd, a Vígszínház igazgatója, utóbb közjegyző, a Petőfi-Társaság tagja. — Szellemesen kidolgozott, vídám darabjait egy-

öntetű elismerés fogadta. Színműveit külföldön is sikerrel játszották. (Németország, Anglia, Oroszország, Amerika.) — Munkái közül kiemelhetők : Utazás az özvegység felé. Vígjáték. Nemzeti Színház : 1904. — A színház ördöge. Vígjáték. Vígszínház : 1905. — Derű. Szécsi Ferenc válogatott munkáinak gyűjteménye. Három kötet. Budapest és Gyoma, 1912.

Szomory Dezső (szül. 1869. június 2. Budapest), hírlapíró. Ifjúságát a francia fővárosban töltötte, onnan küldte haza kéziratait. Katonai szolgálata elől menekült külföldre. Két évtizedig volt a magyar lapok párisi levelezője, 1910. táján költözött vissza Budapestre. Önéletrajza szerint : «Húsz évig laktam felváltva Párisban és Londonban. Nappalaimat a tudománynak, éjtszakáimat a különböző alkóvok gyönyöreinek szenteltem. Úgy tértem vissza a hazába, mint akinek voltaképpen nincs mit keresnie többé. Görbén, petyhüdten, letörve és meggörnyedten, mindössze tábornoki rangom nyujtott némi vigasztalást a katonaszökevények légiójában.» — A Nyugat kritikusai elragadtatással írtak stílusáról, mások nevettek a sok «kéjlihegés, sírásvihar, halálillat» s a töméntelen «aki, egy, ah, ó» halmozásán. Színdarabjainak előadását állandó fölzúdulás kísérte. A nacionalista sajtó tiltakozva emelte föl szavát ezeknek a daraboknak tüntető magyartalanságai ellen, a hírlapi kritika másik csoportja az önkívület elragadtatásával szólt a szerző «káprázatos, igézetes, bűvöletes, tikkasztó, barokk» nyelvéről. E csoport szemében egy-egy Szomory-darab megjelenése irodalmi esemény volt, ugyanakkor az ép nyelvérzékű írók rámutattak arra, hogy milyen védtelen prédája a magyar nyelv egyes emberek nyelvi önkényének. A Szomory-rajongók szerint a mester zenével fest és színekkel zenél, írásmódja egyenesen lisztferenci, vannak mondatai, amelyeket dalolni lehet. Bűvészet a beszéde, bódító illatú virágcsokor. Külön élete van minden mondatának. Művészi nagysága a magyar irodalom legragyogóbb kiteljesedése. Egyetlen magyar író sem teremtett hozzá hasonló tüneményes alak-tárlatot, egyik sem közelítette meg wagneri zenéjét. Külön naprendszer, vakító fényű, megközelíthetetlen. Az áradozó hódolattal szemben fölhangzott a megvető kritika hangja is : valami émelyítő íze van az egész szo-

moryzmusnak, valami elkényszeredett erőlködés rejlik mögötte, valami reménytelen küzdelem az eredetiségért, amely nem vele született. Írásainak csokra hamisított illatszerekkel agyonhintett, rikítóan tarka papírosvirágok tömege. Élettelen alakjai mögül minden pillanatban maga az író ugrik elő, hogy szózuhatagjaival elfödje emberlátó fogyatékosságát. Csupa torzítás mindenütt, mintha valami panoptikum ferde tükrei között járnánk, különösen kifacsart arcok és elektelenített lények társaságában. Az új nemzedék még a szerző életében kiábrándult a baloldali kritikától annyira magasztalt stílusból. — Munkái : Elbukottak. Novellák. Budapest, 1892. (Sivár világ a francia naturalisták hatása alatt. Az író ebben az időben Párizsban élt, de elbeszéléseit, cikkeit, tudósításait elég sűrűn hozták a budapesti lapok és folyóiratok.) — Péntek este. Dráma. Nemzeti Színház : 1896. (Felújítása : 1906.) — A búcsú. Színmű. Nemzeti Színház : 1897. (A darab megbukott.) — A nagyasszony. Színmű. Nemzeti Színház : 1910. (A szerzőt a napisajtó lelkesen ünnepelte, de Heinrich Gusztáv a Vojnits-díjról szóló akadémiai jelentésében szembeszállt a hírlapi kritika állásfoglalásával : «A darab úgy fest, mintha kevés ügyességgel és még kevesebb ésszel ki volna ollózva Mühlbach Lujza hírhedt, úgynevezett történeti regényeiből : Maria Theresia und ihr Hof és Kaiser Josef der Zweite und sein Hof. Csakhogy a gyorskezű német irónőnél van az egyes történeti képek közt némi összefüggés és kapcsolat, míg a magyar darab összevissza dobott, összefüggéstelen jelenetek sorozata, valóságos mozi, mely nem a Nemzeti Színházba, hanem az Apollóba való. Csak a megdöbbentő történeti műveletlenségben áll a magyar drámaíró egy színvonalon a német regényírónővel. A Nagyasszony szerzője érdekesen jellemzi a mai irodalmi állapotokat : magyarul nem tud, drámáról halvány sejtelme sincsen, de azért az ország első színháza pazar kiállítással adja elő darabját, a színi kritika ‚szenzációs' és ‚diadalmas' remeknek hirdeti, a közönség pedig, amely sem nem tud, sem nem mer ítélni, mert műveletlen és ennek következtében gyáva, ha már megfizette jegyét, megadással végignézi, és egyéb élvezet híján gyönyörködik a fényes öltözetekben és a stílszerű bútorokban.» Mikor a színművet 1927-ben fölújították,

olyan botrány tört ki, hogy Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója, kénytelen volt a darabot levenni a műsorról. A keresztény-nemzeti tüntetések a szerző személye ellen irányultak. A közönség egy része nem akarta eltűrni, hogy a Fidibusz pornográf-szennylap egykori munkatársa újra szerepeljen a Nemzeti Színház színpadán. «Szomory — írta a Magyarságban Milotay István — hálás lehet a tüntetőknek. Ezek hoztak némi élénkséget Mária Terézia és kortársai iszonyú unatkozásába. Egyáltalán ezek az úgynevezett modern magyar írók rettentően megöregedtek. Kiöregedtek saját korukból, az idő elhaladt fölöttük, s modernségük, mely valaha arra számított, hogy újszerűségével, merészségével, bizarr formáival és amoralitásával lázítsa a nyárspolgárt, most úgy hat, mint valami szomorú anachronizmus. A lipótvárosi vagy terézvárosi snob, akit bőszíteni vagy mulattatni akartak amoralitásukkal vagy trágárságaikkal, régen és messze elhagyta őket ebben a kultúrfölényben. A Szabadság-tér irányain ma vagy sportot űznek s könyveket egyáltalán nem olvasnak, vagy ha olvasnak, akkor olyan francia, angol és német disznóságokat kaphatnak, amilyeneket akarnak. Minek nekik a Szomory a Bellával vagy szegény Móricz Zsigmond az erotikus Turi Danival.») — Az isteni kert. Novellák. Budapest, 1910. (Helyenkint igazi költészet, máshol mérgezett képzelet, hamis hang, botor dagályosság.) — A rajongó Bolzay-leány. Színmű. Nemzeti Színház : 1911. (Szerelem öngyilkossággal. Ferenczi Zoltán az akadémiai Vojnits-díjról szóló jelentésében számos példa idézésével mutatott rá arra, hogy a szerző nem tud magyarul. Mondatai «sokszor valódi csodabogarak, értelem nélküli szóhalmazok. Ezekben szavak kerülnek össze, melyek csodálkozva nézhetnek egymásra, hogy miként kerültek együvé. Valóban bámulni kell, hogy ezt a művet egy magyar drámabíráló-bizottság elfogadta, s zagyvaságaival együtt minden javítás nélkül színre kerülhetett. Természetesen íróink megint azt fogják mondani, hogy az Akadémia és bírálói nekik ellenségeik, holott pedig ők ellenségei a magyar nyelvnek, a magyar stílusnak és grammatikának.» — Györgyike, drága gyermek. Színmű. Vígszínház : 1912. (Erkölcsi fertő egy pesti család életében.) — Bella. Színmű. Vígszínház : 1913. (Egy feslett erkölcsű asszony tör-

ténete.) — Mária Antónia. Színmű. Nemzeti Színház : 1913. (Történeti dráma sok szereplővel, érzelmes deklamálással : XVI. Lajos francia királynak és feleségének dramatizált históriája.) — A pékné. Novellák. Budapest, 1913. (Beteg erkölcsű emberek, erotikus túlfeszítettség. Az író gyönyörködik a saját hangjában, nyelvét erőszakosan idomítja, csakhogy ebben is más legyen, mint kortársai. A nyelvfantázia röpítő erejével iparkodik elfogadhatóvá tenni stilizált alakjait. Egyik-másik elbeszélése a maga nemében igen érdekes.) — Hermelin. Színmű. Vígszínház : 1916. (Szerelmi lihegés.) — Az élet diadala. Novellák. Budapest, 1917. (Érdekes történetek helyett inkább hangulatfestések, színes mondások, stilizált helyzetek.) — Harry Russel-Dorsan levelei a francia hadszíntérről. Budapest, 1918. (A világháború szörnyű jeleneteinek leírása. Először a Nyugatban jelent meg. Az író kényelmes pesti otthonából idézte föl a soha nem látott harcteret. A leveleket a közönség valóságos angol haditudósításoknak tartotta.) — II. József császár. Tragédia. Nemzeti Színház : 1918. (A M. T. Akadémia Vojnits-díjával jutalmazott mű.) — Matuska. Színmű. Vígszínház : 1918. (Hadifogoly-téma. A dúsgazdag magyar földbirtokos-asszony szerelmes lesz egy kozáktisztbe, de a nyers orosz katona kasszírnő-szeretője kedvéért elpárol az öregedő bárónőtől. Ponyva-romantika efféle mondatokkal : van egy felelősség rajtam ; van egy undok közös csatorna mindenkinek.) — A selyemzsinór. Novellák. Budapest, 1921. (Egyik novellájában elbeszéli Gróf Hohenegg-Kelencsey zászlósúr, főrendiházi elnök esetét. A zászlósúr beleszeret az Opera egyik táncosnőjébe, beosztja kíséretébe a leányt, s ez egy nap pirulva bevallja neki, hogy anyának érzi magát. Az öreg főúr fölindul. «De mivel fínom kis öreg főúr, sokkal gyöngédebb is volt, semhogy vallatásokkal kínozza a leányt, egyszerűen lejött a palotája első emeletére, s ott rögtön, az egyik Múzeum-utcai fronton, egy nyomozó irodát rendezett be, telefonközponttal, térképekkel, írógépekkel, fotográfmasinákkal, ujjlenyomatokkal, s Londonból hozatta a detektíveket. A legnagyobb apparátussal dolgoztak, mint egy gyárüzem, éjjel-nappal, egy ismeretlen apa fantasztikus öntvényén. Mindenkit kihallgattak, megfigyeltek, legépírtak, lefotografáltak s leujjnyomattak,

hasztalan. Az öreg mágnás elborultan járt-kelt, valami reszketeg izgalomban. És rosszkedvében odáig ment, hogy lesujtó megjegyzésekkel kísérte a főrendiházban a kormány javaslatait, elnök létére, az emelvény közepéről, amire még nem volt példa a magyarok történetében.» Végre egy névtelen levélíró tudatja a zászlósúrral, hogy ő az apa, vén huncut. «Gróf Hohenegg-Kelencsey elbűvölten az ajkához emelte a levelet. Hogy erre nem gondoltam! Morogta fogtalan örömmel. És még abban a minutában feloszlatta az irodát, és feljött, drága kis öreg mágnás, a gyönyörű hermelinhajával, az első emeletre, és diadalmasan magához emelte Lucyt. Megöltem az apát, mondta, és most még jobban szeretlek!» — Másik novellájának hőse egy bárócsalád falusi birtokán felakasztja magát. Különösebb oka nincs rá, csak éppen öngyilkos lesz. Naplója megmarad, s ebben ott van a vendéglátó úri család bemutatása is. «Nem tudom, mit szeret uzsonnára, mondja Paula báróné ravatalos fehérségében, mely két hosszú combján leng le az asztalhoz. Mi rendesen kávét vagy aludttejet szoktunk, de magának hideg karajt is vágattam. Szóljon, ha akar salátát hozzá. Nem szólok asszonyom, ha megöl, se szólok, keresztvizemre! Felelem, mint egy angyal, oly csalódottan, s az ajkam harapdálva. No jól van, azért nem kell mindjárt dühbe jönni, mondja a hölgy, s leül a két kis leánya mellé, akik szájtátva röhögnek e foghullásos időszakban s vadmacska-ínyüket mutatják, egy nevelőnő kígyópillantása alatt. A kis fiú is nevet, de ez zárt ajakkal, gömbölyűn, mint egy dinnye, aki él, szarkasztikusan, s mellette a fiatal nevelő, vándorszínésznek öltözve, komoran nézi az asztalt két gyulladásos szemhéjából. A nagyszülők is lejöttek, száraz s töredezett emberpár, mint két utolsó szivar egy dobozban. Egyformán öreg, színtelen s konturok nélkül való mind a kettő, egyformán szakállas is, mint testvérek és egyneműek, elmosódva az időkben, régi olajfestmények, melyekből csak a keret maradt. S mégis, ami ijesztő rajtuk, hogy görcsösen itt vannak a fényben, vén hernyók makacságával a csészéhez tapadva, szűkölve és szürcsölve, mint akik élni akarnak, csak élni, nem mást, de örökre élni, lezajlott életükben.») — II. Lajos király. Dráma. Magyar Színház : 1922. (A darab előadásával körülbelül egy időben mutatta be a Nemzeti Színház

Voinovich Géza Mohácsát. A két tragédia közt korrajz, emberszemlélet és stílus dolgában rendkívül nagy a különbség.) — Glória. Színmű. Vígszínház : 1923. (Nyelvéből «halomszámra lehetne rémséges példákat idézni. Az egész darab elejétől végig nem egyéb, mint kificamítása és kerékbetörése s valósággal megcsúfolása anyanyelvünknek. Ez a nyelv a szenvelgésnek és az idegenszerűségnek sokszor érthetetlenségig menő tombolása.» Szász Károly jelentése a Vojnits-díjról.) — Szabóky Zsigmond Ráfael. Színmű. Vígszínház : 1924. (Egy tőzsdebizományos családi élete.) — A mennyei küldönc. Novellák. Budapest, 1936. (A kötet címnovellája, egy ördögűzés története, katolikus körökben nagy megütközést keltett. Vaskos ízléstelenséget, a szerzetesi szellem kigúnyolását és célzatában rosszakaratú írást láttak a novellában.) — Levelek egy barátnőmhöz. Budapest, 1927. (Önéletrajz és vallomások. A Szomory-kultusz papjai önkívületben ünnepelték a kötet megjelenését. Az egyik kritikus szerint az író tudományos fölkészültsége fölülmul minden képzeletet. Könyvében az arab, héber, káldeus és görög írásoktól kezdve a modern franciákig ott csillog két évezred tudása, de megvan «a régi magyar irodalomnak is olyan őrjöngő kizuhantása, s adatoknak, ismeretleneknek is olyan bősége, hogy három akadémikus gondtalanul megélne belőle, s egész könyvtárt firkálna tele.») — A párizsi regény. Budapest, 1929. (Novellisztikus önéletrajz. Különös nézetek az életről, emberekről, kötelességekről, erényekről, bűnökről. Az író nem léha hangnemben mondja el visszaemlékezéseit, hanem a legnagyobb komolysággal. A kötet megjelenésekor a Szomory-kritikusok lázasan ünnepelték a mester «írói és emberi mivoltának szerzetesi tisztaságát», s tiltakoztak az ellen, hogy «a számító gonoszság és eltökélt korlátoltság» torlaszokat emeljen az ifjúság és a «szent könyv» szerzője közé. Rámutattak az író nyelvújító jelentőségére. Kimondták, hogy Szomory nyelvújító hatása sokkal egyetemesebb és sugallóbb a magyar irodalomra, mint Ady Endréé. Mondani sem kell, hogy a keresztény-nemzeti kritikának teljesen más volt az álláspontja.) — Térjetek meg végre hozzám. Novellák. Budapest, 1929. (A Szomory-kórus elismerte, hogy az író nem tud magyarul, de megilletődve hangoztatta

azt is, mennyi az arisztokratikus kincs, raffinált szépség, kényes csemege, kéjes aléltság, édes méz, dús selyem, csillogó gömb, ittas zene, groteszk örvény, blaszfémiás kirobbanás a művészben.) — Takáts Alice. Színmű. Vígszínház : 1930. (Egy bűnös orvoskisasszony hiszterikus vonaglásai.) — Szegedy Annie. Színmű. Vígszínház : 1931. (Egy női lélek csapongásai egy sikkasztó huszártiszt és egy szerelmes bankigazgató körül. A keresztény napisajtó bosszankodva szisszent föl : «Ahány keresztény szereplője van a darabnak, az mind gazember vagy hülye, kezdve a sikkasztó huszártiszttől az ellágyult bankvezérig.» Milotay István észrevétele : «A modern zsidó irodalmi kritika már harminc esztendővel ezelőtt maró gúnnyal, érzelmi és értelmi fölénnyel fordult a Herczeg—Pekár-féle regény- és színműtípus ellen azért, mert annak még mindíg a huszártiszt szerelme és adósságcsinálása volt a központi problémája. És, íme, a legmodernebb zsidó színpadi irodalom még mindíg ezzel a témával bajlódik.») — Gyuri. Regény. Budapest, 1932. (Lírával átszőtt lélekrajz, egy fiú szerelmi története. Néhány szép lírai részlet, sok bensőség és nem kevés utálatkeltés van a regényben.) — Horeb tanár ur. Regény. Budapest, 1934. (Horeb Homér tudós orientalista és neje, Zuckermandl Dóra esetei a fiatalabb tudósnemzedék egyik történő tagjával. Bölcselkedő írás, tudományos problémák megvitatásával, fanyar humorral.) — Emberi kis képeskönyv. Novellák. Budapest, 1935. (A gyűjtemény rajzaiban, vázlataiban, hangulatképeiben kevés a mese, az elbeszélő részek gyöngeségét enyhe humorral, irónikus árnyalással pótolja az író. Régi stílusmodorosságát ezúttal eltünteti, s minden kirívóbb díszítgetés nélkül számol be szemlélődéseiről.) — Bodnár Lujza. Színmű. Vígszínház : 1936. (Történet egy fővárosi kalapszalon életéből.) — Kamarazene. Novellák. Budapest, 1937. (A meglehetősen unalmas kötet mámoros magasztalásokat csalt ki a Szomory-imádók tollából. Az egyik baloldali napilap bírálója így jellemezte a szerzőt : «Egy rendkívüli, egy egészen fínom ember. A legtökéletesebb, a legelegánsabb s a legdiszkrétebb gavallér, akinek külseje egyszerre ragad tiszteletre, meglepetésre és elgondolkodásra. Igazi fínom ember, ahogy ő maga mondaná : álruhában bujkáló francia érsek,

nyugalmazott angol tábornok. Tökéletes művész és káprázta tó kultúrjelenség, legteljesebb összegezése mindannak, amit az európai kultúra stílusa mindmáig kitáncolt. Ötven novellát kapunk tőle. Nem is novellát. Valami más műfaj ez, igaz, hogy más nem is művelheti, csak Szomory. Történni semmi sem, vagy alig valami történik itt. Mese nincs. A magyar szépprózа egyik legnagyobb leíró művészének csodálatos kis remekei ezek. Ha így hirtelen írnom kell róluk, majdnem teljesen tanácstalan vagyok. De olvasni fejedelmeknek való gyönyörűség. Humora a humor minden fajtájának fejedelme, a legnagyobbak tudománya. Akitől kapjuk, olyan, mint egy francia bölcs vagy inkább a barbár rómaiak között egy fínom szicíliai görög magiszter.»)

TARDOS VIKTOR (szül. 1866. augusztus 4. Budapest; megh. 1927. december 28. Budapest), családi nevén Krenner Viktor, festőművész, szobrász, a képzőművészeti főiskola tanára. Ő festette a budapesti Vígszínház és a prágai új színház mennyezetét, az Országház freskóinak egy részét. Templomi festményein kívül több értékes történeti kép fűződik nevéhez. — Mint drámaíró két nagyszabású történeti tragédiájával vonta magára a figyelmet. A jellemrajz és a nyelv igen erős érték volt mindkettőben. Az egyikben a császári Róma elaljasodott világát tárta fel, a másikban Martinuzzi György korát mutatta be. Az előbbiben Tacitus és Shakespeare voltak az ihletői, az utóbbiban Kemény Zsigmond szellemének nyomain haladt. — Nero anyja. Tragédia. Budapest, 1903. (A Nemzeti Színházban hatszor játszották.) — György barát. Tragédia. Budapest, 1907. (A M. T. Akadémia Karátsonyi-jutalmával kitüntetett pályamű nem került színre. Ekkor a szerző operalibrettóvá dolgozta át szövegét, Rékai Nándor zenét írt az átdolgozáshoz, a tragédia ebben az alakban került az Operaház közönsége elé 1910-ben.)

VASZARY JÁNOS (szül. 1899. január 11. Budapest), színházi rendező, hírlapíró. — Több nagysikerű vígjáték szerzője. Irói jellemvonásaiban erősen hasonlít testvérbátyjához, Vaszary Gáborhoz. Ösztönösen könnyed, szellemes társalgó. — Munkái: Rád bízom a feleségem. Bohózat. Magyar Színház: 1930. — Zöld bárány. Színpadi burleszk. Magyar Színház: 1931. — Jó házból

való úrilány. Vígjáték. Vígszínház : 1932. — Házassággal kezdődik. Vígjáték. Belvárosi Színház : 1933. — A vörös bestia. Vígjáték. Vígszínház : 1934. — Házasság. Vígjáték. Magyar Színház : 1936. — Hölgyek és urak. Vígjáték. Magyar Színház : 1936.

VÁNDOR KÁLMÁN (szül. 1898. március 19. Szombathely, Vas megye), hírlapíró. — Elbeszélő munkáin kívül az 1920-as évektől kezdve számos irodalmi értékű színművet írt. (Péter és a nők, Epilógus, Garasok, Özvegy Varga Ábrisné, Dr. Nikodémusz, Dinasztia, Liszt-hangverseny.) A rádió-hangjáték műfajának egyik úttörője volt, az első, aki meg tudta találni ennek a műfajnak igazi hangját.

VOINOVICH GÉZA (szül. 1877. március 14. Debrecen), a Budapesti Szemle szerkesztője, a M. T. Akadémia főtitkára, a Szent István Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja. — Munkái : Mohács. Tragédia. Nemzeti Színház : 1922. (A megrendítő hatású drámai korrajzot a M. T. Akadémia a Vojnits-díjjal tüntette ki.) — Rákóczi. Dráma. Nemzeti Színház : 1923. (II. Rákóczi Ferenc fejedelem pályája.) — Emberek, árnyékok. Novellák. Budapest, 1927. (Tárgyban és hangulatban változatos lélekrajzok : egy finom ízlésű megfigyelő és erős formaérzékű jellemrajzoló kompozíciói.) — Keresztút. Dramolett. Nemzeti Színház : 1930. (Hőse : Kisfaludy Károly.) — Képek a nagy képeskönyvből. Elbeszélések. Budapest, 1930. — Magyar passió. Vallásos színjáték. Nemzeti Színház : 1931. (Az akadémiai Vojnits-díjjal jutalmazott passió-játékot a szegedi fogadalmi templom előtt a szabad ég alatt is nagy sikerrel játszották a Nemzeti Színház művészei.) — Lidérc. Színmű. Nemzeti Színház : 1933. (Hőse : Shakespeare.)

ZIVUSKA JENŐ (szül. 1876. augusztus 10. Debrecen ; megh. 1926. január 12. Debrecen), erdőmérnök, utóbb állami középiskolai tanár, a debreceni egyetemen a filozófia magántanára. — Az újromantikus dráma egyik tehetséges művelője volt. — Színművei : Az ítélet. Dráma. Selmecbánya, 1898. — A becsületbíró. Dráma. Budapest, 1901. (A M. T. Akadémia Teleki-díjával jutalmazott pályamű. Bemutatta a budapesti Nemzeti Színház 1901-

ben.) — A vak Lorenzo. Dráma. Debrecen, 1918. — A tartozás. Dráma. Debrecen, 1925.

Irodalom. — A Vojnits-jutalomról szóló akadémiai jelentések. Akadémiai Értesítő. 1908. évf. és folytatólag a következő kötetek. — A Budapesti Szemle, Katolikus Szemle, Magyar Figyelő, Magyar Kultúra, Napkelet, Nyugat, Protestáns Szemle és Vasárnapi Újság színi kritikái. — Deák Viktor : Biró Lajos színdarabjai. Magyar Kultúra. 1914. évf. — U. az : Bródy Sándor drámái. U. o. 1915. évf. — R. R. : Szomory Dezső, a nagy író. A Cél. 1916. évf. — Lendvai István : A harmadik Magyarország. Budapest, 1921. — Alszeghy Zsolt : Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Rajka László : Molnár Ferenc Ördögéről. Irodalomtörténet. 1923. évf. — György Lajos : Az erdélyi magyar dráma ötesztendős termése. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Zoltvány Irén : Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — György Lajos : Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 1926. — Antal István : Az ifjúság és a Szomory-ügy. Magyar Szemle. 1927. évf. — Elek Oszkár : Molnár Ferenc, a színműíró. Literatura. 1927. évf. — Halász Gábor : Szomory. Napkelet. 1927. évf. — Harsányi Kálmán : Színházi esték. Budapest, 1927. — Barta János : A Molnár Ferenc-probléma. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Gáspár Jenő : Molnár Ferenc a newyorki Columbia-egyetemen. Magyar Kultúra. 1928. évf. — Schöpflin Aladár : Molnár Ferenc. Nyugat. 1928. évf. — Zulawski Andor : Irodalompolitika. Budapest, 1928. — Halmi Bódog : Molnár Ferenc, az író és az ember. Budapest, 1929. — Perényi József : Ferenczy Ferenc színművei. Irodalomtörténet. 1929. évf. — Schöpflin Aladár szerkesztésében : Magyar színművészeti lexikon. Négy kötet. Budapest, 1929—1931. — Szász Károly : Molnár Ferenc, mint drámaíró. Irodalomtörténet. 1929. évf. — Várkonyi Nándor : A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Zsigmond Ferenc : Történeti tárgyú színdarabjaink a huszadik században. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Bisztray Gyula : Színházi események. Magyar Szemle. 1930. évf. — Galamb Sándor : Hevesi Sándor. Budapest, 1930. — Németh Antal szerkesztésében : Színészeti lexikon. Két kötet. Budapest, 1930. — Zsig-

mond Ferenc : Huszadik századi társadalmi drámáink a középfajúság szempontjából. Debreceni Szemle. 1930. évf. — Bisztray Gyula : Színházi napló. Magyar Szemle. 1931. évf. — Kozma Magdolna : A magyar történeti vígjáték. Budapest, 1931. — Péntek Irma : A történeti vígjáték a magyar irodalomban. Karcag, 1931. — Bisztray Gyula : Színházi esték. Magyar Szemle. 1932. évf. — Sebestyén Károly : A dráma és színpad a huszadik században. Budapesti Szemle. 1933. évf. — Alszeghy Zsolt : Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934. évf. -tól. — Szerb Antal : Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Radványi Kálmán : Rákóczi a magyar irodalomban. Budapest, 1935. — Perényi József : Tardos Viktor drámái. Irodalomtörténet. 1936. évf. — Rózsa Ilona : Gerhard Hauptmann a magyar irodalomban. Budapest, 1938. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

IRÓNŐK.

A HUSZADIK század a nők gyors előretörésének korszaka irodalmunkban. A nő-elbeszélők nemcsak köteteik jelentékeny számával keltették föl a figyelmet, hanem tehetségükkel is. Egyesekben szembetűnően jelentkezett a magasabbrendű mesemondó készség, a biztos alakrajzolás, a különös helyzetek eleven meglátása. A társadalmi regényt feltűnő becsvággyal művelték, a történeti regényben számottevő értékeket alkottak.

A századforduló magyar arisztokráciájának világa elevenedik meg gróf TELEKI SÁNDORNÉ (1864–1937) regényeiben. Az olvasó érzi, hogy átélt dolgokról, nem pedig messziről elképzelt társadalmi helyzetekről kap korképet. Az írónőnek kedvelt alakjai azok a dzsentri-társaságbeli hölgyek és urak, akik minden áron be akarnak jutni a legelőkelőbb körökbe. Küzd a régi magyar nemesi családok osztálygőgje ellen, igazat ad a társadalmi előítéletek kárhoztatóinak. Munkáin fínom szatirikus él vonul át, érezni bennük az átéltséget. Az egyéni emlékek elevensége ott lüktet számos fejezetében. *(A bevándorlók, Ugody Lilla, A fölfelé züllők, Enyém.)*

TORMAY CECIL (1876–1937) lelkéből a túlzottan újszerű nők világában sem pusztultak ki az emberiség örök eszményei. A huszadik század haladó asszonya volt, de

művészetéből nem irtotta ki a hagyományőrző elemeket. Novelláiban erősen vonzódott a szimbolikus témákhoz, fogékony szellemmel fordult a görög és olasz föld felé. — Első regénye, az *Emberek a kövek között* (1911), egy karsztvidéki horvát asszony és egy magyar vasutas szerelmi története. Jella, a pályaőr felesége, beleszeret Réz Andrásba, s ez a szerelem halálos, mert amikor az alföldi magyar vasútas ráún az asszonyra és megházasodik, Jella öngyilkos lesz. A kietlen horvát hegyvidék festése s az alföldi magyar fiatalember jellemzése a regény külön értéke. — *A régi ház* (1914) lapjain egy pesti német család története épül ki, háttérben a magyar főváros sorsának fordulataival: hogyan ver gyökeret a Németországból Magyarországra szakadt család, s mikép alakul magyar várossá a német Pest. Ulwing Kristóf építőmester hatalmas akaratereje ernyedni kezd fiában, a nagy vagyon lassankint összezsugorodik, az Ulwingok elgyöngülnek, végre az épületbontó csákány elpusztítja a család szívéhez nőtt régi házat. Ez a meseszövésében és alakrajzolásában egyaránt mélyjárású regény igazi művészi hangulat terméke.

Tormay Cecil mesterien tud ábrázolni olyan jeleneteket, amelyek szívünkbe markolnak, s emlékezetünkben örökre megmaradnak. *Bujdosó Könyve* (1921) az őszirózsás forradalom korszakát és a proletárdiktatúra borzalmas napjait megrázó helyzetképekben mutatja be. Az író nem politizál, csak elmondja, mi történt vele és a művelt magyar középosztállyal. «Ennek a könyvnek maga a sors adta a nevét. Bujdosó volt, olyan időkben, mikor a halál fenyegetődzött a magyar szenvedések minden hangja felett. Buj-

dosott és menekült a szülői házból, magáryos kastélyon, kisvárosi villán, falusi udvarházon át. Bujkált szétszedve, könyvek lapjai között, idegen tetők tövén, kéménykürtőben, pincegádorban, bútorok mögött és elásva a föld alatt. Házkutató titkosrendőrök keze, vöröskatonák csizmája járt felette. Csodára mégis megmaradt, hogy emlékeztessen, mikorra már behorpadt a kor áldozatainak a sírja, fű nőtt az egykori akasztófák gödrében, és a kínzókamrák faláról lekopott a vér és a golyók írása.» A Bujdosó Könyvet az állam élére jutott gonosztevők mesteri arcképei és az izgalmas tömegjelenetek sorozata a forradalmi idők lelkivilágának egyik legnagyobb értékű kútforrásává teszik. Idegen fordításaiban egyike lett a leghatásosabb felvilágosító iratoknak a bolsevizmust csak hírből ismerő külföld számára.

Történeti regénye, *Az ősi küldött* (1934–1937), a tatárjárás korába vezet. A fekete halál elrabolja Ung vitéz szerelmesét, őmaga végigéli az ország pusztulásának szörnyű jeleneteit. Lelki összetörtségében elfordul a kereszténységtől, de az ősi pogány vallás is hétpecsétes titok marad előtte. Az ilyen meggyötört lélek nem találhat menedéket máshol, csak a kolostor csöndes cellájában. A pálos barát később bejárja a földúlt országot, lelket önt az emberekbe. Megindul az újjáépítés munkája: a magyar nem veszhet el soha. A regény bús elképzeléssel színezett történeti képsorozat. Két hőse van: az egyik Ung lovag, a másik az ország; a lovag szívében épen úgy dúl a harc, mint amilyen kietlenné válik a magyarok hazája. A környezetrajz, a természetábrázolás, a lélekelemzés mesteri

a műben, a középkori hangulat visszatükrözésére a stílus mélytűzű színeit használja az író. Nem a mesemondás változatossága izgatja, hanem egyes jelenetek históriai hangulatú kidolgozása. Egy-egy vonással élesen jellemez, képei világító erejűek. Nyelvének régies a zengése még ott is, ahol engedményeket tesz a mai kifejezőmód javára.

Erdős Renée (1879–) főmunkája az *Ősök és ivadékok*. Önéletrajzi regényciklus ez: egy nagyratörő zsidóleány lelki fejlődésének rajza. Éblen Betti, a kisvárosi zsidó kocsmáros gyermeke, bibliás környezetéből a fővárosba kerül, s mint Érseki Benoite éli világát egy aljas íróval, Bártfy Lászlóval; kiábrándulása után lelki vergődései a katolikus egyház kebelébe vezetik; megkeresztelkedik: «Most már megértette, mi az: lehúnyni a szemet, és azt mondani: Ámen.» Az írónő éles lelki elemzéssel dolgozta ki regénytetralógiájának mind a négy részét. Az első rész, *Az új sarj* (1920), a vidéki vallásos zsidóság világának irodalmi értékű bemutatása; környezetrajzában csak egyetlen keresztény van, az öreg bencés szerzetes. A második rész, *Az élet királynője* (1921), a szabadgondolkodó pesti zsidó életet ábrázolja szemléletes stílussal; a jelszó: élje mindenki a maga szerelmi életét az erkölcs korlátjai nélkül. A harmadik rész, *A berekesztett utak* (1923), a lelkében összetört nő külföldi élete, lassú áthajlással a kereszténységhez. A negyedik rész, az *Ave Roma* (1929), a vezeklés és újjászületés könyve, az események mellett azzal a lemondó hangulattal, hogy az élettapasztalatok fáradalma megérleli az embert a katolicizmusra. A gondos szerkesz-

tésű én-regényben a jellemábrázolás és környezetrajz értékes ellensúly egyes bágyadtabb fejezetekkel szemben.

A *Santerra bíboros*ban (1922) kényes témához nyúlt az írónő: az egyházi nőtlenség kérdéséhez. Róma egyik szobrászművésznője szerelemre gyullad az olasz főváros ünnepelt bíborosa iránt, s a kiváló főpap csak a legnagyobb önlegyőzés árán tudja magától elhárítani a nő szerelmét. A drámai lüktetésű jelenetek s az egymást szerető két ember vergődései hatalmas költői erővel bontakoznak ki a tragikus történetből. — Folytatásában, a *Lavinia Tarsin házasságá*ban (1927), a boldogtalan művésznő hosszú évek elvonultsága után férjhez megy egy dúsgazdag költőhöz, s átéli a forrón sóvárgott anyaság és az elhidegült házasélet minden gyötrelmét. — *Báró Herzfeld Clarisse* (1926) a dúsgazdag zsidó-kapitalizmust és a kikeresztelkedett zsidó-dzsentri-félvért gyalázatos erkölcsi fertőben mutatja be: visszataszító korkép, az olvasó alig tudja igazságnak elfogadni. — A *Nyírfaerdő* (1927) az anyai szeretet megnyilatkozása, az orvosi önfeláldozás magasztalása. A gyermeke betegágyánál vívódó női lélek izgalmait vetette papírra benne, az aggodalmas napok fájdalmának örök emberi vonásaival. — Ismét visszatért a papi lélek válságaira az *Örök papok*ban (1932). Négy kilépett szerzetes életsorsát beszélte el regényében azzal az élettapasztalattal, hogy az egyházi nevelés kitörülhetetlen jegyet hagy a fölszentelt miséspap lelkén, s ha valaki távozik az egyházi rendből, előbb vagy utóbb elveszti cselekedeteinek egyensúlyát. Katolikus szempontból a regény tele van tévedésekkel, de a problémát az egyházi felfogás szelle-

mében iparkodott megoldani. A kissé kényes szerelmi részletek ebből a hatásosan bonyolított meséjéből sem hiányoznak.

Erdős Renée munkái egyenetlen értékűek. Az írónő nem egyszer igen erős művészi képességekkel éli át hősei lelki-állapotát, máskor papiros-alakokat alkot, s a szavak játékát sikamlós részletekkel keveri. A hipermodern élet legkülönfélébb testi zaklatottságain és lelki mozgalmain korbácsolja keresztül alakjait. Nem hősök ezek, többnyire csak figurák, néhány rokonszenves egyéniség mellett az emberi nihilizmus képviselői, nem egyszer elvetemült gondolkodású perverzek vagy akaraterő nélkül szerelmeskedő bábok. Az írónő nem azonosítja magát kozmopolita világával, gondoskodik arról is, hogy pestishordozó személyei árnyékában néhány tisztességes ember is meghúzódjék, egyébként azonban minden megdöbbenés nélkül színez és szédít. Különleges hajlama : szenvedélyes érdeklődése Olaszország iránt. Évekig élt olasz földön ; Róma, Firenze, Assisi az élmény és hangulat gazdagságával ajándékozták meg, az itáliai katolicizmus az álmok és színek világába vitte. Az örök város dicsőségének ő a legtehetségesebb énekese szépirodalmunkban. Egyházi férfiak, tudományos szerzők és komoly útleírók sokszor megemlékeztek Rómáról, de költőibb színekkel egyik sem festette a katolikus világváros csodáit.

Kaffka Margit (1880—1918) regényeiben a huszadik század agyonművelt leányai gyászos helyzetekben jelennek meg. Az írónő alapos megfigyelő, jellemző képessége is nagyértékű, de stílusa nem elég közvetlen, világfelfogásán

szembeszökő a korszellem racionalizmusa. Eszményei nincsenek, kiábrándult, keserű. Írásaiból erős kritizáló hajlamot érzünk ki: a magát elnyomottnak érző modern nő elégedetlenkedését és zsörtölődéseit. — A *Színek és évek* (1912): a pusztuló magyar földbirtokos-középosztály regénye az író családi élményeinek tükrében. Portelky Magda férjhez megy egy ügyvédhez; a szegény vidéki nemesleány nem válogathat; urát nem szereti, kedvetlenül él vele. Házasságát a férj öngyilkossága fejezi be, a családi katasztrófa után az élet minden gondja reázúdul, új házasságában még szerencsétlenebb, második férje durvalelkű ember. Ismét özvegységre jut, nagy nélkülözések között neveli leányait; azt akarja, hogy gyermekeiben ne ismétlődjék meg a maga gyászos sorsa: «Ti csak készüljetek szebb, diadalmaskodó, független életre; magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató cselédje, rugdosott kutyája egynek se lenni. Csak tanuljatok mindent, ha az utolsó párnám is adom érte». — A *Mária évei* (1913): az új asszonytípus alakrajza, féligmeddig szintén önéletrajzi regény. Laszlovszky Mária, a dzsentrileány, tanári oklevelet szerez, vidéki városban tanít, nagyratörő lélek, de nem tudja, hogyan indítsa útnak fölfelé-vágyását. Egy ideig egy híres fővárosi íróval levelez, eszményképe azonban mást vesz nőül; azután egy fiatal képviselőben reménykedik, ábrándjai itt sem válnak valóra. A boldogtalan nő végül is a Dunába veti magát. — Az *Állomások* (1917): fővárosi írók életének bemutatása ismert nyugatos alakokkal. Két hősnője közül Rosztoky Éva, a festőnő, családásai után gyermekeinek él; Szörény

Tekla, a költőnő, élvezni akarja az életet, gyönyörködik a kalandokban, nem tud betelni az idegizgalmakkal. Körülöttük a szatirikus riport élességével vonulnak fel az írók, művészek és egyéb élménykeresők. — A *Hangyaboly* (1917): egy apácazárda belső életének története ellenséges indulatú megvilágításban. A látszóan csendes helyen, az elzárkózás és lemondás szigetén, ugyanazok az indulatok és szenvedélyek dúlnak, mint a nagy világban; a szerzetesrend szabályai szigorral őrzik ugyan a külső rendet, de a szíveket a hét főbűn parazsai égetik. Minden van ebben a női kolostorban, csak erény nincs; a szerencsétlen apácák eszmények nélkül tengetik napjaikat a zárt falak mögött.

Mindezek voltaképen én-regények és kulcs-regények: az írónő emlékeinek stilizált följegyzései. Portelky Magda történetében Kaffka Margit a maga családi körét tárja fel az olvasók előtt, ő mondja el véleményét a kisvárosi társadalomról, ő fut a háztartás gondjai elől, ő a férfiönzés gyűlölője. Laszlovszky Mária alakjában is ő az, aki nem tud mit kezdeni agyonművelt életével, cselekedetek helyett csak tünődik, életében csupán a saját személye, kielégíthetetlen életvágya és sóvárgó képzelete a fontos. Rosztoky Éva szintén ő: immár nem érdekli a szerelmi kaland, belső forrongásai kifárasztották, a korán elnyűtt lélek már csak figyelni akar. Az apácák kolostorában is ő színezi ki sötéten gyermekkorának rossz emlékeit, ő vegyíti össze az igazságot az epességgel, a bosszú kielégülését a sebzőnyelvű leleplezéssel. Akár magáról van szó, akár másokat vesz tollhegyre, mindenkor azt a meggyőződést kelti, hogy

emberszemlélete a kitűnő fényképezőgép biztosságával működik. Az átfestést, kiigazítást, hozzáképzelést csak az élesebb szem veszi észre.

Novelláiban a szétfoszlott képzelgéseket mesteri módon mutatja be. *(Csendes válságok, A révnél.)* A modern világban vergődő, gyönge akaraterejű, kiábrándult asszonyi lelket kevesen festették hasonló lélekelemző becsvággyal. Életszemléletének tanulsága, hogy a nő szabadítsa föl magát a férfiak rabszolgatartó önzése alól, s a feleség ne legyen a kénye-kedve szerint élő férj játékszere. A családi élet lehangoló epizódjait erős líraisággal ábrázolta mindvégig.

Nem stílusművész, vagy legalább is nem egyenletesen az. Pongyolasága, akaratos jelzőhalmozásai, magyartalan mondatszerkezetei helyenkint meglehetősen zavaróan hatnak. A realista regény és a lélektani novella típusa elragadóbb stílúskészséget kívánt volna. Világfelfogását ő maga szövegezte meg legjobban Ady Endréhez írt egyik levelében: «Nincs vonatkozásom az Istennel, a világgal, a fajtámmal sem tágabb, sem szűkebb értelemben; és semmiféle törvényével, sem rendjével a világnak». (1913.)

Az új társadalmi élet kialakulásának kérdései vetődtek fel Vándor Iván (1886–) elbeszélő köteteiben is. Bár a szerelemről az az írónő felfogása, hogy ez az egykor elemi erővel ható érzés elvesztette régi jelentőségét a sorsdöntő emberi kérdések sorában, mert az élet túlkönnyen adja a szerelmet ahhoz, hogy problémává növekedhessék, *Andrea*-ciklusában (1929—1933) mégis a szerelem változatain van a hangsúly. A modern élet hitvestársi viszonyainak különös

dolgai elevenen formált fejezetekben bontakoznak ki a Vándor-regények lapjain, a háttér korrajzi keretül szolgál az ultramodern férfiak és nők élményeihez. Társadalmi elbeszélő munkái mellett az irodalomtörténeti regényt is szívesen művelte. *(Balassa Bálint, Petrőczy Kata.)*

Ritoók Emma (1868–) első regénye nagy feltűnést keltett *(Egyenes úton egyedül)*, a tehetségéhez fűzött várakozásnak későbbi munkáiban is megfelelt. Különös érdeklődéssel fordult a fővárosi kozmopolita típusok felé, ezekben a körökben maga is otthon volt. A világháború előtti intellektuelek nemzetközi gondolkodását éles megfigyelő tehetséggel vetítette olvasói elé. *(A szellem kalandorai.)* A világháború után következő kor is jó témát adott számára: egy orosz fogságból hazatérő hadifogoly életében a lelki kettéhasadás izgalmas tárgyát. Egy régi gyilkosság emlékképe romboló szilajsággal szakad bele hősének belső világába, a szétroncsolt idegzetű ember nem tud megbirkózni lelki nyomásával, két életet él végső összeomlásáig. *(Gyárfás Sándor két élete.)*

A modern nők lelkivilága gondosan kidolgozott helyzetképek kíséretében elevenedik meg Szederkényi Anna (1882–) regényeinek lapjain. Szederkényi Anna realista megfigyelő, ismeri az életet, hajlamos az elmélkedésre. A romantikus szerelemből való kiábrándulást, a dolgozó asszony csalódásait, a családi élet szétomlását megelevenítő erővel festi. — A *Felszabadultak* (1932) problémája: mi teszi boldoggá a nőt, betölheti-e igazi hivatását az emancipált asszony, nyujthat-e kárpótlást a családi élet hiányáért a közéleti elfoglaltság? Csupa lelki válság, megoldásuk

egy: visszatérés a nyugalom egyetlen fészkébe, a családi otthonba. Az írónő nem izgat lázasan a maga igazsága mellett, a döntést az olvasókra bízza. Minden regényében sok a mondanivalója kortársai számára, életszemléletét friss meseszövéssel önti át könyveibe. *(Amig egy asszony eljut odáig, Lángok, tüzek, Lázadó szív, Amiért egy asszony visszafordul, Lerombolt fészek, A padlás meg a halál, Az ismeretlen fiatalember, Döcög a szekér.)*

A hangulat költőisége fogja meg az olvasót róf Bethlen Margit (1882–) elbeszéléseiben, életképeiben, lelkirajzaiban, meséiben. Az emberek cselekedeteiből különös tanulságokat von le a gondolkodó lelkek számára, a nélkül, hogy moralizálóvá tenné történeteit. Sokféle embert jellemez, meglehetősen pesszimista felfogással vet egy-egy világító sugarat az élet különös helyzeteibe, az elmélkedés igen erős éltető eleme munkáinak. A kételkedés ott lappang legtöbb írásában. Szereti a szenvedélyek megszemélyesítését, a jelképes mesét, a benyomások fínom árnyalását. Társadalombölcselete eredeti észrevételekkel jelenik meg elbeszéléseinek miniatür-kompozícióiban. Sohasem nyujtja el meseanyagát, óvakodik a zajos hangszereléstől. Álom és valóság, érzelmes elképzelések, divatos témák, irónikus hajlamú líraiság: ezek a jellemzői prózában írt költeményeinek. Az igénytelen téma is megnő kezében. *(Mese a szomorú városról, Egy élet, A boldog sziget istene, Pitypang.)*

A vörös daru (1919) — Ferenczi Sári (1887–) regénye — a bécsi kongresszus korát elevenítette föl egy budai órásmester leányának szerelmi történetében. A hősnő, Müller Franciska, ábrándos lélek, a véletlen játékából

Metternich kancellár közelébe kerül, kalandjai után visszatér budai otthonába. Az író apró részletekből építi föl regényét, a részleteket könnyed stílussal formálja kerek egésszé. Hősnőjének különös természetét és a kor levegőjét eleven erővel érezteti. Másik sikerült regényének — *Estétől hajnalig* (1922) — Jósika Miklós a vezéralakja. A regényíró ifjúkorát, katonaéletét, bécsi kalandjait, első házasságát hangulatos jellemábrázolással mutatta be.

Berde Mária (1889–) történeti és társadalmi elbeszélőnek egyformán tehetséges írónő. — *Romuald és Andriana* (1925) meséje a keresztes háborúk korában játszik: a lovag és jegyese hűséget fogadnak egymásnak, a leány megőrzi hűségét a rajnamenti várban, de a férfit megrontja távolléte és a menyasszony belehal vőlegénye árulásába. — Amint ebben a regényében a férfihűség és női hűség kérdését rejti meséjébe az író, *A szent szégyen*ben (1925) a szerelem és anyaság belső átélését világítja meg. A szerelmében elbukott leány szembekerül a társadalom kegyetlen ítéletével, de nehéz lelki vergődés után reszkető örömmel öleli magához újszülöttjét. — A *Földindulás* (1930) az erdélyi magyarság küzdelmének rajza a világháborút követő tíz esztendő alatt. A Romániához csatolt magyar kisebbség elveszti ősi birtokainak nagy részét, s kétségbeesett harcot vív a megmaradt föld megtartásáért. A szerencsétlen középbirtokos-osztály sorsa a Kathona-család sorsán keresztül jelenik meg az olvasók előtt. Az írónő nem román-gyűlölő, mert a hatalom birtokosainak sorában is meglátja a becsületes embert, de szíve vérzik az erdélyi társadalom szétomlása miatt. — A *Szentségvivők*ben (1935) az elsza-

kított erdélyi irodalmi élet kialakulásának történetét öntötte regényes formába : hogyan verődnek össze a háborús összeomlás után az egyik nagyobb városban az írók, hogyan küzdenek a szerencsétlen viszonyokkal, hogyan indítják meg folyóiratukat. Többé-kevésbbé kulcsregény ez, a jó értelemben vett leleplező munkák számos árnyoldalával, de egyben a korrajz és a stílus sok értékével. — Berde Mária a királyhágóntúli magyar elbeszélők között a legerdélyibbek egyike. Erdélyisége nem a tájnyelvi sajátságok alkalmazásában nyilatkozik meg, hanem szellemében és hangulatában. Meséibe mindíg szeret valami erkölcsi alapgondolatot vinni, világszemlélete a modern nőé. Szociológiai álláspontja nem teszi igazságtalanná társadalmi kritikáját, probléma-keresésével nincs terhére olvasóinak.

Erdély társadalma, másrészt Budapest világa elevenedik meg Beczássy Judit (1888–) elbeszélő munkáiban. Az írónő az 1920-as évek elején keltett figyelmet kisvárosi történeteivel. *(Mari néni, Tóth Eszter élete, A medve.)* A züllésnek induló vidéki embereket borús tárgyilagossággal festette ; nem volt naturalista, de témái és látása itt-ott túlvitték a realizmuson. — Nagyszabású kompozícióvá alakult ki *Terebélyes nagy fá*ja)1930). Visszapillantás volt ez a tizenkilencedik század második felének vidéki életére ; e korszak középbirtokos osztályára, a dzsentri és a polgárság férfiaira, asszonyaira. A vigadó és tönkrejutó emberöltők egyéni életsorsait és tipikus jeleneteit erős beleéléssel jellemezte a regény. — *A menekültek* (1933) a világháború után következő társadalmi forgatag mélyébe pillantott

bele, a megszállt területekről menekülő családok sorsába, a támasz nélkül vergődő földönfutók nyomorúságos életébe. Félmillió kivert ember zúdul az elfoglalt területekről a magyar anyaországba, a személyi tragédiák beláthatatlan láncolata indul el végzetes útján, vagyonok semmisülnek meg, tekintélyes életpályák züllenek el: ezt a kétségbeejtő emlékekkel tele kort támasztotta életre Beczássy Judit regénye. Az úri családok sorsa, harc a mindennapi kenyérért, az idősebb nemzedék letörése, az ifjabbak közül a szívósabbaknak megállása az élet küzdelmeiben: mindezt biztos mesemondó tehetséggel és élesen látó alakábrázolással mutatta be az írónő. — *Mindenért fizetni kell* (1937): a szerencsétlen házasságok keresztmetszete. Hogyan tudja a feleség a könnyelmű férjet megtartani, ha ez kalandokra vágyik: erre a kérdésre válaszol a regény azzal a lehangoló felelettel, hogy a házaséletre nem termett férfit nem lehet észretéríteni semmiféle módon. Az ilyen ember nem érti meg, milyen kincset bír feleségében, az ilyen férj beleszédül minden futó viszonyba. A szerző megfigyelései lélektani tanulmánnyá szélesednek, hőseiben és mellékszemélyeiben az ideges nyugtalanságú nagyvárosi élet jellemző alakjai jelennek meg.

Kosáryné Réz Lola (1892–) regénye, a *Filoména* (1920), egy szegény tót cselédleány szomorú története. A regény hangulata végighúzódik az írónő egész pályáján. Réz Lola a sorsüldözöttek barátja, közvetlen hangú, meleg érzésű elbeszélő. Legsikerültebb munkáiban a felvidéki bányavárosok rég letűnt világa támad új életre. *(Álom, Ulrik inas, A szép Kamilla macskája, A vén diák.)* A szív

bensőségével fűti át minden témáját, alakjai körül hozzájuk illő légkört teremt, epizódjai és mellékalakjai nem esnek ki kompozíciói egységéből. Érzelmessége akkor villan elő, amikor az élet igazságtalanságaira mutat rá, vagy selmecbányai emlékeit idézi maga elé. Erős szociális érzékű megfigyelő, erkölcsi igazságait szívesen élezi ki, a nélkül, hogy megzavarná vele elbeszélései hatását. — *Egy hordó bora* (1931) igen érdekes kísérlet arra, hogy az ital mámorának romboló hatását bemutassa. Sajátságos irányregény: a falu élete a bor gőzén keresztül. A történetek láncolatának hőse nem ember, hanem a kocsmában csapravert hordó, ide botlanak be, innen tántorognak el végzetes útjukra az alkohol áldozatai. Mennyi bűn, mennyi eszelősség, mennyi tragédia származik az italból! Az írónő nemes irány szolgálatába állította tollát, s bár erős irányzatosságával egyoldalú megvilágítást adott propagandatémájának, haláltánc-képei hatásos metszetek az emberek életéből. — *A föld ködében* (1939): egy szegény falusi asszony története annak igazolására, hogy az anyai szeretet mindennél erősebb a vi ágon. A jelképes történés k egy lázas álom keretében jelennek meg, a Halál mindenéből kifosztja a bo'dogtalan anyát, s ő önfeláldozó szívvel szenved, csakhogy megmenthesse hálátlan gyermekét. Odaadja fiatalságát, szépségét, mosolyát, férje szerelmét, végül életét is a Halálnak. A mese menetét itt-ott versek szakítják meg.

A lüktető talaj (1927) — Berend Miklósné (1887–) regénye — két ember története: egy magyar orvosé és egy angol ápolónőé. A regény a világháborút megelőző időkben kezdődik, s akkor válik érdekessé, amikor behatol a

borzalmas vérontás szövevényébe. Európa minden népe szerepel a műben, az írónő belevonja érdeklődési körébe a háborús korszak szellemi irányait, diplomáciai vonatkozásait, katonai mozgató erőit. Formaérzéke nem egyszer cserben hagyja, de komoly világszemlélete, nagyarányú korfestése és gazdagon elágazó meseszövése a hivatott író munkája.

Gulácsy Irén (1894–) eleinte a magyar parasztlélek megfigyelője volt, a föld népének gondjai foglalkoztatták, de egy ideig nem tudta megtalálni a belső világát zavartalan művészettel kifejező formát. Ellenszenves földművesei az expresszionista stílus hangulatrontó mesterkéltségével jelentek meg az olvasók előtt, érzéki jeleneteit a helyzetbemutatás tüntető nyersesége még visszataszítóbbá tette. — A földéhség problémájával foglalkozó regénye, a *Förgeteg* (1925), a Dunántúl egyik hitbizományi vidékét mutatja be. Az elkeseredett falusiak a mágnás-uralom miatt nem tudnak földhöz jutni, pusztulásnak indul messze vidék népe. Egyik oldalon a mindenkit megvető, kéjvágyó, léha herceg; másik oldalon az úrgyűlölő, nekivadult parasztok; a két ellenséges csoport között a herceg áldozata, a megejtett gazdaleány: ezek a szálak fűzik egybe a mesét. — A *Hamueső* (1926) a román uralom alá kerülő magyar falu társadalmi életének rajza. Egy feltörekvő paraszt szövetségre lép az új urakkal, a falu népe meggyűlöli, züllött életének öngyilkossággal vet véget. A magárahagyott gazdanép szociális küzdelmeiből az erdélyi birtokos-magyarság panasza jajdul ki. A naturalista részletek és a futurista kifejezések furcsa ellentétben küzdenek egymás-

sal. — Novellás köteteinek anyagát, jeleneteit, alakjait főkép a szegedvidéki népéletből gyűjtötte az írónő. *(Ragyogó Kovács István, Átal a Tiszán.)* A néprajzi különösségek kedvelése s a tájszólásnak az egyéni stílusfordulatokkal való szeszélyes vegyítése szembetűnően erős jellemvonása.

Az igazi alkotó művészek sorába első történeti regényével, a *Fekete vőlegényekkel* (1926), lépett. Nagyszabású munkájában a mohácsi csata korát dolgozta föl gondos forrástanulmányok alapján. Két előkelő magyar úr, Tomori Pál és Czibak Imre, nem vezetheti oltárhoz választottját: az egyiknek menyasszonya a lakodalom napján lángok áldozata lesz, a másiknak eszményképe a lengyel királyhoz megy nőül. A megrendült férfiak a vallás és haza szolgálatára szentelik életüket. Körülöttük mindenki a saját egyéni érdekét hajszolja, vergődik az egész magyarság, közeleg az ozmán végzet. A politikai és hadi események meg-megrázzák a főembereket, veszedelembe sodorják a középsorsúakat, eltiporják a kisebbeket. Így kavarog a nemzet sorsa II. Ulászlótól János királyig, az elernyedt Jagelló-háztól a gyönge nemzeti dinasztiáig, végül a magyar szent korona a parasztlázadáson és a mohácsi ütközeten át a szultán trónja elé hull. A regény nagyrahivatott író munkája, sok szépség van benne, csak a kristálytiszta nyelv hiányzik belőle. A dekadens-futurista stíluscsavarás, a tájszótári kifejezések, a nehezen érthető szavak nem egyszer elkedvetlenítik az olvasót. Viszont drámai párbeszédek, színes jelenetek, szemléletesen jellemzett hősök kelnek életre a regény lapjain. A szerző fordulatosan, érdeklődést keltően, lebilincselő módon ír. Erőt

és hangulatot visz mesemondásába, az egyéni lélekbemutatás mellett fölidézi a kor lelkét, megrajzolja a tömegek mozgását.

A *Pax vobis* (1930) a kurucvilág korában játszó történeti regény. Gróf Pálffy Mária, a Habsburg-ház nagynevű magyar hadvezérének, gróf Pálffy János generálisnak szép leánya, föláldozza leányságát hazájáért. I. József császár és király szerelmes lesz a bécsi udvarban élő előkelő hölgybe, Mária a kuruc Haller Gábort szereti, de amikor jegyese a császáriak hatalmába jut, meghallgatja az uralkodó szerelmi esengéseit, mert csak így mentheti meg a magyar dalia életét. Ő maga, I. József halála után, egy öreg kérőjéhez megy nőül; Haller Gábor, az elhagyott vőlegény, Károlyi Sándor generális leányával vált jegyet. A regény mozgalmas jelenetekben bővelkedő mű, a kor levegőjét üde erővel érezteti, stílusa hasonlíthatatlanul tisztultabb az írónő régibb munkáinak nyelvénél. — *A kállói kapitány* (1933) a törökvilág borzalmas korát támasztja föl. Zsegnyey János nagykállói várkapitány fiatal feleségével együtt a törökök rabságába kerül, s végig kell járnia a szenvedések poklát, amíg hűséges élettársával együtt visszakerülhet hazájába. A romantikus történet tele van a reális históriai igazságok megkapó helyzetképeivel, a tizenhatodik század félelmes világának szívbemarkoló fordulataival. Az emberi akaraterő dicsőítése, a nélkül, hogy bárminő erkölcstanító irányzatosság is rontaná az író eleven színeit. — A *Nagy Lajos király* (1936) hőse a hatalmas magyar uralkodó. Élete utolsó szakaszát drámai színezéssel dolgozta föl a szerző. A király megkapja

a bélpoklosságot, de titkolja szörnyű betegségét, mert ha kiderül, hogy leprás, birodalma széthull, kiskorú leányai nem léphetnek jogos örökségükbe. Környezete nem tudja megérteni elzárkózottságát, felesége elkeseredve gyötrődik, miért vonul vissza hitvestársa még a családjától is. Bánkódik a király, vergődik a királyné, a halál lassan, de föltartóztathatatlanul közeledik a magyar Anjou-ház legkiválóbb tagja felé.

Szabó Mária (1888–) már első kötetével — a *Felfelé* (1925) című regényével — meghódította a közönség rokonérzését. A pályatörő mű tanulsága: elvész az ország, ha nem őrizzük meg az ősi rögöt, meneküljünk a várostól, amikor hűségünkért eseng a falu. A regény hősnője a világháború, a forradalmak és a román megszállás éveiben férfias harcot vív családja birtokáért, s győzelemre viszi terveit. — *Emberé a munka* (1935) és *Istené az áldás* (1936): egy magyar kereskedő-család története. Várady Lajos debreceni diák lemond tudományos pályájáról, boltoslegény lesz, utóbb önálló debreceni kalmár, s vagyont és megbecsülést szerezve ad példát környezetének, hogy a színmagyar ember is alkalmas a kereskedésre, nemcsak a német, örmény, zsidó. A regény főalakjának kevés társa van a magvar regényhősök sorában. A szerény kereskedő az előkelő körök, az értelmiség és a gazdavilág társadalmában az egészséges polgári szellem megtestesítője. Üzleti ügyességét szorgalommal párosítja, pénzt szerez, hogy hazájának támasza lehessen. Ezt a látszóan prózai témát az írónő lebilincselő mesemondással dolgozta fel. — *Lorántfy Zsuzsánná*ban (1937) a nemeslelkű erdélyi feje-

delemasszonynak emelt emléket. Nemcsak a külső életformákat ábrázolta korszerű hűséggel, hanem életre keltette a tizenhetedik század belső világát is. Regényesített életrajzának egyik szépsége ódon zamatú nyelve, ez a minden erőltetés nélkül folyó régies és mégsem régieskedő beszédstílus. — A mű folytatásában, az *Örök társak*ban (1938), Lorántfy Zsuzsánna és I. Rákóczi György szerelme és családi boldogsága köré fonódnak az elbeszélés szálai. Fölemelő és vígasztaló példakép azoknak, akiknek szívéből még nem halt ki a nemes eszmények tisztelete.

Amilyen csoportosan jelentkeztek írónőink az elbeszélő irodalomban, olvan kevés siker követte próbálkozásaikat a drámaírás terén. (Berde Mária, Bethlen Margit, Erdős Renée, Gulácsy Irén, Kóbor Noémi, Lengyel Laura, Miklósy Ilona, Szederkényi Anna, Teleki Sándorné.) Még Hatvany Lili-nek (1890–) volt legtöbb szerencséje. Mint színműíró és mint elbeszélő egyforma ötletességgel tűzte gombostűre társasági csodabogár-gyűjteményét, irgalmatlanul rossznyelvű volt, gúnyosan tekintett végig figurasorozatán. Irónikus szellemű munkái a legjellegzetesebb kozmopolita könyvek. A nemzetközi világ léha naplopói, zsidó Krőzusai, gyönyörhajhászó kalandorai egyfelől, másrészt a pesti élet házmester-világának hímnemű és nőnemű szereplői eleven életet élnek írásaiban. A kor-jellemző jeleneteket csak itt-ott nyomja el a vizenyős csevegés és a bágyadt pletykálkodás hangja. Az írónő nem elképzelt környezetrajzot ad, hanem valóságos élő világot. Ez a világ olyan rothadt erkölcsű, hogy munkái a szocialisták és kommunisták számára kiválóan hasznos propaganda-iratok,

mert a bennük festett kapitalista kéjelgés a társadalmi romboló kedv legtermékenyebb táplálója. Ebben az internacionális társaságban a pénzarisztokrácia petyhüdt. idegzetű alakjai közül «mindenki ott van, és mindenki szeretője ott van, és mindenki szeretőjének szeretője ott van.»

Irónők :

BECZÁSSY JUDIT (szül. 1888. szeptember 20. Szeged), Balázs Sándor író neje. — Munkái : Mari néni. Regény. Budapest, 1920. —Tóth Eszter élete és halála. Regény. Budapest, 1921. — A medve. Regény. Budapest, 1922. — Terebélyes nagy fa. Regény. Budapest, 1930. — A menekültek. Regény. Budapest, 1933. — Mindenért fizetni kell. Regény. Budapest, 1937.

BERDE MÁRIA (szül. 1889. Kackó, Szolnok-Doboka megye), férjezett Roth Jenőné, filozófiai doktor, a marosvásárhelyi, utóbb a nagyváradi román állami kereskedelmi leányiskola tanára. — Verses munkáiról : a költők között. — Prózai munkáinak sorozata : Az örök film. Regény. Budapest, 1917. (Művésztörténet : egy müncheni vendégotthon élete számos jellemző alakkal.) — Tükör. Novellák. Marosvásárhely, 1920.— Függőkert. Színmű. Marosvásárhely, 1923. — Rina kincse. Novellák. Temesvár, 1923. — Vizen hold. Novellák. Kolozsvár, 1924. — Haláltánc. Regény. Budapest, 1924. (Nemzetközi társaság : egy svájci szanatórium élete.) — Romuald és Andriana. Regény. Pozsony, 1925. A M. T. Akadémia Ormody-díjával jutalmazva. («Szép-história» a bűnök fertőjében fetrengő Romuald lovagról. Először a Zord Idő című marosvásárhelyi folyóirat 1920—1921. évfolyamában jelent meg.) — A szent szégyen. Regény. Marosvásárhely, 1925. (Irányregény éles társadalmi és lelki megfigyelésekkel. Célja : a női ballépést mereven elítélő közfelfogás emberségesebbé tétele.) — Télutó. Novellák. Kolozsvár, 1928. — Földindulás. Regény. Kolozsvár, 1930. (Az erdélyi társadalom új rétegeződését és jellemző típusait a helyi színek frisseségével mutatta be a szerző. A magyarok között három főcsoportot tüntetett föl : a meg nem alkuvó rajongók mindent föláldoznak nemzeti eszmé-

nyeikért, a meghunyászkodó áthasonulók véglegesen alkalmazkodnak, a középúton járók józan megfontolással küzdenek a magyar helyzet és a nemzeti vagyon megmentéséért.) — Szentségvivők. Regény. Nagyvárad, 1935. (A Földindulás társadalomrajza a közéleti transzszilvanizmus helyes útjaira mutatott rá, a Szentségvivőkben az irodalmi okulások célzata lebegett a szerző szeme előtt. Félig korrajz, félig elbeszélés a mű: az önálló erdélyi magyar irodalom kialakulásának regényes története. Hogyan indul meg a szellemi élet a magyar anyaországtól elszakított királyhágóntúli területeken?) — Tüzes kemence. Regény. Budapest, 1936. (Agyoncsépelt és halálraunt tárgy: a férjes nő szerelmi kisiklása.)

Berend Miklósné Kilényi Júlia (szül. 1887. november 21. Budapest), az 1919. évi júniusi ellenforradalom idején a kommunistáktól meggyilkolt kiváló orvos neje. — Munkái: Boszorkány. Regény. Budapest, 1922. — Jochanán Ibn Ben Aluya. Regény. Budapest, 1924. (Egy renaissance-kori zsidó orvos története.) — A lüktető talaj. Regény. Budapest, 1927. (Az írónő a világháborús kor eposzának szánta regényét. Két hőse a háború áldozata lesz: az angol vöröskeresztes nővért főbelövik, Keresztes János magyar orvost ragályos betegség öli meg. A két hős körül mozgalomban van egész Európa). — Istenek és ösztönök. Regény. Budapest, 1929. (Két orvos tragédiája.) — Boszorkánytánc. Regény. Budapest, 1932. (Személyei a háború és forradalmak világának talajtvesztett alakjai.) — Szent Bertalan-éjtszaka. Regény. Budapest, 1934. (A párisi vérmenyegző történetének regényes feldolgozása.) — Vippári, a csavargó asszony. Regény. Budapest, 1937. (Lovagok, polgárok és komédiások a keresztes háborúk korában.) — A Piombo-kép. Regény. Budapest, 1938. (Végzetes szerelmi események egy kép körül.) — Hadiárvák. Regény. Budapest, 1938. (Négy hadiárva életének története.) — Akik kihullottak Isten tenyeréből. Regény. Budapest, 1939. (Három nemesi család sorsa a kiegyezés korától a trianoni időkig.)

Bethlen Margit grófnő (szül. 1882. augusztus 6. Budapest), gróf Bethlen István v. miniszterelnök neje. — Munkái: Mese a szo-

morú városról és egyéb történetek. Budapest, 1916. (Az írónő ezzel az elbeszélő kötetével tűnt föl.) — Majd. Novellák. Budapest, 1920. (A női lélek elemzése apró rajzok segítségével.) — Egy élet. Regény. Budapest, 1921. A M. T. Akadémia Ormody-díjával jutalmava (Egy ábrándos úrihölgy életrajza gyermekkorától öregségéig : ifjúság, szerelem, esküvő, gyermek, udvarló, otthoni gondok, megöregedés.) — A boldog sziget istene. Novellák. Budapest, 1925. (Az elbeszélések mellett számos apró mese.) — A szürke ruha. Színmű. 1929. (A darabot nemcsak a budapesti Vígszínházban, hanem Milanóban is előadták. Meséje a házassági háromszög elkoptatott témája köré fonódik.) — Pitypang. Novellák. Budapest, 1930. (Sokoldalú érdeklődés, változatos tárgyak, olykor a humor hangja.) — Impressziók. Budapest, 1930. (Széljegyzetek a mai élet kérdéseihez, gondolatok a modern társadalom jelenségeiről.) — Kis és nagy betűk. Novellák. Budapest, 1933. (Az elbeszélések mellett lélekábrázolások és mesék.) — Cserebogár. Színmű. 1934. (Bemutatója a Nemzeti Színházban. Szerelmi történet tragikus befejezéssel.) — A nagy valami. Regény. Budapest, 1934. (Egy öregleány története.) — A kisasszony. Regény. Budapest, 1937. (Hőse egy nevelőnő.) — Fehér lapon fekete képek. Novellák. Budapest, 1937. (Huszonhárom elbeszélés.)

Bokor Malvin (szül. 1887. január 12. Baja), Semtei Róbert ügyvéd neje. — Katolikus világnézetű elbeszélő. — Munkái : Mintha álom lett volna. Regény. Budapest, 1911. — Két világ. Regény. Budapest, 1911. — Vihar. Regény. Budapest, 1913. — Virradat. Regény. Budapest, 1913. — Tél van megint. Novellák. Budapest, 1915. — Hét tél, hét nyár. Regény. Budapest, 1916. — Olimposz. Regény. Budapest, 1931. — A befalazott ajtó. Regény. Budapest, 1932. — Éva és Évi. Regény. Budapest, 1934.

Dánielné Lengyel Laura (szül. 1877. március 1. Újfehértó, Szabolcs megye), Dániel Miklós földbirtokos neje. Évekig vezette a Budapesti Hírlap irodalmi és színházi rovatát. — Mint elbeszélő, elmélkedésre hajló kedély. Jól ismeri és találó változatokban mutatja be a női sorsot, fogékony megfigyelő ereje van az emberi gyöngeségek iránt, de a megbocsátás szelleme is ott él

lelkében. Legtöbb munkájának az eszményi életszemlélet a tengelye. Novelláin és regényein kívül számos értékes ifjúsági irata és szépirodalmi kritikája jelent meg. Két történeti tárgyú drámája és néhány kisebb színműve is színre került a fővárosban. (A császár anyja, 1921 ; Tűzhalál, 1923.) — Munkái : Balázs Klára. Regény. Budapest, 1897. — Elbeszélések. Budapest, 1899. — Dénes Olga házassága. Regény. Budapest, 1899. — Klára regénye. Regény. Budapest, 1900. — A boldogság útja. Regény. Budapest, 1901. — Álmok. Novellák. Budapest, 1908. — Máb királyné. Novellák. Budapest, 1911. — Fehér keresztek. Regény. Budapest, 1912. — Edit. Regény. Budapest, 1914. — Az adlersfeldi Szent Ágnes. Regény. Budapest, 1921. — Medici Lőrincné a Hattyú-utcában. Regény. Budapest, 1923. — Rolandné. Regény. Budapest, 1924.

Dénes Gizella (szül. 1900. június 25. Ocsárd, Baranya megye), pécsi írónő. — Katolikus szellemű elbeszélő munkái közül azok a legjobbak, amelyekben a Dunántúl délnyugati tájainak lelkiségét és jellemző alakjait festi. Társadalmi regényeiben a megfigyelés valósága mellett megvan az elhitetés erejének adománya is. — Kötetei közül kiemelhetők : Két fehér galamb. Regény. Budapest, 1926. (Hősei pogány lázadók és keresztény magyarok a Szent István király halálát követő időkből.) — Csodálatos fazekas. Regény. Budapest, 1927. (Az országoshírű pécsi Zsolnay-gyár felvirágzása köré font elbeszélő munka.) — Fehér torony. Regény. Budapest, 1930. (Egy nemeséletű falusi plébános lelki száműzöttségének története a magyar és német lakosság jellemrajzával.) — Fekete emberek. Regény. Budapest, 1931. (A pécsvidéki bányászélet világa.) — Boldogasszony hadnagya. Regény. Budapest, 1931. (Hunyadi János története.) — Tavaszi búzavetés. Regény. Budapest, 1933. (A faluról a város forgatagába kerülő parasztcseléd sorsa.) — Eliza tündöklése. Regény. Budapest, 1935. (Egy szegény leány szomorú élete az elbukás és gyermekéért való küzdelem megpróbáltatásai között.) — Kisasszony király. Regény. Budapest, 1937. (Nagy Lajos leánya, Mária királynő.) — Két sor ház. Regény. Budapest, 1938. (Egy állástalan mérnök küzdelmes élete.) — Csipkekesztyű. Regény.

Budapest, 1939. (Mária Terézia egyik testőrének szerelmi története.)

ERDŐS RENÉE (szül. 1879. Érseklél, Komárom megye). Ortodox zsidó szülők gyermeke volt, Győrben nevelkedett, egy öreg bencés tanár tanítgatta szülei házában. Színésznőnek készült, tizenhat éves korában beiratkozott az Országos Színművészeti Akadémiára, de pályája nem kecsegtette sikerekkel, ezért az irodalomhoz pártolt át. Húsz éves volt, amikor Eötvös Károly előszavával kiadta első verseskötetét. Merész vallomásai föltűnést keltettek, újabb költeményeiben még nyíltabban verselt szerelmi életéről. Érvényesülését Eötvös Károllyal való ismeretsége és Bródy Sándorhoz fűződő barátsága jelentékenyen segítette, divatos írónő lett, de a sajtó emberei között szerzett lehangoló tapasztalatai egy időre kiábrándították irodalmi becsvágyából. A családi életben keresett megnyugvást. Évekig élt olasz földön. Róma olyan hatással volt rá, hogy megkeresztelkedett. Amilyen szomjas életkedvvel énekelte meg szerelmeit pályája elején, olyan katolikus rajongással merült most a keresztény gondolatvilágba. Katolikus korszaka után később újból jelentkezett lelkében a sikamlósabb témákkal való foglalkozás vágya, figyelte a korlátlan életkiélés jelenségeit, kedvteléssel nyúlt a művészet és erkölcstelenség határvonalán settenkedő témákhoz. Első férjétől történt elválása után új házasságot kötött, anyagi gondjai nem voltak, pestkörnyéki házában és olaszországi villájában teljesen az irodalomnak élt. Könyveit szívesen vásárolták, egyik-másik regénye tízezres példányszámban kelt el. — Elbeszélő munkái: Az asszony meg a párja. Regény. Budapest, 1904. — Egy leány élete. Regény. Budapest, 1904. — Csodálatos mezőkön. Novellák. Budapest, 1905. — Norina. Regény. Budapest, 1918. — Antinous. Regény. Budapest, 1920. (A második kiadás címe: Egy szerelmes nyár története.) — Az új sarj. Regény. Budapest, 1920. (Az Ősök és ivadékok első része.) — Az élet királynője. Regény. Budapest, 1921. (Az Ősök és ivadékok második része.) — Római levelek. Budapest, 1922. (Könyv a héthalmú város áhítatot gerjesztő hangulatairól.) — A nagy sikoly. Regény. Budapest, 1922. (Házasság szerelmeskedésekkel, megnyugvás az anyaságban.) — Santerra bíboros.

Regény. Budapest, 1922. (Az írónő az önmegtartóztatás aszkétájának szánja hősét, a bíboros azonban nem igazi pap, mert a katolikus erkölcstan nemcsak külső feddhetetlenséget kíván lelkipásztoraitól, hanem belső érintetlenséget is, ez pedig Santerrában nincs meg. «Testileg ugyan — írja egyik bírálója, Bánhegyi Jób bencés főiskolai tanár — távoltartja magától Laviniát, de lélekben annál többet foglalkozik vele, még miséje közben is folyton reá gondol, és olyan beszélgetéseket folytat a nővel, amelyek nem egyszer teljesen kimerítik a lelki kéjelgés fogalmát, ez pedig éppen úgy nem fér össze az életszentséggel, mint a testi bűn. Erdős Renée meghamisította a papi eszményt, ráadásul pedig egészen vakmerő szabadsággal az Egyháznak olyan kiemelkedő és feddhetetlen életű főpapjáról mintázta elhibázott regényhősének külső vonásait, amilyennek a nagy Rampolla bíborost ismeri a közelmult történelme. A Santerra bíboros lehet csiklandós olvasmány a katolicizmustól idegenek számára, részleteiben lehet, sőt van is hangulatos költőisége, de alapeszméjének belső igazsága híján sem katolikus, sem harmonikusan művészi regénynek nem mondható.») — Berekesztett utak. Regény. Budapest, 1923. (Az Ősök és ivadékok harmadik része.) — Borsóhercegnő. Regény. Budapest, 1924. (Fínomabb módszerű lélekábrázolás, egy fiatal leány története.) — Római napló. Budapest, 1925. — Teano Amaryll egyszerű élete. Regény. Budapest, 1925. (Trilógia : A hárfás, A herceg, A meztelen táncos. Szerelmeskedések, házasságtörések, boldog vég.) — Báró Herzfeld Clarisse. Regény. Budapest, 1926. (Hősnője, a felvilágosodott lipótvárosi hiszterika, úgy látszik élő egyén mása, de az életben mégsem lehetett olyan undort keltő alak, mint a regény hasábjain. A cinikus némbert féltékeny orosz szolgája teszi el láb alól.) — Nyírfaerdő. Szanatóriumi jegyzetek. Budapest, 1927. (Az írónő beteg leánykáját ápolja egy nyírfaerdő szélén, két hónapon át retteg gyermeke életéért, papírra veti hangulatait.) — Lavinia Tarsin házassága. Regény. Budapest, 1927. (Santerra bíboros folytatása.) — Pándy György ifjúsága. Regény. Budapest, 1928. (A kétneműség témája.) — Ave Roma. Regény. Budapest, 1929. (Az Ősök és ivadékok negyedik része.) — Az indiai vendég. Regény. Budapest, 1929. (A buddhista rejtel-

mek izgalmai.) — Brüsszeli csipke. Regény. Budapest, 1930. (A szerető feleségül veszi öregedő kedvesének leányát.) — Ezüstbölcső. Regény. Budapest, 1931. (Egy művészleány története.) — Összegyűjtött munkái. Harminc kötet. Budapest, 1931. (Ebben önéletrajza: Emlékeim. Az írónő néhány regénye német, olasz és szerb fordításban is megjelent. Két vallásos színdarabját az olasz színpadokon többször játszották.) — Örök papok. Regény. Budapest, 1932. (A regény vitatétele: a katolikus pap örökké pap marad, hiába veti le a reverendát és keresi megnyugvását a polgári életben. Az írónő véleménye merőben ellenkezik Nyírő József én-regényének felfogásával.) — Hajnali hegedűszó. Regény. Budapest, 1933. (Hőse egy tisztalelkű szerelmes leány.) — A csöndes kikötő. Regény. Budapest, 1933. (Az asszonyi megöregedéssel járó lelki vívódások regénye.) — Szentgyörgyvára. Regény. Budapest, 1934. (Egy nagytehetségű művész megpróbáltatásai.) — Az asszony, aki ölt. Regény. Budapest, 1936. (Egy tragikus sorsú férjes asszony története.) — Árgirus. Regény. Budapest, 1937. (Két nemeslelkű szerelmi vetélytárs: az apa és a fiú.) — A Timóthy-ház. Regény. Budapest, 1938. (Egy család élete szerelmi bonyodalmakkal.) — Szemünk fénye. Regény. Budapest, 1939. (Hőse a mai idők leánytípusa: a különös élményeket hajszoló, rosszul nevelt, elkényeztetett nő.)

FERENCZI MAGDA (szül. 1890. január 11. Kolozsvár; megh. 1913. január 2. Budapest), a képzőművészeti főiskola végzett növendéke, Ferenczi Zoltán irodalomtörténetíró leánya. — A svájci szanatóriumok világát finom írói művészettel ábrázolta regényében. Maga is ott szenvedett a tüdőbetegek között. A davosi világot, jóval Thomas Mann előtt, ő fedezte föl az irodalom számára. — Munkái: Fehér Árnyékok. Regény. Budapest, 1914. A M. T. Akadémia Péczely-díjával jutalmazva. — Maca. Novella. Budapest, 1916.

FERENCZI SÁRI (szül. 1887. június 23. Kolozsvár), filozófiai doktor, Bató József festőművész neje. Atyja: Ferenczi Zoltán irodalomtörténetíró. — Munkái: Mary. Regény. Budapest, 1913. — A vörös darú. Regény. Budapest, 1915. A M. T. Akadémia Péczely-díjával jutalmazva. — Ágneszka elment. Novellák. Buda-

pest, 1920. — Estétől hajnalig. Regény. Budapest, 1922. — Túl a hegyen. Regény. Budapest, 1923.

FÖLDES JOLÁN (szül. 1903. december 20. Kenderes, Jász-Nagykun-Szolnok megye). — Középiskoláit Budapesten végezte, párizsi tanulmányai idején mint gyári munkáslány kereste kenyerét, utóbb titkárnői állást kapott egy filmvállalatban, majd az egyiptomi magyar követség alkalmazta. Neve akkor lett széles körökben ismertté, amikor 1936-ban A halászó macska utcája című regényével megnyerte a londoni Pinker-cég nemzetközi regénypályázatának nyolcvanezer pengős értékű első díját. Tizenhárom országban válogatták ki külön-külön a legjobb regénykéziratokat, s ezekről döntöttek Londonban. A magyarországi pályázatot az Athenaeum-könyvkiadóvállalat bonyolította le, a beérkezett kétszáznyolc regényt Babits Mihály, Csathó Kálmán, Földi Mihály, Gulácsy Irén és Herczeg Ferenc bírálták. Földes Jolán regénye nemcsak itt érkezett be az első helyre, hanem — angolra fordítva — Londonban is. Az ottani irodalmi versenybíróság különbnek találta a regényt az angol, német, holland, dán, norvég, svéd, francia, spanyol, cseh, finn, kanadai és amerikai egyesült állami pályázók munkáinál. A jutalomdíjon kívül az írónő jelentékeny összegeket kapott a különféle kiadások és fordítások százalékos részesedéséből is. Félév alatt egy millió példány fogyott el regényéből az európai és amerikai országokban. — Munkái: Mária jól érett. Regény. Budapest, 1931. (Mikszáth-regénydíj.) — Vica. Komédia. Új színpad: 1933. (Vajda Pállal.) — A halászó macska utcája. Regény. Budapest, 1936. (A Párizsban élő idegenek sorsa. Emigráns-regény. Az írónő Párizsban a különféle országok menekültjei közelében lakott, s eleven helyzetképekben vetítette olvasói elé a bujdosó hontalanok életét a világháborút követő években. A külföld hírlapi kritikája sokat írt a regényről, a hazai sajtó eléggé hidegen fogadta a könyvet. Meséjében inkább csak sikerült riportot láttak, mintsem magasabb színvonalú regényt.) — Más világrész. Novellák. Budapest, 1938. — Fej vagy írás. Regény. Budapest, 1938.

GULÁCSY IRÉN (szül. 1894. szeptember 9. Lázárföld, Torontál megye), a Petőfi-Társaság tagja. Szegeden végezte iskoláit, tizen-

hat éves korában férjhez ment Pálffy Jenő mérnökhöz. Férje a herceg Esterházy-uradalom szolgálatában állott, az útépítő mérnököt a Hanság mocsaras vidékein alkalmazták, vele együtt ő is ott élt Kismarton környékén. A Tisza vidékén megismerte az alföldi tanyai világot, a Fertő-tó tájain megfigyelte a dunántúli földmunkások életét; sokat érintkezett a néppel, megnyerte az egyszerű emberek bizalmát. A világháború elején férje megvált állásától, a nagyváradi katolikus káptalan mérnöke lett, de betegsége csakhamar ágyba döntötte, nem is tudott többé talpra állni. Gulácsy Irén önfeláldozó szeretettel ápolta urát, a kenyérkereset gondja az ő vállára nehezedett. Hírlapíró lett, a Nagyvárad politikai napilap belső munkatársa, vezércikkírója, elbeszélője. Nevét az 1920-as évek elején már egész Erdélyben ismerték. Förgeteg című regényével ő nyerte meg a marosvásárhelyi Zord Idők folyóirat pályázatát, néhány színdarabja Nagyváradon, Kolozsvárt és Aradon jelentékeny sikerrel került színre. (Valuta, parasztdráma, 1920; Kincs, parasztdráma, 1923; Napáldozat, parasztdráma, 1925.) Írói munkásságát özvegységre való jutása után fokozott becsvággyal folytatta, tehetségét az erdélyiek szívesen méltányolták. A nagyváradi Szigligeti-Társaság egyik elnökévé, az Erdélyi Országos Magyar Párt alelnökévé, az Erdélyi Irodalmi Társaság és az Erdélyi Katolikus Akadémia tagjai közé választotta. Közéleti szereplésének egyik érdemes tette volt, amikor a romániai nők bukaresti kongresszusán felszólalt a magyar ügy érdekében. Csak évek mulva távozott Erdélyből, hogy Budapesten folytassa irodalmi tevékenységét. — Mint elbeszélő, eleinte népies futúristának indult. «Stílusa — írta róla egyik bírálója, Kéky Lajos — valami elképesztő csodabogár, melyben még tévedésből sincs egy szemernyi közvetlenség vagy természetesség. A preciőzök affektált zagyvaságai hasonlíthatók ehhez, csakhogy míg azok választékosságra, fínomságra irányuló törekvésüket vitték túlzásba, itt az erőre való törekvés fullad nyerseségbe, komikus erőlködésbe vagy tudákoskodásba.» Néhány példa: «Magas alakja lányos kezdődésekkel próbálkozta a készülő nőt.» Vagy: «Fölmérte a legény mozgásának egyre jobban körészűkülő paraboláit.» Vagy: «Hosszú, előrecsattanó köpés kapcsán odasörcintett egy mogorva

Mindenjókat.» Ettől a torz stílustól utóbb elfordult, s így megnyerte azok elismerését is, akik útálták ezt a természetellenes stilizálást. — Munkái: Kincs. Színmű. Nagyvárad: 1923. — Kobra. Színmű. Kolozsvár: 1923. — Valuta. Színmű. Kolozsvár: 1925. — Förgeteg. Regény. Kolozsvár, 1925. (A regény már megjelenése előtt hét évvel készen állt, de a szerencsétlen kiadói viszonyok miatt nem jelenhetett meg. A feldarabolás előtti Magyarország arisztokratáit és parasztjait az irányművű erős túlzásaival mutatta be.) — Hamueső. Regény. Kolozsvár, 1926. (A szimbolikus cím értelme: a háborús világégés után is mindegyre hull a tűz hamuja a hamu sötét szennye az emberi lelkekre. A balkáni erkölcsök ráterpeszkednek az erdélyi kálvinista falura. A parasztok mosdatlan szájúak, érzékiek, ellenszenvesek.) — Ragyogó Kovács István. Novellák. Budapest, 1926. (Az írónő parasztlátása főkép a szegedi tanyavilág szemléletében gyökerezik, nyugatmagyarországi népmegfigyelése csak járulékos elem, az erdélyi magyarság körében szerzett tapasztalatai a legvékonyabb réteget alkotják.) — Fekete vőlegények. Regény. Három kötet. Budapest, 1926. (A M. T. Akadémia Péczely-díjával jutalmazott műnek nagy könyvsikere volt: néhány év alatt tíz kiadás jelent meg belőle. A kritika egyöntetűen elismerte, hogy a szerző látomásszerű erővel elevenítette meg gondosan összegyűjtött történeti adatait, a magyar történelem legszomorúbb negyedszázadába drámai erővel világított bele, mély hatással érezttette az emberi sorsok végzetszerűségét. Igazi történeti regényt írt, nagy megjelenítő erővel, nem közönséges emberformáló tehetséggel, az ország katasztrófáját hatásosan éreztető korfestő becsvággyal. Ezzel a regényével az írónő — «Erdély fogadott gyermeke» — egyszerre beérkezett az irodalomtörténetbe. Előzően megjelent könyveiről alig tudott valamit az anyaország, olyan kevés példány került át a magyar-román határon, ez a munkája egyszerre híressé tette nevét Csonka-Magyarországban. A naturalista aláhúzások nem hiányoztak ebből a regényből sem, de ezek inkább csak azt a célt szolgálták, hogy emberibbé tegyék hőseit. Stílus dolgában is feltűnő volt a fejlődése.) — Átal a Tiszán. Novellák. Kolozsvár, 1928. (Paraszt-történeteiben realizmusa

mellett humora is szembetűnik.) — Pax vobis. Regény. Három kötet. Budapest, 1930. (A regény hősnője kibékíti a Habsburg-uralkodót a magyarsággal. A korfestés nem olyan zordon erejű, mint a Fekete vőlegényekben, de a hangulatváltozás az írónő tehetségének többoldalúságát bizonyítja: ezúttal a barokk-rokokó kor modorában festette meg a Rákóczi-szabadságharc világát. Ennek a regényének is nagy volt a könyvsikere.) — A kállói kapitány. Regény. Két kötet. Budapest, 1933. (A minden megpróbáltatáson át diadalmaskodó hitvesi hűség regénye. A végvári élet megvilágításában, a török szokások rajzában s a gályarabság bemutatásában különösen erős az írónő elbeszélő művészete.) — Nagy Lajos király. Regény. Budapest, 1936. (A szigorúbb bírálók csak a regény nyelve ellen emeltek kifogást. Az írónő latinos kifejezéseit, ódon mondat- szerkezeteit, középkori szavait kissé modorosnak, bizonyos fokig fárasztónak találták.)

HATVANY LILI (szül. 1890. Hatvan, Heves megye), báró Madarassy-Beck Gyula neje. — Munkái: Noé bárkája. Színmű. 1918. (A világháború diplomatáit mutatja be: a két ellenséges államcsoport ügyvivői egy semleges főváros szállodájában együtt laknak, s ebből a helyzetből a szemérmetlen szeretkezések egész tömege fejlődik. Kevés magyar színdarabban hemzseg annyi férfibolond hiszterika, mint ebben a szatirikus játékban.) — Első szerelem. Színmű. Budapest, 1922. — Ők. Novellák. Budapest, 1922. (Hősei: pazar fényben élő zsidók, élvhajhászó gazdagok, különféle degeneráltak.) — Útközben. Regény. Budapest, 1923. — Az az ember. Regény. Budapest, 1926. (Fenékig romlott főrangú társaság és erkölcsi elmezavarban szenvedő pénzemberek szerelmi játékai a Lídón.) — A csodálatos nagymama. Vígjáték. Budapest, 1927. — Varázsige. Színmű. Vígszínház: 1932. (Történet a naív nagyvárosi hamupipőkéről és két nagynénjéről: az erkölcsprédikáló boszorkányról és a megbocsátó jótündérről. A szerző elmésen mutat rá a társadalmi előítéletekre, és metsző gúnnyal tárja föl a női lélek gyarlóságait.) — Egy jósnő és hét áldozat. Regény. Budapest, 1934. (Pesti alakok.) — Lánc. Színmű. Budapest, 1934.

KAFFKA MARGIT (szül. 1880. június 10. Nagykároly; megh.

1918. december 1. Budapest), polgári iskolai tanárnő. Szatmármegyei katolikus tiszviselő-családból származott, tanítónőnek nevelték, a budapesti Erzsébet-nőiskolában megszerezte a polgáriiskolai tanárnői oklevelet. Egy ideig Miskolcon, utóbb Újpesten, végül Budapesten tanított. Huszonnégy éves korában férjhez ment Fröhlich Brunó erdőmérnökhöz, később elváltak egymástól, 1914-ben Bauer Ervin orvossal, Balázs Béla író testvérével, kötött házasságot. Első férjétől született fiát nagy gonddal nevelte, gyermekével együtt halt meg a háborús összeomlást követő járványos időkben, harmincnyolc éves korában. — Költeményei és novellái 1902-től kezdve jelentek meg A Hétben és egyéb folyóiratokban, a Nyugat megindulása után bevonták a folyóirat belső munkatársai körébe. Első regényének jelességeivel még azokat is meglepte, akik tisztán látták tehetségét. Irodalmi értékének elismertetésére Schöpflin Aladár tett legtöbbet: «Körülbelül Kaffka Margit a magyar irodalomban az első asszony, akiben az író minden asszonyi kézimunka-dilettantizmustól megtisztulva, igaz művészi mivoltában nyilatkozik meg, de asszonyosságának teljes megőrzésével. Elődei csaknem kivétel nélkül meglehetősen kompromittálták az írónő nevet, amely selejtes minőségű és gyanús jóhiszeműségű írással vált egyértelművé. Kaffka Margitot mindenekfelett írásának becsületessége emeli ki; ő csak magát adja, maga különös asszonyi lényét. Izgalmak dolgoznak benne, melyek a mai asszonyi nem izgalmai, elégedetlensége, kritikája, lázadása s mind az asszonyi sors ellen tiltakozik. Még az irodalmi formái is, mintha nem egy hosszú irodalmi tradicióból származtak volna hozzá, mintha magától jött volna rájuk. Nincs ilyen asszonyias író több, talán az egész világon.» (1917.) — Természetesen nem mindenkinek volt ilyen jó véleménye az írónő érdemeiről. A konzervatív kritika sem vonta kétségbe tehetségét, de esztétikai szempontból számos kifogást emelt ellene. Az olvasóközönség egy ideig melegen érdeklődött munkái iránt, később elfordult tőle, s más nőírókhoz pártolt. Hogy miért unták meg oly hamar az olvasók, és miért tartott munkáinak hatóereje oly rövid ideig, erre nézve több föltevést lehetne megkockáztatni. Népszerűsége gyors elmúlásának oka elsősorban stílusában rejlett: a fontolgatva

mesélgető, fárasztóan haladó, verejtékesen bogozott mondatok nem keltették a közönségben az írói kiválóság hatását. Materialista világfelfogása sem használt népszerűségének. «Csalódottan teszszük le könyveit — írja egyik alapos ismerője — mert nem tudjuk magunkévá tenni azt a kiábrándult világnézetet, hogy az életnek nincs magasabb értelme és rendeltetése, hogy a nemesebb emberi eszmények céltalan és értelmetlen ábrándok, hogy ez a föld csak nemtelen ösztönök vad és véres tusakodásainak színhelye, és az emberi szívben sohasem rakhat fészket a tiszta öröm és boldogság.» (Bánhegyi Jób.) — Elbeszélő munkái: Levelek a zárdából. Novellák. Budapest, 1904. — A gondolkodók. Novellák. Budapest, 1906. — Csendes válságok. Novellák. Budapest, 1910. — Csonka regény és novellák. Budapest, 1911. — Színek és évek. Regény. Budapest, 1912. (Az írónő szülővárosának úri társadalma sértődve olvasta a regényt, mert ráismert a vármegyei élet élő alakjaira, a nagykárolyi családok belső életére, a Kaffka-rokonság tagjaira.) — Süppedő talajon. Novellák. Budapest, 1912. — Mária évei. Regény. Budapest, 1913. (Az írónő testi-lelki önelemzése. A regény vezéralakja passzív hősnő: küzdelemről álmodozik, de tervei véghezviteléhez nincs ereje.) — Szent Ildefonzó bálja. Novellák. Békéscsaba, 1914. — Két nyár. Novellák. Budapest, 1916. — Állomások. Regény. Budapest, 1917. (Kulcsregény: a fővárosi radikális-szocialista bohémkörök fiatal óriásainak bemutatása ügyesen fényképezett jelenetekkel, de eléggé unalmas mese és hanyag stílus kíséretében.) — Hangyaboly. Regény. Budapest, 1917. (A katolikus nevelés irónikus ábrázolása Nagykárolyban nagy megbotránkozást keltett. Az írónőt a szatmári apácazárdában a katolikus megyéspüspök nagylelkűségéből ingyen nevelték föl, mint félárva-növendék sok jótéteményt élvezett, ezt mindenki tudta szülővárosában. Amilyen sértődést idézett elő, hogy első regényével kíméletlenül belenyúlt a nagykárolyiak magánéletébe, olyan fölzúdulást keltett ez a könyve is.) — A révnél. Novellák. Budapest, 1918.

Kosáryné Réz Lola (szül. 1892. december 7. Selmecbánya, Hont megye), Kosáry János középiskolai tanár neje. — Költeményeivel tűnt föl, 1920-ban megnyerte az Athenaeum regény-

pályadíját. — Munkái: Filoména. Pályanyertes regény. Budapest, 1920. — Álom. Regény. Budapest, 1921. — Ulrik inas. Regény. Budapest, 1921. — A szép Kamilla macskája. Regény. Budapest, 1922. — Pityu. Regény. Budapest, 1923. — A pápaszem. Regény. Kolozsvár, 1925. — A vén diák. Regény. Budapest, 1926. — Péter. Regény. Budapest, 1928. — A nagyságos úr és az asszony. Regény. Budapest, 1928. — Porszem a napsugárban. Regény. Budapest, 1930. — Koldusok. Regény. Budapest, 1931. — Egy hordó bor. Regény. Budapest, 1931. — Lelkek és arcok. Novellák. Budapest, 1935. — Ida néni és Samu bácsi. Regény. Budapest, 1936. — A föld ködében. Regény. Budapest, 1939.

Kóbor Noémi (szül. 1896. augusztus 12. Budapest), Kóbor Tamás író leánya. — Munkái: Goethe. Dráma. Budapest, 1920. — Jeruzsálem pusztulása. Dráma. Budapest, 1922. — Koppány vezér. Regény. Budapest, 1924. — Mi lett belőlem. Regény. Budapest, 1934. — És tedd rá éltedet. Regény. Budapest, 1936. (Napjaink legnyugtalanítóbb társadalmi kérdései, — a háború, békevágy, politika, antiszemitizmus, cionizmus, entellektüel lelkiség, európaiság és magyarság problémái — eszmékben gazdag emberszemlélettel jelennek meg a regényben.)

Lux Terka (szül. 1873. Szilágysomlyó, Szilágy megye; megh. 1938. május 9. Budapest), családi nevén Szőllőssy Györgyné Dancsházy Oláh Ida, a Pesti Hírlap munkatársa. — Elbeszélő munkáiban sok a megértő életbölcselet. Szatirikus éllel rajzolta a pesti világot. — Munkái: Marcsa gondolatai. Budapest, 1903. — Lenci naplója. Budapest, 1905. — Amire születünk. Budapest, 1906. — Una corda. Budapest, 1910. — Emberek vagyunk. Budapest, 1912. — Meseország. Budapest, 1913. — Küzdelem az élettel. Budapest, 1913. — Budapest. Budapest, 1918. — Novellák. Budapest, 1919. — Életre-halálra. Budapest, 1921. — Kelet és nyugat. Budapest, 1921. — A láthatatlan hajós. Budapest, 1927. — Őszi ének. Budapest, 1929. — Halk szerenád. Budapest, 1931.

Miklósy Ilona (szül. 1876. január 21. Budapest), színművésznő, Gombos Albin gimnáziumi igazgató neje. — Regényei-

ben különösen sikerült a színészvilág rajza. Fínom színezéssel festette a családi élet zárt körébe húzódó lelkek élményvilágát is. Írt néhány sikerült színdarabot. (A férfi meg az asszony, Napoleon csatát nyer.) — Elbeszélő kötetei közül kiemelhetők : Utolsó felvonás. Budapest, 1912. — Johanka, egy színészgyerek élete. Regény. Budapest, 1914. — A színész és leánya. A Pesti Hírlap pályázatán első díjjal jutalmazott regény. Budapest, 1923. (A bohémlélek könnyelműsége, szemben a házasélet erkölcsi követelményeivel.)

PÉCSI MÁRIA (szül. 1885. Túrkeve, Jász-Nagykun-Szolnok megye), Dobosi Márton orvos neje. — Regényeit az életszemlélet nemessége, a stílus fínomsága és a meseszövés gondossága jellemzi. Lírai hangulatú elbeszélő. Helyet ad a váratlan fordulatoknak, de nem dolgozik hatásvadászó eszközökkel. Figyelmes jellemrajza bölcselő hajlammal párosul. — Munkái : Királyok és pásztorok. Mesék. Budapest, 1918. — Persephoné elrablása. Regény. Budapest, 1921. — Antoni Dániel. Regény. Budapest, 1922. — Második négyes. Regény. Budapest, 1923. — Magyarok szimfóniája. Regény. Budapest, 1924. — Művész és király. Regény. Budapest, 1926. — Csodálatos bábu. Regény. Budapest, 1928. — Mezők lilioma. Novellák. Budapest, 1932.

RITOÓK EMMA (szül. 1868. július 15. Nagyvárad), filozófiai doktor, a Fővárosi Könyvtár tisztviselője. — Munkái : Egyenes úton egyedül. Az Új Idők pályadíjával jutalmazott regény. Budapest, 1905. — A nagy véletlen. Regény. Budapest, 1909. — Négyen a tűz körül. Novellák. Budapest, 1911. — Ellenséges világ. Novellák. Budapest, 1913. — Sötét hónapok. Versek. Budapest, 1920. — A szellem kalandorai. Regény. Budapest, 1925. — Pán megváltása. Misztériumjáték. Budapest, 1929. — Gyárfás Sándor két élete. Regény. Budapest, 1933.

SZABÓ MÁRIA (szül. 1888. október 31. Ottomány, Bihar megye), politikai napilapok munkatársa, Szentmihályi Gyula gimnáziumi tanár neje. Erdély elszakítása után egy ideig az ottani folyóiratokba dolgozott, később a Romániához csatolt magyar területről felköltözött Budapestre. — Munkái : Felfelé. Regény. Budapest, 1925. — Magamtól másokig. Novellák. Kolozsvár, 1926. —

Appassionata. Regény. Budapest, 1926. — Sorsok és akarások. Novellák. Debrecen, 1928. — Irén évei. Regény. Budapest, 1934. — Emberé a munka. Regény. Budapest, 1935. — Istené az áldás. Regény. Budapest, 1936. — Lorántfy Zsuzsánna. Regény. Budapest, 1937. — Örök társak. Regény. Budapest, 1938. — Zrínyi Ilona. Regény. Budapest, 1939. — Szabad hazában. Regény. Budapest, 1940. (Jósika Miklós életének regénye.)

SZEDERKÉNYI ANNA (szül. 1882. november 26. Mezőnyárád, Borsod megye), Haraszthy Lajos költő neje, utóbb Párniczky Ede miniszteri osztálytanácsos felesége, egy időben fővárosi tanítónő, a Kis Újság politikai napilap szerkesztője. — Hírlapírói munkája mellett nemzeti szellemű társadalmi szervező munkájával is fölkeltette a figyelmet. — Munkái: Van ilyen asszony is. Regény. Budapest, 1912. — Hill Márta. Regény. Budapest, 1913. — A nagy nő. Regény. Budapest, 1914. — Amíg egy asszony eljut odáig. Regény. Budapest, 1916. — Lángok, tüzek. Regény. Budapest, 1917. — Laterna magica. Regény. Budapest, 1917. — A tengernek egy csöppje. Regény. Budapest, 1918. — A végzet és egy rongybaba. Regény. Budapest, 1920. — Sorsok, ha találkoznak. Regény. Budapest, 1920. — A padlás meg a halál. Novellák. Budapest, 1921. — Lázadó szív. Regény. Budapest, 1924. — Amiért egy asszony visszafordul. Regény. Budapest, 1925. — Márika. Regény. Budapest, 1925. — Lerombolt fészek. Regény. Budapest, 1925. — Az ismeretlen fiatalember. Regény. Budapest, 1926. — Döcög a szekér. Regény. Budapest, 1926. — A legtisztább víz. Regény. Budapest, 1926. — Munkáinak gyűjteményes kiadása. Tíz kötet. Budapest, 1928. — Felszabadultak. Regény. Budapest, 1932. — Vándortarisznya. Novellák. Budapest, 1937.

TELEKI SÁNDORNÉ KENDE JÚLIA (szül. 1864. március 7. Budapest; megh. 1937. március 15. Budapest), írói nevén Szikra, a Petőfi-Társaság tagja. Férje: gróf Teleki Sándor földbirtokos, országgyűlési képviselő. — Munkái: A bevándorlók. Regény. Budapest, 1898. — Ugody Lilla. Regény. Budapest, 1900. — A betörők. Novellák. Budapest, 1902. — A fölfelé züllők. Regény. Budapest, 1904. — Enyém? A Kisfaludy-Társaság jutalmával kitüntetett regény. Budapest, 1906. — Régen. Regény. Budapest,

1907. — A hét szilvafa árnyában. Novellák. Budapest, 1909. — Judit. Regény. Budapest, 1911. — Ez az! Regény. Budapest, 1915. — Tabu. Regény. Budapest, 1919. — A nagy-nagy kerék. Regény. Budapest, 1923. — Márta, aki Máriának született. Regény. Budapest, 1934.

TORMAY CECIL (szül. 1875. október 8. Budapest; megh. 1937. április 2. Mátraháza, Heves megye), a Napkelet szerkesztője, a Petőfi-Társaság tagja. A vörös uralom bukása után a keresztény irányú női mozgalmak élére állt, megalapította a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét, megindította modern szellemű, de a hagyományokat is gondosan ápoló folyóiratát, a Napkeletet. A nemzeti öntudat megszilárdulása sokat köszönhetett nem mindennapi irányító erejének. A Népszövetség Tanácsa 1935-ben Laval francia külügyminiszter ajánlatára a Szellemi Együttműködés Bizottságának tagjául hívta meg. A Népszövetség fennállása óta ez volt az első eset, hogy a nagytekintélyű bizottságba magyar tagot választottak. Tormay Cecil a természettudományok legkiválóbb női művelőjének, Curie asszonynak helyére jutott. Kitüntetése a magyar szellem értékének nemzetközi elismerését jelentette. — Mint író az 1900-as évek elején lépett föl novelláival, de igazi sikere csak első regényének volt 1911-ben. Ettől kezdve munkáinak számos kiadása jelent meg német, francia, olasz, angol, svéd, dán és finn nyelven is. — Első két regényének megjelenése után Horváth János rámutatott arra, milyen komolyan fogja föl művészi feladatait, s mennyire kerüli a közönséges szórakoztató témákat. Az ezeréves magyar élet egyik legfontosabb történelmi tényét, a fajkeveredés és fajbeolvadás problémáját ő helyezte legtisztább lélektani és költői megvilágításba irodalmunkban. A fajok találkozásának megvannak a maguk belső tragédiái, a fajvegyülés csak nehéz lelki vívódások között mehet végbe: az írónő hősei mind az első, mind a második regényében ezt a problémakört világítják meg más környezetben, más megoldással. Nem tézises regény egyik sem, nem oktatás. Tendenciátlan életábrázolás mind a kettő, de gondolkodóba is ejt. (Budapesti Szemle. 116. köt.) — Munkái: Apród-szerelem. Novellák. Budapest, 1900. — Apró bűnök. Novellák. Budapest, 1905. — Emberek a kövek

közt. Regény. Budapest, 1911. (Az írónő ezzel a könyvével keltette föl először az irodalmi körök figyelmét. Regényét lefordították németre, franciára, olaszra, angolra.) — A régi ház. Regény. Budapest, 1914. (A M. T. Akadémia Péczely-díjával jutalmazott mű a magyar elbeszélők első vonalába emelte szerzőjét. Húsz év alatt harmincezer példánya jelent meg. A külföldön is rendkívüli méltánylásban részesült. Lefordították németre, angolra, hollandra, dánra, svédre. Három nemzedék életsorsa tárul elénk a regény lapjain azzal a tanulsággal, hogy a polgárok csak olyanok, mint a nemesek: egy ideig délcegen ülnek a szerencse szekerén, azután elapad életerejük, eltűnik a név, a jólét, a tekintély. Az elbeszélés történeti hátterű, de a történeti vonások nem politikai vonatkozásúak, hanem társadalmiak. Megfigyelhetjük: itt van Széchenyi kora, Kossuth világa, a Bach-korszak, a kiegyezés, de az országos események csak a távolban suhannak el, a história szelleme a művelődési mozzanatokból és a polgári család életéből árad.) — Viaszfigurák. Novellák. Budapest, 1918. — Álmok. Novellák. Budapest, 1920. — Bujdosó Könyv. Napló. Két kötet. Budapest, 1921—1922. (Öt kiadása húszezer példányban jelent meg. A férfi-írók később is csak óvatosan kerülgették a Károlyi-forradalom és a bolsevista lázadás többé-kevésbbé zsidó témáját, Tormay Cecil bátran belevilágított a magyarirtó internacionalizmus véres korszakába. Könyve több volt a megrendítő és bőszítő jelenetek remekbe készült rajzainál, a művész és hazafi ihletett ecsetje dolgozott följegyzéseiben megörökítő és föltámasztó erővel. Rothermere lordot a Bujdosó Könyv nyerte meg a magyar ügy számára, ez a napló csinált belőle magyarbarátot. Angolra Torday Emil fordította le a könyvet, a francia fordítás Marcelle Tinayre és Paul Eugéne Régnier közös műve volt. Megjelent a könyv német, olasz, lengyel és finn nyelven is.) — Megállt az óra. Novellák. Budapest, 1924. (Az emberi élet mélységei a rég letűnt idők tükrében.) — Assisi Szent Ferenc Kis Virágai. Fordítás olaszból. Budapest, 1926. (A Fioretti régibb fordítói: Kaposy József, Erdős Renée.) — Kis magyar legendárium. Fordítás latinból. Budapest, 1930. (Árpádkori legendák válogatott gyűjteménye magyarul.) — Az ősi küldött. Regény. Három kötet. Buda-

pest, 1934—1937. (A helytelenül trilógiának nevezett egységes mű három része: A csallóközi hattyú, A tulsó parton, A fehér barát. A harmadik részt az írónő halála után Kállay Miklós fejezte be.) — Virágok városa. Szirének hazája. Úti képek. Budapest, 1935. (Firenze és Szicilia multja és jelene egy született művészlélek finom ábrázolásában. A történelem, az útleírás és a költészet szálai a stílus hangulatosságával olvadnak össze az Itália lelkét sugárzó könyv lapjain.)

VÁNDOR IVÁN (szül. 1886. május 23. Debrecen), családi nevén Várady Ilona, a Magyar Irónők Körének elnöke. — Munkái: Ködkisasszony. Novellák. Budapest, 1908. — Ács Éva. Regény. Budapest év n. — Balassa Bálint szerelmei. Regény. Budapest, 1917. — Az aranymadár. Regény. Budapest, 1918. — Petrőczy Kata. Regény. Budapest, év nélkül. — A megváltó ismeretlen. Regény. Budapest, 1925. — Kaland a hóban. Regény. Budapest, 1927. — Andrea szerencséje. Regény. Budapest, 1929. — Andrea találkozik az élettel. Regény. Budapest, 1932. — Andrea arcát a nap feléfordítja. Regény. Budapest, 1933. — Melitta hét apja. Budapest, 1936.

Irodalom. — Horváth János: Négy kötet novella. Budapesti Szemle. 1911. évf. — Császár Elemér: Nőírók regényei. U. o. 1916. évf. — Schöpflin Aladár: Magyar írók. Budapest, 1917. — Várdai Béla: Kaffka Margit: Hangyaboly. Magyar Kultúra. 1917. évf. — Császár Elemér: Kaffka Margit poszthumusz könyve. Budapesti Szemle. 1919. évf. — Szász Károly: Kaffka Margit: A révnél. Irodalomtörténet. 1919. évf. — Király György: Kaffka Margit. Nyugat. 1920. évf. — Alszeghy Zsolt: Tormay Cecil. Élet. 1921. évf. — Brisits Frigyes: Tormay Cecil. Budapest, 1922. — Szinnyei Ferenc: Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből. Akadémiai Értesítő. 1922. évf. — Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle. Irodalomtörténet. 1923—1930. évf. — Borbély István: Erdélyi magyar novellaírók és novellák. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest, 1924. — Bodor Aladár: A mai erdélyi nőírók. Protestáns Szemle. 1925. évf. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. — Császár Elemér:

A XX. század magyar irodalma kritikákban. Budapest, 1926. — Kiss Ernő: Erdélyi regények. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1926. évf. — U. az: Berde Mária. Pásztortűz. 1926. évf. — Feleky Géza: Kaffka Margitról. Nyugat. 1927. évf. — Féja Géza: Kaffka Margit. A Párisi Magyar Akadémia tanulmánykötete. Párizs, 1927. — Hoványi Béla: Erdős Renée. Miskolc, 1927. — Németh László: Berde Mária. Protestáns Szemle. 1927. évf. — U. az: Gulácsy Irén. U. o. 1927. évf. — Ványi Ferenc szerkesztésében: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. Budapest, 1927. — Zsigmond Ferenc: Gulácsy Irén. Debreceni Szemle. 1927. évf. — Hankiss János: Tormay Cecil. Budapest, 1928. — Szondy György: Kelet, észak, dél. Budapest és Debrecen, 1928. — Kemény Gábor: Kaffka Margit és a szociális lelkiismeret. Korunk. 1929. évf. — Szilágyiné Toperczer Ilona: Franciák Tormay Cecilről. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Újvári Péter szerkesztésében: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Biczó Ferenc: Pálffyné Gulácsy Irén. Kaposvári leányliceum értesítője. 1930. — Boross István: Kosáryné Réz Lola. Mezőtúr, 1930. — Kristóf György: Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Bozzay Margit szerkesztésében: Magyar asszonyok lexikona. Budapest, 1931. — Bánhegyi Jób: Erdős Renée. Pannonhalmi Szemle. 1932. évf. — U. az: Kaffka Margit. U. o. 1932. évf. — Bisztray Gyula: Írónők a tükör előtt. Magyar Szemle. 1932. évf. — Dénes Tibor: Kaffka Margit. Pécs és Budapest, 1932. — Possonyi László: Magyar prózaírók. Korunk Szava. 1932. évf. — Tóth Alajos: Tormay Cecil. Soproni Katolikus Köri Almanach. 1932. — Bánhegyi Jób: Gulácsy Irén. Pannonhalmi Szemle. 1933. évf. — Perényi József: Pécsi Mária elbeszélő művei. Budapest, 1933. — Alszeghy Zsolt: Szépirodalmi szemle. Katolikus Szemle. 1934-től. — Ágoston Julián: Kaffka Margit. Budapest, 1934. — Deér József: Újabb történeti regények. Magyar Szemle. 1934. évf. — Radnóczi Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése. Szeged, 1934. — Rónay Mária: Kaffka

Margit, az író és az asszony. Literatura. 1934. évf. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Boross István: Regényirodalmunk nőírói. Budapest, 1935. — Bánhegyi Jób: A magyar nőírók. Pannonhalmi Szemle. 1936. évf. — Rass Károly: A mi regényirodalmunk. Múzeum. 1936. évf. — Bánhegyi Jób: Gulácsy Irén regényei. Pannonhalmi Szemle. 1937. évf. — A Napkelet Tormay Cecil-emlékszáma. 1937. évf. — Pankotay Ella: Tormay Cécile. Budapest, 1938. — Bánhegyi Jób: A magyar nőírók. Budapest, 1939. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Hankiss János: Tormay Cécile. Budapest, 1939.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ IFJÚSÁGI IRODALOM.

BÁR a kiadóiügyesség nagy gondot fordított arra, hogy a külföld népszerűbb ifjúsági írói magyarul is megszólaljanak, az eredeti könyvek győzelmesen törtek előre. Az Athenaeum-részvénytársaság, Franklin-Társulat, Singer Wolfner-cég és a Szent István-Társulat az ifjúsági iratok egész tömegét hozta forgalomba.

A gyermekvers és a gyermekregény: ennek a két műfajnak jegyében virágzott az ifjúsági irodalom. Olykor a felnőttek nagynevű írói is szívesen kísérleteztek a gyermekvilággal. Kiderült, hogy a fiúknak és a leányoknak nehezebb írni, mint a felnőtteknek. A meseszövő tehetség mellett itt külön mesemondó stílus és igen fínom lélekismeret kellett.

Az ifjúsági szépirodalom mellett egyre jobban fölvirágzott az ifjúsági ismeretterjesztő irodalom is. A szórakoztatva tanító népszerűsítés követelményeinek kevesen tudtak eleget tenni, de néhány író mégis jól beszélt a gyermekek nyelvén, s könnyed átadó képességével közelebb hozta a tudás világát az ifjúság lelkéhez.

A serdülő ifjúsághoz szóló folyóiratok közül a katolikus *Zászlónk*nak volt a legnagyobb hatása. Évről-évre tömegesen olvasták *Az Én Újságom*, *Jó Pajtás*, *Tanulók Lapja*, *Magyar Lányok*, *Magyar Cserkész* évfolyamait is. A vallás-

felekezeti alapon működő kiadók folyóirat-vállalatai is szembetűnő sikerrel dolgoztak az ifjúság irodalmi nevelése érdekében. (A katolikus *Kis Pajtás*, és *Nagyasszonyunk*, a református *Erő*, az evangélikus *Ifjú Évek*, a zsidó *Remény*.)

Két szerkesztő: Izsóf Alajos (szül. 1870. Vághosszúfalu, Nyitra megye), katolikus áldozópap, budapesti hitoktató, utóbb állami polgári iskolai tanár, a Zászlónk ifjúsági folyóirat megindítója és első szerkesztője. — Abban az időben kezdte meg működését, amikor az ország fővárosa a keresztény világnézet számára végképen elveszettnek látszott. A belső városrészek elzsidósodása, a szocialista külvárosok, az ellenséges sajtó súlyossá tették a papság helyzetét, de Prohászka Ottokár szellemének követői nem vesztették el hitüket a katolikus gondolat jövőjében. Izsóf Alajos egyrészt a diákság szervezésével, másrészt a Zászlónk megalapításával a szociális érzékű modern papok első soraiban küzdött eszményi diadaláért. A legtehetségesebb szerkesztők egyike volt, folyóiratát még a nem-katolikus ifjúság is szívesen olvasta. Új laptípust teremtett a gyermekek számára, érdekfeszítő olvasnivalókkal szórakoztatta diákjait, irodalmi pályázataival és szerkesztői tanácsadásaival sikeresen egyengette a tehetségek útját. Folyóiratának első száma 1902-ben Prohászka Ottokár jelmondatával indult győzelmes útjára: «Magyar ifjúság, neked élned, virágoznod kell. Elhervadnod, elpusztulnod nem szabad!»

Radványi Kálmán (szül. 1887. Ipolyszalka, Hont megye), a budapesti érseki katolikus gimnázium tanára, a Zászlónk szerkesztője, a Szent István Akadémia tagja. — Folyóiratával, a diákvilág lelki kérdéseinek gondozásával, kitűnő tapintatú szerkesztői üzeneteivel a keresztény ifjúság ezreit irányította. Ösztönös érzéke volt a kéziratok megválogatásában, hatásosan művelte az ifjúsági elbeszélő és színműirodalmat. A gyermekvilág határain túl is érdemes írónak és színházi kritikusnak bizonyult. Irodalmi tanulmányainak és bírálatainak java része az Életben jelent meg. — Munkái: Mind hősök ők. Színmű. Budapest, 1920. — A gelencei

fényjelek. Színmű. Budapest, 1921. — Karcsi nagyon beteg. Színmű. Budapest, 1921. — Apátlan székelyek. Színmű. Budapest, 1923. — Neked adom a szívemet. Versek. Budapest, 1923. — Nyugat országain keresztül. Útirajzok. Budapest, 1923. — Hazafelé. Regény. Budapest, 1924. — Horogh István et Comp. Berlin, 1924. — Napsugárleventék. Berlin, 1924.

Népszerű ifjúsági könyvek :

Abonyi Árpád : Három vitéz magyar baka meg egy káplár kalandjai, Miklós vitéz, Rákolti György utazása, Magyar fiúk Afrikában. — Altay Margit : Az amerikai leány, Leánysors. — Ábrahám Ernő : Csudaszarvas. — Babay József : Mi, huszonketten. — Babits Mihály : Aranygaras. — Balázs Sándor : A kivándorló fiú. — Balogh Anna : A szikra kipattant, Új hajtások. — Bartóky József : Fínom fickók. — Bibó Lajos : Ladikon az ősmagyar hazába. — Blaskó Mária : Magyar Misi a vörös világban, Új honfoglalók, Tövisek között, Pityu. — Bokor Malvin : Velencések, Árpádvér. — Bónyi Adorján : Kata nagy leány lesz. — Bródy Sándor : Az egri diákok. — Dánielné Lengyel Laura : Rolandné, Vera naplója. — Dénes Gizella : Két fehér galamb. — Ego, családi nevén Fried Margit : Novák Magda, Pesti lányok, Mai leányok. — Farkas Gyula : Forrongó lelkek. — Fertsek Ferenc: Fickó meg a többiek, Pubi és a körülmények, Bábú a polcon. — Ifj. Gaal Mózes: Mildi meséi, A nyár szigetén.— Garády Viktor: A búrok földjén, A néger királyok kincse. — Gárdonyi Géza : Mindentudó Gergely bácsi, Nagyapó tréfái, Nevető könyv, Bolond Istók.— Gombos Albin: A grönlandi titok, Hájas Muki.— Gyomlay László : Fergeteg, Korompay Pista öröksége, A bártfai harangok, A szabadkai diákok. — Gyökössy Endre : A palotai cserkészek, A hazavándorlók, Ezüst furulya. — Havas István : Csodálatos paripa, A várkúti fiuk. — Herczeg Ferenc : Mesék. — Jakab Ödön : A két imposztor. — Jókay Lajos : Az árva fiú. — Kaffka Margit : Kis emberek, barátocskáim. — Kanizsai Ferenc : Cserebogár. — Komlós Aladár : Római kaland. — Kosáryné Réz Lola : A János-utcai leánykolónia, Hamupipőke. — Krudy Gyula : A cirkuszkirály, Az utolsó vörössapkás, Utazás a Tiszán. — Kun Andor : Janika Amerikában. — Lampérth Géza : Három pápai

diák, A kis dárdás meg a nagy dárdás, A munka hőse. — Lovik Károly: A leányvári boszorkány. — Lőrinczy György: Aranykarikák, A bizófalvi harang szava, A bujdosók, Az igmándi bég. — Mauks Kornélia: Fehér rózsa, Zörgő harasztok. — Molnár Ferenc: A Pál-utcai fiúk. — Móra Ferenc: Öreg diófák alatt, Falun-városon, Rab ember fiai, Csalavári Csalavér, Filkó meg én, Kincskereső kis ködmön, Dióbél királyfi. — Móricz Zsigmond: Boldog világ, Légy jó mindhalálig. — Nógrády László: Háború a Balatonon, Légy résen, Jómadarak. — Orbán Dezső: Az ezüstflotta kincse, Az én földem. — Paulini Béla: Dugasz Matyi birodalma, Gombóc Kelemen. — Pásztor József: Az aranyszőrű egérkirály, Négylábú bajtársaink. — Pogor Ödön: Az enyéim. — Pohárnok Jenő: Észak csillaga. — Roboz Andor: Nemo, Klárika. — Sas Ede: Tányértalpú koma, Csali Pali, Hihihi Palkó. — Sárándy István: Titokzatos vizeken. — Somlay Károly: A boldogság szigete. — Stadler Frida: Kakuk Piroska, Valaki vár engem. — Szederkényi Anna: Márika. — Szemere György: Két fiú története, Füllentő Gergely. — Szondy György: A ragyogószeműek, A meséskönyv álmai, Május királynője, Bölcsők, Testvérke naplója. — Tábori Piroska: Gyermekversek. — Teveli Mihály: Izenet a másvilágból, Az én kis hőseim. — Thirring Gusztávné: Amit gyermekeimnek meséltem. — Toma István: A hegyaljai diákok. — Tomcsányi János: Nagymagyarországból Kismagyarországba. — Tordai Ányos: Tinódi, Mikes Kelemen, Margit királyleány. — Tóth Tihamér: A művelt ifjú, A jellemes ifjú, A vallásos ifjú. — Török Sándor: A felsült óriás. — Várnai Zseni: Furulyaszó. — Victor Gabriella: A pataki vár gyöngye. — Zöldi Márton: Világjáró Lábas Péter. — Zsoldos László: Árnyékherceg.

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék. Három kötet. Budapest, 1910—1916. — Szemák István: A magyar ifjúsági irodalom története. Budapest, 1924. — Benedek Marcell szerkesztésében: Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Ványi Ferenc szerkesztésében: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Horváth Kálmán szerkesztő-

sében : Ifjúsági könyvtári jegyzék. Budapest, 1931. — Olasz Péter : A serdülő fiú a magyar regényben. Szeged, 1932. — Szondy György: A magyar ifjúsági irodalom gyermekkora. Kecskemét, 1933. — Drozdy Gyula: Móra Ferenc mint ifjúsági író. Néptanítók Lapja. 1934. évf. — Berend Klára: Az ifjúság irodalmi érdeklődése. Szeged, 1935. — Újvári Lajos : Mai gyermekirodalmunk. Magyar Szemle. 1935. évf. — U. az : A mai gyermek és a könyv. Budapest, 1936. — Sziklay László : Egy-két szín ifjúságunk lelki arcából. Protestáns Tanügyi Szemle. 1937. évf. — Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től. — Karácsony Sándor : Szondy György. Protestáns Szemle. 1939. évf.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VISSZAPILLANTÁS.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A magyar irodalom a XX. század első harmadában.

Idegen országok magyar irodalma.

A magyarországi német, tót, szerb, ruszin és román irodalom a XX. század első harmadában.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYAR IRODALOM A XX. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN.

Az 1867-től 1900-ig terjedő irodalmi korszak meglehetősen lassú mozgását a huszadik században a robbanó erejű szellemi roham lendülete váltja fel. A klasszikus hagyományok folytatói éppen olyan szerencsés ihletéssel dolgoznak munkáikon, mint a teljesen új ösvényeket vágó impresszionista és naturalista írók. A líra, a prózai elbeszélés, a színmű, az irodalomtörténet, a kritika, a publicisztika és a szónoklat a stílusteremtő tehetségek egész táborával dicsekedhetik.

Az új költészet kialakulásának tengelye: Ady Endre lírája. Az Ady-lírában a huszadik század lelkiségének érzelmei és gondolatai korszakot jelző stílussal léptek az olvasók elé. A régitől merőben elütő dallamok hangzottak fel a költő lantján, szokatlan hangszerelése új iskolát támasztott. Nemes és szép volt a klasszikus hagyományok verselése: Vargha Gyula, Kozma Andor és mások éneke; merészen és költői módon zendült meg mellettük az új nemzedék belső világa Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és mások ajkain. Világnézet, eszmekör, tárgy, indíték, díszítés, nyelv, verselés: minden megváltozott.

A költészet stílusreformja átcsapott a próza világába. A regényirodalom csakolyan lázasan kereste és csakúgy

megoldotta a maga művészi problémáit és stílustörekvéseit, mint a líra. Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond: mutatóul kiragadott nevek abból a hatalmas írói vezérkarból, amelyre büszkén tekinthetett a magyar irodalom.

Költői vezérmunkák és korjellemző szépirodalmi alkotások ebben a korszakban:

1901-ben Gárdonyi Géza: *Az egri csillagok*, *A bor*, *Karácsonyi álom*, Herczeg Ferenc: *Ocskay brigadéros*. 1902-ben Gárdonyi Géza: *A láthatatlan ember*, Herczeg Ferenc: *Pogányok*. 1903-ban Gárdonyi Géza: *Az a hatalmas harmadik*, Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*. 1904-ben Herczeg Ferenc: *Bizánc*. 1905-ben Gárdonyi Géza: *Az öreg tekintetes*. 1906-ban Ady Endre: *Új versek*. Ambrus Zoltán: *Munkái*. 1907-ben Molnár Ferenc: *Az ördög*. 1908-ban Ady Endre: *Vér és arany*, Gárdonyi Géza: *Isten rabjai*. 1909-ben Ady Endre: *Az Illés szekerén*, Babits Mihály: *Levelek Irisz koszorújából*, Kozma Andor: *Magyar szimfóniák*, Lengyel Menyhért: *Taifun*, Molnár Ferenc: *Liliom*, Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*, *Sári bíró*, Pekár Gyula: *A frigiai sipka*, *Tatárrabság*. 1910-ben Ady Endre: *Szeretném, ha szeretnének*, Kosztolányi Dezső: *A szegény kisgyermek panaszai*, Mikszáth Kálmán: *A fekete város*, Móricz Zsigmond: *Sárarany*, Zempléni Árpád: *Turáni dalok*. 1911-ben Tormay Cecil: *Emberek a kövek között*. 1912-ben Gárdonyi Géza: *Hosszúhajú veszedelem*, Herczeg Ferenc: *Éva boszorkány*, Kaffka Margit: *Színek és évek*. 1913-ban Kaffka Margit: *Mária évei*, 1914-ben Gyóni Géza: *Lengyel mezőkön tábortűz mellett*. 1915-ben

Tormay Cecil: *A régi ház*, Vargha Gyula: *Költemények*. 1916-ban Gyóni Géza: *Levelek a Kálváriáról*, Herczeg Ferenc: *Az arany hegedű*. 1917-ben Herczeg Ferenc: *Árva László király*, *A kék róka*, Móricz Zsigmond: *A fáklya*. 1918-ban Ady Endre: *A halottak élén*. 1919-ben Herczeg Ferenc: *Az élet kapuja*, *A fekete lovas*, Szabó Dezső: *Az elsodort falu*, Végvári: *Segítsetek!* 1920-ban Babits Mihály: *Nyugtalanság völgye*, Kozma Andor: *Magyar rapszódiák*, Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*, Sajó Sándor: *Tegnaptól holnapig*. 1921-ben Áprily Lajos: *Falusi elégia*, Kosztolányi Dezső: *A véres költő*, Tormay Cecil: *Bujdosó Könyv*. 1922-ben Móricz Zsigmond: *Tündérkert*, Vargha Gyula: *Ködben*, Voinovich Géza: *Mohács*. 1923-ban Harsányi Kálmán: *Ellák*, Komáromi János: *A régi szerető*, Mécs László: *Hajnali harangszó*. 1924-ben Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*, Sik Sándor: *Csend*, Surányi Miklós: *A nápolyi asszony*, Zilahy Lajos: *Az ezüstszárnyú szélmalom*, *Süt a nap*. 1925-ben Herczeg Ferenc: *A híd*, Mécs László: *Rabszolgák énekelnek*, Sajó Sándor: *Muzsikaszó*. 1926-ban Gulácsy Irén: *Fekete vőlegények*, Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*, Zilahy Lajos: *Két fogoly*. 1927-ben Kassák Lajos: *Egy ember élete*, Móra Ferenc: *Ének a búzamezőkről*, Vargha Gyula: *Hamvadó tüzek*. 1929-ben Surányi Miklós: *Csodavárók*. 1930-ban Sajó Sándor: *Gyertyaláng*. 1931-ben Kuncz Aladár: *Fekete kolostor*. 1932-ben Földi Mihály: *Isten országa felé*, Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*. 1933-ban Nyírő József: *Kopjafák*, *Uz Bence*. 1934-ben Erdélyi József: *Téli rapszódia*, Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*.

A magyar irodalom szellemi és erkölcsi egysége ebben a korszakban végzetesen felbomlik. Külön utakon haladnak a hagyományőrző nacionalista írók, külön a nyugatos eszmékkel telített impresszionisták, külön a naturalisták, a szocialisták, a katolikusok, a zsidók, utóbb — a világháború katasztrófája után — az erdélyiek, a felvidékiek, a délvidékiek. A jobboldali és a baloldali irodalom szembenállását, a keresztények és a zsidók ellentétét, a területi széttagoltságból eredő elváltozásokat nem tudja megszüntetni semmiféle jószándék. De ha egymástól messzeeső utakon haladnak is az egymást keserű lélekkel néző szellemi hadoszlopok, elágazó útjaik mégis egyesülnek a művészi alkotás közös végcéljában a magyar irodalom javára.

Irodalom. — Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Tizennégy kötet. Budapest, 1891—1914. — Ványi Ferenc: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1926. — Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Képes kiadás. Budapest, 1928. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1929—1930. — Újvári Péter: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Bangha Béla: Katolikus lexikon. Négy kötet. Budapest, 1931—1933. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

IDEGEN ORSZÁGOK ÉS ELCSATOLT TERÜLETEK MAGYAR IRODALMA.

A VILÁGHÁBORÚT követő nemzeti katasztrófa nemcsak az egységes magyar hazát szaggatta hét részre, hanem gátat vetett irodalmunk azonos medrű haladásának is. Csonka-Magyarországot szellemi tekintetben évekig elzárták a Csehország, Románia, Szerbia, Ausztria, Olaszország és Lengyelország által elszakított országrészektől. Az idegen államokba olvasztott magyarságot az anyaország nem táplálhatta sem könyvvel, sem folyóirattal ; az ottani olvasók teljesen tájékozatlanul és minden irányítás nélkül maradtak. Az általános csüggedést később szívós munkakedv váltotta fel. Az elszakított magyarok körében már 1919-től kezdve sikeres törekvések történtek, hogy könyvek kiadásával és folyóiratok alapításával irodalmi életet teremtsenek.

A trianoni béke előtt senki sem beszélt erdélyi vagy felvidéki magyar irodalomról, az irodalmi törekvések az egységes magyar szellemi élet középpontjába : Budapestre futottak össze. Az egész ország Budapest véleményéhez igazodott, az ország fővárosa táplálta szellemi dolgokban a vidék magyarságát. De amikor a világháború végzete kiszakította a magyarok millióit az ezeréves lelki közösségből, amikor a megszálló utódállamok semmiféle könyvet

és folyóiratot nem engedtek át az új határokon, az átcsatolt területeknek maguknak kellett gondoskodniok szellemi szükségleteikről. S ekkor bebizonyosodott, hogy a magyarság nem könnyű fajsúlyú nép. A politikai napisajtó mellett szépirodalmat teremtett, írókat nevelt föl, könyveket adott az olvasók kezébe. Minden elszakított országrészben megindult a törekvés a régi irodalmi hagyományok megőrzésére, új utak keresésére, s különösen arra, hogy a végek irodalma ne puszta művészi öncélúság legyen, hanem egyúttal nemzeti erőforrás is.

Mivel a régi értelmiség nagy része hamar elmenekült Erdélyből, a Felvidékről és a Délvidékről, másik részét pedig a román, cseh és szerb hatóságok kényszerítették távozásra, az olvasóközönség száma erősen megfogyatkozott. Az általános anyagi romlás is csökkentette a könyvvásárló kedvet. Az írók előfizetési fölhívásokkal és gyűjtőívekkel segítettek magukon. Még a nevesebb emberek sem kaptak olyan kiadót vagy nyomdászt, aki vállalkozott volna egy-egy kézirat sajtó alá adására. Ilyen vajudások között született meg az idegen uralom alá jutott országrészek új magyar irodalma.

Mennyi küzdelem, mennyi nyomorúság néhány év leforgása alatt! A sajtószabadságot — a hírlapok és folyóiratok bíráló és panaszkodó hangját — nem nyomták ugyan el, de ami ezenkívül esett, arra ránehezedett az új idők járása. Az iskolák, színtársulatok, irodalmi egyesületek egymásután omlottak össze, hatalmas vagyonok váltak semmivé, ártatlan emberek ezrei keltek vándorútra. Az irodalom mégsem halt meg.

A balszerencse összetörte Magyarország egységét, de a politikai határok változása nem módosíthatott az irodalmi határokon. A külön medrekbe szorított írói törekvések vizei mégis csak találkoztak az egységes magyar irodalom medencéjében.

Az 1918. évi budapesti karácsonyi hírlapok és folyóiratok már nem érkeztek meg Kolozsvárra. Ettől az időtől kezdve Erdélybe éveken át nem jutott be semmiféle nyomtatvány Csonka-Magyarországból. Közel két millió volt az elszakított erdélyi magyarság lélekszáma, vezér nélkül és koldus sorsban indult útjára az erdélyi magyar könyvtermelés. 1919. januárjától kezdve hat esztendő alatt ezernél több magyar könyv jelent meg Erdély földjén. A könyvek legnagyobb hányadát a szépirodalmi kötetek tették, köztük a regény és novella volt a legtöbb. A kötetek fele Kolozsvár nyomdáiból került ki, de szép számmal nyomtattak könyveket Aradon, Brassóban, Marosvásárhelyt, Nagyváradon, Szatmáron és Temesváron is. A folyóiratok és hírlapok példányszámai 1925-ben jóval fölülmúlták az erdélyi román és német lapok példányszámait, mint ahogy a nyomdák közül is 147 volt a magyar s csak 66 a román, 25 a német jellegű. Ugyanekkor a magyar könyvkereskedések száma 225 volt, a románoké 80, a németeké 56. Semmi sem bizonyítja jobban ezeknél az adatoknál, hogy milyen kulturális súllyal rendelkezett — annyi sorscsapás után is — az erdélyi magyarság.

A politikai erőszak az anyaországgal való összeköttetés minden kötelékét eltépte, az utódállamok lakói azonban — Románia, Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Ausztria magyarjai

— szabadon közlekedhettek egymással. A kommunizmus után Budapestről Bécsbe menekült magyarnyelvű írók teljes erővel gyekezte'c Erdé'yt is behódítani a maguk hatalmi körébe, de Bécs messze volt, s az élelmes bécsi emigránsoknak erős vetélytársaik akadtak az időközben Erdé'ybe húzódó szökevényzsurnalisztákban, akik mihamar maguk köré gyűjtötték erdélyi elvtársaikat. A nemzeti szellemű konzervatív írók sem maradtak tétlen, mert érezték, milyen nagy az erkölcsi felelősségük az elhagyott magyarsággal szemben. Ezek az írók a kolozsvári Minerva könyvkiadó részvénytársaság köré csoportosultak, s a katolikus, református és unitárius egyházak támogatásával indították meg irodalmi vállalataikat. Munkásságuk középpontja a Pásztortűz folyóirat volt, előbb Reményik Sándor, utóbb György Lajos szerkesztésében. A legkisebb faluba is eljutott Gyallay Domokos népies lapja: a Magyar Nép. Ennek a jól szerkesztett hetilapnak sikerét semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy előfizetőinek száma megközelítette a húszezret. A tudományos folyóiratok közül az egyetemes tartalmú Erdélyi Irodalmi Szemle különösen könyvbírálataival hatott az írók és olvasók meglehetősen krit kátlan csoportjára. Ezt a folyóiratot is a Minerva részvénytársaság adta ki, előbb Borbély István, utóbb György Lajos szerkesztésében. A keresztény vallásfelekezetek minden erejüket megfeszítették, hogy a hithűség mellett az irodalom szeretetét is növeljék.

A könyvsorozatok közül a három keresztény egyház által melegen támogatott Minerva részvénytársaság kötetei hamarosan megtalálták az utat a közönség érdeklődéséhez.

Még nagyobb figyelmet keltettek az Erdélyi Szépmíves Céh könyvei. Ezt a kiadóvállalatot Kós Károly és öt írótársa 1924-ben azzal a céllal kezdeményezte, hogy kiküszöbölje az addig szokásos gyűjtőíves házalást. A vállalat különösen akkor lendült föl, amikor a Marosvécsi Helikon tagjai 1926-tól kezdve belekapcsolódtak a Céh szervezetébe, s átvették a kiadás gondjait.

1926. nyarán báró Kemény János huszonnyolc erdélyi írót hívott össze marosvécsi kastélyába, hogy tanácskozzék velük a magyar irodalmi törekvések szervezéséről. Ez az írói találkozás — a Marosvécsi Helikon — új koszakot hozott az erdélyi magyar írók munkájának szervezésébe és támogatásába. A társulás átvette az Erdélyi Szépmíves Céh Könyveinek kiadását, s 1928-ban Kolozsvárt megindította az Erdélyi Helikon című folyóiratot gróf Bánffy Miklós és Áprily Lajos szerkesztésében.

A katolikus szellemű írók egyesülése hozta létre az Erdélyi Katolikus Akadémiát. Az ultraradikális erők támadó kedve annyira fokozódott, hogy a konzervatív-nacionalista tudományos körök kénytelenek voltak világnézetük védelméről gondoskodni. Az új Akadémia nem bocsátkozott harcba a baloldali irányzatokkal, csak biztosítani akarta a katolikus gondolat termékenyítő hatását a szellemi élet terén. Megalakult a Károli Gáspár Református Irodalmi Társaság is. Hagyományaihoz ragaszkodva folytatta régi munkásságát — ugyancsak Kolozsvárt — az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Irodalmi Társaság. A kisebb városok irodalmi szervezetei között szintén megmaradt néhány régibb egyesület: így a marosvásárhelyi

Kemény Zsigmond-Társaság, a temesvári Arany János-Társaság, a nagyváradi Szigligeti-Társaság és az aradi Kölcsey-Egyesület.

A világnézeti harcok Erdélyben nem élezték ki annyira a személyi ellentéteket, mint az ellenforradalmi hangulatú anyaországban, de azért itt is folyt a hírlapi harc, itt is szembekerültek egymással az elvek és a szándékok. A fiatalabb írók új eszméket, új tartalmat, új formákat kerestek; az idősebbek a klasszikus magyar irodalom hagyományain óhajtották továbbépíteni az erdélyi irodalmat. Az évekig tartó küzdelem az Ady-szellemű új nemzedék győzelmével végződött. A modern irány érvényesülésének különös szerencséje volt gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János szellemi irányítása és anyagi áldozatkészsége. Az a tény, hogy Makkai Sándor református püspök is az új szellem szolgálatába állt, még jobban segítette az Ady-eszmekör diadalra jutását.

A szépirodalmi műfajok közül a háborús összeomlás után először a líra bontakozott ki. A lírikusok nagy számára jellemző, hogy 1919-től kezdve hat év alatt mintegy nyolcvan költőnek jelent meg verses kötete. Ebből a lírai áradatból magasan kiemelkedtek Reményik Sándor és Áprily Lajos kötetei. Az erdélyi lírikusok a tökéletességre törő formaművészet és a formátlan szabadverselés két végpontja között sok költői újszerűséget és nem kevés erdélyi színt hoztak a magyar irodalomba.

A novellisták és regényírók közül Berde Mária, Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, Kós Károly, Makkai Sándor, Nyírő József és Tamási Áron elbeszélő munkásságának

volt legtöbb híve. A regény és novella négy-öt év leforgása alatt visszaszorította a lírát, s vezető helyre jutott a szépirodalomban. A lírikusok tépelődő pesszimizmussal adtak hangot érzelmeiknek, az elbeszélők változatos tárgysorral szórakoztatták olvasóikat. A társadalmi novella és regény után a történeti elbeszélés is kibontakozott; a népies tárgykör mellett a modern lélek elemzése sz nten divatba jött. Az ábrándos idealizmustól a durva naturalizmusig, a fínom magyar stílustól a futúrista erőltetettségig minden forma helyet kapott az írók tollán.

A drámai termés aránylag csekélyebb súlyú volt, bár sok drámát írtak és adtak közre. A kolozsvári magyar színház helyébe 1919. október 1-én román színtársulat került, s a magyar színészek egy mozgófénykép-színház épületébe szorultak. Hogy milyen szívósan küzdött fennmaradásáért — Janovics Jenő vezetése alatt — ez a hajlékából kiűzött magyar színtársulat, mutatja, hogy öt esztendő alatt 2160 előadást tartott Kolozsvárt. Az erdélyi magyar színészet többi középpontja: Arad, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmár, Temesvár. A Budapesten előadott legújabb darabok Erdélyben is színrekerültek.

Nem veszett ki Erdélyből a tudományos élet sem. Igaz, hogy 1919. májusában a kolozsvári magyar egyetem román egyetemmé lett, de a tudomány emberei számukban megfogyatkozva és szerteszét szórva is tovább művelték tudományukat. Az irodalomtörténetben és szépirodalmi kritikában Borbély István, György Lajos és Kristóf György dolgozott legnagyobb buzgalommal.

A Felvidéknek sohasem volt külön irodalmi élete:

Nagy-Magyarországban gyökerezett egész műveltsége. A trianoni béke a szlovák és a rutén felvidéket — Szlovenszkót és Ruszinszkót — eltépte a magyar anyaországtól, a felvidéki írók és olvasók elszakadtak gyökerüktől: Budapesttől. A csehszlovák köztársasághoz csatolt magyarországi terület súlyos helyzetbe került, de az ottani magyar írók éppen úgy munkához fogtak, mint az erdélyiek. Mivel a határokat teljesen elzárták a magyar könyvek, hírlapok és folyóiratok elől, maguk alkottak irodalmat az ottani magyar közönség számára.

A folyóiratoknak sem Pozsonyban, sem Kassán, sem egyebütt nem volt tartósabb életük. Kumlik Emil és Szeredai Gruber Károly szépirodalmi szemléje, a pozsonyi Tavasz, két évig állt fenn (1919–1921). Gömöri Jenő folyóirata, a pozsonyi Tűz, megszűnt már harmadik évfolyamában (1921–1923). Azontúl a szépirodalom a napilapok és hetilapok hasábjain húzódott meg, s az Új Auróra köteteiben bontakozott ki. A felsőmagyarországi íróknak ebben az almanachjában Jankovics Marcell és Dobai János évről-évre összegyűjtötték a felvidéki költők, elbeszélők és publicisták legjobb munkáit. Vezető gondolatuk az irodalmi értéken kívül a nemzeti hagyományok és a keresztény világnézet megbecsülése volt. Pozsony a régi magyar tradiciókat és a konzervatív-nacionalista szellemet őrizte, Kassán az irodalmi modernség túlzó radikálizmusa nyilatkozott meg.

Általában a Felvidék szellemi szempontból két részre különült: a pozsonyi és a kassai részre. Könyvekre nem akadt kiadó sem nyugaton, sem keleten; de az írók egy

része mégis kinyomatta kéziratát előfizetés útján. Míg Erdélyben meglepően nagy volt a könyvtermelés már az első években, a Felvidéken aránylag kevés munka került a közönség közé. Kedvezőbb fordulat csak akkor következett be, amikor Farkas Gyula kezdeményezésére a németországi Voggenreiter könyvkiadó-vállalat magyar osztályt állított föl, s Berlinből egymásután küldte az utódállamokba a magyar könyveket.

Pozsonyban a Toldy-Kör, Kassán a Kazinczy-Társaság próbálta meg a felvidéki írók szervezését. A pozsonyi Toldy-Kör magá' oz vonta Pozsony nemzeti szellemű magyarságát, irodalmi üléseket tartott, tudományos előadásokat rendezett, pályadíjakat tűzött ki. Hasonló lelkes munkát végzett a kassai Kazinczy-Társaság tudományos és irodalmi e'őadásaival és pá'yázataival.

1930. tavaszán a szlovenszkói magyar nemzeti párt elnöke, Szentiványi József földbirtokos, liptómegyei szentiváni birtokára hívta a Felvidék kiválóbb magyar íróit, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom feladatairól elmondhassák nézeteiket. Ezen a Szentiváni Kúriának nevezett megbeszélésen tizenhat északmagyarországi író vett részt. Tanácskozásuk tíz pontból álló határozatban foglalta össze megál'apodásait az ottani magyar irodalom, színpártolás, hírlapírás, könyvkiadás és népművelés ügyei s a magyar-szlovák szellemi kapcsolatok k'mélyítése tárgyában.

A cseh uralom 1931-ben egy millió cseh korona adománnyal életre hívta a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaságot: a Masaryk-Akadémiát A hatalmas összeget

a csehszlovák köztársaság elnöke abból a célból ajándékozta a magyarságnak, hogy abból továbbfejleszthessék a magyar művelődés felvidéki hagyományait, és támogassák a magyarnyelvű irodalmat és tudományt. Mivel az Akadémia tagjai közé elsősorban a baloldali politika szolgálatában álló írókat hívták meg, a felvidéki magyarság kedvetlenül szemlélte az új alakulást. Az általános vélemény az volt, hogy az Akadémia politikai célokat szolgál: meg akarja mutatni a külföldnek, hogy Csehország emelni akarja a magyar kultúrát, másrészt szellemi tekintetben éket akar verni a magyarok közé. Nagy különbség az — mondotta a felvidéki magyarság egyik vezérembere, — ha valamely intézmény magyar, vagy ha abban csak magyarul beszélnek, aminthogy nem minden magyarul írt sajtótermék magyar, ha mindjárt ezen a nyelven írta is szerzője.

A Felvidék költői között Mécs László keltette föl legjobban a figyelmet. Az ottani magyarságnak ebben az ünnepelt lírikusában tetőződött a Felvidék nyugtalanul modern művészi törekvése. Lírikus-társai jórészt ultramodern kísérletezők voltak: világnézetük és költői kifejező formájuk meglehetősen távol áll a konzervatív felvidéki olvasók lelkiségétől. A Felvidék lírájáról Sziklay Ferenc Lírai antológiája nyujtott legkönnyebben hozzáférhető áttekintést 1926). Huszonhat költő szerepelt ebben a kötetben: legtöbbjük új lírikus a cseh megszállást követő hét esztendőből. Magasan kiemelkedő egyéniség — Mécs Lászlón kívül — nem akadt közöttük, de azért egyiknek-másiknak megvolt a maga jellemző hangja és reményt

keltő lírai pályakezdése. Meglepő, hogy verseikben aránylag kevés volt a Felvidékhez fűződő tárgyi kapcsolat, a történelem dicső emlékeinek a mai küzdelmekbe való beleszövődése, a Kárpátok természeti szépségeinek ihlető hatása, szóval a mult és jelen kivirágzása a szülőföld talajából. E helyett szembetűnően fölbukkantak verseikből a szociális vonatkozások, a páneurópai eszmék, a világbéke hirdetése, a pacifizmus dicsőítése.

A magyar színészet nem szűnt meg a Felvidéken, bár egyre súlyosabb helyzetbe került. 1925-ben már csak egy felvidéki színtársulatnak volt hivatalos engedélye előadások tartására, ez a társulat is nehezen élt meg, mert egyrészt a cseh színtársulatokkal, másrészt a mozgószínházakkal kellett megküzdenie. A pozsonyi és kassai színházaikban cseh és tót színészek játszottak, itt inkább csak a nyári hónapokban juthattak a közönség elé a magyar színészek.

Jugoszlávia magyar részében — a Vajdaságban — szomorú helyzetbe került az irodalom. Magyar folyóirat éveken keresztül nem jelent meg, magyar színielőadások nem voltak, az itt élő félmilliónyi magyarság néhány helyi hírlapból és a kommunista szellemű bécsi könyvforrásokból táplálkozott. Később némiképpen enyhült a politikai nyomás, a nagyobb városok magyarsága megpróbálkozott kulturális tervek megvalósításával, lelkes műkedvelők a kisebb községekben is eljátszottak egy-egy színdarabot, s a Délvidék élénkebb városaiban — Szabadkán, Újvidéken, Nagybecskereken, Óbecsén — az irodalmi törekvéseknek is volt némi népszerűségük. Az itt megjelenő magyar

lapok ébren tartották a jugoszláviai magyarság érdeklődését a közműveltségi és irodalmi kérdések iránt.

Az írók sorából kevesen emelkedtek ki munkásságukkal. A Délvidék írói inkább pályakezdők, vagy olyan költők és elbeszélők voltak, akik hírlapi munkában és a hétköznapi élet kenyérkereső gondjai között kényszerültek szétforgácsolni tehetségüket.

Mint Erdélyben és a Felvidéken, a délvidéki írók és olvasók között is erős volt az Ady-kultusz s lelkes hívei támadtak minden ultramodern iránynak. Akadt olyan irodalmi kezdőkből álló csoport is, amely futúrista folyóiratot indított, bár közönséget éppen úgy nem tudott toborozni, mint ahogyan megbukott — a hírlapokon kívül — minden más irodalmi vállalkozás.

A színműírók inkább csak a műkedvelő színpadok számára dolgoztak. A Délvidéken a jugoszláv kormány eltiltotta a hivatásos magyar színészek előadásait. Ezek helyét maga a művészetkedvelő közönség pótolta alkalmi darabok előadásával és régi magyar színdarabok fölújításával.

Lényegesen más körülmények között küzdött léteért az amerikai magyar irodalom.

A magyarok bevándorlása az Amerikai Egyesült Államok területére az 1848-as szabadságharc leverése után kezdődött. Az Újvilágba szakadt magyarok az 1880-as évektől kezdve több hírlapot alapítottak, s a huszadik század elejétől kezdve serény irodalmi munkásságba kezdtek. A politikai napilapokon és hetilapokon kívül akadt olvasóközönsége a különböző egyházi közlönyöknek, szaklapoknak és élclapoknak is.

Az amerikai magyar költeményekből egyrészt a nehéz testi munkát kívánó újvilági élet hangulatai, másrészt az ősi hazába való visszavágyódás gyötrelmes érzései tűnnek elő. Kemény György és Szabó László az elbeszélő költészetet is hivatottan művelték. Az amerikai magyar költők indulatosabban szólaltak meg, mint az anyaország lírikusai; költeményeikben harci készség lángolt minden iránt, ami magyar nemzeti ügy; demokrata felfogásukat összeegyeztették a konzervatív régi haza szeretetével. Rideg az amerikai élet: nehéz sors, gépies munka, sok szomorúsággal. Amint a lírikusok költeményeiben egybeolvadt az elhagyott óhaza képe a keserves gyári munka jeleneteivel, úgy bontakozott ki Reményi József regényeiből az új tipusú amerikai magyar alakja, gondolkozása, érzelemvilága.

Magyarországból nem sok könyv jutott át Amerikába. Az amerikai magyarok nagyobbára gyári munkások, bányászok, földművelők és iparosok voltak, idejük nehéz munkában telt, az újságokon kívül alig érdeklődhettek az irodalom értékesebb termékei iránt. Magasabb műveltségük volt lelkészeiknek és hírlapíróiknak. Ezek lelkesen küzdöttek a magyar nyelv és magyar érzés érdekében, de fáradozásuk csak ideig-óráig biztatott sikerrel. A kivándorlók első nemzedéke még magyar volt, a második nemzedék már angollá vált, a harmadik nemzedékben végképpen elveszett az első nemzedék magyarsága. Az angollá lett magyar már csak fordításokban tudta megérteni egykori hazájának írói alkotásait.

Angol fordításokban sűrűn játszották a hatásosabb magyar színdarabokat. New-Yorkban 1908-ban színre került

Molnár Ferenc Ördöge, s ettől kezdve az Egyesült Államok területén erős lendülettel törtek elő a magyarországi színpadi szerzők. Molnár Ferencnek 1927-ig tíz darabját adták elő nagy sikerrel az amerikai színpadokon. Ugyaneddig az időpontig Vajda Ernő hat, Lengyel Menyhért öt, Herczeg Ferenc és Biró Lajos három-három darabbal szerepelt, s kívülük mások is föltűntek New-York és a többi nagyváros színházaiban. (Drégely Gábor, Fodor László, Földes Imre, Garvay Andor, Gábor Andor, Heltai Jenő, Lakatos László, Orbók Loránt, Pásztor Árpád.) Nagy sikerük volt a magyar operetteknek is. Filmre számos magyar színdarabot és regényt dolgoztak föl.

Más világtájakon is jelentek meg magyarnyelvű könyvek és hírlapok a világháborút és forradalmakat követő szétszóródás után. Kanadában, Braziliában, Argentinában magyar lapokat szerkesztettek. Még Oroszországban is maradt a hadifogság évei után annyi magyarnyelvű olvasó, hogy a Moszkvában 1925-ben megalakult Proletár Írók Nemzetközi Egyesületének Magyar Szakosztálya magyarnyelvű könyvsorozatot indíthatott meg.

Történeti följegyzések, statisztikai adatok :

A trianoni béke Magyarország lakosságának hatvan százalékát, területének közel hetven százalékát csatolta át az utódállamokhoz. Az elszakított magyarság ellenséges környezetbe jutott, az anyaországgal való szellemi kapcsolatait széttépték, az új nemzedék idegen művelődés szolgálatába kényszerült. Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia könyörtelenül kitiltották országaik területéről a magyarországi szellemi termékeket, s ebben a dologban olyan szívós egyöntetűséggel jártak el, hogy Csonka-Magyarország sajtója teljesen tehetetlenül állt az elzárt határok előtt. Bizonyos sajtótermékeket azért beengedtek : olyan nyomtatványokat, ame-

lyekről föltették, hogy semmiféle erkölcsi hasznot sem hoznak a magyar anyaország megbecsülésének. Hiába tiltakozott ez ellen az eljárás ellen a magyar kormány, hiába kérte az európai közvélemény védelmét a Magyar Tudományos Akadémia, hiába tárták föl a magyar kiküldöttek a Népszövetség előtt Genfben a mélyen megalázó állapotokat, a három környező állam nem engedett álláspontjából. A Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában nyomtatott hírlapok, folyóiratok és könyvek minden nehézség nélkül bejöhettek Magyarországba, a Magyarország határain belül élő tudósok munkáit még az 1930-as évek derekán is kizárták a három utódállam területéről.

Szellemi mozgalmak Erdélyben. — Az erdélyi célkitűzések 1919-ig az egyetemes magyarság szellemi határain belül mozogtak, de a politikai határok megváltozása súlyos sebeket ejtett a magyarság szellemi egységén. A magyarságból az utódállamokban nemzeti kisebbség lett, Budapest középponti vezető szerepe megszűnt, a lesujtó elszigeteltség megoldhatatlannak látszó feladatok elé állította a keleti magyarokat. Az idősebb korosztályok a régi Nagy-Magyarország eszmevilágához ragaszkodtak, az ifjúság új irányok felé haladt. Az impériumváltozás következtében nemcsak a művelt középosztály nagy része hagyta oda a királyhágóntúli megyéket, hanem az új nemzedék egész tömege is Csonka-Magyarországban keresett elhelyezkedést. Néhány év múlva egyre több lett azoknak a száma, akik már vállalni merték a kisebbségi sors gyötrelmeit, s nem óhajtottak távozni Erdélyből. Az ifjúság általában megmaradt a nemzeti érzés sáncain belül, de a nemzeti alapnak transzszilvanista színt adott, s erősen kibélyegzett világnézeti felfogással szemlélte a politikai és társadalmi helyzetet. A súlyos gazdasági válság, a nagybirtokot megsemmisítő agrárreform, az állam támogatásának teljes nélkülözése egyrészt antikapitalista hangulatot támasztott, másrészt közelebb hozta egymáshoz az előkelőbb és szegényebb társadalmi osztályokat. Az ifjak különösen átérezték a közös kisebbségi sors egymásra utaltságának demokratizáló hatását, egyes csoportjaik a radikalizmus és szocializmus támogatásával iparkodtak új létalapot teremteni jövőjük számára. Az irodalmi utánpótlás meglepő gyor-

san sikerült, bár az összeomlás után reménytelennek látszott az erdélyi irodalom ügye. Míg Magyarországon az irodalom kettészakadt, Erdélyben a jobboldal és a baloldal elég jól tűrte egymást, s a napisajtó segítségével azt az írói szabadságot iparkodott meghonosítani, amely nincs lekötve semmiféle politikai, vallási vagy egyéb szempontoknak. Az írók egyek akartak lenni az erdélyi kultúra magyarnyelvű ápolásában, a keresztény egyházak nagy gondot fordítottak az iskolák ügyére, a főiskolai oktatás azonban teljesen kicsúszott a magyarság hatóerejéből. Csak Kolozsvárt maradt a magyar művelődésnek némi szerény őrhelye. A kolozsvári egyetem magyar nyelvi és irodalomtörténeti tanszékére Kristóf György szászvárosi református gimnáziumi tanárt nevezte ki a román kormány. Kristóf György a magyar egyetemi hagyományok szellemében irányította a tanári pályára készülő egyetemi hallgatóságot, a mellett megírta és román nyelven is kiadta a magyar irodalom történetét.

A Marosvécsi Helikon. — Az 1920-as évek elején úgy látszott, hogy az irodalomtudomány erdélyi vezérei — Borbély István, György Lajos, Kristóf György — meg tudják tartani az irodalmat Nagy-Magyarország szellemi hagyományai mellett. A helyzet rohamosan megváltozott. Míg az anyaországban a keresztény-nacionalista irány hívei sikeresen küzdöttek a baloldali törekvések ellen, az erdélyi új írói nemzedék a modern szellem nevében messzemenő célokat tűzött ki maga elé. A művészet korlátlan szabadságát követelték, tekintet nélkül az irodalmi alkotások világnézeti fölfogására. Büszkén hivatkoztak arra, hogy Erdély mindig tiszteletben tartotta az egyéni vélemény szabadságát, s most sem hajlandó történeti, társadalmi, politikai, vallási és erkölcsi megkötöttségekkel harcolni az irodalomért. A békevilágban — panaszolták — minden vidéki író Budapest számára írt, onnan várta elismertetését, a fővárosi szerkesztőket és kiadókat ostromolta kéziratai val; a világháború után az elszakadt országrészeknek ki kell bontakozniok a vidékiesség harmadrangúságából, a műkedvelő irodalmat útjelző irodalommá kell alakítani, a kontárokból fáklyahordozókat kell nevelni. Mikor egy fiatal erdélyi földbirtokos, báró Kemény János, 1926-ban baráti összejövetelre

szólította a modern erdélyi írókat, marosvécsi kastélyában gyorsan kialakult az új Helikon : az írók szabad társulása. Körülbelül harminc neves író sorakozott egymás mellé minden alapszabály nélkül, de határozott elvekkel. Megállapodtak, hogy munkásságuk szelleme magyar lesz, művészi hitvallásukat nem korlátozzák előítéletekkel, egymás világnézetével nem törődnek, csak az írói tehetséget fogadják el mértékül. A Helikon összejövetelei Kemény János parkjában évről-évre megismétlődtek, a tanácskozásokon sok értékes terv született meg. Már az első évben átvették az Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadóvállalatát, 1928-ban megindították az Erdélyi Helikon havi füzeteit. Fönnállásának tizedik évét 1935. nyarán ünnepelte a Marosvécsi Helikon. Ezen a találkozón huszonnégyen vettek részt Erdély írói közül Kemény János kastélyában. Tíz év alatt négy helikoni tag húnyt el : Sipos Domokos, Kuncz Aladár, Szombati Szabó István, Kovács Dezső. Magyarországba költöztek : Áprily Lajos, Bartalis János, Gulácsy Irén, Hunyady Sándor, Szabó Mária. Világnézeti szempontok miatt vagy más okokból is többen kiváltak a szervezetből, viszont új írókkal is gyarapodott a baráti kör. A jubileumi tanácskozásokon megállapították, hogy a Marosvécsi Helikon szervező munkája szerencsés eredményekkel járt, a Magyar Helikon évfolyamait a közönség felkarolta, az Erdélyi Szépmíves Céh könyvei meghonosodtak az egész magyar nyelvterületen, sőt az erdélyi írókat Budapest jobban fölkarolta, mint maga Erdély. Példányszám szerint több erdélyi könyv kelt el Csonka-Magyarországon, mint Erdélyben ; a magyarországi sajtó is többet foglalkozott a királyhágóntúli irodalom termékeivel, mint az erdélyi.

A transzszilvánizmus kérdése. — Van-e erdélyi szellem, van-e külön erdélyi magyarság, van-e sajátosan elkülönülő magyar lelkiség Nagy-Magyarország délkeleti medencéjében? A magyar nemzeti egység hirdetői Csonka-Magyarországon is, az elszakadt területeken is, visszautasították azt a törekvést, amely Erdély egykori állami különállására hivatkozva más jellemet szeretett volna tulajdonítani az erdélyi magyarságnak, mint az anyaország nemzetfenntartó többségének.

Politikai értelemben az erdélyiség — a transzszilvanizmus —

az erdélyi magyarság, románság és szászság összetartását és szövetkezését hangsúlyozza abból a célból, hogy a három nemzetnek minél elviselhetőbb életet teremtsen. Amint a külön német, francia és olasz öntudat mellett megvan Helvéciában a három fajt egybefűző svájci hazafiság, akként kell kialakítani — a transzszilvánisták álláspontja szerint — a három erdélyi nemzet lelki közösségét.

Az irodalmi transzszilvanizmus jóval kényesebb kérdés, mert ezt az erdélyiséget erősen ki lehet élezni az egyetemes magyar irodalom érdekei ellen. A gyökeresen erdélyi születésű és Erdélyben élő írók véleménye ebben a tekintetben nem egyöntetű. Egyik igen komoly csoportjuknak programmszerű nyilatkozata szerint: külön erdélyi irodalom sohasem volt és nem is lesz soha. Minden olyan irányzat, amely ezt a különbséget hangoztatja, nem egyéb feltűnést kereső eredetieskedésnél. Az erdélyiség — a transzszilvánizmus — csupán színezete annak a szellemi tevékenységnek, amely a magyar birodalomnak Romániához kapcsolt területén megnyilatkozik. Amint Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál idejében nem beszéltek erdélyi irodalomról, bár ezek az írók is belevitték a maguk egyéni és tájszíneit munkáikba, úgy ma is legföljebb csak arról szólhatunk: mik voltak az Erdélyben született írók eszményei, és mit adtak az egységes magyar irodalomnak? A magyar anyaországtól való elszakítás a maga mesterségesen felhúzott kínai falaival természetesen önállóbb életre kényszerítette az Erdélyben élő írókat, de ha felvetnők azt a kérdést, miben áll az írók erdélyisége, vagy kik azok, akikben ez a transzszilvánizmus tisztán mutatkozik, nagyon megakadnánk a felelettel.

Az erdélyi irodalom szellemi különállásának hangoztatói eleinte még Erdélyben is ingerült ellentmondásokat váltottak ki transzszilvánizmusuk emlegetésével. Ezekben az írókban a viták kezdetén valóságos renegátokat láttak, álláspontjukat az egységes magyar irodalom elárulásának fogták fel. Később enyhült a feszültség, s az erdélyi gondolat hívei Kós Károly vezetésével szabadon hirdethették, hogy erdélyiségük nem eretnek valami, hanem a történelem kényszerű és sorsszerű szüksége. A transzszilván-

autonóm felfogás támogatói óvást emeltek az ellen, hogy erdélyiségük kiélezésével nemzetárulást követtek volna el, hivatkoztak íróik tehetséges táborára, önérzettel emlegették, hogy művészi irányuk szabadabb, társadalomszemléletük emberibb, mint a konzervatív anyaországé. Azzal, hogy a kisebbségi magyarság szellemi élete megszabadult Budapest irodalmi egyeduralmától, a kulturális decentralizáció új erőket támasztott.

Kristóf György megállapítása szerint erdélyiség mindig volt, és van ma is, de ez a politikai elkülönültség nem jelentheti a magyar szellemi élet egységéből való kiszakadást. Az erdélyi magyarság pusztulásnak indulna, ha elfeledné, hogy mindíg csak rész volt : az egész magyar léleknek egyik alkotó része. Bár az erdélyi magyarokban nagyobb a szellemi és gyakorlati sokoldalúság, mint a nagymagyarországiakban, s a logikus cselekvés és a mások iránt tanúsított belátó türelem is szembeszökően jellemzi őket, az erdélyi magyarok mindíg a magyarság egyetemébe tartozóknak érezték és tudták magukat kezdettől fogva. — Makkai Sándor szerint : «Határozottan meg kell állapítanunk, hogy az erdélyi magyar szellem nem más szellem, mint az egyetemesen magyar. Külön mivoltáról, sajátosságáról szó sem lehet abban az értelemben, hogy a magyar fajon és nemzeten kívül attól lényegében idegen valóság lehetne. Az úgynevezett erdélyi szellem legnevezetesebb történelmi képviselői közül Martinuzzi, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György, Teleki Mihály nem is erdélyi származásúak. Mégis egészen és jellegzetesen erdélyiek, s személyiségük kikapcsolásával nem tudom, mi maradna meg az erdélyi szellem történeti alapvonásaiból? Ez azt mutatja, hogy itt az egységes magyar szellemnek egyik nyilvánulásáról van szó, melyet nem faji és nemzeti, hanem történeti és természeti viszonyok színeztek sajátossá. Viszont, ha az idézett személyiségek erdélyiek lettek, más oldalról Bethlen Miklós, Mikó Imre, Apáczai Csere János, Bod Péter, Körösi Csoma Sándor, Kemény Zsigmond, a két Bolyai vagy a nők közül Árva Bethlen Kata nem voltak kevésbbé magyarok náluknál, noha eredet szerint is erdélyiek voltak. Ez az ellenpróba a másik oldalról bizonyítja, hogy az erdélyi szellem ugyanaz a magyar szellem, mely a Királyhágón túl

élt. Külön erdélyiségről tehát sohasem lehetett, és ma sem lehet beszélni magunkkal kapcsolatban, hanem csakis a történelmi és természeti viszonyok által sajátos színezetű erdélyi magyar szellemről. Az egyetemes magyar szellemi egységen belül azonban tényleg lehetséges és kell is beszélni az erdélyi magyarság sajátos szellemi önállóságáról, különös szellemi örökségéről és eredeti szellemi hivatásáról. Az, amire a mi magyar lelkünknek szüksége van, nem más, mint öntudatára jutni különös erdélyi hivatásunknak, s azt magyar lélekkel betölteni. Ez a hivatástörténeti örökségünk, s csak más viszonyok között kell azt betöltenünk, de nem más lélekkel és nem más értelemben. Az erdélyi szellem mivoltáról tehát abban az értelemben kell beszélnünk, hogy mire hívja el és rendeli az erdélyi magyarságot mai helyzetében öröklött történelmi tradíciója és jelleme?» — Dóczy Jenő : «Tíz esztendő óta, hogy Erdély és Magyarország úniója felbomlott, divatos témája lett az íróknak az erdélyi lélek, az erdélyiség, az a bizonyos transzszilvánizmus. Rengeteg betűt vetettek erről a magról és még több zöld vetést arattak. A sok zavaros szó mögött azonban szinte állandóan egy fájdalmas tényt is éreztünk : az erdélyiek nemcsak hogy könnyedén belenyugodtak a Magyarországtól történt elszakadásba, hanem mintha örülnének is neki, hogy magukra maradtak, s abban a csalfa álomban ringatóznak, hogy a magyar kultúrközösségből kiszakadva, az erdélyi románokkal, szászokkal frigyesülve, jobb jövőt remélhetnek maguknak.» — Reményik Sándor : «Testestül-lelkestül transzszilvánistának vallom magamat. Dóczy Jenő ezt az egész transzszilvánizmust úgy tünteti fel, mint eredendő bűnt, melyet a magyarság ellen követett el Erdély magyar szellemisége. Ez ellen a felfogás ellen nekünk, erdélyi magyaroknak, teljes erőnkből tiltakoznunk kell. A transzszilvánizmus nem balkezes politika, egyáltalában semmiféle politika, hanem egy sajátos színezetű néplélek önmagára és szűkebb hazájára eszmélése. Trianon után az erdélyi magyarság tragikus dilemma előtt állott : válasszatok : vagy a hazát vagy a szülőföldet. Akik itthon maradtunk, a szülőföld szerelmesei, úgy éreztük, hogy nemcsak óriásit vesztettünk, hanem óriásit nyertünk is. Elvesztettük a régi Magyarországot, mint állami és politikai

egységet ; és abban a pillanatban fölfedeztük a Délkeleti Felföld elvont fogalma helyett Erdélyt, mint élő valóságot. Fölfedeztük a lokálpatriotizmust, mint minden hazaszeretet legreálisabb fundamentumát, ősgyökerét.» — Kós Károly : «Ezer esztendő alatt Erdély földjén megtörténik az a gyönyörű csuda, hogy három nép és három kultúra — a magyar, a szász, a román — éli életét úgy egymás mellett, hogy mindhárom megőrzi a maga különvaló egyéniségét, de a mellett közös és minden környező idegen és rokon néptől és kultúrától elütő karaktert is veszen fel. Más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német, és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli. A speciális erdélyi pszichét egyik erdélyi népnek Erdély határain kívül való nemzettestvére sem értette és érthette meg soha. Erdély sorsa akkor volt a legboldogabb, kultúrája akkor virágzott ki leggazdagabban és legteljesebben, amikor népei egyakarással vállalták a külön erdélyi sorsot, és építették azt külön erdélyi eszükkel.»

Az egységes magyar szellemi élet híveivel szemben mind többen hirdették a különálló erdélyi lelkiség jogosságát. Végeredményben ez a felfogás sem a magyar nemzeti irodalom egységét akarta megbontani, hanem első sorban az erdélyi szellem kibontakozásának segítésére irányult. Az erdélyi írók egy része önálló szellemi karaktert tulajdonított magának. Önérzetüket bántotta az a gondolat, hogy a budapesti irodalom jelentéktelen függelékei és színtelen másolói legyenek. Érvényesülni akartak, a nélkül, hogy a nagymagyarországi irodalmi piac zajába belekapcsolódtak volna. Az erdélyi érzelemvilág és a transzszilvánus gondolat a tehetségesebb erdélyi írókban zavaró hatás nélkül olvadt az egész magyarság lelki egységébe. Reményik Sándor és Áprily Lajos a királyhágóntúli szellemet úgy tudták kifejezni, hogy művészetüket nem rontotta meg semmiféle izgága irányzatosság sem. Még a nyelvükben és gondolkodásukban programmszerűen székely írók sem ébresztettek ellenérzést helyi színezetű irodalmi törekvéseikkel szemben.

Erdélyi könyvek, erdélyi újságírás. — A világháborút megelőző évben mindössze 77 magyarnyelvű könyv jelent meg azon

a hatalmas területen, amelyet a világháború után Romániához csatoltak, tehát a magyar könyvek 5 százaléka sem jutott a trianoni békével elcsatolt keleti országrészre. A magyarság faji erejét és szellemi szívósságát semmi sem mutatja jobban, mint az új erdélyi irodalom megalapítása és felvirágoztatása. 1919-ben még csak 77 magyarnyelvű könyvet nyomtattak ki Erdély és a vele elszakított magyarországi részek nyomdáiban, de 1920-ban már 110 könyv, 1930-ban 297 könyv jelent meg magyar nyelven. 1919. elejétől 1933. végéig összesen 5000 új magyar munkát vásárolhatott Erdély közönsége, azaz tizenöt év alatt több magyar könyvet adtak közre, mint 1867-től 1918-ig félszázadon át. Nem állt rosszul a napisajtó és hetisajtó ügye sem. 1934-ben 64 napilap és hetilap jelent meg magyar nyelven Erdély és a hozzákapcsolt részek területén. A román napilapok és hetilapok száma 40 volt, a németeké 30. A román sajtó aránylag azért volt gyöngébb, mert a román olvasóközönség egy része a bukaresti újságokat járatta, nem az erdélyieket, ezzel szemben a magyar olvasóközönséget elzárták a magyarországi sajtó termékeitől.

Szellemi mozgalmak a Felvidéken. — A régi Magyarország összeomlása annyira készületlenül találta az északi magyarságot, hogy eleinte még megfelelő publicistájuk sem akadt. A helyi lapok szerény munkatársai nem pótolhatták a politikai irányítás dolgában jártas szerkesztőségeket. Az egymillió lélekszámú magyar kisebbség Pozsonytól a máramarosi határokig részint kisebb-nagyobb tömbökben, részint szórványokban élt, s nagyon nehezen tudta megtalálni az új szellemi tájékozódás útjait. Az 1920-as évek óta a felvidéki területek magyar ifjúsága is más irodalmilevegőben nőtt fel, mint a régi anyaországé. A diákok érdeklődése többnyire megrekedt Petőfi Sándor, Jókai Mór, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Ady Endre, Móricz Zsigmond és néhány dekadens író munkáin; a régebbi korszakok magyar irodalma és az újabb nemzeti költészet nagyobbára csukott könyv maradt előttük. A diákok a középiskolákban és az egyetemeken derekas eredményeket értek el, egy részükben erős nemzeti érzés lobogott, de más részük szakított a nacionalista álláspontlal. Ezek az ifjak feltűnően hajlottak a szocialista történet-

szemlélet felé, faji öntudatuk erősen gyöngült, történeti önérzetüket kezdték elveszteni, jelentékeny részüknek a marxisták és a futuristák voltak az eszményképei. Maguk az írók is megoszlottak a jobboldal és baloldal között. A bécsi emigránsok a szélsőséges forradalmi eszméket támogatták, a tájékozatlan közönség hangzatos jelszavaktól szédült. A hírlapok és folyóiratok eszmecserei sokat segítettek a zavaros helyzeten, néhány írói gyűlés is hozzájárult az eszmék tisztázásához. Az új nemzedék irodalmi nevelésének egyik szerény tűzhelye volt a pozsonyi tudományegyetem magyar tanszéke. A cseh kormány Bujnák Pállal töltötte be a katedrát. Az új korszak első magyar egyetemi tanára komoly tudományos erő volt, szívesen foglalkozott magyar tanítványaival, irodalomtörténeti kutatásaiban a magyar és a szlovák irodalom érintkezéseit eredményesen nyomozta. Korai elhúnyta után a magyar nyelv és irodalomtörténet katedrája egy ideig üresen állott, de azért a magyar vizsgára jelentkező egyetemi hallgatókat a cseh államtól kinevezett tanárvizsgáló bizottsági tag, Jancsovics Ferenc gimnáziumi igazgató, továbbra is vizsgáztatta.

Felvidéki könyvek, felvidéki újságírás. — A Felvidéken 1932-ben 200 magyar könyv jelent meg, a tót könyvek száma 800 volt, ugyanakkor Csehszlovákia egész területén — beleértve az imént említett 1000 felvidéki könyvet — 8000 könyvet adtak ki. Ez a nagy szám éles bepillantást nyujt a csehek szellemi erejébe. Ha tekintetbe vesszük, hogy a cseh államban a magyarság száma a lakosság hat százaléka, a magyar könyvek száma pedig az egész könyvtermés 2·5 százaléka, az arány nem örvendeztethette meg az elfogulatlan szemlélőt. Viszont az is igaz, hogy a szigorú tiltó rendelkezések ellenére számos magyar könyv csúszott át a határon az anyaországból és az elcsatolt területekről a Felvidék városaiba. A csehek 1919. óta mereven elzárták országrészeiket Csonka-Magyarország könyvtermésének és napisajtójának nagy része elől. Még 1934-ben is megtették, hogy Csehszlovákia egész területéről kitiltották Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Móra Ferenc, Prohászka Ottokár és más nagynevű írók összes munkáit. A Szlovenszkóban és Ruszinszkóban megjelenő lapok betiltása napirenden volt. A nehéz helyzetet még súlyosabbá tette, hogy a

magyar kisebbségi sajtó mögött nem állt megfelelő tőke, s így a magyar lapok nem vehették föl a versenyt a prágai cseh és német sajtóval. A Prágai Magyar Hírlapnak tízezernél több előfizetője volt, a pozsonyi Híradót és a Kassai Újságot sokan olvasták, a nagyobb városok hetilapjainak szintén megvolt a maga közönsége. A kárpátalji tájakon a rutén vidékek mutatták a legtarkább hírlapi képet. A magyar újságok mellett itt számos cseh-, tót-, orosz-, ukrán-, német-, héber- és jiddisnyelvű lap jelent meg és tűnt el évről-évre.

A Magyar Masaryk Akadémia. — A Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi És Művészeti Társaság 1931. november 10-én tartotta alakuló ülését. A cseh kormányt képviselő miniszter kifejtette, hogy a Társaság megalakításának állampolitikai jelentősége is van, mert a csehszlovákiai magyarság szellemi irányítói elismerik a csehszlovák állameszmét, mint történelmi fejleményt és gyakorlati szükségletet, viszont a Társaság megalapítását a csehszlovákiai köztársaság elnöke tette lehetővé, erkölcsi támogatásával és milliós adományával. «Köztársasági kormányzatunk előkelő kötelességének tekinti, hogy a magyar lakosság kulturális fejlődését lehetővé tegye, biztosítsa és előmozdítsa s hozzájáruljon a velünk és nálunk élő magyarság saját nemzeti jellegének fenntartásához.» A felvidéki magyarság nem örült az új intézménynek, hiába fejtette ki a Masaryk Akadémia szépirodalmi szakosztályának elnöke, milyen történeti jelentősége van az új dátumnak a szlovenszkói magyarság életében, szemben a régi magyar uralom antidemokratikus magatartásával. «Az állam feje, a csehszlovák köztársaság elnöke tette jóvá azt a hibát, melyet a karok és rendek Magyarországának urai elkövettek a magyar néppel szemben, mikor osztályuralmuk biztosítása érdekében elvonták a dolgozó néptől a kultúrát, hogy a tudomány nélkül való nép engedelmesen szolgáljon. Ennek az országnak a földjén megszűnt a nemesi karok és rendek uralma, a hatalom visszajutott a dolgozó nép kezébe, az ország élére a dolgozó nép legnagyobb, legérdemesebb fia került.»

Irodalmi élet a Délvidéken. — A délvidéki magyar irodalom első egyetemesebb megnyilvánulása a Vajdasági Magyar Írók

Almanachjának megjelenése volt 1924-ben. A szabadkai, újvidéki, nagybecskereki és más városokban megjelenő magyar lapok helyet adtak a szépirodalomnak, önállóan is jelent meg olykor egy-egy szépirodalmi kötet, a széttagolt törekvésekről az 1924. évi Almanach iparkodott egységesebb áttekintést nyujtani. Nagyobb sikerrel jártak a bácskai és a bánsági irodalmi élet mozgatását célzó tervek, amikor Szenteleky Kornél vette kezébe a fájdalmasan vajúdó ügyet, s a Kalangya című folyóirat köré csoportosította a délvidéki irodalom művelőit. A könyvkiadással is megpróbálkoztak, de nem sok sikerrel. A közönség megelégedett azzal, hogy elolvasson néhány hírlapot, de a szépírók munkáira nem volt kíváncsi. Az írók aránylag szűk körnek írtak. A Bácska és a Bánság gazdag volt gabonatermő földekben, de nagyon szerény kulturális igényekben. A világháborús összeomlásig mindent Budapesttől kapott, ezért indult meg olyan nehezen az irodalmi élet a déli magyarok között. A közömbösség soha nem remélt megtörését jelentette, amikor 1929-ben már tíz önálló szépirodalmi könyv jelent meg a vajdasági íróktól.

A délvidéki sajtó 1934-ben. — A Magyarországtól Jugoszláviához csatolt területeken ugyanolyan jelentősége volt a hírlapirodalomnak, mint Erdélyben vagy a Felvidéken: az újságírók nemcsak megtartották a magyar kisebbséget a nemzeti törekvések gondolatkörében, hanem az írói próbálkozásoknak is helyet adtak lapjaik hasábjain. Huzamos ideig szó sem lehetett arról, hogy értékesebb szépirodalmi folyóiratot adjanak ki, ezért a Bácska és a Bánság írói csoportja a szabadkai, újvidéki és egyebütt megjelenő magyar politikai újságok rovatain át szólt a magyar közönséghez. A területi átcsatolás után tizenöt évvel 15 napilap és hetilap jelent meg magyar nyelven. A szerb napilapok és hetilapok száma 19 volt, a németeké 11. A félmillió főnyi délvidéki magyarság súlyos veszteségét jelentette, hogy a szerb kormány 1934. őszén az összes magyarországi sajtótermékeket kitiltotta Jugoszláviából, még a tudományos szaklapokat is.

Az amerikai magyar irodalom. — Az 1930-as években körülbelül félmillió főnyi magyar anyanyelvű ember élt az Amerikai Egyesült Államok területén, ide nem számítva a már elangoloso-

dott magyarokat és a magyarországi német, tót, rutén bevándorlókat. A magyar közönség nem tartotta eléggé számon íróit, ezek azonban szívesen magasztalták egymást, a keményebb bírálattól fölötte idegenkedtek. Ilyen európai nagyságú területen bajos lett volna valamiféle irodalmi középpontról gondolkodni. Az amerikai magyar irodalom tartalma csak részben függött össze az amerikai élettel, a költők és elbeszélők az anyaország nemzeti hagyományain csüngtek, a hazai irodalom eszméit és stílusát visszhangozták. A magyar toll itt csak akkor jelenthetett némi reményt a megélhetésre, ha az író el tudott helyezkedni egy szerkesztőségben vagy kiadóhivatalban. 1930. körül 3 magyarnyelvű napilap és mintegy 50 hetilap és havi folyóirat jelent meg az Egyesült Államokban. A magyar műveltség terjesztését szolgálták az amerikai könyvtárak magyar osztályai, a katolikus és református egyházközségek könyvgyűjteményei, a különféle egyesületek felolvasó estéi. Két magyar színtársulat is vándorolt az Unió magyarlakta városaiban. Vígjátékaikban és énekes darabjaikban olykor az óhazából vendégszereplésre érkező nevesebb színészek is föllépteK.

Az «emigráns-irodalom». — Mikor a magyarországi bolsevizmus bukása után a nemzeti irány erőre kapott, a vörös uralmat támogató írók és a proletárdiktatúráért lelkesedő hírlapírók Budapestről Bécsbe menekültek. Az «emigránsok» nem a kétségbeesés riadalmával futottak ausztriai és németországi szocialista-kommunista elvtársaik védőszárnyai alá, hanem a munkásforradalom eljövendő győzelmének reményében : ezért iparkodtak külföldi sajtóhadjárataik segítségével mindenáron tönkretenni Magyarországot. Jó néhány év telt el, amíg megdöbbenve és fájdalommal látták, hogy egykori hazájuk fölépült halálos sebeiből. Csonka-Magyarország nagyon keveset tudott ezeknek a Budapestről megszalasztott agitátoroknak példátlanul hazaáruló irodalmáról. Nemcsak a zsidók izgatták a külföldet a «fehér terror országa» ellen, akadtak köztük keresztények is. Ausztrián, Németországon, Franciaországon, Oroszországon és az Amerikai Egyesült Államokon kívül Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia is készséggel adott helyet a magyarországi szovjetköztársaság egykori támaszainak,

mindaddig, amíg az utódállamokban is meg nem kezdték agitációjukat. Értékesebb író kevés volt a menekültek sorában, annál útszélibb hangon támadták a keresztény-nemzeti irányt egyes alig ismert nevű zsurnaliszták. A világ minden elterjedtebb nyelvén iparkodtak befeketíteni Magyarországot. Követelték a magyar úri osztály megsemmisítését, a még megmaradt magyar részeknek a szomszédos államok között való felosztását.

Irodalom. — Amerikai magyar költők. Összegyűjtötte Rickert Ernő. Budapest, 1920. — Erdélyi költők. Gyűjtemény erdélyi lírikusok műveiből. 1918—1924. Szerk. Farkas Gyula. Berlin, 1924. — Erdély lelke. Gyűjtemény élő erdélyi novellisták műveiből. Szerk. Kristóf György. Berlin, 1924. — Berzeviczy Albert: Irodalmunk és az elszakított magyarság. Budapesti Szemle. 1924. évf. — György Lajos: A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje. Kolozsvár, 1924. — U. az: Az erdélyi magyar dráma ötesztendei termése. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1924. évf. — Kristóf György: Az erdélyi magyar irodalom multja és jövője. Kolozsvár, 1924. — Erdélyi almanach. Szerk. György Lajos. Kolozsvár, 1925. — Asztalos Miklós: Az erdélyi tudat kialakulása. A Bartha Miklós-Társaság Évkönyve. Budapest, 1925. — Hartmann János: Az újabb erdélyi líra. Protestáns Szemle. 1925. évf. — Ravasz László: Az erdélyi lélek. U. o. 1925. évf. — Szekfű Gyula: Az erdélyi probléma. Budapest, 1925. — György Lajos: Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 1926. — U. az: Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1919—1924. Kolozsvár, 1926. — Imre Sándor: Töredékes gondolatok az erdélyi szellemről. Nagyenyedi album. Budapest, 1926. — Kristóf György: Transzszilvanizmus. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1926. évf. — Makkai Sándor: Erdélyi szemmel. Protestáns Szemle. 1926. évf. — Németh László: Erdély lelke a legújabb irodalomban. Társadalomtudomány. 1926. évf. — Ravasz László: Az erdélyi lélek. Nagyenyedi album. Budapest, 1926. — Lírai antológia. Szlovenszkó és Ruszinszkó magyar költőinek alkotásai. Szerk. Sziklay Ferenc. Berlin, 1926. — Benedek Marcell: Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, 1927. — Ványi

Ferenc szerkesztésében: Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Benedek Marcell: Erdélyi lírikusok. Debreceni Szemle. 1928. évf. — Berzeviczy Albert: Elnöki beszéd a Kisfaludy-Társaság 1928. évi ünnepi közülésén. Budapesti Szemle. 1928. évf. — Biczó Ferenc: Az elszakított Erdély és Felvidék irodalmi élete. Kaposvári egyesületi leánylíceum értesítője. 1928. — Gál Gábor: Az erdélyi gondolat tartalma és terjedelme. Korunk. 1928. évf. — Jancsó Benedek: Van-e szakadás az itthoni és az erdélyi lélek között? Magyar Szemle. 1928. évf. — Kristóf György: Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt. Kolozsvár, 1928. — Kuncz Aladár: Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában. Nyugat. 1928. évf. — Osvát Kálmán: Erdélyi lexikon. Nagyvárad, 1928. — Szondy György: Kelet, észak, dél. Debrecen és Budapest, 1928. — Blédy Géza: A magyar nyelv és irodalom a kolozsvári egyetemen. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1929. évf. — Császár Elemér: Az elszakított országrészek szerepe irodalmunkban. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Nánay Béla: A szlovenszkói magyar irodalom. Debreceni Szemle. 1929. évf. — Olay Ferenc: A magyar színjátszás története az utódállamok területén. Budapesti Szemle. 1929. évf. — Sziklay Ferenc: A kárpátalji magyar irodalom tíz éve. Erdélyi Helikon. 1929. évf. — Újvári Péter szerkesztésében: Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, 1929. — Chinezu János: Aspecte din Literatura maghiara ardeleana. Kolozsvár, 1930. — Császár Károly: Az erdélyi magyar irodalom. Pásztortűz. 1930. évf. — Gál Gábor: A mai erdélyi magyar irodalom arcvonalai. Korunk. 1930. évf. — Kristóf György: Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet. 1930. évf. — Moravek Endre: Glosszák a Szentiváni Kúria tanácskozásaihoz. Magyar Szemle. 1930. évf. — S. Nagy László: Harc a végeken. Kolozsvár, 1930. — Olay Ferenc: A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken. 1918–1928. Budapest, 1930. — Sulyok István és Fritz László szerkesztésében: Erdélyi magyar évkönyv. 1918–1929. Kolozsvár, 1930. — Szentimrei Jenő: Erdély tíz-éves magyar irodalma. Nyugat. 1930. évf. — Tabéry Géza:

Emlékkönyv. Kolozsvár, 1930. — Az Erdélyi Helikon emlékszáma Kuncz Aladár halálakor. 1931. évf. — Asztalos Miklós : A holnapi Erdély. Magyar Szemle. 1931. évf. — Babits Mihály : Transsylvanismus. Nyugat. 1931. évf. — Kristóf György : Kritikai szempontok az erdélyi irodalmi életben. Kolozsvár, 1931. — Pongrácz Kálmán : Kisebbségi irodalmunk szelleme. Magyar Szemle. 1931. évf. — Jancsó Elemér : Az erdélyi irodalom útjai. Kolozsvár, 1932. — Steier Lajos : Magyar Masaryk Akadémia. Magyar Szemle. 1932. évf. — U. az : Levél a csehszlovákiai magyar ifjúságról. U. o. 1932. évf. — Szudy Elemér : Az írás és irodalom szabadsága. U. o. 1932. évf. — Zathureczky Gyula : Az erdélyi magyar ifjúság. Társadalomtudomány. 1932. évf. — Gulyás Pál : Az irodalom kitagadottjai. Irodalomtörténet. 1933. évf. — Marék Antal : A szlovenszkói magyar irodalom tizenöt éve. Élet. 1933. évf. — Moravek Endre és Gogolák Lajos : A szlovenszkói magyar ifjúság. Magyar Szemle. 1933. évf. — Tolnai Gábor : Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. — Bisztray Gyula : Felvidéki magyar irodalmi élet. Magyar Szemle. 1934. évf. — U. az : Vajdasági irodalmi élet. U. o. 1934. évf. — Jancsó Elemér : Az erdélyi magyar líra tizenöt éve. Kolozsvár, 1934. — U. az : Az erdélyi irodalom utolsó öt esztendeje. Magyar Figyelő. Pozsony, 1934. — Kovács László : A tízéves Erdélyi Szépmíves Céh. Erdélyi Helikon. 1934. évf. — Varjas Béla : Erdély és irodalmunk nemzeti egysége. Budapest, 1934. — Wallentiny Samu szerkesztésében : Hegyvidéki bokréta. A szlovenszkói és ruszinszkói magyar írók prózai antológiája. Rimaszombat, 1934. — Gogolák Lajos : A szlovenszkói magyar irodalom problémái. Napkelet. 1935. évf. — Nagy Iván : Öt világrész magyarsága. Budapest, 1935. — Szlovenszkói magyar elbeszélők. Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 1935. (Huszonöt felvidéki író novellái Szvatkó Pál bevezető tanulmányával.) — Berde Mária, Maksay Albert, Molter Károly, Szemlér Ferenc, Tabéry Géza : Erdélyi városképek. Budapest, 1936. — Horváth Gyula : Szlovenszkói magyar írók. Budapesti Szemle. 1936. évf. — László Dezső : Az erdélyi magyar sors az irodalom tükrében. Protestáns Szemle. 1936. évf. — Rózsa Albert : Az erdélyi magyar könyvtermelés 1919—1934-ig.

Láthatár. 1936. évf. — Szlovenszkói magyar írók antológiája. Négy kötet. Nyitra, 1936. (Dallos István, Mártonvölgyi László és Marék Antal szerkesztésében.) — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYARORSZÁGI NÉMET, TÓT, SZERB, RUSZIN ÉS ROMÁN IRODALOM A XX. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN.

Az impresszionista-szimbolista és naturaltsia-szocialista iránya hazai kisebbségi irodalmakban is érezztette hatását, bár nem olyan erősen, mint a magyar irodalomban. Mind a tót, mind a szerb, mind a román irodalom demokratikus rokonérzéssel karolta fel a népet, gondolatvilága nemzetibb volt a magyar íróvilágénál. A katolicizmus és különösen a görögkeletiség konzervatívvá tette a lelkeket, a nemzetközi szellem csak lassan terjedt.

Amilyen gazdagon virágzott a magyarországi német irodalom Mária Terézia királynő korától kezdve az 1867-es kiegyezés koráig, annyira összezsugorodott — Erdélyt kivéve — a huszadik század első két évtizedében. A hazai németség legjobb fiai beleolvadtak a magyarságba, csak az erdélyi szászok őrizték még mindíg hagyományos elzártságukat. Olykor a délvidéki svábság egyik-másik csoportja is hajlandónak látszott a pángermán politika támogatására, de a Bánság és Bácska hűsége — a Müller—Guttenbrunn-féle irodalmi irányzat ellenére is — nagyobb volt, mint a Szászföld hidegsége. A szászok mögött

hétszáz esztendő erdélyi hagyománya állott, Ausztria és Németország felé rokoni szeretettel tekintettek, különleges helyzetük s faji jellemvonásaik tartózkodókká tették őket a magyarsággal szemben. A mindössze negyedmilliós lélekszámú néptörzs szinte erején felül fejlesztette ki sokirányú kultúráját, a tudományok és művészetek gazdagon virágoztak városaikban. A nagyszebeni közönség előtt minden évben öt hónapon keresztül jól látogatott színházban játszottak a német színészek, lapjaik többezer példányban jelentek meg napról-napra, a szász gazdasági egyesület hetilapja meghaladta a tízezres példányszámot. Tudományos irodalmuk és közérdekű sajtójuk mellett szépirodalmuk kissé háttérbe szorult, de azért Klöss Hermann és Meschendörfer Adolf munkássága sikeresen vezette be azt a föllendülést, amely a világháború után föllépő új szász nemzedék — Zillich Henrik és kortársai — szépirodalmi tevékenységében meglepő módon mutatkozott. (Capesius Bernhard Károly, Folberth Ottó, Hajek Egon, Jeckelius Ernő, Wittstock Ervin.) A külföldi kritika valamennyi huszadik századi hazai német író között a budapesti születésű Kolbenheyer Ervin Guidó-t tartotta a legerősebb szépírói tehetségnek. A magyarok szívéhez a velük egy gondolatvilágban élő szepesi német tájköltők álltak legközelebb. (Hensch Auréll, Lám Frigyes, Mohr Győző, Ratzenberger Ferenc.)

A dekadens jellemvonások és a haladó törekvések a tót írók között jelentkeztek legerősebben. A cseh iskolákból kikerülő radikális gondolkodású evangélikus szlovákok szembekerültek a konzervatív-nacionalista katolikus totók-

kal, a világnézeti súrlódás politikai küzdelemmé fejlődött. A cseh állameszme szlovák hívei a cseh faj és cseh nyelv keleti ágának vallották fajukat és nyelvüket, viszont a tótok legnagyobb része nem akart csehszlovák lenni, hanem a saját különálló szlovákságа mellett foglalt állást. A politikai súrlódás beleszűrődött a szépirodalomba is, de nem minden írónál. Ebben az új eszmékkel vívódó korban számos jeles író lépett föl vagy folytatta a tizenkilencedik század végén megkezdett munkásságát: Kukucsin Márton, a lélekelemző novellista és regényíró; Tajovsky József, a tót falu realista elbeszélője; Jesensky János, a nagyváros lírikusa; Botto János, a szimbolista és misztikus költő; Rázus Márton, a dalok, ódák, elégiák, hangulatképek művésze. Ez a költő-nemzedék részben már az Ady-stílusú líra híve volt. Az ifjabb költők az egységes Magyarország iskoláiban nőttek fel, tökéletesen megtanultak magyarul, nem csodálható, ha Ady Endre elhatározóan hatott lírájukra.

A hazai szerb költők közül a trianoni békét megelőző két évtizedben különösen a következők keltettek figyelmet: Brancsics Blagoje, költő és műfordító, számos magyar irodalmi alkotás hivatott tolmácsa szerb nyelven; Jaksics Mileta, a falusi élet szépségeinek megéneklője; Petrovics Velyko, kiváló lírikus és elbeszélő. A magyar irodalom ihlető hatása ebben az időben már csekély, az eszmény a francia irodalom, másodsorban az orosz irodalom. A szerbek, csakúgy, mint a románok, erősen elzárkóztak a német szellemtől, annál nagyobb lelkesedéssel fordultak Párizs felé, mindez azonban nem hamisította meg

irodalmuk nemzeti jellegét. Az utánzók ott is elmaradtak azok mögött, akik fajuk ősi erejéből merítettek.

A kárpátaljai ruszin (rutén, magyarorosz) irodalom csak a trianoni elszakadás óta kezdett izmosodni az Északkeleti Felföld félmilliónyi orosz lakossága körében. Ezt a ruszin irodalmat egyesek a nagyorosz vagy az ukrán irodalom egyik mellékhajtásának tüntették föl. Valójában a hazai ruszinok egymástól is eltérő nyelvjárásokat beszélő északi szlávok. Az első önálló ruszin verskötetet Grendzsa-Donszkij Vasilj adta ki 1923-ban, utána Borsos-Kumjatszkyj Julij keltett figyelmet ruszin költeményeivel. Az irodalmi orosz nyelven írt verses és prózai köteteket kevesen olvasták.

A huszadik század irodalmi irányai a hazai románok között éppen úgy megvívták a maguk harcait, mint mindenütt, ahol a költészet és tudomány nem vendégelem volt, hanem nemzeti szükséglet. A lírában Iosif István és Goga Oktavián, a prózai elbeszélésben Agarbiceanu János és Rebreanu Livius emelkedtek kortársaik fölé, a szimbolizmusnak Blaga Lucián volt a népszerű költője. A trianoni béke korszaka a magyarországi román költészet önállóságát meggyöngítette. Amint régebben Budapest ölelt magába minden magyar irodalmi törekvést és tehetséget, akként futott a világháború után minden erdélyi román érték Bukarest felé.

Német, tót, szerb, ruszin, román írók:

Agarbiceanu János (szül. 1882. Szászcsanád, Alsó-Fehér megye), görög katolikus román pap, hírlapíró és politikus, az Astra közművelődési egyesület irodalmi titkára. Tanulmányait

Balázsfalván és Budapesten végezte. Goga Oktavián folyóiratában, az 1902-ben alapított budapesti Luceafarulban tűnt föl; mint falusi lelkész szoros összeköttetést tartott az új irodalom vezéreivel; később Nagyszebenben és Kolozsvárt maga is az irodalom irányítói közé lépett. A román próza egyik legkiválóbb erdélyi mestere. Regényeiben és novelláiban meleg együttérzéssel mutatja be népét és papjait; sokszor utal azokra a társadalmi és faji ellentétekre is, amelyek annyira elválasztják egymástól a magyarságot és románságot.

Blaga Lucián (szül. 1895. Lámkerék, Szeben megye), román követségi sajtóügyi előadó. Már kora ifjúságában fölkeltette a figyelmet impresszionista nyelvével és szabad ritmusérzékével; későbbi verses kötetei még jobban megszaporították híveinek számát. Intellektuális költő, nem barátja a hagyományos formai elemeknek. Az ifjabb nemzedékből számos követője támadt.

Borsos-Kumjatszkyj Julij (szül. 1905. Nagykomját, Nyira megye polgári iskolai tanár. Magyar iskolákban tanult, az 1920-as években a Ruténföld ruszin népének költője lett. A kárpátalji magyarorosz parasztok panaszait népieshangú költeményekben fejezte ki.

Botto János (szül. 1876. Kőhegy, Gömör megye), mérnök. A világháborúban az oroszországi cseh légió tagja volt, a Felvidék megszállása után a csehszlovákiai parlament tagjává választották. A hagyományokhoz szívósan ragaszkodó tót költészetben annak idején meglepetést keltett dekadens lírájával. Első verses kötete 1909-ben jelent meg.

Brancsics Blagoje (szül. 1860. Péterréve, Bács-Bodrog megye), újvidéki görög keleti szerb gimnáziumi tanár. Számos magyar költeményen kívül lefordította szerb nyelvre Szigligeti Ede Trónkeresőjét. Buzgalmának köszönhető a legkimerítőbb magyar-szerb és szerb-magyar szótár. Ezt a munkáját Derra György társaságában a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatásával írta.

Capesius Bernhard Károly (szül. 1889. Nagyszeben), erdélyi szász író, nagyszebeni tanár, utóbb a bukaresti evangélikus gimnázium igazgatója. Bölcselő lírikus, elbeszélő és drámaíró.

Folbert Ottó (szül. 1896. Medgyes, Nagyküküllő megye), erdélyi szász író, a medgyesi német evangélikus líceum tanára. Költeményei, novellái és tudományos munkái az ifjú szász irodalom java terméséhez tartoznak.

Goga Oktavián (szül. 1881. Resinár, Szeben megye; megh. 1938.), román szerkesztő és politikus. Tanulmányait Nagyszebenben, Brassóban, Budapesten és Berlinben végezte, a magyar fővárosban megalapította Luceafarul (Hajnalcsillag) című folyóiratát (1902), s ezzel új indítást adott az erdélyi román irodalomnak. Folyóiratát később Nagyszebenbe vitte át, ugyanott politikai lapot is szerkesztett, a román közéletben a legjobb tehetségek közé számították. 1919-ben román közoktatásügyi miniszter, 1926-ban belügyminiszter. Első verses kötetét a Román Akadémia 1905-ben meleg elismeréssel és jutalommal tüntette ki, ettől kezdve egyre emelkedett költői pályáján. Érzelmi világa az erdélyi tájakban gyökerezik, képzelete az Olt körül csapong, népe fájdalmait és reményeit zengi. A nemzeti öntudattól áthatott írónak Domnul notar (A jegyző úr) című színműve már a világháború előtt megmutatta, mit várhat a magyarság román honfitársaitól háborús összeomlás esetén. A színművet Bukarestben zajos tapsok közt játszották, politikai agitációja megtette a hatását, a magyar viszonyok rajza és a renegát erdélyi jegyző alakja fölizgatta az egész romániai közvéleményt. Költeményeiben művészi módon zendült meg a román irredenta erőfeszítések hangja. Goga Oktavián nemcsak költőnek, hanem műfordítónak is elsőrangú. Petőfit, Madáchot és Adyt pompásan ültette át anyanyelvére.

Grendzsa-Donskij Vasilj (szül. 1897. Ökörmező, Máramaros megye), budapesti, később ungvári banktisztviselő. Magyar költőnek indult, csak az ország összeomlása után csatlakozott a kárpátalji ruszofil mozgalmakhoz. Az oroszországi bolsevisták támogatásával Ruszinszkóban több kommunista lapot szerkesztett. 1923-ban közrebocsátott első verskötetét számos verses és prózai mű követte. Mint lírikus, a ruszin nép szegénységének és elmaradottságának siratója. Fajtestvérei megváltását az Ukrániával való egyesülésben és a szovjet-köztársaság megalapításában látja.

Hajek Egon (szül. 1888.), erdélyi szász tanár, utóbb brassó-

szentmártonhegyi evangélikus pap. Modern szellemű lírikus, balladaköltő és prózai elbeszélő. (Magyarnyelvű irodalomtörténeti tanulmánya : Az erdélyi szász regényirodalom a XIX. század közepén. Budapest, 1913.)

HENSCH AURÉL (szül. 1858. Szepesszombat ; megh. 1921. Budapest), lőcsei alügyész, balassagyarmati törvényszéki bíró, budapesti királyi táblai, utóbb közigazgatási bíró. Humoros költeményei a szepesi németség egyik legnépszerűbb tájköltőjévé avatták. Pompás tréfálkozással verselt a szepesbélai cipszerek komikus dolgairól, lelkes magyar érzéssel énekelte meg szepesszombati szülőföldjének emlékeit. (Schmalaünes Lostije Geschichten, 1919.)

IOSIF ISTVÁN (szül. 1875. Brassó; megh. 1913. Bukarest), román lírikus, kiváló műfordító. Erdélyből Romániába ment át. Költői munkásságát nagyrabecsülték, mert eredeti egyéniség volt, nem a romániai vezérköltők utánzója. Borongólelkű költő, de nem pesszimista.

JAKSICS MILETA (szül. 1869. Szerbcernya, Torontál megye), görög keleti szerb pap. Költeményeiből a természet jelenségei és a falusi élet hangulatai eszményi megvilágításban bontakoznak ki.

JECKELIUS ERNŐ erdélyi szász szépíró és kritikus. Ahhoz a fiatalabb tehetségekből álló írócsoporthoz tartozott, amely a magyarság, németség és románság kulturális közeledésének eszméjét támogatta a transzilvanizmus zászlója alatt.

JESENSKY JÁNOS (szül. 1874. Turócszentmárton), ügyvéd, a pozsonyi csehszlovák tartományi hivatal tisztviselője. A világháborúban hadifogságba került, s részt vett az oroszországi cseh légió szervezésében. Hazatérése után a Felvidéken előkelő közigazgatási tisztséget viselt. Romantikus költeményeivel 1905-ben lépett fel. Prózai elbeszélő munkáiban realista szellemű író.

KLÖSS HERMANN (szül. 1880. Medgyes, Nagy-Küküllő megye), erdélyi szász evangélikus pap. Bár lírai költeményeivel is fölkeltette a figyelmet (Unsere Liebe, 1913), főkép drámaíró. Drámai költészete nem a szász föld világát tükrözi, hanem az általános emberiség magaslatáról tekint az emberi sorsokba.

KOLBENHEYER ERVIN GUIDO (szül. 1887. Budapest), filozófiai

doktor, az Arany-fordító soproni evangélikus lelkész, Kolbenheyer Móric unokája. Puszta véletlenen múlt, hogy nem lett magyar íróvá : atyját, a kitűnő építészt és miniszteri tanácsost hároméves korában elvesztette, özvegy édesanyja külföldi rokonaihoz költözött, a német iskolákban tanuló gyermek teljesen elszakadt magyar hazájától. Giordano Brunóról szóló drámájával tűnt föl 1903-ban, ezt a munkáját számos bölcselő szellemű történeti regény követte, többek között Paracelsus-trilógiája. Az utóbbinak a bázeli egyetem XVI. századi híres orvostanára a hőse. — Munkái : Amor Dei. 1908. (Spinoza korában holland földön játszó regény.) — Meister Joachim Pausewang. 1910. (Régies németséggel írt történeti regény.) — Montsalvasch. 1912. (A mai lelki válságok regénye.) — Die Kindheit des Paracelsus. 1917. — Das Gestirn des Paracelsus. 1921. — Das dritte Reich des Paracelsus. 1925.

Kukucsin Márton (szül. 1860. Jaszenova, Árva megye ; megh. 1928. Lipik, Horvátország), felvidéki tanító, utóbb orvos. Elbeszélő munkáiban a tótok és a dalmáciai szlávok népéletét reális vonásokkal rajzolja. (Dom v stráni : Ház a hegyoldalon. Az 1903-ból való regény magyar fordítása a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi És Művészeti Társaság kiadásaként 1936-ban jelent meg. A fordító : Farkas István. A pozsonyi Masaryk Akadémia azért választotta ki ezt a művet szépirodalmi sorozatának megindítójául, mert a szlovenszkói irodalomtörténeti köztudat Kukucsin Márton regényét tartja az első kétségtelenül európai rangú szlovák regénynek.)

Lám Frigyes (szül. 1881. Késmárk), budapesti állami gimnáziumi igazgató. Szepesi német tájszólásban írt költeményeiből csakúgy, mint irodalmi német nyelven írt verseiből, cipszer humor árad. Szülőföldje iránt érzett vágyódása mindig megtalálta a maga szerencsés poétai kifejezését. (Önállóan megjelent verses kötetei : Zipser Treue, 1921, Popperwasser, 1924.) A magyar irredenta költészet német nyelven Lám Frigyes hazafias lírájában zendült meg legművészibb módon. Humoros versei tele vannak szellemmel, játékossággal, elmés fordulatokkal. A köztudat őt tartja a legkiválóbb szepesi német költőnek.

Lukács Emil Boleszláv, a magyar klasszikusokból és Ady Endréből kiindulva lett az újszlovák líra egyik legtöbbet emlegetett vezető egyénisége. A huszadik század első harmadában föllépő tót költők valamennyien tudtak magyarul, némelyikből csak a világháború után következő sorsfordulat csinált magyar író helyett szlovák költőt. Mikor a tótok Csehszlovákiában államalkotó nemzet lettek, íróik is magukévá tették a magyaroktól idegenkedő tót nyelvi és faji önállóság gondolatát. Lukács Boleszláv, Halámova Masa, Kraskó Iván, Niznansky József, Roy Vladimir, Smrek János és mások költészete nemcsak a szláv mélabúnak, hanem a szlovák nemzeti különállás gondolatának is művészi kifejezést adott.

Meschendörfer Adolf (szül. 1877. Brassó), erdélyi szász evangélikus tanár. Karpathen című brassói folyóiratában 1907-től kezdve maga köré gyűjtötte az új nemzedéket, s harcot indított a klasszikus irodalmi irány ellen. Mint szerkesztő, mint kritikus, mint szépíró egyformán sokat tett arra, hogy a régi tekintélyek elvei helyett az ifjúság törekvései diadalmaskodjanak. (Munkái közül kiemelést érdemelnek : Leonore, regény ; Michael Weiss, dráma ; Gedichte, verseinek gyűjteménye ; Die Stadt im Osten, regény. Utóbbi munkáját, Corona címmel, Kós Károly fordította magyarra, s bocsátotta közre Kolozsvárt az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában, 1933-ban. A regény tájékozást ad arra nézve is, hogyan vélekedik a magyarokról az erdélyi németség. Ez a vélemény nem kedvező a világháború előtti magyarságra. A nyolc évszázados közös sors nem hozta a magyar lélek közelébe a szász lelket.)

Mohr Győző (szül. 1879. Gölnicbánya, Szepes megye), budapesti állami gimnáziumi tanár. A szepesi bányavidék német dialektusában, a gründlerek tájnyelvén, nemcsak lírai verseket írt, hanem eposzt is. (Da Pea : A medve.) Mesés hátterű hőskölteményében a gölnicvidéki német telepesek hőskorát énekelte meg : küzdelmüket a természet erőivel, győzelmes harcukat az életükre törő fenevad ellen. (Kisebb költeményeinek gyűjteménye : Waldtraume. Gedichte in Gründler Mundart. Történeti tragédiája: Anastasia Beuer, die Göllnitzerin.)

Müller-Guttenbrunn Ádám (szül. 1852. Hidegkút, Temes

megye; megh. 1923. Bécs), délvidéki származású német író, állami tisztviselő, utóbb bécsi színigazgató. Mint elbeszélő, drámaíró, színi kritikus és zsurnaliszta az 1870-es évek végétől kezdve erős politikai irányzatossággal dolgozott. Annak idején Temesvárt és Nagyszebenben végezte iskoláit, elkeseredett magyargyűlölet ébredt benne, s életének egyik céljává tette, hogy a délvidéki svábságot német nemzeti öntudatra ébreszti, szemben a magyarosodás föltartóztathatatlan folyamatával. Regényeinek és novelláinak jelentékeny része a politikai agitáció jegyében fogant, sváb hősei a délvidéki németség nyelvi elnyomatásának képviselői. A magyarokat a nemzetiségek üldözőiként mutatja be. Szülőföldjéről rajzolt képei torzított ábrázolások voltak, de Ausztriában, Németországban és a magyarországi németség között egyformán megtették hatásukat. (Der kleine Schwab, 1910; Die Glocken der Heimat, 1911; Der grosse Schwabenzug, 1913.)

Petrovics Velyko (szül. 1884. Zombor), szerb tisztviselő. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, a világháború után a szerb közművelődésügyi minisztérium tisztviselője lett. Költeményei és elbeszélő munkái népszerűvé tették nevét az egész szerb nyelvterületen.

Ratzenberger Ferenc (szül. 1863. Svedlér, Szepes megye; megh. 1930. Szepesbéla), lőcsei vallástanár, szepesbélai evangélikus pap, szepesi német tájköltő. Versei a késmárki Karpathenpostban, a lőcsei Zipser Botéban és egyebütt elszórva jelentek meg. Irodalmi munkásságával a gölnicvölgyi gründlerek tájköltészetét gazdagította. Elsősorban lírikus. Legvonzóbb ott, ahol a természetről és szülőföldjéről énekel.

Rázus Márton (szül. 1888. Verbőc, Liptó megye; megh. 1937. Garamberzence), breznóbányai evangélikus pap, csehszlovák országgyűlési képviselő. Verseinek első értékes gyűjteménye a világháború idején jelent meg. Impresszionista lírikus volt, az epikának is kiváló művelője.

Rebreanu Livius (szül. 1885. Felsőilosva, Szolnok-Doboka megye), a Román Irók Egyesületének elnöke. Magyar honvédtiszt volt, a hadseregből való kilépése után 1910. óta bukaresti író. Izmos elbeszélő tehetség, modern szellem. Itt-ott Móricz Zsig-

mondra emlékeztet. Az erdélyi román parasztságot és a falu értelmiségét naturalista megvilágításban mutatta be. Hősei között megjelenik az osztrák-magyar hadseregben szolgáló román katonatiszt alakja végzetes lelki vívódásával, amelybe fajszeretete sodorja. Az írónak magyar alakjai is vannak, de nem gyűlöli a magyarokat.

TAJOVSKY JÓZSEF (szül. 1874. Tájó, Zólyom megye), tanító, utóbb bankhivatalnok, a cseh uralom alatt a sajtóiroda igazgatója Pozsonyban. A világháború idején mint orosz hadifogoly a szibériai cseh légió egyik szervező katonája volt. Szocialista irányzatossága novelláiba és drámáiba is beleszövődik, ettől eltekintve a tót élet kiváló megfigyelője. Az 1910-es évek elején már ismert neve volt a tót irodalomban.

URBAN MILO (szül. 1904. Rapcsisza, Árva megye), felvidéki tót író. Első novellás kötetével 1926-ban lépett fel, legnagyobb sikere Zsivy bics (Élő ostor) című regényének volt. Ezt a regényt több nyelvre lefordították, oroszul százezer példányban jelent meg. Az író szocialista világnézetű, a nélkül, hogy a szlovák nemzeti ügyet cserben hagyná.

WITTSTOCK ERVIN (szül. 1899. Nagyszeben), erdélyi szász író. Mint az ifjú szász irodalom több tehetséges tagja, ő is a kolozsvári egyetemen végezte tanulmányait. Elbeszélő munkáiban az erdélyi német polgárság és parasztság kicsiny világa a humor napfényes világításában jelenik meg.

ZILLICH HENRIK (szül. 1898. Brassó), erdélyi szász író, a Klingsor című brassói német folyóirat szerkesztője. Ezt a szépirodalmi és művészeti szemlét 1924-ben indította meg, hogy összefogja benne a szászok legifjabb íróit, s egyetemes emberi látókörrel egyesítse őket az erdélyi német irodalom művelésére. Költői és prózai elbeszélő munkásságával maga is szerencsésen dolgozott az új irány javára.

Irodalom. — Szabó Oreszt: Nemzetiségi ismertető könyvtár. Hét kötet. Budapest, 1913. — Juhász János: Kölcsönhatások a magyar és tót közmondásokban és szólásokban. Budapest, 1918. — Bitay Árpád: A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése. Gyulafehérvár, 1922. — Bruckner Győző: A Szepesség népe.

Budapest, 1922. — Loisch János szerkesztésében: A Szepesség. Emlékkönyv. Budapest, 1926. (Loisch János: Felsőszepesi költők; Lám Frigyes: A gründlerek irodalma.) — Benedek Marcell szerkesztésében: Irodalmi lexikon. Budapest, 1927. — Kornis Gyula szerkesztésében: Az elszakított magyarság közoktatásügye. Budapest, 1927. — Osvát Kálmán: Erdélyi lexikon. Nagyvárad, 1928. — Steiner Lajos: Új tót elbeszélők. Magyar Szemle. 1929. évf. — Csorba Zoltán: Adalékok az amerikai magyar irodalom történetéhez. Pécs, 1930. — Dézsi Lajos szerkesztésében: Világirodalmi lexikon. Három kötet. Budapest, 1930–1934. — Treml Lajos: Két román regényíró. Magyar Szemle. 1931. évf. — Ernyey József és Kurzweil Géza: A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai. Budapest, 1932. — Bajza József: A nyugatmagyarországi horvátok. Magyar Szemle. 1933. évf. — Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben. Erdélyi Múzeum. 1933. évf. — Kramer Imre: A magyarországi német népdal. Budapest, 1933. — Pongrácz Kálmán: Az erdélyi szászok önmagukról. Magyar Szemle. 1933. évf. — Steiner Lajos: A tót nacionalizmus előretörése. U. o. 1933. évf. — Darvas János: Hegyország hangja. Szlovák költők versei. Pozsony, 1934. — Kardos Béla: Urban Milo, a regényíró. Magyar Szemle. 1934. évf. — Bonkáló Sándor: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. Pécs, 1935. — Veégh Sándor: Magyar költők románul. Erdélyi Múzeum. 1935. évf. — Földessy Gyula: Egy nagy szepesi költő. Lám Frigyes. Budapest, 1936. — Gogolák Lajos és Rády Elemér: Szlovák elbeszélők. Budapest, 1937. — Sziklay László: Szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok. Láthatár. 1937. évf. — Keresztúry Dezső: Az amerikai magyar író. Magyar Szemle. 1938. évf. — Semetkay József: A szlovenszkói új magyar irodalom. U. o. 1938. évf. — Sziklay László: Hviezdoslav. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1938. évf. — Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1939-től.

MUTATÓ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MUTATÓ.

A Kiadások és Irodalom nélkül.

A Hét. 49, 65.
A Nap. 68.
A Nép. 85.
A Sajtó. 90.
A Szent István Akadémia Értesítője. 82.
A Tett. 81.
A Toll. 91.
Az Est. 47, 75.
Az Érdekes Újság. 79.
Az Újság. 47, 68.
Abonyi Arpád. 1347.
Ady Endre. 147, 489—688, 913, 1244.
Agarbiceanu János. 1390.
Agyagfalvi Hegyi István. 825, 829.
Akadémiai Értesítő. 58.
Alexander Bernát. 33, 1246, 1287.
Alkotmány. 66.
Alszeghy Zsolt. 33, 257, 291.
Altay Margit. 1347.
Ambrus Zoltán. 274, 291, 1067, 1127, 1256.
Analizálók. 1066—1186.
Andor József. 1224, 1230.
Andrássy Gyula. 201, 210.
Anka János. 1231.
Antal Iván. 829.
Apponyi Albert. 201.
Apponyi Sándor. 141.
Arany János Társaság. 1362.
Athenaeum. 40.
Ábrahám Ernő. 1044, 1347.
Ábrányi Emil. 674, 913.
Ágoston Péter. 1242.
Áprily Lajos. 884, 889, 1362.

Babay József. 1043, 1044, 1347.
Babits Mihály. 275, 292, 640, 641, 689—714, 1005, 1347.
Baja Mihály. 819, 830.
Bajcsy-Zsilinszky Endre. 635.
Bajza József. 292.
Bakonyi Károly. 1275.
Balassa Imre. 1103, 1129.
Balassa József. 345.
Balázs Béla. 890.
Balázs Sándor. 1275, 1347.
Balla Borisz. 1231.
Balla Ignác. 830.
Balogh Anna. 1347.
Balogh István. 890.

Baltazár Dezső. 210.
Bangha Béla. 198, 210.
Baránszky-Jób László. 292.
Baros Gyula. 253, 293.
Barta Lajos. 1204.
Barta Sándor. 924.
Bartalis János. 891.
Bartha József. 255, 293, 637, 1175.
Bartók Béla. 995.
Bartóky József. 1038, 1044, 1347.
Baumgarten Ferenc. 141.
Bán Aladár. 946, 953, 1006.
Bánffy Miklós. 1077, 1129, 1362.
Bánhegyi Jób. 293, 1336.
Bányai Elemér. 213.
Bárd Miklós. 810, 830.
Bársony István. 675.
Beczássy Judit. 1316, 1324.
Bedő Béla. 1150.
Belvárosi Színház. 109.
Benedek Marcell. 254, 293, 1130.
Beöthy Zsolt. 33, 34.
Berde Mária. 979, 1315, 1324, 1362.
Berend Miklósné. 1318, 1325.
Berkes Imre. 1131.
Berzeviczy Albert. 200, 213, 294, 337, 345, 414, 681.
Bethlen István. 19, 20, 202, 214.
Bethlen Margit. 1314, 1325.
Bécsi Magyar Újság. 83.
Bibó Lajos. 1041, 1045, 1347.
Birkás Géza. 260, 294.
Biró Lajos. 1083, 1131.
Bisztray Gyula. 294.
Bitay Árpád. 294.
Blaga Lucián. 1390, 1391.
Blaskó Mária. 1347.
Bleyer Jakab. 258, 294.
Bodnár Zsigmond. 33.
Bodor Aladár. 820, 831.
Bokor Malvin. 1326, 1347.
Bolond Istók. 60.
Borbély István. 297, 1363.
Boross Elemér. 1276.
Boross Sándor. 891.
Borsos-Kumjatszkyj Julij. 1390, 1391.
Borszem Jankó. 59.
Bosnyák Zoltán. 1277.
Botto János. 1389, 1391.
Bókay János. 1108, 1133.
Bónyi Adorján. 1109, 1133, 1347.
Bölöni György. 638.
Brancsics Blagoje. 1389, 1391.
Bresztovszky Ede. 636.
Brisits Frigyes. 199, 258, 297.
Bródy Sándor. 1277, 1347.
Budapesti Hírlap. 47, 61.
Budapesti Napló. 67.
Budapesti Szemle. 49, 59.
Buday Barna. 206, 214.
Bujnák Pál. 1379.

Capesius Bernhard Károly. 1388, 1391.

Cél. 75.
Cholnoky László. 1134.
Cholnoky Viktor. 1076, 1134.
Concha Győző. 1243.
Corvina. 60.
Czinke Ferenc. 33.
Csajthay Ferenc. 215.
Csathó Kálmán. 1022, 1045.
Császár Elemér. 33, 247, 297.
Csáth Géza. 1134.
Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság. 139.
Csengery János. 1006.
Cserzy Mihály. 1047.
Csizmadia Sándor. 633, 914.
Csuka Zoltán. 892.
Csűry Bálint. 346.

Dallos Sándor. 1205.
Dapsy Gizella. 979.
Darkó István. 1135.
Dánielné Lengyel Laura. 1326, 1347.
Debreceni Szemle. 90.
Dengl János. 346.
Dénes Gizella. 1327, 1347.
Dézsi Lajos. 33, 245, 298.
Diárium. 92.
Dobai János. 1364.
Domanovszky Sándor. 346.
Domonkos István. 1223, 1232.
Dóczy Jenő. 278, 280, 298. 1376.
Drégely Gábor. 1278.
Dsida Jenő. 892.
Dutka Ákos. 872, 892.
Eckhardt Sándor. 259, 298.
Ego. 1347.
Egyedül Vagyunk. 96.
Egyenlőség. 62.
Egyetemes Philologiai Közlöny. 49, 59.
Egyetemi Nyomda. 39.
Egyetértés. 59.
Elcsatolt területek magyar irodalma. 1357–1386.
Elek Oszkár. 299.
Emigráns irodalom. 1382.
Emőd Tamás. 892.
Erdélyi Helikon. 91, 1361.
Erdélyi Irodalmi Szemle. 89, 1360.
Erdélyi Irodalmi Társaság. 139, 1361.
Erdélyi József. 288, 916, 925.
Erdélyi Katolikus Akadémia. 139.
Erdélyi Lapok. 69.
Erdélyi Múzeum. 59, 91.
Erdélyi Múzeum-Egyesület. 1361.
Erdélyi Szemle. 82.
Erdélyi Szépmíves Céh. 41, 1361.
Erdélyi Zoltán. 814, 831.
Erdős Renée. 949, 976, 980, 1307, 1328.
Est. 47, 75.
Esti Kurir. 88.
Esztendő. 82.
Esztétikai Szemle. 95.
Ethnographia. 65.

Expresszionista elbeszélők. 1187–1222.
Expresszionista költők. 913–930.
Élet. 49, 73.
Érdekes Újság. 79.

Fabriczy Kornél. 143.
Falu Tamás. 886, 894.
Farkas Antal. 926.
Farkas Gyula. 269, 299, 1347, 1365.
Farkas Imre. 818, 831.
Farkas Pál. 1080, 1135.
Fehér Dezső. 663.
Fekete Lajos. 894.
Feleky Géza. 207, 215.
Feleki Sándor. 813, 832.
Fenyő Miksa. 299, 672, 897.
Ferenczi Magda. 1330.
Ferenczi Sári. 1314, 1330.
Ferenczi Zoltán. 33, 1285.
Ferenczy Ferenc. 1278.
Ferenczy József. 33.
Feridum bej. 143.
Fertsek Ferenc. 1347.
Fest Sándor. 300.
Figyelő. 69.
Finánczy Ernő. 485.
Finta Sándor. 946, 953, 1232.
Fodor József. 889, 895.
Fodor László. 1279.
Folberth Ottó. 1388, 1392.
Folyóiratok. 46–101.
Forbáth Sándor. 895.
Fóthy János. 1136.
Földes Imre. 1269, 1279.
Földes Jolán. 1331.
Földessy Gyula. 255, 300, 640, 665, 679.
Földi Mihály. 1095, 1137.
Fővárosi Lapok. 58.
Franklin-Társulat. 40.
Fried Margit. 1347.
Füst Milán. 895.

ifj. Gaal Mózes. 1347.
Galamb Sándor. 254, 300.
Garami Ernő. 215, 1212.
Garay János. 33.
Garády Viktor. 1347.
Gábor Andor. 926.
Gálos Rezső. 253, 301.
Gárdonyi Géza. 417–490, 1347.
Gáspár Jenő. 948, 954, 1232.
Gellért Oszkár. 873, 896.
Genius. 41.
Goga Oktavián. 1390, 1392.
Gombocz Zoltán. 344, 346.
Gombos Albin. 1347.
Gömbös Gyula. 21.
Gömöri Jenő. 1364.
Görcsöni Dénes. 216.
Gragger Róbert. 259, 301.
Greguss Ágost. 34.
Greksa Kázmér. 33.
Grendzsa-Donszkij Vasilj. 1390, 1392.
Gulácsy Irén. 1319, 1331, 1362.
Gulyás József. 301.
Gulyás Pál. 33, 262, 301, 896.
Gyallay Domokos. 1039, 1047, 1362.

Gyalui Farkas. 302.
Gyergyai Albert. 303.
Gyomlay László. 1347.
Gyóni Géza. 875, 896.
Gyökössy Endre. 819, 832, 1347.
György Lajos. 33, 261, 303, 1363.
Győri Dezső. 926.
Gyulai Ágost. 303.
Gyulai Pál. 33, 412, 676.

Hagyományőrző elbeszélők. 1015–1065.
Hagyományőrző költők. 789–859.
Hajek Egon. 1388, 1392.
Hajó Sándor. 1280.
Halász Gábor. 303.
Halmi Bódog. 304.
Hangay Sándor. 821, 832.
Hankiss János. 260, 304.
Haraszthy Lajos. 834.
Harsányi István. 305.
Harsányi Kálmán. 817, 834.
Harsányi Lajos. 932, 950, 954, 1232.
Harsányi Zsolt. 1103, 1140.
Hatvany Lajos. 494, 637, 672, 971, 1084, 1141.
Hatvany Lili. 1323, 1334.
Havas István. 816, 835, 1347.
Hazánk. 65.
Hegedűs Loránt. 206, 216, 286, 1107, 1145.
Hegedüs Sándor. 1076, 1145.
Heinrich Gusztáv. 1132, 1172, 1271, 1277.
Heller Bernát. 305.
Heltai Jenő. 863, 898, 1071, 1146.
Hensch Aurél. 1388, 1393.
Herczeg Ferenc. 13, 15, 51, 205, 359–416, 487, 627, 677, 1347.
Hevesi Sándor. 264, 305, 962, 1270, 1281.
Hevesi Simon. 218.
Hét. 49, 65.
Hírlapok. 46—101.
Hock János. 218.
Horánszky Lajos. 220.
Horger Antal. 348.
Hornyánszky Gyula. 279.
Horthy Miklós. 18, 19.
Horvát Árpád. 33.
Horvát István. 33.
Horváth Cyrill. 33, 623, 631.
Horváth János. 33, 248, 305, 413, 639, 678, 847, 850, 1340.
Hóman Bálint. 339, 347.
Hunyady Sándor. 1120, 1148.
Huszadik Század. 50, 67.
Huszti József. 260, 306.

Idegen országok magyar irodalma. 1357–1386.
Ifjúsági irodalom. 1345–1349.
Ignotus Hugó. 273, 306, 623, 672, 675, 863, 924, 898, 1218, 1248.
Ijjas Antal. 1232.

Illés Endre. 310.
Illyés Gyula. 922, 927.
Impresszionisták. 860—912.
Imre Sándor. 33, 207, 220.
Imrédy Béla. 21.
Josif István. 1390, 1393.
Irodalmi Társaságok. 114—145.
Irodalomtörténet. 49, 77.
Irodalomtörténet és kritika. 243—335.
Irodalomtörténeti Közlemények. 49, 65.
Írói Törekvések. 146—162.
Írónők. 1304—1344.
Iskolák. 29—35.
Izsóf Lajos. 1346.

Jakab Ödön. 794, 836, 1347.
Jaksics Mileta. 1389, 1393.
Jakubovics Emil. 349.
Jankovics Marcell. 1036, 1047, 1364.
Jánossy Béla. 1232.
Jászay-Horváth Elemér. 837.
Jászi Oszkár. 203, 220.
Jeckelius Ernő. 1388, 1393.
Jesensky János. 1389, 1393.
Jókay Lajos. 1347.
József Attila. 921, 928.
József főherceg. 349.
Juhász Géza. 310.
Juhász Gyula. 867, 898.
Jövő. 87.

Kaffka Margit. 977, 980, 1309, 1334, 1347.
Kakas Márton. 66.
Kalangya. 92, 1381.
Kamaraszínház. 106.
Kanizsai Ferenc. 1347.
Kapi Béla. 200, 224.
Kaposy József. 311.
Karácsony Benő. 1149.
Karácsony Sándor. 311.
Karinthy Frigyes. 1089, 1149.
Kassák Lajos. 914, 929, 1190, 1205.
Katolikus irány elbeszélői. 1223—1237.
Katolikus irány költői. 931—964.
Katolikus Szemle. 64.
Katona Lajos. 33, 244, 311.
Kazinczy-Társaság. 1365.
Kádár Endre. 1150.
Kádár Lehel. 208, 224.
Kállay Miklós. 277, 312, 664, 1228, 1233.
Kálnoki Bedő Béla. 1150.
Károli Gáspár Református Irodalmi Társaság. 139, 1361.
Károlyi Árpád. 342, 350.
Károlyi Imre. 54.
Károlyi Mihály. 15, 16, 17.
Kárpáti Aurél. 277, 312, 633, 739, 1088, 1128, 1151.
Kelet Népe. 95.
Keleti Artur. 899.
Kemény György. 828, 837, 1369.
Kemény János. 1151, 1361, 1362.

Kemény Simon. 874, 900.
Kemény Zsigmond-Társaság. 1362.
Keményfy János. 252, 312.
Kende Júlia. 1304, 1339.
Kenedy Géza. 630, 674, 1212.
Kerecsényi Dezső. 312.
Kertész Manó. 351.
Kéky Lajos. 33, 250, 312, 785, 1332.
Képes Családi Lapok. 61.
Képes Krónika. 84.
Kilényi Júlia. 1318, 1325.
Kincs István. 1224, 1233.
Király György. 261, 313.
Király Színház. 108.
Kisfaludy Színház. 108.
Kisfaludy-Társaság. 115, 124.
Kiss Arnold. 966, 973, 1239.
Kiss Menyhért. 822, 838.
Klebelsberg Kunó. 226.
Klemm Antal. 351.
Klöss Hermann. 1388, 1393.
Kocsis László. 947, 956.
Kodály Zoltán. 995.
Kodolányi János. 1197, 1209.
Kolbenheyer Ervin. 1388, 1393.
Kolosváry-Borcsa Mihály. 57.
KolozsváriNemzetiSzínház. 104.
Koltay-Kastner Jenő. 260, 313.
Komáromi János. 1027, 1048.
Komlós Aladár. 288, 313, 968, 1347.
Kornai István. 838.
Kornis Gyula. 207, 227, 313.
Kortsák Jenő. 1049.
Korunk. 89.
Korunk Szava. 92.
Kosáryné Réz Lola. 1317, 1336, 1347.
Koszorú. 94.
Koszó János. 259, 313.
Kosztolányi Dezső. 276, 286, 313, 684, 715–740, 1007.
Kovách Géza. 685.
Kovács Alajos. 1249.
Kovács Dezső. 1049.
Kozma Andor. 797, 838, 1007.
Kozocsa Sándor. 313.
Kós Károly. 1111, 1153, 1362, 1377.
Kóbor Noémi. 1337.
Kóbor Tamás. 206, 228, 1069, 1152, 1239.
Kölcsey-Egyesület. 1362.
Költőnők. 976–982.
Könyvkiadás. 36–45.
Körmendi Ferenc. 1155.
Kőrösi Albin. 1007.
Központi Sajtóvállalat. 50.
Kristóf György. 34, 253, 314, 1363, 1375.
Kritika. 243–335.
Krudy Gyula. 1079, 1156, 1347.
Krüzselyi Erzsébet. 980.
Kukucsin Márton. 1389, 1394.
Kumjatszkyj Julij. 1390, 1391.
Kumlik Emil. 1364.
Kun Andor. 1347.
Kuncz Aladár. 1114, 1158.
Kunfi Zsigmond. 228, 639.
Kupcsay Felicián. 1049.

Laczkó Géza. 1086, 1158.
Lajtha László. 995.
Lakatos László. 1159.
Laky Adolf. 144.
Lampérth Géza. 815, 841, 1347.
Lám Frigyes. 1388, 1394.
Láthatár. 93.
Lázár Béla. 314.
Lázár István. 1085, 1159.
Lendvai István. 947, 956.
Lengyel Laura. 1326, 1347.
Lengyel Menyhért. 1267, 1282.
Lenkei Henrik. 841.
Lesznai Anna. 981.
Légrády Ottó. 97.
Lévay József. 677.
Libanon. 95.
Literatura. 90.
Londesz Elek. 842.
Lovik Károly. 1021, 1050, 1384.
Lőrinczy György. 1019, 1050, 1348.
Lőw Immánuel. 228.
Lukács Emil Boleszláv. 1395.
Lukács György. 265, 314.
Lukinich Imre. 351.
Lux Terka. 1337.

Machik József. 33.
Madai Gyula. 842.
Magyar Állam. 59.
Magyar Bálint. 957.
Magyar Bibliofil Szemle. 89.
Magyar Élet. 95.
Magyar Figyelő. 76, 151.
Magyar Géniusz. 65.
Magyar Hírlap. 65.
Magyar Írás. 93.
Magyar Könyvszemle. 59.
Magyar Kultúra. 79.
Magyar Minerva. 92.
Magyar Múzsa. 86.
Magyar Nemzet. 96.
Magyar Nép. 87, 1360.
Magyar Női Szemle. 95.
Magyar Nyelv. 69.
Magyar Nyelvőr. 59.
Magyar Orsz. Sajtókamara. 58.
Magyar Pen Club. 137.
Magyar Sajtó. 96.
Magyar Szalon. 63.
Magyar Szemle. 64, 90.
Magyar Színház. 103, 108.
Magyar Tud. Akadémia. 114, 116.
Magyar Zsidó Szemle. 63.
Magyarország. 66.
Magyarosan. 93.
Magyarság. 47, 86.
Makkai Sándor. 199, 229, 621, 628, 680, 1112, 1159, 1362, 1375.
Marconnay Tibor. 900.
Mariay Ödön. 1037, 1051.
Markovits Rodion. 1113, 1161.
Marosvécsi Helikon. 139, 1361, 1372.
Maróthy Jenő. 1051.
Masaryk-Akadémia. 1365, 1380.
Mauks Kornélia. 1348.

Mályusz Elemér. 352.
Márai Sándor. 739, 1118, 1162.
Márkus László. 229.
Márkus Miksa. 229.
Melich János. 344, 352, 628.
Mentes Mihály. 957.
Merényi Oszkár. 315.
Meschendörfer Adolf. 1388, 1395.
Mécs László. 940, 952, 957, 1366.
Méhely Lajos. 229, 1245.
Mészöly Gedeon. 352.
Miklós Andor. 98.
Miklós Jenő. 900.
Miklósy Ilona. 1337.
Milotay István. 209, 230, 663, 1245.
Minerva. 41, 88.
Mitrovics Gyula. 265, 315.
Modern Színház. 104, 109.
Mohácsi Jenő. 1163.
Mohr Győző. 1388, 1395.
Molnár Akos. 1164.
Molnár Antal. 995.
Molnár Ferenc. 1261, 1283, 1348.
Molter Károly. 1164.
Moly Tamás. 1165.
Morvay Győző. 316.
Móra Ferenc. 1030, 1051, 1348.
Móricz Pál. 1018, 1055.
Móricz Zsigmond. 55, 741–786, 1348.
Mult És Jövő. 77.
Muraközy Gyula. 200, 232.
Műfordítás. 1004—1012.
Müller-Guttenbrunn Ádám. 1395.
Műveltség. 29–35.

Nadányi Zoltán. 887, 901.
Nagy Endre. 103, 1082, 1165.
Nagy Lajos. 1193, 1209.
Nagy Sándor. 316.
Nagy Zoltán. 901.
Nap. 68.
Napkelet. 49, 88.
Naturalista elbeszélők. 1187–1222.
Naturalista költők. 913–930.
Nemzeti Színház. 102, 105.
Nemzeti Újság. 47, 84.
Négyesy László. 33, 34, 243, 283, 316, 682, 1287.
Németh Antal. 317.
Németh Gyula. 353.
Németh László. 278, 317, 970, 1125, 1166.
Némethy Géza. 260, 318, 826, 842.
Németnyelvű irodalom. 1387–1398.
Nép. 85.
Népköltészet. 983—1007.
Népszava. 59.
Népszínház. 107.
Nógrády László. 1348.
Nyelvészet. 336—359.
Nyigri Imre. 636.
Nyirő József. 1039, 1055, 1362.
8 Órai Újság. 81.

Nyomdászat. 36–45.
Nyugat. 48, 70.

Oláh Gábor. 318, 713, 865, 901.
Operaház. 107.
Orbán Dezső. 1348.
Orbók Attila. 1291.
Ország-Világ. 61.
Osvát Ernő. 318.
Ölvedi László. 903.
Ősz Iván. 959.

Pais Dezső. 353.
Pakocs Károly. 947, 959.
Pakots József. 1056.
Palágyi Lajos. 913.
Pallas. 40.
Pannonhalmi Szemle. 90.
Pannónia. 95.
Pantheon. 41.
Pap Károly. 33, 252, 320.
Pap Károly. 972, 1241, 1252.
Papp Ferenc. 246, 320.
Papp Jenő. 320.
Papp Zoltán. 842.
Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna. 979, 981.
Patai József. 966, 969, 973, 1008, 1239, 1246, 1252.
Patyi István. 960.
Paulini Béla. 1348.
Pál Ödön. 1234.
Pásztor Árpád. 864, 903.
Pásztor József. 1348.
Pásztortűz. 86, 1360.
Pekár Gyula. 1073, 1166.
Perényi József. 253, 320.
Pesti Hírlap. 47, 60.
Pesti Napló. 47, 58.
Peterdi Andor. 864, 904, 913.
Pethő Sándor. 208, 232.
Petőfi Társaság. 115, 132.
Petri Mór. 812, 843.
Petrovics Velyko. 1389, 1396.
Pécsi Mária. 1338.
Péterfy Jenő. 33.
Pintér Jenő. 321.
Pitroff Pál. 321.
Pogor Ödön. 1348.
Porzsolt Kálmán. 1292.
Pozsonyi Toldy Kör. 139.
Prágai Magyar Hírlap. 88.
Prohászka Ottokár. 165–186, 621, 625, 1244.
Protestáns Szemle. 64.
Prónai Antal. 321.
Publicisztika. 198–242.
Pukánszky Béla. 259, 322.
Pünkösti Andor. 322.

Radó Antal. 812, 843, 1008.
Radványi Kálmán. 1346.
Raffay Sándor. 200, 233.
Rass Károly. 322, 1218.
Ratzenberger Ferenc. 1388, 1396.
Ravasz László. 26, 187–197, 322, 486, 679, 1243.
Rácz Pál. 1057.
Rádióélet. 91.
Rákosi Jenő. 205, 271, 642, 678, 893.

Rázus Márton. 1389, 1396.
Rebreanu Livius. 1390, 1396.
Reichard Piroska. 981.
Remenyik Zsigmond. 1203, 1210.
Reményi József. 1126, 1168, 1369.
Reményik Sándor. 877, 904, 1362, 1376.
Rédey Tivadar. 273, 322.
Révay Miklós. 33.
Révai Testvérek. 40.
Révész Béla. 492, 1189, 1210, 1239.
Révész Imre. 200, 233.
Réz Lola. 1317, 1336, 1347.
Réz Mihály. 233.
Riedl Frigyes. 33, 153.
Ritoók Emma. 1313,-1338.
Roboz Andor. 1348.
Románnyelvű irodalom. 1387–1398.
Rozványi Vilmos. 844.
Rubinyi Mózes. 254, 322.
Ruszinnyelvű irodalom. 1387–1398.

Sajó Sándor. 805, 844.
Sajtó. 90.
Sas Ede. 1169, 1348.
Sassy Csaba. 845.
Sárándy István. 1348.
Sárközi György. 1170.
Sásdi Sándor. 1211.
Schedius Lajos. 34.
Schöpflin Aladár. 274, 287, 323, 486, 493, 639, 641, 643, 665, 670, 673, 677, 712, 785, 898, 1170, 1335.
Schütz Antal. 169, 234, 949.
Sebestyén Gyula. 261, 287, 324, 994.
Sebestyén Jenő. 622.
Sebestyén Károly. 271, 324.
Sik Sándor. 33, 257, 324, 683, 935, 951, 960, 1234.
Singer és Wolfner. 40.
Sipos Domokos. 1170.
Solymossy Sándor. 33, 261, 325.
Somlay Károly. 1057, 1348.
Somlyó Zoltán. 904.
Somogyváry Gyula. 824, 845.
Stadler Frida. 1348.
Stílromantikusok. 1066–1186.
Supka Géza. 44, 234.
Surányi Miklós. 1091, 1171.
Szabolcsi Lajos. 975, 1239, 1253.
Szabolcska Mihály. 676, 800, 846.
Szabó Dezső. 1194,1212.
Szabó László. 829, 846, 1369.
Szabó Lőrinc. 905, 1008.
Szabó Mária. 1322, 1338.
Szabó Pál. 1202, 1217.
Szalay Károly. 847.
Szalay László. 1058.
Szathmáry István. 823, 848.
Szántó György. 1174.
Szász Béla. 1008.

Szász Károly. 272, 325, 414, 622, 629, 681, 814, 848, 1046.
Szász Zoltán. 685.
Szávay Gyula. 812, 848.
Századunk. 90.
Szederkényi Anna. 1313, 1339. 1348.
Szegedi István. 849.
Szekfü Gyula. 55, 340, 353.
Szekula Jenő. 1176.
Szemere György. 1020, 1058, 1348.
Szenes Béla. 1292.
Szent István Akadémia. 116, 134.
Szent István-Akadémia Értesítője. 82.
Szent István-Társulat. 40.
Szenteleky Kornél. 1176, 1381.
Szentimrei Jenő. 905.
Szentivány József. 1365.
Szentmihályiné Szabó Mária 1322, 1338.
Szeő Demeter. 1115, 1177.
Szepessy László. 962.
Szerb Antal. 270, 325.
Szerbnyelvű irodalom. 1387—1398.
Szeredahelyi György. 34.
Szerdai Gruber Károly. 1364.
Széchy Károly. 33.
Szécsi Ferenc. 1292.
Szécskay György. 849.
Székely László. 962.
Székely Mózes. 1177.
Széll Kálmán. 12.
Szép Ernő. 874, 905.
Szép Szó. 96.
Széphalom. 91.
Szigetvári Iván. 252, 326.
Sziklay Ferenc. 1060, 1366.
Sziklay Szeréna. 979, 981.
Szilágyi Géza. 863, 906.
Szinnyei Ferenc. 33, 246, 326.
Szinnyei József. 33.
Szily Kálmán. 343, 356.
Szimbolisták. 860—912.
Szitnyai Zoltán. 1121, 1179.
Színészet. 102—113.
Színházak. 102—113.
Színházi Élet. 76.
Színi Gyula. 672, 1178.
Színműirodalom. 1256—1303.
Szocialista elbeszélők. 1187—1222.
Szocialista költők. 913—930.
Szocializmus. 69.
Szombathy Viktor. 1060.
Szombati Szabó István. 907.
Szomory Dezső. 1258, 1293.
Szomaházy István. 1179.
Szondy György. 1348.
Szónoklat. 198—242.
Szőllősi Zsigmond. 1179.

Tabéry Géza. 1109, 1180.
Tajovsky József. 1389, 1397.
Takáts Sándor. 342, 356.
Tamási Áron. 1200, 1217, 1362.
Tanú. 93.
Tarczai György. 1225, 1234.
Tardos Viktor. 1300.

Tavasz. 85, 1364.
Tábori Piroska. 1348.
Tápay-Szabó László. 206, 234, 1053.
Telekes Béla. 815, 849.
Teleki Pál. 21, 22.
Teleki Sándorné Kende Júlia. 1304, 1339.
Terescsényi György. 1042, 1060.
Tersánszky Jenő. 1195, 1220.
Tett. 81.
Teveli Mihály. 1348.
Térey Sándor. 1180.
Thalia-társaság színpada. 108.
Thienemann Tivadar. 259, 326.
Thirring Gusztávné. 1348.
Timár Kálmán. 327.
Tisbi Illés. 970.
Tisza István. 12, 13, 15, 202, 235, 678.
Todoreszku Gyula. 144.
Toldy-Kör. 1365.
Toldy Ferenc. 33.
Toll. 91.
Tolnai Lajos. 33.
Tolnai Világlapja. 68.
Tolnai Vilmos. 33, 264, 327.
Torma István. 1348.
Tomcsányi János. 1348.
Tompa László. 907.
Tordai Ányos. 1348.
Tormay Cecil. 626, 1304, 1340.
Tóth Arpád. 908.
Tóth László. 1227, 1235.
Tóth Tihamér. 199, 236. 1348.
Tótnyelvű irodalom. 1387—1398.
Tömörkény István. 1017, 1061.
Török Gyula. 1089, 1180.
Török Sándor. 1123, 1181, 1348.
Török Sophie. 981.
Történelmi irányok. 336—359.
Történeti mozzanatok. 11—28.
Transzszilvánizmus. 1373.
Turóczi-Trostler József. 262, 327.
Túri Béla. 206, 237.
Tükör. 94.
Tűz. 88.

Uránia. 67.
Urban Milo. 1397.
Új Hang. 96.
Új Idők. 49, 66.
Új Kelet. 83.
Új Kor. 95.
Új Magyarság. 48, 94.
Új Nemzedék. 80, 85.
Újvári Péter. 1240, 1253.

Üstökös. 58.

Vajdasági Magyar Írók Almanachja. 1380.
Vajthó László. 255, 328, 632, 638, 684.
Vargha Damján. 33, 252, 328.
Vargha Gyula. 631, 789, 850, 1008.
Varságh János. 853.
Vasárnapi Újság. 49, 58.

Vass József. 237.
Vaszary Gábor. 1122, 1181.
Vaszary János. 1300.
Vay Sándor. 1061.
Válasz. 94.
Vályi András. 33.
Vályi Nagy Géza. 824, 853.
Vándor Iván. 1312, 1342.
Vándor Kálmán. 1301.
Várady Imre. 329.
Várdai Béla. 256, 329, 413.
Várkonyi Nándor. 267, 329.
Várnai Zseni. 913, 978, 982, 1348.
Városi Színház. 109.
Városligeti Színkör. 107.
Várszínház. 105.
Váry Rezső. 1062.
Váth János. 1227, 1235.
Vázsonyi Vilmos. 202, 238, 1247.
Végvári. 881, 908.
Vértesy Gyula. 1062.
Vértesy Jenő. 33, 254, 329.
Victor Gabriella. 1348.
Vidor Marcell. 908.
Vietórisz József. 853, 1009.
Vigilia. 95.
Vigyázó Ferenc. 144.
Vikár Béla. 1009.
Világ. 47, 76.
Virter Ferenc. 1182.
Viszota Gyula. 251, 330.
Vígszínház. 103, 107.
Voinovich Géza. 247, 330, 1271, 1301.
Vörös Újság. 82.
Vörösmarty-Akadémia. 136.

Waldapfel József. 330.
Wekerle Sándor. 12.
Werthes Frigyes. 34.
Wittstoch Ervin. 1388, 1397.
Wolff Károly. 240.

Zaymus Gyula. 1236.
Zádor Tamás. 1063.
Zempléni Árpád. 804, 854.
Zilahy Lajos. 1098, 1182.
Zillich Henrik. 1388, 1397.
Zivuska Jenő. 1301.
Zlinszky Aladár. 33, 263, 330.
Zolnai Béla. 33, 268, 331.
Zolnai Gyula. 357.
Zoványi Jenő. 331.
Zöldi Márton. 1348.
Zsidó irány elbeszélői. 1238—1255.
Zsidó irány költői. 965—975.
Zsidó Szemle. 74.
Zsigmond Ferenc. 251, 331, 413, 484, 624.
Zsirai Miklós. 357.
Zsoldos László. 1021, 1063, 1348.
Zsolt Béla. 1117, 1183.

TARTALOM.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM

Bevezetés.

Lap

Történeti mozzanatok ... 11
Műveltség, iskolák ... 29
Nyomdászat, könyvkiadás ... 36
Hírlapok, folyóiratok ... 46
Színészet, színházak ... 102
Irodalmi társaságok ... 114
Írói törekvések ... 146

Közérdekű irodalom.

Prohászka Ottokár ... 165
Ravasz László ... 187
A szónoklat és publicisztika ... 198
Az irodalomtörténet és kritika ... 243
Történelmi és nyelvészeti irányok ... 336

Herczeg Ferenc.

Herczeg Ferenc élete ... 361
Herczeg Ferenc, az elbeszélő ... 373
Herczeg Ferenc, a színműíró ... 394
A Herczeg-irodalom ... 412

Gárdonyi Géza.

Gárdonyi Géza élete ... 419
Gárdonyi Géza, az elbeszélő ... 437

Lap

Gárdonyi Géza, a színműíró ... 476
A Gárdonyi-irodalom ... 484

Ady Endre.

Ady Endre élete ... 491
Ady Endre írói fejlődése ... 532
Ady Endre, a költő ... 551
Ady Endre, a prózaíró ... 653
Az Ady-irodalom ... 669

Babits Mihály

Babits Mihály élete ... 691
Babits Mihály, a költő ... 695
Babits Mihály, a prózaíró ... 705
A Babits-irodalom ... 712

Kosztolányi Dezső.

Kosztolányi Dezső élete ... 717
Kosztolányi Dezső, a költő ... 722
Kosztolányi Dezső, a prózaíró ... 730
A Kosztolányi-irodalom ... 738

Móricz Zsigmond.

Móricz Zsigmond élete ... 743
Móricz Zsigmond, az elbeszélő ... 750
Móricz Zsigmond, a színműíró ... 777
A Móricz-irodalom ... 784

A költészet.

Hagyományőrző költők ... 789
Impresszionisták, szimbolisták ... 860

Lap
Naturalisták, szocialisták, expresszionisták ... 913
A katolikus irány ... 931
A zsidó irány ... 965
Költőnők ... 976
A népköltészet ... 983
A műfordítás ... 1004

A regény és színmű.

Hagyományőrző elbeszélők ... 1015
Analizálók, stílromantikusok ... 1066
Naturalisták, szocialisták, expresszionisták ... 1187
A katolikus irány ... 1223
A zsidó irány ... 1238
A színműirodalom ... 1256
Írónők ... 1304
Az ifjúsági irodalom ... 1345

Visszapillantás.

A magyar irodalom a XX. század első harmadában ... 1353
Idegen országok magyar irodalma ... 1357
A magyarországi német, tót, szerb, ruszin és román irodalom a XX. század első harmadában ... 1387

ORSZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

2324. Felelős kiadó: Dr. Pintér Jenőné Battlay Borbála.
Franklin-Társulat nyomdája. vitéz Litvay Ödön.

OSZK

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár